

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΗΥΞΗΜΕΝΗ
ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΥΡΙΑΣ ΓΙΝΟΜΕΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1898

ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ΄.

(860—1453 μ. Χ.)

1950

1950

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

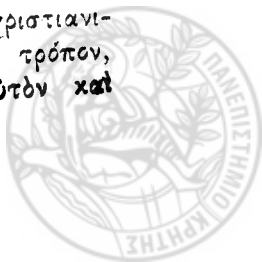
ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(860—1453)

142.

Γενική παρατήρησις.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τὸ σπουδαιότερον συμβάν εἶναι τὸ σχίσμα, ὅπερ ἐχώρισε τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς δύο ἐχθράς ἀλλήλαις ἐκκλησίας καὶ ἀπέξένωσεν ἀπ' ἀλλήλων τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Τοῦ μεγάλου τούτου συμβάντος τὰ ἀποτελέσματα διαρκοῦσι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἐκτοτε ἐκάστη τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐβάδισεν ἰδίαν ὁδὸν καὶ ἡ μὲν ἀνατολικὴ ἐξηκολούθησε νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν διδασκαλιῶν τῶν ἀρχαίων πατέρων, διατηροῦσα ἂν παρέλαβε θησαυρὸν διὰ κρείττονας χρόνους καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀμυνομένη κατὰ τῶν ἀενάων προσβολῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ δύνηται νὰ ἀναπτύξη αὐτὸν ὡς στερουμένη ἕνεκα τῆς ὀλης καταστάσεώς τῆς γεγρακυίας βυζαντινῆς κοινωνίας πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικοῦ πνεύματος, ἡ δὲ δυτικὴ δουλωθεῖσα τῷ πάπῃ, τῷ γενομένῳ ἐν τῇ δύτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παντοκράτορι, διεμόρφωσε τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν σχολαστικῶν θεολόγων κατ' ἰδιάζοντα τρόπον, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναπτύξη αὐτὸν περαιτέρω διέφθειρεν αὐτὸν καὶ

διέστρεψε συμφώνως πρὸς τὴν νηπιώδη κατάστασιν τῆς τότε ἀναπτύξεως τῶν τὴν δύσιν καταλαβόντων ἀγγλοσαξωνικῶν ἢ γερμανικῶν λαῶν καὶ τὴν βαρβαρότητα αὐτῶν, ἕως οὔ, ὅτε τὸ κακὸν ἐκορυφώθη, προὐκλήθη ἢ θρησκευτικῆ μεταρρύθμισις τοῦ 15' αἰῶνος. Ἡ ἱστορία τῶν ἐν πῇ ἀνατολῇ ἀπὸ ἀρχαιότερων χρόνων κεχωρισμένων ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῶν Νεστοριανῶν, Ἀρμενίων, Ἰακωβιτῶν, Κοπιτῶν, Ἀβυσσινίων καὶ Μαρωνιτῶν δὲν ἔχει νὰ διηγηθῇ σημαντικὰ γεγονότα ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀσημότητος τῶν λαῶν τούτων.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ 1

Πηγαί. Οἱ ἐξακολουθήσαντες ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τὸν Θεοφάνη Ἰωάννης Σκυλίτης 814—1097, 1081, Γενέσιος 813—867, Λέων δίακονος μέχρι τοῦ 975, Συμεὼν Λογοθέτης μέχρι τοῦ 967, Λέων Γραμματικὸς μέχρι τοῦ 1013, Γεώργιος Κεδρηνὸς μέχρι τοῦ 1057, Ἰωάννης Ζωναρᾶς μέχρι τοῦ 1018, Νικήτας Ἀκομινάτος μέχρι τοῦ 1206, Γεώργιος Ἀκροπολίτης μέχρι τοῦ 1261, Γεώργιος Παχυμέρης μέχρι τοῦ 1308, Νικήφορος Γρηγορᾶς μέχρι τοῦ 1359, Ἰωάννης Καντακουζηνὸς μέχρι τοῦ 1354, Ἰωάννης Δούκας μέχρι τοῦ 1462, Χαλκωνδύλης μέχρι τοῦ 1462 καὶ Γεώργιος Φραντζῆς μέχρι τοῦ 1477. Πάντες περιλαμβάνονται ἐν τῷ Corpus scr. hist. byzantinae. Bonn. 1828. Οἱ λοιποὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς παρὰ Migne.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Σχίσμα καὶ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν.

Βοηθήματα. Ἀνδρονίκου, ἱστορία τοῦ σχίσματος. Ἐν Λειψία 1867 Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung. Muenchen 1864 Guettée, Le Papauté schismatique Paris 1863 Walch, historia controversiae de processione Spiritus S. Jen. 1751. Uefele die temporaere Wiederverein-

1 Ἡ ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἐκτίθεται ἐνταῦθα κυρίως κατὰ τὸν Κοδρετζ Handbuch der Kirchengeschichte I, 3, 30—186. Ἐγένοντο ὁμως ὑφ' ἡμῶν πολλαὶ προσθήκαι.

gung d. griech. u. lat. Kirche (Tueb. Quartalschrift 1847, II). Leo Allatius, de eccl. occid. et orient. perpet. consensione. Colon. 1648. Maimbourg. Histoire de schisme. Paris 1677. Pitzipios, L'Église orientale. Rom. 1855. Schroeckh KGeschichte XXIV, 126. Neander, KGeschichte IV, 408. Kurtz, H. d. KGeschichte I, 3, 30—72. Μελετίου ἐκκλ. ιστορ. Β', 311—320, 347—356, 401—403. Γ'. 127, 161, 206, 265, 296, 299. Βαφείδου ἐκκλ. ιστορ. Β', 47—68. Καλλίστου Βλαστοῦ Δοκίμιον περί σχίσματος 1895.

Α'. Γένεσις καὶ συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος.

143.

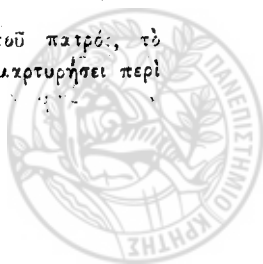
Διαφοραὶ μεταξύ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας.

Αἰτία τοῦ σχίσματος ἡ φιλορχία τῶν παπῶν.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ἕνεκα διαφορῶν λόγων ὑπῆρξε κατὰ πολλὰ σημεῖα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ διοικήσει καὶ τῇ λατρειᾷ διάφορος. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλωθῆται ἐν τῇ δύσει ἡ διδασκαλία τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐνῶ ἡ ἀνατολὴ ἐνέμενεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ συμβόλου τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ διδασκαλία, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγουστίνου ἀναφανείσα, εἶχε κατὰ μικρὸν ἐξαπλωθῆ κατ' ἅπασαν τὴν δύσιν. Οἱ δυτικοὶ πολεμοῦντες τοὺς Ἀρειανούς καὶ θελόγτες νὰ ὑψώσωσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐδίδαξαν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐξ αὐτοῦ· διότι ἐνόμιζον, ὅτι ἐὰν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύηται καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ἴσος τῷ Πατρί, οὐχὶ δὲ κτίσμα. Ἐστηρίζοντο δὲ εἰς τὸ ὅτι τὸ Πνεῦμα λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ πέμπεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ, συγγέοντες πέμψιν καὶ ἐκπόρευσιν. Οἱ ἀνατολικοὶ ἀπέκρουον τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐνθεν μὲν ὡς ἀντικειμένην εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν ('Ἰω. ιε', 26), διακρίνουσαν πέμψιν ἐν χρόνῳ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ αἰώνιαν ἐκπόρευσιν, ἐτέρωθεν δὲ ὡς καταστρέφουσαν τὴν μοναρχίαν ἐν τῇ θεότητι· διότι τὸ Πνεῦμα παριστάνεται ὡς πηγάζον ἐκ δύο ἀρχῶν, ἐνῶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνατολικῶν καὶ ὁ Λόγος

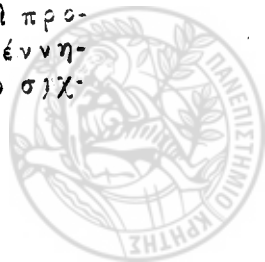
καὶ τὸ Πνεῦμα προέρχονται ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, τοῦ Πατρὸς. Οἱ ἀνατολικοὶ ἐχαρακτήριζον τὴν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην τοῦ Filioque «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» ὡς παράνομον, διότι τὸ σύμβολον ἔργον ὄν δύο οἰκουμενικῶν συνόδων μόνον οἰκουμενικὴ σύνοδος ἠδύνατο νὰ αὐξήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ. Ἡ προσθήκη ἀπαντᾷ ἤδη ἐν τῷ ἐν τῇ δύσει κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ἀναφαινομένῳ συμβόλῳ τῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγομένῳ, ὡς ἐκφράζοντι τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ δὲ εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως προσθήκη τοῦ Filioque ἐγένετο κατὰ πρῶτον ἐν τινὶ ἐν Τολέδῳ συνόδῳ τῷ 589. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος εἰσήχθη γενικῶς ἐν ταῖς φραγκικαῖς ἐκκλησίαις (πρβλ. σημ. § 93), ἂν καὶ τὸ πρῶτον ἦσαν τινες τῶν φράγκων θεολόγων ἀποδοκιμάζοντες τὴν προσθήκην, ὡς ὁ Ἀλκουίνος (ἐν ἐπιστολῇ 75 ad fratres Lugd.) Ἐν Ῥώμῃ μέχρι τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος ἀπεκρούετο παρὰ τῶν παπῶν. Ὅτε φραγκικὴ τις σύνοδος ἐν Ἀάχῃ (809) προὔτεινεν εἰς παραδοχὴν τὴν προσθήκην ταύτην Λέοντι τῷ Γ' (+ 816), ὁ πάπας οὗτος οὐ μόνον ἠρνήθη τοῦτο ῥητῶς, ἀλλὰ καὶ διέταξε νὰ ἐγχαραχθῇ ἐπὶ δύο ἀργυρῶν πινάκων τὸ σύμβολον ἄνευ προσθήκης μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei: «Ταῦτα Λέων ἐθέμην ἐξ ἀγάπης καὶ ἐπὶ προφυλάξει τῆς ὀρθοδόξου πίστεως», καὶ νὰ τεθῶσιν οἱ πίνακες οὗτοι ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου (Anast. bibliothec. lib. Pont. ed. Vignoli III. 279). Ὁ δὲ πάπας Ἰωάννης ὁ Η' ἐν τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἧς τὴν γνησιότητα μάτην προσβάλλει ὁ Ἐργενροθέρ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Φωτίου (Pichler Geschichte der K. Trennung I, 200) ἀποδοκιμάζει τὴν προσθήκην ταύτην, ἧς βραδύτερον ἐγένετο δεκτή καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Βενεδίκτου τοῦ Η' (1014). Τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἔμεινε πάντοτε ξένη ἡ διδασκαλία αὕτη. Ἡ Β' οἰκουμενικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος (381) ἐθέσπισεν ἐν τῷ συμβόλῳ αὐτῆς, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν Γραφήν (Ἰωάννου ιε', 26) 1. Ὅτε δὲ ὁ πάπας Μαρτίνος εἰχρὲν ἐκφράσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 650 γνῶμην ὑπὲρ τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, ἀπεκρούσθη ἡ διδασκαλία αὕτη ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν διαρρήδην (Μαξίμ. ὁμολ. Ορρ.

1 α" Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.»

II, 69). Καί ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν δὲ περὶ τῆς σχέσεως τῆς χάριτος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρχε διαφορὰ τις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, διότι ἐνῶ ἐν τῇ δύσει, ἐνιαχοῦ τοῦλάχιστοι, ἐπεκράτει ὁ Αὐγουστινισμός, ὁ ἀπόλυτος δηλ. προορισμός καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐδιδάσκετο μεσάζουσά τις μεταξὺ αὐγουστινισμοῦ καὶ πελαγανισμοῦ θεωρία, ἀναγνωρίζουσα μὲν τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς θείας χάριτος πρὸς ἀπολύτρωσιν, παραδεχομένη ὁμῶς καὶ τὴν διὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ (πρβλ. § 95). Ἐν τῇ αἰοικῆσει δὲ ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ ἀρχὴ τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὴν πολιτικὴν τάξιν καὶ διὰ τοῦτο διεκρίθησαν οἱ ἐπίσκοποι τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες καὶ πολιτικῶς προεἶχον τῶν λοιπῶν πόλεων (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Κωνσταντινουπόλεως, Ἐφέσου, Καισαρείας), ἐν δὲ τῇ δύσει τοῦναντίον λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς καταγωγῆς τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ῥωμαϊκὴ ὡς ἡ μόνη ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἐν αὐτῇ ὑψοῦται ὑπεράνω πασῶν τῶν λοιπῶν, οὕτω δὲ ἐνῶ ἐκεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα μορφοῦται ἀριστοκρατικῶς, ἐν τῇ δύσει ὑπερισχύει ἡ μοναρχικὴ μορφή. Αἱ δὲ ἐν τῇ λατρεία καὶ τῷ ἄλλῳ ἐκκλησιαστικῷ βίῳ διαφοραὶ ἦσαν ἔτι μεγαλύτεραι. Ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων ἐπέστησε τὴν ἐαυτῆς προσοχὴν πρώτη ἡ πενθέκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ διὰ διαφορῶν αὐτῆς κανόνων πολλὰς διατάξεις καὶ ἰδιάζοντα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐθίμα καταδικάσασα, οἷον τὴν ἀναγκαστικὴν ἀγαμίαν τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, τὴν νηστειὰν τοῦ σαββάτου, τὴν κατάργησιν τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ πνικτοῦ καὶ τοῦ αἵματος, τὸ εἰκονίζειν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, καὶ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ κανονικοῦ δικαίου τὰς ῥωμαϊκὰς συνόδους καὶ τὰς παπικὰς διατάξεις ἀποκλείσασα.

Παρὰ πάσας ὁμῶς τὰς διαφορὰς ταύτας ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως δὲν ἐπαυσε ν. Αἱ διακοπαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινῆς ζωῆς μεταξὺ πάπα καὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα (§ 98) καὶ ἐπὶ τῶν μονοθελτικῶν κατὰ τὸν Ζ' (§ 99) ὑπῆρξαν πρόσκαιροι. Αἱ διαφοραὶ παρεσκεύασαν μόνον τὴν ὁδὸν εἰς τὸ σχίσμα, δὲν ἐγέννησαν ὁμῶς αὐτό. Ὅτι δὲ ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὸ σχί-

σμα καὶ νὰ διαρρήξῃ τὴν ἐνότητα καὶ διασχίσῃ τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς δύο ἀλλήλους ἐχθρὰ σώματα, ἦτο ἡ τῶν παπῶν ἀλαζονεία, οἵτινες ἐπιτυχόντες νὰ ὑποτάξωσιν ὑφ' αὐτοῦς ἀπάσας τῆς δύσεως τὰς ἐκκλησίας, ἐπεθύμησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἀπόλυτον αὐτῶν κράτος καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Ἡ ἀνατολή, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ εἶχε λάβει πείραν τῆς παπικῆς ἀλαζονείας (Βασιλ. μεγ. ἐπιστ. 239 πρὸς Εὐσέβ. ἐπίσκ. Σαμοσάτων ἐν ἔτει 376), πιστὴ πάντοτε ἐμμένουσα εἰς τὰς ἀρχαίας ἐαυτῆς παραδόσεις, ἀπέκρουσε τὰς ἀξιώσεις ταύτας, καὶ οὕτως ἐγεννήθη τὸ σχίσμα. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ κυρία αἰτία τοῦ σχίσματος, καθὼς κατωτέρω θέλει ἀποδειχθῆ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν ἐκρηξίν αὐτοῦ ἔδωκε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος ἡ καθαιρέσις τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνατίου, καὶ ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου¹. Αἱ δογματικαὶ λοιπὸν καὶ ἄλλαι διαφοραὶ προπαρεσκευάσαν, δὲν ἐγέννησαν τὸ σχίσμα, ἀλλὰ γενόμενον ἐκράτυναν καὶ ἐστερέωσαν αὐτό, διότι ἐκτοτε ἀπεδόθη αὐταῖς μεγαλητέρα σημασία, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ἠῤῥξῃσαν μετὰ ταῦτα αἱ διαφοραὶ αὗται διὰ νέων καινοτομιῶν ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, οἷαι εἶναι τὰ ἄζυμα τὸ βράντισμα, ἡ στέρησις τοῦ ποτηρίου τοῖς λαϊκοῖς, τὸ καθαρτήριο, αἱ ἀφέσεις, ἡ ἄσπιλος σύλληψις τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου καὶ τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα, ἅπερ πάντα κατέστησαν ἐτι μεγαλύτερον τὸ χάσμα μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος κατὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ἡ φιλοπρωτεία τοῦ πάπα,² καὶ ἀφορμὴ ἡ καθαιρέσις τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου.

144.

Ἄρχαι τοῦ σχίσματος.

Καθαίρεσις Ἰγνατίου. Ὑψωσις Φωτίου. Νικόλαος.

Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Mansi TT. XV—XVII. Συνέχεια Θεοφάνου ε (IV, 30). Συμμεῶνος Λογοθέτου χρον. σ. 28. Νικήτα βίος Ἰγνατίου παρὰ

¹ «Τὴν μεταξύ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας συγκρούσιν προὐκάλεσαν καὶ ὑπέθαλψαν ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξύ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν (τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως) διένεξις, ἡ μεταξύ τῶν δύο κοινωνιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἀντίθεσις, καὶ ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἵνα ὑποτάξωσιν ὑπὸ τὸ κράτος των τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς.» Παπαρρηγ. Δ'. 349.

² Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Mansi TT. XV—XVII.

Mansi XVI, 209. Anastasii biblioth. lib. pontific. καὶ ἡ praeformatio ad Concil VIII oecumenicum παρὰ Mansi XVI, 1. Πρὸ πάντων αὐταὶ αἱ ἐπιτολαὶ τοῦ Φωτίου. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ Κεδρηνός, Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος. Jaeger, Histoire de Photius (πρὸς ἐπίκρισιν τοῦ ἔργου τούτου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν παπιστικῶν ἐλέγχων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850). Hergenroether, Photius. Καὶ Γ. Ζώτου περὶ Φωτίου ἐν τῇ Union Chrétienne, 1867, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα διατριβὴ περὶ Φωτίου ἐν Ἀθηναίῳ (ἔτ. 1878).

Ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Γ' (842 — 867) ἐπεκράτει παρὰ τῇ αὐτῇ ἐκλυσίς τις. Ὁ δὲ Βάρδας, ὁ θετός τοῦ βασιλέως πρὸ πάντων, δὲν πρεῖχε παράδειγμα ἀμέμπτου βίου. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀπὸ τοῦ 846 ἔτους ὁ Ἰγνάτιος, ὁ υἱὸς τοῦ ἄλλοτε αὐτοκράτορος Μιχαήλ Ραγκαβέ. Εἶχε δὲ ἀνυψωθῆ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς καταγωγῆς του, τῆς εὐσεβείας του καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζήλου του. Ἦτο αὐστηρὸς τὰ ἥθη, ἀλλ' ἀπαίδευτος καὶ τοὺς τρόπους τραχύς. Ὁ Ἰγνάτιος ἠλεγχεν ἀποτόμως πάντας, ἐτόλμησε δὲ νὰ ἀπωθήσῃ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ὡς ἀνάξιον τὸν Βάρδα. Τούτου ἕνεκα ἐσκέπετο αὐτὸς νὰ καταρρίψῃ αὐτόν. Τοῦ πατριάρχου μόνον ὑποστήριγμα παρὰ τῶν θρόνῳ ἦτο ἡ Θεοδώρα, ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βάρδα, ἥτις φιλόδοξος γυνὴ οὕσα ἐζήτηε νὰ ἀπομακρυνῇ μὲν τῆς αὐτῆς τὸν Βάρδα, νὰ ἐπηρεάζῃ δὲ τοῦ λοιποῦ αὐτὴ τὸν Μιχαήλ. Ὡς ἐκ τούτου ἕρις σφοδρὰ ἐγεννήθη μεταξὺ Βάρδα καὶ Θεοδώρας, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐθεωρήθη ὑποκτος ἐπὶ συνεινοήσει μετὰ συνωμοτῶν κατὰ τοῦ Μιχαήλ. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισεν ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ Βάρδας νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἀδελφῆ. Ὁ πατριάρχης λαμβάνει τὴν διαταγὴν νὰ κείρῃ αὐτὴν μοναχὴν, ἀλλ' ἀρνείται. Διὰ πάντα ταῦτα ἐκβάλλεται τῆς θέσεώς του τῷ 857. Κατὰ τὰ τότε κρατοῦντα ἡ καῦσις καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν πατριαρχῶν ἐξηρτάτο ἀπὸ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοκράτορος. Τοῦ κλήρου μερὸς ἰσχυρὰ εἶδε τὴν κατάρριψιν τοῦ Ἰγνατίου εὐχαρίστως, διότι εἶχε πρὸς πολλοὺς προσενεχθῆ λίαν ἀδίκως, ἰδίως δὲ διότι εἶχεν ἀναιτίως καταδιώξει Γρηγόριον τὸν Συρακουσῶν, ἄνδρα πεπαιδευμένον, ὃν εἶχόν τινες ὑποδείξει πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰγνατίου ὡς τὸν καταλληλότετον διὰ τὴν πατριαρχίαν. Κατεδίωξε δὲ αὐτόν, διότι δῆθεν εἶχε χειροτονήσει Ζαχαρίαν τινὰ κληρικὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐν Σικελίᾳ ἐπίσκοπον. Εἰς τὸν κενωθέντα θρόνον ἐσκέφθησαν τότε ὁ τε Μιχαήλ καὶ ὁ Βάρδας νὰ ἀνυψώσωσι πρόσωπον παρὰ πάντων τιμῶ-

μενον, τὸ ὁποῖον ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἤθελε γίνεαι προθύμως παρὰ πάντων δεκτόν. Διὰ τοῦτο πατριάρχης ἐκλέγεται ἐναντίον τῆς θελήσεώς του καὶ σχεδὸν βιαζόμενος ὁ παρὰ πᾶσι σεβαστὸς καὶ διὰ τὰς ἀρετάς του καὶ τὴν σοφίαν του Φώτιος, τῶς κατέχων ἐπίσημον πολιτικὴν θέσιν, ὦν πρωτοσπαθάριος. Ὁ Φώτιος ἦτο ὁ σοφώτατος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, ἠθῶν χρηστοτάτων, εὐσεβῆς εἰς ἄκρον, ἀνήκων εἰς ἐπίσημον οἶκον, ὅστις ἀπὸ μικροῦ χρόνου μέγαν εἶχε δεῖξει ζῆλον ὑπὲρ τῶν εἰκότων. Ταράσιος ὁ ἐπὶ Εἰρήνης πατριάρχης ἦτο θεῖος αὐτοῦ. Ὁ Φώτιος ἦτο μετὰ τῆς μερίδος τοῦ Συρακουσῶν, διότι ἐτίμα τὸν ἀνδρα ἕνεκα τῆς παιδείας του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βάρδας ἐχθρὸς ὦν τοῦ Ἰγνατίου, ἦτο φίλος τοῦ Γρηγορίου, τοῦτο προσήγγισε τὸν Φώτιον πρὸς τὸν Βάρδαν. Μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰγνατίου ὁ Γρηγόριος παρητήθη πάσης ἀξιώσεως καὶ συνήνεσε νὰ γίνῃ πατριάρχης ὁ Φώτιος. Ἐκτὸς τούτου ὅ,τι συνέδεεν ἐτι μᾶλλον τὸν Φώτιον πρὸς τὸν Βάρδαν, ἦτο ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα, ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ὁποίων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς εἰργάζετο ὁ Φώτιος. Ὁ Βάρδας ἐτελειοποίησε τὴν μεγάλην σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνέτεινεν ἐν γένει μεγάλως εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παιδείας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Τῆς σχολῆς ταύτης προέστη τότε ὁ περίφημος μαθηματικὸς Λέων πρῶτον Θεσσαλονίκης. Ἐνεκα λοιπὸν τῆς πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπης ἐτίμα μεγάλως ἡ αὐτὴ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἐσέβετο τὸν Φώτιον, ἐζήτησε δὲ καὶ τὴν ἀνύψωσιν του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀπὸ λαϊκοῦ δὲ ἐγένετο κατὰ τὸ παράδειγμα πολλῶν διασήμων ἐπισκόπων, τοῦ Ἀμβροσίου, τοῦ Νεκταρίου, τοῦ Νικηφόρου, τοῦ Ταρασίου καὶ ἄλλων ἐντὸς ἑξ ἡμερῶν ἐπίσκοπος καὶ πατριάρχης. Ὁ Φώτιος μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ μόνον ὑπέεικον εἰς τὸ ὑψηλὸν πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν κοινὴν ἀπαίτησιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἀνέλαβε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Οἱ Ἰγνατιανοὶ κατ' ἀρχὰς ἐφάνησαν ἀποδεχθέντες τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου, διήρκεσε δὲ ἡ εἰρήνη ἐπὶ δύο μῆνας, εἶτα ὁμοῦς ἤρξαντο νὰ ἀποσχίζωνται ἀπ' αὐτοῦ καὶ νὰ διαμαρτύρωνται κατὰ τῆς ἐκλογῆς του, συγκροτήσαντες μάλιστα καὶ σύνοδον τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπισκόπων κατέκριναν αὐτόν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου ἐτάρασσον τὰ πράγματα, συνεχάλεσεν ὁ Φώτιος σύνοδον τῷ 859, ἣτις ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα, ὁ δὲ ἐκ τῶν εἰκονομάχων σάλος δὲν εἶχεν ἀκόμη κατασιγασθῆ, ἐκρίθη χρήσιμον

νὰ συγκληθῆ γενικωτέρα τις σύνοδος, ἵνα σκεφθῆ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Διὰ τῆς συνόδου ταύτης ἠδύνατο νὰ ἐξομαλισθῶσι πᾶσαι αἱ ἐγερθεῖσαι δυσχέρειαι. Μετὰ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν προσεκληθῆ κατ' ἔθος εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἵνα παράσχη τὴν ἀδελφικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν καὶ ὁ πάπας Ῥώμης. Ἐν 859 ἐστάλη διὰ τοῦτο πρεσβεῖα τις εἰς Ῥώμην μετὰ πλουσίων δώρων κομιζουσα καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν τοῦ τε αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Φωτίου. Ὁ αὐτοκράτωρ παρεκάλει τὸν πάπαν νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν καταστίγασιν τῶν ἐρίδων, ἃς προῦκάλεσεν ἡ ἀποβολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὃ δὲ Φώτιος ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πατριαρχίαν ἀνύψωσίν του. Πάπας Ῥώμης ἦτο τότε Νικόλαος ὁ Α' (858—867), ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἀλαζών, ὅστις ὅσον οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχε τὰς παραλογωτέρας περὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἀξιώσεις, ὧν ὁ πρῶτος ἐκ τῶν παπῶν, ὅστις ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν ἀπεριορίστων δικαιωμάτων, ἅτινα αἱ μόλις πρὸ μικροῦ ἐν τῇ δύσει ἀναφανεῖσαι ψευδοσιδῶρειοι διατάξεις ἀπέδιδον εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐνῶ προσεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Φωτίου ὡς ἀδελφός, ἀπεφάσισε νὰ παραστῆ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐριδος ὡς αὐτόκλητος δικαστής. Πρὸς τοῦτο πέμπει δύο Ἰταλοὺς ἐπισκόπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐν τῷ τόπῳ ἐξετάσωσι δὴθεν τὰ γενόμενα, γράφων δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, μέμφεται αὐτόν, διότι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του συνεκροτήθη ἡ σύνοδος ἡ καθαιρέσασα τὸν Ἰγνάτιον! Κατὰ τὰς ψευδοσιδῶρειους διατάξεις τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ! Ἐπίσης μέμφεται τὸ ὅτι ὁ Φώτιος ἀπὸ λαϊκοῦ προεχειρίσθη ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν πατριάρχης! Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ δὲν ὑπῆρχε γνωστὸς κανὼν ἀπαγορευῶν τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς ἐπίσκοπον προχείρισιν. Καὶ ἄλλοι εἶχον γίνεαι ἀπὸ λαϊκῶν πατριάρχαι. Ἐξοχοὶ ἄνδρες πεφημισμένοι διὰ τὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν των παρεκαλοῦντο ἀπὸ λαϊκῶν νὰ δεχθῶσι τὸ ὑψιστον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα. Ὅτε ὁ Νικηφόρος ἐγένετο πατριάρχης, παρατηρεῖ ὁ Θεοφάνης, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἐθεωρήθη πρωτοφανὲς καὶ ἄθεσμον. Συνάμα δὲ ζητεῖ νὰ ἀποδοθῆ αὐτῷ ἢ ὑπὸ Λέοντος Ἰσαύρου καταργηθεῖσα ἐξουσία τοῦ πάπα ἐπὶ τῶν ἰλλυρικῶν ἐκκλησιῶν (§§ 105. 128) Πρὸς δὲ τὸν Φώτιον ἀπήντησε δι' ὀλίγων, μὴ ὀνομάζων αὐτὸν πατριάρχην, ἀλλὰ κύριον (viro Pholio), λέγων δὲ ἀλαζονικῶς, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνακρίσεως τῶν ἀπεσταλμένων του ἐξαρτᾶται τὸ ἂν μέλλει νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτόν ἢ οὐ!

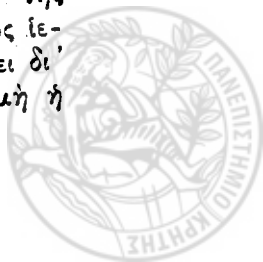
Ἐξακολουθήσις.

Σύνοδος τοῦ 861. Βούλγαροι. Ἐγκύκλιος 867. Σύνοδος 867.

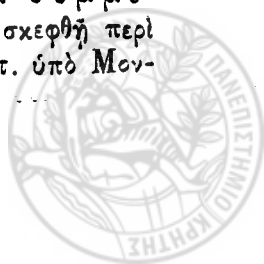
Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ φθινόπωρον τοῦ 860. Ὁ Φώτιος συνεκρότησε μετ' ὀλίγους μη-
νας (861) σύνοδον ἐκ 300 ἐπισκόπων, ἐν ἣ παρουσίασαν καὶ οἱ
παπικοὶ ἀπεσταλμένοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰγνάτιος προσκληθεὶς, ἤθελε
νὰ παρουσιασθῆ ὡς πατριάρχης, καὶ ἀπήτει νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπὸ
τῆς συνόδου ὁ Φώτιος, δὲν ἀνεγνώριζεν ἄρα τὴν γενομένην μετα-
βολὴν, τὴν ἤδη ὑπὸ συνόδου ἐπικυρωθεῖσαν, καθηρέθη αὐθις κατὰ
νόμον. Τοῦ δὲ Φωτίου ἡ ἐκλογή ἐπικυροῦται πάλιν.
Ἡ σύνοδος αὕτη εἶναι ἡ καλουμένη πρωτοδευτέρα, ἣτις καὶ
κανόνας τινὰς ἐξέδωκε. Τὸ ὄνομα πρωτοδευτέρα προήλθεν ἐκ τοῦ
ὅτι διαλυθείσης τῆς πρώτης συνελεύσεως αὐτῆς ἀκάρπου συνήλ-
θεν εἰς δευτέραν συνεδρίασιν μετὰ ταῦτα καὶ ἐθεωρήθη αὕτη συν-
έχεια ἐκείνης. Ὁ Ἰγνάτιος ἔνεκα τῆς σκαιότητός του εἶχεν
ἀποξενώσει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ψυχράνει τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ
κλήρου, ἐνῶ τούναντίον ὁ Φώτιος ἦτο τοῖς πᾶσι σεβαστός, ἦτο
δὲ γνωστόν ὅτι οὗτος οὐ μόνον δὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν
τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ καὶ ἐσέβετο αὐτὸν καὶ μόνον βιαζόμενος ἐ-
δέχθη τὴν πατριαρχικὴν ἀξίαν. Οἱ δυτικοὶ λέγουσιν, ὅτι αἱ ἐπι-
στολαὶ τοῦ πάπα δὲν ἀνεγνώσθησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ὅπως εἶχον,
ἀλλ' ὅτι παρελείφθησαν μέρη τινὰ ἐν τῇ μεταφράσει. Πιθανὸν
εἶναι, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι δὲν ἔκριναν καλὸν νὰ ἀναγνω-
σθῶσι καὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ αἱ ἐκφράσεις ἐκεῖναι τῶν παπικῶν
ἐπιστολῶν, ἅτινα περιεῖχον ἀξιώσεις ἀτόπους καὶ ἀλαζονικάς,
ἠδύναντο δὲ νὰ ἐγεῖρωσι νέα σκάνδαλα ἐν τῇ συνόδῳ. Τὰ πρα-
κτικὰ τῆς συνόδου ταύτης ἐστάλησαν εἰς Ῥώμην, ὅπως γίνωσι
τῷ πάπῳ γνωστά. Ὁ Φώτιος, ὅστις ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν εἰ-
ρήνην ἤθελε νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν, συνώδευσε τὰ πρα-
κτικὰ τῆς συνόδου ταύτης δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πά-
παν, μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας συντεταγμένην, συνιστῶν τὴν
ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν βεβαίων, ὅτι διὰ
τῆς βίας ἐγένετο πατριάρχης· δεικνύων ὅτι εἶναι ἄγνωστοι τῇ ἀ-
νατολῇ αἱ ψευδοσιδωρείοι διατάξεις, ἐφ' ὧν ἐκεῖνος ἐστηρίζετο·
ὑποστηρίζων, ὅτι καὶ πολλοὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ εἶχον γίνεαι ἀπὸ

λαϊκῶν ἀρχιερεῖς, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν διερχόμενοι τὰ κατώτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα· λέγων τέλος, ὅτι μόνον αἱ ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων εἶναι ὑποχρεωτικαὶ καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικά ἔθιμα καὶ τὰς ἐκασταχοῦ ἐπικρατούσας διατάξεις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ δεόν νὰ ὑπάρχη ἐλευθερία ἄνευ βλάβης τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τιμᾷ τὸν Φώτιον ὡς μαρτυροῦσα τὴν σύνεσιν καὶ μετριοφροσύνην τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐνδόμυχον αὐτοῦ πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας ἀγάπην. Ἐὰν ἐν Ῥώμῃ τοιαύτη φρόνησις καὶ τοιαῦτα φιλειρηνικά αἰσθήματα ἐπρυτάνεον, θὰ προελαμβάνετο τὸ σχίσμα. Ἡ Ῥώμη δμως δυστυχῶς ἐνεφορεῖτο ὄλως ἀντιθέτου πνεύματος, τοῦ πνεύματος τῆς οἵσεως, τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς φιλαρχίας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ὥθησε τὰ πράγματα εἰς τὴν ῥῆξιν. Συγχρόνως ἐπεμψε τότε καὶ ἡ μερίς τοῦ Ἰγνατίου πρεσβείαν εἰς Ῥώμην πρὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲ ὄλως ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Φωτίου δειχθεῖσαν μετριοπάθειαν φερόμενος καὶ ἐπιδιώκων σκοπίμως τὴν ταπείνωσιν καὶ ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας συνεχάλεσεν ἐνταῦθα σὺνοδον (863), ἣτις καθήρесе τοὺς δύο παπικοὺς ἀπεσταλμένους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς μὴ ἐνεργήσαντας τὴν ἀποστολὴν των κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ πάπα, ἀνεγνώρισε δὲ ὡς κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον, καὶ ἐκήρυξε τὸν τε Φώτιον καὶ πάντας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας ἐκπτώτους παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος. Ἐκτοτε ἡ ἔρις μεταξύ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐγένετο ζωηροτέρα. Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸ σχίσμα ἐτελέσθη οὕτως ἐν Ῥώμῃ.

Εἰς τὴν ἀΐξησιν τῆς διαστάσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν συνέτεινε καὶ ἡ ἐξῆς περίστασις. Οἱ Βούλγαροι, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ ἠνώχλουν τὸ βυζαντινὸν κράτος, προσῆλθον περὶ τὸ 860 εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐπέστρεψε δὲ αὐτοὺς ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχὸς Μεθόδιος, κατὰ πάσαν πιθανότητα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίλλου, ὅστις μετὰ τούτου ὠδήγησε καὶ ἄλλους πολλοὺς Σλάβους εἰς τὴν νέαν πίστιν. Παρεκινήθησαν δὲ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ταύτην ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ βασιλέως των Βογόριδος, τὸν ὅποιον ὁ Μεθόδιος ἐπέισε νὰ δεχθῆ τὸ βάπτισμα, παρουσιάσας αὐτῷ εἰκόνα τινὰ τῆς μελλούσης κρίσεως. Ὄνομάσθη δὲ ὁ Βόγορις Μιχαήλ. Ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως τῆς νέας ἐκκλησίας ἐργάσθη καὶ ὁ Φώτιος, πέμψας ἀνατολικοὺς ἱερεῖς εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ καθοδηγήσας ἐν τῇ νέᾳ πίστει δι' ἐπιστολῶν του τὸν Βόγοριν. Ἄλλ' οὗτος φοβούμενος ἴσως μὴ ἡ

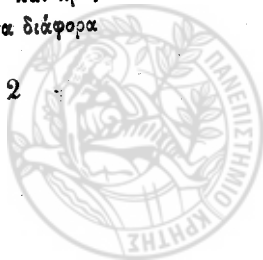

ἐκκλησιαστικὴ μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἔνωσις σὺν τῷ χρόνῳ ἤθελε καταστῆ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους του, ἐζήτησε νὰ συνάψῃ ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν Ῥώμης. Ὁ πάπας Νικόλαος ἅμα ἐννοήσας τὰς προθέσεις ταύτας τοῦ Βογόριδος, πέμπει λατίνους ἱεραποστόλους εἰς Βουλγαρίαν, οἳτινες μετέβαλον πᾶσαν τὴν τάξιν αὐτῆς κατὰ τὸν τύπον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Εἰσήγαγον τὴν προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον, ἀπέδιωξαν τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς, κατέκρινον τὸν γάμον αὐτῶν, κηρύττοντες ἄκυρον τὸ χρίσμα αὐτῶν καὶ μετήλλαξαν καὶ τὰ τῶν νηστεϊῶν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐθεωρήθη ἐν Ῥώμῃ μέγα κέρδος. Ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸναντίον ἡ ἐπιδραμὴ αὕτη τῶν λατίνων ἐπὶ χώρας ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανισθείσης ἐποίησεν ἀλγεῖν ἢ ἐντύπωσιν, ὡς ἦτο εἰκόσ. Καὶ τὸ τόλμημα τοῦτο τῶν δυτικῶν καὶ αἱ ἀλαζονικαὶ ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰγνατίου ἔπρεπε νὰ προσβληθῶσι, διότι ἀπεδείκνυον φανερώς ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς ἠπειλεῖτο ἐκ Ῥώμης. Ὁ Φώτιος, ὅστις τέως προσεφέρετο λίαν ἡπίως πρὸς τὸν πάπαν, ἐλπίζων, ὅτι ἡ δύνατο νὰ προληφθῇ διὰ τοῦ εἰρηνικοῦ τρόπου ἡ ῥήξις, εἶδε νῦν, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ προβῆ τολμηρῶς κατὰ τοῦ ἐκ τῆς δύσεως κινδύνου. Ἦτο δὲ καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης συνέσεως του καὶ τῆς ἐξόχου παιδείας του ὁ κατάλληλος ἀνὴρ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Διὰ ταῦτα ἀρχῇ τοῦ 867 ἐξέδωκεν ὁ Φώτιος τὴν περίφημον ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατολῆς, δι' ἧς ἐλέγχων δικαίως τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν διὰ τὰς καινοτομίας τῆς, ἰδίως διότι ἐνόθευσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Filioque καὶ δὲν ἀνεγνώριζε τοὺς ἐγγάμους ἱερεῖς καὶ τὸ χρίσμα αὐτῶν, καὶ ὀρνῶν εὐλόγως, ὅτι διὰ τοιούτων καινοτομιῶν παρέφθειραν τὴν νέαν ἐκκλησίαν τῶν Βουλγάρων οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, οὗτινος ἡ τυραννία ἦτο τοιαύτη, ὥστε καὶ Ἰταλοὶ ἐπίσκοποι εἶχον γράψαι διὰ τοῦτο μεμφιμοιροῦντες, προτρέπει τοὺς πατριάρχας εἰς κοινὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀπειλουμένης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας αὐτῆς καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς ἐπιβλαβοῦς τυραννίας τοῦ πάπα, καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς ἵνα συμμετάσχωσι γενικῆς συνόδου μελλούσης νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν σπουδαιοτάτων τούτων ὑποθέσεων (Φωτίου ἐπιστ. ὑπὸ Μον-

τακουτίου p. 47. Τελευτ. εκδ. ὑπὸ Βηλέττα ἐν Λονδίῳ). 1 Συγ-

1 Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ταύτῃ καὶ τὰ ἐπόμενα· «Οὐπω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους (τῶν Βουλγάρων) οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτούς τὴν ὀρθὴν τῶν χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν, ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι—ἄνδρες ἐκ τοῦ σκότους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίου μοίρας ὑπῆρχον γεννημάτων), οἴμοι πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγῆσομαι, οὔτοι πρὸς τὸ νεοπαγῆς εἰς εὐσέβειαν καὶ νεοσυστατον ἔθνος, ὡσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλάζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκειότερον εἰπεῖν ὡσπερ ἄγριος μονιὸς ἐμπηδήσαντες, τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶ καὶ ὁδοῦσιν ἦτοι τριβῆσι αἰσχροῦς πολιτείας καὶ διαφθορᾶς δογμάτων κατ'ἀνεμησάμενοι ἐλυμήναντο· ἀπὸ γὰρ τῶν ὀρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ἀμωμήτου πίστεως παραφθείρειν τούτους καὶ ὑποσπᾶν κατεπανουργήσαντο. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέσμως εἰς τὴν τῶν σαββάτων νηστείαν μετέστυσαν. Οἶδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις πρὸς ἄλλην τοῦ δόγματος ἐπιτρέψαι καταφρόνησιν. Ἐπειτα δὲ τὴν τῶν νηστεῶν πρώτην ἐβδομάδα τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες, εἰς γλακτοποσίας καὶ τυροῦ τρυφήν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδηφάγιαν καθεῖλκυσαν, ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐμπλατύνοντες καὶ τῆς εὐθείας τριβῆς καὶ βητικῆς ἀστρέφοντες. Καὶ δὴ καὶ τοὺς ἐθέσμως γάμοι πρεσβυτέροις διαπρέποντας οἱ πολλὰς κόρας χωρὶς ἀνδρὸς γυναικᾶς δεικνύοντες καὶ γυναικᾶς παῖδας ἐκτρεφούσας, ὧν οὐκ ἔστι πατέρα θεάσασθαι, οὔτοι τοὺς ὡς ἀληθῶς θεοῦ ἱστέῃ μισάττεσθαι τε καὶ ἀποστρέφεται παρεσκεύασαν, τῆς Μανουῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατ'εστειρόντες καὶ ψυχὰς ἄρις βλαστάνειν ἀρξάμενας τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας τῇ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾷ λυμαινόμενοι. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρω χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὶ οὐ πεφρίκασιν, ἐπισκόπους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες καὶ τῶν πρεσβυτέρων χρίσμα ἄχρηστον εἶναι τερατευόμενοι. — Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα παρενομεῖν ἐξηγέθησαν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις κακῶν ἐστί κορωνίς, εἰς ταύτην ἀνέδραμον. Πρὸς γὰρ τοι τοῖς εἰρημένοις ἀποπήμασι καὶ τῶ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφίσμασι ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχύν, νόμοις λογισμοῖς καὶ παρεγγράφτοις λόγοις καὶ θράσους ὑπερβολῇ κибδηλεύειν ἐπεχείρησαν, ὧ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καινολογῆσαντες. — Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν συνοδικῆς τῆς ἐπιστολῆς πρὸς ἡμᾶς ἀναπεφοίτηκεν ἀρρήτων ἐγκλημάτων γέμουσα, ἅτινα κατὰ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ἐπισκόπου οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦντες μετὰ πολλῆς κατακρίσεως καὶ ὀρκων μυρίων διεπίμψαντο μὴ παριδεῖν αὐτοὺς οὕτως οἰκτρῶς ὀλλυμένους καὶ ὑπὸ τηλικαύτης βαρείας πιεζομένουσ τυραννίδος καὶ τοὺς ἱερατικούς θρόνους ὑβρίζομένους καὶ πάντας θεσμοὺς ἐκκλησίας ἀνατρεπομένους. Ἄ καὶ πάσαι μὲν διὰ μοναχῶν καὶ πρεσβυτέρων ἐκείθεν ἀναδραμόντων εἰς πάντων ἀκοᾶς διεφέροντο, Βασίλειος δ' ἄρα ἦν καὶ Ζωσιμᾶς, Μητροφάνης τε καὶ σὺν αὐτοῖς ἕτεροι, οἱ τὴν τοιαύτην τυραννίδα ἐπωδύροντο, καὶ πρὸς ἐκδίχησιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐξεκαλοῦντο θακρύνοντες. Νῦν δὲ καὶ γράμματα διάφορα καὶ ἐκ διαφόρων ἐκείθεν ἀναπεφοίτηκε κτλ. »

χρόνως δὲ ἀπέστειλε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὸν βασιλέα Βόγοριν ἐπιστολήν, ἐν ἣ παρίστανε τὰς κακοδοξίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐκτεθῆ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Φωτίου προσκληθεῖσα σύνοδος συνήλθε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει (867). 1000 περίπου ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ ἐν γένει μετέσχον τῆς συνόδου ταύτης! Οἱ πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς συμμετέσχον τῆς συνόδου δι' ἀπεσταλμένων. Ἐν τῇ συνόδῳ ἀνέστησαν πολλοὶ κατὰ τοῦ πάπα, οἵτινες ἀνέπτυξαν πάσας τὰς καινοτομίας καὶ τὰς ἀδικίας αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλος ἀφωρίσθη ὁ πάπας καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ κοινωνοῦντες. Ἐπέμφθησαν δὲ καὶ τινες ἐπίσκοποι εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀναγγείλωσι τὰ δόξαντα τῶ Ἰταλικῷ κλήρῳ. Τῷ αὐτῷ ἔτει (13 νοεμβρ. 867) ἀπέθανε Νικόλαος ὁ Α', διεδέχθη δὲ αὐτὸν Ἀδριανὸς ὁ Β' (867—872).

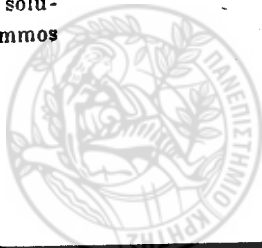
146.

Ἐξακολουθήσας. Βασίλειος ὁ Μακεδών. Ἡ ψευδοσικουμενικὴ τῶν λατίνων σύνοδος κατὰ τοῦ Φωτίου.

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βάρδα διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος Βασίλειος ὁ Μακεδών. Οὗτος ἐνόησας ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐσκευάζει κατ' αὐτοῦ καταστροφὴν, προλαβὼν, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ ἐπέβη αὐτὸς τοῦ θρόνου (867—886). Ἴνα δὲ ὑποστηριχθῆ ἐπὶ τούτου, εἶχεν ἀνάγκην στηρίγματος, ἐνόμιζε δέ, ὅτι ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τοῦτο ἐν τῇ μεριδί τοῦ Ἰγνατίου. Διὰ τοῦτο κατεβιάσθη ὁ Φώτιος καὶ ἀνεβιβάσθη πάλιν εἰς τὴν πατριαρχίαν ὁ Ἰγνάτιος. Κατόπιν τούτου ἐπανεληφθήσαν καὶ αὖθις αἱ μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις. Ἀδριανὸς ὁ Β' ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐλλήνων ἀπεσταλμένων συνεκρότησε σύνοδον ἐν Ῥώμῃ (868), ἐν ἣ ὁ Φώτιος μετὰ τῆς συνόδου αὐτοῦ κατεκρίθη. ἐπηγγέλθη δὲ χάρις εἰς τοὺς μεταμεληθσομένους ὁπαδοὺς του. Τῇ αἰτήσει δὲ τοῦ πάπα συνεκάλεσε σύνοδον ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινουπόλιν τῷ 869, ἐν ἣ παρέστησαν καὶ τοῦ πάπα ἀπεσταλμένοι. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἀπέδωκαν οἱ δυτικοὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκουμενικῆς, ἐνῶ δὲν μετέσχον πάντες οἱ πατριάρχαι αὐτῆς, διότι οἱ λεγόμενοι ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων οἱ ἐν αὐτῇ παρουσιάσαντες,

ὡς ἀπεδείχθη μετὰ ταῦτα, ἦσαν πλαστοὶ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν, μετημφισμένοι σαρακηνοὶ ἔμποροι. Εἰς τὴν σύνοδον δὲν ἦσαν δεκτοί, εἰμὴ τοιοῦτοι ἐπίσκοποι, οἵτινες ἤθελον πρότερον ὑπογράψαι τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου. Ἡ σύνοδος ἤνοιξε μετὰ μόνον 12 ἐπισκόπων! Μετὰ πολλοὺς δὲ ἀγῶνας ἤδυνήθη ὁ Βασιλεῖος νὰ συναθροίσῃ περὶ τοὺς ἑκατὸν ἐπισκόπους ἐν τῇ συνόδῳ. Ἀλλὰ καὶ τοσοῦτοι εἶναι σχετικῶς ὀλίγοι, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἤριθμει περὶ τοὺς 600 ἐπισκόπους. Οἱ πλεῖστοι ἐπίσκοποι, πιστοὶ ἐμμένοντες τῷ πατριάρχῃ αὐτῶν Φωτίῳ, ἀπέδειξαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀπροσδόκητον ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐπιμονήν. Ὁ Φώτιος προσκλήθεις, παρέστη μετὰ πολλῆς ἀξιοπρεπείας εἰς τὴν σύνοδον, ἥτις κατὰ τὴν ὀγδόην αὐτῆς συνεδρίασιν κατέκρινεν αὐτὸν ἐκ νέου. Ἡ ψευδοσύνοδος αὕτη μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεγνώρισε καὶ τὰς δεσποτικὰς ἐπιπάσης τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεις τοῦ πάπα, ὁποῖας αἱ ψευδοῦσι-δώριοι διατάξεις ὑπεστήριζον. Ὁ 21 κανὼν αὐτῆς κηρύττει τὸν πάπαν ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, λέγων ταδε: «Ἐὰν συνεκαλεῖτο οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡγείρετο δὲ ἐν αὐτῇ καὶ περὶ τῆς ἀγίας τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἀμφισβήτησις τις καὶ ἀμφιβολία, πρέπει μετὰ σεβασμοῦ καὶ μετὰ τῆς πρεπούσης εὐλαθείας περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος νὰ ἐρωτᾷ καὶ νὰ λαμβάνῃ τὴν λύσιν, μηδὲν ὁμως νὰ ἀποφασίζῃ αὐθαδῶς ἐναντίον τῶν ὑψίστων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέων!» Ὑπῆρξαν ὁμως ἐν τῇ συνόδῳ καὶ τινες ἐπίσκοποι διαμαρτυρηθέντες κατὰ τῶν τοιοῦτων ἀποφάσεων, τῶν ὑποδουλοῦσῶν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τῷ πάπῃ. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δ' αὐτὸς καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἐπειράθησαν διὰ τοῦτο νὰ ἀναθεωρήσωσι μετὰ ταῦτα καὶ μεταβάλωσι τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. Ἐντεῦθεν ἐφέροντο δύο ἐκδόσεις αὐτῶν διάφοροι, ἡ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως ἐκ τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἰγνατίου γενομένη ἐλληνικῆ. Ἀλλ' ἦτο ἤδη λίαν ἀργά. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα εἶχον ἤδη εἰς χεῖράς των τὰ παρά πάντων ἐν τῇ συνόδῳ ὑπογεγραμμένα πρακτικά. Ἐπειδὴ ὁμως ταῦτα ἤρπυγαν καὶ

1 Si synodus universalis fuerit congregata et facta fuerit etiam de sancta Romanorum ecclesia quacvis ambiguitas et controversia, oportet venerabiliter et cum convenienti reverentia de proposita quaestione sciscitari et solutionem accipere. (!) non autem audacter sententiam dicere contra summos senioris Romae Pontifices. Περὶ Mansi act. concil. T. XVI.

ὄδον ὑπὸ ληστῶν, ἔχομεν αὐτῶν μόνον μετάφρασιν παρὰ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου γενομένην. Ἐν τῇ συνόδῳ οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἐπιφυλασσομένου δι' ἰδιαίτεράν τινά σύσκεψιν. Ἐν τῷ μεταξύ γάλλιον βουλευσάμενοι οἱ Βούλγαροι, εἶχον ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου προσεκλήθησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα εἰς σύσκεψιν περὶ τῶν βουλγαρικῶν. Παρήσαν δὲ ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν ψευδοαντιπροσώπων τῶν τριῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων καὶ Βούλγαροι ἀπεσταλμένοι, οἵτινες ἐζήτησαν παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας νὰ διευθετηθῶσιν ὀριστικῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Δικασταὶ ἐτάχθησαν οἱ τρεῖς τῶν πατριαρχῶν ἀπεσταλμένοι, οἵτινες ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τῆς προσκολλήσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως παρὰ πάσας τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων προὐχέρισεν ὁ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπόν τινά διὰ τὴν Βουλγαρίαν, ὅστις ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ἐπιδραμόντας λατίνους ἱερεῖς. Ἀδριανὸς ὁ Β', ὅστις μόλις μετὰ μακρὸν χρόνον ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν σύνοδον, εἰ καὶ αὕτη ἐφάνη πειθήνιος εἰς τὰς περὶ τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἀπαιτήσεις του, ἔνεκεν ὁμοῦ τῶν περὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἀποφάσεων αὐτῆς ἔγραψε πλήρεις ὀργῆς καὶ ἀπειλῶν ἐπιστολὰς εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Η' ἐξηκολούθησε νὰ ἀπειλῇ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας, ἀλλ' οὔτε ἐν Βυζαντίῳ οὔτε ἐν Βουλγαρίᾳ ἐδιδέ τις προσοχὴν εἰς τὰς γελοίας ταύτας ἀπειλάς. Ὁ Ἰγνάτιος ἀπέθανε τῷ 877.

147.

Ἡ ἀληθὴς ὀγδόη οἰκουμενικὴ σύνοδος (879).

Ὁ Φώτιος μετὰ τὴν κατάκρισίν του, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 869, ἦτο περιωρισμένος ἐν τινι μοναστηρίῳ καὶ ὑποβεβλημένος εἰς πλείστας κακώσεις. Οὐδεὶς τῶν φίλων του ἠδύνατο νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτόν. Ἐνῶ δὲ ἐπαύχεν ἐπικινδύνως, δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ λαμβάνῃ τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα καὶ νὰ ἔχῃ τὴν δέουσαν θεραπείαν, καὶ τοσαύτη ἦτο ἡ σκληρότης τῶν ἐχθρῶν του, ὥστε νὰ στερήσωσιν αὐτόν καὶ αὐτῆς τῆς τελευταίας καὶ μόνης του παρα-

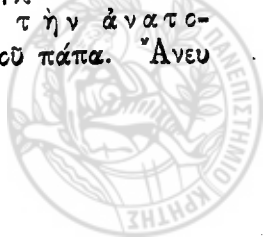
μυθίας, τῶν βιβλίων του. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐχθρῶν του οὐχί τοσοῦτον, διότι εἶχε προσωπικὴν πρὸς αὐτὸν ἐχθραν, ὅσον διότι εἶχε χρεῖαν τῆς τοῦ Ἰγνατίου μερίδος, ὅπως ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον. Ἀφοῦ τοῦτο ἐπέτυχε, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ χάριση εἰς τὸν ἀδίκως καταδικωμένον τὴν εὐνοίαν του. Ὁ Φώτιος ἦτο, ὡς εἶπομεν ἀλλαχοῦ, ὁ σφώτερος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, ἦτο δὲ ὁ καταλληλότερος νὰ ματαιώσῃ τὰς ἀλαζονικὰς τοῦ ἰσχυροῦ πάπα ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Ἄν ἔπρεπε νὰ ἐξαλειφθῆ τὸ αἶσχος τὸ προστριβὲν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῆς συνόδου τοῦ 869, εἰς τοῦτο ἀρμοδιώτερος ἄλλος τοῦ ἱεροῦ Φωτίου δὲν ἦτο. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, ἐτι ζῶντος τοῦ Ἰγνατίου, προσέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐλήν του, μεταπεμφάμενος ἀπὸ τῆς ἐξορίας, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τῶν βασιλοπαίδων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰγνατίου, ἀνυψώθη τὸ δεύτερον ὁ Φώτιος εἰς τὸν πατριρχικὸν θρόνον πρὸς γενικὴν πάντων τῶν ἀνατολικῶν ἀγαλλίασιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰγνατιανοὶ ἐχάρησαν νῦν ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει αὐτοῦ, διότι ἢ πρὸς τὰς ἀλαζονικὰς τοῦ πάπα ἀξιώσεις ἀντίθεσις, αἵτινες ἐγένοντο κυρίως φανεραὶ ἐπὶ τῆς ψευδοσυνόδου τοῦ 869, εἶχε προσεγγίσει ἐν τῷ μεταξὺ τὰς δύο μερίδας. Ὁ Φώτιος ἐκλήθη νὰ ἀνορθώσῃ τὰ κακῶς πραχθέντα. Γενικὴ σύνοδος ἦτο ἀναγκαία. Ὁ Φώτιος συγκαλεῖ λοιπὸν τοιαύτην τινὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ τρεῖς πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς προθύμως ἐπεμψαν ἀπεσταλμένους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Η' παρεδέχθη νὰ πέμψῃ ἀντιπροσώπους του εἰς τὴν σύνοδον ταύτην καὶ ἐφάνη πρόθυμος νὰ δικαιώσῃ τὸν Φώτιον καὶ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς κανονικὸν πατριάρχην, διότι ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Καρολιδῶν εὕρισκοντο τὰ πράγματα ἐν Ἰταλίᾳ ἐν ἐλεεινῇ καὶ ἀξιοθρηνητῷ καταστάσει. Οἱ Σαρακηνοὶ εἶχον προχωρήσει μέχρις ἐκεῖνων τῶν μερῶν, αἱ καταστρεπτικαὶ δὲ ἐπιδρομαὶ τῶν προσήγγιζον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Τὰ δὲ βυζαντινὰ ὄπλα ἦσαν τότε ἐν Ἰταλίᾳ σέβαστὰ καὶ νικηφόρα. Μόνον λοιπὸν παρ' αὐτῶν ἠδύνατο ὁ πάπας νὰ προσδοκᾷ βοήθειαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ἀπῆτει ὅμως, ἵνα ὁ Φώτιος παρακαλέσῃ τὴν σύνοδον νὰ δοθῆ αὐτῷ ἡ συγχώρησις καὶ νὰ παραιτηθῆ τῶν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας ἀξιώσεών του! Οἱ πάπαι καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ στενοχωρίᾳ τῶν δὲν ἐλησμόνων τὴν ἀλαζονείαν των. Ἡ σύνοδος συνήλθε τῷ 879 ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὴν

προεδρίαν ἔλαβεν ὁ Φώτιος. Ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος Ζαχαρίας ἤνοιξε τὴν σύνοδον δι' ἐνθουσιώδους λόγου ὑπὲρ τοῦ Φωτίου, λαλήσας σφοδρότατα κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ παραγνωρίσωσι τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἀρετάς, νὰ ρίψωσι τὸν δαυλὸν τῆς διχονοίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν τοσοῦτον δλεθρίαν παρέμβασιν τοῦ πάπα. Ὅπως δὲ δικαιωθῇ ὁ ἱερός ἀνὴρ, συνεκλήθη, εἶπεν, ἡ σύνοδος αὕτη. Πάντες ἐπευφήμησαν εἰς τὰ λεχθέντα. Ἐν τῇ δευτέρᾳ συνεδριάσει ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τῶν τριῶν τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν καὶ τοῦ πάπα. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολῇ του ἀποκρούει ὁ πάπας Ἰωάννης καὶ τὴν προσθήκην τοῦ Filioque. Τὴν γνησιότητα αὐτῆς προσβαλλομένην παρὰ τοῦ Ἐργενρείθερ ὑπερασπίζει ὁ Πίχλερ (Geschichte der kirchl. Trennung). Διὰ τῶν πρώτων ἀπεκαλύφθη ἡ ἀπάτη τῶν ψευδῶν ἀντιπροσώπων ἐν τῇ συνέδῳ τοῦ 869. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα εἰσέγησαν εἰς πάντα ταῦτα. Εἰς δὲ τὰς προτάσεις τούτων, ὅπως ἡ σύνοδος λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας, ἀπήντησαν οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ σύνοδος τοῦ 869 κατεκρίθη ἐπισήμως ὡς ἀσεβῆς καὶ ψευδής, ἠπειλήθη δὲ ἀφορισμὸς κατὰ παντός, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὸ σύμβολον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεσταλμένοι ὑπέγραψαν ἄνευ ἀντιρρήσεως. Ὁ πάπας Ἰωάννης συνεφώνει εἰς πάντα ταῦτα, μόνον δὲ τὴν Βουλγαρίαν ἀπῆτει νὰ προσκτῆσθαι πάλιν. Διὰ τοῦτο ὅτε ὁ πέθος του οὗτος ἐματαιώθη, κατέκρινε πάλιν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀφώρισε τὸν τε πατριάρχην Φώτιον καὶ τὴν σύνοδον ταύτην. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τούτοις οὐδόλως προσέσχον εἰς τὴν κατάκρισιν ταύτην. Ἡ διακοπὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων ἐγένετο. Τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἤδη ὀριστικῶς ἀρξάμενον.

Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 886. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Λέων ὁ Γ' ὁ καὶ φιλόσοφος ἐπικαλούμενος (886—911) κατεβίβασε καὶ πάλιν τὸν Φώτιον ἀπὸ τῆς πατριαρχίας, ὅπως ἀναισχύντως ἀναβιβάσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, παῖδα μόλις δεκαεξαέτη. Πιθανῶς ἡ μεγάλη φήμη, ἣν ἀπέκτησεν ὁ Φώτιος ἕνεκα τῶν ἀγώνων του καὶ τῶν θριάμβων του, ἤρέθισε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ ἀσυνέτου μονάρχου.

Ὁ Φώτιος εἶναι ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἔσωσε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ πάπα. Ἄνευ

αὐτοῦ ἐκινδύνευεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν παπισμὸν. Ἐὰν δὲ τοῦτο ἤθελε γίνεαι, ἤθελε κατὰ μικρὸν διαφθαρεῖ. ἀποβάλλουσα τὰς παραδόσεις τῆς καὶ δεχομένη τὸν λατινισμὸν. Πάντα τὰ κακὰ, εἰς ἃ ἐρρίφθησαν αἱ ἐν τῇ δύσει ἐκκλησίαι ἕνεκα κυρίως τοῦ παπισμοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, τὰ αἰσχητῶν ἱερῶν δικαστηρίων, αἱ καταχρήσεις τῶν συγχωροχαρτίων καὶ λοιπαὶ θὰ ἐμόλυνον καὶ αὐτήν. Ὅσα κακὰ ἔπαθεν ἡ δύσις παρὰ τοῦ παπισμοῦ, θὰ ἔπασχεν ἀφεύκτως καὶ ἡ ἀνατολή, ὑποτασσομένη τῷ παπισμῷ. Ὅτι δὲ ὁ παπισμὸς ὑπῆρξε μέγα κακὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ προήλθον καὶ πάντα τὰ λοιπὰ κακὰ ἐν αὐτῇ, εἶναι ἀναντίρρητον. Ὁ παπισμὸς ὑποδουλώσας πάσας τὰς ἄλλας ἐκκλησίας τῆς δύσεως οὐ μόνον ἀνέτρεψε τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον πολιτεῦμα τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ δύσει, καὶ ὁ πᾶσα ἐθνικὴ ἐκκλησία ἦτο αὐτοδιοίκητος καὶ ἐλευθέρη, ἀλλὰ κατέστησε διὰ τῆς τυραννικῆς πίσεως αὐτοῦ πᾶσαν κανονικὴν καὶ φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐκκλησιῶν ἀδύνατον. Πᾶσα συζήτησις, πᾶσα ἔρευνα ἀπαρέσκουσα εἰς τοὺς ἐν Ῥώμῃ καὶ ὡς ἐπικίνδυνος θεωρουμένη, ἐπνίγετο ἐκ Ῥώμης. Τὰ μοναχικὰ γάμματα ἀφ' ἑνὸς τὰ ἔχοντα καὶ τὰ κέντρα τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐκεῖθεν διευθυνόμενα, τὰ δικαστήρια τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως ἀφ' ἑτέρου τὰ παρὰ τοῦ πάπα ἐντεταλμένα ὄντα, ἵνα καταδιώκωσιν οὐ μόνον πᾶσαν ἑτεροδιδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀντιρωμαϊκὸν φρόνημα, ὑπέταξαν κατὰ μικρὸν πᾶσας τὰς ἐπὶ μέρος ἐν τῇ δύσει ἐκκλησίας τῷ παπισμῷ καὶ κατέπλεσαν αὐτὰς οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑψωθῶσι βεβαίως καὶ ὁμαλῶς εἰς ἀληθῆ τινα ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο τὰ πράγματα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὁσημέραι ἐφέροντο ἐπὶ τὰ χεῖρω, ἕως οὗ κατέστη κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ἀναγκαστικὴ ἡ θρησκευτικὴ ἐπανάστασις, ἡ καλουμένη μεταρρυθμισις. Τοῦ ὀλεθροῦ τούτου παπισμοῦ ἐσώθημεν διὰ τοῦ Φωτίου. Ὅτι δὲ δὲν κρίνομεν ἡμεῖς μόνον οὕτω περὶ παπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν κορυφαίων σοφῶν αὐτῆς τῆς δύσεως, βεβαιούσιν οἱ ἐξ ἧς λόγοι τοῦ Δέλιγγερ περὶ παπισμοῦ οἱ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Janus περιεχόμενοι. «Δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ, λέγει, ἐὰν τεθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας μέχρι τοῦ ἔτους 845, ὅτι ὁ παπισμὸς, ὅπως διεμορφώθη, παρουσιάζεται ὡς μεγάλη τις νόσος ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἐκκλησίας, διαστρέφουσα καὶ παρεκκλῶουσα τὴν ἀναπνοὴν αὐτοῦ, κωλύουσα πάντα τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα αὐτοῦ καὶ φθείρουσα αὐτὰ καὶ ὀδηγοῦσα εἰς τελικὴν φθίσιν.» Μετὰ

τῆς ἐλληνικῆς δὲ ἐκκλησίας καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὑποτασσόμενος τῷ παπισμῷ ἤθελεν ἰσως ἀπολέσει τὸν ἐλληνισμόν του, ὡς ἀπώλεσαν αὐτὸν οἱ ὀλίγοι Ἕλληνας οἱ μετὰ ταῦτα ἐνωθέντες τῷ πάπα, οἱ καλούμενοι γραικοκαθολικοί. Ἡθεῖα πρόνοια διὰ τοῦ Φωτίου ἔσωσε λοιπὸν τότε καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἐλληνισμόν. Οὕτω κρίνουσι περὶ τοῦ σχίσματος πάντες οἱ γνήσιοι ὀρθόδοξοι Ἕλληνας. Οὕτως ἔκριναν πάντοτε οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ἑλλήνων. Ἴδου τί λέγει περὶ τούτου ὁ σοφὸς Κοροῆς, ὁ ὑπατος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λογίων. «Τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς λατίνους καλοῦσιν οἱ δυτικὲς συγγραφεῖς δεισιδαιμονίαν τῶν βυζαντινῶν. Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ταύτην ἀποδίδουσι τὸ πείσμα τοῦ κοινοῦ λαοῦ νὰ μὴ ἐνωθῆ με τοὺς παπιστὰς καὶ τὴν σταθερὰν αὐτοῦ ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐνώσωσιν αὐτόν. Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ὅμως ταύτην, ἂν ἐγέννησε ποτὲ καλὸν ἢ δεισιδαιμονία, χρεωστοῦμεν οἱ σημερινοὶ γραικοὶ τὴν ὑπαρξίν μας. Χωρὶς τὸ εὐτυχέστατον τοῦτο πείσμα τῶν πρὸ ἡμῶν καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤθελεν αὐξηθῆ ἐπὶ πλέον καὶ τὰ πολυπληθῆ τάγματα τῶν δυτικῶν μοναχῶν ἐμελλον νὰ καταβρωμίσωσι τὸ ἔδαφος τῆς ταλαιπώρου Ἑλλάδος καὶ τὰ νερωνικά τῆς ἱεράς ἐξετάσεως δικαστήρια νὰ φλογίζωσι τοὺς Ἕλληνας ὡς κατέφλεξαν μυριάδας πολλὰς δυτικῶν καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία νὰ ὑποταχθῆ ὡς εἰς κεφαλὴν εἰς τὸν πάπαν κτλ.»

Τὸ σχίσμα ἤρχισεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου, συνεπληρώθη ὅμως μόλις μετὰ δύο σχεδὸν αἰῶνας. Αἱ σχέσεις διεκόπησαν, ἀλλὰ δὲν ἀνταφώρισαν ἀλλήλας αἱ δύο ἐκκλησίαι. Κατὰ τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα ἔλαβον μὲν χώραν σχέσεις τινὲς μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδόλως ἴσχυσαν αὐταὶ νὰ μεταβάλωσι τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων.

148.

Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατὰ τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα

Πᾶσαι αἱ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου προσπάθειαι, ὅπως ἀνανεώσωσι τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως κοινωνίαν, ἀπεδείχθησαν μάταιαι. Πρῶτος ἐπεχείρησε τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σ' ὁ φιλόσοφος. Οὗτος εἶχε λάβει ἀλλεπαλλήλως τρεῖς γυναῖκας, αἵτινες πᾶσαι ἀπέθανον ἄτεκνοι. Ἡθέλησε δὲ διὰ τοῦτο ἐναντίον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων νὰ νυμφευθῆ

καὶ τετάρτην γυναῖκα. Καὶ δὲν ἤρκειτο μόνον εἰς τὴν παρανομίαν ταύτην. Ἐπεθύμει πρὸς τοῦτοις ἐκ τῶν προτέρων νὰ ᾔηται βέβαιος περὶ τῆς γονιμότητος αὐτῆς! Ἡ ἐκλεχθεῖσα νύμφη ἐκαλεῖτο Ζωή. Μόνον ἐὰν ᾔθελε γεννήσει αὐτῷ υἱόν, ἐμελλεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέφει νὰ παράσχη αὐτῇ τὰ δικαιώματα τῆς αὐτοκρατειρας. Ἄλλ' ὁ τότε πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς ἠρνήθη τὴν στέφειν, ὅτε δὲ αὐλικὸς τις κληρικὸς, ὀνόματι Θωμᾶς, ἐδέχθη νὰ τελέσῃ τὸν γάμον, διέταξε διὰ τινος συνόδου νὰ καθαιρέσωσι τὸν ἀπειθῆ κληρικὸν καὶ νὰ ἀφορίσωσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους (902). Ἄλλ' ἕνεκα τοῦτου ἀπεφάσισεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν καταστροφὴν τοῦ πατριάρχου. Ὁ τότε πάπας Σέργιος ὁ Γ' (904—911) παρέσχε προθύμως χεῖρα βοηθείας πρὸς ταπεινώσιν τοῦ μισητοῦ ἀντιζήλου. Ὁ Νικόλαος ἐφυλακίσθη, σύνοδος δὲ τις διευθυνομένη ὑπὸ παπικῶν ἀπεσταλμένων (906) ἀνεγνώρισε τὸν γάμον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατήρесе τὸν πατριάρχην. Ὁ μέχρι τοῦδε σύγκελλος αὐτοῦ Εὐθύμιος ἔλαβε τὴν κενωθείσάν θέσιν. Ἐκτοτε διηρέθησαν εἰ ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρικοὶ εἰς δύο μερίδας, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου. Ἄλλ' ἐνῶ ἔπνεε τὰ λοίσθια, ἐκάλεσε Λέων ὁ 5' τὸν ἐκδιωχθέντα Νικόλαον ἐκ τῆς ἐξορίας, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου Ἀλέξανδρος ἐδίωξε κακὸν κακῶς τὸν Εὐθύμιον, καὶ ἐπανήγαγε πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Νικόλαον (912). Ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Γ' (914—28), ἐλπίζων, ὅτι ἐντεθὲν ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῆ, ἐπέισθη νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους του εἰς τινὰ νέαν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον (920). Ἄλλ' ἡ σύνοδος αὕτη κατέκρινε τὴν τοῦ 906 σύνοδον. ἔθηκε προσκείμενα εἰς τὸν τρίτον γάμον καὶ ἐκήρυξε τὸν τέταρτον ὡς ἀπολύτως ἀπηγορευμένον, οὐδὲ μακρόθεν δὲ ᾔθελψε νὰ ποιῆται παραχώρησιν τινὰ τῷ πάπᾳ. εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ σταθερότης, ἣν ἐπεδείξατο ὁ Νικόλαος ὁ Μυστικὸς. εἰς τοὺς λόγοντας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνθίσταται εἰς τὰς θελήσεις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ ἀπειθῆ αὐτῷ, ἀπήντα: «Μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πρᾶγμα καὶ δεὸν πειθεσθαι βασιλεῦσι, μηδὲ τοῖς προσταγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἐκείνοις τοῖς προσταγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα. Προστάσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρόσταγμα. Κελεύει πάλιν δια τὰ τοῦ διαβόλου πονηρὰ ὑποβλήματα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν. Οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀσεβοῦς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρόσταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Τοιαύτη παρρησία,

τοιούτον θάρρος ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ἐν οἷς οἱ βασιλεῖς ἦσαν παντοδύναμοι καὶ πάντες εἶπον ἐνώπιόν των, εἶναί τι ἀξιοθαύμαστον. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου 16 πατριαρχῶν οἱ πλεῖστοι ἦσαν χρηστοὶ ἄνδρες, ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι ἐπάπτευσαν 46 ἄνδρες ἄνομοι καὶ αἰσχροὶ ἄνθρωποι. Ὁ Ἰ' αἰὼν εἶναι ὁ γνωστός αἰὼν τῆς γυναικοκρατίας ἐν Ῥώμῃ. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐδειξαν οἱ ἡμέτεροι μεγάλην ἀνοχήν ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεσιν αὐτῶν. — Ἡ δευτέρα μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσις συνέβη ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐπικαλουμένου (976—1025), ὅστις ἐκυβέρνησα συνάμα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Η'. Ὁ Βασιλεὺς ἦτο διακεκριμένος ἡγεμὼν καὶ ἐμπειρὸς στρατηγός. Κατέβαλε δύο στάσεις ἐν τῇ χώρᾳ του, ἠνάγκασε τοὺς Σαρακηνούς νὰ κλείσωσιν εἰρήνην καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Βουλγαρίαν. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, αἵτινες εἶχον ἄλλοτε ἀρπαγῇ ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης μόνον ἐὰν διέκειτο καλῶς πρὸς τὴν παπικὴν δύναμιν. Πρὸς τοῦτο δὲ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἐκλίπῃ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων ἐπισκόπων διχόνοια. Ὁ Βασιλεὺς ἐγνώριζε βεβαίως, ὅτι καὶ ἡ ταπεινώσις τοῦ πατριάρχου τοῦ χάριν τοῦ Ῥωμαίου ἐπισκόπου ἤθελε γεννήσει δυσχερείας ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Διὰ τοῦτο ἐπειράθη, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ πείσῃ τὸν Ῥωμαῖον εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ. Καὶ πραγματικῶς αἱ περιστάσεις ὑπισχνοῦντο εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα. Τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου κατεῖχε τότε Ἰωάννης ὁ 10' (1024—1033), ἀνὴρ ἐντελῶς διεφθαρμένος, εἰς ὃν τὰ πάντα ἦσαν ὄνια. Ὁ πατριάρχης Εὐστάθιος ἐπεμψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρεσβείαν τινὰ μετὰ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων εἰς Ῥώμην, ὅπως κατορθωθῇ, ἵνα ὁ πάπας ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς οἰκουμενικὸν πατριάρχην τῆς ἀνατολῆς, ἔχοντα δηλ. ἐν τῇ ἀνατολῇ τὴν πρώτην θέσιν, ὡς εἶχεν ὁ πάπας τὴν θέσιν ταύτην ἐν τῇ δύσει. Ἡδὴ ἦσαν σχεδὸν σύμφωνοι περὶ τῆς τιμῆς τῆς ἀγορᾶς ταύτης, ὅτε πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐμπορικῆς ταύτης διαπραγματεύσεως τὸ πρᾶγμα ἐνοήθη ἐν Ῥώμῃ καὶ ἤγειρε πάντων τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ πάπα. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη οὗτος νὰ διακόψῃ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας. Οἱ ἐν Ῥώμῃ περὶ τὸν πάπαν εἶχον συμφέρον ἵνα ὁ πάπας πανταχοῦ ἄρχῃ ἀπεριόριστος.

149.

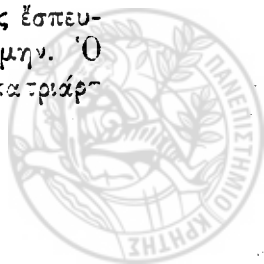
Συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος.

Μιχαήλ Κηρουλάριος.

Πρβλ. Mansi XIV. Μιχαήλ Κηρουλαρίου δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Πέτρον τὸν Ἀντιοχείας ἐν τοῖς τοῦ Cotelerii Monum. eccles. graec. II, 185. Baronius ad an. 1054.

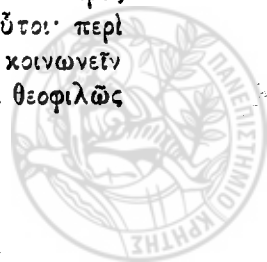
Τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἀρχίσει, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ Φωτίου καὶ ὑφίστατο παρὰ πάσας τὰς προσπάθειάς πρὸς παρεμπόδισιν αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πατριάρχου μάλιστα Σεργίου (999) εἶχεν ἀπκλειφθῆ τὸ ὄνομα τοῦ πάππα ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διπτύχων, ἀφ' οὔτου ὁ πατριάρχης οὗτος ἤκουσεν, ὅτι ὁ πάπας Σέργιος ὁ Δ' εἶχε καὶ ἐν Ῥώμῃ διχθῆ τὸ Filioque (Allat. de cons. 607. Ἀνδρονίκου ἱστορ. σχίσμ. 20 Μελετ. Β' 383). Κατ' ἄλλους τὴν προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον πρῶτος ἐδέξατο ὁ πάπας Βενέδικτος ὁ Η' (1014). Ὡς ὀριστικῶς ὁμως τετελεσμένον καὶ συμπληρωμένον δύναται τὸ σχίσμα νὰ θεωρηθῆ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Μιχαήλ τοῦ Κηρουλαρίου (1043—1058). Μέχρις αὐτοῦ αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἦσαν ἀπλῶς διακεκομμέναι· ἐπ' αὐτοῦ ἡ σύγκρουσις ἐγένετο ὀριστικωτέρα καὶ αἱ δύο ἐκκλησίαι ἀφώρισαν καὶ ἀπεκήρυξαν ἀλλήλας. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1042—54) ἠπειλοῦν οἱ Νορμανδοὶ νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ. Οἱ Νορμανδοὶ οὗτοι πειραταὶ ὄντες τῆς βορείου θαλάσσης εἶχον ἐγκαταστή ἐπὶ τέλους ἐν τῇ βρειῶ Γαλλίᾳ τῇ ὑπ' αὐτῶν Νορμανδίᾳ κληθείσῃ. Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν Γουτσκάρδον κατέλαβον τῷ 1040 τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τούτου δὲ διάδοχος ἐγένετο ὁ Βοεμούνδος. Ὁ Ῥόγερος ἤνωσε μετὰ ταῦτα καὶ τὴν Σικελίαν. Ἴνα δυνηθῆ δὲ νὰ ἀντιστῆ μετὰ τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Νορμανδῶν ἦλθεν ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου ἐν Καλαβρίᾳ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ πάππα Λέοντος τοῦ Θ' (1048—54). Ἐν ἀρχῇ φαίνεται, ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μιχαήλ ὁ Κηρουλάριος ἐδέξατο νὰ συνεργασθῆ εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ταύτην συμφιλίωσιν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔγραψαν πρὸς τὸν Ῥώμης φιλικὰς καὶ εἰρηνικὰς ἐπιστολάς, ἵνα προσελκύσωσι τὴν φιλίαν

του κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἀπήντησεν ὁ πάπας αὐθαδῶς, κατέκρινε τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην προχείρισιν τοῦ Μιχαήλ, ἐμέμφετο αὐτόν, ὅτι διὰ τινῶν φράσεων του δὲν ἀνεγνώριζε τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ῥώμης, κατηγόρει αὐτόν, διότι ἐπενέβαιναν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας καὶ τέλος παρεπονείτο, ὅτι ὁ Μιχαήλ εἶχε ἐξώσει τοὺς λατίνους ἱερεῖς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἶχε κλείσει τὰ μοναστήρια αὐτῶν. Τὸ τελευταῖον ἦ ἦτο ἀπλή φήμη ἢ, ἂν ἔγινεν, ἠδύνατο νὰ εἶχον δώσει ἴσως ἀφορμὴν εἰς τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μέτρον οἱ λατῖνοι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ διὰ τῆς συνήθους αὐθαδεΐας των. Ἀντὶ ὁ πάπας νὰ ζητήσῃ περὶ τούτου πληροφορίας ὑβρίζε τὸν Μιχαήλ. Ὡστε ἀφορμὴ δίδεται πάλιν ἀπὸ Ῥώμης. Διὰ τοῦτο προβλέπων προφανῆ κίνδυνον ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἀπεφάσισεν ὁ Μιχαήλ νὰ ματαιώσῃ τὰς ἐνεργείας ταύτας τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ παράδειγμα τοῦ Φωτίου ὑπεδείκνυεν αὐτῷ τὴν ὁδόν, ἣτις ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ τέλος. Συμφώνως μετὰ τοῦ μητροπολίτου Βουλγαρίας Λέοντος τοῦ Ἀχρίδος, ἀπέστειλε τῷ 1053 ἐγκύκλιόν τινα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τρανῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἰωάννην, δι' ἧς ἐλέγχων τοὺς πάπας διὰ τὰς καινοτομίας των, προτρέπει τοὺς ἐπισκόπους τῆς δύσεως νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ παπισμοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰωάννην ἦτο κυρίως τοῦ Λέοντος, ἀλλ' ἐγράφη τῇ συγκαταθέσει, προτροπῇ καὶ συμμετοχῇ τοῦ Κηρουλαρίου. Συγχρόνως δὲ διέταξε νὰ κλείσωσι πάσας τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ λατινικὰ μοναστήρια τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει εὑρισκόμενα. Μεταξὺ τῶν καινοτομιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας μνημονεύει ὁ Μιχαήλ τὸ πρῶτον νῦν τῆς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ χρήσεως τῶν ἄζυμων (Baronii ad a. 1053 n. 22). Ἄζυμοις χρῆσθαι ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ θεωρεῖτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ Ἰουδαϊζειν (Ἐπιφ. αἰρ. λ', 16. Kurtz, KGeschichte I, 1, 257). Καὶ ὁ Ἀχρίδος διὰ συγγραφῆς του προσέβαλε τότε τὰ ἄζυμα, τὰς λατινικὰς νηστείας καὶ ἄλλα τινὰ ἔθιμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰς ἃ ἀπήντησεν ὁ πάπας ὑβρίζων καὶ λέγων σὺν ἄλλοις, ὅτι πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐγένετό ποτε δῆθεν γυνή! Ἐν Τρανοῖς διέτριβε τότε ὁ παπικὸς ἀπεσταλμένος καρδινάλιος Οὐμβέρτος φανατικὸς ὑπερπαπιστῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν καινοτομιῶν καὶ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων. Οὗτος ἔσπευσε νὰ πέμψῃ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς Ῥώμην. Ὁ πάπας Λέων ὁ Θ' τὰ γενόμενα μαθὼν, ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχη

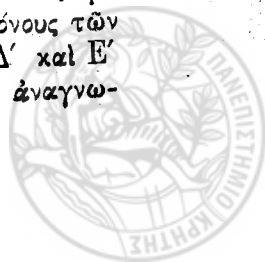
χην ἐπιστολήν, ἐν ἣ σιγῶν περὶ τῶν ἀποδιδομένων δικαίως τῇ
 ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ καινοτομιῶν, ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ πρωτεῖον
 τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ ὑποδεικνύει αὐτῷ, πῶσον ἐπιβλαβές
 ἦβλεπεν εἶναι αὐτῷ νὰ ἐπανίσταται κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ ἁγίου
 Πέτρου. Ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν αὐτῷ ὡς ἔδει. Ὁ αὐτοκράτωρ
 δυσηρεστήθη μεγάλως ἐπὶ τῇ ἀναφανείσῃ ἐριδί, παρεκάλεσε δὲ τὸν
 πάπαν νὰ πέμψῃ πρεσβείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς κατασί-
 γασιν αὐτῆς. Τοῦτο δὲ καὶ συνέβη. Ἐπὶ κορυφῆς τῶν ἀπεσταλ-
 μένων τοῦ πάπα ἦτο ὁ καρδινάλιος Οὐμβέρτος. Ἐκόμιζε δὲ ἐπι-
 στολάς πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην. Ὁ πάπας
 ἐλέγχει τὸν πατριάρχην, διότι σφετεριζόμενος ξένην ἐξουσίαν, τὴν
 αὐτοῦ δηλ., καλεῖ ἑαυτὸν οἰκουμενικόν. Ἡ ὄνομασία αὕτη μόνον
 τῷ πάπα κατ' αὐτὸν ἐμπρέπει ὡς τῷ διαδόχῳ τοῦ Πέτρου. Πρὸς
 τοῦτοις κατηγορεῖ αὐτόν, ὅτι παρὰ τοὺς κανόνας ἀμέσως ἀπὸ
 λαϊκοῦ ἐγένετο πατριάρχης. Ὁ Οὐμβέρτος ἐπέδωκε τῷ αὐτοκρά-
 τορι ἐκτὸς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα καὶ ἰδίον τι σύγγραμμα, ὑπε-
 ράσπισιν δηλ. τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὰς κατ' αὐτῆς
 προσαγομένας κατηγορίας (Humberti Responsio parā Baron. Ar-
 pend. T. IX.) Ὁ Οὐμβέρτος ἔγραψε καὶ κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ
 κατ' ἄλλων καὶ προσέβαλε τοὺς ἀνατολικούς. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν
 ἐτόλμα νὰ ἐπιβάλῃ βίαν κατὰ τοῦ πατριάρχου, φοβούμενος στάσιν
 τοῦ λαοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ Ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἡδύνατο ὀλιγώτερον νὰ φει-
 σθῆ τοῦ φίλου καὶ συμμάχου αὐτοῦ, τοῦ ἡγουμένου τοῦ Στουδίου
 Νικητὰ τοῦ Στρηθίου, ὅστις μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ
 πατριάρχου εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τρανῶν ἰδίαν
 τινὰ συγγραφὴν κατὰ Λατίνων, καθ' ἣς εἶχε συγγράψῃ ἀναίρεσιν
 ὁ Οὐμβέρτος (Παρά Βαρωνίω αὐτόθι). Τοῦτον λοιπὸν ἠνάγκαζεν
 ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ
 πάπα νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ ὅσα εἶχε γράψῃ καὶ νὰ ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ
 τὸ σύγγραμμά του. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐνέδωκεν ὡς ψερδῶς λέγει
 ὁ Οὐμβέρτος. Ἐπίσης αἱ ἀπειλαὶ οὐδὲν ὀλίγον ἐπτόησαν τὸν γεν-
 ναῖον τῆς ὀρθοδοξίας ἀθλητὴν, τὸν πατριάρχην. Ἰστάμενος ἐ-
 δρατός ὡς τείχος ἀρραγές τῆς ὀρθοδοξίας, ἀπέφυγε πᾶσαν ἀνα-
 στροφὴν καὶ πᾶσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων
 τοῦ πάπα, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀπελπισθέντες, εἰσέδυσαν τῇ
 16 ἰουλίου τοῦ 1054 διὰ μέσου τοῦ πλήθους, καθ' ἣν ὄραν ἐτε-
 λεῖτο ἡ λειτουργία, εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐπέθη-
 καν ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ
 τοῦ πατριάρχου καὶ πάντων, οἵτινες συνεκοινῶ-

νοῦν μετ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀνεχώρησαν δρομαῖοι ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῷ ἀφορισμῷ αὐτῶν οἱ λατῖνοι ὠνόμαζον τοὺς ἀνατολικούς Σιμωνιακοὺς, Οὐαλεντινιανούς, Ἀρειανούς, Δονατιστάς, Νικολαίτας, Σευηριανούς, Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, Μανιχαίους, Ναζαρηνοὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ σπεύσας μετεκαλέσατο αὐτούς, ἐλπίζων, ὅτι διὰ συγκροτήσεως συνόδου τινὸς θὰ ἠδύνατο νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἔριδα, ὅπερ ἐζήτηε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιτύχῃ, διότι ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοποὺς. Ἄλλ' αἰφνης ἠγγέρθη πᾶσα ἡ πόλις κατ' αὐτοῦ. Τὸ στρατιωτικόν, ὅπερ παρενέβη, ὅπως καταπαύσῃ τὴν στάσιν, ἀπεδιώχθη, καὶ οὕτως ἐματαιώθη ὁ σκοπὸς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ πατριάρχης ἐνίκησεν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐν τῷ μεταξὺ ἔφυγον. Ὁ δὲ πατριάρχης Μιχαὴλ συνεχάλεσε τότε σύνοδόν τινα, ἣτις ἀφώρισε τοὺς παπικούς τούτους ἀπεσταλμένους καὶ κατέκρινε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Οἱ δὲ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς ἐπεδοκίμασαν δι' ἐπιστολῶν αὐτῶν τὰ δόξαντα τῇ συνόδῳ ταύτῃ. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθη ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ θρόνῳ ὁ Μιχαὴλ Στρατιωτικός, ὃν διὰ συνωμοσίας ἔρριψεν ἀπ' αὐτοῦ ὁ Ἰσαάκ Κομνηνός. Τῆς συνωμοσίας λέγεται ὅτι μετεῖχε καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ διὰ τοῦτο δτε μετὰ ταῦτα περιῆλθεν ὁ πατριάρχης εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτόν, ἠπειλησε τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι τὸ στέμμα αὐτὸς ἔδωκεν αὐτῷ, δύναται δέ, ἐὰν ἤθελε, νὰ ἀφαιρέσῃ τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ. Τοσαύτη ἦτο ἡ τόλμη τοῦ Μιχαὴλ. Ἐν τῇ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ταύτῃ πᾶσι ἐγράφησαν αἰ σωζόμεναι ἐπιστολαὶ μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου καὶ Πέτρου τοῦ Ἀντιοχείας. Ὁ τελευταῖος οὗτος συμφωνῶν τῷ Μιχαὴλ ὡς πρὸς τὴν κατὰ τοῦ πάπα ἀντίστασιν, εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀποδίδηται ὑπερβολικὴ σημασία εἰς τὰς ἐπισιώδεις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὑφισταμένης διαφορᾶς, ἀπεδοκίμαζε δὲ κυρίως τὸ ὅτι οἱ λατῖνοι περιεφρόνουν τοὺς ἐγγάμους ἀνατολικούς ἱερεῖς καὶ ἄκυρα τὰ μυστήρια των ἐνόμιζον, καὶ ἐφρόνει ὅτι ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος διαφορὰ ἔχει ἰδίως σημασίαν (πρβλ. Cotelieri eccles. graecae monum. II, 135). «Καλὸν λέγει πρὸς τὸ καλοθελῶς ὀρῶντας ἡμᾶς καὶ μᾶλλον ἐνθα μὴ θεὸς ἢ πίστις τὸ κινδυνευόμενον νεύειν αἰεὶ πρὸς τὸ εἰρηνικόν τε καὶ φιλάδελφον· ἀδελφοὶ γὰρ ἡμεῖν καὶ οὗτοι· περὶ γὰρ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ προσθήκης καὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν αὐτοὺς τῶν ἁγιασμάτων ἀπὸ ἐγγάμου ἱερέως καλῶς καὶ θεοφιλῶς

ἡ ἀγιωσύνη σου ἐνίσταται. Τὰ δ' ἄλλα περιφρονητὰ μοι δοκεῖ εἶναι.» Τὸ αὐτὸ ἐφρόνει καὶ ὁ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀκμάσας Θεοφύλακτος (1078). Ὁ Κηρουλάριος ἐτελείωσε τὸ ἔργον τοῦ Φωτίου καὶ δύναται νὰ θεωρῆται μετὰ τούτου ὡς σωτὴρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πίστεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Δὲν εἶχε μὲν τὴν περίνοιαν τοῦ Φωτίου ὁ Μιχαήλ, καθὼς ἐστερείτο καὶ τῆς παιδείας ἐκείνου, ἀπέδειξεν ὅμως σταθερότητα χαρακτήρος καὶ ζῆλον μέγαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Τοιοῦτο τρόπον ἐγεννήθη, ἀνεπτυχθῆ καὶ συνετέλεσθη τὸ μετὰξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα. Αἰτία αὐτοῦ ὑπῆρξε προδήλως ἡ ἀλαζονεία τῶν παπῶν καὶ αἱ δεσποτικαὶ αὐτῶν ἀξιώσεις. Οἱ πάπαι ἠθέλησαν νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀνύπαρκτα δικαιώματα, εἰς μηδένα ἐκκλησιαστικὸν νόμον βρασιζόμενα, εἰς μηδεμίαν ἀποστολικὴν διάταξιν. Τὸ σχίσμα ἐκτός ὅτι διέσωσεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ἀπῆλλαξεν αὐτὰς καὶ ἀπὸ τῶν φοβερῶν ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς περιέπεσεν ἡ παπικὴ ἐκκλησία κατὰ τὸν μεσαίωνα, καὶ ἔνεκα τῶν ὁποίων βραδύτερον ἐξηγέρθη κατ' αὐτῆς ἡ διαμαρτύρησις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γινόμεναι ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπέδειχθησαν μάταιαι. Τὸ σχίσμα καὶ ἔμεινε καὶ θέλει μένει ἐνώσω ὁ μὲν πάπας δὲν παραιτηθῆ πάσης ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν παρανόμου καὶ παραλόγου δεσποτικῆς ἀξιώσεως, ἡ δὲ ῥωμαικὴ ἐκκλησία δὲν καθαρισθῆ ἀπὸ τῶν ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς ἔκτοτε μάλιστα περιέπεσε. Περὶ τοῦ ὅτι αἰτία τοῦ σχίσματος ὑπῆρξαν αἱ ὑπερφίαλοι ἀξιώσεις τοῦ παπισμοῦ, συμφωνοῦσιν ἡμῖν καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς δύσεως θεολόγοι, ὅσοι δὲν τυφλώττουσιν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς κρίνουσι τὰ πράγματα. Ὁ Δέλιγγερ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Ueber die Vereinigung der Kirchen λέγει τὰ ἑξῆς. «Ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος δὲν ἐνέκειτο κυρίως ἐν ταῖς λειτουργικαῖς καὶ θεολογικαῖς διαφοραῖς, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσι τοῦ πάπα περὶ κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία στηριζομένη ἐπὶ τῆς παραδόσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πλουσίας φιλολογίας, στερρῶς ἐχομένη παντός, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων θεολογικῶν κινήσεων καὶ διαμορφώσεων τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος εἶχεν ἀναπτυχθῆ, ἐξηναγκάζετο ἀπὸ Ῥώμης νὰ ἀναγνω-

ρίση νῦν καὶ ὑπαχθῆ ὑπὸ ἀπολύτως μοναρχικὸν τύπον ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, — ὑπὸ τύπον, ὅστις ἐν τῇ δύσει ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν διεμορφώθη καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ βάσει νοθεύσεων καὶ πλαστογραφιῶν ἐνεργηθειῶν ὑπὸ τοῦ δυτικῆς κλήρου» (σελ. 38). «Ἐπειτα προσετέθησαν καὶ αἱ σταυροφορίαι, αἱ κατὰ τῶν ἀνατολικῶν βιαιοπραγίαι τῶν ἀκολάστων λατίνων, ἵνα καταστήτωσι ἔτι μᾶλλον ἀναπόφευκτον τὸ σχίσμα» (σελ. 36). «Ἡ μεγάλη πέτρα τοῦ σκανδάλου ὑπῆρξεν ὁ παπισμὸς, ὅπως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' μάλιστα διεμορφώθη κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν ὑπερπαπικῶν ὑπεραλλείων ὡς ἀπόλυτος δεσποτεία ἐπὶ παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐν τε τοῖς πνευματικοῖς καὶ κοσμικοῖς» (σελ. 47). «Σήμερον μετὰ τὰ τελευταία συμβάντα (τὴν Βατικανὴν σύνοδον καὶ τὸ ἀλάνθαστον) ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπίς συνδιαλλαγῆς καὶ μελλούσης ἐνώσεως οἰοῦνται ῥιζηδόν. Πῶς ὁ Θ' ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐπέβαλε τρία νέα δόγματα, τὴν ἄσπιλον σύλληψιν, τὸ περὶ πάπα ὡς καθολικοῦ ἢ γενικοῦ ἐπισκόπου δόγμα καὶ τὸ περὶ ἀλάνθαστου αὐτοῦ. Οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἐτόλμησε τοιοῦτόν τι» (σελ. 47). «Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶναι σεβαστὴ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς, τὸ ἀδιάκοποι τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς καὶ τὸ ἀμετάβλητον αὐτῆς» (σελ. 50). «Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶναι ὅποια ἦτο πρὸ τοῦ σχίσματος, ἡ δὲ θεολογία αὐτῆς εἶναι ἡ τῶν πατέρων καὶ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στηριζομένη ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεολόγων τῶν 7 πρώτων αἰώνων» (σελ. 43).

Β'. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

159.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν.

Τὸ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα ἐλύπει δικαίως πάντας τοὺς φίλους τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἦτο ἐπόμενον, ὅτι δὲν ἐμελλον νὰ λίπωσι προσπάθειαι πρὸς ἔνωσιν τῶν κεχωρισμέσων ἐκκλησιῶν. Καὶ πράγματι ἐγένοντο καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον ταύτην πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπέτυχον, διότι τὴν πρωτοβουλίαν εἰς ταύτας δὲν ἐλάμβανον ἄνδρες ἐκκλησιαστικοὶ ἐξ ἐκτέρου τῶν μερῶν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ καθαρῶ ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης καὶ ἐνώσεως, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦ οἱ αὐτοκράτορες, πολι-

τικούς σκοπούς ἐπιδιώκοντες ἢ εἰ πάσαι ἐπὶ σκοπῷ νὰ ὑποτάξωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς ἑαυτούς. Αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι ἤρξαντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν. Αἱ σταυροφοραὶ αὗται, αἵτινες ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐγένοντο αἰτία νὰ προσεγγίσωσι πρὸς ἀλλήλας ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις, ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἐμελλον νὰ προκαλέσωσι τοιαύτας ἀποπειράς. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ὁ παπισμὸς εἶχεν ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' τοσοῦτον ἐνισχυθῆ ἐν τῇ δύσει, ὑψώθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἰσχύος καὶ δόξης παρὰ τοῖς δυτικοῖς λαοῖς, ὥστε οὐδαμῶς ἠδύνατο πλέον νὰ ἐνδώσῃ. Παρὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀπήτει ὁ πάπας ἀπόλυτον καὶ τελείαν ὑπακοήν. Καὶ ἡ σχολαστικὴ δὲ θεολογία, ἥτις κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΙ' αἰῶνα εἶχε φθάσει εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μεγαλύνῃ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, διότι οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων υἰοθέτησε τὴν παρεφθαρμένην τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας διδασκαλίαν καὶ παρέλαβεν εἰς τὸ σύστημά της, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ὡς προτὸν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος ἦτο ὅλως ξένη τοῖς Ἕλλησι. Τέλος δὲ καὶ αἱ σταυροφοραὶ ἔνεκεν τῆς ὀμότητος, τῆς ἀλαζονείας καὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν σταυροφόρων, οἵτινες περιεφρόνουν, ἐσχωπτον καὶ κατεδίωκον τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἐμεγάλυναν μεγάλως τὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὸ μῖσος τῶν Ἕλληνων πρὸς τοὺς λατίνους καὶ ἔνεκα θρησκευτικῶν καὶ ἔνεκα ἐθνικῶν λόγων.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν σταυροφοριῶν ἐγένετο τὸ σχίσμα ἀντικείμενον διαπραγματεύσεων. Ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἔζων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Νορμανδῶν ἱκανοὶ Ἕλληνες. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' (1088—99) διέταξε διὰ τοῦτο νὰ γίνῃ σύνοδος τις ἐν Βάρη, ὅπου προσεκλήθησαν Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι (1099). Ὁ διάσημος ἀρχιεπίσκοπος Ἀνσελμος ὁ Κανταουρίας, ὅστις τότε ἔζη ὡς φυγάς ἐν Ἰταλίᾳ, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς λατινικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ὁ πάπας κατόπιν τῆς συνόδου ταύτης, κηρύχας ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἠττήθησαν, ἀνενέωσε τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Anselm. opp p. 49). — Δέκα πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπεμφεν ὁ πάπας Πασχάλης ὁ Β' (1098—1118) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον τὸν Χρυσολάνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Α' τὸν Κομνηνὸν (1081—1118), ὅστις ὑπερῆσπισε τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (Leo Allat. Graecia orthodox. I. 379). Πρὸς αὐ-

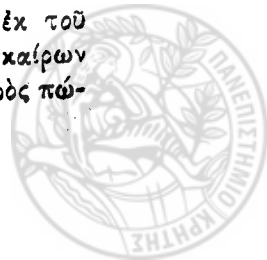
τὸν ἀπήντησεν ἐξ ὀνόματος τῶν ἀνατολικῶν ὁ Ἰωάννης Φορνηγός, πεπαιδευμένος μοναχός, οὕτινος ἡ ὁμιλία σώζεται (Ἀνδρονίκ. ἐκκλ. βιβλιοθ.).—Συνεταί καὶ ἐμβριθεὶς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὑπῆρξαν αἱ διαπραγματεύσεις αἱ μεταξὺ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ἀβελβεργ' Ἀνσελμου ὡς ἀπεσταλμένου Λωθαρίου τοῦ Β' πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν (1118—43) καὶ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Νικητῆτα. Ὁ Ἀνσελμος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπεκαλεῖτο τὴν φήμην, ἣν ἔχαιρεν ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαίότητι ἐπὶ ἐμμονῇ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ, καὶ παρετήρησεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ αἱρέσεις προήρχοντο ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. Ὁ Νικήτας ἀναγνωρίζει μὲν τοῦτο, ἀλλ' ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατούσης ἐπιστημονικῆς τάσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως παρὰ τοῖς λατίνοις πολυμαθείας καὶ ἐμβριθοῦς, ἐρευνητικοῦ πνεύματος, παρατηρεῖ δὲ τῷ ἀντιπάλῳ, ὅτι ἂν ἅπασαι αἱ αἱρέσεις προήλθον ἐξ ἐλλήνων, ἅπασαι ὁμῶς ὑπερενικήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Λίαν σφοδρῶς προσβάλλει ὁ Νικήτας καὶ τὴν παντοκρατορίαν τοῦ πάπα. «Ἐάν, λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις, ὁ ῥωμαῖος Ποντίφηξ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τῆς δόξης θρόνου ἤθελε νὰ σαλπίζῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ἡμῖν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ὅποια ἀδελφότης, ὅποια ἀκόμη πατρότης αὐτῇ ἡδύνατο νὰ ἦναι; Τίς θὰ ἡδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τοῦτο ἀγογγύστως; Τότε βεβαίως θὰ ἡδυνάμεθα ὀρθῶς νὰ ὀνομασθῶμεν καὶ θὰ ἤμεθα ἀληθεῖς δούλοι καὶ οὐχὶ τέκνα τῆς ἐκκλησίας. Διότι, ἐάν τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον καὶ ἐπετίθετο ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν τηλικούτος βαρὺς ζυγός, δὲν θὰ ἔμενον ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι μόνῃ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία θὰ ἀπέλαυεν ἐλευθερίας, ἤθελε δὲ πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις ἐπιβάλλει νόμους, αὐτῇ οὐσα ἄνευ νόμων, καὶ θὰ ἐφαίνετο καὶ θὰ ἦτο οὐχὶ μήτηρ υἱῶν, ἀλλὰ σκληρὰ καὶ δεσποτικὴ κυρία. Τότε τί θὰ ὠφέλει ἡμῖν ἡ ἐπιστήμη τῶν Γραφῶν; Τί αἱ ἐπιστήμαι ἐν γένει; Τί τῶν πατέρων τὰ συγγράμματα καὶ ἡ διδασκαλία; Τί τῶν σοφῶν ἐλλήνων τὰ μεγαλοφυῆ πνεύματα; Μόνον τὸ τοῦ ῥωμαίου ποντίφηκος κύρος, ὅπερ ὑπέγκειται πάντων, καθὰ λέγει, πάντα ταῦτα θὰ καθίστα περιττά. Αὐτὸς μόνος θὰ ἦτο ἐπίσκοπος, αὐτὸς διδάσκαλος, αὐτὸς δεσπότης.» Εἰς τὰς διαφορὰς ἐν τῇ λατρείᾳ δὲν δίδει ὁ Νικήτας μεγάλην σημασίαν. Ἀμφοτέροι ἐξέφρασαν ἐπὶ τέλους συμφώνως τὴν εὐχὴν, ἵνα ταχέως γενικῆ τις σύνοδος, ἀντιπροσωπευομένη ὁμοίως ὑφ' ἐλλήνων καὶ λατίνων, διαλύσῃ τὰς αἰτίας τοῦ σχίσματος (1135, Dialog. LI. III

παρὰ D'Achery Spicileg. I. 164).—'Επὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ τοῦ Α' (1143—80), ὅστις ἐπεθύμει τὴν ἔνωσιν, ἐγένοντο πολλαὶ διαπραγματεύσεις, ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα νῦν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ, καθ' ὅσον ἕνεκα τῶν βανδαλικῶν πράξεων τῶν σταυροφόρων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἦσαν λίαν ἠρεθισμένοι ἐναντίον τῶν λατίνων. Τοῦ Μανουήλ ὁ υἱὸς Ἀλέξιος ὁ Β' ἐρρίφθη ἀπὸ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ κηδεμόνος αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ (1183—85), οὗτος δὲ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν λατίνων καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς (Νικήτ. Χωνιάτ. χρον. 162. ed. Par. καὶ Βιλχέλμου ἐκ Τύρου Hist. XXII, 12). Τὸν Ἀνδρόνικον διεδέχθη ὁ Ἰσαάκ Ἀγγέλος, ἀπ' αὐτοῦ δ' ἤρπασε τὸν θρόνον Ἀλέξιος ὁ Γ'. Πρὸς τοῦτον ἠμφισβήτηται τὸν θρόνον Ἀλέξιος ὁ Δ' υἱὸς τοῦ Ἰσαάκ Ἀγγέλου. Τῷ 1204, ὅτε ὁ Ἀλέξιος ὁ Δ', ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν στρατὸν σταυροφορικόν, ἰδίως Γάλλους καὶ Βενετούς, ἐκυρίευσαν οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ οἱ μὲν Βενετοὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν παραλιῶν καὶ πολλῶν νήσων τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Γάλλοι ὑπὸ τὸν κόμητα Βαλδουῖνον ἴδρυσαν τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει (1204—1261). Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατεκερματίσθη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ὑπὸ Θεόδωρον Α' τὸν Λάσκαριν (+ 1222), τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ Ἀλέξιον Σ' τὸν Κομνηνὸν καὶ τὸ κράτος τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Μιχαήλ τὸν Κομνηνόν. Ὁ Λέων Σγουρδὸς ἐγένετο κύριος τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἄργους, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν, ἕως οὗ ὁ Βιλλεχαρδίνος ἤρπασεν ἀπ' αὐτοῦ τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐγένετο κύριος τῆς Πελοποννήσου καὶ μέρους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ Λαρόσαι ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας καὶ ἄλλοι φράγχοι ἐγένοντο ἄρχοντες ἄλλων μερῶν καὶ νήσων. Ὁ δὲ Μοντφερράτος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν. Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων τότε κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατάλυσις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ διαρπαγὴ τῶν χωρῶν αὐτῆς ὑπῆρξε μεγάλῃ συμφορᾷ τῶ ἔθνει ἡμῶν καὶ προπαρσκευάσασε τὴν τελικὴν τοῦ κράτους καταστροφὴν διὰ τῶν Τούρκων μετὰ δύο αἰῶνας. Οἱ Φράγχοι ἐπήνεγκον τίτε κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τοιοῦτον καιρῖον τραῦμα, ὥστε ἐκ τοῦ ἄλλοτε κραταιοῦ καὶ ἀκμαιοτάτου κράτους δὲν ἔμεινεν εἰ μὴ μόνον

σ κ ι ά τ ι ς. Ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοῦ Θ' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τὸ βυζαντινὸν κράτος ἦτο τὸ μέγιστον ἐν τῷ κόσμῳ τῶν τότε κρατῶν, ἐκτεινόμενον ἐν Ἀσίᾳ ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς ἄνω Συρίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐν Εὐρώπῃ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς θαλάσσης μέχρι Κρήτης καὶ Κύπρου. Εἶχε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐτήσιον προϋπολογισμὸν 700 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, στρατὸν τῆς ξηρᾶς 500 χιλ. ἀνδρῶν καὶ ἰσχυρότατον στόλον καὶ τὸ ἀκμαιοῦτερον ἐμπόριον καὶ τὴν πλουσιωτέραν βιομηχανίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ περιβλεπτότερος ἡγεμὼν τοῦ κόσμου. Τὸ κράτος τοῦτο ἐλέγετο μὲν ῥωμαϊκὸν ὡς ὄν συνέχεια τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἦτο ὁμῶς πράγματι ἐλληνικόν· διότι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ κρατούσα ἐν τῇ αὐτῇ, ἐν τῇ δικαιοκρατείᾳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῷ πλείστῳ μέρει τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ λαῶν. Ἡ βία ἐξάλειψις τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ὑπὸ τῶν φράγκων δεσποτῶν, ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν πάπαν, αἱ βυζαντινὴ καὶ καταδιώξεις κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἰδίως τῶν μοναχῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐθνατώθησαν, ἠύξησαν δι-καίως τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν τῶν ἐλλήνων πρὸς πᾶν ὄντι λατινικὸν εἰς ὑπατον βαθμὸν (Νικ. Χωνιάτου Χρον. σελ. 367). Πόσον φανατισμὸν εἶχον οἱ τὴν ἀνατολὴν τότε καταλαβόντες φράγκοι καὶ τίνας ἀξιώσεις ἡγεῖρον πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους δεικνύεται ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε ἐγκαθιδρυθέντος λατινοῦ Βενετοῦ πατριάρχου Μωροζίνη, ὅστις καταλαμβάνων τὴν ἀρχὴν εἶχε τὴν θρασύτητα νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ἀνατολικοὺς νὰ προσέλθωσι τῷ πάπα, διότι δῆθεν τὰ κακὰ πάντα ἐπασχον ἕνεκα τοῦ ἀπ' αὐτοῦ χωρισμοῦ, διότι, ὅπως ὑπάρχει εἰς Θεὸς, εἰς ἥλιος τὴν ἡμέραν, μία σελήνη τὴν νύκτα, μόνος ὁ Ἀδὰμ γενάρχης, μόνος ὁ Μωσῆς ἀρχων τοῦ Ἰσραὴλ καὶ μετ' αὐτὸν μόνος ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, οὕτω καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἔδωκεν ὁ Θεὸς μόνον ἓνα ἄρχοντα, τὸν Πέτρον καὶ τὸν διάδοχον αὐτοῦ! Τὰς φλυαρίας ταύτας ἤκουσαν, ἐννοεῖται οἰκοθεν, οἱ ἡμέτεροι μετὰ οἴκτου. Ἀναίρεσιν τῶν λόγων τούτων ἐκ παλαιοῦ χειρογράφου τῆς Μόσχας ἐξέδωκε τῷ 1890 ὁ ἡμέτερος Νικηφόρος Καλογεράς ὑπὸ τὸν τίτλον· «Περὶ τοῦ ὅπως ἴσχυσε καθ' ἡμῶν ὁ λατινός, ἦτο δὴ ἡ ἡ γ ο ρ ί α ς Θ ω μ ᾶ τοῦ Μωροζίνη ἐλεγχος.» Ὁ ἀπαντῶν παρατηρεῖ ὅτι

πολλάκις οἱ εὐσεβεῖς ἐδιώχθησαν πρὸς δοκιμασίαν· παράδειγμα οἱ ἄρχαιοι χριστιανοὶ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ εἰς τὸν παπισμὸν ἀποσκιρτήσας Ἕλληνα Ἀλλάτιος (Perp. cons. eccles. orient. et occid. p. 693) ἐπιδοκιμάζει πάσας ταύτας τὰς ἀπανθρώπους καταδιώσεις τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν ὀρθοδόξων. « Ἦτο ἀνάγκη, λέγει, νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ λατῖνοι τοὺς ἀποσκιρτήσαντας καὶ τὴν οἰκειάν πίστιν ἀρνησαμένους καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς οὐ μόνον δι' ἔξοριῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρὸς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν! Διότι οἱ αἰρετικοὶ πρέπει νὰ προγράφωνται, νὰ ἐξαφανίζωνται, νὰ τιμωρῶνται, οἱ δὲ ἐπιμένοντες πρέπει νὰ φονεύωνται καὶ καίωνται! Τοῦτο οἱ νόμοι διατάσσουσι, τοῦτο ἐπραξεν ἡ ἀρχαιότης, οὐδὲ διαφέρει κατὰ τοῦτο τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας ἢ συνήθεια, καὶ τῆς ἀνατολικῆς(;) καὶ τῆς λατινικῆς! » — Ἄλλ' ἂν αἱ σταυροφορίαι ἐνέπνεον τοσαύτην μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἀποστροφήν, οἱ βυζαντινοὶ ὅμως αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας εἶχον πάντοτε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπαναγάγῃσι τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐλπίζοντες, ὅτι διὰ τούτου ἠδύναντο νὰ κερδήσωσι τὸν πᾶπαν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς κυριαρχίας των. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Β' Δούκα τοῦ Βατάτζη (1222—55) συνῆψαν φραγκισκανοὶ τινες μετὰ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β', τότε ἐν Νικαίᾳ διατρίβοντος, διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως (1232), μετ' ἧς ἐπηκολούθησεν ἀλληλογραφία τις μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Θ'. Ὁ πάπας ἐπεμψε καὶ πρεσβείαν τινὰ εἰς Νικαίαν (1233), ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐκήρυξαν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον δύναται νὰ ἐγκαταλίπη ἀπὸ τῶν ἀπαιτήσεών της ὡς πρὸς τὸ δόγμα, τὴν λατρείαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, ἀπέτυχον καὶ αἱ διαπραγματεύσεις αὗται. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἤλεγξαν κατὰ πρῶτον οἱ ἀνατολικοὶ τοὺς λατίνους διὰ τὴν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δοξασίαν των (Math. Paris hist. Anglorum ad an. 1237 p. 457. ed. Lond. 1640). Τὸ καθαρηρίον εἶναι ἡ ἰδέα τῶν καθολικῶν ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν μὴ τελείων ἀλλὰ καὶ μὴ ἀξίων αἰωνίου κολάσεως βασανίζονται ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ διὰ καθαρτηρίου πυρὸς, ἕως οὗ ἰκανοποιήσῃσι τὴν θεῖαν δικαιοσύνην ἀπέρχονται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ μετὰ τῶν δικαίων. Ἄλλ' ὁ πάπας δύναται νὰ ἐξαγάγῃ, οὗς βούλεται, ἐκ τοῦ καθαρτηρίου τούτου πυρὸς, ἀπαλλάσσων αὐτοὺς τῶν προσκαίρων τούτων ποινῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπεστέλλοντο πρὸς πώ-

λησιν ἀπὸ Ῥώμης διὰ μοναχῶν πλῆθος ἐγγράφων ἀφέσεων ἢ συγχωροχαρτίων. Ὁ ἀγοράζων τὰς ἀφέσεις ταύτας ἀπῆλλασσε τοὺς πονῶν τοῦ καθαρτηρίου, ἀπῆλλασσε δ' ἀπ' αὐτῶν καὶ τοὺς οἰκείους του. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ κατάχρησις αὕτη ἐμίανε τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ πῶς αὕτη ἰδίως ἐδῶκε τὴν πρώτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξίν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία παραδέχεται μὲν προσχαίρους ποινὰς τῶν μὴ τελείων ἐκ τῶν κεκοιμημένων ἀλλὰ διορθωτικὰς, οὐχὶ δὲ ἰκανοποιητικὰς, δὲν ἀξιοῖ δέ, ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς πιστοὺς ἀπ' αὐτῶν. Ἡ ἐκκλησία μόνον τοὺς ζῶντας καὶ μετανοοῦντας συγχωρεῖ, δύναται δὲ νὰ ἀπαλλάξῃ μόνον ἀπὸ ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν. Ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων δέεται μόνον ἐπικαλουμένη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἔστειλε καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Δ' (1250) κληρικούς τινας εἰς Νίκαιαν, ἀλλὰ καὶ τότε οὐδὲν ἐξετελέσθη. Πάσας τὰς περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν διαπραγματεύσεις ταύτας προὔκालον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντοτε οἱ αὐτοκράτορες ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἀπετύγχανον ὡς μὴ πηγάζουσαι ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἐκκλησιῶν ἐκ τάσεως πρὸς ἔνωσιν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ταύτης.

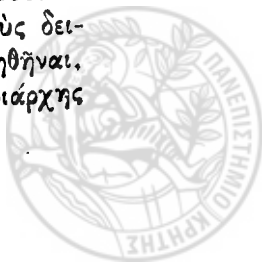
151.

Ἐξακολούθησις. Ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Γεωργίου Παχυμέρους ἱστορ. βυζ. Νικηφόρου Γρηγοῦ ἱστ. καὶ Mansi XXIV.

Τὸν Βατάτζην διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος Β' ὁ Λάσκαρις († 1259). Τοῦτον ἐμελλε νὰ διαδεχθῇ ὁ ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης. Ἀλλὰ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1259—82) ἐξωθήσας τοῦτον, ἐγένετο κύριος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Νικαίας. Τῇ βοηθείᾳ δὲ τῶν Γενοουησίων ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέστρεψε τὴν λατινικὴν κυριαρχίαν (1261). Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Δ' (1261—64) ἐξεσφενδόνισε διὰ τοῦτο κατὰ τῶν Γενοουησίων τὸν ἀφορισμὸν. Ὁ Μιχαὴλ δέ, ὅστις ἔπρεπε νὰ φοβηθῇ, ὅτι ὁ πάπας δὲν ἤθελεν ἡσυχάσει πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ πάλιν τὸ ἀπολεσθὲν, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν διὰ τινος πρεσβείας τοῦ τῷ 1263 ἑτοιμοῦ ἵνα ὑποταχθῇ εἰς τὴν παπικὴν ἑδρὰν. Ὁ Οὐρβανὸς καὶ ὁ τούτου διάδοχος Κλήμης ὁ Δ' (1265

— 68) εὐχαρίστως ἤκουσαν τοῦτο, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ περιωρίζετο μόνον εἰς ὑποσχέσεις καὶ διαβεβαιώσεις. Ἀνεώσθη μὲν τῷ 1267 πανταχόθεν στενοχωρούμενος τὰς διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ἡ ὀλιγον μετὰ ταῦτα γενομένη τριετής χήρευσις τοῦ παπικοῦ θρόνου διέκοψεν αὐτάς. Βαλδουῖνος ὁ Β' ὁ τελευταῖος ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἐκδιωχθεὶς λατίνος αὐτοκράτωρ εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνζού, οὗτος δὲ ἐπεχείρησε πόλεμον τῷ 1269 κατὰ τῶν Βυζαντινῶν πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ὅτε δὲ Γρηγόριος ὁ Γ' (1271—76), ὅστις εἶχε διατρέψει ἄλλοτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἐπεθύμει μεγάλως τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνέβη εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, ἐπανελήφθησαν πάλιν αἱ περὶ ἐνώσεως συνεννοήσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον καὶ πᾶσαν κατέβαλε σπουδὴν, ἵνα πείσῃ καὶ τὸν ἐλληνικὸν κληρὸν νὰ ἐνδώσῃ. Ὁ τότε πατριάρχης Ἰωσήφ, πιστὸς ἐμμένων εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, ἦτο ἐναντίος τῆς ἐνώσεως. Ἀνέθηκε δὲ τῷ πεπαιδευμένῳ ἀρχιεπισκόπῳ Ἰωάννῃ Βέκκῳ τὴν ἐντολὴν νὰ συγγράψῃ βιβλίον ὑπὲρ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα. Ὁ Βέκκος ἀνέβαλλε τὸ πρᾶγμα, μέχρις οὗ ἠπειλήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅτι ἤθελεν ἀφορισθῆ. Τέλος ὑπήκουσε καὶ ἔγραψε στηλίτευσιν κατὰ λατίνων. Κατ' αὐτοῦ λοιπὸν ἐστράφη ἅπασα ἡ ὀργὴ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Βέκκος ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπροσδοκῆτως μετέβαλε γνώμην περὶ ἐνώσεως καὶ ἀπέβη εὖνους τοῖς λατίνοις. Ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ προσποιηθῶσι μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ὑποτάσσονται τῷ πάπῃ, ὅπως κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τὸν πολιτικόν. Τρία τινὰ ἀπήτει ὁ πάπας· τὸ πρωτεῖον, τὸ ἐκκλητικὸν καὶ τὸ μνημόσυνον. «Τούτων ἕκαστον, λέγει ὁ Μιχαὴλ, εἴ τις ἀκριβῶς σκοποῖτο, κενὸν εἶναι ἀνάγκη. Πότε γὰρ καὶ παρουσιάσας ὁ πάπας προκαθίσει τῶν ἄλλων; Πότε δὲ τισὶ καὶ ἐπέλθοι δίκην ἔχουσι, θάλασσαν τσαύτην ταμέσθαι καὶ τόσον ἀναμετρήσαι πέλαγος, ἐφ' ᾧ τῶν νομιζομένων πρωτείων τυχεῖν; Τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ καὶ δευτέρᾳ τῇ καθ' ὑμᾶς καὶ μεγάλῃ τὸν πάπαν μνημονεύεσθαι, τοῦ πατριάρχου λειτουργούντος, τί ἂν τῷ ὀρθῷ προσβαίῃ; Πόσαις οἰκονομίαις οἱ πατέρες πρὸς ὅ,τι γενέσθαι συμφέρον οὐκ ἐχρήσαντο;» Προσέθετε δὲ «μηδὲ χάριν ἄλλου πραγματεῦσθαι τὴν εἰρήνην, ἢ τοὺς δεινοὺς πολέμους ἀνακοπήναι καὶ ῥωμαίων αἵματα περιποιηθῆναι. ἐκχυθῆσθαι κινδυνεύοντα.» Ὁ αὐτοκράτωρ, εἰ καὶ ὁ πατριάρχης

Ἰωσήφ διεμκρτύρετο, ἀπειλῶν, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐνώσεως ἤθελε παραιτηθῆ ἀπὸ τοῦ θρόνου, καὶ ὁ λοιπὸς κλήρος ἐγόγγυζε κατὰ τῶν προθέσεων του, ἐπεμψεν δμως πρεσβείαν κληρικῶν ἀφωσιωμένων αὐτῷ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα συνεννοηθῶσι περὶ τῆς ἐνώσεως. Λατῖνοι μάλιστα ἱστορικοὶ λέγουσιν, ὅτι ἔλαβον μέρος οὗτοι καὶ ἐν τῇ ἐν Λουγδούνῳ συγκροτουμένη μεγάλῃ τῶν λατίνων συνόδῳ (1274). Ὅ,τι εἶναι βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι παρεδέχθησαν τὰς τρεῖς ἀπαιτήσεις τοῦ πάπα, τὸ πρωτεῖον, τὸ ἐκκλητικὸν καὶ τὸ μνημόστυνον (Γρηγ. σελ. 125). Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ παρήσαν ἐκ τῶν λατίνων οἱ διχισμηότεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σχολαστικοὶ θεολόγοι, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος καὶ ὁ Βοναβεντούρας. Λέγεται δὲ ὅτι, ὅτε κατὰ τὸ τέλος τῆς τελευταίας συνεδριάσεως ἐψάλλετο τὸ σύμβολον, οἱ Ἕλληνες ψευδαπεσταλμένοι ἐπανελάβον δις τὸν στίχον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ὁ πάπας συνεχῶρει τοῖς ἀνατολικοῖς μόνον τὴν τήρησιν τῆς ἐλληνικῆς λατρείας των καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συμβόλου ἀμεταβλήτου. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσεν, ὅπως ἐνόμιζε, τὸν σκοπὸν του, προέβη καὶ εἰς τινὰ μέτρα πρὸς συνδιαλλαγὴν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ παρητήθη ἀπὸ τῆς θέσεώς του καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τι μοναστήριον, ὃ δὲ λατινόφωνον Βέκκος προὔχειρῖσθη πατριάρχης. Ἄλλὰ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ προσπάθειαι νὰ καταστήσῃ δεκτὴν παρὰ τῷ λαῷ καὶ τῷ κλήρῳ τὴν ἐν Λουγδούνῳ γενομένην ἔνωσιν, ἀπέβησαν ἄκαρποι. Ματαίως ἐζήτηι ὁ αὐτοκράτωρ διὰ φυλακίσεων, ἐξοριῶν, ῥιθδισμῶν καὶ μυρίων ἄλλων ὠμοτήτων νὰ κλονίσῃ τὴν εὐστάθειαν τῶν ἐναντίων τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Τότε κατεδίωξε διελθῶν διὰ τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ μοναχοὺς τοὺς μισοῦντας τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἔνωσιν. Γενικὸς ἐρεθισμὸς κατέλαβε πάσας τῆς κοινωνίας τὰς τάξεις ἐν τῇ ἀνατολῇ διὰ τὰ γενόμενα, πάντων δὲ ἡ ἀποστροφή ἀπετείνετο κυρίως κατὰ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου, καθ' οὗ καὶ πλείστοι ἐγράφθησαν ἰβελλοὶ. Ἄλλ' ἢ μετὰ τοῦ πάπα φιλία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἐπειδὴ τοῦ πάπα αἱ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας διαπραγματεύσεις δὲν εἶχον τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ προσεδόκα ὁ αὐτοκράτωρ, ἐψυχράνθη καὶ τούτου ὁ πρὸς τὴν ἔνωσιν ζήλος. Ὁ πάπας Μαρτῖνος ὁ Δ' ἀφώρισεν αὐτὸν τῷ 1281, διότι δῆθεν δὲν ἐτήρησε τὴν ἣν εἶχε δώσει ὑπόσχεσιν νὰ συμμετάσχη τοῦ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν πολέμου. Ὁ Μιχαὴλ ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ ταῦτα (1281), τοσοῦτον δὲ ἦτο τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσος

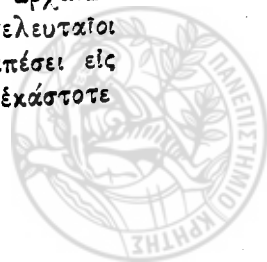
τοῦ λαοῦ, ὥστε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1281 — 1328) δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ κηδευθῇ ὁ πατὴρ του διὰ τῆς κεκανονισμένης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο καὶ πρότερον ἐχθρὸς τῆς ἐνώσεως, νῦν δὲ φανερώς ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς καὶ ἐπροστάτευσε τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βέκκος ἀπεχώρησεν ἐκουσίως εἰς τι μοναστήριον, καὶ ἐκεῖ δὲ ἔπρεπε νὰ φυλάττηται ὑπὸ αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς κατὰ τῆς μανίας τοῦ δαυλοῦ. Ὁ γέρον Ἰωσήφ, καίπερ νοσῶν, ἐχομίσθη ἐπὶ τῆς κλίνης του ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ πατριαρχεῖον. Οἱ φίλοι τοῦ παπισμοῦ κατησχυμμένοι ἐξεδιώχθησαν πανταχόθεν, ἐπὶ δὲ τινος συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει συνήνεσεν ἐκουσίως ὁ Βέκκος νὰ παραιτηθῇ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ νὰ ὑπογράψῃ ὀρθόδοξον σύμβολον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα μεταβαλὼν πάλιν γνώμην, ἐδίδαξε τὰ τῶν λατίνων. Ὁ Βέκκος ἦτο ἀνὴρ ἰδίως περὶ τὴν θύραθεν σοφίαν δεινός. Ἡ θεολογικὴ του δμῶς παιδεία δὲν ἦτο μεγάλη. Ἐντεῦθεν δὲ ἴσως ἐξηγούνται αἱ ἀμφιταλαντεύσεις αὐτοῦ περὶ τὰ τὸ σχίσμα ἀφορῶντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα.

152.

Ἡ τότε πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ αἱ ἐπιθέσεις αὐτῶν.

Πρὸς ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμβάντων καὶ τῶν περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσεων κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα σημειοῦμεν ἐνταῦθά τινα περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου τότε, ἰδίως δὲ περὶ τῶν μωαμεθανικῶν κρατῶν τῶν τότε ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας σπουδαίως δρασαντων. Τὸ ἀραβικὸν κράτος δὲν ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐνιαῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος διηρέθη εἰς διάφορα μωαμεθανικὰ κράτη ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Ἰσπανίᾳ ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τὰ ὁποῖα ἀνεγνώριζον τὸν ἐν Βαγδατίῳ ἀπόγονον τῶν ἀρχαίων καλιφῶν ὡς θρησκευτικὸν ἀρχηγόν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι καλιφῶν εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν δύναμιν καὶ καταπέσει εἰς ἀπλήν σκιάν, ἦγον δὲ καὶ ἔφερον τὰ πράγματα οἱ ἐκάστοτε

μεγάλοι αὐτῶν βεζύραι ἢ Ἐμίραι ἀλ' Ὀμρά. Οἱ τοιοῦτοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βουϊδῶν, εἶτα δὲ κατέλαβον τὴν θέσιν ταύτην οἱ Τοῦρκοι Σελδούκοι (1058), οἵτινες ἀναλαβόντες πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν καὶ ἔχοντες πρωτεύουσαν τὸ Ἰκόνιον διώκουν τοὺς μωαμεθανικοὺς λαοὺς, ἐκμηδένισαντες τελείως τὸν Καλίφην. Τὸν τελευταῖον Καλίφην ἐνίκησαν καὶ κατέλυσαν καὶ τὴν σκιὰν ταύτην τῶν καλιφῶν οἱ Μογγόλοι τῷ 1258. Τῶν Σελδούκων τὸ κράτος ἐξετείνετο καθ' ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Αἰγύπτῳ ἤρξαν κατὰ σειρὰν οἱ Φατιμιδαὶ (ἀπὸ τοῦ 909) οἱ Ἐγίουπιδαὶ καὶ ὁ κοῦρδος Σαλαδίνος (1171). Μετὰ τοῦτον γίνονται κύριοι οὐ μόνον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν οἱ Μαμελοῦχοι (1254). Ὅστε αἱ ἀνατολικαὶ χῶραι ἦσαν διαμεμερισμέναι ἐπὶ πολὺν χρόνον μεταξὺ τῶν Μαμελοῦκων καὶ τῶν Σελδούκων. Ἀπὸ τοῦ 1300 ὑπερισχύουσι τῶν Σελδούκων οἱ Τοῦρκοὶ Ὀθωμανοί, οἵτινες κατὰ τὸν 15' αἰῶνα (1517) ὑπέταξαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των καὶ τοὺς Μαμελοῦκους. Οἱ Ὀθωμανοὶ οὗτοι οἱ ἀπὸ τοῦ Ὀσμάν οὕτω κληθέντες καταλύσαντες τὸ σελδουκικὸν κράτος (1300) ἴδρυσαν τὸ ἑαυτῶν μετὰ πρωτεύουσιν τῆς Προύσης. Ἡ δὲ κυριώτερα δύναμις των ἦσαν οἱ Γεννίτσαροι οἱ ἐξ ἐξωμοτῶν χριστιανῶν στρατολογούμενοι. Οἱ Ὀθωμανοὶ καταβαλόντες τοὺς Σελδούκους, ἐστρεψαν τὰ δπλα των κατὰ τῶν βυζαντινῶν. Ὁ Ὀρχάδ οὐὶδς τοῦ Ὀσμάν κατέλαβεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1355 τὴν Καλλιπόλιν, Μουράτ δὲ ὁ Α' καθιστᾷ πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὴν Ἀδριανούπολιν, γενόμενος κύριος ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς Θράκης (1361). Ὁ Βαγιασῆτ ὑποτάσσει τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους ἐν τῷ Κοσσυφοπεδίῳ (1399), κατακτᾷ δὲ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, νικήσας δὲ ἐν Νικοπόλει παρὰ τὸν Δούναβιν τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντας φράγκους ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Σιγισμούνδον καὶ τὸν βασιλέα τῆς Βουργουνδίας Ἰωάννην ἔχοντας περὶ ἑαυτοὺς 100 χιλ. ἀνδρῶν, ὑπέταξε τὴν Βοσνίαν, ἐπολιόρχησε δὲ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ φοβερὸς τῶν Μογγόλων ἡγεμὼν Ταμερλᾶνος ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος ἐν Ἀγκύρᾳ τῷ 1402 καὶ οὕτως ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθησαν οἱ ἀσθενέστατοι ὄντες βυζαντινοί. Ἀλλὰ Μουράτ ὁ Β' ἐπετέθη αὔθις κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· νικᾷ δὲ ἐν Βάρνα τῷ 1444 τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας Βλαδίσλαβον καὶ τὸν ἡρωικώτατον Οὐνυάδην, προσέβαλε δὲ τοὺς

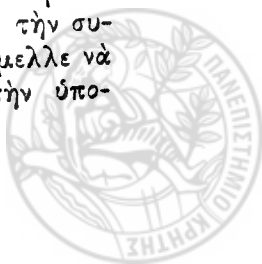
Σέρβους αὐθις ἐν τῷ Κοσσυφοπέδιῳ τῷ 1448. Μωάμεθ ὁ Β' κυριεύει ἐπὶ τέλους τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣτις στερηθεῖσα τῶν πλείστων ἐπαρχιῶν τῆς εἶχε καταπέσει εἰς μεγίστην ἀδυναμίαν (1453). Μετὰ ταῦτα καταλύει τὸ κράτος τῆς Τραπεζούντος· κυριεύει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον παρὰ τῶν Βενετῶν· ὑποτάσσει τελείως τὴν Σερβίαν καὶ Βλαχίαν· καθιστᾷ φόρου ὑποτελῆ τὴν Μολδαυίαν, ποιεῖ δὲ καὶ πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Μόνον ἡ ἀντίστασις τοῦ γενναίου Οὐνούαδου ἐν Βελιγραδίῳ ἔσωσε τὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ αὐτοῦ. Μόνον ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ διὰ τοῦ γενναίου καὶ ἀνίκητου Σκενδέρμπετη ἔμεινεν ἐλευθέρα τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτε καὶ ἡ χώρα αὕτη ἔκυψεν ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον.

153.

Αἱ περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσεις κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα.

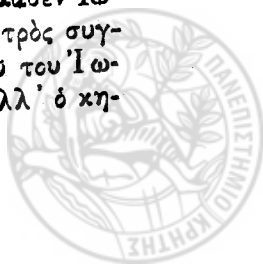
Ἡβλ. Νικηφόρον Γρηγορᾶν καὶ Raynaldi Annales ad a. 1339.

Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἅμα ἰδρύσαντες ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς δυνάμεως τῶν Σελδούκων τὸ ἑαυτῶν κράτος (1300) ἠδυνήθησαν ἐντὸς ὀλίγων δεκατηρίδων νὰ γίνωσι τοσοῦτον ἰσχυροί, ὥστε νὰ ἐκτείνωσι τὴν ἐξουσίαν των εἰς μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡρξάντο δὲ ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος νὰ ἀπειλῶσι ἐπὶ τοῦ Ὄσμαν τὸ ἀσθενὲς βυζαντινὸν κράτος. Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ὁ Παλαιολόγος (1328—41), ὁ ἑγγονος Ἀνδρονίκου τοῦ Β', ὅστις ἤδη τῷ 1322 εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τὸν πάππον του ὡς συναυτοκράτωρ, τῷ δὲ 1328 ἐντελῶς ἐξέβαλεν ἐκείνον τῆς ἀρχῆς, εἶδεν ἑαυτὸν ἐκτεθειμένον εἰς μέγαν κίνδυνον, ἀφ' οὗ ἐφαίνετο, ὅτι μόνον βοήθεια ἐκ τῆς δύσεως ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτόν. Διὰ τοῦτο συνῆψεν ἀπὸ τοῦ 1332 συνεχεῖς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ πάπα, ὅπως κατορθώσῃ νὰ πείσῃ αὐτόν νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἡγεμόσι. Λατῖνοι ἐπίσκοποι ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, προῦκάλουν τὴν Ἰωάννην Καλέκαν εἰς συνδιαλέξεις. Ἀλλὰ συμφώνως τῇ ὀρθῇ γνώμῃ τοῦ πεπαιδευμένου Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε τὴν συζήτησιν, ἣτις, καθὼς ἦτο ἐκ τῶν προτέρων γνωστόν, ἐμελλε νὰ ἦναι ματαία. Οἱ πάπαι ἀπήτουν πάντοτε πρὸ πάντων τὴν ὑπο-

ταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν καθέδραν. Ἄλλ' ὁ τε λαὸς καὶ ὁ κληρὸς οὐδόλως ἤθελον νὰ γνωρίζωσιν τι περὶ τούτου. Οἱ μοναχοὶ ἰδίως ἀνθίσταντο μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς. Ἐπίσης ἀνθίσταντο καὶ οἱ πατριάρχαι. Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας, ἐμπνεόμενοι ὑφ' ὁμοίου πρὸς τοὺς λατίνους μίσους καὶ κινδυνεύοντες ἐν περιπτώσει συμμετοχῆς ἐν ὁποιαδήποτε μετὰ τῆς Ῥώμης ἐνώσει νὰ ἀπολέσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν των. Ἐν τούτοις ἐπέμενεν ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὸ σκεδιδόν του, ὡς ὄργανον δὲ αὐτοῦ προστήνεγκεν ἑαυτὸν ὁ πεπαιδευμένος ἀρχιμανδρίτης Βαρλαάμ τοῖς λατίνοις νῦν εὔνους, εἰ καὶ πρότερον διὰ συγγραφῶν καὶ τοῦ λόγου εἶχε πολεμήσει τὰς παπικὰς ἀξιώσεις. Ὁ Βαρλαάμ οὗτος κατήγετο ἐκ τινος ἑλληνικῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Καντακουζηνὸς λέγει (ἱστορ. Β', 39), ὅτι νηπιόθεν εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν τῇ τῶν λατίνων θρησκείᾳ. Ὁ Γρηγορᾶς ἀντίπαλος αὐτοῦ ἀμεροληπτότερος παρατηρεῖ ἀπλῶς (ἱστορ. Η', 10) ὅτι ἤσκητο καὶ τὴν τῶν λατίνων δογματικὴν σοφίαν. Τῷ 1339 ἦλθεν ὁ Βαρλαάμ ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἀβινιῶνα τῆς Γαλλίας, ὅπου εἶχον τότε οἱ πάπαι τὴν ἔδραν αὐτῶν (Βενέδικτος 1334—42). Ἄλλ' ἡ διαπραγματεύσεις οὐδὲν ἀπέφερον, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀποτέλεσμα. Ὁ Βαρλαάμ ἐπεθύμει νὰ γίνῃ ἡ ἐπιτῶν διαφορῶν συζήτησις ἐν τινὶ συνόδῳ, συγκροτουμένη ὁμοίως παρὰ λατίνων καὶ ἐλλήνων, καὶ ὅπως καταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας προθυμοτέρους εἰς τὸ νὰ ἐνδώσωσιν ἀπήτει πρότερον νὰ δοθῇ αὐτοῖς βοήθεια κατὰ τῶν Τούρκων (Allat. Pερp. cons. b. 788). Ἐν Ἀβινιῶνι ὠμίλησε δύο λόγους ὁ Βαρλαάμ, οὓς διετήρησεν ἡμῖν ὁ Raynald καὶ ὁ Allatius. Ἡ πρότασις, ἦν ἐποίησεν, ἦτο, ὅτι ἀφοῦ ἤθελον κυριευθῆ πρότερον ἀπὸ τῶν Τούρκων τῇ βοήθειᾳ τῶν λατίνων τρεῖς ἢ τέσσαρες πόλεις ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαι, ἠδύνατο μετὰ ταῦτα νὰ γίνῃ σύσκεψις περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τινὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Εἰς τὰς ἀποφάσεις οἰκουμενικῆς συνόδου μόνον ἠδύναντο οἱ ἀνατολικοὶ κατ' αὐτὸν νὰ ὑποταχθῶσι. Τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον δὲν δύναται τις νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἐλλήνων νὰ ἀναγνωρίσωσι, διότι οὔτε οἱ τρεῖς τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι παρούσασαν ἐν αὐτῇ, οὔτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρεδέχετο αὐτήν, μόνος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἀντεπροσωπεύθη ἐν αὐτῇ, θέλων νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἐνωσιν. Πρὸς τούτοις προὔτεινεν ὁ Βαρλαάμ ὡς μέσον ἐνώσεως τὴν ἀμοιβαίαν ἀνοχὴν παρὰ πάσας τὰς

ὑφισταμένους μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφοράς. Ὁ πάπας ἔπρεπε κατὰ τὸν Βαρλαάμ νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατολῆς τὰ ἐξῆς περίπου· « Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐπειδὴ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ μίαν οὐσίαν καὶ τρία πρόσωπα, ἅς ἀρκῶσιν ἡμῖν ταῦτα, ὥστε νὰ ἔχωμεν εἰρήνην. Περὶ δὲ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνύματος ἅς μὴ διαιρώμεθα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' οἱ σοφοὶ ἐξ ὑμῶν ἅς συζητήσωσι μετὰ τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐὰν θέλωσιν. Ἄς μὴ εἰμεθα ὁμῶς διὰ τοῦτο κεχωρισμένοι, ἀλλὰ διατηρεῖτε ὑμεῖς ὅ,τι θέλετε περὶ αὐτοῦ, καὶ ἡμεῖς ὁμοίως. Ἄς μὴ κατακρίνωμεν δὲ διὰ τοῦτο ἀλλήλους, ἀλλ' ἅς γίνῃ τοῦτο μόνον (ἢ συζήτησις). Ὑμεῖς δὲ δότε τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τὴν τιμὴν ἐκείνην, ἣν ἔδιδον καὶ οἱ παλαιοὶ πατριάρχαι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐνώσεως, ἣν ὤρισαν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων οἱ νόμοι καὶ τῶν ἁγίων πατέρων οἱ κανόνες. Πλείονα δὲν ζητοῦμεν παρ' ὑμῶν. Ἡμεῖς δὲ εἰμεθα πρόθυμοι νὰ δώσωμεν καὶ ἐπιβεβαιώσωμεν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδίως τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πάντα τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια ὤρισθησαν ἢ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας συνθηθείας ἢ διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων τῶν ἁγίων πατέρων. » Ἄλλ' ὁ πάπας δὲ ν ἤθελε νὰ παραδεχθῆ τοὺς ὅρους τοῦτους, διότι πρὸς τοὺς ἄλλοις δὲν ἤθελε νὰ θέσῃ ὑπὸ συζήτησιν τὸ λατινικὸν δόγμα, ὅπερ ἐθεώρει ὡς ἀπόρροϊαν τῆς ἀλανθάστου καθέδρας τοῦ Πέτρου. Οἱ Ἕλληνες ὤφειλον, αὕτη ἦτο ἡ γνώμη τοῦ πάπα, νὰ πέμψωσι τοὺς θεολόγους των εἰς Ἀθιναῖνα, ἵνα διδαχθῶσι περὶ τῆς πλάνης των! Οὐδεὶς λόγος δὲ ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ προηγουμένης βοηθείας πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Βαρλαάμ ἐγνώριζεν ἀρκούντως τοὺς Ἕλληνας, ὥστε νὰ μὴ ἐλπίζῃ, ὅτι οὗτοι ἤθελον δεχθῆ τοιοῦτους ὅρους. Ἄπρακτος, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἀπώλεσεν ὁ πεπαιδευμένος οὗτος ἀνὴρ πᾶσαν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ἐπὶ τέλος δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀνατολήν, ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἠσπᾶσθη ἐπισήμως τὸ λατινικὸν δόγμα καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος Ἱερακίου πλησίον τῆς Νεαπόλεως (1348), ἐκεῖθεν δὲ διὰ συγγραμμάτων ἐζήτηε νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσι τῷ πάπᾳ. — Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἀποθήσκων ὠνόμασεν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις ἦτο ἐκ μητρὸς συγγενῆς τῶν Παλαιολόγων, κηδεμόνα τοῦ ἐνεαετοῦς υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341—91). Ἄλλ' ὁ κη-

δεμῶν προὔτιμησε νὰ ἀναλάβῃ ἐριστικῶς αὐτὸς τὴν ἀρχήν, καὶ κατώρθωσε μετὰ ἐξαετῆ ἐμφύλιον πόλεμον νὰ γίνῃ συναυτοκράτωρ τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ἐπὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ τούτου ἦλθεν ἀπεσταλμένος τις τοῦ πάπα εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔπειθε τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς ἐκεῖ τότε διατρίβοντας πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς ἔνωσιν. Οἱ πατριάρχαι ἐράνησαν πρόθυμοι, καὶ ἐμελλε νὰ συγκροτηθῆ καὶ σύνοδος περὶ τούτου. Ἴσως ὁμοῦ αἱ ἐμφύλιοι ταραχαί, αἷτινες συνετάρασσον τότε τὸ κράτος, ἐκώλυσαν τοῦτο. Τὸ κράτος εὕρισκετο τότε ἐν ἐλεεινοτάτῃ καταστάσει. Ὁ Καντακουζηνὸς ὅπως ἀποχρούσῃ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς, συνεμάχησε μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὄσμάν, τοῦ ἰσχυροῦ Ὁρχάδ, δούς αὐτῷ ὡς συζυγον μίαν τῶν θυγατέρων του. Χριστιανὴ ἡγεμονίς ἐν χαρμελίῳ τῶν Μουσουλμάνων! Τὴν δευτέραν αὐτοῦ θυγατέρα ἐνυμφεύθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευόμενος Ἰωάννης Ε'. Τούτῳ ὁμοῦ κατήντησεν ἐπαχθὴς ἡ ἐπιτροπεία. Ἐκάλεσε μὲν ὁ Καντακουζηνὸς τὸν μωαμεθανὸν γαμβρόν του κατὰ τοῦ χριστιανοῦ εἰς βοήθειαν, ἡναγκάσθη ὁμοῦ ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῆ, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς μοναστήριόν τι τοῦ Ἀθῶ (1355), ὅπου ἔγραφε τὰ ἀπομνημονεύματά του. — Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' θέσις ἦτο δύσκολος. Οἱ ὀθωμανοὶ ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται ἐν Εὐρώπῃ, ἤδη δὲ τῷ 1355 ἔπεσεν ἡ Καλλιόπολις, ἡ κλεῖς τοῦ Ἑλλησπόντου, εἰς χεῖρας τοῦ Ὁρχάδ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἄλλο καταφύγιον δὲν ἐγνώριζεν ἢ τὸν πάπαν (Ἰννοκέντιον τὸν σ' 1352—62). Εἰς αὐτὸν λοιπὸν ἀφωσιώθη ψυχῇ τε καὶ σώματι (Raynald ann. ad. a. 1355). Διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν ὁ πάπας πρῶτον μὲν τοὺς Ἰωαννίτας, τότε ἐν Ρόδῳ ὄντας, εἶτα δὲ τοὺς Γενουηνοὺς, τοὺς Βενετοὺς καὶ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου, ἵνα παρὰσχωσι ταχεῖαν βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων τῷ αὐτοκράτορι, ἀλλὰ τὰ πάντα εἰς μάτην. Μουράτ ὁ Α', ὁ υἱὸς τοῦ Ὁρχάδ, ἐκυρίευσεν ἐν τῷ μεταξύ πᾶσαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Αἰμου, ὀρίσας τὴν Ἀδριανούπολιν ὡς πρωτεύουσάν του (1361). Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἦλθε καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Οὐγγρων, ἵνα αἰτήσῃται παρ' αὐτοῦ βοήθειαν, Ἀλλὰ καὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἐμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Καὶ ὁμοῦ ὁ κίνδυνος ἠῤῥξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τῷ 1369 ἐπορεύθη ὁ αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως εἰς Ρώμην, λέγουσι μάλιστα λατῖνοι ἱστορικοὶ, ὅτι δῆθεν ἠσπᾶσθη καὶ τὸ λατινικὸν δόγμα! Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Ε' (1362—70) ὑπεσχέθη μὲν βοήθειαν

κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῷ πάπα ὑποταγὴν τῶν ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν του. Οὐδέτερος δὲ αὐτῶν ἠδύνατο παρὰ πάσας τὰς προσπάθειάς του νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν του. Ὁ ἐξευτελισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε ἐπειδὴ διατρίβων ἐν Ἰταλίᾳ ἐποίησε χρέη, διερχόμενος διὰ τῆς Βενετίας, ἐκρατήθη ἐκεῖ, μέχρις οὗ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ἐλθὼν ἐκείσε ἀπέδωκε τὰ ὀφειλόμενα! Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Β' (1393—1425), οὗ τινος ἐπίσης αἶψ' πρὸς τὸν πάπαν παρακλήσεις περὶ βοήθειας κατὰ τοῦ σουλτάνου Βαγιασῆτ, ὅστις κατ' ἔτος σχεδὸν ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος.

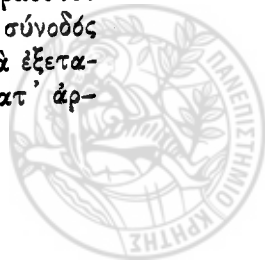
154.

Τὰ ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Β' συμβάντα. Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος.

Ἡ ἐν Φλωρεντία ψευδοσύνοδος [1439).

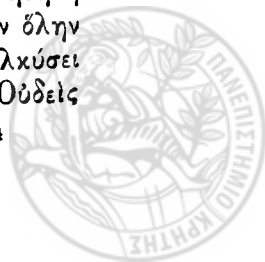
Συροποῦλου ἱστορία ἀληθῆς τῆς ἐν Φλωρεντία ψευδοῦς ἐνώσεως. Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Harduini πρακτικὰ συνόδων. Τ. IX. Πραγματεία ἐν Εὐαγγελικῷ κήρυκι ἐν φυλλ. ἔτ. 1859 καὶ 1860. Καὶ Z h i s t m a n n, Die Unionsverhandlungen seit Anfang des 15 Jahrh. Wien 1858.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Β', ἀφοῦ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατήντησεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἔλαβεν ἀναψυχὴν τινα, ὅτε ὁ ἀμείλικτος ἐχθρὸς του, ὁ σουλτάνος Βαγιασῆτ ἐνίκηθη τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μογγόλων Ταμερλάνου καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἄλλ' ἐπὶ Μαχμούτ τοῦ Γ', υἱοῦ τοῦ Βαγιασῆτ, καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μουράτ τοῦ Β', ἀνυψώθη πάλιν ἡ ἰσχὺς τῶν ὀθωμανῶν. Ὁ Μουράτ ἐπεχείρησε πάλιν νέαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ἣτις εὐτυχῶς καὶ τότε ἀπέτυχεν. Εἰς μάτην ὁ Μανουὴλ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ προσέδραμεν εἰς τὸν πάπαν ὡς τὸ ἰσχυρότερον πρόσωπον τῆς χριστιανικῆς δύσεως, αἰτῶν βοήθειαν. Ὁ πάπας ἀπῆτει πάντοτε νὰ ἐξαγοράσωσιν οἱ Ἕλληνες τὴν βοήθειαν τῶν λατίνων διὰ τῆς παρὰ συνειδήσιν ἀπωλείας τῆς πατροπαραδότου ὀρησκείας των. Ὁ Μανουὴλ ὑπεσχέθη τῷ πάπᾳ νὰ γίνῃ σύνοδος τις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐκ συμφώνου ἔμελλον νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ διαφοραὶ καὶ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἔνωσις. Ἐνῶ δὲ κατ' ἀρ-

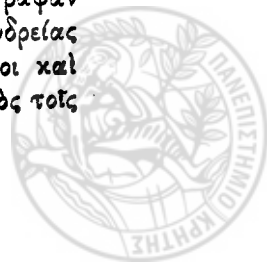
χὰς ὁ πάπας ἐνέδωκεν εἰς τοῦτο καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἀντώνιον τινὰ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, παλινωδήσας, ἀπέκρουσε μετὰ ταῦτα τὴν ἰδέαν ταύτην (Ἀνδρονίκου ἱστορ. σχίσμ. 100). — Τὰς περὶ ἐνώσεως ταύτας διαπραγματεύσεις ἐξηκολούθησεν ἔπειτα καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ζ' Ὁ Παλαίολόγος (1425—48), πέμψας τῷ 1430 πρεσβεῖαν τινὰ πρὸς τὸν πάπαν Μαρτῖνον τὸν Ε' (1415—31), ὅπως γίνῃ τέλος πάντων ἡ ζητούμενη σύνοδος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως. Ὁ πάπας εἶχε πρὸ ὀλίγου τοιαύτην τινὰ σύνοδον εἰς Βασιλείαν καλέσει, προσεκάλεσε δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἵνα συμμετάσχωσιν αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Δ' (1431—47) περιῆλθεν ἀφνης εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν σύνοδον ταύτην, διότι αὕτη ἐζήτηι μεταρρυθμίσεις τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ τὰ δύο λοιπὸν μέρη ὅτε πάπας καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἠμίλλωντο νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτὸ ἕκαστον τοὺς Ἕλληνας. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπεμφαν πλοῖα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα μετακομίσωσι τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν συνοδίαν του, ὀλίγου δὲ δεῖν περιήρχοντο εἰς σύγκρουσιν τὰ πλοῖα ταῦτα πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ἐνίκησεν ὁ πάπας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ τὴν ὑπὸ τοῦ πάπα διαταχθεῖσαν ἐν Φερράρα σύνοδον. Μετὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ὡς ἐπιδικούσης μεταρρυθμίσιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη ἠδύνατο οἱ ἀνατολικοὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν τινὰ καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἔνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ ἀρχῶν ὑγιῶν θεμελιωμένη, ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ δὲν ἐζήτηι κυρίως τὴν ἔνωσιν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ ἕνεκα πολιτικῶν σκοπῶν. Τί ἤθελεν ὠφελῆσαι τὸν αὐτοκράτορα, εἰ ἐγίνετο μὲν ἡ ἔνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ δὲ πάπας οὐδεμίαν παρῆχε συνδρομὴν εἰς αὐτὸν κινδυνεύοντα; Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1437 ἐφθασεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν λογάδων ἑλλήνων κληρικῶν εἰς τὴν Βενετίαν. Ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἦλθεν ὁ διασημότερος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἕλληνας θεολόγος Μάρκος ὁ Ἐφέσου. Παρῆν δὲ καὶ ἀντιπρόσωπός τις τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ὁ Ἡρακλεῖας Ἀντώνιος καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀντιοχείας πατριάρχου ὁ Σάροδων Διονύσιος. Ἄλλοι συνοδεύσαντες τότε εἰς Ἰταλίαν τὸν αὐτοκράτορα ἦσαν ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Σχολάριος, ὁ Λακεδαίμονος,

ὁ Ἰβηρίας, ὁ Ῥωσσίας Ἰσίδωρος, ὁ Σταυρουπόλεως Ἡσαΐας καὶ ἄλλοι τινές. Ὁ πάπας ἀπήτησεν, ἵνα ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ὑποδοχῆς ἀσπασθῆ κατὰ τὰ ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦντα ἔθη τὸν πόδα του. Ὁ ἀνατολικὸς πατριάρχης ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἤθελεν ἀποκρούσει τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν, ἠπειλήσῃ δὲ ὅτι θέλει ἐπιστρέφει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πάπας φοβούμενος ἴσως, μὴ ἡ ἑλληνικὴ αὐτῆ πρεσβεία στραφῆ πρὸς τὴν ἐν Βασιλεῖα σύνοδον, δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀλαζονικὴν ἀπαίτησίν του. Ὅπως δὴποτε ὁμως ἐζήτησεν ἄλλως νὰ δείξῃ τὴν πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς ὑπεροχὴν του. Ὅτε ἐδέχθη τὸν πατριάρχην ἐν τῷ ἐν Φερράρα ἀνακτόρῳ του, καθ' ὄλον τὸ διάστημα ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου ἐπηρμένου, δεξιᾷ δὲ αὐτοῦ οἱ καρδινάλιοι ἐν καθέδραις ἰσαῖς κατὰ πάντα τῷ ὑποποδίῳ τοῦ πάπα, καὶ ἀριστερᾷ ὁ πατριάρχης ἐν ταπεινῇ ἔδρᾳ ὁμοίᾳ τῶν δηλωθεισῶν, μετ' αὐτοῦ δὲ παρίσταντο δουλοπρεπῶς καὶ οἱ λοιποὶ ἀνατολικοὶ ἀρχιερεῖς. Ὡστε εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἐπεζήτηε ὁ πάπας τὴν ταπεινώσιν τῶν ἡμετέρων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔθεσεν ὡς ὅρον συνδιασκέφους περὶ ἐνώσεως τὸ νὰ παραστῶσιν ἐν τῇ συνόδῳ πάντες οἱ ἡγεμόνες τῆς δύσεως ἢ αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὑπαρχούσης τῆς μετὰ τῆς ἐν Βασιλεῖα συνόδου ῥήξεως, ἦτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῆ, ἐπίσθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ γίνῃ ἡ ἐναρξίς τῆς συνόδου, νὰ συζητηθῶσι προκαταρκτικῶς πρῶτον αἱ διαφοραί, μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας νὰ γίνῃ ἐπισήμως συνεδρίασις, ἐν ἣ νὰ ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ ἐνώσεως, ὅπως δοθῆ καιρὸς εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης νὰ πέμψωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν σύνοδον. Ἡ ἐναρξίς ἐγένετο ἐν Φερράρα τῇ 8 Ἀπριλίου 1438 μετὰ μεγίστης μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπισημότητος. Αἱ συζητήσεις ἤρχισαν. Ἐκ τῶν ἀνατολικῶν εἶχον τὸν λόγον Μάρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ Ἰωάννης Βησσαρίων καὶ Γεώργιος ὁ Σχολάριος, τότε εἰσέτι λαϊκός. Ὁ τελευταῖος ὠμίλησε τρεῖς λόγους, σωζομένους ἐν τοῖς πρακτικοῖς, δι' ὧν κατέδειξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν δυσκολίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ δυνατόν καὶ τὸ σωτήριον ἀποτέλεσμα τῆς ἐνώσεως. Ἐκ τῶν λατίνων ἐλάμβανον τὸν λόγον ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς καὶ ὁ Ἰσπανὸς Ἰωάννης ὁ Φιλόσοφος. Ὁ πάπας ἤλπιζεν, ὅτι ἤδη ἡ ἐναρξίς τῆς συνόδου, ἣτις ἐφαίνετο, ὅτι ἀντεπροσώπευε τὴν ὅλην ἐκκλησίαν, ἤθελε μεγάλην ἐντύπωσιν ποιῆσει καὶ προσελκύσει πολλοὺς εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς του ἀπεδείχθη ματαία. Οὐδεὶς

ἦλθεν οὔτε ἀπὸ Βασιλείας, οὔτε ἀπὸ τῶν αὐλῶν τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων. Τοῦναντίον ἐπεσκέφθη τὴν Φερράραν ἄλλος τις ἐπικίνδυνος ξένος, ἡ νόσος. Τοῦτο ἠνάγκασε νὰ ἐπιταχύνωσι τὰς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο τῇ 8 ὀκτωβρίου ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος συνεδρίασις, μεθ' ἣν ταχέως ἐπηκολούθησαν δέκα ὀκτῶ ἄλλαι. Ἐπὶ πολλὰς συνεδριάσεις συνεζητεῖτο, ἂν εἶναι ἐν γένει ἐπιτετραμμένῃ προσθήκη τις εἰς τὸ σύμβολον. Οἱ Ἕλληνες ἐπεκαλοῦντο τὴν διάταξιν τῆς Γ' ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, δι' ἧς ἀπαγορεύεται πᾶσα ἐν γένει προσθήκη. Οὐδεμία ἐπιτέλους ἐπῆλθεν ὡς πρὸς τοῦτο συμφωνία. Ὅτι οἱ πατέρες τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου ἐνόουν ἀκριβῶς καὶ κυριολεκτικῶς νὰ μὴ ἦναι μηδενὶ ἐπιτετραμμένον νὰ μεταβάλῃ τὸ ἱερὸν σύμβολον οὐ μόνον διὰ προσθηκῶν ἀλλοτριουσῶν τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ δι' ὀρθῶν ἀναπτύξεων, καταφαίνεται ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας, ἐνθα ἀναγινώσκομεν καὶ τάδε· «Κατ' αὐδένα τρόπον σαλευέσθαι παρά τινῶν ἀνεχόμεθα τὴν ὀρισθεῖσαν πίστιν, ἥτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον τὸ παρά τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιροῦς, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμείψαι ἢ μόνην γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν.» Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐτήρησεν ἡ Γ' οἰκουμενικὴ σύνοδος, μηδὲως προσθεῖσα τὸ «θεωτόκος» εἰς τὸ σύμβολον, εἰ καὶ ἄλλως ἢ χρήσις τῆς λέξεως ταύτης ἐπεβλήθη. Τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ συμβόλῳ τῆς Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως· διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο οὕτως ὑπὸ πασῶν τῶν συνόδων καλεῖται διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς πρώτης ἐκείνης συνόδου. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ ὄρῳ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου λέγεται, ὅτι ἀρκεῖ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθῆ τῆς ἀληθείας τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ σεβάσιμον σύμβολον (Bipii Concil. T. II p. I 20). Πρὸς τούτοις ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος πρὸς τινὰ Ἀκάκιον Μελιτηνῆς ἐπίσκοπον λέγει, ὅτι ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος προῦνόησε «μὴ δεῖν ἑτέραν πίστειν ἐκθεσιν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιαίαις εἰσκρίνεσθαι.» Ἡ σύνοδος λοιπὸν ἐκώλυσε καὶ ἑτέραν πίστειν ἐκθεσιν, οὐχὶ δὲ ἑτέραν πίστιν μόνον. Ἀπηγόρευσε ἄρα καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως ἄλλην ἐπίσημον ἐκθεσιν, μεταβολὴν τοῦ συμβόλου οἰανδήποτε. Καὶ πραγματικῶς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου καὶ αἱ ἐπόμεναι σύνοδοι δὲν προσέθησαν εἰς τὸ σύμβολον τοὺς δογματικούς αὐτῶν ὄρους περὶ τῶν δύο φύσεων καὶ θελήσεων ἐν Χριστῷ. Τὸ σύμβολον ἐμείνεν ἕκτοτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀμετάβλητον. Οἱ λατῖνοι

ὁμοως θεολόγοι ἐν Φερράρα δὲν προσεῖχον πολὺ εἰς τὰς ἐνοστάσεις ταύτας τῶν ἀνατολικῶν. Διὰ τοῦτο οὗτοι βλέποντες, ὅτι οἱ λατίνοι οὐδόλως ἐσκέπτοντο νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ τῶν δοξασιῶν των, ἐπεθύμουν ἀπὸ τοῦδε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, μόνον δὲ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων μέσων ἐκράτει αὐτοὺς ἔτι. Ἄν καὶ ἡ νόσος εἶχεν ἤδη παύσει, ὁ πάπας ἵνα περιαγάγη τοὺς Ἕλληνας εἰς μεγαλητέραν ἀμηχανίαν καὶ οὕτως ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἔνωσιν ἐκόντες ἀέκοντες, ἀπεφάσισε νὰ μεταθέσῃ τὴν σύνοδον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰταλίας, εἰς Φλωρεντίαν. Οἱ Ἕλληνες μόνον διὰ διαταγῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν μετάθεσιν ταύτην. (Συρόπ. ἱστορ. Φλωρ. συνόδου 210) Ἡ μετάθεσις ἐγένετο τῇ 1439. Μέχρι τοῦδε εἶχε συζητηθῆ τὸ ἀνὴ προσθήκη εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἐπιτετραμμένη, ὀλιγώτερον δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κύριον ζήτημα νῦν ἐν Φλωρεντία. Τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπερήσπιζεν ἰδίως ὁ πεπαιδευμένος καὶ εὐγλωττος Μάρκος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Γραφῆς, ἐπὶ τῶν ἑλλήνων πατέρων, ἐπὶ τῶν οἰκουμηνικῶν συνόδων καὶ ἐπὶ λογικῶν ἐπιχειρημάτων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠνάγκαζε τοὺς Ἕλληνας παντὶ τρόπῳ νὰ ἐνδώσωσι τοῖς λατίνοις, μεταχειριζόμενος προτροπὰς, ἀπειλὰς, στερήσεις μισθῶν, ἀφαίρεσιν τῶν ἀναγκαίων σκεπασμάτων καὶ ἄλλας κακουχίας ἐν ὥρᾳ ὀριμυτάτου χειμῶνος. Πράγματι δὲ κατώρθωσεν, ὥστε τινὲς αὐτῶν νὰ ὑποχωρήσωσιν, οἷον ὁ Βησσαρίων, ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ, ὁ Ῥωσσίας Ἰσίδωρος καὶ ἄλλοι τινὲς, ἐντόνως ὁμοως διεμαρτυρήθησαν κατὰ πάσης παραχωρήσεως εἰς τοὺς λατίνοους ὁ Μάρκος, ὁ Σταυρουπόλεως Ἡσαίας, ὁ Ἰβηρίας καὶ ὁ Λακεδαιμόνος. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν διαφορῶν περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, περὶ θείας εὐχαριστίας καὶ περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα δὲν ἐγένοντο τοσοῦτον σφοδραὶ συζητήσεις. Δυστυχῶς παρὰ πάσας τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ Μάρκου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, τῶν μεινάντων πιστῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἠναγκάσθησαν οἱ λοιποὶ νὰ ἐνδώσωσιν. Οὕτω δὲ τῇ 6 Ἰουλίου τοῦ 1439 ἐνόμισεν ἡ σύνοδος, ὅτι ἡδύνατο νὰ κηρύξῃ ὡς τετελεσμένην τὴν ἔνωσιν. Τὴν ἔνωσιν ὑπέγραψαν ἐν Φλωρεντία ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Ἀλεξανδρείας (ὁ Ἰωσήφ εἶχεν ἀποθάνει) καὶ ἄλλοι τινὲς ἀρχιεπίσκοποι καὶ κληρικοί. Ἄλλ' ὅποια ψευδῆς καὶ βεβιασμένη ἔνωσις! Πρὸς τοὺς

ἄλλοις ἐν τῷ ὄρω τῆς ἐνώσεως ἐδέχθησαν οἱ ἡμέτεροι τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὰ ἄζυμα ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, τὸ καθαρτήριο καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, ὅστις ἐκηρύχθη διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἀληθῆς τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος, κεφαλὴ πάσης τῆς ἐκκλησίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν πατὴρ καὶ διδάσκαλος, λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ταύτην παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ πρὶν τελειώσωσιν αἱ συνεδριάσεις ἀπέθανεν, ὁ πάπας ἀπήτει παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐκλεχθῆ ἐκεῖ εὐθὺς νέος πατριάρχης, ἵνα μὴ μὲνῃ τὸ ἐπίσημον πρακτικὸν τῆς ἐνώσεως ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐζήτηε ὁ πάπας νὰ τιμωρηθῆ ὁ Μάρκος διὰ τὴν ἐπιμονὴν του εἰς τὴν πατροπαράδοτον πίστιν. Ὅτε ὁ πάπας ἔμαθεν, ὅτι ὁ Μάρκος δὲν ὑπέγραψε τὴν ἔνωσιν, ἐξεφώνησε· «Λοιπὸν ἐποιήσαμεν οὐδέν.» Ὁ αὐτοκράτωρ ὁμοῦς ἀπέκρουσεν ἀμφοτέρας τὰς αἰτήσεις. Ἐκτὸς τοῦ Μάρκου δὲν ἐδέχθησαν τὴν ἔνωσιν οὐδ' ὁ Σχολάριος, οὐδ' ὁ Πλήθων, εἴτινες προλαβόντες μάλιστα ἀνεχώρησαν ἀπὸ Φλωρεντίας.

155.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

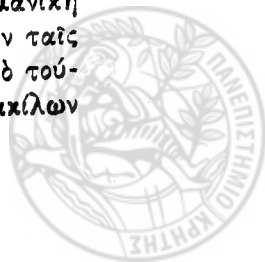
Ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας ἐνήργουν ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς βίας τὴν ἔνωσιν, ἐν τῇ ἀνατολῇ μέγας ἀναθρασμὸς εἶχε πανταχοῦ ἐξεγερθῆ, τὸ δὲ κατὰ τῶν ζητούντων τὴν μετὰ τοῦ πάπα ἔνωσιν μῖσος εἶχε κορυφωθῆ. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς συνοδίας του ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ λαὸς ἐδέχθη αὐτοὺς ὡς αἵρετικοὺς καὶ σχισματικούς. Μάρκος ὁ Ἐφέσου ἐγένετο τοῦναντίον ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς καὶ ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς ἀντιδράσεως. Συνέγραψε δὲ κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου πολλὰ συγγράμματα. Ἐν γένει σφοδρὸς ἀγὼν ἠγέρθη κατὰ τῆς συνόδου ἐκείνης. Κατ' αὐτῆς ἔγραψε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Ἰωάννης Εὐγενικός. Ὁ Συρόπαυλος ἐξέθηκε τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, ἀποκαλύψας πάντα αὐτῆς τὰ αἰσχη. Ὁ φιλόσοφος Ἀμιρόυτης ἐξιστόρησε τοὺς λόγους, δι' οὓς οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσιν ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν ἔνωσιν. Ὁ δὲ Πλήθων ὑπερήσπισε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως δόγμα τῆς

ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐν Φλωρεντία ὑπέκοντες εἰς τὴν ἐξωτερικὴν βίαν ἐφάνησαν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν λατίνων, ἀπεκλήρυττον νῦν, ὅτε ἔμμενον ἐλεύθεροι, τὴν γενομένην σύνοδον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τούτοις ἐλπίζων, ὅτι ἡ ἔνωσις ἤθελεν ὠφελήσει αὐτὸν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμῳ, ἐζήτηε νὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὴν. Ὄρισε δὲ πατριάρχην τὸν φίλον τῆς ἐνώσεως Μητροφάνη τὸν Κυζίκου (1440). Ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ πατριάρχου τούτου ἀποστροφή τοῦ λαοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε, ὅτε ἠθέλησεν οὗτος νὰ εὐλογῆσῃ αὐτόν, ἔστρεψαν αὐτῷ πάντες τὰ νῶτα. Σκώπτοντες δὲ αὐτόν, ὠνόμαζον Μητροφόνον. Ὁ Βησσαρίων, ὅστις ἐπέμεινε εἰς τὴν ἔνωσιν καὶ εἰργάζετο ὑπὲρ αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε (1472). Ὁ Μητροφάνης ἐζήτηε διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἔνωσιν, ἠῤῥξανε δὲ μωκρὰ διὰ τούτου τὴν πρὸς αὐτὴν ἀποστροφήν τοῦ λαοῦ. Τῷ 1443 συνεχρότησαν οἱ τρεῖς τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι σύνοδον ἐν Ἱεροσολύμοις, ἣτις ἀφώρισε πάντας τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἐνώσεως. Συγχρόνως δὲ κατέκριναν τὰ ἐν Φλωρεντία γενόμενα καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι ἐν Τραπεζοῦντι, Ῥωσσία, Σερβία, Μολδοβλαχία καὶ Ἰβηρία. Κατ' ὀλίγον ἐψυχράνθη καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ζήλος ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, ἀφοῦ εἶδεν, ὅτι δὲν ἀπέφεν οὐς προσεδόκα καρπούς. Ἐζήτησε μὲν ὁ πάπας νὰ ἐγείρῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς δύσεως κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ μόνον οἱ Οὐγγυροὶ καὶ οἱ Πολωνοὶ ἐπεισθήσαν νὰ λάθωσι τὰ ὄπλα κατ' αὐτῶν. Βλαδίσλαβος δὲ τῶν Οὐγγυρῶν καὶ Πολωνῶν βασιλεὺς καὶ ὁ ἡρωϊκὸς Οὐνυάδης, ὅστις πολλάκις εἶχε δρέψῃ θριάμβους κατὰ τῶν ἀπίστων, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ εἰσέχωρῃσαν μέχρι τῆς παραλίας τῆς Μαύρης θαλάσσης, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτῆ δὲν ἦτο ἐπαρκής· ὁ κατ' αὐτῶν ἐπελθὼν Μουράτ ὁ Β' ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος ἐν τῇ ἐν Βάρνη μάχῃ. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἦτο μεταξὺ τῶν πεσόντων, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ τινος δόρατος περιήχθη ἐμπαικτικῶς. Ὁ παπικὸς ἀντιπρόσωπος Ἰουλιανὸς ὁ παρευρεθεὶς κατὰ τὴν μάχην ἐφονεύθη φεύγων. Οἱ δὲ μέχρι τότε ἀγῶνες τοῦ Οὐνυάδου ἐματαιώθησαν πάντες. Τὸν Ἰωάννην Ζ' διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Β' (1449—1453). Οὗτος ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του ἐφάνη ἀδιάφορος πρὸς τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Τῷ 1450 ἢ 1451 μάλιστα συνεχρότήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος ὑπὸ τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν λοιπῶν ὀρθο-

δόξων ἐπισκόπων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημούντων, ἧτις καθήρσε τὸν λατινόφρονα Γρηγόριον, διάδοχον τοῦ Μητροφάνους, καὶ ἐξελέξατο τὸν ὀρθόδοξον Ἀθανάσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἐνεκα τῶν μεγάλων Μωάμεθ τοῦ Β' πολιορκητικῶν παρασκευῶν προδῶν τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον, ἐζήτησε καὶ αὐτὸς τὴν ἔνωσιν, καλέσας εἰς βοήθειαν τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Ε', ὅστις ὡς μόνην βοήθειαν ἐπεμφεν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Κωνσταντινούπολιν μόνον 200 ἄνδρας! Καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει λατῖνοι Βενετοὶ καὶ Γενουήσιοι παρέσχον ἀσθενεστάτην βοήθειαν τῇ ἀπειλουμένῃ πρωτεύουσῃ. Ἄλλ' ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐτέλεσαν λειτουργίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἠγέρθη στάσις ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πάντες οἱ κληρικοὶ οἱ λαβόντες μέρος ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἐκείνῃ ἀφωρίσθησαν, ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Σοφίας ἐνεκαινίσθη ἐκ νέου ὡς μολυνθεῖσα ὑπὸ τῶν λατίνων! Τοσοῦτον ἦτο τὸ μῖσος πρὸς τοὺς δυτικούς! Τὸ μῖσος τοῦτο τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν λατίνων καὶ τοῦ πάπα ἐκφράζει ζωηρῶς ὁ λόγος ἐνὸς τῶν τότε ἐπιφανῶν πολιτῶν, τοῦ Δούκα Νοταρᾶ· «κρειπτότερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον Τούρκων ἢ τιάραν λατινικὴν.» Ὁ Νοταρᾶς εἶχε δίκαιον, ἐξέφρασε δὲ τὴν γνώμην, ἣν εἶχε τότε ἡ ὕγιεστέρα μερὶς τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἦς κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν ὁ Βρυέννιος, ὁ Ἐφέσου Μάρκος, ὁ Σχολάριος καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐδόξαζον ὀρθῶς, ὅτι ὑποκύπτοντες οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν παπικὸν ζυγὸν θὰ διέτρεχον μεγαλύτερον κίνδυνον ἢ ὑποδουλούμενοι εἰς τοὺς Τούρκους, διότι θὰ ἐκινδύνευον νὰ ἐκλατινισθῶσιν ὑπὸ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ὡς εἶχε τοῦτο συμβῆ εἰς πάντας ἐκείνους τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ὑπέικοντες εἰς τὰς πιέσεις τῶν λατίνων ἠσπᾶσθησαν τὸν παπισμὸν, καθ' ὅσον οὗτοι μετὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἀπώλεσαν καὶ τὸν ἑλληνισμὸν αὐτῶν, ὅλον ἐν Σικελίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ. Ἄπας ὁ ἐν τῇ μέσῃ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ ἄλλοτε ἀκμάζων ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἅμα ἐνωθεὶς μετὰ τῆς Ῥώμης ἀπώλεσθη ἔθνικῶς. Οἱ περὶ τὸν Μάρκον ἐφρόνουσιν ἔτι, ὅτι ἐκ τῆς δύσεως τῆς διηρημένης αὐτῆς μικρὰ βοήθεια ἔπρεπε νὰ ἐλπίζηται (ὅπερ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεβεβαίωσαν τὰ πράγματα)· ὅτι θὰ ἦτο ἐγκλημα ἀνήκουστον καὶ αἰσχος ἔθνος ὀλόκληρον χάριν πολιτικοῦ συμφέροντος νὰ μεταβάλῃ πίστιν· ὅτι οἱ Τούρκοι κατεδίωκον ὀλιγώτερον τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς ἢ οἱ λατῖνοι, καὶ διὰ τοῦτο εὐκολώτερον θὰ ἐσώζετο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυ-

ριαρχίαν τοσοῦτον μάλλον καθ' ὅσον ἡ τουρκικὴ φυλὴ θεωρεῖτο ἀνίκανος καὶ ἀνεπίδεκτος μορφώσεως καὶ δὲν θὰ εἶχε μέλλον σπουδαῖον, ὥστε ἡ ἐν τῷ μέλλοντι ἀνάστασις τοῦ γένους νὰ ᾖ ἀδύνατος. Τὰς ἀντιθέτους ιδέας τὰς δὲ ἄλλως ἐσφαλμένας ὅτι ἔπρεπε δηλ. νὰ θυσιάσθῃ ἡ πίστις εἰς τὴν πατρίδα καὶ ὅτι ἀπὸ Ῥώμης ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἡ σωτηρία, εἶχον μόνον εὐαριθμοί, οἱ περὶ τὸν Βησσαρίωνα, οἵτινες ἦσαν μισητότατοι τῷ λαῷ καὶ πᾶσι τοῖς ὑγιῶς φρονούσιν (Ἔρα καὶ Νικηφόρου Καλογερά περὶ Μάρκου καὶ Βησσαρίωνος). Ἐν τούτοις ἤγχιε τὸ τέλος τοῦ ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει διακειμένου κράτους. Τῇ 29 μαΐου τοῦ 1453 ἐάλω ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεσεν ἡρωικῶς μαχόμενος κατὰ τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπετάγη καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος Δαυὶδ ὁ Κομνηνός (1461). Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς προὔτιμησε πολιτικῶς νὰ ἀπολεσθῇ ἢ νὰ θυσιάσῃ παρά συνείδησιν τὰς θρησκευτικὰς του πεποιθήσεις. Ἡ τιμὴ εἶναι πολυτιμότερα καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ διὰ τὰ ἔθνη, ὡς καὶ τὰ ἄτομα. Ἡ καταστροφὴ τοῦ κράτους ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ εἶχε κορυφωθῆ ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος δέσποτισμοῦ καὶ τῶν ἀτελευτήτων ἐρίδων. Διὰ τῆς ἀλώσεως ἀπωλέσθημεν ὡς κράτος, οὐχὶ ὅμως ὡς ἔθνος, διότι διεσώσαμεν καὶ μετὰ ταῦτα τὴν ἐθνικότητα ἡμῶν ἐπὶ αἰῶνας, διεσώσαμεν δηλ. τὴν ἐλληνικὴν ἡμῶν συνείδησιν, τὴν ἐλληνικὴν ἡμῶν θρησκείαν καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, τὰ τρία ταῦτα οὐσιωδέστατα τοῦ ἐθνισμοῦ ἡμῶν στοιχεῖα, ἅτινα ἐκλατινιζόμενοι ἠθέλομεν ἀπολέσει. Τὸ γένος ἐν τῇ ἀλώσει δὲν ἀπέθανεν· ἐνομίσθη ὅτι ἀπέθανε· ἔπαθε δὲ μόνον νεκροφάνειαν. Ἡ ζωὴ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐθνικῷ σώματι. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου μετὰ 400 περίπου ἐτῶν δουλείαν ὁ νομιζόμενος νεκρὸς ἀνέστη, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀνέζησε καὶ παλαίσαν γιγαντώδη πάλιν ἀνέκτησε πάλιν τὴν ἐλευθερίαν του. Ἡ πτώσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ἀπώλεια καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην, διότι ἀπωλέσθη ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἥτις ἐπὶ 1000 ἔτη ἀπέκρουε τὰς ἐκείθεν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιθέσεις. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγει ὁ ἡμέτερος Πάπα ρρηγόπουλος. «Ἡ ὀσμανικὴ κατὰκτησις οὐ μόνον ἐξηφάνισε πᾶν ἔχνος πολιτισμοῦ ἐν ταῖς ἀρχικαῖς αὐτοῦ ταῦταις ἐστίαις, ἀλλὰ ἀκρωτηριάσασα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν Εὐρώπην, ἀπεστέρησεν αὐτὴν τῶν ποικίλων

πλεονεκτημάτων, ὅσα ἤθελε πορισθῆ, ἐάν ὁ χριστιανισμὸς τῆς ἀνατολῆς διέσωζε τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν.» Παπαρρ. ε', 469. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον καὶ θρησκευτικῶς ἤθελεν ἴσως ὠφελῆθῆ ἢ Εὐρώπῃ, ἐάν δὲν ἐπῆρχετο ἡ ἄλωσις. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τῆς ἐκκαίδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, μὴ ἐκτρεπομένη εἰς τὴν ἄκραν, εἰς ἣν κατ' ἀνάγκην ἐξέκλινεν, ἤθελε περιβληθῆ χαρακτῆρα μετριώτερον καὶ συντηρητικώτερον. Δὲν ἤθελε διαρρήξει ἀποτόμως πάντα δεσμὸν πρὸς τὰς ἀρχαίας τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις, ἀλλὰ ζητοῦσα πιθανώτατα ἄσυλον ἀσφαλέστερον ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, ἤθελε προσπαθῆσαι νὰ συμβιβασθῆ πρὸς αὐτήν, ὅπερ ἀποπειρᾶται τανῦν νὰ πράξῃ, ἀφοῦ διὰ μακρᾶς καὶ ὀδυνηρᾶς πείρας ἐπέισθη, ὅτι ἂν ἡ αὐτογνώμων ἐξουσία τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης εὐεῖναι ἀνατρεπτικὴ τῶν θεμελιωδεστέρων βάσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἡ ἀπόλυτος τῆς διαμαρτυρήσεως ἐλευθερία εἶναι παραγωγὸς οὐχ ἥττον ὀλεθρίων ἀποτημάτων.» Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἀμφισβητήσεως. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διεσώζετο καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἡ διαμαρτύρησις ἤλθεν εἰς σχέσεις μετ' αὐτῆς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Β', ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβιβασθῆ μετ' αὐτῆς, διότι ὠρμᾶτο ἀπὸ ὄλης διαφόρων ἀρχῶν ἡ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία. Ὡς πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν αἰδοκίμασι τῆς ὀθωμανικῆς κατακτῆσεως ἀνεκαίνισαν αὐτόν, ἀναγκάσασαι αὐτὸν νὰ σωφρονισθῆ, νὰ ἀποκτήσῃ ἥθη αὐστηρότερα καὶ νὰ ἀναπτύξῃ δραστηριότητα μεγαλύτεραν, ἐξῆνυσαν δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπνώττον αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐξερχόμενος κατὰ τὸ 1821 τῆς μακρᾶς δουλείας, ἔφερε μὲν καὶ πολλὰ στίγματα αὐτῆς, ἀμάθειαν καὶ πτωχείαν, παρουσίασεν ὅμως καὶ πολλὰς ἀρετάς, ὧν οἱ βυζαντινοὶ ἔστεροῦντο, φιλοπατρίαν, δραστηριότητα, χρηστότητα, ἦθος πολεμικὸν καὶ ἄλλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αιρέσεις και Θεολογικαὶ ἐριδες.

Gieseler, Kirchengeschichte II 2. Neander, Kirchengeschichte V, 2. Schroeckh XXIX, Gfroerer, Kg. III, 1. Kurtz H. d. Kg. I, 3. 72—101. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Β', 237. 418. Γ', 208. 211.

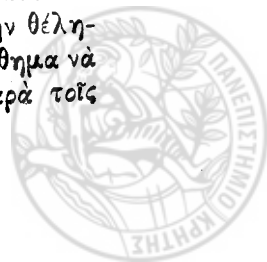
156.

Γενικὴ παρατήρησις.

Οἱ Παυλικιανοί. Διδασκαλία αὐτῶν.

Πέτρος ἐκ Σικελίας ἱστορ. Μανιχαίων ed. Gieseler, Goettg. 1846. Φώτιος περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστῆσεως παρὰ Wolfii anecdota graeca. Hamb. 1722. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς κατὰ Μανιχαίων. Κεδρηνός. Ζωναρᾶς, Γενέσιος. Θεοφάνους συνέχεια. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Ἄννα Κομνηνῆ. Gieseler, Geschichte d. Paulicianer. Stud. u. Krit. 1829 1. 76.

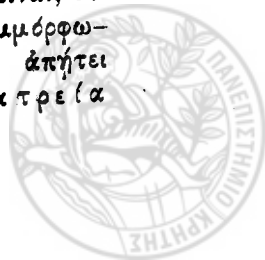
Τὰς αἰρέσεις τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνουσι τρεῖς χαρακτῆρες, ὁ μυστικισμὸς, ὁ ὑπερασκητισμὸς καὶ ἡ ἀναρχία. Ὡς αἰρετικοὶ δηλ. ἀνίσταντο πολλοί, οἵτινες πολεμοῦντες τὴν προσκόλλησιν πολλῶν τοῦ λαοῦ εἰς μόνους τοὺς τύπους τῆς θρησκείας κατήντων εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, περιεφρόνουν δηλ. πᾶσαν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ περιώριζον τὴν ὄλην θρησκείαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα μαχόμενοι δὲ κατὰ τῆς ἐπικρατοῦσης διαφθορᾶς περιέπιπτον εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς ἀσκήσεως ἢ ὑπερβολικῆς ἐγκρατείας· ἐξεγειρόμενοι δὲ κατὰ τῶν πιέσεων τοῦ κλήρου, ἀπέρριπτον ἐντελῶς τὴν ἱερωσύνην. Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν χαρακτήρων τούτων, ὁ μυστικισμὸς, εἶναι πρὸ πάντων ὁ δεσπόζων ἐν ταῖς αἰρέσεσι τῶν χρόνων τούτων εὐ μόνον ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δύσει. Ἐνῷ ἡ θρησκεία πρέπει νὰ διεισδύῃ ὁλόκληρον τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον, δηλ. νοῦν καὶ θέλησιν καὶ αἶσθημα, ὥστε καὶ ἀντικείμενον τῆς νοήσεως νὰ γίνηται ὡς θρησκευτικῆ γινῶσις καὶ τὴν θέλησιν νὰ ρυθμίζῃ ὡς ἐνάρετος καὶ κατὰ Θεὸν βίος καὶ τὸ αἶσθημα νὰ καταλαμβάνῃ ὡς ζωὴ θρησκευτικὴ καὶ ἀγάπη Θεοῦ, παρὰ τοῖς

μυστικοῖς συγκεντροῦται ἡ θρησκεία μόνον ἐν τῷ αἰσθήματι καὶ θρησκευτικῶν συναισθημάτων σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ εἶναι τὸ ὄλον, τὸ πᾶν. Ἐπειδὴ δὲ περιφρονοῦσι πᾶσαν διὰ τοῦ νοῦ λογικὴν ἐξέτασιν τῆς θρησκείας, σχηματίζουσι περὶ θρησκείας τὰς παραλογωτέρας ἰδέας. Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία τῶν μυστικῶν εἶναι συνήθως πλήρης παραδοξολογιῶν. Περιφρονοῦντες τὸ λογικόν, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ μόνον ὄργανον πάσης νοήσεως, καὶ τῆς θρησκευτικῆς νοήσεως, παραδίδονται εἰς τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας τὰς φαντασιοπληξίας, καὶ τὰ φανταστικά ταῦτα ἰνδάλματα ἐκλαμβάνοντες ὡς πραγματικότητας, νομίζουσι ὅτι δι' αὐτῶν ὑψοῦνται εἰς ἀνωτέραν τινὰ ἀντίληψιν τῆς θρησκείας, ἣν ζητοῦσι νὰ ὑποστηρίξωσι δι' ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν τῶν Γραφῶν καὶ δι' ἄλλων ἀθαιρέτων καὶ παραλόγων σκέψεων. Περιφρονοῦντες δὲ τὰς τελετάς καὶ πάντα τὸν ἐξωτερικὸν θρησκευτικὸν βίον, δι' οὗ ἡ εὐσέβεια τοῦ χριστιανισμοῦ δέον νὰ ἐκφαίνεται, ἐπιδιώκουσιν ἄμεσόν τινα ἔνωσην μετὰ τοῦ Θεοῦ ἢ ἄμεσόν τινα ἐποπτεῖαν τῶν θείων, τὴν λεγομένην ἕκστασιν. Ἐκ τῶν αἱρέσεων τῆς ἐποχῆς ταύτης πρώτης μνημονεύομεν τῆς τῶν Παυλικιανῶν.

Ἡ ἀρχὴ τῆς αἱρέσεως ταύτης φθάνει μὲν εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῆς παρούσης περιόδου, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ ταύτην συμπίπτει ἡ ἀκμὴ αὐτῆς, ποιούμεθα ἐνταῦθα περὶ αὐτῆς λόγον. Ἡ αἵρεσις αὕτη ἀνεπέσθη τὰς ἰδέας τῶν ἀρχαίων γνωστικῶν. Λείψανα γνωστικῶν διδασκαλιῶν εἶχον διασωθῆ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Συρίᾳ, ὅπου ὁ πλησίον παρσισμὸς παρεῖχεν αὐτοῖς τροφήν καὶ ὑποστήριξιν, μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα συνήθροισεν καὶ μετερρῦθμισεν ἀπὸ τοῦ 657 Κωνσταντίνος εἰς τὴν ἐκ τῆς συριακῆς κωμοπόλεως Μανανάλης περὶ τὰ Σαμόσατα. Σύρος τις διάκονος ἐπιστρέψας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ παρὰ τοῖς Σαρακηνοῖς ἐδώρησεν αὐτῷ ὡς δῆγμα εὐχαριστίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν, ἣς παρ' αὐτῷ ἔτυχεν, κώδικα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐπιδοθείς ὁ Κωνσταντίνος μετὰ ζήλου, ἠσθάνθη ὠθηθῆναι ἐν ἑαυτῷ ἵνα παρουσιασθῆ ὡς μεταρρυθμιστὴς ἢ ἐπανορθωτὴς τοῦ ἀποστολικοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ἐνόμιζεν. Ἰδίως ἐφέλικυσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου καὶ μετ' αὐτὰς τὰ τοῦ Ἰωάννου συγγράμματα. Τὰς ἐν τῇ Γραφῇ ἀντιθέσεις μετὰξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, φωτὸς καὶ σκότους, πνεύματος καὶ σαρκὸς ἠρμήνευε συμφώνως πρὸς τὰς δυαδικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Ἴσως ἀνήκεν ἤδη πρότερον εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Μαρκίωνος, ὥστε τὴν μονομερῆ καὶ ὑπερβολικὴν ἐκτίμησιν τοῦ Παύλου ἠσπάζετο

ἤδη πρότερον. Εἶναι ὁμοῦς καὶ δυνατὸν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐπιρροῆς, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μαρκίων, νὰ ἐφθασεν εἰς τοῦτο. Ὅπως δὲποτε δεικνύει ἡ μεταρρυθμιστικὴ τάσις τοῦ στενῆν συνάφειαν μετὰ τῆς Μαρκιωνιτικῆς. Τοὺς ὁπαδούς τοῦ ὀνόμασαν Παυλικιανούς ὡς τὸν Παῦλον κατ' ἐξοχὴν τιμῶντας, αὐτοὶ δὲ δὲν ἤθελον νὰ ὀνομάζωνται κατ' ἀνθρωπὸν τινα, ἀλλὰ μᾶλλον ἤθελον νὰ θεωρῶνται ὡς εἰ κυρίως χριστιανοὶ καὶ ὡς ἡ ἀληθὴς καὶ γνησία καθολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Παύλου, ἐνῶ τοὺς καθολικοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁπαδούς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους, περιφρονητικῶς ῥωμαίους ἐκάλουν. Ἡρέσκοντο δὲ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν ὀνόματα συνεταίρων τοῦ Παύλου καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν ὀνόματα πόλεων, ἐν αἷς εἶχε κηρύξει ὁ Παῦλος. Οὕτω λ. χ. ὁ Κωνσταντῖνος ὀνομάσθη Σιλουανός. Ἡξίουσαν δὲ νὰ νομιζῶνται, ὅτι ἀνελάμβανον αὐθις τὴν συνέχειαν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἐν τοῖς προϊσταμένοις αὐτῶν ἤθελον νὰ βλέπωσιν οἰονεὶ ἀναζῶντας τοὺς μαθητὰς τοῦ μεγάλου ἀποστόλου, ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν κοινότησι τοὺς τόπους τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Οἱ Παυλικιανοὶ παρεδέχοντο τὰς δύο γνωστικὰς ἀρχάς, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν τοῦ κακοῦ. Ἡ ὕλη καὶ ὁ κόσμος ἐν γένει εἶναι ἔργα τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ, ἢν ὀνομάζον δημιουργὸν ἢ κοσμοκράτορα. Ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατήλθεν ἐν αὐτῷ σώματι εἰς τὰ σώματα δεδεσμευμένας ψυχάς, αἵτινες ἀνήκουσαν εἰς τὸ θεῖον βασίλειον. Δὲν ἐσαρκώθη ὁμοῦς πράγματι ἀλλὰ κατὰ δόκησιν. Ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐνόμιζον ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς εὐαγγελικῆς ἐλευθερίας ἐξέλιπεν. Ἀποβρίπτοντες τὸ ἱερατεῖον ἤθελον νὰ εἰσαγάγῃσι τὴν γενικὴν ἰερωσύνην, ὅπως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Συνιστῶντες δὲ θερμῶς τὴν ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν, ἀπεστρέφοντο πᾶσαν ἀξίαν ἀποδιδομένην εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα. Κατέκρινον τὰς τελετὰς, τὴν τιμὴν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων. Ἡ ἠθικὴ των διδασκαλία ἦτο αὐστηρά. Ὁ γάμος ὁμοῦς ἐτιμᾶτο παρ' αὐτοῖς μεγάλως, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐπισημότεροι αὐτῶν ἀπόστολοι ἦσαν ἐγγαμοί. Ἐχθροὶ των λέγουσιν, ὅτι τινὲς αὐτῶν περιέπεσον εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον, τὸν ἀντινομισμὸν, μονοῦ τὴν ἀκολασίαν διδάσκοντες. Βέβαιον μόνον εἶναι, ὅτι ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῖς ἐπιτετραμμένη ἡ προσποιητὴ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς τύπους τῆς καθόλου ἐκκλησίας, ὅταν ἀπῆται τοῦτο ἡ συντήρησις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς αἵρέσεως. Ἡ λατρεία

των ἦτο ἐντελῶς ἀπλή, ἡ δὲ ἀπόστροφή των πρὸς τὰς τελετὰς ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἀπέρριπτον καὶ τὸ βράπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν· ἡ λατρεία των ἤθελον νὰ εἶναι ἀπλῶς πνευματική, μόνον διὰ τοῦ λόγου γινομένη. Τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας των, ἀπέκρουε πᾶν εἶδος κληρικῶν ἢ ἱεραρχικῶν τύπων. Ὡς κανόνα τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ βίου των ἀνεγνώριζον μόνον τὴν ἀγίαν Γραφήν. Τὴν παράδοσιν δὲ ἀπέκρουον ἐντελῶς. Τὴν Π. Δ. ἀπέρριπτον ὡς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ δημιουργοῦ. Ἐκ δὲ τῆς νέας Διαθήκης ἀπέκλειον τὰς τοῦ Πέτρου ἐπιστολάς, ἰσως καὶ τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου, ὡς ἰουδαίζοντα. Ὡς ἀπόλυτον κῦρος ἔχοντα ἀνεγνώριζον τούναυτίον τὰ συγγράμματα τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

157.

Ἡ ἱστορία τῶν Παυλικιανῶν.

Κωνσταντῖνος (Σιλουανός). Συμεών (Τίτος). Παῦλος. Γενέσιος (Γιμόθεος). Ἰώσηπος (Ἐπαφρόδιτος).

Κωνσταντῖνος ὁ Σιλουανός (657) ἀνέπτυξε μέγιστον ζῆλον πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν ἰδεῶν του. Ὡς κέντρον τῆς ἐνεργείας του ἐχρησίμειυσεν αὐτῷ ἡ ἐν Κιβόσση κοινότης ἐν τῇ πρώτῃ λεγομένη Ἀρμενίᾳ (Armenia prima), ἐν ἣ ἔμελλε νὰ ἀναζήση αὐθις ἡ παυλιανὴ ἐκκλησία τῶν Μακεδόνων. Ἐντεῦθεν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἐτέλει τὰς ἀποστολικὰς του πορείας. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔμενον αἱ ἐνέργειαι του ἀπαρτήρητοι ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος δτε ἡ ἐξάπλωσις τῆς αἵρέσεως ἐγένετο ὁσημέραι κινδυνωδεστέρα, ἐπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Πωγωνάτος (668-685) αὐλικόν τινα ὀνόματι Συμεῶνα, ὅπως καταστρέψῃ αὐτήν. Τὰ φοβερά μέσα τῆς καταδιώξεως ἠνάγκασάν τινας νὰ ἐγκυαλίπωσι τὴν αἵρεσιν, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Σιλουανός ἐπεσφράγισε διὰ τοῦ προθύμου μαρτυρικοῦ του θανάτου τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκοσιεπταετῆ ἐνέργειαν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς, λιθοβοληθεὶς τῷ 685. Ὁ Συμεών ἐπέστρεψε μετὰ ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ μαρτυρίῳ ἐπιδειχθὲν θάρρος τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ ἡ ἐν τῇ πίστει των σταθερότης τῶν ὁπαδῶν του ἀφήκαν ἐν τῇ ψυχῇ του τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ἔκτοτε οὐδεμίαν εἶχεν ἡσυχίαν. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἀφῆκε τὴν αὐλήν καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο εὐρίσκομεν αὐτὸν

ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Τίτου ὡς ἀρχηγὸν τῆς αἵρέσεως ἐν Κιβάσση ἐνεργοῦντα. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' (685-95), ὅτε ἀνενεώθη ὁ κατὰ τῶν Παυλικιανῶν διωγμός, ἀπέθανε τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον (690)! Ἡ ἐκκλησία δὲν ἐφρικίασε διὰ τὴν ὠμότητα ταύτην, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Πρισκιλλιανοῦ, σημεῖον, ὅτι ὁ βυζαντινὸς κόσμος ἔβαινε εἰς τὴν ἐκβαρβάρωσίν του. Πάντοτε ὁμοῦς ἔμειναν ἐν τῇ ἀνατολῇ σπανιώτατα τὰ τοιαῦτα παραδείγματα θανατικῆς ποινῆς ἐπιβαλλομένης εἰς αἰρετικούς, ἐν ᾧ ἐν τῇ δύσει κατέστη ἡ τοιαύτη καταδίωξις τῶν αἰρετικῶν συνηθεστάτη. Τὸν μαρτυρικὸν θάνατον διέφυγον ὁ Ἀρμένιος Παῦλος μετὰ τῶν δύο υἱῶν του τοῦ Γενέσιου καὶ τοῦ Θεοδώρου. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ἐπίσπασιν κώμην τιὰ ἐν τῇ τῇ Ἀρμενίᾳ ἀνηκούσῃ χώρᾳ Φαναροῖα, ἰδρυσε νέαν παυλικιανὴν ἐκκλησίαν (Κόρινθον). Ὁ Παῦλος († 715) εἶχεν ὀρίσει ὡς διάδοχόν του τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ υἱὸν Γενέσιον Τιμόθεον. Ἄλλ' ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Θεόδωρος ἠμφισβήτη αὐτῷ τὴν ἀξίαν ταύτην καὶ ἐκέρδησε μέρος τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁμοῦς διέσωσε τὴν ἀρχὴν, περὶ δὲ τοῦ Θεοδώρου βραδύτερον δὲν γίνεται πλέον λόγος. Ὁ εἰκονομάχος Λέων ὁ Ἰσαυρὸς 714—41 κατόπιν κατηγοριῶν παρ' ἐπισκόπων γενομένων διέταξε τὸν Γενέσιον νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν ἵνα δικασθῇ παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Γενέσιος ὑπέστη τὴν ἐξέτασιν τοῦ πατριάρχου καὶ διέφυγε τὴν κατάκρισιν, μεταχειριζόμενος ὀρθοδόξους τύπους μετ' ἀλληγορικῆς σημασίας. Ὅτε ὁ πατριάρχης ἠρώτησε τὸν Γενέσιον διὰ τί ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀπήντησε κατακρίνων πάντας τοὺς ἐγκαταλείποντας τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἐννοεῖ δὲ ὑπὸ τὴν καθολικὴν πίστιν τὴν τῆς αἵρέσεώς του. Ὅτε ἠρωτήθη διὰ τί δὲν τιμᾷ τὴν Θεοτόκον, ἠρήθη τοῦτο καὶ ἐξεφώνει ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ τιμώντων τὴν Θεοτόκον· ἀλλ' ὑπὸ τὴν Θεοτόκον ἐννοεῖ τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν διὰ τί δὲν τιμᾷ τὸν σταυρὸν, κατηρᾶτο πάντας τοὺς ποιοῦντας τὸ ἐγκλημα τοῦτο· ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτόν. Ἐρωτώμενος δὲ διὰ τί κατεφρόνει τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἠρνεῖτο καὶ τοῦτο, ἐννοῶν ὁμοῦς ὑπὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως ὠφέλησε τὸν Γενέσιον καὶ ἡ διάστασις τοῦ εἰκονομάχου αυτοκράτορος πρὸς τοὺς διευθύνοντας τὴν ἐκκλησίαν. Λαβὼν συστατικὴν ἐπιστολὴν δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του, ἐπέστρεψεν ὁ Γενέσιος εἰς Φαναροῖαν. Ὀλίγῳ δὲ βραδύτερον μετεκίσθη μετὰ τῆς ἐκκλη-

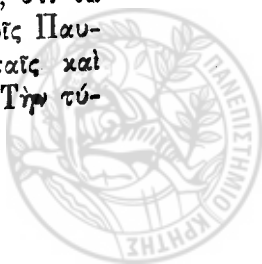
σίας αὐτοῦ εἰς Μανανάλην, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε περιέλθει εἰς τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἐξουσίαν. Ἐνταῦθα ἤνθει ἡ κοινότης αὐτή, ἔχουσα τὸ ἀποστολικὸν ὄνομα τῆς Ἀχαίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γενεσίου (745) εἰσέδυσσε καὶ πάλιν σχίσμα τι μεταξὺ τῶν Παυλικιανῶν. Μέρος τῆς αἰρέσεως ἀνεγνώρισε τὸν υἱὸν τοῦ Ζαχαρίου ὡς προϊστάμενον αὐτῆς· ἄλλο δὲ μέρος προσεκολλήθη εἰς τινα Ἰώσηπον Ἐπαφρόδιτον λεγόμενον. Εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἔθηκε τέρμα διωγμὸς τις παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Ζαχαρίας ἐσώθη φυγῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβε τὸ ἐπωνεῖδιστον ὄνομα τοῦ μισθωτοῦ. Ὁ Ἰώσηπος ἐκήρυξεν, ὅπως κερδήσει καιρὸν, ἑαυτὸν ἔτοιμον νὰ δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμόν, ἀλλὰ τυχῶν εὐκαιρίας, ἔφυγε μετὰ τῶν ἰδίων εἰς Ἐπίσπαριν, καὶ μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν, καθ' ἣν πάντοτε ἠϋζανεν, ἀποκατέστη ἡ κοινότης εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανεν ὁ Ἰώσηπος (τῷ 775). Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ταχέως ἐξηπλώθησαν καθ' ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν, πολιτικόν τι δὲ μέτρον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, κατὰ τὸ ὅποιον πολλοὶ Ἀρμένιοι, Σύροι, καὶ Μικρασιαῖται μετωκίσθησαν εἰς τὴν Θράκην, μετέφερε καὶ τὰ τοῦ Παυλικιανισμοῦ σπέρματα εἰς τὴν Εὐρώπην. Νῦν δὲ διεσχίσθη τὸ τρίτον ἡ κοινότης αὐτή.

158.

Συνέχεια. Σέργιος Τυχικός. Συνέκδημοι. Καρβέας. Χρυσοχέρης.

Τῷ 801 ἠγέρθη ὡς μεταρρυθμιστὴς μεταξὺ τῶν Παυλικιανῶν ὁ Σέργιος Τυχικός. Εἰ καὶ κατήγετο ἐκ τινος παυλικιανῆς οἰκογενείας, μόλις ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του τῆ συνεργίᾳ εὐσεβοῦς τινος Παυλικιανῆς ἠσθάνθη ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς αἰρέσεως. Ὁ μέγας αὐτοῦ ζήλος, ἡ ἀκάματος καὶ ἀποτελεσματικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς αἰρέσεως καὶ ἡ περὶ τὰ ἦθη αὐτοῦ αὐστηρότης ἐφείλκυσαν αὐτῷ τὴν δόξαν δευτέρου ἰδρυτοῦ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης κοινωρίας. Ἀπέναντι αὐτοῦ ὁ Βαάνης, ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἀρχηγὸς τῆς αἰρέσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῆ. Μόνον εἰς τὸν ἐλάχιστον μέρος ἐμείνεν αὐτῷ πιστόν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Σεργίου Τυχικοῦ ἠννοήθη ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Πατρίκιος (802—811) κατεπιέζετο ὑπὸ Σαρακηνῶν τοσοῦτον, ὥστε δὲν

ἠδύνατο παντάπασιν νὰ σκεφθῆ νὰ θέσῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς αἰρέσεως. Μάλιστα εἶχεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῶν ὀπαδῶν τῆς κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, καὶ διὰ τοῦτο παρέσχεν αὐτοῖς πλήρη ἀνοχήν. Καθὼ μάλιστα λέγει ὁ Κεδρηνός (p. 480 ed. Par.) καὶ ὁ Ζωναρᾶς (II, 125), φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέκλινεν εἰς τὸν Παυλικιανισμόν. Ὁ Νικηφόρος ἦτο κατ' ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον τοὺς Παυλικιανούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰκονομάχους ἀφῆκεν ἐλευθέρους. Ἐπ' αὐτοῦ ἰδρύθησαν πολλοὶ νέαι Παυλικιαναὶ κοινότητες. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ἐδεινώθη πάλιν ἡ θέσις αὐτῶν. Ἡδὴ Μιχαὴλ ὁ Ραγκαβὲ (811—813) διέταξεν αὐστηρὰν καταδίωξιν αὐτῶν, Λέων δὲ ὁ Ἀρμενίος (813—820) κατεδίωξεν αὐτοὺς σκληρότατα. Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νεοκαισαρείας Θωμᾶ καὶ τοῦ ἀρμενίου ἀρχιμανδρίτου Παρακονδάκου ἐσχηματίσθη δικαστήριον, ὅπερ τοὺς μετανοοῦντας ἐκ τῶν Παυλικιανῶν μετὰ τὴν τέλει τῆς κανονικῆς μετανοίας παρελάμβανεν αὐθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς δὲ μὴ πειθομένους παρέδιδεν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν. Ἰκανὸς ὁμοῦ ἀριθμὸς Παυλικιανῶν συνομόσαντες νὰ φονεύσωσι τοὺς δικαστάς, ἐξετέλεσαν τὴν πρόθεσίν των, καὶ ἔφυγον εἰς τὴν χώραν τῶν Σαρακηνῶν, εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ Μελιτηνήν, ὅπου ἐδόθη αὐτοῖς ὡς τόπος κατοικίας ἡ πόλις Ἀργαοῦν. Ταύτην ὠνόμασαν οἱ Παυλικιανοὶ Κολασσάς. Ἐκτοτε ἀνέλαβεν ἡ αἵρεσις χαρακτῆρα ἕως τότε αὐτῇ ξένον. Κινούμενοι ὑπὸ μίσους καὶ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἐνισχυόμενοι ὀργανίσθησαν οἱ Παυλικιανοὶ ὡς στρατιωτικὴ ἀποικία καὶ ἐποίουν ἀδιαλείπτους ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς βυζαντινῆς χώρας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου ἡ αἵρεσις δὲν ὠνόμασεν ἄλλον διάδοχον αὐτοῦ, διηθύνοντο δὲ τοῦ λοιποῦ αἱ τῆς κοινότητος ὑποθέσεις ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν Συνεκδήμων. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχον λάβει ἀναψυχὴν τινα καὶ ἐνίσχυθῆ αἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ παυλικιαναὶ κοινότητες. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν κηδεμονικὴν κυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρου ἀνενεώθη ὁ κατ' αὐτῶν διωγμὸς καὶ μάλιστα αἱματηρός. Ὅστις ἤρνεϊτο νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Ὁ ἱστορικὸς ὁ ἐξακολουθήσας τὸν Θεοφάνη (ed. Bonn, p. 167), λέγει, ὅτι θά ἐφονεύθησαν πολλοὶ χιλιάδες. Ὁ θάνατος ἐπεβάλλετο τοῖς Παυλικιανῶσι οὐχὶ ἀπλῶς ὡς αἰρετικοῖς, ἀλλ' ὡς στασιασταῖς καὶ ἐχθροῖς τοῦ κράτους καὶ λαβοῦσι τὰ ὄπλα κατ' αὐτοῦ. Τὴν τύ-

χην ταύτην ἔσχε καί τις ἐπίσημος στρατιωτικός. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ
 Κ α ρ β ε α ς ὡσαύτως ἀξιωματικὸς τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ μένεα
 πνέων συνήθροισε κατὰ τὸ 844 περὶ τὰς 5000 μαχίμων Παυλι-
 κιανῶν, καὶ ἔφυγεν εἰς τὸ Ἄργαῶν, ὅπου ὠνομάσθη στρατιω-
 τικὸς ἀρχηγὸς τῆς ὅλης κοινότητος. Καθ' ἐκάστην ἤρχοντο ἔκεισε
 φυγάδες Παυλικιανοὶ τοσοῦτοι, ὥστε ἡ πόλις αὕτη δὲν ἠδύνατο
 νὰ περιλάβῃ αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐδώρησατο αὐτοῖς ὁ καλὶφης τοῦ
 Βαγδάτ ἄλλας δύο πόλεις τὴν Ἀ μ ἄ ρ α ν καὶ τὸ ὄχυρὸν φρού-
 ριον Τ έ φ ρ ι κ α ν πλησίον τῶν βυζαντινῶν συνόρων. Ἐντεῦθεν
 λοιπὸν ὀρμώμενος ὁ Καρβέας μετὰ καλῶς ὀργανισμένου καὶ ὑπὸ
 ἐκδικήσεως ἐμπνεομένου στρατοῦ, ἐνισχυομένου καὶ ὑπὸ Σαρακη-
 νῶν στρατιωτῶν, ἀπησχόλει καὶ ἐδεκάτιζε τὸν βυζαντινὸν στρα-
 τόν. Ὁ γαμβρὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Χ ρ υ σ ο χ έ ρ η ς ἐξηκο-
 λούθησε τὸν πόλεμον, ἔφθασε δὲ νικητὴς μέχρι τῆς Ἐφέσου, ἐνθα
 μετεχειρίσθη ὡς σταυλὸν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου !
 Β α σ ί λ ε ι ο ς ὁ Μ α κ ε δ ὶ ν (867—886), ὅστις πρὸ ὀλίγου
 εἶχε γίνεи κύριος τοῦ θρόνου, ἐζήτησεν ὑπὸ ἐπιφελείας ὄρους νὰ
 πείσῃ αὐτὸν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Ἄλλ' ὁ Χρυσοχέρης δὲν εἶδεν
 ἀκράσιν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Ἠρκέσθη ὁμοῦς νὰ
 κατερημώσῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ λεηλατήσῃ αὐτήν. Τῷ ἐπο-
 μένῳ ἔτει (868) ἐπεμφεν ὁ Βασίλειος Π έ τ ρ ο ν τὸν ἐκ Σικε-
 λίας εἰς Τέφρικαν, ὅπως ἐξαγράσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἄλλ'
 ἀφοῦ ἐνισχύθη ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος τῷ
 870 ἐκστρατεῖαν κατὰ τοῦ μικροῦ Παυλικιανοῦ κράτους. Ἡ χώρα
 τῶν Παυλικιανῶν ἐδηλώθη, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ὁ αὐτοκράτωρ νὰ
 κυριεύσῃ καὶ τὰς ὄχυράς των πόλεις. Ἐν δευτέρῃ ὁμοῦς τινὶ ἐκ-
 στρατείᾳ κατώρθωσε δι' αἰφνιδίας ἐπιδρομῆς εἰς τινα στενὰ χωρία
 νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλον τὸν στρατὸν τῶν Παυλικιανῶν μετὰ τοῦ
 ἀρχηγοῦ αὐτῶν. Ἡ Τέφρικα παρεδόθη, ἡ δὲ πολιτικὴ ἰσχύς τῶν
 Παυλικιανῶν κατεστράφη ἔκτοτε (871). Οὐχ ἤττον αἱ θρησκευ-
 τικαὶ τῶν δοξασαῖα ἐξηπλώθησαν πανταχοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ μικρᾷ
 Ἀσίᾳ. Τῷ 970 μετέθηκεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰ ω ἄ ν ν η ς Τ σ ι μ ι -
 σ κ ῆ ς τὸ μεγαλῆτερον μέρος αὐτῶν εἰς τὴν Θράκην εἰς τὰ μέρη
 τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπου ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ φυλάττωσι τὰ ὄρια
 τοῦ κράτους ἐδόθη αὐτοῖς πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Ἐν
 τοῖς τόποις, ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ Παυλικιανοί, ἐξέλιπε σχεδὸν
 τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀπὸ Βυζαντίου ἐξάρτησις ἀ-
 πέβη μόνον ὀνοματικὴ. Ἐπὶ Ἀ λ ε ξ ί ο υ τοῦ Κ ο μ ν η ν ο ῦ
 (1084-1118) ὑπηρέτουν μέγα μέρος Παυλικιανῶν ἐν τῷ αὐτοκρά-

τορικῶ στρατῶ. Ἄλλ' ὅτε οὗτοι ἐν τῷ πρὸς τὸν Νορμανδὸν Ῥο-
βέρτον Γουϊσκάρδον πολέμῳ ἐγκατέλιπον αὐτόν, κατέλιώξεν αὐ-
τοὺς παντοιοτρόπως. Τῷ 1115 παρέστη αὐτοπροσώπως ἐν Φι-
λιππουπόλει, ὅπως ἐνεργήσῃ τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστροφὴν
των. Πραγματικῶς δὲ κατώρθωσε διὰ συζητήσεων, εἰς ἃς ὁ αὐ-
τοκράτωρ οὗτος ἤρσκετο μᾶλλον ἢ εἰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρή-
σεις, δι' ἀπειλῶν ἢ δι' ὑποσχέσεων, πολὺ δὲ μᾶλλον διὰ τῆς βίας
νὰ ἐπιστρέψῃ πλείστους αὐτῶν εἰς τὴν ὁρθοδοξίαν. Διὰ τοὺς ἐπι-
στραφέντας δὲ ἔκτισεν ἀπέναντι τῆς Φιλιππουπόλεως τὴν ὁρθόδο-
ξον Ἄ λ ε ξ ι ο ὕ π ο λ ι ν. Ἐκτοτε ἐκλείπουσιν οἱ Παυλικιανοὶ
ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Τὰ δὲ λείψανα αὐτῶν ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν
συγγενῶν αἱρέσεων τῶν Εὐχιτῶν καὶ Βογομίλων. Ἄλλοι ἐξ αὐ-
τῶν ἠσπάσθησαν βραδύτερον τὸν μωαμεθανισμόν. Εἰς τὰς κοιλά-
δας τοῦ Αἴμου διεσώζοντό τινες ἐκ τῶν Παυλικιανῶν μέχρι τῶν
νεωτέρων χρόνων, ἀμαθεῖς καὶ πένητες. Ἐν Φιλιππουπόλει μέχρι
τῆς σήμερον κατοικοῦσι Παυλικιανοὶ τινες, ἀλλ' εἶναι καθολικοὶ
τῇ ἐνεργείᾳ τῶν Ἰησοῦιτῶν ἐνωθέντες μετὰ τοῦ πάπα. Ἀπὸ τῶν
ἐν Θράκῃ Παυλικιανῶν διεδόθησαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν πολ-
λαὶ δοξασίαι, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ γεννηθῇ ἡ μεταρ-
ρυθμισίς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

159.

Ἄλλαι αἱρέσεις τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἀρεβοῦρδοι. Ἀθίγγανοι.

Neander, Kirchengeschichte IV, 451.

Ἦδη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Παυλικιανῶν ὑφίστατο ἐν Ἀρ-
μενίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν τέκνων τοῦ Ἡλίου ἢ Ἀρε-
βοῦρδων αἱρέσις τις, ἣτις εἶχεν ἀναμίξει τὴν ζωροαστρικὴν
τοῦ Ὀρμούσδ λατρείαν μετὰ χριστιανικῶν στοιχείων, πιστεύουσα
μὲν εἰς τὸν ἕνα Θεόν, ἀπονέμουσα δὲ λατρείαν καὶ τῷ Ἡλίῳ ὡς
συμβόλῳ τῆς θεότητος. Περὶ τὰ μέσα τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος
συνήθροισεν Παυλικιανός τις Σεμβάτ τὰ λείψανα τῆς αἱρέσεως
ταύτης καὶ διωργάνωσεν αὐτὰ ἐν τῷ χωρίῳ Θωντρακῶς ὡς
ἰδίαν κοινότητα, ἣτις ἔλαβε τὸ ὄνομα τῶν Θωντρακηνῶν. Μεγα-
λητέραν σημασίαν ἀπέκτησεν ἡ αἵρεσις αὕτη, ὅτε τῷ 1002 ὁ μη-
τροπολίτης τῆς Ἀρκῆς Ἰάκωβος ἐγένετο ὁπαδὸς αὐτῆς. Ὁ
παρὰ πᾶσι σεβαστὸς καὶ λίαν αὐστηρῶν ἡθῶν οὗτος ἀνὴρ ἐκαθάρισε

τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, προσλαβὼν περισσότερα χριστιανικὰ στοιχεῖα ἐν αὐτῇ. Μετ' ἄλλων δέ τινων ὁμοφρονούντων ἱερέων διερχόμενος τὴν χώραν ἐκήρυττε μετάνοιαν καὶ ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν καὶ προσέβαλλε τὴν ἀκηδῖαν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐφυσύχαζον εἰς τὴν ἀπλήν πλήρωσιν ἐξωτερικῶν ἔργων, εἰς ἃ αὐτὸς ὀλίγην σημασίαν εἶδεν. Ὁ Ἰάκωβος ἀπήτει μεγάλην ἠθῶν αὐστηρότητα. Εὗρε δὲ πολλοὺς ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν. Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἀρμενίων συνέλαβεν ἐπὶ τέλους αὐτόν, καὶ ἀφοῦ ἑκαυτηρίασεν αὐτόν, ἔρριψεν εἰς φυλακὴν. Ἐφυγε μὲν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μετ' ὀλίγον, ἐφρονεύθη ὁμως μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του. Ἐκτοτε οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ τῶν ὁπαδῶν του. Ἀρεβοῦρδοι ὁμως σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὀνομαζόμενοι νῦν Σεμπίγαι. — Ἐκτὸς τῶν γνωστικῶν τούτων αἰρετικῶν ὑπῆρχε κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἰουδαϊζουσα τις αἵρεσις ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀθιγγάνων, οἵτινες εἶχον τὸ κέντρον των ἐν τῇ πόλει Ἀμορίφ ἐν τῇ ἀνω Φρυγίᾳ. Ἐξαιρέσει τῆς περιτομῆς ἐτήρουν οὗτοι ὄλον τὸν λοιπὸν μωσαϊκὸν νόμον, ἰδίως δὲ τὰς νηστείας, ὅθεν Ἰσως ἔλαβον καὶ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα (μὴ θίγης Κολασ. 6', 21). Εἶναι ἀβέβαιοι, ἂν ἡ αἵρεσις αὕτη εἶναι λείψανον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, ἢ ἂν ἐσχηματίσθη μετὰ ταῦτα δι' ἀναμίξεως μετὰ τοῦ ἐν Φρυγίᾳ διαδεδομένου ἰουδαϊσμοῦ. Δὲν πρέπει δὲ οἱ Ἀθίγγανοι οὗτοι νὰ συγχέωνται μετὰ τῶν ἀτσιγγάνων, οἵτινες εἶναι μία τῶν κατωτάτων τάξεων παρ' Ἰνδοῖς, ἣτις ἐκδιωχθεῖσα ἐξ Ἰνδιῶν περιέρχεται τὸν κόσμον ἐπαιτούσα καὶ διὰ τῆς ἀθλιότητός της ἐλχύουσα τὸν εἶκτον τῶν ἀνθρώπων.

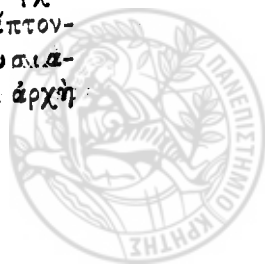
160.

Οἱ εὐχῖται ἢ ἐνθουσιασταὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Ψελλοῦ περὶ ἐνεργείας δαιμόνων ed. Gaulucin. Par. 1615. Engelhardt Kirchenhist. Abhandl. Erlangen. 1832. σελ. 191.

Κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀνεφάνη ἐν Θράκῃ καὶ ταχέως ἐξηπλώθη αἵρεσις τις, ἧς οἱ ὁπαδοὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ Εὐχῖται ἢ Ἐνθουσιασταί. Πρὸς καταπίεσιν τῆς αἵρέσεως ταύτης ἀπεστάλη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως βασιλικὸς τις ἐπιτετραμμένος. Φαίνεται δέ, ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Ψελλός, ἐκ

τοῦ συγγράμματος τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὰ περὶ τῶν Εὐχϊτῶν
 τούτων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένον
 ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ Θρακῆς καὶ Τιμοθέου. Ὁ Θραξ εἶναι
 πιθανῶς αὐτὸς οὗτος ὁ Ψελλός. Ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει τὸ δόγμα
 αὐτῶν εἰς τὸν Μάνεντα. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Διότι
 ἐνῶ ὁ Μάνης θέτει ὡς βᾶσιν τὸν ἀπόλυτον δυαδισμόν, οἱ Εὐχί-
 ται τοῦ ΙΑ' αἰῶνος συγγενεῦσαι μᾶλλον πρὸς τὸν συγκεκερα-
 σμένον δυαδισμόν τῶν Περσῶν, καθ' ὃν ὑπεράνω τῶν δύο ἀντι-
 θέτων ἀρχῶν (τοῦ Ὁρμοῦσδ καὶ τοῦ Ἀριμάν) ἔχει τὸν θρόνον
 τοῦ αἰωνιόν τι ἀρχικόν ὃν (Zervane), ἐξ οὗ ἀμφοτέραι αἱ ἀρχαὶ
 ἐκεῖναι προήχθησαν. Ἐδίδασκον δηλ., ὅτι ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ ἔχει
 δύο υἱούς. Καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι κύριος τῶν ὑπερκοσμίων, ὁ δὲ πρε-
 σβύτερος αὐτοῦ υἱός, ὃν Σαταναήλ ὠνόμαζον, τῶν ἐπιγείων,
 ὁ δὲ νεώτερος, ὁ Χριστός, τῶν ἐπουρανίων. Μέρος τῶν Εὐχί-
 τῶν ἐτίμα ἀμφοτέρους τοὺς υἱούς, διότι εἰ καὶ οὗτοι διακίεγται
 ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους, μέλλουσιν ὅμως ποτέ, ὡς καταγόμε-
 νοι ἐξ ἑνὸς πατρός, νὰ ἐνωθῶσιν. Ἄλλοι τρῦναντίον ἐτίμων μό-
 νον τὸν νεώτερον υἱόν, διότι οὗτος εἶναι κύριος τοῦ καλλιτέρου καὶ
 ὑψηλοτέρου μέρους, ἐφυλάττοντο ὅμως ἀπὸ τοῦ νὰ περιφρονῶσιν ἢ
 ὑβρίζωσι καὶ τὸν πρεσβύτερον, ἵνα μὴ οὗτος βλάβῃ αὐτοῦς. Ἐπι δὲ
 ἄλλοι ἐτίμων μόνον τὸν πρεσβύτερον υἱόν, ὅστις οὕτω καλῶς τὰ
 πάντα διέταξε, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ὁ νεώτερος διὰ τοῦτο φρονεῖ
 αὐτόν, καὶ ἐκ μίσους πρὸς αὐτὸν ἐπάγει σεισμούς, χάλαζαν καὶ
 λοιμούς. Οἱ Εὐχῆται ἠσχολοῦντο πολὺ εἰς τὴν μαγείαν καὶ
 τὴν θεωργίαν, ἐν αἷς ὁ ζωϊκὸς μαγνητισμὸς φαίνεται μέγα μέρος
 λαβῶν. Διὰ τοῦ ζωϊκοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἢ τῆς
 ὑπνοβασίας (ἅτινα εἶναι συγγενῆ φαινόμενα) ἐξεγείρονται ἐν τοιού-
 τῳ βαθμῷ αἱ αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου, τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ
 αἱ πνευματικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις, ὥστε οἱ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ
 τελούντες ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται ἀσυνειδήτως πραγμάτων,
 ἅτινα ἐν τῇ συνήθει καταστάσει εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῆ τις,
 καὶ βλέπουσιν, ἀκούουσιν, ὁσφραίνονται εἰς πολὺ μεγαλητέραν
 ἀπόστασιν καὶ ἀκριβέστερον, ἐνθυμοῦνται δὲ ζωηρότατα πράγματα
 ἐντελῶς λησμονηθέντα ἢ εἰς ἀοιδμίαν ἄλλοτε ἔδωκαν προσοχὴν.
 Ἐκ τούτου ἐπωφελοῦντο οἱ Εὐχῆται. Ἡ ἠθικὴ τῶν ἡτολίαν
 αὐστηρά. Ἐν τούτοις ἀπεδίδοντο αὐτοῖς καὶ ἀντινομικαὶ ἀρχαὶ
 μετὰ ἀκολάστων ὀργίων. Εὐχῆται ἐκλήθησαν, διότι ἀπορρίπτον-
 τες τὴν κοινὴν λατρείαν εἶχον ἰδίαν μυστικὰς εὐχὰς ἐν θουσιασ-
 ται δέ, διότι περιήρχοντο εἰς ἐνθουσιασμόν ἢ ἔκστασιν. Ἡ ἀρχὴ

τῶν Εὐχιτῶν τούτων κεῖται ἐν τῷ σκότει. Σχέσις τις ὁμοῦς αὐτῶν πρὸς τοὺς Μασσαλιανούς ἢ Εὐχίτας τοῦ Δ' αἰῶνος (πρβλ. § 104) εἶναι εἰ καὶ μὴ βεβαία, ὁμοῦς πιθανή. Διότι ἔχομεν σαφῆ ἔχνη, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι ἐκεῖνοι Εὐχίται διεσώζοντο ἰδίως ὑπὸ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα σποραδικῶς διὰ πάντων τῶν αἰώνων. Ἐλεπε μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων Εὐχιτῶν ὁ ἰδιαζόντως ἀνεπτυγμένος δυαδισμὸς τῶν μεσαιωνικῶν Εὐχιτῶν, ἀλλ' ἢ περὶ δαιμόνων διδασκαλία αὐτῶν καθίστα εὐκόλον τὴν παραδοχὴν δυαδικῶν ἀρχῶν, ἢ δὲ τάσις αὐτῶν πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἐκστάσεις ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς φαντασιώδεις διδασκαλίας. Λείψανα τῶν ἀρχαίων Εὐχιτῶν εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ πρῶτον ἴσως ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (752) μετόπισε πολλοὺς Σύρους καὶ Μικρασιάτας εἰς τὴν Θράκην, ἧτις ἔνεκα λοιμοῦ τινος εἶχεν ἐρημωθῆ. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς μαρτυρεῖ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων Μασσαλιανῶν διεσώζοντο κεκρυμμένοι ἐν μοναστηρίοις (περὶ αἰρ. 80). Καὶ ὁ Φώτιος λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν πολλοὶ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα (Cod 52). Ὁ δὲ Κεδρηνὸς (ἐπιτομ. ἱστορ. 514) βεβαίως, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (1057) πολλοὶ αὐτῶν ἦσαν ἐξηπλωμένοι κατὰ τὴν Θράκην. Ἐπίσης δὲ καθὼς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Εὐχιτῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν οὐδὲν γνωρίζομεν βέβαιον. Ἀπὸ τῆς ἀποστολῆς ἐκείνης πρὸς ἐξέτασιν περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο περὶ αὐτῶν μανθάνομεν. Ἐντελῶς ὁμοῦς δὲν ἐξέλιπον ἔκτοτε, διότι οἱ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφαινόμενοι Βογόμιλοι παρίστανται προδήλως ὡς μετερρυθμισμένη τις ἀνανέωσις τῆς αἰρέσεως. Ἴσως ὅτε ἡγέρθη ὁ κατ' αὐτῶν διωγμὸς ἀπεχώρησαν πάλιν συμμορφούμενοι ἐξωτερικῶς πρὸς τοὺς τύπους τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος εἰς τὴν ἀσημότητα τοῦ μοναχικοῦ βίου.

161.

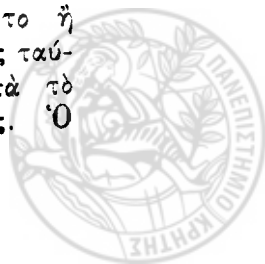
Οἱ Βογόμιλοι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς. I, 4. Εὐθυμίου Ζυγαδηνοῦ Πανοπλ. τ. 23 καὶ ἔλεγχος τῶν Μασσαλιανῶν κτλ. παρὰ Gallandi XIV, 293. Engelhardt ἔθα ἀνωτέρω.

Κατὰ τὴν 2 δεκαετηρίδα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐξηπλώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ φήμη, ὅτι ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας εἶχε παραιο-

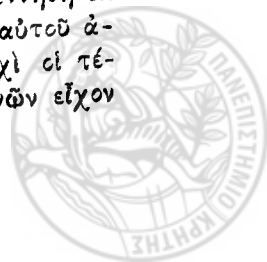

δύσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν νέον εἶδος ἐπικινδύνου αἵρέσεως, καὶ ὅτι εὖρεν ἐκεῖ μεγάλην ὑποδοχὴν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐπισημοτέροις οἰκοῖς, ἰδίως μεταξὺ τῶν γυναικῶν. Ἐνόμαζον δὲ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς κατὰ τὸ βουλγαρικὸν ὄνομα Βογομίλους τ. ε. θεοφίλους. Παράγεται ἡ λέξις ἐκ τοῦ Βογ=Θεὸς καὶ μίλουι = ἐλέησον, καὶ σημαίνει τὸν τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεος ἐπισπώμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς διέταξεν εὐθύς νὰ γίνῃ ἐξέτασις περὶ τοῦ πράγματος. Διὰ βασάνων ἐγένετο γνωστὸν τὸ τε ὄνομα καὶ ἡ διαμονὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αἵρέσεως. Οὗτος ὠνομάζετο Βασίλειος. Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐσεμνύετο ἐπὶ τῇ θεολογικῇ αὐτοῦ παιδείᾳ καὶ τῇ διαλεκτικῇ αὐτοῦ δεινότητι, μετεπέμψατο αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν. Ὁ Βασίλειος ὑπήκουσε καὶ προσήλθεν. Ὁ αὐτοκράτωρ ταχέως συνιδῶν, ὅτι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς συνήθους ἐρεύνης καὶ συζητήσεως μετὰ τοῦ μοναχοῦ τούτου, ὅστις ἐδείκνυεν, ὅτι ἦτο ἐξησχημένος λίαν ἐν τῷ λέγειν, οὐδὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατορθώσῃ, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀπάτην κατ' αὐτοῦ. Μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ ἦλθεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ ὑπεκρίθη, ὅτι ἐπεθύμει νὰ διδαχθῇ παρ' αὐτοῦ καὶ νὰ γίνῃ μαθητὴς του. Ὁ ἀγαθώτερος τοῦ αὐτοκράτορος μοναχὸς δὲν ἐνόησε τὴν παγίδα, ἣτις ἐστήθη αὐτῷ. Προθύμως λοιπὸν ἐξέθηκεν αὐτῷ ἐν μυστικότητι πάσας τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αἵρέσεώς του. Ἄλλ' ὀπισθεν παραπετάσματος ἐκάθητο ταχυγράφος, ὅστις κατέγραψε πάντα ὅσα εἶπε κατὰ λέξιν. Ἀφοῦ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὕτω ἀφήρπασεν ἀπὸ τοῦ στόματός του πᾶν ὅ,τι ἤθελεν, ἀνέσυραν αἴφνης τὸ παραπέτασμα, ὁ δὲ ἐμβρόντητος γενόμενος μοναχὸς, εἶδεν αἴφνης τὴν γερούσιαν καὶ τὸν κληρὸν συνηγμένους ἐνώπιόν του, ὅπως δικάσωσιν αὐτόν. Ὁ Βασίλειος ὠμολόγησε δημοσίᾳ καὶ μετὰ θάρρους τὰς δοξασίας του καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι ἔτοιμος πάντοτε νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐπέμεινε δὲ εἰς τὴν ἀπόφασίν του ταύτην παρὰ πάσας τὰς νοουθεσίας καὶ ἀπειλάς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον συλλάβει καὶ τοὺς 12 ἀποστόλους τῶν Βογομίλων καὶ πολλοὺς ἄλλους ὀπαδοὺς τοῦ Βασιλείου. Τινὲς αὐτῶν ὠμολόγησαν ἑαυτοὺς ὡς Βογομίλους, ἄλλοι ὁμως ἠρνήθησαν τοῦτο. Ἦτο δὲ δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τοὺς μετανοοῦντας ἀληθῶς ἐκείνων, οἵτινες ἀπλῶς κατὰ τὸ φαινόμενον συνεμορφοῦντο πρὸς τοῦτο ἢ ἐκείνο τὸ δόγμα, διότι ἦσαν γνωσταὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης, καθ' ὅς ἐπετρέπετο εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἢ κατὰ τὸ φαινόμενον συμμόρφωσις (accommodatio) καὶ ἡ ὑπόκρισις. Ὁ

αὐτοκράτωρ κατέφυγε πάλιν εἰς νέαν πανουργίαν, ἣτις ὁμοίως δὲν ἐπέτυχεν ὅπως ἡ πρώτη. Εἰς πάντας τοὺς κατηγορουμένους ἀπηγγέλη ἡ θανατικὴ ποινὴ. Πάντες ἐμελλον νὰ ἀποθάνωσι τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον. Ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως παρεσκευάσθησαν δύο πυραὶ καὶ ἐν τῇ μιᾷ τούτων ἐπετέθη ὁ σταυρός. Ἀναλογιζόμενος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἀποστροφὴν τῶν Βογομιλων πρὸς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἀπήτει παρ' ἐκείνων, ὅτινες ἤθελον νὰ ἀποθάνωσιν ὡς χριστιανοί, νὰ ἐκλέξωσιν ὡς τόπον τοῦ θανάτου τὴν ἐφ' ἧς εἶχεν ἐπιτεθῆ ὁ σταυρὸς πυράν. Πολλοὶ ἐποίησαν τοῦτο, ἔμαθον δὲ τότε, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελεν ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ δοκιμάσῃ αὐτούς. Ἀφοῦ δὲ καὶ πάλιν ἐνούθητήθησαν, ἀφέθησαν ἐλεύθεροι. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ δὲν ἐκάησαν, ἀλλ' ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Ἐνταῦθα ἐπεσκέπτετο αὐτούς ὁ αὐτοκράτωρ καθ' ἑκάστην καὶ μετεχειρίζετο πᾶσαν αὐτοῦ τὴν θεολογικὴν ῥητορείαν, ὅπως ἐπιστρέψῃ αὐτούς. Οἱ ἐπιμένοντες εἰς τὰς δοξασίας των ἔμειναν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐφ' ὄρου ζωῆς. Μόνος ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως Βασίλειος ἀφοῦ πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτοῦ πᾶσα προσπάθεια ἀπέβη ματαία, παρεδόθη εἰς τὴν πυράν. Καὶ νῦν δὲ διέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπιθέσωσιν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως σταυρὸν καὶ προέτρεπε τὸν Βασίλειον νὰ προσκυνήσῃ αὐτόν. Ἄλλ' εἰς μάτην. Ὁ Βασίλειος ἠλιπίζεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἤθελον σώσει αὐτὸν ἀπὸ τῶν φλογῶν. Οἱ δὲ δῆμιοι ἐφοβούντο μὴ οἱ δαίμονες ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Ὅτε δὲ εἶδον, ὅτι οὐδὲν παράδοξον συνέβη, καὶ ὅτι ὁ μανδύας κατηναλώθη πᾶραυτὰ ὑπὸ τοῦ πυρός, ἔρριψαν καὶ αὐτὸν εἰς τὰς φλόγας. Εἰς τὴν πρώτην ὄψιν τοῦ φλέγοντος πυρός κατέλαβε τὸν ἀτυχῆ κατὰδικον φρίκη, ταχέως ὁμοίως ἀνέλαβε τὰς δυνάμεις του καὶ ἀπέθανε μετὰ καρτερίας (1119 Ἄννα Κομνηνὴ Ἀλεξ. 14). Καὶ τοῦτο εἶναι νέον παράδειγμα θανατικῆς ποινῆς ἐπιβληθείσης ἐν τῇ ἀνατολῇ διὰ μόνον τὸν λόγον τῆς αἵρέσεως. Δὲν ἀπαντᾷ ὁμοίως ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἡ ποινὴ αὕτη ἐπὶ αἵρετικῶν. Ὁ Βυζαντινὸν βραδύτερον ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν δὲν γνωρίζουσι θανατικὴν ποινὴν ἐπιβλητέαν λόγῳ αἵρέσεως. Οἱ Παυλικιανοὶ εἶχον καταδιωχθῆ μέχρι θανάτου μᾶλλον ὡς πολιτικὴ μερὶς καὶ ὡς στασιασταὶ ἀπειλοῦντες διὰ τῆς βίας αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὑπαρξίν. Ἡ αἵρεσις τῶν Βογομιλων δὲν ἐξηλείφθη ὁμοίως διὰ τῶν διωγμῶν. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν ὁπαδῶν τῆς εὐρον εὐκόλως μέσα, ἵνα διαφύγωσι τὴν καταδίωξιν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκρύβησαν εἰς τὰ μοναστήρια καὶ μετέδιδον ἐνταῦθα κρυ-

φίως τὰς διδασκαλίας των. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός ὁ Β' († 1239) ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ κηρύξη κατὰ τῆς αἰρέσεως. Πολλοὶ δὲ κατεδιώχθησαν ὡς Βογόμιλοι, καίπερ μηδὲν ἔχοντες πρὸς τούτους κοινόν. Ἰδίως ὅσοι ἐπεζήτησαν ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν ζωὴν καὶ ὀλίγον ἐτίμων ἢ περιεφρόνου τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὡς τοιοῦτοι κατεκρίθησαν ἐν δυσὶ συνόδοις δύο μοναχοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1140 καὶ 1146) ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Χρυσόμαλῆς καὶ ὁ Νήφων. Ἡ Βουλγαρία ὁμοίως ἔμενε πάντοτε ἡ ἐστία τῆς μανιχαϊκῆς ταύτης αἰρέσεως, ἥτις ἐντεῦθεν ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν δύσιν. — Περὶ δὲ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς λατρείας τῶν Βογομίλων παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Ὅτι οἱ Βογόμιλοι μεγάλως ἐσυγγένεον πρὸς τοὺς Εὐχίτας τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, οὐ μόνον βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων (Ζυγαδ. πανοπλ. περὶ Βογομίλων καὶ Ἄννα Κομν. 486), ἀλλ' ἀποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τῆς συμφωνίας τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν ἀμφοτέρων τῶν αἰρέσεων. Ὁ Βασιλεῖος, ὅστις, ὄτε ἀπέθανεν, εἶχεν ἤδη ὑπὲρ τὰ 50 ἔτη παρ' αὐτοῖς ἐνεργῆσαι, διεμόρφωσεν ἰσως τὸ σύστημα τῶν Εὐχιτῶν ἐντελέστερον, συνεπέστερον καὶ ἀκριβέστερον. Ἡ θεμελιώδης ἰδέα ἔμεινεν ἡ τῶν Εὐχιτῶν, τ. ἔ. ἡ παράστασις τοῦ δυαδισμοῦ ἐν τοῖς δυσὶν υἱοῖς τοῦ Θεοῦ, τῶν πρεσβυτέρῳ Σαταναῆλ καὶ τῶ νωτέρῳ Ἰησοῦ, ὅστις ἐτέλεσε τὴν ἀπολύτρωσιν. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν λοιπὸν τῶν Βογομίλων τὰ τέκνα τοῦ ὑψίστου Θεοῦ εἶναι ὁ Σαταναῆλ καὶ ὁ Χριστός. Ἐκεῖνος, ὁ πρεσβύτερος, ὅστις ἐκάθητο ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, θελήσας νὰ γίνῃ ὁμοίος τῶ Πατρί, κατέστη κακός, ἀπεπλάνησε δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους, ἐμόρφωσε τὸν ὄρατὸν κόσμον ἐκ τῆς πονηρᾶς ὕλης, ἐπλασεν ἐκ θείων στοιχείων τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ ἐγέννησεν ἐκ τῆς Εὐσας τὸν Κάιν, ἐξ οὗ πάντες οἱ κακοί. Μετὰ τὴν πτώσιν του ἀφῆρσεν ὁ Θεὸς τὴν τελευταίαν συλλαβὴν τοῦ ὀνόματός του καὶ ἔκτοτε ἐκλήθη Σατάν. Ἐξ αὐτοῦ πηγάζει ἡ καθόλου ἐκκλησία, ἥς κέντρον ἄλλοτε μὲν ἦτο ἡ Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ ἡ ἀγία Σοφία ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅστε πάντες οἱ χριστιανοὶ πλὴν τῶν Βογομίλων εἶναι τέκνα τοῦ Σατάν· οἱ Βογόμιλοι μόνον εἶχον τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς περιβληθεὶς ἀγγέλου σώμα ἐγεννήθη ἐκ τῆς παρθένου καὶ κατενίκησε τὰ ἔργα τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ. Σώζονται οἱ τέκνα τοῦ Χριστοῦ γινόμενοι, οὐχὶ οἱ τέκνα τοῦ Σατάν παραμένοντες. Μετὰ τῶν Παυλικιανῶν εἶχον

κοινὸν οἱ Βογόμιλοι τὴν μυστικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς ἐκκλησίας, πρὸς τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων. Ἡ ἄσκησις τῶν ἤτο ὅμως πολὺ αὐστηροτέρα. Ἐνήστειον πολὺ καὶ συνίστων τὴν ἀγαμίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν ἀπὸ τοῦ κρέατος, τῶν ὠν καὶ τοῦ τυροῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ δι' ὕδατος βαπτίσματος παρεδέχοντο πνευματικὸν βάπτισμα μόνον (παράκλησις consolamentum). Ἀπέριπτον δὲ τὴν ἐξωτερικὴν εὐχαριστίαν. Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦναντίον, ἰδίως τὸ «πάτερ ἡμῶν», ἀπέδιδον μεγάλην ἀξίαν. Κατὰ τὸ φαινόμενον συμμόρφωτιν καὶ ὑπόκρισιν ἐθεώρουν καὶ οὗτοι ἐνίοτε συγκεχωρημένην. Ἡ Γραφὴ αὐτῶν περιελάμβανε τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς προφήτας καὶ πᾶσαν τὴν Κ. Δ. Πρὸ πάντων δὲ ἐτίμων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου. Κατὰ φυσικὸν λόγον ἐχρῶντο τῇ ἀλληγορικῇ, μυστικῇ ἐρμηνείᾳ. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ὑπῆρχον παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει καὶ πολλὰ ἀπόκρυφα βιβλία.

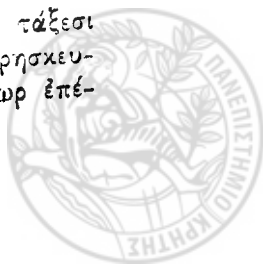
162.

Θεολογικαὶ ἐριδες κατὰ τὴν IB' ἑκατονταετηρίδα.

Gieseler, Kirchengeschichte II, 2. 668. Neander, Kirchengeschichte V, 2. 717.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ χριστολογικὸν ζήτημα ἐξηκολούθει νὰ ἀπασχολῇ τοὺς θεολόγους τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας σχεδὸν ἀποκλειστικῶς. Μόνον ὅταν προῦκειτο ἀγὼν πρὸς σχισματικούς ἢ αἰρετικούς, ἐστρέφετο ἡ προσοχὴ αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλα ζητήματα. Ἡ πρὸς τὸν μονοφυσιτισμὸν τάσις καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐκλείψει. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τάσιν ταύτην ἐδίδασκεν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118) ὁ Εὐστράτιος, μητροπολίτης Νικαίας, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐλάτρευεν ὡς κτίσμα τὴν Πατέρα καὶ νῦν λατρεῖ αὐτόν. Ἡναγκάσθη ὁμοῦς νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, χαρακτηρισθεῖσαν ὡς νεστοριανίζουσαν καὶ μερίζουσαν τὸν Χριστόν, νὰ ἀναγνωρίσῃ δὲ ὡς ὁρθόδοξον διδασκαλίαν, τὸ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἦν ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑψώθη εἰς ὁμοίαν ἀξίαν τῇ θείᾳ (Νικήτ. Ἀκομιν. Ἄν. Κομν. Supplem. 4. 3). Ὁ Εὐστράτιος

ἐδίδασκει· «καὶ πρότερον καὶ νῦν τῷ Πατρὶ λατρεύειν τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα,» ἔπρεπε δὲ νὰ διδάσκη· «ὕψωθη τὸ πρόσλημμα ἀπ' αὐτῆς τῆς προσλήψεως καὶ τοσοῦτον ὥστε πῶς ταῦτὸν τῷ κτίσαντι.» Μοναχὸς δὲ τις Νεῖλος ἐφάσταν εἰς φανερὸν μονοφυσιτισμὸν, ἐκλαμβάνων τὴν ἀποθέωσιν ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς φυσικὴν. — Ἐπὶ Μανουήλ δὲ τοῦ Κομνηνοῦ (1143—80) ἐγεννήθη ἐξ ἀφορμῆς ληθθείσης ἐκ τῆς λειτουργικῆς ῥήσεως· «σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος» τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Χριστὸς προσήνεγκε τὴν θυσίαν ὑπὲρ τῶν τοῦ κόσμου ἀμαρτιῶν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἢ ἂν μετ' αὐτῶν καὶ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τ. ἔ. ἑαυτῷ καὶ τῇ Τριάδι ἐν γενεῇ. Τὸ πρῶτον ἰσχυρίζετο μετὰ πολλῶν ἄλλων διασῆμων θεολόγων καὶ ὁ διάκονος Σωτήριος, ὁ ἐπίδοξος πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἀλλὰ σύνοδος τις ἐν Κωνσταντινουπόλει (1156) ἐδογματίσει τὸ δεύτερον. Ὁ Σωτήριος καὶ οἱ φίλοι του ἰσχυρίζοντο (Spicil. Rom. X. 1) «μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν προσνήθαι, οὐ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ προσενεγκόντι λόγῳ, φάσκοντες, ὡς εἰ τοῦτο δοίη τις, εἰς δύο πρόσωπα πάντως ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς διαστήσεται.» Ἡ δὲ σύνοδος, ἧς τὰ πρακτικὰ ἐτυπώθησαν ἐν τῷ Spicil. Rom. I. c. ἀπεφάσισεν ὑπὲρ τῆς ιδέας (σελ. 70)· «καὶ κατ' ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτικοῦ πάθους τὸν θεάνθρωπον Λόγον τὸ σωτήριον θῦμα προσενεγκεῖν τῷ Πατρὶ τε καὶ ἑαυτῷ ὡς θεῷ καὶ τῷ Πνεύματι... καὶ νῦν ὡσαύτως τὰς ἀναιμάκτους θυσίας τῇ παντελείῳ καὶ τελειοπῶ Τριάδι προσάγεσθαι» (πρβλ. Tafel Annae Comnen. Suppl. graef. p. XIV). Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτηρίου θεωρήθη διασπῶσα τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ καταστρέφουσα τὴν ἐνότητά αὐτῆς. — Δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα ἠγέρθη νέα τις ἔρις περὶ τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ «Ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστίν». Τινὲς ἀνέφερον τοῦτο εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς εἰ ὁ Πατήρ ἦτο μεῖζων τοῦ Υἱοῦ, διότι ἐγέννησεν αὐτόν. Ἄλλοι ἐνάμιζον, ὅτι ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἄλλοι μεταξὺ τῶν ὁμοίων καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέφερον μὲν τοὺς λόγους κυρίως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δισχυρίζοντο ὅμως ὅτι ἐνεκα τῆς προσωπικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναφερόμενον τὸ χωρὶον ἐμμέσως καὶ εἰς τὸν ὅλον θεάνθρωπον. Τὸ ζήτημα ἐγένετο παρὰ πάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ λαοῦ ἀντικείμενον σφοδρῶν συζητήσεων, ἔπως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέ-

δειξε πρὸς πάντας, ὅτοι ἦσαν ἐναντίοι πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ δυσμένειαν, ὥρισε δὲ σύνοδόν τινα τῷ 1166, ἣτις ὑπὸ τὴν προεδρίαν του ἐπεκύρωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν γνώμην. Καθαίρεισι, δήμευσι τῶν ὑπαρχόντων καὶ ἐξορία ἦσαν αἱ κατὰ τῶν ἐναντιουμένων ἐπιβαλλόμεναι τιμωρίαι, καὶ διὰ θανάτου δὲ λέγεται, ὅτι αὐτοκρατορικόν τι διάταγμα ἠπέλπει αὐτοὺς (Νικητ. Ἀκομιν. ἐν βίῳ Μανουήλ 7. 5. καὶ Ἰωάνν. Κιννάμου ἱστορ. 6. 2). Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ λιθίνων πλακῶν καὶ ἀνηρτήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας. — Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς κυβερνήσεώς του ἐσκανδαλίσθη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐκ τοῦ ἀναθέματος τοῦ ἐν χρήσει ὄντος διὰ τοὺς ἐκ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐπιστρέφοντας· « Ἀνάθεμα τῷ Θεῷ τῷ Μωάμεθ, περὶ οὗ λέγει, ὅτι αὐτός ἐστι Θεὸς ὁλόσφυρος¹, ὃς οὐκ ἐγέννησεν, οὐδὲ ἐγεννήθη, οὐδὲ ὁμοιος αὐτῷ τις. » Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνόμιζεν, ὅτι ἐν τῷ ἀναθέματι τούτῳ περιείχετο βλασφημία τις κατὰ τοῦ Θεοῦ, διότι τοῦ Μωάμεθ ὁ Θεὸς πάντοτε εἶναι ὁ μόνος, ἄρα ὁ ἀληθὴς Θεός. Προϋτείνε λοιπὸν τὰς ἀμφιβολίας του εἰς τινα ἐνδημοῦσαν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἣτις ὁμοῦς ἐκήρυξεν αὐτὰς ὡς ἀβασίμους, διότι κατ' αὐτὴν ἢ περὶ Θεοῦ ἔννοια τοῦ Μωάμεθ δὲν εἶναι ἡ ἀληθὴς. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέμενε εἰς τὴν θέλησίν του. Ἐξέδωκε δὲ κατὰ τοῦ ἐν χρήσει τούτου τύπου τοῦ ἀναθεματισμοῦ διάταγμα, ὅτε δὲ καὶ τοῦτο ἀπήντησεν ἐναντίωσιν, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους εἰς σύνοδον ἐν τῷ ἐν Σκούταρι ἀνακτόρῳ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκωλύθη ὑπὸ ἀσθενείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ συμμετάσχη τῆς συνόδου. Ὁ ἀντιπρόσωπός του ὁμοῦς ἐζήτηι νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ἐπισκόπους δι' ἀπειλῶν. Τότε ἀνέστη ὁ καλὸς κάγαθὸς Εὐστάθιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ ἐξεφράσθη ἐντόνως καὶ μετὰ παρρησίας κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς. Ὅτε δὲ ἐμαθε τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὠργίσθη μεγάλως, ἀπήτησε δὲ ἵνα ἐν τάχει δικασθῇ ὁ ἀπειθὴς ἐπίσκοπος ὡς προσβαλὼν τὴν αὐτοκρατορικὴν μεγαλειότητα. Ἀλλὰ ταῖς παρακλήσεσι καὶ νουθεσίαις τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων καταπραυνθεὶς, ἀνεκάλεσε μὲν τὴν κατὰ τοῦ Εὐσταθίου διαταγὴν, τοσοῦτον ὁμοῦς ἐντονώτερον ἀπήτησε τὴν ἀπόρριψιν τῆς ρηθείσης φράσεως. Μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ἐπείσθησαν οἱ ἐπίσκοποι νὰ μεταβάλωσι τὴν ἐκφρασίαν τοῦ ἀναθεματισμοῦ ὡς ἐ-

¹ Δηλ. συμπαγής, ἀπλοῦς. εἰς.

ξῆς· «Ἀνάθεμα τῷ Μωάμεθ καὶ πάσῃ τῇ αὐ-
τοῦ διδαχῇ καὶ διαδοχῇ» (Νικήτ. Ἀκομιν. βίβ Μα-
νουήλ 7. 6).

163.

Ἄλλαι θρησκευτικαὶ συζητήσεις τοῦ IB' αἰῶνος.

Νικολάου Μεθώνης, ἀνάπτυξις τῆς θεολογ. στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ
νεοπλατωνικοῦ. Ed. Voemel. Francf. 1825. Νικήτα Ἀκομινάτου
Θησαυρὸς Ὁρθοδοξίας 27 βιβλ. Ἐξεδόθησαν λατινιστὶ μόνον τὰ 5 πρῶτα ὑπὸ
Μορρέλλου. Genev. 1618. IV.

Εἰ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα ἐπεκράτει ἐν τῇ ἑλληνι-
κῇ ἐκκλησίᾳ περιδεῆς τις εἰς τὰ παραδεδομένα ἀφοσίωσις, ἡ
καλλιέργεια ὁμως τῶν ἀρχαίων κλασικῶν σπουδῶν ἡ
ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἀναφανείσα προεκάλεσεν ἀναβρασμόν
τινα, ὅστις παρά τισιν ἔτεινεν εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῶν παρα-
δεδομένων, εἰς περιφρόνησιν τοῦ χριστιανισμοῦ
καὶ εἰς τυφλὴν ὑπερτίμησιν τῶν ἰδεῶν τῶν ἀρ-
χαιῶν ἐθνικῶν. Ἰδίως εὔρον αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσό-
φων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν νεοπλατωνικῶν,
τυφλοῦς τινας καὶ ὑπερβολικοὺς ὁπαδοὺς. Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ
Κομνηνοῦ ἦλθε τις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ Ἰταλίας Ἰωάν-
νης καλούμενος καὶ ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν, ἐπίστευε δὲ εἰς
τὴν μετεμψύχωσιν καὶ παρεδέχετο τὰς πλατωνικὰς
ιδέας. Τοσοῦτον δὲ τυφλὸν ζῆλον πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἤγειρε
παρὰ τοῖς μαθηταῖς του, ὥστε εἰς τούτων Σερβλίας καλούμε-
νος εἶχε περιπέσει ἐντελῶς εἰς τὴν ἐθνικὴν πολυθεΐαν, θέλων δὲ
νὰ αὐτοκτονήσῃ, ρίπτων ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔκραξε· «Δέ-
ξαι με Πόσειδον!» (Νικήτ. Ἀκομ. παρὰ Tafel αὐτόθι 2). Κατὰ
τῶν τοιούτων ἔγραψεν ὁ Μεθώνης Νικόλαος τὴν ἀρίστην
ἀπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν μεσαίωνα, ἀ-
ναιρέσας τὴν θεολογικὴν στοιχειώσιν Πρόκλου τοῦ πλα-
τωνικοῦ (485 μ. X.), ἧς ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται, ὅτι μεγάλως
συντέεινεν εἰς τὴν ὑπέθαλψιν τοιούτων τῶ χριστιανισμῶ ἑθρικῶν
τάσεων. Περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων τῶν τυφλῶν τῆς ἀρχαιότητος
θαυμαστῶν λέγει ὁ Νικόλαος πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ταῦτα·
«Θαυμαστὸν οὐδέν, ἐὰν Ἕλληνας μωρίαν ἠγῶνται τὴν ἀληθινὴν
καὶ ἡμετέραν σοφίαν. Ἄλλὰ θαυμάσειεν ἂν τις μᾶλλον εἰκότως,

ὅπως καὶ τινες τῆς ἔνδον ταύτης καὶ ἡμετέρας γεγονότες αὐλῆς καὶ μυστηρίων θεῶν γευσάμενοι, ἐπειδὴ καὶ τῆς θύραθεν παιδείας μετέσχον, ἧ που καὶ ἀχροθιγῶς ἤψαντο, ἐπίπροσθεν τῶν οικειῶν τίθενται τὰ ἀλλότρια. Ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὰ πολλὰ προσκόπτειν συμβαίνει καὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτρέπεσθαι πίστεως καὶ ταῖς σεσοφισμέναις πειθανάγκαις ἀπαγομένους εἰς βλασφημιῶν αἱρέσεις ὑπολισθαίνειν. » Μετὰ τῆς εἰς τὸν ἐθνισμὸν ἀποκλινοῦσης ταύτης τάσεως τοῦ ΙΒ' αἰῶνος συνδέονται πιθκῶς καὶ αἱ αἰρετικαὶ διδασκαλίαι αἱ ὑπὸ Νικητῶν τοῦ Ἀκομινάτου μνημονευόμεναι (Θησαυρ. ὁρθοδ. IV, 40.41.43) τῶν θνητοψυχιτῶν, οἵτινες ἐνόμιζον, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου οὕσα ὁμοία τῇ τῶν κτηνῶν, ἀπόλλυται μετὰ τοῦ σώματος, τῶν Χριστολυτῶν, τῶν δοξαζόντων, ὅτι ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασι, ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐμψυχωμένον σῶμα ἐπὶ τῆς γῆς, μετὰ γυμνῆς καὶ ἀπλῆς τῆς θεότητος ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, τῶν παρερμηνευτῶν, οἵτινες διὰ προφανοῦς παρερμηνεύσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐζήτουν νὰ ὑποστηρίξωσι πολλὰς ἰδίας αὐτῶν διδασκαλίας, καὶ τῶν ἐθνοφρόνων, οἵτινες ἀνενέωσαν τὰς μυστικὰς τέχνας τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μάλιστα τὰς εἰς ἃς οἱ νεοπλατωνικοὶ εἶχον ἐπιδοθῆ, καὶ οὕτως ἐδίδον εἰς τὸν ὄχλον, παρ' ᾧ δὲν εἶχον ἐκλίπει πᾶσαι αἱ ἀναμνήσεις τῆς εἰδωλολατρείας, νέαν τροφήν. Ἡ αὕτῃ ὑπέμετρος καὶ ἀποκλειστικὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἀγάπη ἀναφαίνεται πάλιν καὶ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα, ὅτε ὁ Πλήθων ἀνέλαβε πόλεμον ἐξοντώσεως κατὰ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, τῆς παραδεδεγμένης οὔσης ἐν τῇ συστηματικῇ ἐκθέσει τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ὁ Πλήθων ἦτο ὅλως παραδεδομένος τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἐνόμιζε δέ, ὅτι ἐμελλε νὰ ἔλθῃ ποτὲ ἐποχὴ, καθ' ἣν θέλει μορφωθῆ νέα τις παγκόσμιος θρησκεία ἀνωτέρα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἰσλαμισμού, μὴ ἀφισταμένη πολὺ τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας. Ἐν τῷ περὶ νόμων συγγράματι αὐτοῦ ἐδίδασκεν εἰδωλολατρικὰς ἰδέας συνιστῶν τὴν εἰς οὐρανοὺς, ταρταρίους καὶ καταχθονίους Θεοὺς πίστιν, παραδεχόμενος τὴν μετεμψύχωσιν καὶ ἐπιδοκιμάζων τὴν πλατωνικὴν κοινωνίαν τῶν γυναικῶν. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοιαύτας ἀποπλανήσεις προεβλήσας ἐξ ὑπερβολικῆς καὶ τυφλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ἐκηρύχθησάν τινες, ἰδίως μοναχοί, πολέμοιοι πάσης ἐπιστήμης, ὡς ἀπαγούτης δῆθεν ἀναγκαίως ἀπὸ τῆς ὕδου τῆς σωτηρίας. Ὁ φίλος τῶν γραμμάτων Νικήτας κατατάσων τοὺς τοιοῦτους μεταξὺ τῶν αἰρετικῶν, ὀνομάζει αὐτοὺς

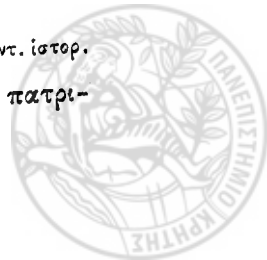
Γνωσιμάχους (αὐτόθι IV, 39). Τὰ δύο ταῦτα ἄκρα εἶναι ἄτοπα, τὸ ὑπερτιμᾶν δηλ. τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν σοφίαν καὶ περιφρονεῖν τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰνάπαλιν τὸ χάριν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑποτιμᾶν τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν παιδείαν καὶ πᾶσαν γνῶσιν. Τὰ δύο ταῦτα ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ξένα καὶ πολέμια ἀλλήλοις, ἀλλὰ συγγενῆ καὶ φίλα. Ἡ μέση διὰ τοῦτο ὁδὸς εἶναι ἡ ὀρθή. Πρέπει νὰ τιμᾶ τις καὶ τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν σοφίαν. Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος πρὸ πάντων ὡς διδάσκουσα τὸν Θεόν, τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀυλότητα καὶ ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, εἶναι, ὡς πᾶσα ἐν γένει θεϊτικὴ φιλοσοφία, σύμφωνος πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, οὗτινος ὁμοιότατα εἶναι τὰ περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων δόγματα. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἀσυμβίβαστος καὶ ἀποκρούει μόνον τὰ συστήματα τοῦ ὕλισμοῦ, σκεπτικισμοῦ καὶ πανθεϊσμοῦ. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία εἶναι θεϊσμός. Ἡ ἐλληνικὴ θεϊστικὴ φιλοσοφία ἦτο προετοιμασία τοῦ χριστιανισμοῦ· ὁ χριστιανισμὸς συνεπλήρωσε τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ συνδυασμὸς τῶν εἶναι δυνατὸς καὶ ὠφέλιμος· διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆ βοηθεῖα λογικῶν ἐπιχειρημάτων νοοῦνται βελύτερον καὶ ὑποστηρίζονται πλείοτερον αἱ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτως ἐφρόνουσιν οἱ πλείστοι τῶν μεγάλων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἰουστίνος, ὁ εἰπὼν «οὐκ ἀλλότρια τὰ Πλάτωνος δόγματα τοῦ Χριστοῦ», ὁ Κλήμης, ὁ διδάξας, ὅτι «ἐδικαίου ποτὲ ἡ φιλοσοφία τὸ ἐλληνικόν», ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος ὁ καλῶν σκαίους καὶ ἀπαιδεύτους «τούς ἀποπτύοντας τὴν θύραθεν σοφίαν,» Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ βαθύτατος γνώστης τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ὁ καὶ τὸν λόγον συγγράψας περὶ τοῦ πῶς οἱ χριστιανοὶ νέοι δύνανται νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῶν λόγων τῶν ἐλλήνων.

164.

Τὸ σχίσμα τοῦ Ἀρσενίου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα.

Γεωργ. Παχυμέρους βυζ. ἱστ. Νικηφόρου Γρηγορῆ βυζαντ. ἱστορ.

Ὅτε ὁ Νικηφόρος Βλεμμίδης παρητήθη τῆς θέσεως τοῦ πατρι-

άρχου, ἣν προσήνεγκεν αὐτῷ ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ὁ Β' ὁ Λάσκαρις (1255—59), ἐγένετο πατριάρχης ὁ εὐσεβῆς μοναχὸς Ἀρσένιος. Οὗτος ἀπήλαυε τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος τοσοῦτον, ὥστε ἀποθνήσκων ἀνέθηκεν αὐτῷ οὗτος τὴν φροντίδα περὶ τοῦ ἐξαετοῦς υἱοῦ του Ἰωάννου. Ἄλλ' ὁ φιλόδοξος Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος (1259—82) ἤρπασε τὴν κηδεμονευτικὴν κυβέρνησιν καὶ κατώρθωσε νὰ κηρυχθῆ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτοκράτωρ. Ἐπειδὴ δὲ δι' ὄρκου ὑπεσχέθη, ὅτι, εὐθὺς ἅμα ἤθελεν ὁ διάδοχος γίνεαι ἐνήλιξ, ἐμελλε νὰ ἀποδώσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν κυβέρνησιν, ἔδωκε καὶ ὁ Ἀρσένιος τὴν συγκατάθεσίν του. Ἄλλ' ὅτε τοῦ Μιχαήλ οἱ σκοποὶ, νὰ ἐκβάλλῃ ἐκ μέσου τὸν νόμιμον διάδοχον, ὅσημέραι ἐγένοντο καταδηλότεροι, κατέλιπεν αἰφνης ὁ πατριάρχης τὴν πρωτεύουσαν Νίκαιαν, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τι μοναστήριον. Οὔτε παρακλήσεις δὲ οὔτε ἄλλαι παραστάσεις ἠδυνήθησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἐκήρυξε δὲ ἑαυτὸν ἔτοιμον νὰ παραιτηθῆ. Τὸν χηρεύσαντα πατριαρχικὸν θρόνον κατέλαβε τότε ὁ μέχρι τοῦδε μητροπολίτης Ἐφέσου Νικηφόρος. Πολλοὶ ὁμως ἐπίσκοποι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς νέας ἐκλογῆς, καὶ παρὰ τῷ λαῷ δὲ ἐσχηματίσθη μερὶς τις Ἀρσενιανῶν. Ὁ Νικηφόρος ἐσπευσε τότε νὰ καταδιώξῃ τοὺς δι' ἀφορισμῶν καὶ καθαιρέσεων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Ἴνα δὲ τὸ ἀρξάμενον σχίσμα μὴ λάβῃ μεγαλητέρας διαστάσεις, συνῆψεν ἐκ νέου ὁ Μιχαήλ διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἀρσενίου καὶ νέας ὑποσχέσεις ἔδωκεν αὐτῷ περὶ τῆς τηρήσεως τοῦ ὄρκου του, κατόπιν τῶν ὁποίων οὗτος ἀνέβη πάλιν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, συγκατετέθη μάλιστα νὰ στέψῃ αὐτὸς τὸν Μιχαήλ. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα τῆ ἐντολῇ αὐτοῦ ἐτύφλωσαν τὸν ἡγεμονόπαιδα, δεκαετῆ ὄντα, ἵνα καταστήσωσιν αὐτὸν ἀνίκανον πρὸς κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς μάτην δὲ ἐσπούδαζεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ πείσῃ τὸν πατριάρχη νὰ λύσῃ τὸν ἀφορισμὸν, κηρύττων, ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ ὑποστῆ πᾶσαν μετάνοιαν, καὶ τὴν ταπεινοτάτην. Δὲν ὑπελείφθη λοιπὸν τῷ αὐτοκράτορι ἄλλο ἢ ἐν ἐκ τῶν δύο, ἢ νὰ ἐκβάλλῃ τῆς πατριαρχίας τὸν Ἀρσένιον, ἢ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐποίησεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὸ πρῶτον. Προσεχάλεσε δηλ. σύνοδον (1262), ἣτις κατεδίκασε τὸν πατριάρχη. Ἐξώρισε δὲ αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν νῆσον Προκόννησον, ὅπου τῷ 1267 ἀπέθανεν. Ἄντ' αὐτοῦ δὲ ἐξελέχθη ὁ Ἀδριανουπόλεως Γερμανὸς (ὁ

Γ'), ὅστις ὁμως ἔνεκα τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενείας ταχέως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν γέρων τις ἀμαθῆς μοναχός, ὀνόματι Ἰωσήφ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε τότε τελῶν δημοσίᾳ μετάνοιαν νὰ λυθῆ τοῦ ἀφορισμοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης συναθροίσεως ἐπισκόπων ἔρριψεν ἑαυτὸν χαμαὶ ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν τέλεισιν τῆς εὐχαριστίας πρὸ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς καὶ ὠμολόγησεν ἑαυτὸν ἔνοχον δύο ἁμαρτημάτων τῆς ἐπιπορκίας καὶ τοῦ ὅτι διέταξε νὰ τυφλώσῃ τὸν υἱὸν τοῦ προκατόχου του. Τότε ἠγέρθη κατὰ πρῶτον ὁ πατριάρχης καὶ ἀνέγνωσεν εἰς τὸν κατὰ γῆς κείμενον αὐτοκράτορα γραπτὴν ἀπόλυσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἕκαστος τῶν ἐπισκόπων κατὰ τάξιν ἐποίησε τὸ αὐτό. Εἰς τοιαύτην ταπεινώσιν ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος. Τοιαύτη ἦτο ἡ δύναμις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἐποχῇ βαρβαρότητος, καθ' ἣν οἱ λαοὶ οὐδὲν εἶχον δικαίωμα, οἱ δὲ αὐτοκράτορες τὰ πάντα ἐπραττον αὐθαιρέτως, μόνῃ ἡ ἐκκλησία ἐτόλμα νὰ ὑψῶνῃ φωνὴν διαμαρτυρήσεως ἐνίοτε κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τούτων, κατορθώουσα ἐνίοτε, ὡσάκις ἐτύγχανον διευθύνοντες τὰ τῆς ἐκκλησίας ἄνδρες ἐννοοῦντες τὴν ἀποστολὴν καὶ ἀξίαν των, νὰ ταπεινῶν αὐτοὺς ἀδικοῦντας, ἱκανοποιῶσα οὕτω τὸ καταπατούμενον δίκαιον. Ἐν τούτοις ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα μερὶς τῶν Ἀρσενιανῶν δὲν ἀνεγνώριζεν οὔτε τὸν νέον πατριάρχην, οὔτε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ῥώμης, ἃς ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνῆψεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐγένοντο αἰτία ἐπὶ τινα χρόνον νὰ περιπέσῃ εἰς λήθην τὸ ἀρσενιανὸν σχίσμα, μάλιστα ὁ Ἰωσήφ διὰ τῆς πρὸς τὴν ἑνωσιν ἀποστροφῆς του ἀπέκτησε δημοτικότητά τινα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραιτηθῆ, ἀνέθηκε δὲ τὴν πατριαρχίαν τῷ κορυφαίῳ τῶν λατινοφρόνων Ἰωάννῃ Βέκκῳ. Τοῦ Μιχαὴλ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1283 — 1328) ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἐνώσεως. Ὁ Βέκκος παρητήθη διὰ τοῦτο, ὁ δὲ Ἰωσήφ ἐγένετο πάλιν πατριάρχης. Ἀλλὰ νῦν ἠγέρθησαν καὶ οἱ ἀρσενιανοὶ καὶ ἐπεδείξαντο κατὰ τῶν ἰωσηφιανῶν τοσοῦτον μῖσος, ὅσον οὗτοι κατὰ τῶν φίλων τῆς ἐνώσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεθύμει νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τοὺς ἀρσενιανούς. Ἦτο δὲ πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς ἰδίαν τινα ἐκκλησίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' οὗτοι ἐθεώρουν πάσας τὰς ἐκκλησίας ὡς μεμολυσμένας καὶ ἀπῆτουν τὴν καθάρεισιν τοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀπαδῶν του. Τὸ δίκαιον δὲ τῆς ἀπαιτήσεώς των ἤθελον νὰ ἀποδείξωσι

διὰ τινος θαύματος. Πραγματικῶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις τὸ πρῶτον παρεδέχθη τὴν πρότασιν, σκεπτόμενος, ὅτι, ἐὰν μὲν τὸ θαῦμα ἤθελε γίνεαι, ἐμελλον νὰ ἀναγκασθῶσιν οἱ Ἰωσηφιανοὶ νὰ ἐνδώσωσιν, ἐὰν δὲ οὐδὲν ἤθελεν γίνεαι, ἐμελλον οἱ Ἀρσενιανοὶ νὰ ὑποχωρήσωσι, διέταξε νὰ προσκομίσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ λείψανα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Οἱ Ἀρσενιανοὶ ἤθελον νὰ θέτωσιν ἐπ' αὐτῶν γραφὴν τινα, ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ ἅγιος διὰ τινος θαύματος ἤθελε δικαιώσαι αὐτούς. Ἦδη δὲ ἠτοιμάζον ἑαυτούς διὰ νηστειῶν, προσευχῶν καὶ ἀγρυπνιῶν, ὅπως ἴδωσι τὴν θαυμασίαν κρίσιν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐγένετο, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἴσως φοβούμενος στάσεις καὶ ταραχάς, ἀνεκάλεσε τὴν συγκατάθεσίν του. Ἡ νίκη τῶν Ἀρσενιανῶν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς θεία κρίσις κατὰ τῆς νομιμότητος τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μιχαήλ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔλεγε τοῖς Ἀρσενιανοῖς, ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ζητῶσι θαύματα, διότι ταῦτα ἀπὸ μακροῦ χρόνου δὲν συνέβαινον, ἀφ' ὅτου ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη καὶ ἐγκατεστάθη ἐν τῷ κόσμῳ. Τῷ ἔτει 1283 ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. Ἴνα κινήτῃ λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς Ἀρσενιανούς πρὸς ἀναγνώρισιν Γεωργίου τοῦ Κύπρου, συγκατένευσε τέλος εἰς τὸ νὰ γίνῃ θεία τις κρίσις. Ἐν τινι ἐπίτηδες κατασκευασθέντι μεγάλῳ ἀργυρῷ λέβητι ἤφθη πῦρ. Ἐκάστη δὲ μερὶς ἔρριψε γραφὴν τινα κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐκάστης αὐτῶν γεγραμμένην, ἀλλ' ἀμφοτέραι αἱ γραφαὶ ἐγένοντο, ὡς ἦτο ἐπόμενον, παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τοῦτο κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς σημεῖον, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει ἵνα γίνῃ ἡ ἔνωσις ὅπως εἶχον νῦν τὰ πράγματα. Οἱ Ἀρσενιανοὶ ἠτήθησαν, ἀφοῦ τὸ προσδοκώμενον θαῦμα δὲν ἐγένετο, καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸν πατριάρχην. Λειτουργία δὲ γενομένη ἀμέσως μετὰ τὴν θεϊαν κρίσιν ἐπεσφράγισε τὴν συνδιαλλαγὴν. Ἄλλ' ἤδη τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἀνεκάλεσαν οἱ Ἀρσενιανοὶ τὴν συγκατάθεσίν των καὶ τὸ σχίσμα ἔμεινε. Μόλις δὲ τῷ 1312, ὅτε ὁ πατριάρχης Νήφων συγκατετέθη νὰ ἀνακομίσῃ τὰ λείψανα τοῦ Ἀρσενίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ νὰ τιμωρηθῶσι πάντες οἱ κληρικοί, οἵτινες ἄλλοτε εἶχον κηρυχθῆ ἐναντίον αὐτοῦ, διὰ τεσσαρακοθημέρου ἀργίας, κατωρθῶθη ὀριστικῶς ἡ τελεία ἔνωσις.

165.

Ἡ περὶ τῶν Ἁσυχαστῶν ἔρκ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα (1341-51).

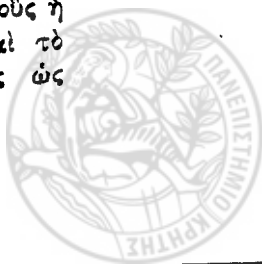
Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἱστ. Νίκηφόρου Γρηγορᾶ ἱστορ. τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων παρὰ Mansi T, XXVI. Engelhardt, Die Arsenianer und Hesychasten (παρὰ Illgen Histor. Zeitschrift 1898, 1, 68). Gass, Die Mystik des Nicolaos Cabasilas. Greifsw. 1849.

Ἡ τελευταία θεολογικὴ συζήτησις τῆς ἐποχῆς ταύτης παρὰ Βυζαντινοῖς ὑπῆρξεν ἡ περὶ τῶν Ἁσυχαστῶν. Ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῦ Ἁθῶ ἐκαλλιεργεῖτο πολὺ ἡ μυστικισμὸς καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὑποθαλπόμενος διὰ τῆς ἀκαγνώσεως τῶν συγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἀκολουθοῦντες ταῖς ὁδηγίαις τοῦ ἡγουμένου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστηρίου τοῦ ἁγ. Μάμαντος Συμεῶνος, περιέπιπτον πολλοὶ μοναχοὶ διὰ τεχνικῶν μέσων εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως, ἐν ἣ ἐφαντάζοντο, ὅτι θεώρουν τὸν Θεόν. Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς ἔλαβε περὶ αὐτῶν ὁ Βαρλαάμ, ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ ἐρήμου κελλίου των κατακειμένοι κεκυφότες, ὥστε τὸ γόνυ νὰ θλίβῃ τὸ στήθος αὐτῶν, προσβλέποντες δὲ ἀσκαρδαμυκτεὶ τὸν ἀμφαλὸν των καὶ κρατοῦντες ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν ἀναπνοήν των, περιέπιπτον κατὰ πρῶτον εἰς ἀγωνίαν, ἠσθάνοντο δὲ θόλωσιν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἐπέμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, τότε διεδέχετο τὴν ταραχὴν τῶν αἰσθήσεων ἀνέκφραστός τις τέρψις, ἐπὶ τέλους δὲ ἐβλέπον ἑαυτοὺς κεκαλυμμένους ὑπὸ λαμπροτάτου φωτός. Ἐκάλουν δὲ ἑαυτοὺς ἡσυχάζοντας, καὶ δισχυρίζοντο, ὅτι ἡ περικαλύπτουσα αὐτοὺς λάμψις εἶναι ἄκτιστον, θετονοφῶς. Τὴν ὁδηγίαν, ἣν ὁ ἡγούμενος Συμεῶν ἐδίδε, διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀλλάτιος (De perpet. cons. eccles. occid et orient. 689). ἔχει δὲ οὕτω· «Καθίσας ἐν μιᾷ γωνίᾳ κατὰ μόνας, πρόσεξαι ποιῆσαι ὁ λέγω σοι· κλείσον τὴν θύραν καὶ ἔπαρον τὸν νοῦν σου ἀπὸ παντὸς ματαίου, ἤγουν προσκαίρου, εἶτα ἐρείσας σῶ στήθει σὸν πώγωννα, κινῶν τὸν αἰσθητὸν ὀφθαλμὸν σὺν ὄλῳ νοῖ ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἤγουν κατὰ τὸν ὀμφαλόν, ἄγξον καὶ τὴν τῆς ρινὸς τοῦ πνεύματος ὄχνησιν, τοῦ μὴ ἀδεῶς πνεῖν· ἐρεύνησον ἔνδον ἐν τοῖς ἐγκάτοις εὐρεῖν τὸν τόπον τῆς καρδίας, ἐνθα ἐμφιλοχωρεῖν πεφύκασι πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις. Καὶ πρῶτον μὲν σκότος εὐρήσεις καὶ πάχος ἀνένδοτον. Ἐπιμένοντας

δέ σου καὶ τοῦτο τὸ ἔργον νυκτὸς καὶ ἡμέρας ποιουμένου, εὐρήσεις, ὦ τοῦ θαύματος!, ἄληκτον εὐφροσύνην. Ἄμα γὰρ εὐρὴ ὄνοους τὸν τόπον τῆς καρδίας, βλέπει παρευθὺς ἃ οὐδέποτε ἤπιστατο· βλέπει γὰρ τὸν μεταξὺ τῆς καρδίας ἀέρα καὶ ἑαυτὸν φωτεινὸν ὄλον καὶ διακρίσεως ἔμπλεων. » Ὁ δὲ Καντακουζηνὸς διηγεῖται (2, 39), ὅτι ὁ τοῦ ἀγίου ὄρους μοναχός, παρ' οὗ ἔμαθε τὰ περὶ τῶν Ἠσυχαστῶν ὁ Βαρλαάμ, ὅστις πρῶτος ἤλεγξε τὰς παραδοξολογίας ταύτας αὐτῶν, « ἐδίδασκε τὸν πονηρότατον (Βαρλαάμ) καὶ ὡς προκόπτοντες κατὰ μικρὸν οἱ ἡσυχάζοντες καὶ προσευχόμενοι ἀθουρόβως, ἀγαλλιάσιν τέ τινα καὶ ἄρητον ἡδονὴν καὶ θείαν ἐπίδέχονται ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ φῶς ὁρῶσι τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἀστράπτων περὶ αὐτοῦς. » Ὁμοίαι τινες ἔκστασεις ἀπαντῶσι μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τοῖς ἀσκηταῖς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ Σιάμ. Καὶ ἐκεῖ οἱ μυστικοὶ ἐν ταῖς ἀσκήσεσιν αὐτῶν, δι' ὧν ἐζήτησαν νὰ ὑψωθῶσιν εἰς ἔκστασιν, εἶχον καὶ τὸ κρατεῖν τὴν ἀναπνοὴν αὐτῶν καὶ προσβλέπειν ἀσκαρδαμυκτεὶ τὴν ἄκραν τῆς ρινὸς αὐτῶν (Schlegel Rhagavad—guita 1823 σελ. 149. Cousin hist. de la philos. σελ. 74). Αἱ ὀπτασίαι τῶν ἡσυχαστῶν ἠδύναντο κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς ἐκ τῶν συμφορήσεων, αἵτινες πολλάκις συμβαίνουσι διὰ τὴν μακρὰν τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου ἔντασιν καὶ παράγουσι τὰς λεγομένας φωτοψίας (Ε'. 258). Αἱ φωτοψίαι αὗται ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰς ὀπτασίας. Ἡ ὀπτασία προέρχεται, ὅταν ἡ ἐξημμένη φαντασία ἐρεθίσῃ τοσοῦτον τὸν νευρικὸν ὄργανισμόν, ἰδίως τὸ ὀπτικὸν καὶ ἀκουστικὸν νεῦρον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος καὶ περ ἐν ἐγρηγόρσει ὧν νομίζει ὅτι πραγματικῶς βλέπει τὸ ἐν τῇ φαντασίᾳ του ἀναπαριστάμενον ἀντικείμενον ἢ πράγματι ἀκούει τοὺς λόγους τοῦ ἀναπαρισταμένου, ἐνῶ πάντα ταῦτα εἶναι μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ του. Οὕτως ὁ Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης ἐφαντάζετο ὅτι συνωμίλει μετὰ τῶν Θεῶν ὁ δὲ Μωάμεθ εἶχε ὁράσεις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Τοιαύτας παραισθήσεις καὶ παρακρούσεις πάσχουσι συνήθως καὶ οἱ πυρέσσοντες· διότι ὁ πυρετὸς ἐξεγείρει φαντασίαν καὶ νεῦρα.¹ Ὅτε ὁ προμνημονευθεὶς Βαρλαάμ ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς εἰς τὴν δύσιν ἀποστολῆς του διέτριβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῶν μοναχῶν τούτων. Προσῆλθε λοιπὸν εἰς τινα ἐξ αὐτῶν, ἀπλοῦν ἄνθρωπον καὶ ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ καὶ

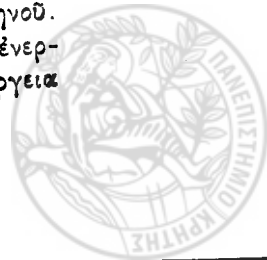
¹ Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῶν ὀπτασιῶν ἢ ὁράσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

αὐτὸς ἡσυχαστής. Ὁ ἀθῶος μοναχὸς πιστεύων εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἐρωτῶντος, παρεδέχθη εὐχαρίστως νὰ μιῆσῃ αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ βίου του. Ὁ Βαρλαάμ γινούς τότε τὰ τῶν μοναχῶν τούτων, ἔδημοσίευσεν τὰ κατ' αὐτούς, σκώπτων αὐτούς καὶ ὀνομάζων ὀμφαλοψύχους καὶ Μασσαλιανούς αἰρετικούς. Ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς τούτους μοναχοὺς ὑπερήσπισεν ἔνν' Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ βραδύτερον ἀρχιεπίσκοπος γενόμενος Θεσσαλονίκης. Κατηγόρησε δὲ τὸν Βαρλαάμ, ὅτι ἀντὶ νὰ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς τάσεως ταύτης παρὰ τοῖς σοφωτέροις ἐκ τῶν μοναχῶν, ἔλαβε γινῶσιν αὐτῶν παρὰ μωροῦ τινος μοναχοῦ. Ἡ ὁδηγία τοῦ Συμεῶνος ἦτο ἰσως ἀπλουστέρα· ἰσως συνίστα ἀπλῶς τὴν μόνωσιν, τὴν ἀτενῆ προσήλωσιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀκινήσιαν τοῦ βλέμματος τοῖς θέλουσι νὰ ἴδωσι τὸ θεῖον φῶς. Ὁ ἀπλοῦς μοναχὸς διεστραμμένως παρέστησε τὰ πράγματα. Ὁ δὲ Βαρλαάμ διεκωμῶδῆσε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὴν περὶ τοῦ θείου φωτὸς ὁδηγίαν των. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ Παλαμᾶς ὑπεστήριξεν, ὅτι πραγματικῶς ἡ θεωρία τῶν θείων δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θέαν ἀρρήτου τινὸς λάμψεως, ἥτις εἶναι ὄντως ἄκτιστον, θεῖον φῶς, — τὸ αὐτὸ φῶς τὸ ὁποῖον περιέλαμψε τὸν Σωτῆρα ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβῶρ. Ὁ Βαρλαάμ κατηγόρησε διὰ τοῦτο τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένους, μοναχοὺς ὡς διθέους αἰρετικούς παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ τῷ Καλέκῃ, ὅστις προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἐνώπιον συνόδου τινὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει (1341). Ὁ Παλαμᾶς ὑπεστήριξε τὴν διδασκαλίαν ταύτην, παριστῶν τὸ θεῖον φῶς ὡς θείαν ἐνέργειαν διάφορον τῆς θείας οὐσίας. Ἡ οὐσία, ἔλεγεν, εἶναι πραγματικῶς ἀπρόσιτος, ἀόρατος, ἀμέριστος, ἀμέθεκτος· ἡ ἐνέργεια τούναντιον εἶναι καταληπτὴ, ὀρατὴ, μεριστὴ καὶ μεθεκτὴ. Ἐπειδὴ ἡ θεία οὐσία δὲν εἶναι μεθεκτὴ, δὲν μεταδίδεται κατὰ τὸν Παλαμᾶν, ἀλλὰ μόνῃ ἡ θεία ἐνέργεια. Διὰ τοῦτο, ὅταν λέγηται, ὅτι τὸ πνεῦμα μεταδίδεται τῷ ἀνθρώπῳ, νοητέον μεταδομένην τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, οὐχὶ τὴν οὐσίαν. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ μεταδιδόμενον τοῖς χριστιανοῖς ἐν τῷ βαπτίσματι δὲν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, τὰ δῶρα αὐτοῦ. Ἡ θεία ἐνέργεια μεταδίδεται κατὰ Παλαμᾶν διὰ διαφόρων τρόπων. Ἐθεώρει δὲ τοὺς διαφόρους τούτους τρόπους, καθ' οὓς ἡ θεία ἐνέργεια ἐκδηλοῦται, μεταξύ τῶν ὁποίων κατέλεγε καὶ τὸ φῶς, ὡς τοσαύτας ὑποστάσεις, καὶ συγκατέτασεν αὐτὰς ὡς

αιωνίους, ἀκτίστους θεότητας μετὰ τῆς οὐσίας. Ὁ Βαρλαάμ τούναντιον ἠμφισβήτηει καὶ διέψευδε τὴν διαφορὰν μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ μεταμορφώσεως ἦτο κτιστόν, ἐκ θείας θελήσεως προελθόν, ἢ φάσμα ἀπλοῦν (Καντακ. ἱστορ. 2, 29). Ὁ Βαρλαάμ κατηγορεῖ τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστὰς ἐπὶ διθείᾳ· διότι εἰς τοῦτο ἤγεν ἀναγκαίως κατ' αὐτὸν ἡ διδασκαλία τῶν περὶ φωτός, τὸ ὅποιον εἶναι δῆθεν ἄκτιστον καὶ διάφορον τοῦ Θεοῦ. Ὁ μυστικισμὸς τῶν μοναχῶν τούτων ἠρέσκετο νὰ νομίζῃ, ὅτι θεωρεῖ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τῷ περιλάμποντι αὐτοῦς φωτί. Ἐτέρωθεν ἔπρεπε νὰ διακρίνωσι τὸ φῶς τοῦτο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως μὴ προσκρούσωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς, ὅτι οὐδεὶς πώποτε ἐώρακε τὸν Θεόν, οὐδὲ δύναται νὰ ἴδῃ. Ὅτε δὲ ἐπεκαλέσθησαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ, ἵνα δώσωσι γραφικὴν τινα βᾶσιν εἰς τὴν περὶ ἀκτίστου φωτός διδασκαλίαν τῶν, ἀνέκραξεν ὁ Βαρλαάμ (κατὰ Καντακ. αὐτόθι) «Ὡ τῆς ἀτοπίας! Καπνὸν γὰρ φεύγοντες, ἐμπεπτώκαμεν εἰς πῦρ. Ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ! Τὸ ἐν Θαβῶρ φῶς ἄκτιστον καὶ τί ἄλλο ἢ Θεὸς καθ' ὑμᾶς· οὐδὲν γὰρ ἄκτιστον, ὅτι μὴ ὁ Θεός. Εἰ οὖν μήτε κτίσμα τὸ φῶς ἐκεῖνο, μήτε Θεοῦ οὐσία (Θεὸν γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἐώρακε), τί λοιπὸν ἢ δυσὶ λατρεύειν θεοῖς ἐνὶ μὲν τῷ πάντων δημιουργῷ, ἐν καὶ ἀόρατον πᾶς τις ὁμολογήσειε, δευτέρῳ δὲ τῷ καθ' ὑμᾶς ὀρωμένῳ ἀκτίστῳ τούτῳ φωτί;» Ὁ Βαρλαάμ ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐπὶ Θαβῶρ φῶς τῆς μεταμορφώσεως ἦτο «φάσμα ἀπλῶς καὶ κτίσμα γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον» (Mansi XV, 1148). Ὁ δὲ Παλαμᾶς ἀπέκρουε τὴν κατηγορίαν τῆς διθείας, λέγων, ὅτι τὸ φῶς τὸ λάμπαν ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ καὶ ἐπιφαινόμενον τοῖς μοναχοῖς ἐν τῷ κολοσῶνι τῆς θεωρίας εὐρισκομένοις δὲν εἶναι ἡ θεία οὐσία, ἀλλὰ θεία τις ἐνέργεια. Διὰ τῶν ἀπὸ τῆς ἀπροσίτου καὶ ἀοράτου θείας οὐσίας προερχομένων ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας ὁ Παλαμᾶς θεότητας ῥητῶς ἐκάλει, μεταδίδεται ὁ Θεὸς εἰς τὰ κτίσματα, ἀφομοιοῖ ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀποθεοῖ αὐτά, ὥστε μεταβάλλονται εἰς ἄκτιστα. Ὡς τοιαῦτα ἄκτιστα ἐθεώρει τὴν βᾶτον τοῦ Μωϋσέως, τὸ πύρινον ἄρμα τοῦ Ἡλίου, τὴν στήλην τοῦ πυρός ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὰ ὅμοια. Οἱ ἐν τῇ συνόδῳ συνηθροισμένοι ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ πλεῖστοι φίλοι τῶν ἐν Ἀθῶν μοναχῶν, πρὸς δὲ τὸν Βαρλαάμ ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας καὶ τῶν πρὸς ἑνωσιν μετὰ

τοῦ πάπα ἐνεργειῶν τοῦ διέκειντο δυσμενῶς. Διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος ἐκλίνε φανερώς ὑπὲρ τοῦ Παλαμᾶ, εἰ καὶ δὲν παρεδέχετο πάσας αὐτοῦ καὶ τῶν οὐς ὑπερήσπιζε μοναχῶν τὰς δοξασίας. Τὰ πρακτικὰ τῆς πρώτης ταύτης περὶ τῶν ἡσυχαστῶν συνόδου (1341) ἀπωλέσθησαν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ φίλου τῶν ἡσυχαστῶν Καντακουζηνοῦ (ιστ. 2. 40) ἐκέρδησαν ἐν αὐτῇ οἱ ἡσυχασταὶ πλήρη νίκην. Τούναντίον διηγεῖται ὁ ἐχθρὸς τῶν ἡσυχαστῶν Γρηγοράς (ιστορ. 11, 10), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπέτρεψεν, ἵνα μὴ ἐρεθίσῃ τοὺς μοναχοὺς, νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν κυριωτέρων κατ' αὐτῶν κατηγοριῶν, θέλων νὰ καταπαύσῃ τὴν ταραχὴν ταύτην ἀπαρτηρήτως. Ἀπλῶς λοιπὸν ἐξητάσθη κατ' ἑαυτὸ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἀκρίστου φωτός. Κατὰ τὸν πατριάρχην μάλιστα Ἰωάννην (παρ' Ἀλλατίῳ Petr. const. 830) ἀπηγόρευσε ἡ σύνοδος τῷ Παλαμᾶ καὶ τοῖς μοναχοῖς νὰ ἐκθέτωσι δημοσίᾳ τοὺς περὶ περιλάμπους διὰ θείου φωτός ἰσχυρισμοὺς τῶν. Ὁ Βαρλαάμ ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως ἐπισπασάμενος κατ' ἑαυτοῦ τὸ μίσος πάντων, ἔφυγε μετὰ ταῦτα εἰς Ἰταλίαν καὶ προσῆλθεν εἰς τὸ λατινικὸν δόγμα. Μαθητὴς τις ὁμοῦς αὐτοῦ Γεώργιος Ἀκίνδυνος ἐξηκολούθησε τὴν ἔριδα, δευτέρᾳ δέ τις σύνοδος ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν πρώτην συγκροτηθεῖσα, ἐπεκύρωσε ἐκ νέου τὴν περὶ θείου φωτός διδασκαλίαν τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἠπειλήσε τὸν Ἀκίνδυνον δι' ἀφορισμοῦ. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Γ'. Τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του ἀνέλαβεν ἡ χήρα αὐτοκράτειρα Ἄννα, ἣτις ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ ἀπὸ τῆς κηδεμονίας ταύτης τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ὃν εἶχεν ὀνομάσει κηδεμόνα ὁ ἀποθνήσκων αὐτοκράτωρ. Ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀντιζηλία ἀνεμίχθη εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας συζητήσεις καὶ ἠθέλησε νὰ ὠφελθῆ ἐξ αὐτῶν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τῶν Παλαμιτῶν, ἡ δὲ Ἄννα καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὑπὲρ τῶν ἐναντίων. Μετὰ ἐξαετῆ ἐμφύλιον πόλεμον ἐνίκησεν ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου. Ἐπὶ τρίτης τινὸς συνόδου (1347) καθρέθη ὁ πατριάρχης Ἰωάννης. Ἀλλ' ἐπειδὴ διήρκει ἔτι ἡ ἔρις μετὰ μεγίστης σφοδρότητος, διέταξεν ὁ Καντακουζηνὸς νὰ γίνῃ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν τετάρτη τις μεγάλη σύνοδος (1351). Ἡ σύνοδος ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς εἰς ἐρωτήσεις τοῦ Καντακουζηνοῦ. «Πρῶτον εἰ ἔστιν ἐπὶ Θεοῦ θεσπεπῆς διακρίσις οὐσίας καὶ ἐνεργείας; Ναί. Ἐπειτα διακρίσεως ἀναφανείσης πότερον ἢ ἐνέργεια

αὕτη κτιστή ἐστὶν ἢ ἄκτιστος ; Ἀκτιστος. Εἰ γε ἄκτιστος ἀποδειχθεῖ ἢ θεοπρεπῆς αὕτη ἐνέργεια πῶς ἂν τις ἐκφύγοι τὸ μὴ παρὰ τοῦτο σύνθετον εἶναι τὸν Θεόν ; Ἐνταῦθα παραθέτει ἡ σύνοδος χωρὶα τῶν πατέρων, δι' ὧν δεικνύεται, ὅτι παρὰ πᾶσαν ταύτην τὴν διάκρισιν ἀκτίστου οὐσίας καὶ ἀκτίστου ἐνεργείας δὲν εἶναι σύνθετος ὁ Θεός, διότι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἑκφανσις τῆς οὐσίας. Τέταρτον δὲ εἰ γε ἡ φωνὴ τῆς θεότητος οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας μόνον ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐνεργείας ὑμνηται ; Ναί. Πέμπτον εἰ περ οἱ θεολόγοι κατὰ τι τὴν οὐσίαν τῆς ἐνεργείας ὑπερκεῖσθαι φησί ; Ναί. Τέλος τίνος μετέχουσι τὰ πάντα ; τῆς θείας οὐσίας ἢ τῆς θείας ἐνεργείας ; Πᾶν τὸ δημιουργημά τῆς ἐνεργείας τοῦ κτίσαντος, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας μεταλαγχάνει. Καὶ οἱ ἅγιοι τῇ πρὸς Θεὸν ἐνώσει θεοποιούμενοι οὐ τῆς θείας οὐσίας ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας μετέχουσι. Κατὰ ταῦτα ἄκτιστόν τί ἐστὶ τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ.» (Mansi XXVI 127). Οἱ ἀντίθετοι ἔλεγον «τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἄκτιστον, τὰς δὲ αὐτῆς οὐσιώδεις ἐνεργείας κτιστὰς καὶ ἐτι τὸ ἐν τῷ Θαβῶρ ἐκλάμπαν θεῖον ἐκεῖνο φῶς φάσμα ἀπλῶς καὶ κτίσμα γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον.» (Πρβλ. Νείλου μητροπολίτου Ῥόδου παρὰ Mansi XXV 1148). Ἐπὶ κορυφῆς τῶν ἀντιπάλων τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁθῶ Ἰσατο νῦν ὁ πεπαιδευμένος ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγοράς, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἀπεστρέφετο μὲν τὸν Βαρλαάμ δια τὸν φιλολατινισμόν του, πάντοτε ὁμῶς συνεμερίζετο τὰς κατὰ τῆς μυστικῆς θεωρίας τῶν μοναχῶν ἀντιπαθείας του. Ἄλλ' ἡ μερὶς τοῦ Παλαμά ὑπερίσχυσε καὶ νῦν. Ἡ πραγματικὴ διαφορὰ τῆς θείας ἐνεργείας ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας ἀνεγνωρίσθη καὶ πάλιν, ἡ δὲ ἀντίθετος τῶν Βαρλααμιτῶν γνώμη κατεκρίθη. Οὐχ ἤττον ἐξηκολούθησεν ὁ Γρηγοράς τὸν πόλεμον αὐτοῦ κατὰ τῆς ἡσυχαστικῆς διδασκαλίας. Καὶ ὁ διασημότερος δὲ μυστικὸς συγγραφεὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης Νικόλαος Καβάσιλας (ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης) ὑπερῆσπισε τὰς ἀρχὰς τῶν ἡσυχαστῶν ἐν τινι μακρᾷ μετὰ τοῦ Γρηγορά συνδιαλέξει. Ὅτε δὲ ὁ Καντακουζηνός, ὁ ἰσχυρότερος ὑπερασπιστὴς τῶν ἡσυχαστῶν, τῷ 1355 ἀντήλλαξε τὸν θρόνον μετὰ τοῦ ἐν Ἁθῶ μοναστηρίου, οὐδεμίαν ἐκτοτε ἔλαβεν ἡ κυβέρνησις φροντίδα περὶ τῆς ἐρίδος ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Θεολογικὴ ἐπιστήμη καὶ βιβλιογραφία.

Heeren Geschichte der klassischen Literatur im Mittelalter 2, B. Goettg. 1822. Schœll, Griechische Literatur. B. III. Berlin 1840. Boivin Querelle des philosophes du XV siècle ἐν τοῖς Mémoires de l'Académie des inscriptions T. II, p. 725. Fabricii Bibliotheca graeca. Hamb. 1705. Cave Script. eccles. hist. liter. Lond. 1688. Miclovisch Acta et diplomata graeca medii aevi 1860. Krumbacher Geschichte der byzantinischen Litteratur 1891. 1896. Τοῦ αὐτοῦ Βυζαντινὸν περιοδικόν. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο', Δ' 752—796. Γεδεῶν Πατριαρχικαὶ Ἐγκύκλιος. Ἀνδρονίκου Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψία 1872. Μελετίου ἑκκλ. ἱστορ. Β', 269, 287, 296, 335 367, 407, 440. Γ'. 13, 41, 66, 91, 134, 173, 215, 240, 306.

166.

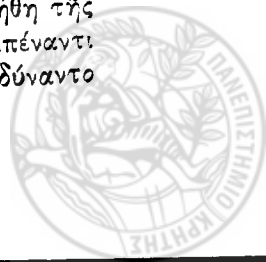
Ἡ βυζαντινὴ παιδεία ἐν γένει.

Ἡ παιδεία ἤρχισε νὰ πίπτῃ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος, καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ὅτε ἐκλείσθησαν αἱ πανταχοῦ τοῦ κράτους φιλοσοφικαὶ σχολαί, οἱ δὲ ῥήτορες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τοῦ κράτους. Ἡ εἰκονομαχία, ἣτις διήρκεσε πλεόν τῶν 100 ἐτῶν (726—842), ἀνκαὶ γενομένη ἐν ὄνόματι τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ὑπῆρξεν ὁμως πράγματι πόλεμος κατὰ τῆς παιδείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει, διότι ὅ,τι ἐκ τούτων ὑπελείπετο εἰσέτι εὑρίσκετο μόνον καίπερ παραμειομορφωμένον παρὰ τοῖς μοναχοῖς, ὧν τὴν ἐξόντωσιν ἐπεδίωξαν οἱ εἰκονομάχοι. Οὗτοι ἦσαν συνήθως βάρβαροι στρατιῶται καὶ ἄγριος συρφετὸς ὄχλου, οἵτινες οὐδεμίαν ἔτρεφον πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ἀγάπην, μάλιστα δὲ ἐμίσουν αὐτὰς ὡς τὰ μέσα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Οἱ μοναχοὶ ἔπρεπε νὰ ἀφανισθῶσι πανταχοῦθεν, ἀλλὰ μετὰ τῶν μοναχῶν ἐμελλον νὰ ἐκλίπωσι καὶ οἱ μόνον τότε θεράποντες τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολείων, οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων. Τὰ μοναστήρια ἐκε-

νοῦντο ἢ κατεστρέφοντο, τὰ σχολεῖα, ὅπου δὲν ἐξέλειπον ἀφ' ἐ-
 αυτῶν ἐλλείψει διδασκόντων, ἐκλείοντο διὰ τῆς βίας, βιβλιοθήκαι
 δὲ τὸ μὲν διεσκορπίζοντο, τὸ δὲ κατεστρέφοντο ἐντελῶς (Θεοφαν.
 735 ed. Par.). Μεταξὺ τῶν διωκτῶν τῶν μοναχῶν καὶ τῶν βι-
 βλιοθηκῶν τῶν διεκρίθη αὐτοκρατορικός τις ἐπίτροπος Μιχαήλ
 Λαχανοδράκων, περὶ οὗ λέγει ὁ Θεοφάνης, ὅτι «πάντα
 τὰ μοναστήρια πέπρακε καὶ πάντα τὰ ἱερά σκευὴ καὶ βιβλία δὲ
 ὅσα εὔρε πατερικὰ ἢ λείψανα ἁγίων κατέκαυσε.» Μόνον τῶν ἐκ
 τῆς ἀρχαιότητος συγγραμμάτων ἐφείσθη, ἀρκεσθεὶς νὰ πωλήσῃ
 αὐτά. Μεταγενεστέρα ἀπίθανος παράδοσις εἶναι, ὅτι δῆθεν Λέων
 ὁ Ἰσαυρὸς μὴ δυνήθεις νὰ πείσῃ τοὺς οἰκουμένικους
 διδασκάλους (τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς) νὰ κη-
 ρυθῶσι κατὰ τῶν εἰκόνων διέταξε νὰ κατακαύσωσιν αὐτοὺς ἐν
 τῷ οἰκῆματι τῆς σχολῆς, ὅπου κατεκάησαν περὶ τὰς 36,000
 τόμων (Κεδρην. I, 435 ed Par.). Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον
 τῆς εἰκονομαχίας ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (813) ἐπε-
 δίωκον τὸν σκοπὸν τῶν οἰκονομάχων μετὰ μεγαλητέρας συνέ-
 σεως. Ὁ αὐτοκράτωρ μάλιστα οὗτος μετεχειρίσθη τὴν παιδείαν,
 ὅπως πολεμήσῃ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, δοὺς τὴν ἐντολὴν
 εἰς τινὰς πεπαιδευμένους ἄνδρας νὰ ἀνερευνήσωσι τὰς βιβλιοθή-
 κας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, ὅπως ἀνεύρωσι πα-
 τέρων μαρτυρίας κατὰ τῶν εἰκόνων. Καὶ ἐπ' αὐτῶν ὁμοῦ κατε-
 διώχθησαν οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ σχολαὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰ
 μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος ἀνυψοῦται πάλιν ὁ βυζαντινὸς
 πολιτισμὸς ἀπὸ τῆς βαθείας πτώσεώς του, ἐν ἣ ἐτέλει, ἀίφ-
 νης καὶ ἀπροσδοκῆτως εἰς βαθμὸν τελειότητος, δι' ὃν δὲν ἤθελέ
 τις ὑποθέσει αὐτὸν ἰκανόν. Παράδοξον μάλιστα εἶναι, ὅτι ἡ νέα
 ἀνάπτυξις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ τελειοποιεῖται καὶ γενικεύ-
 εται κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ διαφθορὰ τοῦ πολιτι-
 κοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου αὐξάνει καὶ φέρεται εἰς τὸν τελικὸν ὄλε-
 θρὸν του. Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος αἰφνης ἄρχονται οἱ ἑλ-
 λῆνες νὰ στρέφονται πάλιν εἰς τὴν πλουσίαν
 κληρονομίαν, ἣν οἱ ἔθνικοὶ πατέρες αὐτῶν κατέ-
 ἔλειπον ὡς τὸν καρπὸν χιλιετοῦς πνευματικῆς ζωῆς, ἀναζη-
 τοῦσι τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν τῷ κοινορτῷ τῶν βιβλιοθηκῶν
 καὶ καταβάλλουσι τσαούτην ἐπιμέλειαν, ἣτις κινεῖ ἡμῶν τὴν ἐκ-
 πληξιν, ὅταν μάλιστα ἀναλογισθῇ τις, ὅτι δὲν ἦτο παροδικὸν τι-
 φαινόμενον, ἀλλ' ὅτι διήρκεσε περὶ τὰ 600 ἔτη. Δὲν πρέπει
 ὁμοῦς νὰ προσδοκᾶ τις νὰ ἴδῃ ἐπιστρέφουσαν

τὴν ἐποχὴν ἐνδὸς Ὀμήρου ἢ Ἡροδότου, ἢ Σοφοκλέους καὶ Δημοσθένους, ἐνδὸς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Διὰ τῶν κόπων τῶν βυζαντινῶν αὐτῶν ἐπιγόνων ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾶ τις, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἤθελεν ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς ἀνανεώσεως τῶν σπουδῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ἐγένετο ἐν τῇ ἐποχῇ ἐνδὸς Ἀθανασίου καὶ Χρυσόστομου. Ἡ κατάπτωσις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου καὶ ἡ περιδεὴς εἰς τὰ παραδεδωμένα ἔμμομή εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε τοιαύτη τις ἀναγέννησις ἦτο ἀδύνατος. Ἡ ἐποχὴ ἡ βυζαντινὴ δὲν εἶναι δημιοουργικὴ καὶ γόνιμος, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν συντηρητικὴ τῶν παραδεδωμένων. Ἐγράφοντο μὲν πολλὰ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐν ταῖς θεολογικαῖς καὶ ἐν ταῖς θύραθεν ἐπιστήμασι, ἀλλ' οὐδὲν οὐσιωδῶς νέον, οὐδὲν ἀνοίγον νέαν ἐποχὴν. Προσοικειώσις καὶ κατανόησις τῶν ἀρχαίων ἦτο τὸ τέμα πάσης σπουδῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ ιστοριογραφία, ἣτις ἱκανῶς ἐπιμελῶς καὶ εὐστόχως ἐκαλλιεργεῖτο, οὐδὲν μέγα παρήγαγε συγκριτικῶς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Τοῦτο δὲ δὲν ἐνέκειτο μόνον ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ιδιότητι τῶν ιστοριογράφων. Εἰς Τάκιτος ἤθελε περιγράψαι οὕτω τὴν ἱστορίαν τῶν βυζαντινῶν δεσποτῶν τοῦ καταρρέοντος κράτους καὶ τοῦ εἰς τὴν πτώσιν του φερομένου λαοῦ, ὥστε νὰ ἦναι δι' ἅπαντας τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους διδακτικωτάτη. Ἀλλ' ἂν μετρήσωμεν τὴν ἐποχὴν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς μέτρῳ, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἐκπλαγῶμεν ἐπὶ τῇ ἀκμῇ τῆς παιδείας, ἣτις πρὸ ἡμῶν ἀνοίγεται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους εὐνοϊκὰς ἢ δυσμενεῖς περιστάσεις ἐπὶ ἕξ ὄλους αἰῶνας διατηρεῖται. Ἡ σχετικῶς πρὸς τὰς τότε περιστάσεις μεγάλη αὕτη ἀνάπτυξις τῆς παιδείας παρὰ βυζαντινοῖς καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐν τῇ δύσει σύγχρονον πολὺ μικροτέραν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν ὁμολογεῖται ὑπὸ μεγάλων ἱστορικῶν. Οὕτως ὁ Hase λέγει ἰδίως περὶ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν. «Παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ὑπῆρχεν πλεονότερα ἱστορικὴ γνῶσις καὶ ἰσως μείζον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἢ παρὰ τοῖς τότε δυτικαῖς λαοῖς, ἀλλ' ἡ παιδεία αὕτη ἦτο ἐκ κληρονομίας, οὐχὶ δὲ ἰδίον προϊόν. Ὅπως δὴποτε ἀφ' ὅτου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βάρδα ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἐπιμελήθη τῆς ἐπιστήμης, κατενοήθη δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ἀπέναντι τῆς νέας παιδείας τοῦ Ἰσλαμισμοῦ παρὰ τοῖς Ἀραβί δὲν ἠδύναντο

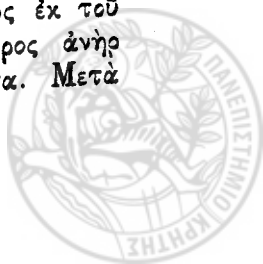
οἱ Ἕλληνες νὰ ἐξακολουθῶσι νὰ ἀξιῶσι πνευματικὴν ὑπεροχὴν ἄνευ ἀνωτέρας παιδείας, κατέστη ἡ Κωνσταντινούπολις ἐστία φιλολογικῶν σπουδῶν, νέα τις ἀκαδημία, ὅπως ἄλλοτε ἡ Ἀλεξάνδρεια. Συγγραφεῖς διάφοροι συνέγραψαν πρὸ πάντων τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῆς ἐκκλησίας μετὰ διαφόρου ἐπιτυχίας, οἱ συμπεριλαμβανόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα ἱστορικοὶ βυζαντινοὶ (Scriptores byzantini), ἐν οἷς γραμματικοί, ἰατροί, ῥήτορες, θεολόγοι, μοναχοί, αὐτοκράτορες, πριγκήπισσαι» (Kgeschichte II, 1, 295). Σημειωτέον δέ, ὅτι ἡ βυζαντινὴ μεσαιωνικὴ φιλολογία εἶναι κατὰ μέγα μέρος εἰσέτι ἀνέκδοτος. Μόνον τὰ τῆς πολιτικῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἔργα εἶναι γνωστά. Οἱ ἡμέτεροι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιέπεσον εἰς τοιαύτην ἀμάθειαν, ὥστε δὲν ἐσκέπτοντο νὰ ἐκδώσωσιν εἰς φῶς τὰ ἔργα ταῦτα. Οἱ δυτικοὶ ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας θεολόγους τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἠμέλησαν τοῦτο ἐπίσης, μόνον ἔργα τινὰ ἐκδώσαντες ἀνδρῶν ἀποκλινάντων εἰς τὸν παπισμὸν. Μόλις δὲ τελευταῖον γερμανοὶ λόγιοι ὁ Γάφελ, ὁ Γάσς, ὁ Οὐλλμαν, ὁ Πίχλερ καὶ ὁ Κρουμπάχερ ἐστρεψαν τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν βυζαντινὴν θεολογίαν καὶ παιδείαν ἐν γένει, ἐκ δὲ τῶν ἐργασιῶν των ἔγινε κατάδηλον, ὅτι πολλὰ καλὰ ἔργα πρέπει νὰ προσδοκῶμεν ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ βυζαντινισμοῦ. Πρὸ πάντων ὁ τελευταῖος τούτων ἐνέκυψεν εἰς σπουδαίας βυζαντινὰς μελέτας καὶ εἰς διαφώτισιν πλείστων μερῶν τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, θεολογίας, ἱστορίας καὶ τέχνης διὰ τῶν ἔργων του, ἰδίως τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς γραμματολογίας (Byzantinische Litteratur) καὶ διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ περιοδικοῦ (Byzantinische Zeitschrift), ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ ἐκδίδει καὶ ἐν ᾧ συνεργάζονται πάντες σχεδὸν πασῶν τῶν χωρῶν οἱ βυζαντινολόγοι. Ἐν τῇ Βυζαντινῇ φιλολογίᾳ τοῦ Κρουμπάχερ ἐπραγματεύθη μετὰ πολλῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων ἰδίως τὰ περὶ τῆς βυζαντινῆς θεολογίας ὁ Ἐρχαρδ (Ehrhard). Κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐργάσθησαν ἐκ τῶν ἡμετέρων πρὸς ἐκδόσιν βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Σάθας, ὁ Σ. Λάμπρος, ὁ Σακελλίων, ὁ Μ. Γεδεών καὶ ὁ Ἀθαν. Κεραμεὺς Παπαδόπουλος.

152.

Συνέχεια. Ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῶν γραμμάτων
παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῆς παιδείας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς δὲν εἶναι ἰκανῶς πεφωτισμένη. Ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις αὐτῆς καὶ ἡ διατήρησις ἀνήκει σχεδὸν εἰς τὰ αἰνίγματα τῆς ἱστορίας. Βεβαίως πρέπει νὰ ἀναδράμη τις ἐνταῦθα εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἥτις ἤθελε νὰ διασωθῇ διὰ τὸ μέλλον τῇ ἀνθρωπότητι ὁ εὐγενέστατος καρπὸς τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ κόσμου, ἡ ἑλληνικὴ κλασικὴ φιλολογία ὡς ἡ μέλλουσα βᾶσις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ νεωτέρου κόσμου. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ μέσα, δι' ὧν ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπετεύχθη, πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσι. Δύο τινὰ παρουσιάζονται ἡμῖν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δι' ὧν ἡ κίνησις αὕτη ἔλαβε τὴν πρώτην ὄθησίν της. Κατὰ πρῶτον καὶ κυρίως ἡ ἄμιλλα πρὸς τοὺς Ἀραβας. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἡ' αἰῶνος εἶχον ἀρχίσει οἱ Ἀραβες νὰ καλλιερῶσι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ Καλιφαὶ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀβασσιδῶν ἐπεσώρευσαν δεκα ἡδύναντο χειρόγραφα, καὶ προσεκάλουν πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῶν Ἕλληνας πεπαιδευμένους, ἐφρόντιζον δὲ νὰ γίνωνται μεταφράσεις καὶ νὰ ἰδρῶσι σχολάς, ἐνθα ὁ εὐρεθεὶς θησαυρὸς νὰ καθίσταται γόνιμος. Οὕτως ἀνεπτύχθησαν παρὰ τοῖς Ἀραβῖν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Καλιφῶν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας αἱ ἐπιστῆμαι τοσοῦτον, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ ἔπρεπε νὰ αἰσχύνωνται, καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐξηγείροντο εἰς νέαν ἐπιστημονικὴν ζωὴν. Πρὸς τούτοις προσθετόν, ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου σειρά ἡγεμόνων, οἵτινες ἠὲ νόησαν μεγάλως τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ ἀρχαῖαι κλασικαὶ σπουδαὶ ἐγένοντο ἔκτοτε ἐθνικόν τι ἔργον, καὶ ἕσον ὀλιγώτερον ἢ βυζαντινὴ ὑπερηφάνεια εὕρισκεν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ τροφήν ἀλλαχοῦ, τοσοῦτον συνεκεντροῦτο ἐνταῦθα. Βάρδας ὁ κηδεμῶν καὶ συναυτοκράτωρ (ἀπὸ τοῦ 860) Μιχαὴλ τοῦ Γ' φέρει τὴν τιμὴν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἀνύψωσε πάλιν τὴν σπουδὴν τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Ἐν πάσαις ταῖς μεγάλαις πόλεσι ἰδρυσεν σχολὰς καὶ ὥρισε τοῖς ἐν αὐταῖς διδάσκουσι μισθοὺς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τοῦ αἰῶνός του, ὑπεστήριξεν αὐτὸν εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα. Μετὰ

τὴν πτώσιν τοῦ Βάρδα διήθυνε Βασίλειος ὁ Μακεδών τὰς ἡτίας τοῦ κράτους καὶ ἀνυψώθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαῆλ εἰς τὸν θρόνον (867—886). Αὐτὸς μὲν δὲν ἦτο πεπαιδευμένος, ἐτίμα ὅμως τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐγένετο διὰ τῆς ἐπιμελημένης ἐκπαιδεύσεως, ἣν ἔδωκεν εἰς τὰ τέχνα τοῦ διὰ τοῦ Φωτίου, ὁ ἀρχηγὸς δυναστείας, ἣτις ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τὴν μεγαλητέραν δόξαν ἐζήτει ἐν τῇ καλλιέργειᾳ τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ σ', ὁ φιλόσοφος (886—911), ἦτο πεφημισμένος συγγραφεὺς, ὁ δὲ ἕγγονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος σ' ὁ Πορφυρογέννητος (911—955) ἐπεδόθη μετὰ τοσοῦτου ζήλου εἰς τὰς σπουδὰς, ὥστε ἐλησμόνει χάριν αὐτῶν τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀφίνων αὐτὰς τοῖς ἄλλοις. Διαφημίζουσι δὲ αὐτὸν οἱ βυζαντινοὶ ὡς τὸν κυρίως ἐπανορθωτὴν τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ ὄντως συνήργησε μέγαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν φάτων διὰ μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι' ἰδρύσεως πολλῶν νέων σχολῶν καὶ βιβλιοθηκῶν καὶ δι' ὑποστηρίξεως πολυειδῶς τῶν πεπαιδευμένων. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, λέγει ὁ Γεδεών, ὑπεστήριξε τὰς σπουδὰς γενναϊότατα καὶ προθυμότατα. Καὶ τῆς μὲν φιλοσοφίας ἀνέδειξε σχολάρχην Κωνσταντῖνον τὸν ἰδιαιτερον αὐτοῦ γραμματέα καὶ πρῶτοσπαθάριον· τῆς δὲ ῥητορικῆς Ἀλέξανδρον τὸν Μητροπολίτην Νικαίας· τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν Νικηφόρον Πατρίκιον καὶ τῆς ἀστρονομίας τὸν Γρηγόριον Ἀσικρήτην. Νέα ζωὴ ἐδόθη ἔκτοτε εἰς τὰς σπουδὰς παρὰ βυζαντινοῖς. Τοὺς μαθητὰς τοὺς σπουάζοντας παρὰ τοῖς διδασκάλοις τούτοις ἡνύθει καὶ ἐτίμα ὁ αὐτοκράτωρ τοσοῦτον, ὥστε εἶχεν αὐτοὺς ὁμοτραπέζους, ἐβόηθει δ' αὐτοὺς διὰ χρηματικῶν χορηγιῶν καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους ἐξ αὐτῶν ἐλάμβανεν, ἰδίως δὲ μητροπολίτας καὶ κριτὰς μόνον τοιοῦτους ἀνεδείκνυε (Πατριαρχικῶν Πινάκων 306). Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὀλίγα μὲν ἐποίησαν ὑπὲρ τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ὅμως ὁ ἅπαξ ἐγερθεὶς ζήλος ὑπὲρ αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρὸς, ὥστε ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον ἠδύνατο νὰ στερηῆται καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς προστασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰ αἰῶνος ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τῶν Μακεδόνων. Ἀντ' αὐτῶν ἦλθεν ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἣτις μετὰ τοῦ συγγενοῦς οἴκου τῶν Δουκῶν κατεῖχε τὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1057—1185, καὶ ἔφερε τὴν ἀρίστην παρὰ βυζαντινοῖς ἐποχὴν ἐπιστημονικῆς ἀκμῆς. Πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἦσαν αὐτοὶ πεπαιδευμένοι, θυγατέρες δὲ ἡγεμό-

νων (Εὐδοξία, θυγάτηρ Ἰσαάκ Κομνηνοῦ, καὶ Ἄννα Κομνηνή, θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) διεκρίθησαν ὡς συγγραφεῖς. Ὅτι ὑπῆρξεν ὁ Φώτιος διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων, τοῦτο ἦτο ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς († μετὰ τὸ 1105). Ὁ Ψελλὸς οὗτος ἦτο διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦτο δὲ ὁ πολυμαθέστερος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, ἀσχοληθεὶς περὶ πᾶν εἶδος σοφίας. Ἦτο θεολόγος, φιλόσοφος, ιστορικός, μαθηματικός, ῥήτωρ, ἰατρός. Συνέγραψε δὲ περὶ πασῶν τούτων τῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ τοῦτο πολυγραφώτατος ἐλέγετο. Πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρξατο νὰ ἀμιλλᾶται ἡ Θεσσαλονίκη, ὡς νέαι Ἀθῆναι. Ἐνταῦθα ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὁ εὐφυῆς καὶ πεπαιδευμένος ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος, οὗτινος ἡ φήμη ὡς ἐρμηνευτοῦ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου δὲν εἶναι μικρότερα τῆς φήμης αὐτοῦ ὡς θεολόγου. Ἡ σχεδὸν 60ετής κυριαρχία τῶν λατίνων αὐτοκρατόρων (1204—61) ἡπείλει διὰ τῆς βαρβαρότητος τῶν σταυροφόρων νὰ καταστρέψῃ τῶν Κομνηνῶν τὰ ἔργα. Φοβεραὶ πυρκαϊαί, αἵτινες ἐξεργάγησαν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, κατέστρεψαν ἀνεκτιμήτους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ φιλολογίας. Οἱ λατῖνοι δεσπότηαι ἔτρεπον τοσοῦτον μεγαλητέραν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καταφρόνησιν, ὅσον εἰ βυζαντινοὶ ἐπ' αὐτῇ ἐκαυχῶντο, πᾶν δέ, οὗτινος αἱ πυρκαϊαὶ εἶχον φεισθῆ ἐκ τῆς τέχνης καὶ φιλολογίας, κατεστρέφετο ὑπ' αὐτῶν ἐκ κακοβουλίας. Μετὰ τῶν βυζαντινῶν δμως αὐτοκρατόρων εἶχεν ἀποχωρῆσει εἰς Νίκαιαν καὶ ἡ βυζαντινὴ παιδεία. Ὅτε δὲ ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων ἀπὸ τοῦ 1259 κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ τῷ 1261 ἐπανέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤκμασε καὶ πάλιν ἐν τοῖς δυστυχῶς λίαν στενοῖς γενομένοις ὁρίοις τοῦ ἐπανορθωθέντος κράτους ἡ παιδεία καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ πάντοτε ταχεῖ βήματι ἔβαινε τὸ κράτος εἰς τὸν δλεθρόν του καὶ δμως ὁ ἀριθμὸς τῶν πεπαιδευμένων ἐγένετο ὁσημέραι μεγαλήτερος, ἡ συγγραφή πάντοτε γονιμωτέρα; ὁ δὲ πρὸς τὴν κλασικὴν παιδείαν ἐνθουσιασμὸς πάντοτε μεγαλήτερος καὶ ζωηρότερος. « Καὶ οὕτως ἔπρεπε νὰ γίνῃ, ὅπως ἡ μεταβίβασις αὐτῆς εἰς τὴν δύσιν εὐκολυνθῆ, διότι δένδρον ἡμιξηρανθὲν δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοσαύτην ζωὴν, ὥστε νὰ ῥιζωθῆ ἐπὶ ξένου ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ μεταφυτευθῆ, καὶ νὰ αὐξήσῃ καὶ θάλλῃ τοῦ λοιποῦ »

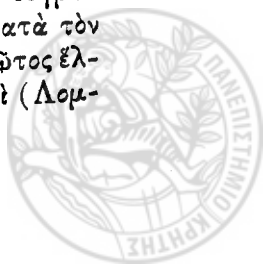

Ἡ βυζαντινὴ θεολογία.

G a s s Gennadius u. Pletho, Aristotelismns u. Platonismus in d. griech. Kirche. Bresl. 1844. Τοῦ αὐτοῦ Die Mystik des Nicolaos Cabasilas vom Leben in Christo. Greifsw. 1849. U l l m a n n, Nicolaos v. Methone, Euthymius Zygabenus u. Nicetas Choniates (ἐν τοῖς Stud. u. Kritiken 1833, III). K r u m b a c h e r Byz. Litterat. 34—206.

Αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰωάννου Φιλοπόπου νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς του ἰσχύουσαν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν διὰ τῆς ἀριστοτελικῆς, ἂν καὶ αὐτὸς οὗτος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπεπλανήθη εἰς αἰρετικὰς δοξασίας, συνωδεύθησαν ὑπὸ ἀπροσδοκίτου ἀποτελέσματος. Τοῦ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία εὔρε μεγάλην ὑποδοχὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἑλλησι πατράσιν ἕνεκα τοῦ πλουσίου αὐτῆς καὶ τῶ χριστιανισμῶ συγγενοῦς θεωρητικοῦ περιεχομένου (τῆς οὐσίας τῆς). Παρὰ τῶ Πλάτωνι εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος στενότατα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ περιεχομένου συνδεδεμένη, ὥστε δυσκόλως δύναται νὰ χωρισθῇ τὸ μὲν τοῦ δὲ καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοτελές. Ὅτε μετὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἦτο προσωρισμένη νὰ ἀναπτύξῃ, διευτυπώθη ἐν ὀρισμένοις τύποις, εἶχε τελειώσει τὸ ἔργον αὐτῆς ἡ θεωρία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία. Πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν διασκευὴν, συστηματοποίησιν, κατὰτάξιν, διαίρεσιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν ἐτοίμων δογματικῶν ὀρισμῶν ἦτο ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος ἡ ἡλογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους πολὺ καταλληλοτέρα. Τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας τούτου δὲν ἠδύνατό τις βεβαίως νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἐν πολλοῖς ἀσύμφωνον τῶ χριστιανισμῶ, κατὰ τοσοῦτον ὅμως μᾶλλον τοὺς λογικούς, συλλογιστικούς καὶ ἀναλυτικούς τύπους. Οὗτοι δὲ χωρὶς δυσκολίας ἠδύναντο νὰ λυθῶσιν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου των καὶ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Διὰ τὸ ἐκκλησιαστικῶς ὀρισμένον καὶ ἀνέπαφον διαμένον δόγμα ἡ φιλοσοφία ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ μόνον ὡς ὄργανον. Πρὸς τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἦτο ἄγαν ἐκφραστικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀκατάλληλος. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς

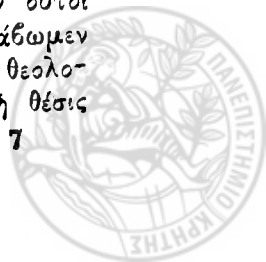
τῆς ἀριστοτελικῆς μεθόδου ἔλαβε λοιπὸν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ δόγματος (βυζαντινὴ σχολαστικὴ) ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τοιαύτην μορφήν, ἥτις πολλαχῶς ὁμοιάζει πρὸς τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν τῶν λατίνων κατὰ τὸν μεσαίωνα. «Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων, λέγει ὁ Hase, ὠρίσθησαν κατὰ μικρὸν τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα, ἅτινα ἔκτοτε ἐγένοντο ἡ βάσις πάσης πίστεως καὶ θρησκευτικῆς νοήσεως. Ἡ μεσαιωνικὴ θεολογία (καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει) εἶναι μόνον ἐπεξεργασία καὶ συστηματοποίησης τῶν δογμάτων τούτων ὡς ὕλης, εἰς ἣν ἦσαν πάντες προσδεδεμένοι, δὲν εἶναι βαθύτερα τῶν δογμάτων ἐξέτασις καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξις.» Πᾶσα θεολογία ἀρκουμένη νὰ δικαιολογήσῃ μόνον τὰ παραδεδομένα δόγματα, ἐπεξεργασθῇ καὶ συστηματοποίησῃ, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ βαθύτερον καὶ προβῇ εἰς περαιτέρω αὐτῶν ἀνάπτυξιν, ὅπως ἐπραττον οἱ ἀρχαῖοι πατέρες καὶ θεολόγοι, δύναται νὰ ὀνομασθῇ σχολαστικὴ θεολογία, ἔχει δέ τι τὸ στοιχειώδες καὶ στερεεῖται καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρος. Ὁ Χρυσόστομος π. χ. ἐρμηνεύει αὐτοτελῶς ζητῶν νὰ εἰσδύσῃ βαθύτερον εἰς τὸ νόημα τῶν Γραφῶν ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ· ὁ Ζυγαδηνὸς τὸναντίον συντέμνει τὰς ἐρμηνείας τῶν ἀρχαίων. Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐξετάζει φιλοσοφικῶς βαθύτερον καὶ ἀναπτύσσει τὰ δόγματα, ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος τὸναντίον τὰ ἐτοιμα δόγματα ἀναλύει ἀπλῶς. Τῶν πρώτων τὸ ἔργον εἶναι ἐπιστημονικόν, τῶν δευτέρων οὐχί. Οἱ δεῦτεροι εἶναι σχολαστικοὶ βυζαντινοὶ θεολόγοι. Ἡ βυζαντινὴ σχολαστικὴ θεολογία προηγεῖται αἰῶνᾶς τινὰς τῆς λατινικῆς. Ἐχει δὲ σπουδαιότητα μείζονα τῆς λατινικῆς, τοῦλάχιστον οὐδέποτε περιέπεσεν εἰς τὴν μικρολόγον ἐκείνην λεπτολογίαν καὶ μωρίαν, εἰς ἣν κατήντησεν ἡ λατινικὴ σχολαστικὴ, ἥτις διεφθάρη τοσοῦτον ὥστε νὰ ἐξετάζῃ τὰ ἐξῆς ζητήματα· ἂν ἦδύνατο ὁ λόγος νὰ γίνῃ κἀνθρακός, ὡς ἐγένετο ἄνθρωπος· ἂν ἦδύνατο νὰ γίνῃ γυνή, ὡς ἐγένετο ἄνθρωπος· ἂν ὁ πάπας εἶναι ἄνθρωπος· ἂν εἶναι ἀνώτερος τοῦ Χριστοῦ κτλ.! Οἱ βυζαντινοὶ θεολόγοι σπουδαιολογουσι πλειότερον. Πρῶτον δὲ τῆς βυζαντινῆς θεολογίας πρὸς τὴν τοιαύτην συστηματικὴν κατάταξιν καὶ διαλεκτικὴν διασκευὴν τῶν δογμάτων ἐχρησίμευεν ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα ἀκμάσας, διὰ τοῦ δογματικοῦ του ἔργου, ὁ πρῶτος ἑλληνὸν σχολαστικὸς θεολόγος, ὃν καὶ οἱ λατῖνοι σχολαστικοὶ (Λομ-

βάρδος, Ἀκινᾶτος) ἠκολούθησαν. Ἄλλ' ἂν καὶ προσλαβοῦσα τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἡ βυζαντινὴ θεολογία δὲν ἤρνηθη ἐντελῶς τὴν πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν προτέραν αὐτῆς σχέσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαντῶσι πάλιν παρ' αὐτῆ ἑνιαχοῦ αἰ πλατωνικαὶ ιδέαι, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπε τοῦτο τὸ ἐκκλησιαστικῶς ὠρισμένον δόγμα. Ἡ ἀνανέωσις τῶν κλασικῶν σπουδῶν ὧθει πάλιν εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐφαίνετο κλασικώτερος ἢ τοῦλάχιστον ἐλληνικώτερος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄλλ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομιμότης, ἣν πολλῶν αἰῶνων παράδοσις εἶχε δώσει εἰς τὴν φιλοσοφίαν τούτου, ἐχρησίμωσεν ὡς πρόχωμα κατὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πλατωνισμοῦ ἐν τῇ θεολογίᾳ, πρὸς δὲ καὶ ἡ πτώσις πολλῶν φίλων τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς ἐθνικὰς δοξασίας τῶν χριστιανισμῶν ἀντικειμένας, ἐμεγάλυνε τὴν πρὸς τὸν Πλάτωνα δυσπιστίαν. Τοῦλάχιστον Νικόλαος ὁ Μεθώνης ἐπολέμησε κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα τοὺς πλατωνίζοντας τοὺς ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπομακρυνομένους. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα εὗρεν ἡ φιλοσοφία τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ἐνθουσιῶδη ὁπαδὸν τὸν Πλήθωνα, ὅστις κατέβαλε πᾶσαν σπουδὴν, ὅπως καταρρίψῃ ἀπὸ τοῦ θρόνου του τὸν παρ' αὐτοῦ μισούμενον ἀριστοτελισμόν. Παρ' αὐτῷ ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ κλασικοῦ ἐλληνισμοῦ διέρρηξε τὰ ὅρια τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀπαιτῶν ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν εἰς τὸν Πλάτωνα ἀφοσίωσιν, ἤλπιζεν, ὅτι ταχέως ἤθελεν ἔλθει χρόνος, ὅτε ὅλος ὁ κόσμος ἐμελλε νὰ ὁμολογήσῃ μίαν κοινὴν θρησκείαν, ἣτις ἐπίσης μέλλει νὰ ὑπέρκεται τοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως καὶ τοῦ ἰσλαμικοῦ, τῆς δὲ ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας δὲν θά ᾔηται πολὺ διάφορος. Ἠγέρθη λοιπὸν πάλῃ ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν δύο ἡρώων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἣτις ἀμφοτέρωθεν μετὰ μεγάλης σφοδρότητος διεξήγητο. Ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος ἦσαν ὁ Μιχαὴλ Ἀποστολῆς καὶ ἄλλοι, μεταξὺ δὲ τῶν ἐναντίων Θεόδωρος ὁ Γαζής, Γεώργιος ὁ Τραπεζοῦντιος καὶ ὁ Γεννάδιος, ὁ δὲ Βησσαρίων καίπερ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος, συνίστα εἰς ἀμφοτέρα τὰ μέρη μετριοπάθειαν καὶ σύνεσιν.

Ἐκτὸς τῆς διαλεκτικῆς σχολαστικῆς τοῦ δόγματος ἐπεξεργασίας εὗρε καὶ ἡ μυστικὴ θεολογία, ἰδίως ἐν τῇ ἀπομονώσει τῶν μοναστηρίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ζηλωτὰς καλλιεργητὰς. Μυστικὴ θεολογία ἐλέγετο ἐκεῖνη ἡ θεολογία, ἣν ἐσχημάτιζον μυστικὰ πνεύματα, δηλ. ἄνθρωποι, οἵτινες εἰς τὸ ἀσθημα

συγκεντροῦντες τὴν θρησκείαν καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα δὲν συνεσχετίζετο ἀμέσως ἀδιάφοροι ὄντες, πῶς. πρὸς τὴν θεωρητικὴν, λογικὴν ἐξέτασιν τῶν δογμάτων τῆς πίστεως διὰ τοῦ νοῦς ἢ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν θρησκευτικὸν βίον, τὸν πρακτικὸν χριστιανισμόν, ἐζήτουν νὰ πλάσωσιν ἰδίᾳς θρησκευτικὰς ἰδέας δῆθεν ὑψηλοτέρας, ὀλίγοις μεμνημένοις προσιτάς, παραδιδόμενοι εἰς τῆς φαντασίας τῶν τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τὰς φανταστικὰς των παραδοξολογίας ὡς ἀνωτέραν σοφίαν ἐκλαμβάνοντες. Ἀκολουθοῦντες τοὺς νεοπλατωνικοὺς μυστικοὺς συνήθως ἐθεώρουν κατωτέραν θεολογίαν τὴν συνήθη ἐκκλησιαστικὴν θεολογίαν τῶν πατέρων καὶ τῶν συνόδων τὴν ἀποδίδουσαν ὠρισμένας ιδιότητες τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο καταφατικὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην, ἀνωτέραν δ' ἐκάλουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν θεολογίαν, τὴν ἀποφατικὴν, τὴν ἀποφάσκουσαν ἢ ἀρνούμενην πᾶσαν ιδιότητα τῷ Θεῷ, ὡς ὑπερκειμένην δῆθεν πάσης ἀνθρωπίνης ἐννοίας. Καὶ περὶ Θεοῦ καὶ περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ πάντων ἐν γένει τῶν δογμάτων μὴ ἀρχοῦμενοι εἰς τὰ συνήθως διδασκόμενα, ἐζήτουν νὰ ὑψωθῶσι δῆθεν εἰς ἀνωτέρας ἐννοίας μυστικὰς δι' ἄλληγορικῶν ἐρμηνειῶν καὶ ἄλλων αὐθαιρέτων ἐξηγήσεων. Οὕτω μυστικῶς ἄλληγορικῶς ἤρμηνευον καὶ τὰς Γραφάς, τὸ γράμμα τελείως καταλείποντες, καθὼς καὶ τὰς τελετάς. Ἐν γένει τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ τιθέντες, ἐδίδον ὅλην τὴν σημασίαν εἰς τὴν ἐκστασιν, δηλ. εἰς τὴν λήθην τοῦ κόσμου καὶ ἀπομάκρυνσιν πάσης ἐννοίας, ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος δύναται ἀπαλλαττόμενος τοῦ κόσμου νὰ ἐνωθῆ ἀμέσως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἐκάλουν καὶ ἄμεσον θεωρίαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ πηγὴ, ἀφ' ἧς ἤρθετο τὴν τροφήν τῆς ἡ μυστικῆς θεολογίας, ἦσαν τὰ συγγράμματα, τὰ ἀποδιδόμενα Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτη, περὶ τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους τῶν ὁποίων οὐδεὶς τότε ἀμφέβαλλεν. Οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι τῆς βυζαντινῆς μυστικῆς θεολογίας εἶναι Συμεῶν ὁ νέος θεολόγος (I A' αἰών. Κεφάλαια γνωστικά· ἔρωτες θείων ὕμνων) καὶ Νικόλαος ὁ Καβάσιλας (II' αἰών. Ἑπτὰ βιβλία περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ ἐρμηνεῖα εἰς τὴν λειτουργίαν). Τοῦλάχιστον οὗτοι εἶναι, ὧν τὰ συγγράμματα κατέστησαν δυνατόν νὰ λάβωμεν σαφῆ γνώσιν περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς μυστικῆς ταύτης θεολογίας. Ἰδιάζον τῇ βυζαντινῇ μυστικῇ εἶναι πρῶτον ἡ θέσις

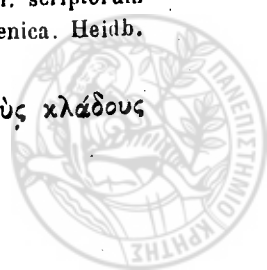
αὐτῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὸ δόγμα. Οὐδαμῶς ἀναφαίνεται ἀντίθεσις τις πρὸς αὐτό, τοῦναντίον ἀναγνωρίζεται τὸ δόγμα πάντοτε, καὶ θέτει ὡς βάσιν τῆς μυστικῆς, ἀλληγορικῆς θεωρίας τῆς. Οὕτως ἠδύνατο ἡ μυστικὴ αὕτη θεολογία νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῆς λοιπῆς διαλεκτικῆς θεολογίας. Ὅτι ἀμφότεραι ἠδύνατο νὰ συνυπάρχωσιν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ, εἶχεν ἀποδείξει ἤδη τὸ παράδειγμα τοῦ ὁμολογητοῦ Μαξίμου, καὶ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων θεολόγων. Προσέτι χαρακτηρίζεται ἡ μυστικὴ αὕτη βυζαντινὴ θεολογία διὰ τῆς πρὸς τὰ σύμβολα τῆς λατρείας ἀγάπης αὐτῆς, ὑφ' ἧς εὐκόλως ἠδύνατο νὰ υποβάλλῃ τὰς μυστικὰς αὐτῆς ιδέας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑλληνικὴ λατρεία εἶναι καθηρητισμένη μετὰ πολλῶν τύπων, τελετῶν καὶ λαμπρῶν σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων, ἠνοίγετο εἰς τὴν μυστικὴν θεολογίαν χώρα τις, ἐν ἣ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ μεγάλην τροφήν διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην ἀγάπην αὐτῆς πρὸς τὰ σύμβολα. Ἐνῶ ἐν τῇ ὕψει ἡ μυστικὴ θεολογία μετὰ περιφρονήσεως ἀπροκαλύπτου ἀποστρέφει τὸ πρόσωπόν της ἀπὸ τῶν τύπων τῆς λατρείας καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν μυστηρίων, ἡ βυζαντινὴ μυστικὴ θεολογία ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν τούτων, καὶ ἐκεῖθεν ὀρμωμένη ἀνυψοῦται εἰς τὴν ἀρχικὴν πηγὴν καὶ τὸ πρότυπον πάντων τῶν πραγμάτων ἢ εἰσδύει διὰ τῆς ἐκστάσεως εἰς τὰ βάθη τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ μυστικῆς ἐνώσεως. Τέλος ἐνῶ ἐν τῇ δύσει οἱ μυστικοὶ συνήθως ἐπανίσταντο κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκηρύττοντο ἐχθροὶ αὐτῆς, ἐν τῇ ἀνατολῇ οἱ πλειστοὶ μυστικοὶ ἦσαν προσκεκολλημένοι τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐθεωροῦντο καύχημα αὐτῆς. Ἐν τούτοις παρατηροῦμεν ὅτι τὴν τάσιν πρὸς τὴν μυστικὴν θεολογίαν ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τισι τῶν αἰρέσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (Παυλικιανοῖς, Ἀρεβούρδοις, Εὐχίταις καὶ Βογομόλοις).

169.

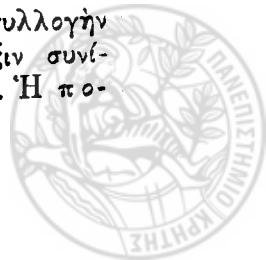
Δογματικοί, πολεμικοί, ἀπολογηταί, ἐρμηνευταί τῶν Γραφῶν,
ἐξηγηταί τῆς λειτουργίας, ἐρευνηταί τῶν
κανόνων καὶ ἱστορικοί.

Πρβλ. Ullmann καὶ Gass ἐνθα ἀνωτέρω. Bibliandri coll. scriptorum
adv. Mohamm. dotrinam. Basil. 1543. Sylburgii Saracenicæ. Heild.
1595. Ittig. de bibliothecis et catenis Pp. Lps. 1707.

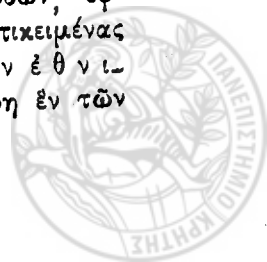
Οἱ βυζαντινοὶ θεολόγοι ἐκαλλιέργησαν πάντας τοὺς κλάδους

τῆς θεολογίας, τὴν δογματικὴν, τὴν πολεμικὴν, τὴν ἀπολογητικὴν, τὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν, τὴν λειτουργικὴν, τὸ κανονικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Οἱ μετὰ τὸν Δαμασκη-
 νὸν τὴν δογματικὴν ἐπεξεργασθέντες, μεταξύ τῶν ὁποίων
 Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς (πανοπλία δογματικῆ), Ἄν-
 δρόνικος Καματηρὸς (ιερά ὀπλοθήκη), Νικήτας Ἀ-
 κομινάτος ἢ Χωνιάτης (θησαυρὸς ὀρθοδοξίας), Συ-
 μεὼν ὁ Θεσσαλονίκης (κατὰ αἱρέσεων) καὶ ὁ Κων-
 σταντῖνος Ἄρμενόπουλος (περὶ ὀρθοδ. πίστεως κατὰ
 αἰρ.) ἐκτείνονται εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς δογματικῆς, ὠρμήθησαν
 ἀπὸ πολεμικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ κατέχονται ὑπ' αὐτοῦ μόνου.
 Μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζεται ὁ Γεν-
 νάδιος μετὰ τινος θετικῆς ἐκθέσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἄνευ
 πολεμικῆς τάσεως γεγραμμένης, ἐν μορφῇ συμβόλου ἢ ὁμολο-
 γίας Ἡ μονομέρεια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δογματικῆς, ἥτις εἰς
 μόνην σχεδὸν τὴν θεολογίαν καὶ τὴν χριστολογίαν περιωρίζετο,
 καὶ μόνον ἐν παρόδῳ περὶ σωτηριολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας
 ἐποίει λόγον, διήρκει καὶ νῦν ἕνεκα τῆς πιστῆς καὶ ἀκριβοῦς εἰς
 τὰ παραδεδομένα ἐμμονῆς τῶν θεολόγων. Μόνον οἱ μυστικοὶ θεο-
 λόγοι ἔδωκαν εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ μυστηρίων μεγαλύτεραν
 ἀνάπτυξιν. Καθὼς ἡ βυζαντινὴ θεολογία ἐπηρέασε διὰ Ἰωάννου
 τοῦ Δαμασκηνοῦ τὴν λατινικὴν θεολογίαν, οὕτως αἱ μετὰ τῆς λα-
 τινικῆς ἐκκλησίας ποικίλαι σχέσεις, ἃς προῦκάλουν αἱ ἀδιάλει-
 πτοι πρὸς ἑνωσιν ἀπόπειραι, δὲν ἔμειναν ἐντελῶς ἄνευ ἐπιρροῆς
 ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς θεολογίας. Ὁ Μανουὴλ Καλέκας καὶ
 ὁ Δημήτριος Κυδώνιος μετέφρασαν λατινικὰ συγγράμ-
 ματα εἰς τὸ ἐλληνικόν. Πάντοτε ὅμως ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆ ἦτο ἀσή-
 μαντος. Ὁμοίότης ἰδεῶν σπανίως ἀπαντᾷ. Νικόλαος ὁ
 Μεθώνης ἀνέπτυξε θεωρίαν τινὰ περὶ ἱκανοποιήσεως τοῦ Θεοῦ
 διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος
 Χριστοῦ, ἥτις ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἀνσέλμου. Ὁ δὲ Γεννά-
 διος Σχολάριος ἐπραγματεύθη τὸ τοῦ προορισμοῦ ζήτημα,
 τὸ ὅποιον παρὰ τοῖς λατίνοις θεολόγοις πολὺ συνεζητεῖτο. Αἱ
 ἀποδείξεις τῶν δογμάτων λαμβάνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον
 ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων, ἰδίως τῶν ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶ-
 νος ἀκμασάντων καὶ μάλιστα τῶν ἐκ Καππαδοκίας τριῶν Βασι-
 λείου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν δύο Γρηγορίων. Εἰς τὴν συλλογὴν
 τῶν γνωμῶν αὐτῶν καὶ συστηματικὴν αὐτῶν κατάταξιν συνί-
 στατο κυρίως ὀλόκληρον τὸ ἔργον τῶν νῦν δογματικῶν. Ἡ πο-

λεμικὴ θεολογία ἔχει ὑπ' ὄψιν τῆς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων αἰρετικῶν ἰδίως τοὺς Μονοφυσίτας, τοὺς Νεστοριανούς καὶ τοὺς Εἰκονομάχους. Νέοι δὲ πολέμιοι παρίστανται οἱ Παυλικιανοί, οἱ Εὐχῆται, οἱ Βογόμελοι καὶ οἱ σχισματικοὶ λατῖνοι. Τοιοῦτοι πολεμικοὶ ἰδίως κατὰ τῶν λατίνων γράψαντες ὑπῆρξαν ὁ Φώτιος, ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος, Νικήτας ὁ Σπηθάτος, Λέων ὁ Βουλγαρίας, ὁ Νεῖλος Καβάσιλας, ὁ Μάξιμος Πλανούδης, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος, Μάρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ Γεννάδιος Σχολάριος καὶ πλείστοι ἄλλοι. Ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἀρχαίων αἰρέσεων οἱ βυζαντινοὶ πολεμικοὶ ἀκολουθοῦσι τοὺς ἀρχαίους αἰρεσιολόγους, ἰδίως δὲ τὸν Ἐπιφάνιον καὶ τὸν Θεοδώρητον. Ἡ ἀπολογητικὴ, ἥτις ἐπὶ τινὰς αἰῶνας εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς παρακμάσει, ἀνέλαβε πάλιν νέαν σημασίαν, ἀφ' ὅτου ὁ ἰσλαμισμὸς ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ τὸν χριστιανισμὸν καὶ διὰ τῶν ὄπλων τοῦ λόγου, ἰδίως δὲ τὸ δόγμα περὶ ἀγίας Τριάδος καὶ τὴν προσκύνῃσιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν. Ἐκτὸς τῶν προγενεστέρων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Θεοδώρου Ἀβούκαρα ὡς ἀπολογηταὶ κατὰ τοῦ ἰσλαμικοῦ ἀνεδείχθησαν ὁ Ἐδέσσης Βαρθολομαῖος (ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ), ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Φιλόσοφος (ἐπιστολὴ πρὸς Ὠμάρ), Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς (Πανοπλία), ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος καὶ ὁ Γεννάδιος. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ ἐργασίαι δὲν ἔχουσι μεγάλην ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἀποκλειστικῶς κατὰ παράδοσιν θεολογία τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ἀνεπιτηδεῖα εἰς τὸ νὰ παραγάγῃ ἀπολογητικὰ ἔργα μεγάλης σημασίας. Ἡ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀπολογητικὴ κατέστη πάλιν ἀναγκαία, καθ' ὅσον οὗτοι ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Σαρακηνῶν ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ καταπολεμῶσι τὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Προσέβαλλον δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἰδίως τὴν Τριάδα, τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν προσκύνῃσιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν. Κατ' αὐτῶν ἔγραψαν Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός καὶ Θεοφάνης ὁ Νικαῖας. Τέλος προῦκάλεσε καὶ ἡ ἀνανέωσις τῶν κλασικῶν σπουδῶν, ἐφ' ὅσον αὕτη ἠπέλπει νὰ ἐξαπλώσῃ τῷ χριστιανισμῷ ἀντικειμέναν ἰδέαν, τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀπολογητικῆς κατὰ τῶν ἔθνικῶν δοξασίων. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐγράφη ἐν τῶν

ἀρίστων συγγραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαίωνος, τὸ ἔργον τοῦ ἐπισκόπου Μ ε θ ώ ν η ς Ν ι κ ο λ ά ο υ (ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ Πλατωνικοῦ).

Ὅπως ἐν τῇ δογματικῇ δὲ ν ἄ π α ν τ ᾶ τ ι ς παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς θεολόγοις αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, οὕτω καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἐν τῇ ἑ ρ μ η ν ε ί α. Αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς Γραφῆς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὅ,τι εἶχον οἱ πατέρες ἐργασθῆ ὡς πρὸς τοῦτο, ἐθεωρεῖτο εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἀρκετὸν καὶ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανὼν, ὥστε οὐδεὶς σχεδὸν πειρᾶται νὰ εἴπῃ τι νέον καὶ ἴδιον. Πρὸ πάντων ἠκολούθουν οἱ βυζαντινοὶ ἑρμηνευταὶ τὸν Χρυσόστομον. Τὴν Π. Δ. ἠρμήνευον κατὰ τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ὅπως καὶ οἱ ἀρχαιότεροι πατέρες· διότι ἡ ἑβραϊκὴ ἦτο ἄγνωστος αὐτοῖς. Καὶ ὁμοῦς αἱ ἑρμηνευτικαὶ συγγραφαὶ τῆς παρουσίας περιόδου εἶναι πολυπληθεῖς, ἀλλὰ πε ρ ι ο ρ ί ζ ο ν τ α ι εἰ ς τ ῆ ν ἑ κ λ ο γ ῆ ν τ ῶ ν ἄ ρ ί σ τ ω ν ἑ ρ μ η ν ε ι ῶ ν τ ῶ ν πατέρων. Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῶν συλλογῶν ἐξαρτᾶται, ἐννοεῖται, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς μεγάλης ἀναγνώσεως, τῆς εὐφυΐας, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς εὐτυχοῦς ἐκλογῆς τῶν συλλογῶν. Καὶ πράγματι δὲν εἶναι ἄνευ ἀξίας τὰ ἔργα ταῦτα. Διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι καθίστανον τὸν θησαυρὸν τῆς κατανοήσεως τῶν Γραφῶν, ὃν οἱ πατέρες εἶχον κερδήσει ἐν καλλιτέροις χρόνοις, προσίτον καὶ γόνιμον εἰς τοὺς συγχρόνους των, ἔχουσι καὶ διὰ τὸν μεταγενέστερον κόσμον οὐχὶ μικρὰν σημασίαν, διότι ἠδύναντο ἐκ πηγῶν νὰ ἀρύωνται καὶ ἠρύσθησαν, ὧν πολλαὶ ἐκτοτε ἐνεκα τῆς δυσμενείας τῶν χρόνων ἀπωλέσθησαν. Αἱ ἑρμηνεῖαι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκαλοῦντο ἑρμηνευτικαὶ σ ε ι ρ α ἰ (ἐπιτομαὶ ἑρμηνειῶν, ἑρμηνεῖα συνερανισθεῖσα, ἐξήγησις συλλεγεῖσα ἐκ διαφόρων πατέρων). Οἱ βυζαντινοὶ ἑρμηνευταὶ φιλοσοφοῦσι καθ' ὑπερβολὴν τὰς ἀλληγορικὰς ἑρμηνείας, αἵτινες αὐθαίρετοι οὔσαι ἀπεμάκρυνον αὐτοὺς τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν κειμένων. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν τοιαύτας ἑρμηνείας συνταξάντων εἶναι ὁ Οἰκουμένιος (εἰς τὰς Πράξεις, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, τὰς καθολικὰς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν), ὁ Νικήτας Σερρώνιος (εἰς τὸν Ἰώβ, τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς καὶ τὴν Α' πρὸς Κορινθ.), ὁ Θεοφύλακτος (εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν Καινὴν Διαθήκην) καὶ Εὐθύμιος ὁ

Ζυγαδηνός (εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην). Μέγας ἀριθμὸς τοιούτων σειρῶν εἶναι ἀγνώστων συγγραφέων, καὶ μόνον ὀλίγοι αὐτῶν εἶναι μέχρι τοῦδε δεδημοσιευμένοι. Τὴν λειτουργίαν ἐξήγησαν ἀλληγορικῶς ὁ Γερμανός, ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Φιλόθεος καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης. Περὶ δὲ τὸ κανονικὸν δίκαιον ἠσχολήθησαν ὁ Φώτιος, ὁ Βαλσαμών, ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Ἀριστηνός, ὁ Ἀρμενόπουλος, ὁ Βλάσταρις καὶ ἄλλοι. Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ οὐδὲν μέγα παρήγαγεν ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἡ μόνη ἀπόπειρα ἐπεξεργασίας τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅπερ ἕνεκα τῆς εὐπιστίας τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς ἀκρίσιας αὐτοῦ εἶναι λίαν μικρᾶς ἀξίας. Τὰ σωζόμενα βιβλία φθάνουσι μέχρι τοῦ 610. Τὸ αὐτὸ δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς συλλογῆς τῶν συναξαρίων ὑπὸ Συμεὼν τοῦ μεταφραστοῦ καὶ τῶν ἄλλων συναξαριστῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐὰν θεωρήσῃ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐποψίν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορικῆς ἐργασίας. Οἱ συντάχται οὗτοι τῶν συναξαρίων εἶναι λογογράφοι μᾶλλον ἢ ἱστορικοί. Γράφουσι, παραδεχόμενοι πᾶσαν φήμην δημώδη καὶ παράδοσιν ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἄνευ κριτικῆς, ἀσχολοῦνται εἰς ἀσήμαντα γεγονότα, δὲν ἀκολουθοῦσι χρονολογικὴν τάξιν, οὐδὲ ἔχουσιν ἀκριβοῦς ἐκθέσεως ἀπαντᾶ παρ' αὐτοῖς καὶ εἶναι μεροληπτικοὶ εἰς τὰς κρίσεις των. Μεγαλητέρας σημασίας τούναντιον εἶναι οἱ συγγραφεῖς τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ἱστορίας, οἵτινες καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι χρήσιμοι (Γενέσιος, Γεώργιος Μοναχός, Συμεὼν Λογοθέτης, Λέων Γραμματικός, Γεώργιος Κεδρηνός, Σκυλίτζης, Ζωναρᾶς, Νικήτας Χωνιάτης, Ἄννα Κομνηνὴ, Γεώργιος Ἀκροπολίτης, Γεώργιος Παχυμέρης, Νικηφόρος Γρηγορᾶς, Ἰωάννης Καντακουζηνός, Ἐφραίμιος, Χαλκοκονδύλης, Γλυκάς, Φραντζῆς κλπ.).

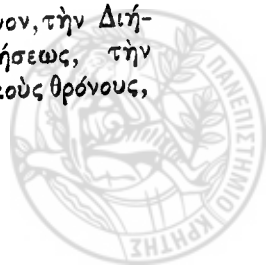
170.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης.
Ἐποχὴ Μακεδόνων.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων.

νων (850—1050) τῶν μεγάλως τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων εὐνοησάντων εἶναι οἱ ἐξῆς. Ὁ Φώτιος († 891) ὁ σφώτερος τῆς ἐποχῆς τοῦ θεολόγος, ἀνὴρ λίαν εὐσεβῆς, ἀνήκων εἰς οἶκον φημισθέντα ἐπὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶσιν αὐτοῦ· διότι ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὁ γενναῖος κατὰ τῶν εἰκονομάχων παλαίσσας ἦτο θεῖος αὐτοῦ. Πρὶν γένηται πατριάρχης κατεῖχεν ὁ Φώτιος τὸ ὑψηλὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραμματέως ἢ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, εἶχε δὲ ἀποδείξει ἀξιοθαύμαστον πολιτικὴν σύνεσιν. Ὡς σοφὸς συνήνου ὁ Φώτιος ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν τότε παιδείαν, εἰργάσθη δὲ μετὰ τοῦ Βάρδα καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ μεγάλως εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Ἡ «Μυριόβιβλος» αὐτοῦ, ἥτις εἶναι γραμματολογικὸν ἔργον, ἐν ᾧ ἀπαριθμεῖ μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων διάφορα ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντα συγγράμματα, ἀποδεικνύει τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ παιδείαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀναβαίνει εἰς 279, εἶναι δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον θεολογικά, εὐρίσκονται ὁμως καὶ ἄλλης ὕλης ἱστορικῆς, γεωγραφικῆς, φιλοσοφικῆς, ῥητορικῆς, γραμματικῆς, μαθηματικῆς καὶ ἰατρικῆς. Ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν κρίσεσιν αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ Φώτιος ἀξιοθαύμαστον γνῶσιν πασῶν τούτων τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ μυριόβιβλος διέσωσεν ἡμῖν τὴν γνῶσιν πολλῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων τῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος. Αἱ δὲ πολλαὶ Ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου πρὸς διαφόρους περὶ διαφορῶν θεολογικῶν ζητημάτων δεικνύουσιν ὅποσαν ὑψηλὴν φήμην θεολόγου ἔχαιρε παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ εἶναι αἱ ἀσφαλέσταται τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πηγαί. Ὁ Βαλέττας ἐποίησε τὴν πληρεστεράν ἐκδόσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου. Νέας ἀνεκδότους ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀ.Κερ. Παπαδόπουλος. Ὁ Φώτιος συνέγραψε καὶ τὰ Ἀμφιλόχεια, ἅτινα εἶναι ἔρευναι ἐπὶ 313 ζητημάτων ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κυζικίου Ἀμφιλοχίου αὐτῷ προταθέντων, περὶ οὗ ἔργου καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλλάτιος ὁμολογεῖ, ὅτι εἶναι πλήρες πολυμαθείας. Ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος ἐξέδωκε τὰ Ἀμφιλόχεια. Πρὸς τούτοις συνέταξεν ὁ Φώτιος Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τὸν Νομοκάνονα, ἐν ᾧ συνέλεξε τοὺς κανόνας καὶ τοὺς σχετικοὺς βασιλικοὺς νόμους, ἐκείνων μὲν μόνον τὸν τίτλον ἀναφέρων καὶ παραπέμπων εἰς τὸ ἑαυτοῦ σύνταγμα, τούτων δὲ καταχωρίζων ὀλόκληρον τὸ κείμενον, τὴν Διήγησιν περὶ τῆς νεοφανοῦς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως, τὴν περίφημον Ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἱερατικοὺς θρόνους,

καὶ Περὶ τῆς τοῦ πνεύματος μυσταγωγίας. Ὁ Φώτιος συνέγραψε καὶ ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ εὐαγγέλια καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, ὁμιλίας καὶ ἄλλα ἔργα. Τινὲς τῶν ὁμιλιῶν του ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Ἀληθείᾳ. Ὁ δὲ Ἀθαν. Κεραμεύς Παπαδόπουλος ἐξέδωκε καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ Φωτίου. (Ἐν Πετροπόλει 1892). Περὶ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ὡς πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῆς Ῥώμης ἐλέχθησαν ἀλλαγῶν τὰ δέοντα (§§ 144—148). Ὁ Φώτιος καὶ ἕνεκα τῆς ἐξόχου παιδείας του καὶ ἕνεκα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν δογμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀγώνων του κατατάσσεται δικαίως μεταξὺ τῶν πρώτων αὐτῆς πατέρων. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤχημασε Βαρθολομαῖος ὁ Ἐδέσσης ἐπίσκοπος, ὁ γράψας κατὰ Μωαμεθανισμοῦ μετὰ ἀκριβοῦς γνώσεως αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα Ἐλεγχος Ἀγαρηνοῦ Νικήτας ὁ Παφλαγῶν, ὁ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰγνατίου τὸν Φώτιον βαναύσως ὕβρισας. Σισίνιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (895), ἀνὴρ λόγιος, εἰδήμων τῆς θεολογίας καὶ τῶν νομικῶν. Νικήτας ὁ Βυζάντιος (842—886), ὁ συγγράψας κατὰ λατίνων «κεφάλαια συλλογιστικὰ ἐκ τῶν κοινῶν περὶ Θεοῦ ἔννοιῶν κατὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης» καὶ ἔργα κατὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ Μωαμεθανῶν (Krumbacher Byz. Litt. 79.). Γεώργιος ὁ Νικομηδείας (περὶ τὸ 860) καὶ Νικήτας Δαβίδ ἐφημισθησαν ὡς ῥήτορες ἐκκλησιαστικοί. Πέτρος ὁ ἐκ Σικελίας, συνέγραψε κατὰ Παυλικιανῶν. Λέων ὁ Σοφὸς († 911), ὁ αὐτοκράτωρ, ἦτο καὶ θεολόγος, ἐκ τῶν συγγραμμάτων δὲ αὐτοῦ διακρίνεται ἡ ἀπολογητικὴ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Καλίφην Ὠμάρ. Ὁ Οἰκουμένιος (990) συνέγραψεν ἑρμηνείας εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων, ἀκολουθῶν καὶ ἐπιτέμνων τὰς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων πατέρων. Συμεὼν ὁ μεταφραστῆς (900) εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν συγγραφεὺς τῶν βίων τῶν ἁγίων. Τινὲς θέτουσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων βιογραφιῶν αὐτῶν, ἃς ἐπεξεργαζόμενος οἰνεὶ μεταφράζει καθαρῶν καὶ βελτιῶν αὐτὰς πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ἀναγνωστῶν. Ἐνίοτε δὲ ἀκολουθεῖ καὶ ἄλλας δημῶδεις παραδόσεις περὶ τῶν ἁγίων. Ἡ μεγάλῃ παρὰ τῷ λαῷ τοῦ βιβλίου τούτου ἀνάγνωσις ἐφελκυσε τῷ Συμεῶνι τὴν ἑκτακτον φήμην, ἧς ἀπήλαυε καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα. Τινὲς τῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόντων βίων δὲν θεωροῦνται

γνήσιοι. Εὐτύχιος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας († 940) ἠσχο-
 λήθη περὶ τὴν γενικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἀραβι-
 στὶ συγγράφας « χρονικὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 940. »
 Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος ἤκμασε κατὰ τὸ ἀΐμιση τῆς
 ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, οἱ δὲ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐθαύμασαν τοσοῦτον
 τὴν θεολογικὴν παιδείαν του, ὥστε νέον θεολόγον καὶ ἄλλον Γρη-
 γόριον ἀπεκάλεσαν αὐτόν. Ἐξεδόθησαν αὐτοῦ διάφοροι πολλοῦ λό-
 γου ἄξιοι λόγοι καὶ πραγματεῖαι τινες. Ὁ Συμεὼν οὗτος ἀπο-
 κλίνει εἰς τὸν μυστικισμόν, ἀκολουθῶν τὴν
 τάσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρεοπαγίτου.
 Κρίνεται μάλιστα ὡς ὁ κορυφαῖος τῶν βυζαντινῶν μυστικῶν.
 Τὰς μυστικὰς του ιδέας ἐκφράζει ἰδίως ἐν τοῖς ἔργοις του «Κεφά-
 λαια μυστικά, θεολογικὰ καὶ πρακτικὰ» καὶ « Ἐρωτες θείων
 ὕμνων», ὅπερ τελευταῖον ἔργον εἶναι μόνον ἐν λατινικῇ μεταφρά-
 σει ἐκδεδωμένον. Ὁ Συμεὼν ἀγαπᾷ τὰς ἀλληγορικὰς
 μυστικὰς ἐξηγήσεις τῶν πραγμάτων καὶ συν-
 ιστᾷ τὴν τελείαν φυγὴν τοῦ κόσμου καὶ τὴν
 δι' ἀδιαλείπτου μελέτης τῶν θείων καὶ ἐνδε-
 λεχοῦς προσευχῆς καὶ πλήρους καὶ ἀποκλειστι-
 κῆς προσηλώσεως πρὸς τὸν Θεὸν ἄμεσον ἐνωσιν
 καὶ συνταύτισιν τῆς ψυχῆς μετ' αὐτοῦ. Πολλὰ ἐκ-
 φράσεις του παθεῖζουσιν, ὅπερ παρατηρεῖται παρὰ τοῖς πλείστοις
 μυστικοῖς. Ὁ Ἐρχαρδ παρὰ Krumbacher (Byz. Litt. 152) θερ-
 μότατα ἐγκωμιάζων θεωρεῖ τὸν Συμεῶνα τοῦτον ἀνώτερον μυ-
 στικὸν τοῦ Νικολάου Καβάσιλα καὶ ἐφάμιλλον τῶν ἀρίστων μυ-
 στικῶν τῆς δύσεως τῶν ἀναφανέντων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.
 Ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος († 1058) ἐστηλίτευσεν ὡς ἄλ-
 λος Φώτιος τὰς καινοτομίας τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπέκρου-
 σεν τὸν παπικὸν δεσποτισμὸν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐχο-
 μεν αὐτοῦ τὴν περιφημον πρὸς τὸν Τρανῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπίσκοπον
 Ἰωάννην ἐπιστολὴν καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα. Πέτρος ὁ Ἀντι-
 οχείας (1051) ἦτο ἀνὴρ ἐπίσημος ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ. Τούτου
 ἔχομεν ἔργα τινὰ κατὰ λατίνων καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μιχαὴλ
 Κηρουλάριον, ἐν ἣ πραγματευόμενος περὶ τῶν δογματικῶν δια-
 φορῶν μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ὡς μόνη σπου-
 δαίαν ἀποδέχεται τὴν τοῦ συμβόλου μεταβολήν, μηδὲμίαν ταῖς
 λοιπαῖς ἀποδίδων σημασίαν. Νικήτας ὁ Στρηθάτος
 (1054), μοναχὸς ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει, δι' ἰδίου συγγράμματος προσέβαλε τὰς καινοτομίας

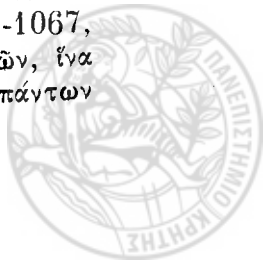
τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστάλη μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου πρὸς τὸν Τρανῶν ἐπίσκοπον Ἰωάννην. Ἐπεγράφετο δὲ τοῦτο· «Περὶ ἀζύμων καὶ τῆς ἐν σάββασιν νηστείας καὶ τῆς τοῖς ἱερεῦσιν ἀπαγορεύσεως τοῦ γάμου.» Καὶ τοῦτο δὲ καὶ ἄλλα ἔργα του σώζονται ἀνεκδότα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου ὄρους. Ὅτι ὁ Στηθάτος ἀνεκάλεσε τὰς κατὰ τῶν λατίνων προσβολὰς του, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πιεσθεὶς, λέγει μὲν ὁ λατίνος Οὐμβέρτος· ἀλλὰ δὲν φαίνεται ἀληθές. Ὁ Οἰκονόμος ἀμφιβάλλει (Περὶ τῶν Ο' Δ', 771). Τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Νικήτα Στηθάτου εἶναι ἀσκητικὰ καὶ μυστικά. Ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου θεολόγου ἐκλίνε καὶ αὐτὸς εἰς τὸν μυστικισμόν, ὃν ἐκθέτει ἐν τῷ ἔργῳ του κυρίως, ὅπερ φέρει ὅμοιον τίτλον τοῦ κυρίου ἔργου τοῦ Συμεῶνος, ἧτοι «Κεφάλαια πρακτικά, φυσικὰ καὶ γνωστικά.» Εἰς τὴν ἐνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ ὁδηγοῦσι κατ' αὐτὸν τρία τινά, πρῶτον ἡ καθαρτικὴ τάξις δηλ. ἡ συνήθης ἀσκησις, προσευχὴ καὶ νηστεία, δεῦτερον ἡ φωτιστικὴ τάξις, δηλ. ἡ θεωρία τῆς φύσεως, ἧτις φωτίζουσα ἀνυψοῖ τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τρίτον ἡ μυστικὴ τάξις δηλ. ἡ ἔκστασις, ἣ λήθη καὶ τελεία προσήλωσις εἰς τὰ θεῖα, ἣ ἐνοῦσα ἀμέσως μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ἀμεσον ἐποπτεῖαν αὐτοῦ ἢ θέωσιν (Krumbacher αὐτόθι). Λέων ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, σύγχρονος τοῦ ἀνωτέρω, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου κατὰ τῶν λατίνων, συνέγραψε κατ' αὐτῶν καὶ ἐπιστολάς. Ἰωάννης Ἐπιφάνιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1064) διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ.

171.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν.

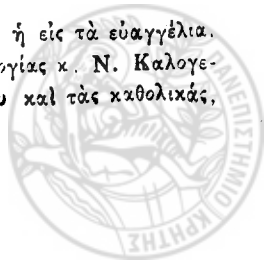
Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν (1050—1250), οἵτινες εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς βυζαντινῆς παιδείας ἐν γένει καὶ ἰδίως τῆς θεολογικῆς, διεκρίθησαν οἱ ἐξῆς θεολόγοι. Μιχαὴλ Ψελλὸς († 1106), ἀνὴρ πολυμαθέστατος, θεολόγος, φιλόλογος, ἱστορικός, μαθηματικός, ἰατρός, ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις ταύταις ὑπάρξας συγγραφεὺς γόνιμος. Ἐγένετο διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἥμιστα φειδωλοὶ ὄντες εἰς τὴν ἀπονομὴν ἐπαίνων, ἀπεκάλουν αὐτὸν ὡ-

πατον τῶν φιλοσόφων καὶ πολυγραφώτατον. Ἐκ τῶν ἐκδοθέντων αὐτοῦ συγγραμμάτων γίνεται δῆλον, ὅτι καὶ ὁ Ψελλός οὗτος δὲν ἦτο νοῦς δημιουργικὸς καὶ πρωτότυπος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνὴρ ἀπλῶς πολυμαθῆς. Ὅπως δὲ ἴστατο ἐπὶ κορυφῆς τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐπὶ Ἰσαάκ Κομνηνοῦ διηύθυνεν ἐν γένει τὰ τοῦ κράτους πράγματα. Ὁ Ψελλός, ὅστις ἦτο ἀναντιρρήτως ὁ σοφώτερος τῶν χρόνων του, δεικνύει, ὅποια τις ἦτο τότε ἡ βυζαντινὴ παιδεία. Αὐτὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἀπὸ πέντε ἐτῶν ἡλικίας ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γραμμάτων, καὶ καυχᾶται, ὅτι ἔκτοτε ἠσθάνθη ἀσβεστον δίσπαν πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἐκπαίδευσίς του δὲν ὑπῆρξε κακὴ· διότι ἄλλως δὲν θὰ ἀπέβαιεν ὁσος ἀπέβη. Ἡ γλῶσσα τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἀρχετὰ καθαρὰ· οἱ στίχοι τῶν ποιημάτων του, ἂν καὶ δὲν ἦτο ἔξοχον ποιητικὸν πνεῦμα, ἀνεκτοί· αἱ μαθηματικαὶ καὶ ἄλλαι γνώσεις του πολλαί. Ἀλλὰ τὸ παρὰ τοῖς τότε πεπαιδευμένοις ἐπικρατοῦν πνεῦμα δεικνύεται ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ὁμιλεῖ ὁ Ψελλός περὶ τῆς συνήθους διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς, ῥητορικῆς, μαθηματικῆς καὶ τῶν λοιπῶν μαθήσεων. Ταῦτα θεωρεῖ ὡς ταπεινά τινα καὶ εὐτελεῖ· αὐτὸς δὲ ἐπιδιώκει τὴν ἐπίδειξιν πολυμαθείας, διὰ τοῦτο πραγματεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ περὶ τῆς σοφίας τῶν Χαλδαίων, περὶ τῆς δῆθεν δυνάμεως τῶν πολυτίμων λίθων, περὶ τῆς τέχνης τοῦ ἐργάζεσθαι τὸν χρυσόν! Ἐξέθηκε δὲ διὰ στίχων τοὺς νόμους τοῦ κράτους! Ἐν τινι δὲ τῶν συγγραμμάτων του, τὸ ὅποσον εἶναι εἰδὸς τι ἐγκυκλοπαιδείας, ἀρχεται ἀπὸ τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ λήγει εἰς τὰ περὶ μαγειρικῆς! Ἐποίησε δὲ καὶ ἐγκώμια εἰς τοὺς κόρεις, τοὺς ψύλλους καὶ τὰς φθεῖρας! Ὁ Ψελλός σὺν τοῖς ἄλλοις ἔγραψεν εἰς τὸ ἄσμα τῶν ἀσμάτων ἐξηγησινδιὰ στίχων πολιτικῶν καὶ ἐρμηνείαν συλλεγεῖσαν ἐκ τῶν πατέρων Γρηγορίου Νύσσης, Μαξίμου καὶ Νείλου, πρὸς τοῦτοις περὶ Εὐχιτῶν διάλογον, περὶ Ἁγίας Τριάδος καὶ ἐνανθρωπήσεως, Παντοδαπὴν διδασκαλίαν, λόγους καὶ πλεῖστα ἄλλα (Krumbacher Byz. Litter 80) Ἐν τῇ πάλῃ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαάκ πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον ὁ Ψελλός ὑπεστήριζεν ὅλαις δυνάμεσι τὸν πρῶτον. Ὁ κληρὸς ὅμως ἅπας ἦτο προσκεκολλημένος τῷ πατριάρχει, καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν εὐγλωττίαν ἣν ἀνέπτυξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπ' αὐτοῦ. Ὁ μοναχὸς Νίκων, ὅστις (ἔζη περὶ τοὺς χρόνους 1059-1067, ἔγραψεν ἐρμηνείαν τῶν θείων ἐντολῶν χάριν τῶν μοναχῶν, ἵνα ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τελείαν ἀσκησιν. Στήριζεται δὲ πρὸ πάντων

εἰς τὸν Χρυσόστομον. Νικητάς Σερρώνιος. Ἀκμάζων περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὑπῆρξε διδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Ἡρακλείας (1070). Συνέταξεν ἐρμηνευτικὰς σειρὰς ἐκ τῶν ἐρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων Πατέρων εἰς Ἰώβ, τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς καὶ τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν. Θεοφύλακτος (1074). Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν δοκιμωτέρων ἐρμηνευτῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀκολουθῶν πιστῶς τὸν Χρυσόστομον, ἐνόησε δὲ μόνον ἀναμιγνύων καὶ ἰδίας γνώμας, φιλεῖ δὲ τὰς ἀλληγορικὰς ἐρμηνείας. Ἐχομεν αὐτοῦ ἐρμηνείας εἰς τὰ Εὐαγγέλια, τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, τὰς τοῦ Παύλου καὶ τὰς καθολικὰς ἐπιστολάς καὶ εἰς τοὺς 12 ἐλάσσονας προφήτας. Ὡς δογματικὸς καὶ ἐρμηνευτὴς διεκρίθη Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Τὸ ἐπισημότερον δογματικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι ἡ Δογματικὴ Πανοπλία ἥτοι συλλογὴ χωρίων ἐκ τῶν δοκίμων πατέρων κατὰ τῶν διαφόρων αἱρέσεων ἐν συστηματικῇ τάξει συνθεθειμένων. Τὴν ὕλην τοῦ συγγράμματος τούτου εἶχον συλλέξει κατὰ διαταγὴν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πολλοὶ θεολόγοι, ὅπως εὐκόλως ἦναι δυνατόν νὰ καταπολεμῶνται οἱ αἱρετικοί, ὁ δὲ Εὐθύμιος ἐπεξεργάσθη καὶ συστηματικῶς διέταξε τὸ ὅλον. Φθάνει δὲ τὸ ἔργον ἐν τῇ καταπολεμῆσει τῶν αἱρέσεων μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ συγγραφέως, καὶ εἶναι ἰδίως χρήσιμον τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἀναφνεισῶν αἱρέσεων. «Σπανίως ἀπαντᾷ τις βασιμους ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, ἢ κριτικὴν τῶν παραδεδομένων, ἢ τοῦλάχιστον ζωογόνησιν αὐτῶν διὰ νέας τινὸς μορφῆς.» Ὁ Ζυγαδηνὸς ἐν τῇ Πανοπλίᾳ του πολεμεῖ τοὺς λατίνους καὶ τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δόγμα των. Διὰ τοῦτο ὁ ἐκδότης τῆς λατινικῆς μεταφράσεως αὐτῆς P. F. Zini (Venet. 1555) παραλείπει ὀλόκληρον τὸ μέρος τοῦτο αὐτῆς τὸν Titulus XIII. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξεδόθη ἐν Βλαχίᾳ 1711. Καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει δὲ ταύτῃ παρελείφθησάν τινα, ὅσον τὰ κατὰ Μωαμεθανῶν. Ἡ Πανοπλία ἀποτελεῖται ἐξ 24 τίτλων. Ἄξια πολλοῦ λόγου εἶναι καὶ αἱ ἐρμηνευτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ζυγαδηνοῦ, ἰδίως ἡ εἰς τὰ εὐαγγέλια ἐρμηνεία του. ¹ Ὁ Ζυγαδηνὸς συνέταξεν

1 Ἐκ τῶν ἐρμηνειῶν τοῦ Ζυγαδηνοῦ εἶχεν ἐκδοθῆ μόνον ἡ εἰς τὰ εὐαγγέλια. Κατὰ δὲ τὸ 1880 ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ κληρικός τῆς θεολογίας κ. Ν. Καλογεράς εὐρών ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὴν εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ τὰς καθολικὰς,

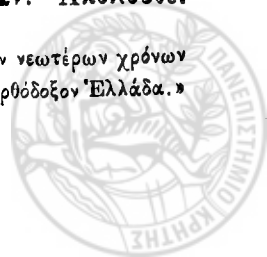

έρμηνείας καὶ εἰς τοὺς ψαλμοὺς καὶ τὰς ᾠδὰς τῆς Π. Δ. καὶ ἔργα κατὰ Βογομίλων, Εὐχιτῶν καὶ λατίνων (Krumbacher Byz. Literaturat. 82.) Κατὰ τῶν Ἰακωβιτῶν ἔγραψαν ὁ Κυζίκου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κορίνθου Δημήτριος (τοῦ αὐτοῦ 79). Ἑρμηνευτικῶν σειρῶν εἰς τὴν Γραφὴν συγγραφεῖς ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἡρακλείας Νικήτας, ὁ Νεόφυτος Ἐγκλειστος καὶ ὁ Μιχαήλ Δούκας. Ἰωάννης Φουρνής. Ἦτο μοναχὸς ἀκμάζων περὶ τὸ 1112. Ὅτε ἐπὶ τοῦ πάπα Πασχάλη τοῦ Β' ἐπέμφθη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς Ἀλέξιον Κομνηνὸν Πέτρος ὁ Χρυσολάνος καὶ παραστάς ἐν συνόδῳ ἀνατολικῶν ὑπερήσπισε τὸ λατινικὸν δόγμα, ἐξ ὀνόματος τῶν ἀνατολικῶν ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης οὗτος. Τὴν ὀμιλίαν αὐτοῦ ἔχομεν ἐκδεδομένην. Ἄλλην πραγματείαν τοῦ Φουρνῆ ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ Γρηγ. Παλαμᾶς μετὰ τῶν λόγων Θεοφάνους τοῦ Κεραμέως. Νικομηδείας Νικήτας. Ἀκμάζων καὶ οὗτος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, συνεζήτησε λίαν εὐφυῶς καὶ μετὰ βαθείας τῶν πραγμάτων γνώσεως πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος Λωθαρίου Ἀνσελμον περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, πολεμήσας μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας πρὸ πάντων τὴν ζητούμενην ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ πάπα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν ἀπειλοῦσαν κατ' αὐτὸν νὰ μετατρέψῃ πάσας τὰς ἄλλας ἐκκλησίας εἰς δούλας τῆς ῥωμαϊκῆς, νὰ καταστήσῃ δὲ πᾶσαν ἐπιστήμην περιττήν καὶ νὰ ἀνατρέψῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀξίαν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Συνέγραψε διάφορα κατὰ λατίνων συγγράμματα. Μιχαήλ Γλυκάς συνέγραψεν 92 ἐπιστολάς περὶ θεολογικῶν ζητημάτων. Θεόδωρος Πρόδρομος, ὁ διὰ τὴν πτωχείαν του Πτωχοπρόδρομος ἐπικαλούμενος, ἀνὴρ φημιζόμενος ὡς πολυμαθὴς μετὰ τῶν συγχρόνων του. Συνέταξε κατὰ λατίνων. Ὁ Πτωχοπρόδρομος σὺν τοῖς ἄλλοις συνέγραψε τετραστίχα ἱαμβεῖα καὶ ἠρῶα εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ἄλλα ἱαμβεῖα εἰς τὴν Καινὴν. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ δύο ποιήματα εἰς δημῶδη γλῶσσαν ἀφιερωμένα εἰς Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν, ὑπὸ Κοραῆ ἐκδοθέντα καὶ ἐξηγηθέντα ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἀτάκτων ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς. Τῷ 1887 συνεπληρώθη ἡ ἐκδοσις ἐν 2 τόμοις ἐν Ἀθήναις. Προτάσσονται προλεγόμενα ἐκτενῆ. Ἡ εἰς τὰς καθολικὰς ἐπιστολάς ἐρμηνεία, ἣτις εἶχε προεκδοθῆ ὑπὸ τοῦ Κραμέρου ἐν Ὁξφόρδῃ, κατὰ τινας δὲν εἶναι τοῦ Ζυγαδινοῦ, ἀλλ' Ἀνδρίου τινὸς Πρεσβυτέρου (Περλ. Litter. Centralblatt Asiens 1887 n° 39. Ὅρα καὶ Ἀντιπελάργησιν ἢ ἀπάντησιν τοῦ Νικηφόρου Καλογερᾶ 1888.)

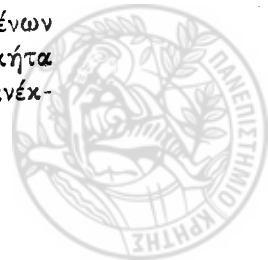

αὐτοῦ. Ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις περιγράφει τὰ ἔθη τῶν τότε μοναχῶν. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἔχουσι πολλήν σημασίαν διὰ τὴν γνώσιν τῆς καταστάσεως τοῦ τότε κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Νεῖλος Δοξαπατρῆς (1140). Τούτου ἔχομεν σπουδαῖον ἔργον τὸ περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων, ἐν ᾧ προσβάλλει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ πάπας ἔχει τὰ πρωτεῖα τῆς τιμῆς ὡς διάδοχος δῆθεν τοῦ Πέτρου, ἐνῶ τὰ πρωτεῖα ἐκεῖνα κατὰ τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἀπενεμήθησαν αὐτῷ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς σημασίας τῆς πόλεως Ῥώμης. Κατὰ τῶν λατίνων συνέγραψαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁ Θεόδωρος Κοροπαλάτης, ὁ Νικήτας Σεΐδης καὶ ὁ Νικαίας Εὐστράτιος. Ἐκ τούτων ὁ Νικαίας Εὐστράτιος συνέγραψε διάφορα ἔργα οἷον «Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος» κατὰ Χρυσολάνου καὶ ἄλλα, διὰ δὲ τὴν παιδείαν του φημίζεται μεγάλως καὶ κατατάσσεται ἐν τῇ χορείᾳ τῶν πρώτων λογίων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, τοῦ Εὐσταθίου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Νείλου Καβάσιλα, τοῦ Ψελλοῦ καὶ τῶν τοιοῦτων (Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο' Δ', 789). Ἄλλοι κατὰ λατίνων συγγράψαντες εἶναι ὁ Βασίλειος Ἀχριδηνὸς καὶ Νικόλαος ὁ Μουζάλων.¹ Κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἔγραψεν ὁ Γάζης ἐπίσκοπος Σαμωνᾶς, περὶ δὲ τῶν πρὸς τοὺς Ἀρμενίους διαπραγματεῦσεων περὶ ἐνώσεως ὁ ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἀκμάσας φιλόσοφος Θεωριανὸς δύο πραγματείας. Νικόλαος ὁ Μεθώνης ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὑπῆρξεν εὐφυῆς καὶ πεπαιδευμένος θεολόγος. Εἶναι δὲ τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἔργον, «ἡ ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ πλατωνικοῦ.» Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τοῦ Ε' αἰῶνος εἶχε, καθὼς εἶδομεν καὶ ἀλλαχοῦ (§ 163), πολλοῖς ἐμπνεύσει ὑπέμετρον πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἀγάπην καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν χριστιανισμόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ Νικόλαος ἀναγκαίαν ἀναίρεσιν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐκ τῶν ἀρίστων ἔργων τῆς βυζαντινῆς θεολογίας διὰ τὴν βαθύτητα τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀπλότητα καὶ ἀκρίβειαν τῆς φράσεως. Διὰ τῆς ἀναίρεσέως του ζητεῖ ὁ σοφὸς ἐπίσκοπος Νικόλαος νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν. Ἀκολουθεῖ

¹ Περὶ τῆς μεγάλης πληθούς τῶν μετὰ τὸν Φώτιον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων κατὰ πάπα γραφέντων ἑλλήνων λογίων ὄρα Ἀνδρονίκου Ὁρθόδοξον Ἑλλάδα.»

μὲν καὶ αὐτὸς πιστῶς τοὺς ἀρχαίους, ἰδίως Γρηγόριον τὸν Ναζι-
 ανζηνὸν καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην, ἀλλ' ἡ πολεμικὴ καὶ ἀπολογη-
 τικὴ του εἶναι τοσοῦτον πνευματώδης καὶ βαθεῖα, ἡ δὲ ἔκθεσις του
 τοσοῦτον σοφῆς, ἀπλή καὶ ἀκριβῆς, ἐν γένει τὸ ὕφος του τοσοῦ-
 τον ζωηρὸν καὶ ἀθηρὸν, ὅσον παρ' οὐδενὶ ἐκ τῶν συγχρόνων του.
 Ὁ Μεθώνης συνέγραψε καὶ ἄλλα θεολογικὰ ἔργα κατὰ τῶν Βο-
 γομιλων, τοῦ Σωτηρίχου, τῶν λατίνων καὶ ἄλλα. Ὁ Ἐργενροϊ-
 θερ καὶ ὁ Ἐρχαρδ (παρὰ Krumbacher Byz. Litter. 85) κρίνουσι
 δυσμενῶς τὸν Νικόλαον ὡς ἐχθρὸν τῶν λατίνων. Ὁ Ἀ ν δ ρ ὀ
 ν ι κ ο ς Κ α μ α τ η ρ ὄ ς, ἐπίσημος πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐκ μητρὸς
 ἀνήκων εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν τῶν Δούκα, τῆ συ-
 στάσει τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ συνέγραψεν ἱερὰν
 ὀπλοθήκην ἀνέκδοτον ἔτι, ὅμοιον ἔργον καὶ πρὸς ὅμοιον σκοπὸν
 τῆ δογματικῆ Πανοπλίᾳ τοῦ Εὐθυμίου Ζηγαδηνοῦ κατὰ τῶν λα-
 τίνων καὶ ἀρμενίων (Krumbacher Byz. Litt. 90). Ὁ Ν ι κ ῆ τ α ς
 Ἀ χ ο μ ι ν ἄ τ ο ς ἢ Χ ω ν ι ἄ τ η ς († μετὰ τὸ 1206) ἦτο ἐπί-
 σης σπουδαῖος θεολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀπῆλθε δὲ παρὰ
 τοῖς συγχρόνοις του μεγάλης φήμης ἀνδρὸς εὐσεβοῦς καὶ πεπαι-
 δευμένου καὶ ἀνήλθεν εἰς τὰ ὕψιστα πολιτικὰ ἀξιώματα. Τὸ σπου-
 δαιότερον θεολογικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι ὁ «θησαυρὸς τῆς ὀρθοδο-
 ξίας» ἐν 27 βιβλίοις. Συνεγρᾶφη δὲ οὗτος πρὸς διδασκαλίαν φίλου
 τινὸς αὐτοῦ καὶ περιέχει ἔκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως μετὰ ἀ-
 ναιρέσεως τῶν αἰρετικῶν. Ἐν τῇ διατάξει τῆς ὕλης ἀκολουθεῖ
 τὸν Εὐθύμιον, τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ συμπληρώσῃ. Ὁμολογουμένως
 δὲ ὑπερτερεῖ ὁ Νικήτας τοῦ Εὐθυμίου ὡς δογματικὸς, διότι καὶ
 πλουσιώτερος εἶναι, εἰς πολὺ περισσότερα ἀντικείμενα ἐκτεινόμε-
 νος, καὶ μετὰ τρόπου πολὺ ἐλευθερωτέρου πραγματεύεται περὶ
 αὐτῶν, μὴ ἀφήνων ἀπλῶς ἄλλους νὰ σκέπτωνται ἀντ' αὐτοῦ καὶ
 νὰ λαλῶσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σκεπτόμενος καὶ λαλῶν. Ἐμμένει
 μὲν καὶ αὐτὸς ἀμέτρως προσκεκολλημένος εἰς τὰ παραδεδομένα,
 ἀλλὰ δίδει μεγάλην ἀξίαν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν κατανόησιν,
 καὶ ἀπέχει τοσοῦτον νὰ περιφρονήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπεξερ-
 γασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε τοὺς τοῦτο πράττοντας ἀριθμεῖ
 ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν γνωσιμάχων μεταξὺ τῶν αἰρετικῶν. Ἐκ τῶν
 27 βιβλίων τοῦ Θησαυροῦ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐδημοσιεύθησαν λατι-
 νιστὶ μόνον τὰ 5 πρῶτα ὑπὸ Μορέλλου ἐν Παρισίοις 1569. Ἐν
 τῷ 11 καὶ 12 γράφει κατὰ λατίνων. Μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων
 ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του συνηριθμεῖτο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικήτα
 Μ ι χ α ῆ λ Ἀ χ ο μ ι ν ἄ τ ο ς ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, οὗτινος ἀνέκ-

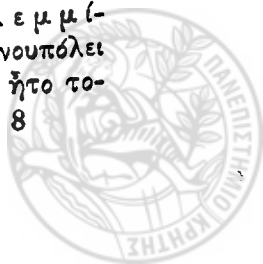
δοτα ἔργα ἐξέδωκεν ὁ Σπυρίδων Λάμπρος. Ὡς ῥήτωρ διεκρίθη Θεοφάνης ὁ Κεραμεύς, ἐπίσκοπος Ταυρομενίου ἐν Σικελίᾳ, οὗτινος σώζονται 65 ὀμιλῖαι εἰς τὰ εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν τοῦ ἑνιαυτοῦ, διακρινόμεναι ἐπὶ κάλλει λόγου καὶ ὑπερέχουσαι πασῶν τῶν ὁμοίων ὀμιλιῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης διὰ τῆς εὐγενοῦς ἀπλότητος αὐτῶν καὶ δημοτικότητος. Τὸ κείμενον ἐξηγοῦσι βασιμῶς ἄνευ πομπῶδους ἐπιδείξεως ἢ ψευδοῦς φιλοκαλίας, ἐφαρμόζουσαι αὐτὸ ἐπὶ τοῦ βίου. Νεωτέραν ἐκδοσιν τῶν λόγων τούτων ἐφιλοπόνησε κατὰ τὸ 1860 ὁ ἀρχιμ. Γρηγόριος Παλαμᾶς. Καὶ ὁ Γερμανὸς ὁ γνωστὸς καὶ ὡς ἐξηγητῆς τῆς λειτουργίας διέπρεψεν ὡς ῥήτωρ. Τινὲς ἀποδίδουσι τὴν ἐρμηνείαν τῆς λειτουργίας τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ εἰς τὸν ἀρχαιότερον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸν τὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος († 715. Ὅρα Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο' Δ' 781). Ὁ Γερμανὸς οὗτος ἔγραψε καὶ κατὰ λατίνων. Ὁ Ἰωάννης Φωκᾶς ἐκ Κρήτης περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀκμάσας, περιηγηθεὶς τοὺς ἁγίους τόπους, συνέγραψε γεωγραφίαν Συρίας, Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης. Εἰς τῶν ἀρίστων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωρεῖται καὶ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ γνωστὸς καὶ ὡς σπουδαῖος ἐρμηνευτῆς τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὀμήρου. Οἱ λόγοι καὶ αἱ 74 ἐπιστολαὶ αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὰ θεολογικὰ δεινότητα αὐτοῦ καὶ τὸν ἑξοχὸν τοῦ ἀνδρὸς χαρακτῆρα. Ὁ Εὐστάθιος ἐσπούδασε νὰ ἀναμορφώσῃ τὸν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ λίαν ἐκπεπτωκότα μοναχικὸν βίον, ὃν ἄλλως μεγάλως ἐτίμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον συνέγραψε τὴν «ἐπίσκοψιν βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτοῦ» καὶ «περὶ ὑποκρίσεως». Ὁ Εὐστάθιος ἐλέγχει πικρῶς τὴν πρὸς τὴν παιδείαν ἀδιαφορίαν τῶν μοναχῶν, τὴν παραμέλησιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μοναστηρίων τῶν καὶ τὸν φαρισαισμὸν πολλῶν ἐξ αὐτῶν. Ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ ὑπομνήματα εἰς τὴν ἑξαήμερον καὶ ἄλλα θεολογικὰ ἔργα. Ὅτε οἱ Νορμανδοὶ, κυριεύσαντες τὴν Θεσσαλονικὴν, κατέστρεψαν αὐτὴν (1185), ὁ Εὐστάθιος ὡς καλὸς ποιμὴν ἔμεινε παρὰ τῆ ἑαυτοῦ ποιμνῆ, στηρίζων καὶ παραμυθῶν τοὺς πάσχοντας, περιέγραψε δὲ μετὰ ταῦτα τὴν καταστροφὴν ταύτην. Τὸν Εὐστάθιον ἐγκωμιάζουσι πάντες οἱ νεώτεροι ὡς κατὰ πάντα ἄριστον ἄνδρα καὶ ἀληθῶς πεπαιδευμένον τὴν τε θύραθεν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν καὶ ἀγαθωτάτου χαρακτῆρος. Ὁ Κορραῆς ἐπαινεῖ μεγάλως, ὀνομάζων αὐτὸν σοφὸν καὶ χρήσιμον ἱε-

ράρχην, διότι ἐν καιρῷ τῆς τόσης μικρολογίας καὶ τῆς θρησκομανίας τῶν συγχρόνων του αὐτὸς ἐγνώριζε νὰ ἐκτιμᾷ τοὺς ἀρχαίους σοφοὺς, ἡσχολεῖτο δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῆς ἑλληνικῆς σοφίας Ὁμήρου πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἐν Προλεγόμενοις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἡλιοδώρου). Καὶ ὁ Θερειανὸς ἐγκωμιάζει θερμότατα τὸν Εὐστάθιον καὶ θαυμάζει τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ φρόνημα ἐν μέσῳ κοινωνίας ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς μηδόλως ἀκμαζούσης. Ἐκ δὲ τῶν ξένων ὁ μὲν μέγας φιλόλογος Οὐόλφιος μετ' ἐγκωμίων μνημονεύει ἐν τοῖς προλεγόμενοις εἰς τὸν «Ὁμηρον» τῶν εἰς Ὁμηρον παρεκβολῶν τοῦ Εὐσταθίου, ὁ δὲ Νέανδρος ὀνομάζει αὐτὸν ἀριστον ἄνδρα. Ὡς ὑμνογράφοι ἐφημιζοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης καὶ Ἰωάννης ὁ Εὐχαίτων ἢ Μαυρόπους (ἐκ τοῦ ἸΑ' αἰῶνος). Ὁ Ἰωάννης οὗτος Μαυρόπους ὁ ἔπειτα Εὐχαίτων ἐπισκοπος γενόμενος σύγχρονος τοῦ Ψελλοῦ ἦτο ἀνὴρ πολὺ λόγιος, ἐδίδασκε δὲ μετὰ τοῦ Ψελλοῦ ἐν τῇ σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διακρινόμενος ὡς ποιητῆς καὶ ῥήτωρ. Περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Draesecke (ἐν τῷ βυζαντ. περιοδ. τοῦ Κρουμπάχερ 1896). Ἐρμηνείας ὠφελίμους τῶν κανόνων συνέγραψαν ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὁ καὶ ὡς ἱστορικὸς γνωστός, καὶ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν ὁ μετὰ τὸ 1203 ἀποθανών. Οὗτος ἀνδείχθη πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἀλλὰ τὴν θέσιν ταύτην, κυριευθείσης τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ. Ὁ Βαλσαμῶν ἐκτὸς τῆς ἐρμηνείας τῶν κανόνων, ἧτις δεικνύει τὴν σπανίαν διὰ τοὺς τότε καιροὺς παιδείαν του, ἔγραψε καὶ ἐπιστολὰς καὶ ἀποκρίσεις πρὸς τὰς κανονικὰς ἐρωτήσεις Μάρκου τοῦ Ἀλεξανδρείας. Ὁ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ὁ Β' Λάσκαρις ἦτο λίαν πεπαιδευμένος. Ἐγραψε χριστιανικῆς θεολογίας βιβλία ὀκτώ, κατὰ λατίνων, ὀμιλίας, λόγους, ἀσκητικά, ἐπιτομὴν ἠθικῶν, προσευχὰς καὶ κανόνας εἰς τὴν παρθένον.

172. α'.

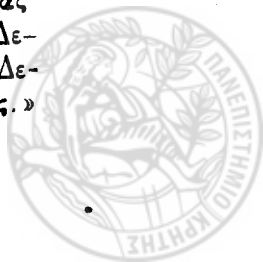
Οἱ θεολόγοι τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων (1250—1450) ἤκμασαν οἱ ἀκόλουθοι θεολόγοι. Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης, εὐσεβὴς καὶ πεπαιδευμένος μοναχὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν μέσων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (1255), οὗτινος ἡ φήμη ἦτο το-

σαύτη, ὥστε ἐπιμόνως παρεκλήθη ποτὲ νὰ ἀναβῆ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἀλλ' αὐτὸς φιλῶν τὸν ἡσυχον τῆς μελέτης βίον ἀπέκρουσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Βλεμμίδης ἦτο τοσοῦτον σεβαστὸς τοῖς πᾶσι καὶ τοσοῦτον πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς τολμηρὸς, ὅτε ἐμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ δίκαιον, ὥστε ἐτόλμησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν εἰς τὸ μοναστήριόν του εἰσοδὸν τῆ εὐνοουμένη τοῦ αὐτοκράτορος Δούκα Μαρκεούση, ἣν οὗτος ἀπῆτει ἵνα πάντες τιμῶσιν ὡς αὐτοκράτειραν. Συνέγραψε δὲ ἐρμηνείας καὶ ἄλλα ἔργα καὶ κατὰ λατίνων σπουδαῖα συγγράμματα, ἦτοι δύο λόγους περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ βιβλία δύο κατὰ λατίνων. Περὶ τοῦ Βλεμμίδου τούτου ἰσχυρίζονται λατῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Ἀλλάτιος καὶ ἄλλοι), ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἐφρόνει συνδιαλλαχτικώτερα πρὸς τοὺς λατίνους. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνήρθεσεν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις (ἐν τῇ ἀνακρίσει περὶ Βλεμμίδου Τόμ. Γ' συγγραμμ. Βρυεννίου.) Πρὸ αὐτοῦ ἀπέδειξε τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Δοσίθεος (ἐν τόμ. Ἀγάπης προλεγ. σελ. 898). Καὶ ὁ Οἰκονόμος ἀποκρούει τὴν περὶ ἀποκλίσεως τοῦ Βλεμμίδου πρὸς τοὺς λατίνους γνώμην τοῦ Ἀλλατίου καὶ ἄλλων παπιστῶν. Κατὰ τῶν λατίνων ἔγραψαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ἄλλοι. Ὑπὲρ δὲ τῶν λατίνων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως ἐκηρύχθησαν φανερώς ὁ Βέκκος (+ 1298), ὁ διάκονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Μελιτηνιώτης καὶ ὁ Γεώργιος Μετοχίτης. Ὁ Νεῖλος Καβάσιλας ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἠγωνίσθη τούναντίον κατ' αὐτῶν διὰ σπουδαιοτάτων συγγραφῶν. Ὅτε οἱ Ἕλληνες θεολόγοι κατὰ τὸ 1438 ἤτοιμαζόντο νὰ ἀναχωρήσωσιν εἰς Φερράραν, ἀποστελλόμενοι παρὰ Ἰωάννου Ζ' τοῦ Παλαιολόγου, ἵνα διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν λατίνων περὶ ἐνώσεως, σύνοδος τις ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέστησεν αὐτοῖς ἰδίως τὴν σπουδὴν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Νεῖλου τούτου ὡς ὀρθότατα καὶ ἐπιτυχέστατα παντὸς ἄλλου ἔργου ἐξεταζόντων τὰς μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν διαφοράς. Ὁ Μάρκος καὶ ὁ Σχολάριος ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐπιστηριζόμενοι, ἐπολέμησαν τὸν παπισμὸν. Οὐχ ἦττον δὲ κεκηρυγμένος τῶν λατίνων πολέμιος ὑπῆρξε καὶ ὁ μοναχὸς Μάξιμος ὁ Πλανούδης, εἰς τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του (1350), ὅστις καὶ ἐπὶ κλασικῇ παιδείᾳ διεκρίθη, μετέφρασε δὲ καὶ τὸ περὶ Τριάδος σύγγραμμα τοῦ Αὐγουστίνου. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν ἡσυχαστῶν ἔριδι κατὰ μὲν τῶν μοναχῶν τοῦ ἁγίου Ὁρούς ἐκηρύχθησαν ὁ πεπαιδευμένος Βαρλαάμ (+ 1348), ὅστις ἐν ἀρχῇ κατὰ τοῦ πάπα γράφας,

ἔπειτα μεταβαλὼν φρόνημα καὶ τῶν λατίνων φίλος ἀποβάς, εἰργάσθη, πλὴν ματαίως, πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἔλθων εἰς Ἀβινιῶνα τῆς Γαλλίας ὡς ἀπεσταλμένος Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' πρὸς τὸν ἐκεῖ ἐδρεύοντα πάπαν, καὶ γράψας ὑπὲρ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἠναγκάσθη δὲ ἐπὶ τέλος νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ Γεώργιος Ἀκίνδυνος, μαθητὴς τοῦ Βαρλαάμ, ὁ Μανουὴλ Καλέκας, ὁ περὶ τὸ 1360 εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν εἰσελθὼν καὶ τοὺς ἀνθενωτικoὺς πολεμήσας, ὅστις μετέφρασεν ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν διάφορα συγγράμματα, ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγοράς, ὅστις συνέταξε πολλὰ δογματικὰ καὶ ἱστορικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ἔργα, ὁ Ἰωάννης Κυπαρισσιώτης, ὁ γράψας κατὰ Παλαμᾶ καὶ Νείλου Καβάσιλα καὶ ἄλλα, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος, ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, ὁ συγγραφεὺς ἐπιτομῆν τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου καὶ τὸ σπουδαῖον ἔργον περὶ αἱρέσεων καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. Θερμώτατοι δὲ τῶν ἡσυχαστῶν συνήγοροι ὑπῆρξαν Γρηγόριος Παλαμάς († 1360), ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, εἰς τῶν πρώτων θεολόγων τῶν χρόνων τοῦ ἀναδειχθεῖς, διακριθεὶς δὲ καὶ ὡς ἐχθρὸς ἄσπονδος τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἐνώσεως. Ὁ Παλαμάς κατήγετο ἐξ ἐπιφανῶν γονέων, ἀνατραφεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Βυζαντίου. Ἐγένετο ἔπειτα μοναχὸς τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ εἶτα μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Ἀπέκτησε δὲ ζῶν φήμην ἐναρετωτάτου ἀνδρός, διὰ δὲ τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο προσφιλέστατος πᾶσι. Ἡ ἐκκλησία τιμᾶ αὐτὸν ὡς ἅγιον, τῆς μνήμης αὐτοῦ τελουμένης τῇ Β' κυριακῇ τῶν νηστεϊῶν. Τὸ δὲ λείψανον αὐτοῦ σώζεται μέχρι τῆς σήμερον. Εἶχεν ἀντίπαλον τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, ὅστις πολλὰ γράφει κατ' αὐτοῦ. Ἀπολογούμενος δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔγραψε τὸ ἔργον περὶ τῆς τοῦ Γρηγορᾶ ψευδογραφίας. Κατὰ τῶν λατίνων δὲ ἐπῆλθε τοσοῦτον σφοδρῶς καὶ μετὰ τσαούτης εὐδοκίμησεως, ὥστε οὗτοι μισοῦσιν αὐτὸν καὶ ἀποστιγοῦσιν ὡς τὸν Φώτιον καὶ Μάρκον τὸν Εὐγενικόν. Ἐχομεν παρ' αὐτοῦ δύο λόγους ἀποδεικτικούς, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, διάφορα συγγράμματα κατὰ τοῦ Βέκκου, τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου ὑπὲρ τῶν ἡσυχαστῶν ἀποδεικτικούς λόγους κατὰ λατίνων ἐπιστολάς· κεφάλαια ὀμιλίας· λόγους ζε' ἐκλογὰς μαρτυριῶν Γραφῆς· κατὰ Γρηγορᾶ· καὶ Δεκάλογον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχει πλήρη τίτλον τὸν ἐξῆς· «Δεκάλογος τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας ἡτοι τῆς Νέας Διαθήκης.»

Ἐδημοσιεύθη δὲ πολλάκις, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου (1851). Ἐξηγῶν ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς τὰς τέσσαρας πρώτας ἐντολάς τοῦ Δεκαλόγου, ἐκτίθησι συγχρόνως καὶ τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν δὲ τῇ ἐξηγήσει τῶν ἐξ τελευταίων ἐντολῶν ἀναπτύσσει τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὡστε περιλαμβάνει τὸ ἔργον ὀλόκληρον τὸ σύστημα τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἀληθειῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Νικόλαος Κασσιλας μετὰ τὸν Παλαμᾶν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, φίλος δὲ καὶ προστάτης τῶν τοῦ Ἄθω μοναχῶν, ἀνὴρ δεδιδασμένος τὴν κλασικὴν παιδείαν καὶ φιλοσοφικῶς μεμορφωμένος καὶ γονιμώτατος συγγραφεὺς. Ἡ κυρία τάσις τῆς θεολογίας του ἦτο ἡ μυστικὴ τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ ἀναμφίβολως πρέπει νὰ ἀριθμῆται μετὰ τῶν εὐγενεστάτων, βαθνουστάτων καὶ εὐσεβεστάτων ὀπαδῶν τῆς τάσεως ταύτης. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἀπήλαυε καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα μεγάλης ὑπολήψεως. Ἡ ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς μυστικῆς εἰς τὴν λειτουργίαν παρουσιάζεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἐξ αὐτῆς προήλθε τὸ σύγγραμμα «Ἑρμηνεία κεφαλαιώδης εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν», ἐξ οὗ οἱ μετὰ ταῦτα ἐξηγητὰί τῆς λειτουργίας μεγάλως ἐπωφελήθησαν. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι τὰ 7 βιβλία «περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.» Τὸ σύγγραμμα τοῦτο δικαιολογεῖ τὸν μέγαν βαθμὸν τῆς τιμῆς, ἧς ἀπήλαυεν ὁ συγγραφεὺς παρὰ τοῖς συγχρόνοις του, καὶ εἶναι ἴσως τὸ ἐπιτυχέστερον προῖὸν πάσης τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς θεολογίας. Ἡ κυρία ἐννοια τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι, ὅτι ὁ χριστιανὸς πρέπει ἀπὸ τοῦ βίου τούτου νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἐν Θεῷ ζωὴν, ἧτις τελειοῦται μετὰ θάνατον. Ἡ ζωὴ αὕτη διατηρεῖται διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ διὰ τῆς μελέτης ἢ ἐποπτείας τοῦ Θεοῦ, τελειοῦται δὲ διὰ τῆς ἀμέσου ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ βάπτισμα εἰσάγει εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, τὸ χρίσμα στερεοῖ ἐν αὐτῇ, ἡ δὲ εὐχαριστία ἐνοῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ (Krumbacher 158). Ὁ Φιλόθεος († 1371) ἦτο ἐμπαθὴς πολέμιος τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ φίλος τῆς ἡσυχαστικῆς μυστικῆς θεοσοφίας. Ὡς ὀπαδὸς τῆς θεολογίας τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἡσχολήθη καὶ οὗτος ἐπιμελῶς εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς λειτουργίας, περὶ ἧς ἔχομεν δύο συγγράμματα ἐκδοδομένα. Ὁ Φιλόθεος ἔγραψε πλὴν τῆς Ἑρμηνείας εἰς τὴν λειτουργίαν ἀντιρρητικὸς λόγους πρὸς Νικηφόρον Γρηγοράν, βίον τοῦ Παλαμᾶ, ἀναίρεσιν κεφαλαίων κατὰ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου, ἅτινα ἔργα

δεικνύουσιν ὅτι ἔλαβε σπουδαῖον μέρος ἐν τῇ περὶ ἡσυχαστῶν ἔριδι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, συνέταξε δὲ καὶ ὀμιλίας καὶ μελέτας εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν. Κατὰ τῶν λατίνων ἔγραψαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, ἐπιτυχέστερον δὲ Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ κατὰ Γρηγορᾶν καὶ Σχολάριον θεολόγος δεινὸς († 1290), Θεοφάνης ὁ Νικαίας (1370), οὗτινος τὴν παιδείαν καὶ τὰ σοφὰ θεολογικὰ συγγράμματα ἐπαινεῖ ὁ αὐτὸς Σχολάριος, Ὁμμανοῦ ἡ Παλαίολόγος, ὁ Δημήτριος Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Νεῖλος Δαμουλᾶς. Ζηλωτῆς προστάτης τοῦ μοναχικοῦ βίου, εἰδήμων τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ ἄριστος ἐκκλησιαστικὸς ποιμὴν ἦτο Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης († 1429). Ἐπολέμησε γενναίως τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἔνωσιν. Τὸ ἐπισημότερον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ «Κατὰ αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης ὁρθῆς τῶν χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας διάλογοι, περὶ τε τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀρχιερέων καὶ διακόνων καὶ τῶν ὧν ἕκαστος τούτων στολῶν ἱερῶν περιβάλλεται· καὶ περὶ τῆς θείας μυσταγωγίας, εἰς τε τὸ τῆς ὀρθοδόξου τῶν χριστιανῶν πίστεως σύμβολον ἑρμηνεῖα καὶ τῶν τούτου ῥήσεων ἔκθεσις, ὅθεν τε συνελήγησαν καὶ κατὰ τίνων συγκείμεναί εἰσιν· ἔτι δὲ καὶ περιεκτικὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κεφάλαια, ἦτοι ἄρθρα δώδεκα, καὶ ὅτι ταῦτα περιεῖχον τὸ ἱερὸν σύμβολον, καὶ περὶ τῶν περιεκτικῶν ἀρετῶν· ἀποκρίσεις τε πρὸς τινὰς ἐρωτήσεις ἀρχιερέως ἡρωτηκότος αὐτὸν καὶ τελευταῖον περὶ ἱερωσύνης.» Ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου τίτλου καταφαίνεται ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ βιβλίου διὰ τὴν γνῶσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἐτιμᾶτο ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ ὡς εἰς τῶν ὑπερμάχων τῆς ὀρθοδόξιας· εἶχε δὲ σπανίαν τόλμην χαρακτήρος. Ὅτε, διωχθέντων τῶν λατίνων ἀπὸ Θεσσαλονίκης, ὁ Μουράτ ἐπολιόρκει αὐτήν, παρὰ πᾶσαν τὴν δύναμιν καὶ τὸν ὄγκον τῶν πολιορκούντων ἡρνήθη θαρραλέως ὁ Συμεὼν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, μήτε δώροις ὑπ' αὐτοῦ δελεασθεὶς μήτε ἐκ τῶν ἀπειλῶν δειλιάσας. Κατὰ λατίνων ἔγραψε πλὴν τοῦ ἄνω κυρίου ἔργου του καὶ τὸ σύγγραμμα «Περὶ ὧν καινοτομοῦσι λατίνοι» καὶ ἄλλα μνημονευόμενα παρὰ Φαβρικήω (ἐν ἑλληνικῇ βιβλιοθήκῃ I, 328). Ὡς ἀπολογηταὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ὁ Ἀνδρόνικος ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν, ὅστις περὶ τὸ 1327 συνέγραψε διάλογον κατὰ Ἰουδαίων, ὁ ποτὲ μὲν αὐτοκράτωρ, ἀπὸ δὲ τοῦ

1355 μοναχὸς ἐν Ἀθῶν Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ καὶ ὡς ἱστοριογράφος γνωστός, οὐ ἔχομεν δύο μὲν ἔργα κατὰ μωαμεθανῶν, ἐν δὲ κατὰ Ἰουδαίων καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος († 1425), ὅστις πλὴν πολλῶν ἄλλων ἔργων συνέγραψε καὶ Διάλογον περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν θρησκείας πρὸς τινὰ Πέρσην, ὅστις εἶναι ἡ σπουδαιότατη ἀπολογία κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ μόνος συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικῆν ἱστορίαν ἐκ τῶν βυζαντινῶν εἶναι ὁ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἸΔ' αἰῶνος πιθανῶς ἀκμάσας Νικηφόρος Κάλλιστος κληρικὸς ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις εἶναι εὐπιστος ἱστορικός, ἀναμιγνύων πολλὰ μυθώδη καὶ ἐσφαλμένα, ἔχει δὲ ὕψος ἀδόκιμον. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του, ἐσώθησαν μόνα τὰ 18 πρῶτα βιβλία, ἐκτεινόμενα μέχρι τοῦ ἔτους 610 μ. Χ. Ὁ αὐτὸς συνέγραψεν ἐρμηνείας καὶ ἄλλα ἔργα.

172. 6'.

Οἱ περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ἀκμάσαντες θεολόγοι.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤκμασαν οἱ ἐπόμενοι θεολόγοι. Ἰωσήφ Βρυέννιος ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει (1431—1435) καταπολεμήσας ἐπιτυχῶς τοὺς λατίνους. Ὁ Βρυέννιος μοναχὸς τὸ πρῶτον ἐγένετο μετὰ ταῦτα κηρυξ τοῦ θεοῦ λόγου ἐν Κωνσταντινουπόλει ψήφω τοῦ πατριάρχου καὶ κελεύσματι τοῦ Βασιλέως. Τὰ ἔργα του εἶναι λόγοι, ἄλλα ποιήματα καὶ ἐπιστολαί. Οἱ λόγοι του πραγματεύονται τὰ περὶ ἀγίας Τριάδος καὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὥστε ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἐπεχείρησεν ἐκδοσὶν αὐτῶν τῷ 1768 ἐν Λειψία. Ἦδη ἐπὶ Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου ἀπήλαυεν ὁ Βρυέννιος μεγάλης φήμης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ παιδείᾳ, ἀρετῇ καὶ συνέσει. Ὑπῆρξεν ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, αὐτὸς δὲ ἦτο ἐπὶ κορυφῆς τῶν ἀποκρουόντων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἔνωσιν καὶ τὴν ὑπὸ τὸν πάπαν ὑποταγὴν ὡς μέλλουσιν νὰ ἔχη ὀλεθριώτερα διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ γένος ἀποτελέσματα τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς ἀνατολῆς. Τὴν ὁδὸν ταύτην, ἣν οὗτος ἐχάραξεν, ἐβάδισεν ὁ Μάρκος, ὁ Σχολάριος καὶ τὸ γένος ἐν γένει, καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐκκλησίας καὶ γένους (πρβλ. Νικηφ. Καλογερά διατριβὴν κατὰ Θερεϊανοῦ ἐν Ἡμέρᾳ Τεργέστης φύλλω 26 Ἀπριλίου

1890). Ὁ Ἐφέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἀνὴρ τὰ μάλιστα πεπαιδευμένος, διδάσκαλος τῶν θεολογικῶν μαθημάτων χρηματίσας ἐν τῷ πατριαρχικῷ φροντιστηρίῳ, διακριθεὶς δὲ μεταξὺ τῶν ἐν Φλωρεντία παρουσιασάντων ἐλλήνων καὶ διὰ τῶν θεολογικῶν γνώσεων καὶ διὰ τῆς σταθερότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ζήλου. Οὐδεὶς ἐπολέμησεν ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντία τοὺς λατίνους τοσοῦτον ἐπιτυχῶς καὶ γενναίως, ὅσον αὐτός, μόνος δὲ αὐτός, ἀφοῦ πάντες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀπειλὰς τοῦ αὐτοκράτορος ὑπέεικοντες ἐπέδωκαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐνώσεως, ἠρνήθη νὰ θέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ὑπογραφὴν εἰς τὴν καταδίκην ταύτην τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Διὸ λέγεται, ὅτι ὁ πάπας πλήρης ὀργῆς ἐξεφώνηεν· Οὐδὲν ἐποίησαμεν! Ὁ Μάρκος ἐπιστρέψας εἰς τὴν ἀνατολὴν ἀπέβη τὸ κέντρον πάντων τῶν πολεμίων τῆς ἐνώσεως, καὶ ἀποθνήσκων δὲ ἐξώρκισε τὸν Γεννάδιον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης πάλην. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μόνον ὀλίγα ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε. Τὰ κατὰ Λατίνων συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι 18 τὸν ἀριθμὸν. Ὁ Μάρκος κατέλιπε μνήμην προσφιλεστάτην τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ βίου αὐτοῦ, διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀγῶνας αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν σοφίαν τὴν ὑπὸ τῶν ἔργων του μαρτυρουμένην κατέταξεν αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων. Ἡ ἐορτὴ του τελεῖται τῇ 18^ῃ Ἰανουαρίου. Οἱ τίτλοι τῶν κυριωτέρων συγγραμμάτων του εἶναι· περὶ τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου· ἐπιστολαὶ ὀμιλίας· κεφάλαια θεολογικά· κεφάλαια συλλογιστικά· περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος· κατὰ λατίνων· κατὰ Ἀκινδυνίων· Γραφικῶν ῥήσεων συλλογαὶ καὶ ἄλλα. Ὁ Συρόπουλος κατέλιπεν ἡμῖν λεπτομερῆ ἀληθῆ ἐκθεσιν τῶν κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντία ψευδῆ συνόδον γενομένων. Ὁ δὲ τελευταῖος σπουδαῖος βυζαντινὸς θεολόγος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος ἢ Γεννάδιος Σχολάριος Ὡς συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ Γεννάδιος γονιμώτατος. Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἔλαβεν ἀπὸ τριῶν μερῶν ὥθησιν. Κατὰ τοῦ Πλήθωνος καὶ τῆς τούτου σχολῆς, ἥτις πάντα λίθον ἐκίνει, ὅπως καταστρέψῃ τὴν ἰσχὺν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῆς θαυμαζομένου Πλάτωνος, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων προνομίων τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ὑπερήσπισε τὴν θειότητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Κατὰ δὲ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας τέλος ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐλληνικοῦ δόγματος. Κατέλιπε δὲ μέγα πλῆθος συγ-

γραμμαμάτων δεικνυόντων τὴν μεγάλην αὐτοῦ παιδείαν. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, ἣν συνέταξε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ πορθητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' θέλωντος νὰ γνωρίσῃ ἐπισήμως τίς ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν. Συνεγράφη δὲ τὸ ἔργον, ἀφοῦ ὁ Γεννάδιος προσκλήθεις παρὰ τοῦ Σουλτάνου συνδιελέχθη ἐνώπιον αὐτοῦ μετὰ πολλῆς παρρησίας μετὰ τῶν σοφῶν μωαμεθανῶν περὶ χριστιανισμοῦ. Ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Γενναδίου μετεφράσθη ἀραβιστὶ καὶ τουρκιστὶ. Ἄλλα ἔργα εἶναι· ἐπιστολαί· ὁμιλῖαι· λόγοι ἐπιτάφιοι· κατὰ λατίνων περὶ ἀγίου Πνεύματος· ἄλλα κατὰ λατίνων (κζ' βιβλία)· κατὰ ἀτομιστῶν καὶ ἑλλημιστῶν· περὶ προορισμοῦ· περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων· ἔλεγχος κατὰ Ἰουδαίων· ὕμνοι· καὶ ἄλλα. Τινὲς ἐδέχθησαν δύο Σχολαρίους τὸν ἐν Φλωρεντία παρουσιάσαντα καὶ τὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχην, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἠλέγχθη ἡμαρτημένη. Ὁ Σχολάριος ἐν Φλωρεντία μὲν τὸ πρῶτον ὦν κεκηρυγμένος πολέμιος τῶν λατίνων ἕνεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, ἠσπάζετο μετὰ ταῦτα τὴν ὁδὸν τῶν παραχωρήσεων χωρὶς ὁμῶς νὰ συνταχθῇ ἐντελῶς μετὰ τῶν κεκηρυγμένων φίλων τῆς ἐνώσεως, μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν συνδεθεὶς στενωτέρου μετὰ τοῦ Μάρκου, ἐπολέμησε πάλιν σφοδρῶς τὴν ἐνωσιν καὶ τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον, δὲν ἠθέλησε δὲ διὰ τοῦτο νὰ ὑπογράψῃ τὸν βρον τῆς ἐνώσεως καὶ προλαβὼν ἀπῆλθε τῆς Ἰταλίας. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐν αὐτῷ ἐγέννησε τὴν ὑπόνοιαν τῶν δύο Σχολαρίων, ὅπως ἀπέδειξαν ὁ Δοσίθεος, ὁ Ῥενωδότος καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Δημητρακόπουλος (Ὁρθ. Ἑλλάδος 110). Κατὰ τὸ^α αὐτοῦ χρόνους συνέγραψαν κατὰ τῶν λατίνων καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Φίλοι τῆς ἐνώσεως ἦσαν μετὰ τῶν ἄλλων Δ η μ ή τ ρ ι ο ς ὁ Κ υ δ ῶ ν ι ο ς, Ἰ ω σ ή φ ὁ Μ ε θ ῶ ν η ς, πρὸ πάντων δὲ ὁ Β η σ σ α ρ ί ω ν ὁ γενόμενος ἐπὶ τέλους καὶ ἐπίσκοπος Τουσκούλου († 1472). Ἡ κυριώτερα ἐνέργεια αὐτοῦ συμπύπτει κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀπέστη. Ὁ Βησσαρίων ἐξελατινίσθη ἐντελῶς. Ἰδοὺ τί ἔγραφε πρὸς τὸν παιδαγωγὸν τοῦ δεσπότη Θωμᾶ τὸν εἰς Ἀγκῶνα καταφυγόντα· «Εἶναι γὰρ χρεῖα νὰ ζῶσι τὰ παιδιά λατινικῶς, καθὼς μὲ τὸν μακαρίτην τὸν πατέρα τους ἐσυντύχαμεν περὶ τούτου. Καὶ ἐκεῖνος ἐβούλετο νὰ τὰ ἐνδύσῃ καὶ νὰ τὰ ποιήσῃ νὰ ζοῦν φράγκικα παντελῶς, ἤγουν νὰ ἀκολουθῶσι τὴν ἐκκλησίαν κατὰ πάντα ὡσὰν λατῖνοι καὶ οὐχὶ ἄλλῶς, νὰ ἐνδύων-

ται λατινικῶς, νὰ μάθωσι νὰ γονατίζουν τοὺς ὑπερέχοντας.» Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ πάλῃ ἔλαβεν ὡς μεσάζων μέρος ὑπὲρ τοῦ Πλήθωνος, ἀποδοκιμαζών ὅμως τὴν περιφρόνησιν τούτου καὶ τῶν ὁπαδῶν του πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ Βησσαρίων ἐτιμήθη μεγάλως ἐν Ῥώμῃ, γενόμενος καρδινάλιος, ἐπίσκοπος Τουσκούλου, λατίνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ προϊστάμενος τοῦ σώματος τῶν καρδινάλιων. Ὀλίγου δεῖν ἐγένετο μάλιστα καὶ πάπας. Ἦτο πλουσιώτατος καὶ ἡγάπα μεγάλως τὰ γράμματα, ὑπεστήριζε δὲ προθύμως ὡς ἄλλος Μαικήνας τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἐν τῇ αὐλῇ του συνηθοίζοντο οἱ σοφώτεροι ἄνδρες τῆς Ἰταλίας τότε. Εἶχε δὲ τὴν πλουσιωτάτην τῶν χρόνων βιβλιοθήκην, ἣν κατέλιπε διὰ διαθήκης του τῇ Βενετίᾳ, ὅπου καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται. Τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ἐγένετο δικαίως μισητός, διότι προῦδωκεν ἐν ταῖς χριστιανωτάταις ἐκείναις στιγμαῖς καὶ ἑλληνισμόν καὶ ὁρθόδοξον πίστιν καὶ ἐγένετο εὐτελέστατος θεράπων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς καὶ τοῦ πάπα. Ἐν τῇ πάλῃ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας τῇ τόσον σφοδρῶς τότε διεξαγομένη ἔμειναν ἐξ ἀποκλειστικῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, θεαταὶ σχεδὸν ἀδιάφοροι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλολόγων ἐκείνων βυζαντινῶν λογίων, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως, ὀλίγον πρὸ αὐτῆς καὶ κατ' αὐτήν, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ μετέδωκαν ὡς γνωστὸν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν δύσιν καὶ συνέτειναν τὰ μέγιστα εἰς τὴν δι' αὐτῶν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἐν αὐτῇ, ἀφ' ἧς, διαλυθέντος τοῦ σκότους τοῦ μεσαιῶνος, ἀρχεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν νεωτέρων δυτικῶν λαῶν. Κορυφαῖος τούτων ὑπῆρξεν ὁ Πλήθων. Ὁ Πλήθων ἦτο κατὰ βάθος ἀδιάφορος πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας τῆς ἐποχῆς του. Εἶναι δὲ ὁ ἐπανορθωτῆς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Ἦδη πρωίμως εἶχεν ἀποκτήσει τὴν φήμην μεγάλης παιδείας καὶ ἐξόχου φιλοσοφικῆς εὐφυίας. Οἱ μαθηταὶ του ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ πάντοτε μετὰ θαυμασμοῦ, ἰδίως δὲ ὁ Βησσαρίων. Οἱ ἐχθροὶ του ὅμως, οἱ ἀριστοτελικοὶ θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς ἡμιεθνικόν. Τὰς περὶ θρησκείας ἰδέας του ὁ Πλήθων ἐξέφρασεν ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ νόμων, τοῦ ὁποίου σώζονται ἀποσπάσματα τινὰ πολλάκις δημοσιευθέντα. Κατὰ τὸν Γεννάδιον ἐν Φλωρεντίᾳ διατρίβων ὁ Πλήθων καὶ ἐργαζόμενος κατὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἦν

ἐπιζήμιον θεώρει, δὲν ἐδίσταζε νὰ κηρύττη, ὅτι ἤγγιζεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν δῆθεν θὰ κατηργοῦντο τὰ τότε γνωστὰ θρησκευματα καὶ θὰ ἀνευεῦστο ἡ ἀρχαία εἰδωλολατρεία ὑπὸ νέον, φιλοσοφικόν, καθαρώτερον τύπον! Ὁ Πλήθων ἐφρόνει πάνυ ὅμοια τῷ Ἰουλιανῷ. Τὸ μεγαλῆτερον μέρος τοῦ βίου του διήγαγεν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ 1426 ἐπεθύμησε νὰ μάθῃ τὴν γνώμην του περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ σκοπούμενης ἐνώσεως, ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. Ἄλλ ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ παρέλαθεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον, ἐν αὐτῇ δὲ ἴστατο μετὰ τῶν πολεμίων τῆς ἐνώσεως. Διὰ τῆς θαυμαστῆς εὐφυΐας του, τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεώς του ἤγειρεν ἐν Ἰταλίᾳ τοσοῦτον θαυμασμόν, ὥστε ὁ Θωμᾶς Μένδικος κατέβαλε πᾶσαν σπουδὴν νὰ κρατήσῃ αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Πλήθων ἐπέστρεψε βραβύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐξηκολούθησεν ἐκεῖ ἐμπαθῶς τὸν πρὸς τοὺς ἀριστοτελικούς ἀγῶνα, ὅστις εἶχεν ὑπερβάλει καὶ αὐτὸν τὸν περὶ τοῦ σχίσματος ἀγῶνα κατὰ τὴν ζωηρότητα. Τὸ μεγαλῆτερον μέρος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλήθωνος ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Πρὸς τὴν θεολογίαν ὀλίγον φαίνεται ὅτι ἔτρεψεν ἐνδιαφέρον. Περὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων τότε ἐλλήνων λογίων καὶ διαδωσάντων ἐκεῖσε τὰ ἐλληνικὰ γράμματα σημειοῦμεν τὰ ἐξῆς. Ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς ἐδίδαξε τὴν ἐλληνικὴν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς. Ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς ἐδίδαξε καὶ ἐν Βενετίᾳ καὶ Ῥώμῃ. Ἔσχε δὲ πλείστους μαθητάς καὶ συνετέλεσε τότε εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ὀύσει. Εἰς αὐτὸν μάλιστα ὀφείλεται ἡ τιμὴ, ὅτι ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τοῦ φωτὸς τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἰς τοὺς δυτικούς λαούς. Ὁ Θερεϊανὸς ὁ ἀκριβέστατος γνώστης τῶν περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων τῶν τότε εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων πλέκει αὐτῷ θερμότατον ἐγκώμιον (Κοραῆ βίβλ Α', 2). Ὁ Γαζῆς ἐγένετο πρῶτος πρύτανις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὀργανισθέντος ἐν Φερράρα πανεπιστημίου. Ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος ἐδίδαξεν ἐν Βενετίᾳ, ἔπειτα ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης ἐφημίσθη ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐνεκα τῆς συνόδου διαμονὴν του ἐπὶ σοφίᾳ. Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡσπᾶσθη τὸν ἰσλαμισμὸν, εἶναι ὅμως γνωστόν, ὅτι αἰσχρῶς προσήνεχθη πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθ' ὅσον διὰ τῶν μετὰ Μωάμεθ τοῦ Β' σχέσεών του καὶ τῆς συγγενείας του

πρὸς τὸν ἐξωμότην Μαχμοὺτ πασαὶν ἐνήργησεν, ἵνα καθαιρεθῇ μὲν ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ καὶ κοπῆ ἡ γενειὰς αὐτοῦ, ἀκρωτηριασθῆ δὲ τὴν βίνα ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μάξιμος, διότι δὲν ἐπέτρεψαν τὸν παράνομον γάμον τοῦ μετὰ τῆς ὠραίας χήρας τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀκιαϊονόλη, ζώσης τῆς νομίμου συζύγου του. Ὁ Ἀργυρόπουλος ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν ἐν Φλωρεντία, ἔπειτα ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἔσχε μαθητὴν τὸν Ρεϊχλίνοιο. Ἐν Φλωρεντία καὶ Μεδιολάνοις ἐδίδαξεν ὁ Χαλκοκονδύλης, ἐν δὲ Μεδιολάνοις καὶ Μεσσήνῃ ὁ Λάσκαρις. Πάντες οὗτοι οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι, οἱ εἰς τὴν δύσιν φυγόντες, ἀπέβησαν χρήσιμοι εἰς τὴν διανοητικὴν ἐπίδοσιν καὶ ὑπέβαλψαν κατὰ τι τὴν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ εὐνοίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι, ἂν ἀποδημήσαντες εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξεπλήρωσαν τὸ κυριώτατον πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον των. Οὐ μόνον ἅπαντες σχεδὸν ἢ ἐξ ἀρχῆς ἢ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξελατίνισθησαν, ἀλλ' αὐτῶν ἀπελθόντων, ἔμειναν τὰ μὲν σχολεῖα τῆς πατρίδος αὐτῶν ἄνευ διδασκάλων καὶ τὰ πλεῖστα ἐκλείσαν, τὰ δὲ ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά πράγματα ἄνευ λογίων καὶ ἐμπειρῶν λειτουργῶν, καὶ κακῶς διεκλήθησαν. Ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθωσι δύο ἐκτονταετηρίδες πρὶν ἢ καταστή δυνατὸν νὰ γίνωσι καὶ σχολεῖα καὶ μορφωθῶσι νέοι ἐπιτήδειοι ὑπηρεταὶ τῆς ἐκκλησίας νέα τῶν ἐθνικῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, βίος καὶ λατρεία.

173.

Ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία.

Πηγαί. Syntagma Canonum καὶ Nomocanon Photii παρὰ Justelli Biblioth. jur. can. II. 788. Ὅρα καὶ Συλλογὴν τῶν κανόνων Ἰβάλλη καὶ Ποτλῆ.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἔλαβεν ἰδίως διὰ τῶν συνόδων τοῦ 861 (τῆς πρώτης καὶ δευτέρας καλουμέ-

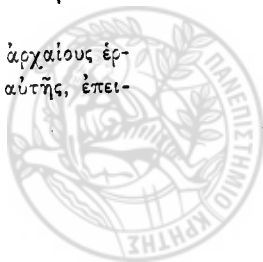
νης)¹ καὶ τοῦ 879 ἔτους, καθὼς καὶ διὰ τῶν τὴν ἐκκλησίαν ἀφορώντων νόμων τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα καὶ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου νέαν αὐξήσιν. Μέγας κανονολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Φώτιος, οὕτινος ὁ νομοκάνων ἐχρησίμευσεν ἔκτοτε ὡς βᾶσις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, τυχῶν καὶ πολλῶν ἐρμηνευτῶν καὶ ἐπιτομευτῶν. Ὁ Φώτιος ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα Ἰωάννου τοῦ σχολαστικοῦ εἶχε συντάξει κατὰ πρῶτον σύνταγμα τῶν κανόνων, μετὰ ταῦτα συνέταξε τὸν νομοκάνονα, ἐν ᾧ συμπεριέλαβε καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τοὺς τὴν ἐκκλησίαν ἀφορῶντας. Ἐν τῷ νομοκάνονι δὲν περιέχονται εἰμὴ μόνον οἱ τίτλοι τῶν κανόνων μετὰ παραπομπῆς εἰς τὸ σύνταγμα· τούναντίον τῶν πολιτικῶν νόμων ἐκτίθεται ὅλον τὸ κείμενον. Λόγου ἀξίας ἐρμηνείας εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Φωτίου συνέταξαν ὁ ἱστορικὸς Ἰωάννης Ζωναρᾶς (1120) καὶ ὁ διάκονος εἶτα δὲ πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλαμῶν (1170). Ἐπιτομὰς δὲ κατὰ ταύτας τὰς πηγὰς ἐφιλοπόνησαν ὁ Ἀριστηνὸς (1030), Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς, ὁ Ἀρσένιος (1225), ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος (1350) καὶ ὁ Ματθαῖος Βλαστάρις (1335). Ἡ ἀρίστη παρ' ἡμῖν ἔκδοσις τῶν κανόνων εἶναι ἡ γενομένη ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, ἡ φέρουσα τίτλον Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων, ἐν ᾧ περιελήφθησαν ἔκτος τοῦ νομοκάνονος τοῦ Φωτίου οἱ κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν ἁγίων πατέρων μετὰ τῶν ἐρμηνειῶν τοῦ Βαλασαμῶνος καὶ τοῦ Ζωναρᾶ, αἱ περὶ διαφορῶν ἀντικειμένων ἐγκύκλιοι τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν καὶ ἐν τέλει τὸ Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐν ᾧ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἐκτίθενται οἱ κανόνες, προστιθεμένων πανταχοῦ καὶ τῶν σχετικῶν βασιλικῶν νόμων.

174.

Ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας. Αὐτοκράτορες. Πατριάρχαι
Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον.

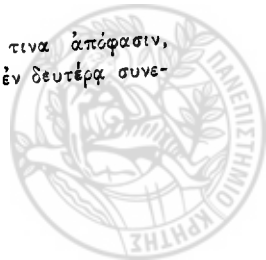
Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἤθελον νὰ θεωρῶν-

1 Οὕτως ἐκλήθη ἡ σύνοδος αὕτη κατὰ Βαλασαμῶνα καὶ ἄλλους ἀρχαίους ἐρμηνευτὰς τῶν κανόνων, διότι γενομένης πρώτης τινὸς συνελεύσεως αὐτῆς, ἐπει-

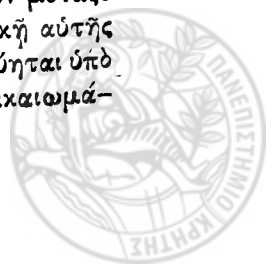
ται ὑπερκείμενοι πάντων τῶν νόμων, αὐτοὶ δ' ὡς μόνοι δικαιοῦμενοι εἰς ἄλλους νὰ ἐπιβάλλωσι νόμους. Ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Νικηφόρου λέγεται παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ, ὅτι σύνοδος τις ἐψήφισεν ὅτι «ἐπὶ τῶν βασιλέων δὲν ἰσχύουσιν οἱ θεοὶ νόμοι!» Καὶ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν δίκαιον περιεῖχε τὸ νομικὸν δόγμα, «ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται, καὶ ὑπερἄρᾶσκει τῷ βασιλεὶ νόμος ἐστὶ!» Τὸ δόγμα τοῦτο ἐγίνε δεκτὸν καὶ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. (Παπαρρ. Γ'. 615, 617). Πράγματι δὲ ἐξηκολούθουν οἱ βυζαντινοὶ αυτοκράτορες νὰ κυβερνῶσιν οὐχὶ κατὰ νόμους ἀλλ' αὐθαιρέτως ὡς ἀπόλυτοι καὶ ἀπεριόριστοι ἄρχοντες. Ἦσαν δὲ ἀπὸ παλαιοῦ χρόνου εἰθισμένοι νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. Τὸ μύρον, δι' οὗ ἐχρίοντο γινόμενοι αυτοκράτορες, ἐνόμιζον, ὅτι παρεῖχεν αὐτοῖς οἰονεὶ ἱερατικὸν τινα χαρακτῆρα. Ἡ πρόληψις αὕτη, ἣν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις (πρλ. § 125), εὐρίσκεται καὶ νῦν. Ὁ Παχυμέρης (περὶ Μιχ. Παλαιολ. 6, 31) παρατηρεῖ, ὅτι οἱ αυτοκράτορες οἱ μύρω χρισθέντες εἶχον ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τὸν τίτλον «ἅγιος». «Τὸ ἅγιον, ὃ σύνηθες ἔχειν ὡς χρισθέντας μύρω τοὺς βασιλεῖς.» Ὁ δὲ ἱστορικὸς Ἰωάννης Κίνναμος (6, 2) λέγει, ὅτι περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτρέπεται μηδενὶ ἄλλῳ νὰ ἐρευνᾷ εἰμὴ μόνον τοῖς διδασκάλοις, τοῖς ἐγκριτωτέροις ἱερεῦσι καὶ ἰσως καὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἕνεκα τῆς ἀξίας των. Περὶ δὲ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν τῶν αυτοκρατόρων λέγει ὁ Νικήτας Ἀχομινάτος (περὶ Μανουὴλ Κομν. 7, 5). «Τοῖς πλείοσι βασιλεῦσι Ῥωμαίων οὐκ ἀνεκτὸν ἐστὶν ὄλωσ ἄρχειν μόνον καὶ χρυσοφορεῖν καὶ χρῆσθαι τοῖς κοινοῖς ὡς ἰδίοις, καὶ διαδιδόναι ταῦτα καθὼς ἄρα καὶ οἷς βούλονται, οὐδὲ μὴν ὡς δούλοις τοῖς ἐλευθέροις προσφέρεσθαι, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ σοφοὶ δοκεῖεν καὶ θεοεἰκελοὶ τὴν μορφήν, καὶ ἥρωες τὴν ἰσχὺν καὶ ὡς Σολομῶν θεόσοφοι καὶ δογματισταὶ θεότατοι καὶ κανόνες τῶν κανόνων εὐθύτεροι καὶ ἀπλῶς θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀκροσφαλεῖς γινώμονες, δεινὰ οἰονται πάσχειν. Ἐνθεν οὐδὲν κατὰ τούτου τοῦ μέρους δευτερεύειν οὐτινος οὖν ἀνεχόμενοι οἱ αὐτοὶ δογμάτων εἰσηγητὰ καὶ δικαστὰ τούτων καὶ ὀρισταί, πολλαχοῦ δὲ καὶ κολαστὰ τῶν μὴ συμφωνούντων

δὴ ἐν αὐτῇ δὲν ἐφθασαν οἱ συναελθόντες ἐπίσκοποι εἰς ὀριστικὴν τινα ἀπόφασιν, ἐδέησεν ἵνα δευτέρᾳ ἐκ νέου γείνη ἐπὶ τῶν αὐτῶν συζητήσεσι ἐν δευτέρᾳ συνελύσει.

γίνονται.» Ὡς ἔχοντες καὶ ἀσκοῦντες δύναμιν μεγάλην ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἶχον οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες καὶ ἴδιον τίτλον, τὸν τοῦ ἐπιστημονάρχου, τοῦ ἄρχοντος δηλ. τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης ἢ εὐταξίας (Disciplinae). Οὕτω καλεῖται Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δημήτριος Χωματιανός (1204) λέγει· «Ὁ βασιλεὺς οἶα κοινὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχης καὶ ὢν καὶ ὀνομαζόμενος καὶ συνοδικαῖς γνώμαις ἐπιστατεῖ καὶ τὸ κῦρος ταύταις χαρίζεται, ἐκκλησιαστικὰς τάξεις ρυθμίζει καὶ νομοθετεῖ βίῳ καὶ πολιτείᾳ τῶν τοῦ βήματος, καὶ μὴν καὶ δίκαις ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ πρὸς γε χηρευουσῶν ψήφοις ἐκκλησιῶν. Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πλὴν μόνον τοῦ ἱερουργεῖν τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς ἐφ' οἷς πράττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς. Καὶ χριστὸς Κυρίου ὁ κατὰ καιροὺς βασιλεὺς ἐστὶ διὰ χρισμα τῆς βασιλείας (πρὸς Κωνσταντῖνον Καθάσιλαν ἀρχιεπ. Δυρραχίου. Πρβλ. καὶ Φαρμακίδου Συνοδικὸν Τόμον 394). Κατὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ διώκει αὐθαιρέτως καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὅπως καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα. Οἱ πλείστοι δὲ αὐτοκράτορες ἐκ τῶν οἰκῶν τῶν Μακεδόνων, τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων ἐκ ἐκτετηντο ὁμολογουμένως ἱκανὰς θεολογικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ νομίζωσιν, ὅτι ἐδικαιοῦντο καὶ διὰ τοῦτο νὰ λαμβάνωσι μέρος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐσωτερικὰς καὶ δογματικὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Οἱ πατριάρχαι, μάλιστα οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, διωρίζοντο καὶ κατεβιβάζοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐθαιρέτως. Πόσον ἡ αὐθαιρεσία αὕτη προέβαινε, δεικνύουσι τὰ ἐξῆς παραδείγματα. Λέων ὁ σοφὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν 16ῆτον ἀδελφόν του Στέφανον, ὁ δὲ Ῥωμανὸς ὁ συμβασιλεύων μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου διώρισεν ὡς πατριάρχην τὸν υἱόν του Θεοφύλακτον, ἐπίσης 16 ἐτῶν ὄντα! Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ὄρισεν διὰ νόμου, ἵνα μηδεὶς ἐκλέγῃται καὶ ὀρίζεται ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ συγκαταθέσεως αὐτοῦ. Πρότερον συνεθίζον μὲν οἱ βασιλεῖς νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν, ἀλλὰ κατὰ ἔθος ἀπλοῦν, οὐχὶ κατὰ ῥητὸν νόμον. Ταῦτα κατὰ Κεδρηνόν. Καὶ Λέων δὲ ὁ διάκονος βεβαίωσεν, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπήτησεν, ἵνα ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα διευθύνωνται κυρίως παρὰ τῆς βασιλείας (Παπαρρηγ. Δ', 148). Βραδύτερον Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς προκειμένου περὶ ἐκλογῆς

πατριάρχου ἀφῆκε μὲν τῇ περὶ τὸν πατριάρχην συνόδῳ ἐλευθέραν τὴν ἐκλογὴν, νὰ ὑποδεικνύωσι δηλ. οἱ ἀρχιερεῖς τρεῖς ὑποψηφίους τῆς πατριαρχίας, ἐτήρησεν ὅμως τὸ δικαίωμα ἵνα ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ὑποψηφίων ἐκλέγῃ τὸν ἕνα, ὅστις νὰ ἀνακηρύττῃται πατριάρχης, τοῦτο δ' ἐγένετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατ' ἔθος. Τότε τὸ ἔθος ἐγένετο νόμος. Αὐτὸς ὁ Καντακουζηνὸς λέγει· «Τοιγαροῦν ὑμῖν ζητήσεως περὶ πατριάρχου προκειμένης νῦν, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἀποδίδωμι οὐχ ὑμῖν μᾶλλον ἢ τῷ Θεῷ· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἕνα τῶν τριῶν ἐπιψηφιοῦμαι, ὡς περ ἔθος (Καντακουζ. Δ', 3). Οἱ αὐτοκράτορες ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, συνεκάλουν συνόδους πρὸς λύσιν αὐτῶν, ἐπεκύρουν καὶ ἐξέδιδον τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν καὶ ἐπέβαλλον διὰ τῆς βίας αὐτὰς εἰς πάντας. Οἱ αὐτοκράτορες ἐξέδιδον πολλάκις νόμους περὶ πίστεως καὶ ἀπήτουν ὑποταγὴν τυφλὴν εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτασσόμενα δόγματα. Οἱ αὐτοκράτορες ὠριζόν τὴν τάξιν τῶν ἐπισκοπῶν, διήρουν καὶ ἤνουν διοικητικῶς ἐκκλησίας καὶ ὑψουεῖς μητροπόλεις ἀπλᾶς ἐπισκοπᾶς. Αὐτοὶ δὲ ἐδικαζόν ὡς ἄνώτατοι δικασταὶ τοὺς ἐπισκόπους, ἐὰν ἐξεκαλοῦντο εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς τελευταῖον δικαστήριον αἱ ὑποθέσεις αὐτῶν. Ἐκ πάντων τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὅπως κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, οὕτω καὶ κατὰ ταύτην ἡ ἐκκλησία παρὰ βυζαντινοῖς εἶχεν ὑποδουλωθῆ ὑπὸ τῆς πολιτείας. Συνέβαινε δηλ. ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, ὅπερ συνέβαινε ἐν τῇ δύσει. Ἐν τῇ δύσει ἡ ἐκκλησία ὑπεδούλωσε τὴν πολιτείαν, οἱ δὲ παντοδύναμοι πάπαι ἐπέβαλλον τὴν θέλησίν των εἰς τὰ κράτη, κατὰ βούλησιν ἀναβιβάζοντες καὶ καταβιβάζοντες τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ διὰ τῶν βικαρίων ἢ ἀπεσταλμένων αὐτῶν διευθύνοντες καὶ αὐτὰς τῶν κρατῶν τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Τὰ δύο ταῦτα συστήματα τῆς ὑποδουλώσεως τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ κράτους ἢ τοῦ κράτους ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐπίσης ἄτοπα, ὡς εἶναι ἄτοπος καὶ ὁ πλήρης χωρισμὸς πολιτείας καὶ κράτους, ὅποια κρατεῖ σήμερον ἐν Ἀμερικῇ. Ἡ ὀρθή, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζουσα λογικῶς σχέσις εἶναι ἡ τῆς ἐλευθέρας ἐκκλησίας ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει, τοιαυτὴ δηλ. ῥύθμισις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο, ὥστε καὶ ἡ ἐκκλησία νὰ ἦναι ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτῆς σφαίρᾳ ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ τὸ κράτος νὰ μὴ παρακωλύηται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμά-

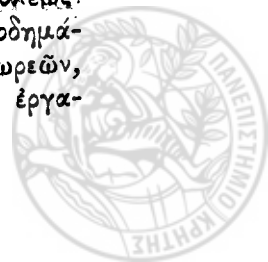

των. Τὸ κράτος ὅπως ἐπὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων σωματείων οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας μόνον ἀπλῆς ἐπιβλέψως ἔχει δικαίωμα, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν μικτῶν ὑποθέσεων, τῶν ἐχουσῶν καὶ θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν ὄψιν, δύναται καὶ δικαιούται νὰ συμπράττῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅσον ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ γάμου. Ἐνεκα τῆς μεγάλης ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἐξαρτήσεως οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν, οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον, ὅπως αὐτοῖς ἀφωσιωμένοι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξηρημένοι. Ὑπῆρξαν ὁμῶς καὶ τινες, οἵτινες διετήρησαν γενναίως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ δὲν ἐπτοήθησαν οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μαρτυρίου, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσεων. Ὡπως ἄλλοτε ἀντέστη ὁ πατριάρχης Γερμανὸς πρὸς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον τὸν εἰκονομάχον. οὕτως ἀντέστη Νικόλαος ὁ Μυστικὸς κατὰ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὅτε ἠθέλησεν οὗτος παρὰ τοὺς κανόνας νὰ λάβῃ καὶ τετάρτην γυναῖκα, ὁ δὲ Ἀρσένιος ἀπεδοκίμασεν ἐντόνως τὴν παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἀρπαγὴν τοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου Λασκάρεως, καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ ἐπολέμησε τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος τὰς ἐνεργείας ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅπως πρὸ αὐτοῦ ὁ Κηρουλάριος τὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Παράδειγμα τολμηροῦ καὶ εὐθαρσοῦς ὑπερασπιστοῦ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν Φώτιον, ὅστις διότι ἀπεδοκίμασε τὸν παρὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο σφετερισμὸν τοῦ θρόνου, κατερίφθη παρ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πατριαρχίας. Ἡ ἀξία τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἐδίδοτο τυχὸν εἰς χεῖρας ἀξίου ἀνδρός, ἦτο πάντοτε δύναμις, ἦν καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο νὰ σέβωνται. Τὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρὰ πᾶσαν τὴν παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων πίεσιν δεικνύει πρὸ πάντων ἡ ταπεινώσις τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις δημοσίᾳ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς μετάνοιαν ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ὠμολόγησε τὸ ἀμάρτημα αὐτοῦ (τῆς τυφλώσεως τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ θρόνου), ἵνα λάβῃ τὴν ἄφεσιν παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ὁ πατριάρχης διήυθυνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα συγκαλῶν ὁσάκις ἐθεώρει ἀναγκαῖον ἐκ τῶν τυχαίως ἐνδημούντων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀρχιερέων ἐνδημοῦσαν λεγομένην σύνοδον. Τὰς δὲ συνήθεις ὑποθέσεις διέλυε συνεργαζόμενος μετὰ τῶν

περὶ αὐτὸν ἀξιώματικῶν τοῦ πατριαρχείου τῶν ἐχόντων διάφορα ἀξιώματα ἢ ὄφφικια. Τοιοῦτοι ἀξιώματικοὶ τοῦ πατριαρχείου ἦσαν ὁ μέγας οἰκονόμος ὁ προνοῶν περὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ πατριαρχείου, ὁ μέγας σακελλάριος ὁ περὶ τῶν ἀνδρῶν μοναστηρίων μεριμνῶν, ὁ σακελλίων ἢ σακελλίου ὁ ἐποπτεῦν τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, ὁ μέγας σκευοφύλαξ ὁ ἔχων τὴν ἐπιστασίαν τοῦ σκευοφυλακίου, ὁ μέγας χαρτοφύλαξ ὁ τὰ ἀρχεῖα φυλάττων καὶ ὁ μέγας πρωτέδικος ὁ ἐπὶ τῶν δικῶν. Οἱ ἐξ οὗτοι ἀπετέλουν τὸ περὶ τὸν πατριάρχην δικαστήριον, ἐδίκαιούντο δὲ νὰ παρακᾶθῆνται καὶ ἐν ταῖς ἐνδημούσαις συνόδοις. Ἐν τοῖς πατριαρχείοις εἰργάζοντο καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, οἷον ὁ πρωτονοτάριος ὁ κρατῶν τῆς ἐκκλησίας τὰ ἐγγραφα, ὁ ὑπομνηματογράφος ὁ τὰ ὑπομνήματα ἢ τὰ πρωτόκολλα διατηρῶν, ὁ λογοθέτης ὁ τὴν σφραγίδα τοῦ πατριάρχου κρατῶν, ὁ καστρίνσιος ὁ τὰ ἄμφια τηρῶν, ὁ ῥεφενδάριος ὁ ἀποστελλόμενος χάριν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ὁ ἐπὶ τῶν κατηχήσεων ἢ διδάσκαλος, ὁ ὄφφανοτρόφος ὁ προνοῶν περὶ τῶν ὄφφανῶν, ὁ πριμικήριος ὁ προϊστάμενος τῶν ἀναγνώστῶν, ὁ ἱερομνήμων ὁ ἐνδύων τὸν πατριάρχην καὶ ἄλλοι. Περὶ τῶν ὄφφικίων τούτων ἐγραψαν ὁ Γεώργιος Κουροπαλάτης καὶ ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης (πρβλ. καὶ Βαφείδου ἐκκλ. ἱστορ. Β', 89, 90).

Ἐκ τῶν κληρικῶν οἱ μὲν ἔχοντες ἀξίωμα τι παρὰ τῷ οἰκουμηνικῷ πατριάρχῃ (οἷον ὁ μέγας οἰκονόμος καὶ οἱ λοιποὶ) καλούμενοι ἐμβαθμοὶ εἶχον ὠρισμένα σιτηρέσια παρὰ τοῦ Πατριαρχείου ἢ τοῦ Αὐτοκράτορος, οἱ δὲ ἄλλοι κληρικοὶ οἱ ἐφημέριοι, οἱ τεταγμένοι ἐν ταῖς διαφόροις ἐνορίαις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἔζων ἐκ τῶν λεγομένων κανονικῶν ἢ τῶν μετὰ ταῦτα κληθέντων τυχηρῶν, δηλ. τῶν λειτουργιῶν, γάμων, βαπτίσεων κτλ. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι εἶχον ὡς εἰσοδήματα τὰ κανονικὰ αὐτῶν δηλ. ποσὸν τι ἐξ ἐκάστης οἰκογενείας, τὰ ἐκ τελετουργιῶν αὐτῶν καὶ τὰ δῶρα τὰ ἐκ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς μοναστηρίων. Οἱ ἐπίσκοποι εἶχον καὶ μέρος τῶν εἰσοδημάτων ἐκ τῶν ἰδιοκτησιῶν τῆς ἐπισκοπῆς, τὰ ἄλλα μέρη τῶν ὀσείων ἐδαπανῶντο ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς μητροπόλεως ἢ ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τοῦ κλήρου τῆς μητροπόλεως καὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἢ μητροπόλεως.

Ὁ δὲ πατριάρχης πλὴν τῶν κανονικῶν αὐτοῦ εἰσοδημάτων ὡς ἀρχιεπισκόπου εἶχε πολλὰς ἄλλας προσόδους ἐκ δωρεῶν, κληρονομιῶν ἀγάμων κληρικῶν τοῦ πατριαρχείου, γαιῶν, ἐργα-

στηρίων, οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων πατριαρχικῶν ἰδιοκτησιῶν, ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸν μοναστηρίων καὶ ἐκ τῶν σταυροπηγιακῶν λεγομένων μονῶν. Οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγησαν ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μητροπολιτῶν, οἱ μητροπολίται ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ἐκ τριῶν ὑποψηφίων προτεινομένων ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης συνόδου καὶ ὁ πατριάρχης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τριῶν προτεινομένων ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐνδημούσης συνόδου. Ὁ ἐκλεγείς καλούμενος διὰ μικροῦ μηνύματος κατήρχετο εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἦσαν συνηγμένοι οἱ ἀρχιερεῖς. Ἐκεῖ δὲ ἐλάμβανε τὸ μέγα μήνυμα, ἐπισήμως δηλ. ἀνηγγέλλετο αὐτῷ, ὅτι ἐξελέγη πατριάρχης, μητροπολίτης ἢ ἐπίσκοπος, μεθ' οὗ ἐκλεγόμενος ἐποίει τὴν λεγομένην εὐχαριστήριον ἀπολογία. Οἱ ἱερεῖς καὶ διάκονοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς γνώμης τῶν ἐνοριτῶν. Τὰ αὐτὰ συνέβαινον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πατριαρχείοις Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Οἱ πατριάρχαι εἶχον ὑφ' ἑαυτοὺς μητροπολίτας, οὗτοι δὲ ἐπίσκοποι. Τὸ ὄνομα ἐξαρχος ἀπεδίδετο εἰς τινὰς μητροπολίτας ἐξ ἀρχαίας συνηθείας τιμῆς μόνον χάριν χωρὶς νὰ σημαίνει ὠρισμένον τι προνόμιον. Τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ ὑπέριμοι ἐλέγοντο. Ὅμοίως ἔρεινε καὶ τὸ ὄνομα ἀρχιεπίσκοπος τιμῆς χάριν ὑπὸ τινῶν φερόμενον, μάλιστα αὐτοκεφάλων ἐπισκόπων ἢ μὴ ὑπαγομένων ὑπὸ μητροπολίτην τινά. Οἱ μητροπολίται πολλάκις δὲν εἶχον ὑφ' ἑαυτοὺς ἄλλους ἐπισκόπους καὶ μόνον τιμῆς ἕνεκά ὠνομάζοντο οὕτως. Οἱ μητροπολίται καὶ ἀρχιεπίσκοποι ὑπέκειντο τῷ πατριάρχῃ. Οἱ τίτσοι πατριάρχαι ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι· αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἦσαν ὡς ἀδελφαὶ ἰσαὶ ἀλλήλαις· ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης εἶχε μόνον τὰ πρῶτα τῆς τιμῆς. Ἐἶτα ἤρχετο ὁ Ἀλεξανδρείας· εἶτα ὁ Ἀντιοχείας καὶ τέλος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων. Αὐτοκέφαλος ἦτο καὶ ὁ Κύπρου ἀρχιεπίσκοπος· ἀνεξάρτησιαν δέ τινα εἶχον καὶ ὁ Πεκίου (Σερβίας), ὁ Ἀχρίδος (Βουλγαρίας) καὶ ὁ Τυρνόβου (Βουλγαροβλαχίας). Οἱ ἐπίσκοποι προσεφωνοῦντο θεοφιλέστατοι, οἱ μητροπολίται πανιερώτατοι, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης παναγιώτατος καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι καὶ ὁ Κύπρου ἀρχιεπίσκοπος μακαριώτατοι.

175. α'.

Ἐκκλησιαστικὴ διοικήσις ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν σταυροφόρων,
Φράγκων καὶ Βενετῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὅπου τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν ἀπέβησαν κατακτηταὶ οἱ λατῖνοι, ἐπίεσαν μέγਾਲως τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ὑπήγαγον τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν ὑπὸ λατίνους ἱεράρχας. Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, ἀφ' οὗτοι οἱ σταυροφόροι ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης (1097, 1099), ἠναγκάζοντο νὰ φεύγωσιν ἀπὸ τῶν ἐδρῶν αὐτῶν καὶ διέτριβον συνήθως ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐγκαθιδρύθησαν δὲ ἀντ' αὐτῶν λατῖνοι πατριάρχαι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι καὶ ὁ λοιπὸς κληρὸς ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτοὺς ὡς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς. Ἐκτοτε ἐγένοντο οἱ λατῖνοι κύριοι πολλῶν μερῶν τῶν ἱερῶν τόπων ἐν Παλαιστίνῃ. Ἐπέστρεψαν δὲ οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι εἰς τὰς θέσεις των μόλις μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὅτε οἱ Μαμελοῦχοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι ἐγένοντο κύριοι καὶ τῆς Κύπρου τῷ 1191. Οὐδενὸς ξενικοῦ ζυγοῦ ἠσθάνθησαν οἱ ἐν Κύπρῳ ὀρθόδοξοι τοσοῦτον τὸ βᾶρος, ὅσον τοῦ τῶν σταυροφόρων τούτων, οἵτινες λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον ἐν αὐτῇ ἐγκαθιδρύσαντες, ἠνάγκαζον τοὺς ὀρθοδόξους κληρικοὺς νὰ ἀναγνωρίζωσι μὲν αὐτὸν ὡς ἑαυτῶν κεφαλὴν, νὰ εἰσάγωσι δὲ λατινισμοὺς ἐν τῇ λατρείᾳ. Ἡ πίεσις αὐτῶν ἐκορυφώθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὅτε ἤλθεν εἰς Κύπρον ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πάπα Ὀνωρίου τοῦ Γ' ὁ Πελάγιος, ἀπαιτῶν παρ' αὐτῶν τελείαν ὑποταγὴν. Τότε ἐμαρτύρησαν δώδεκα Κύπριοι ὀρθόδοξοι κληρικοί, καέντες ὑπὸ τῶν λατίνων ὡς αἰρετικοί. Ἐκτοτε μέρος τῶν κατοίκων ἠσπάσθη τὸν οὐνιτισμὸν. Ἀφ' οὗτοι οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βενετοὶ καταλύσαντες τῷ 1204 τὴν βυζαντινὴν, ἱδρυσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ὥρισαν λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Μακεδονία, ἡ Ἀχαΐα, αἱ Ἀθηναίαι, αἱ Θήβαιαι, ἡ Κρήτη, πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἡ Ἐπτάνησος περιήλθον ὑπὸ λατίνους

ἡγεμόνας, ἐπεβλήθησαν καὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις λατίνοι ἐπίσκοποι, μυριοτρόπως δὲ ἐπειθαναγκάζοντο οἱ ὀρθόδοξοι νὰ δεχθῶσι τὸν παπισμὸν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ μνημονεύωσι τοῦ λατίνου ἐπισκόπου, νὰ ὑποδέχωνται αὐτὸν ἐπισήμως ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ ἐγκαθιδρυόμενοι, νὰ λειτουργῶσιν ἐν λατινικαῖς ἑορταῖς καὶ νὰ καταβάλλωσιν ἐτήσιον φόρον τῷ λατίνῳ ἐπισκόπῳ. Ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκτὸς τῆς Κεφαλληνίας ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσους μόνον ἀρχιεπισβύτερον ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ ὀρθόδοξοι, αἱ δὲ χειροτονίαι τῶν ἱερέων αὐτῶν ἐγίνοντο ἢ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων ἢ ὑπὸ τοῦ Κεφαλληνίας μητροπολίτου. Οἱ Φράγκοι κατακτηταὶ ἐδήμευσαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ διένειμαν αὐτὰ μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Ἐκ τῶν Φράγκων κατακτητῶν τῆς ἀνατολῆς ὀλιγώτερον σκληρῶς σχετικῶς προσηνέχθησαν οἱ Βιλλεχαρδουῖνοι ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ Λαρόσαι ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ καὶ οἱ Ἑνετοὶ (Παπαρρηγ. Ε', 473). Ἀλλαχοῦ ὅμως οἱ ὑπὸ τοὺς λατίνους ἀνατολικοὶ ἐπιέζοντο ἐπί τσοῦτον, ὥστε προὔτιμων τῇ ὀθωμανικῇ κυριαρχίᾳ τῆς λατινικῆς. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξέφρασεν ὁ Νοταρᾶς, λέγων «Κρεϊττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῳ τῇ πόλει φακισλίον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικὴν.» Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπου οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ λατίνοι ἐγκατέστησαν κυρίαρχοι.

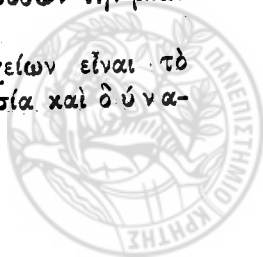
175. 6'.

Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

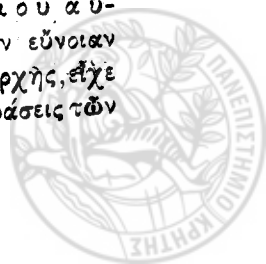
Μαθᾶ, Κατάλογος πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες.

Ἀφοῦ μέχρι τοῦδε εἶδομεν ὅποια ἦτο ἡ διοίκησις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν συνόλῳ, ἐρχόμεθα νῦν ἐν ταῖς ἐπομένοις νὰ ἐξετάσωμεν ἰδίᾳ τὰ τῆς καταστάσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων πατριαρχείων καὶ λοιπῶν αυτοκεφάλων ἐπὶ μέρους ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῶν συγκροτουσῶν τὴν μίαν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν.

Τὸ πρῶτον κατὰ τὴν τάξιν ἐκ τῶν 4 πατριαρχείων εἶναι τὸ οἰκουμενικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ σημασία καὶ ὁ ὕνα-

μίς τοῦ πατριαρχείου τούτου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρξε
 μέγιστη. Τούτων αἰτίαι ὑπῆρξαν πολλαί. Πρώτη αἰτία
 ἦτο τὸ ὅτι ἡ πατριαρχικὴ περιφέρεια τοῦ Κωνσταν-
 τινουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἠϋξήσε μεγάλως,
 διότι τὸ μὲν ἤδη Λέων ὁ Ἰσαυρος ἤνωσε μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸν
 Ἡ' αἰῶνα τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας, αἵτινες ἄλ-
 λοτε ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι οὔσαι,
 εἶχον ἐπὶ τινα χρόνον ἀπὸ τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ὑπαχθῆ ὑπὸ τὸν
 Ῥώμης, τὸ δὲ διότι κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα ὑπὸ τοὺς πατρι-
 ἀρχας Κωνσταντινουπόλεως ὑπήχθησαν οἱ τότε εἰς τὸν χριστιαν-
 ισμὸν διὰ τῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ πλεῖστον προ-
 ερχομένων ἐνεργειῶν ἐπιστραφέντες Βούλγαροι, Σέρβοι καὶ Βλά-
 χοι καὶ ἔμμενον ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐξηρημένοι. Ἐπειτα οἱ Κων-
 σταντινουπόλεως πατριάρχαι κατέστησαν ἰσχυρότεροι, ἀφ' οὔτου ἡ
 Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν
 Ἀγαρηνῶν, τὰ δὲ πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας, Ἱε-
 ροσόλυμων καὶ Ἀλεξανδρείας ὡς ἐκ τούτου καὶ ἔ-
 νεκα τῶν ἀρχαίων νεστοριανικῶν καὶ μονοφυσικῶν ἐρίδων, τῶν
 ἀποσπασασῶν ἀπ' αὐτῶν μεγάλην πληθὺν χριστιανῶν, τελευταῖον
 δὲ καὶ ἔνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν σταυροφόρων, οἵτινες κατεδίω-
 ξαν τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ καὶ Αἴγυπτῳ, κατέ-
 πεσον εἰς μεγάλην ἀσημότητα καὶ ἀδυναμίαν
 καὶ εἶχον ἀνάγκη τῆς συνδρομῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου.
 Ἦτο φυσικόν, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιστάσεων οἱ οἰκου-
 μενικοὶ πατριάρχαι συνεχέντρωσαν ἐν ἑαυτοῖς σχεδὸν ἅπασαν τὴν
 ἐξουσίαν. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατ' ἀνάγκη ἀπέβη τὸ κέντρον
 τῶν ὀρθοδόξων. Ἐκεῖ οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας
 καὶ Ἱεροσολύμων διέτριβον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, φεύγοντες τοὺς
 διώκτας τοὺς κυρίους τῶν πατριαρχείων τῶν. Ἐκεῖ διεξήγοντο καὶ
 ἀπεφασίζοντο συνήθως αἱ ὑποθέσεις τῶν πατριαρχείων τούτων. Ἐκεῖ
 ἐγίνοντο πολλάκις καὶ αἱ ἐκλογαὶ τῶν πατριαρχῶν τῶν θρόνων
 τούτων. Τοῦτο ἐμεγάλυε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ἐκκλησίαν Κων-
 σταντινουπόλεως. Εἰς τὴν αὔξησιν ταύτην τῆς δυνάμεως τοῦ οἰ-
 κουμενικοῦ πατριαρχείου συνετέλεσε πρὸς τούτοις καὶ τὸ ὅτι ὁ
 οἰκουμενικὸς πατριάρχης εἶχε τὴν ἐδρὰν τοῦ ἐν τῇ
 πρωτεύουσῃ πλησίον τοῦ παντοδυναμοῦ αὐ-
 τοκράτορος. Ἦτο ἄρα φυσικόν, ὅτι ὁσάκις εἶχε τὴν εὐνοίαν
 τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, εἶχε
 μέγα κύρος ἢ θέλησις του. Ὡς ἐκ τούτου καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν

ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸν πατριάρχην ἐνδημουσῶν συνόδων καὶ αἱ ἐγκύκλιοι τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν εἴλκυον τὴν προσοχὴν πασῶν τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἄλλως αὐτοκεφάλων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἡ γνώμη τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχοῦ ἠρωτᾶτο παρὰ πάντων καὶ ἐζητεῖτο πανταχοῦ. Πρὸς τοῦτοις συνέτεινε τέλος εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως τὸ ὅτι ἐκ αὐτῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων περιελάμβανον τὸν τίτλον πατριάρχου, οἵτινες ἐλάμπρυναν αὐτὸν καὶ περιέβαλον δι' αἰγλης, πρὸς ἣν οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐκκλησίας ἡ δόξα ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ. Ἀρχεταὶ δὲ τὸ μέγαλερον τοῦτο τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας κυρίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅστις μεταθέσας τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἀπὸ Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐμεγάλυνε τὴν πόλιν ταύτην, ἔκτοτε Κωνσταντινούπολιν ὀνομασθεῖσαν, καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἡ ἐπισκοπὴ Βυζαντίου, ἣν ἴδρυσεν κατὰ μεταγενεστέραν τινα παράδοσιν παρὰ Νικηφόρου τῷ ἱστορικῷ ἀπαντῶσαν ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας, ὄρισεν πρῶτον αὐτῆς ἐπίσκοπον τὸν Στάχυον, δὲν εἶχε μεγάλην σημασίαν. Ἐπίσκοποι Βυζαντίου ἐξοχοὶ ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς δὲν μνημονεύονται. Τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Τότε ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεδείχθη ἀρχιεπίσκοπος, ὑπ' αὐτὸν δὲ ὑπήχθησαν οὐ μόνον ὁ τέως ἐν Θράκῃ πρωτεύων Ἡρακλείας Μητροπολίτης καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι Θράκης, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἐν βαρβαρικαῖς χώραις, εἰς ἃς ἐκ Βυζαντίου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξηπλοῦτο ὁ χριστιανισμός. Ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος οὐ μόνον ἀνεγνώρισε τὴν τάξιν ταύτην (381), ἀλλὰ ἀπέδωκε μάλιστα τῷ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης διὰ τὸ εἶναι τὴν Κωνσταντινούπολιν βασιλεύουσαν καὶ νέαν Ῥώμην. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἐπανελάβε καὶ ἡ Δ' οἰκουμενικὴ σύνοδος (451), ἡ δοῦσα αὐτῷ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δέχεται ἐκκλησίαις ἀπὸ πασῶν τῶν διοικήσεων. Πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀκμάσας καὶ φημισθεὶς ἕνεκα τῶν κατὰ τῶν ἀρειανῶν ἀγώνων του ὑπῆρξεν ὁ Μητροφάνης (320 μ. Χ.). Ἐκεῖνοι ὁμοίως, οἵτινες ἐκλείσαν εἴτερον τινὲς καὶ ἄλλοι τὸν θρόνον ὑπῆρξαν ὁ Νάζιαν-

ζην δς Γρηγόριος (379) και Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (397), οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς πρώτους και κορυφαίους φωστῆρας και μεγάλους διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας, διαπρέψαντες ἐκεῖνος μὲν διὰ τῆς βαθείας αὐτοῦ θεολογικῆς σοφίας, ἦν ἀπέδειξεν ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἀρειανοὺς ἀγῶνι, οὗτος δὲ ὡς ὁ ἐξοχώτατος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος ῥήτωρ. Τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ἐτίμησαν και ὁ Νεκτᾶριος (381) ὁ προκάτοχος τοῦ Χρυσοστόμου, τύπος ἀρετῆς και ποιμαντορικῆς συνέσεως ὑπάρχας, ὁ Πρόκλος (434) ὁ μαθητῆς τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέψας, ὁ Ἰωάννης Σχολαστικὸς (566) ὁ γνωστὸς συλλογεὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ὃν ἠκολούθησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα ἀσχοληθέντες εἰς τὴν συλλογὴν και ἐξέτασιν τῶν κανόνων, Ἰωάννης ὁ νηστευτῆς (582), ὃστις συνέλεξε και ἐμετρίασε τοὺς περὶ μετάνοιας κανόνας, Γερμανὸς ὁ Α΄ (715) ὁ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου παλαίσας ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων, ὁ Τάρασιος (784) ὁ προστάς τῆς ἐν Νικαίᾳ Β΄ οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς ἀναστηλωσάσης τὰς εἰκόνας, και ὁ Μεθόδιος (842) ὁ ἐπὶ Θεοδώρας ὀριστικῶς ἐπαναγαγὼν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων μετὰ τὸν τελευταῖον εἰκονομάχον αὐτοκράτορα Θεόφιλον και θεσπίσας πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐκκλησίας θριάμβου τὴν ἑορτὴν τῆς ὀρθοδοξίας τῆ β΄ κυριακῇ τῶν νηστειῶν. Ἀλλὰ και μετὰ τὸ σχίσμα πολλοὶ ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου πατριᾶρχαι τιμήσαντες αὐτὸν διὰ τῆς ἀρετῆς και σοφίας τῶν και συντείναντες εἰς τὴν ἀνύψωσιν του. Τιοῦτοι ὑπῆρξαν πρῶτον ὁ Φώτιος (857), ὁ σοφώτατος ἀνὴρ τοῦ Θ΄ αἰῶνος, ὁ ἐξοχώτατος θεολόγος και φιλόλογος τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ και ὁ γενναιότατος πρόμαχος τῶν δογμάτων, τῶν παραδόσεων και τῆ ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οὗ τὸ κύρος παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις λαοῖς ἔσται μέγα εἰς αἰῶνας αἰῶνων, εἶτα ὁ Νικόλαος Μυστικὸς (911) ὁ ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ δεῖξας μέγιστον θάρρος και ἀντιταχθεὶς τολμηρῶς κατὰ τοῦ παρανόμου γάμου τοῦ αὐτοκράτορος τούτου μετὰ τετάρτης γυναικός, ὁ Σισίννιος (996) ὁ φημισθεὶς διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ, ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος (1043) ὁ ὑπερασπίσας τὴν ἀνεξαρτησίαν και τὰς παραδόσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου τοῦ θέλοντος νὰ ὑποδουλώσῃ αὐτὴν χάριν πολιτικῶν σκοπῶν τῷ πάπᾳ, ὁ Ἰωάννης Βιφιλιτίνος (1064), ἀνὴρ σοφός, ὁ Γερμανὸς ὁ Β΄ (1222) ὁ ἐν

Νικαία πατριάρχης ὁ ἀποκρούσας γενναίως τὰς παπικὰς πλεκτάνας καὶ γνωστός ὡς διάσημος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ καὶ ἐρμηνευτὴς τῆς λειτουργίας, ὁ Ἀρσένιος (1255) ὁ μὴ ἀνεχθεὶς τὰ ἐγκλήματα τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ Θεοδώρου τοῦ Β' τοῦ Λασκάρειος, ἀλλὰ θαρραλέως διαμαρτυρηθεὶς καὶ πᾶραιτηθεὶς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὁ Ἰωσήφ (1268) ὁ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀντιταχθεὶς κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὑπὲρ ὑποταγῆς τῶν ἀνατολικῶν ὑπὸ τὸν πάπαν καὶ ὁ Νεῖλος (1380) πεπαιδευμένος ἀνὴρ, οὗ τὴν εὐγλωττίαν τὴν ἐν τοῖς λόγοις του δεικνυομένην ὁ Σχολάριος παραβάλλει πρὸς αὐτὴν τοῦ Χρυσοστόμου τὴν εὐγλωττίαν. Τοιοῦτοι πατριάρχαι κοσμήσαντες ἀληθῶς τότε τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἀνύψωσαν αὐτό, ὡς ἦτο ἐπόμενον, μέγਾਲως ἐν τοῖς ὄμμασι τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων. Ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην ὑπῆγοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην 600 περίπου μητροπολῖται, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι!

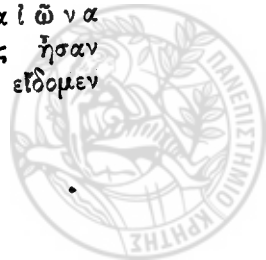
176.

Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας.

Γ. Μαζαράκη περὶ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας (ἐν τῷ περιοδικῷ Κέκροπι ἐν Καίρῳ 1886 1—16).

Τὸ δὲ πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, τὸ ἐρχόμενον δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ἄλλοτε ἦτο ἀκμαιότατον καὶ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περιῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς μεγάλην κατὰπτωσιν. Ἐνῶ ἐν ἀρχαίαις χρόνοις ἠρίθμει 110 ἐπισκόπους, νῦν ὑπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας ὑπῆγοντο μόνον 40, βραδύτερον δὲ μόνον 8 ἐπίσκοποι. Ἡ ἀρχαία αὐτοῦ ἀκμὴ ἦτο μεγάλη. Ἡ θεολογικὴ ἢ κατηχητικὴ αὐτοῦ σχολὴ ἐλάμπρυνεν αὐτό, πολλοὶ δὲ θεολόγοι ἐδόξασαν αὐτό, ὁ Πάνταινος, ὁ Κλήμης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Διονύσιος, ὁ Δίδυμος, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Πέτρος, ὁ Θεόφιλος καὶ ὁ Κύριλλος. Ἡ πτωσις ἄρχεται ἀπὸ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων τοῦ Ε' αἰῶνος, ὧν ἕνεκα ἀποσπῶνται οἱ Κόπται. Ἐτι δὲ μᾶλλον κατέπεπε τὸ πατριαρχεῖον, ἀφ' ὅτου οἱ Ἀραβες κατέκτησαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμειναν κύριοι αὐτῆς (640—1254).

Οἱ Ἀραβες ἠνέθησαν τοὺς Κόπτας, ὅτινες ὑπὸ τὸν πατριάρχην αὐτῶν Βενιαμὶν ἐβοήθησαν αὐτοὺς εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας. Οἱ ὀρθόδοξοι τούναντίον οἱ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Μελχίται, δηλ. βασιλικοὶ λεγόμενοι, οἱ συνδεδεμένοι μετὰ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, ἐμισοῦντο ὑπ' αὐτῶν. Οἱ ἑλληνες πατριάρχαι Κυρὸς καὶ Πέτρος ὁ Γ' ἠναγκάσθησαν νὰ φεύγωσιν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας καὶ νὰ διατρίβωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αἱ πλείους ἐκκλησῖαι ἐδόθησαν τότε τοῖς Κόπταις, μόνη δὲ ἡ τοῦ ἀγίου Σάββα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔμεινε τοῖς ὀρθόδοξοις. Ἐκτοτε ἐπὶ 70 ἔτη ἔμεινεν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος χηρεῦν ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιστάσεων, τῶν πιέσεων τῶν κρατούντων καὶ τῆς ἕνεκα τοῦ μονοθελητισμοῦ ἐπελθούσης διαιρέσεως μετὰ τῶν ὀρθόδοξων τῆς Αἰγύπτου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἠδυνήθη ὁ δραστήριος Κόπτης πατριάρχης Βενιαμὶν νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὸ φρόνημα τῶν μονοφυσιτῶν καὶ τοὺς Ἀβυσσινίους, πρὸς οὓς ἐπεμψεν ὡς μητροπολίτην ἢ Ἀβούναν τὸν ἐπίσκοπον Κύριλλον. Ἐκτοτε οἱ ἐν Ἀβυσσινίᾳ ἔμειναν ἠνωμένοι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Κόπταις. Τῷ 727 ἀνέδειξε Λέων ὁ Ἰσαυρὸς πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν Κοσμᾶν, ὅστις ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον ἐπέτυχε παρὰ τῶν κρατούντων νὰ ἀνακτήσωσιν οἱ ὀρθόδοξοι καὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν καὶ τὰ ἄλλα δικαιώματα αὐτῶν καὶ ἔδωκεν οὕτω ζωὴν εἰς τὸ ὀρθόδοξον στοιχεῖον. Ὁ Κοσμᾶς οὗτος, ὅτε βραδύτερον ἤρξαντο αἱ εἰκονομαχικαὶ ἐριδες, ἐκηρύχθη κατὰ τῶν εἰκονομάχων. Πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῶν ἡμετέρων καὶ ὁ Πολιτιανὸς ὁ διάδοχος τοῦ Κοσμᾶ. Τῷ 743 ὑπέστησαν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ χριστιανοὶ φοβερὸν διωγμὸν ἐπὶ τοῦ Ἐμίρου Χαφίζ, οὗ συνέπεια ὑπῆρξεν, ὅτι 40 χιλ. ἐξ αὐτῶν ἠσπασθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν. Οἱ διώκται ἔθετον πρὸ τῶν χριστιανῶν ὀλοκλήρων πόλεων καὶ χωρίων τὸ δίλημμα νὰ ἐκλέξωσι μετὰ ξυμμορίας ἢ τελείας διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ξίφους ἐξοντώσεως. Καὶ τῷ 850 συνέβη ὁμοίος φοβερός διωγμὸς κατὰ τῶν ὀρθόδοξων καὶ τῶν Κοπτῶν ἐγερθεὶς ὑπὸ τοῦ τότε Ἐμίρου, νομίσαντος, ὅτι ἰατρός τις χριστιανὸς ἐβλαψεν αὐτόν. Πολλοὶ τῶν χριστιανῶν ἐφονεύθησαν· αἱ ἐκκλησῖαι αὐτῶν ἀνεσκάφησαν· διὰ παντὸς δὲ τρόπου ἐξηναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰσλαμισμὸν. Καὶ τότε ἐγένοντο πολλοὶ μωαμεθανοί. Παρὰ πάντα ὅμως τὰ κακὰ ταῦτα τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα εἶχεν ἀκόμη περὶ τοὺς 40 ἐπισκόπους, ὧν τινες ἦσαν μητροπολίται. Ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ ἠριθμοῦντο ὡς εἰδόμεν

ἀνωτέρω εἰς 110! Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ τῶν 40 τούτων ὑπολειφθέντων τότε ἦσαν ἀπλοὶ τιτουλάριοι. Ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶ-
 νος ἤρξατο τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνικὸν στοιχεῖον νὰ ἐκλείπῃ
 σχεδὸν ἐντελῶς, ἐκάθητο δὲ ἔκτοτε συνήθως ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ
 Μάρκου ἄραβες πατριάρχαι ὡς ἐκ τῶν ἀραβικῶν
 ὀνομάτων των φαίνονται. Οἱ κἄτοιχοι κατὰ μικρὸν ἐξήρα-
 βίσθησαν, ἐνισχύθη δὲ ὁ ἀραβικὸς πληθυσμὸς καὶ δι' ἐποχῶν
 ἐκ Συρίας. Ὁ πρῶτος Ἀραβ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὑπῆρξεν
 ὁ τὸν θρόνον ἀναβάς τῷ 933 Εὐτύχιος, ὁ συγγραφεὺς χρο-
 νικᾶ ἀραβιστί ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐν
 οἷς περιέχεται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τῷ 1015 ἐπὶ τοῦ
 ὤμου καὶ ἀπανθρώπου Χακίμ ὑέστησαν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ χρι-
 στιανοὶ σφοδρὸν διωγμὸν. Μεταξὺ ἄλλων ἐφονεύθησαν ὑπ'
 αὐτοῦ καὶ οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας Διονύσιος
 καὶ Ἱεροσολύμων Ἱερεμίας· διότι ὁ διωγμὸς ἐπεξε-
 τάθη καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν καὶ τὰς πλησίον χῶ-
 ρας. 30 χιλιάδες ἐκκλησιῶν ἠρπάγησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς
 τζαμιά ἢ ἀνεσκάφησαν ἐκ θεμελίων, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐξηνακάζ-
 ζοντο πολλαχοῦ διὰ τῆς βίας νὰ ἐξισλαμισθῶσιν! Καὶ τότε ἐγέν-
 οντο πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Αἰγύπτου, Παλαιστίνης καὶ Συ-
 ρίας Μωαμεθανοί. Καὶ ὁ περίφημος Σαλαδῖνος ἔχων πολέ-
 μους πρὸς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς, ὑποπεύων
 δὲ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Αἰγύπτου ὅτι συνεννοοῦνται αὐτοῖς,
 κατεδίωξεν αὐτοὺς ἀπηνῶς ἀποκλείσας αὐτοὺς παντὸς ἀξιώ-
 ματος, ἀπαγορεύσας δὲ τὴν χρῆσιν τῶν κωδῶνων, τὰς λιτανείας
 καὶ τὰς λοιπὰς πανηγύρεις τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὅτε οἱ
 σταυροφόροι ὑπερίσχυσαν ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ
 οὐ μόνον ἐν Παλαιστίνῃ ἐγκαθιδρύθησαν καὶ βασιλεῖον συνέστη-
 σαν, ἀλλὰ καὶ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καταλύσαντες ἱ-
 δρυσαν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, λέγεται, ὅτι ὁ τότε πατριάρχης
 Ἀλεξανδρείας Νικόλαος βλέπων τὰ δεινὰ τῶν περιστά-
 σεων ἐζήτησε δι' ἐπιστολῆς του νὰ ἐλκύσῃ τὴν φιλίαν
 τοῦ παντοδυνάμου Ἰννοκεντίου τοῦ Γ', λέγουσι μάλι-
 στα οἱ δυτικὸι συγγραφεῖς, ὅτι καὶ ἀντιπρόσωπὸς τις αὐτοῦ Γερ-
 μανὸς καλαύμενος παρευρέθη ἐν τῇ ἐν Λατεράνῳ Δ' οἰκουμενικῇ
 λατινικῇ Συνόδῳ τοῦ 1215, ἀλλ' ἡ φιλικὴ αὕτη σχέσις πρὸς τὸν
 πάπαν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καὶ ἀληθῆς ἂν ἦναι, δὲν
 εἶχεν ἀποτέλεσμα τι. Τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο
 καὶ μετὰ ταῦτα προσέκειτο τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ

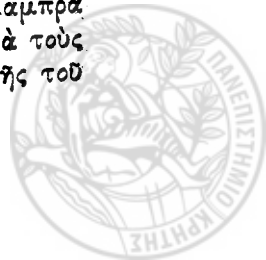
πάντες οἱ μετὰ ταῦτα πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας ἦσαν ὀρθόδοξοι. Ἡ θέσις τῶν ἐν Αἰγύπτῳ χριστιανῶν ἀπέβη οἰκτροτέρα ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν βαρβάρων Τουρκομάνων Μαμελούκων (1254—1517). Περί τὸ 1300 ἤγειραν οὗτοι κατ' αὐτῶν φοβερὸν διωγμὸν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνεργήσαντος μετὰ ζήλου κατὰ τοῦ λατινόφρονος Βέκκου ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου. Ἀπὸ τοῦ 1300 ἀναφαίνεται καὶ λατίνος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας χάριν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εὐαριθμῶν καθολικῶν καὶ οὐνιτῶν. Νέον διωγμὸν ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Μαμελούκων οἱ χριστιανοὶ τῆς Αἰγύπτου τῷ 1324, καθ' ὃν ὀλόκληρα χωρία ἐξηναγκάσθησαν πάλιν νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰσλαμισμὸν. Αναφέρεται, ὅτι ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐγένοντο 460 μωαμεθανοί. Οἱ ἐπανειλημμένοι οὗτοι διωγμοὶ ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ μικρὸν τὸ μέγιστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς Αἰγύπτου ὡς καὶ τῆς Παλαιστίνης, Συρίας, Μεσοποταμίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἐδέχθησαν τὸν μωαμεθανισμὸν. Μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δὲ ἐξησθῆναι ἤενιαχοῦ ἐξέλιπεν ἐντελῶς ὁ ἐλληνισμὸς ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ὅπου ἄλλοτε ἤκμαζε. Διωγμὸν καὶ λεηλασίαν ὑπέστησαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥόδου ὀρμηθέντων Σταυροφόρων, ὅτε οὗτοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀλεξανδρείαν τῷ 1365, ἣν ὁμοῦς ἠναγκάσθησαν μετὰ τέσσαρας ἡμέρας νὰ ἐκκενώσωσι.

177.

Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας.

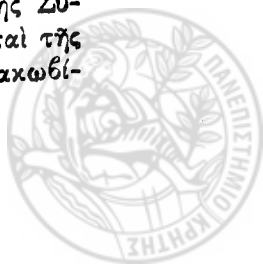
Κωνσταντίνου τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ πατριαρχῶν Ἀντιοχείας.

Καὶ τὸ πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας τὸ ἄλλοτε ἔνδοξον κατέπεσε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς μεγάλην ἀσημότητα, ὅπως καὶ τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας πατριαρχεῖον καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους. Ὁ Ἀντιοχείας πατριάρχης, ὁ ἄλλοτε ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν 170 ἐπισκόπους, εἶχε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην 28 καὶ τέλος 8 μόνον! Διότι ἡ Συρία διήλθε κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους διὰ τῶν αὐτῶν περιπετειῶν, δι' ὧν καὶ ἡ Αἰγυπτος. Πόσον λαμπρὰ ἦτο ἡ κατάστασις καὶ τοῦ πατριαρχείου τούτου κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας! Ὡς γνωστὸν ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ

χριστιανισμοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ εἰργάσθησαν ὁ Παύλος, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Πέτρος, ὅστις ὤρισε καὶ πρῶτον ἐπίσκοπον αὐτῆς τὸν Εὐδόδιον. Ὁ Ἰγνάτιος ἐλάμπρυνε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀντιοχείων διὰ τῆς παιδείας του καὶ διὰ τοῦ ἐπὶ Τραϊανοῦ (117) μαρτυρίου του. Βραδύτερον ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου ὁ Θεόφιλος, ὁ γνωστὸς ἀπολογητὴς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ γράψας πρὸς Αὐτόλυκον, ἀνὴρ ἐγκρατέστατος τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Τῷ 251 ἔπεσε θῦμα τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Βαθύλας. Τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀντιοχείων ἐτάραξε Παύλος ὁ Σαμοσατεύς, ὁ καταδικασθεὶς ὡς αἰρετικὸς, διότι ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ἀπλοῦς ἄνθρωπος φωτισθεὶς διὰ τοῦ θείου Λόγου, ὅπως καὶ οἱ προφῆται. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος ἰδρύεται ἡ μετὰ ταῦτα περιδόξος γενομένη θεολογικὴ σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας ἡ σχολὴ ἀρχηγὸς τὸν Δωρόθεον σοφὸν ἄνδρα, γνόστην τῆς ἐλληνικῆς σοφίας καὶ εἰδήμονα τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης, καὶ τὸν Λουκιανὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα ἀναθεώρησιν τοῦ κειμένου τῶν Ὁ. Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προῆλθον μετὰ ταῦτα οἱ ἄριστοι ἐρμηνευταὶ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἐκόσμησε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας ὁ Εὐστάθιος, ὅστις καὶ παρῆστη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, συναριθμούμενος μετὰ τῶν τοῦ Ἀθανασίου πρωτίστων φίλων καὶ ὁμοφρόνων. Διὰ τοῦτο ὅτε ἤρξαντο οἱ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου διωγμοὶ κατεκρίθη καὶ αὐτὸς καὶ κατεδιώχθη ἐξορισθεὶς εἰς Ἰλλυρίαν. Καὶ βραδύτερον δὲ ἐξωρίσθη ἐκ νέου καὶ πολλὰ ἠγωνίσαστο ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως κατὰ Ἀρειανῶν. Ὅτε βραδύτερον ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας ὁ Μελέτιος, πρῶην Βερροίας ἐν Συρίᾳ, ἄλλοτε ἡμικαίρειαν προσελθὼν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, μερὶς τις καλοῦσα ἑαυτὴν Εὐσταθιανὴν δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν καὶ οὕτως ἐγεννήθη φοβερὸν σχίσμα ἐν Ἀντιοχείᾳ, τὸ Μελετιανὸν κληθέν. Ἡ ῥηθείσα μερὶς ἐξελέξατο ἴδιον ἐπίσκοπον, τὸν Παυλίνον. Ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Φλαβιανοῦ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐν τῇ θεολογικῇ αὐτῆς σχολῇ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ὡς πρεσβύτερος ἐν αὐτῇ ἐφημίσθη ἤδη ἐπὶ ῥητορικῇ δεινότητι μάλιστα διὰ τῶν περιἀνδριάντων λόγων, ὅς εἶπεν ἐκεῖ. Περημισμένοι διδάσκατοι μῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς ἐγένοντο καὶ Εὐσέβιος ὁ Ἐλίσης, Κύριλλος ὁ μετὰ ταῦτα Ἱεροσολύμων, Ἐφραίμ ὁ Σύρος, ὁ Λαοδικείας Ἀπολινάριος, Διόδωρος ὁ Ταρσοῦ, Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας, Θεο-

δῶρητος ὁ Κύρου καὶ Ἰβας ὁ Ἐδέσσης. Ἀπὸ τοῦ 427 κατεῖχε τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας ὁ Ἰωάννης ὁ διαφωνήσας πρὸς τὸν Κύριλλον τὸν πρόεδρον τῆς Γ' ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς κατακρινάσης τὸν Νεστορίου. ὅστις ὑπῆρξε παιδεύμα τῆς Ἀντιοχειανῆς σχολῆς. Ἡ ἡττα τοῦ Νεστορίου ἦτο ἡττα τοῦ πατριαρχείου Ἀντιοχείας. Ἐκτοτε ἄρχεται ἡ κατὰ πτωσίς του. Οἱ Νεστοριανοὶ καταδιώκονται, ἡ δὲ αὐτὸν ὑπερασπίζουσα σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας διαλύεται. Μέρος τῶν πιστῶν ἀποσπᾶται ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ἀκολουθεῖ τοῖς φρονήμασι τοῦ Νεστορίου. Ἐπὶ δὲ τῶν ἕνεκα τοῦ Εὐτυχοῦς γενομένων μονοφυσιστικῶν ἐρίδων ἀναδειχθεὶς πατριάρχης Ἀντιοχείας διὰ στάσεως καὶ βίας ὁ μονοφυσίτης Πέτρος ὁ Γναφεύς (465) ἐπλήρωσε ταραχῶν τὸν θρόνον τοῦτον. Βραδύτερον ἐγένετο πατριάρχης ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἕτερος μονοφυσίτης ὁ Σευῆρος (518), ὅστις καὶ ἀπηνέστατα κατεδίωξε τοὺς ὀρθοδόξους, ἰδίως δὲ τοὺς κληρικούς καὶ τοὺς μοναχοὺς, ἄλλους μὲν σιδηροδεσμίους ὡς κακούργους ἐξορίσας, ἄλλους δὲ φανεύσας καὶ τὰ αὐτῶν σώματα εἰς βορὰν τῶν ὀρνέων ῥίψας, ἄλλους δὲ ἀποπνίξας εἰς τὸν τῆς Ἀντιοχείας παραρρέοντα Ὀρόντην. Ἀφοῦ ὑπερίσχυσάν ἐν τῇ βυζαντινῇ κράτει αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἡττηθῆ ὁ μονοφυσισμὸς, οἱ μονοφυσίται τῆς Συρίας ἀπεσπᾶσθησαν ἀπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ ἀποτελέσαντες ἰδίαν ἐκκλησίαν τῶν Ἰακωβιτῶν λεγομένων, ἣ ἠκολούθησαν καὶ οἱ Ἀρμένιοι, ἐξελέξαντο ἴδιον πατριάρχην. Τοῦτο ὑπῆρξε καιρῖα πληγὴ ἐξασθενήσασα μεγάλως τὸ πατριαρχεῖον. Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἐφραίμ τοῦ Ἀμίδα τῷ 528 σφοδρὸς σεισμὸς γενόμενος κατέστρεψεν ἐκ θεμελιῶν τὴν Ἀντιόχειαν, ὑπὸ τὰ ἐρείπια δ' αὐτῆς ἐτάφησαν 4870 ἄνθρωποι! Ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἀφ' οὔτου ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας οἱ Ἀραβες (638), οἱ χριστιανοὶ τῆς χώρας ταύτης ὑπέστησαν φοβεροὺς πολλακίς διωγμοὺς. Τῷ 695 ἐν τινι τῶν διωγμῶν τούτων ἐφανεύθη ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἀλέξανδρος ὁ Β', μεθ' ὃ ἐπὶ 40 ἔτη ἔμεινε κενὸς ὁ πατριαρχικὸς θρόνος. Τὰ συμβάντα ταῦτα ἐπληξάν ἐκ νέου καιρῖας τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο, ἐκτοτε δὲ ἐμειώθη ἐτι μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀρθοδόξων τῆς Συρίας, διότι πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Συρίας διὰ τῆς βίας ἐξισλαμίσθησαν. Οἱ Ἀραβες κατακτητῆται τῆς Συρίας ἠνύνησαν πλεῖον τῶν ὀρθοδόξων τῆς Συρίας τοὺς Ἰακωβί-

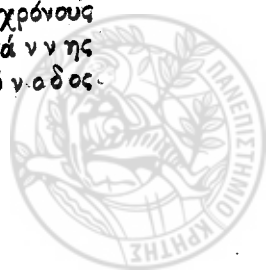
τας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Η' αἰῶνος ἄρχονται νὰ γίνωνται κατὰ τὸ πλεῖστον Ἄραβες πατριάρχαι Ἀντιοχείας, γλῶσσα δὲ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ ἐν Συρίᾳ ἐπικρατοῦσα ἀποβαίνει ἡ ἀραβικὴ. Οἱ διαδεχόμενοι ἀλλήλους κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους πατριάρχαι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσήμαντοι ἄνθρωποι. Τῷ 1028 γίνεται πατριάρχης Ἀντιοχείας ὁ ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτοῦ φημισθεὶς Πέτρος, οὗ εἶναι γνωσταὶ αἱ πρὸς Μιχαὴλ τὸν Κηρουλάριον καὶ τὸν τότε πάπαν καὶ τὸν Ἀκηλυίας ἐπίσκοπον ἐπιστολαί. Ὅτε τῷ 1099 ἐκυριεύθη ἡ Ἀντιόχεια ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ἐγκαθιδρύθη λατῖνος πατριάρχης, ὁ δὲ ὀρθόδοξος ἡγαγκάστη νὰ φύγη ἐκεῖθεν. Ἐπὶ 50 δὲ ἔτη ἔμεινε τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο ἄνευ ὀρθοδόξων πατριαρχῶν. Οἱ μετὰ ταῦτα χειροτονηθέντες διέτριβον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἠδυνήθη μὲν βραδύτερον Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς τῷ 1155 κατὰ τὴν εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν νικηφόρον ἐστρατείαν του νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς σταυροφόρους νὰ δεχθῶσιν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τῶν λατίνων καὶ ὀρθόδοξον πατριάρχην τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει χειροτονηθέντα Ἰωάννην τὸν Θ'. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ἦσαν ἡγαγκασμένοι νὰ φεύγωσιν οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι. Θεόδωρος ὁ Βαλασμών, ἀναδειχθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τὴν Ἀντιόχειαν. Τῶν ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ καὶ Συρίᾳ ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἡ τύχη ἐγένετο ὀλίγον ἀνεκτοτέρα, εἰ καὶ πάντοτε ἔμεινε λυπηρά, ἐπὶ τῶν Μαμελοῦκων, ὅτινες ἐγένοντο καὶ ἔμειναν κύριοι τῆς χώρας ἀπὸ τοῦ 1268 μέχρι τοῦ 1517. Ἐκτοτε ἐκδιωχθέντων τῶν λατίνων ἦσαν πατριάρχαι ἐν Ἀντιοχείᾳ μόνον ὀρθόδοξοι. Τῷ 1400 ὑπέστησαν οἱ κάτοικοι τῆς Συρίας μεγάλαν κακάνειαν ἐπὶ τῶν βαρβάρων ὀρδῶν τῶν Μογγόλων ὑπὸ τὸν Ταμερλάνον. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου 1438 πατριάρχης Ἀντιοχείας ἦτο ὁ Δωρόθεος, ὅστις καὶ ἐν τῇ τῶν Ἱεροσολύμων συνόδῳ τῇ τῷ 1443 γενομένῃ κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίας ψευδοῦς καὶ βεβιασμένης ἐνώσεως διεμαρτυρήθη καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν γενομένῃ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῷ 1451 παρεῦρέθη.

Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων.

Δοσιθέου Πατριάρχου περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχουσάντων.
 Ἐν Βουκουρεστίῳ 1715. Παλαυᾶ Ἱεροσολυμίας.

Αἱ αὐταὶ συμφοραί, αἵτινες ἐπλήξαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας καὶ ἐξησθένησαν αὐτά, ἐπλήξαν καὶ κατέρριψαν καὶ τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, ἐμάστισαν δὲ καὶ τοὺς χριστιανούς τῆς ἐν Κύπρῳ αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας. Ἐνῶ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἴσταντο ἐννεηκοντα πέντε ἐπίσκοποι, εἶχε νῦν οὗτος μόνον δέκα πέντε ὑφ' ἐαυτῶν. Καὶ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων τὸ παρελθὸν ὑπῆρξεν ἐνδοξόν. Περὶ τούτου σημειοῦμεν τὰ ἐπόμενα. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἡ πρώτη καὶ μνηστική ἐκκλησία, ἐξ ἧς ἐξέλαμψε τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου πανταχοῦ τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ ἐδίδαξεν ὁ Κύριος· ἐκεῖ ἐσταυρώθη· ἐκεῖ ἤρξαντο τοῦ κηρύγματος αὐτῶν καὶ οἱ ἀπόστολοι· ἐκεῖ ἐδεικνύετο καὶ μετὰ ταῦτα ὁ πανάγιος τάφος τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸν δευτέρον αἰῶνα ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ὁ λεγόμενος τῆς Αἰλιάς Καπιτωλίνας, ὡς ἐκλήθη ἡ πόλις μετὰ τὴν διὰ τοῦ Ἀδριανοῦ δευτέραν καταστροφὴν τῆς, ἀπέκειτο ἐπὶ τὴν μητροπόλιν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, ἧτις ἦτο καὶ τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς χώρας. Ἡ πρὸς τὸν Καισαρείας αὐτῆ σχέσις ἐξηκολούθει καὶ μετὰ ταῦτα. Τὰ Ἱεροσόλυμα ἤρξαντο νὰ ἀναλαμβάνωσιν ἀφ' οὗτου ὁ μὲν Κωνσταντίνος ἐκτίσσει τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἐπὶ τοῦ τόπου οὗτου κατὰ παράδοσιν εὐρέθη ὁ ἅγιος Τάφος, ἡ δὲ εὐσεβὴς Ἐλένη μήτηρ αὐτοῦ ἡ τὸν τίμιον σταυρὸν εὐρούσα ἄλλου ναοῦ ἐν Βηθλεέμ, ἐπὶ τοῦ σπηλαίου τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν ἐλαῶν καὶ ἀλλαχοῦ. Βικτοε ἤρξατο καὶ ἡ κατ' ἔτος συρροὴ τῶν πανταχοθεν ἀποδημησάντων χριστιανῶν εἰς τὸν ἅγιον Τάφον καὶ εἰς τὴν Βηθλεέμ. Εἰς τὴν ὑψωσίν τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου συνετέλεσαν καὶ οἱ μεγάλοι ἱεράρχαι οἱ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους γενόμενοι ἐπίσκοποι τῆς πόλεως ταύτης Κύριλλος, Ἰωάννης καὶ Ἰουβενάκιος. Ἡ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένη συνάδοσ.

τοῦ 325 ὤρισε διὰ τοῦ 6 κανόνος ἵνα τιμᾶται ὁ Ἱεροσολύμων, ἐρχόμενος κατὰ τὴν τάξιν εὐθὺς μετὰ τὸν μητροπολίτην Καισαρείας. Θεοδόσιος δὲ ὁ Β' μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου τῷ 451 θέλων νὰ τιμήσῃ ἐτι περισσότερον τὴν πόλιν, ἐν ἧ' ἐδίδαξε καὶ ἔπαθεν ὁ Κύριος, καὶ ἐξ ἧς διεδόθη πανταχοῦ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ὕψωσε τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς εἰς τὴν τάξιν τῶν πατριαρχῶν, ὑποβαλὼν ὑπ' αὐτὸν ὀλόκληρον τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰς περίξ χώρας. Αἱ νεστοριανικαί, μονοφυστικαὶ καὶ μονοθελητικαὶ ἕριδες τοῦ Δ', Ε', Σ' καὶ Ζ' αἰῶνος ἐτάραξαν καὶ τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο καὶ ἐγένοντο ἀφορμῆ, ἵνα μέγα μέρος τῶν κατοίκων ἀποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ καὶ σχηματίσωσιν ἰδίᾳ ἐκκλησίας τῶν νεστοριανῶν, ἰακωβιτῶν καὶ μαρωνιτῶν. Οἱ μονοφυσिताὶ ἠδυνήθησαν μάλιστα ἐπὶ τινα χρόνον νὰ καταλάβωσι τὸ πατριαρχεῖον καὶ ἐκδιώξαντες τὸν ὀρθόδοξον πατριάρχην Ἰουβενάλιον νὰ ἐνθρονίσωσι τὸν μονοφυσίτην Θεοδόσιον. Ἐπειτα ὁμοῦ περιῆλθε πάλιν ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς θρόνος εἰς χεῖρας τῶν ὀρθοδόξων. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ἀράβων ὑπῆρξεν ἐτι μεγαλύτερα συμφορὰ διὰ τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Παλαιστίνης. Ἡ κατάκτησις τῶν Ἀράβων ἐγένετο τῷ 636 ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου. Ἡ ἐπελθοῦσα δὲ τότε ἀνωμαλία ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωφρονίου ἐπὶ 70 ἔτη ἐμείνε κενὸς ὁ πατριαρχικὸς θρόνος. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ πίεσις καὶ οἱ διωγμοὶ τῶν κατακτητῶν Μωαμεθανῶν ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε μέγα μέρος τῶν κατοίκων ἠσπάσθη διὰ τῆς βίας τὸν ἰσλαμισμόν. Ἰδίως ὑπῆρξε φοβερός ὁ ἐπὶ Χακίμ διωγμὸς τῷ 1015, ὅτε χιλιάδες χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Ἱερεμίας· αἱ ἐκκλησίαι ἢ ἐπυρπολοῦντο ἢ ἀνεσκάπτοντο ἢ μεταβάλλοντο εἰς τζαμί· ὀλόκληροι πόλεις καὶ χωρία ὑπεβλήθησαν διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Ἰσλάμ! Ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα ἐγένετο ἔκτοτε ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ χώρᾳ, ἀραβες δὲ ἔκτοτε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Σπανίως ἀπαντῶμεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑλληνας πατριάρχας Ἱεροσολύμων ἢ ῥωμαίους, ὡς ἐκάλουον αὐτοὺς οἱ ἐγγῶροι. Καὶ ὁ ἄλλως ἱπποτικώτατος σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῆνος, ὅφ' ὄν ὑπήγετο ἡ Παλαιστίνη, ὑποπτευόμενος τοὺς χριστιανούς ὡς συνεννοουμένους μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἐπίεσε τὴν Παλαιστίνην, ἀπομακρύνας τοὺς

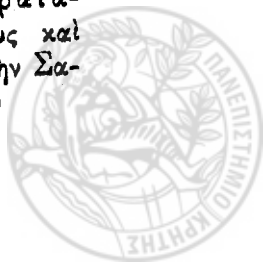
χριστιανούς τῶν ἀξιωματῶν, ἀπαγορεύσας δὲ τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰς πανηγύρεις αὐτῶν. Διὰ τὴν ἀθλιότητα τῶν χρόνων ὁ πατριαρχικὸς θρόνος ἔμενε πολλάκις κενός. Ἀπὸ τοῦ 1072 γίνονται κύριοι τῆς χώρας οἱ Σελδούκοι, ὧν ἡ πλειεὶς ἐγένετο ἔτι βαρύτερα. Ἄλλ' ἡ κορύφωσις τῶν κακῶν ἐπῆλθεν, ὅτε οἱ Σταυροφόροι τῷ 1099 ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης τῆς Παλαιστίνης. Οἱ λατῖνοι ὡς σχισματικούς τοὺς ὀρθοδόξους θεωροῦντες ὑπὸ ἀγρίου φανατισμοῦ κινούμενοι κατεδίωξαν πανταχοῦ τοὺς ὀρθοδόξους, ἐξέβαλον τὸν ὀρθόδοξον πατριάρχη, ἐπέβαλον λατῖνον πατριάρχη Ἱεροσολύμων καὶ ἐδίωξαν τοὺς κατοίκους καὶ τὸν κλῆρον νὰ ὑποτάσσωνται αὐτῷ. Οἱ Μαμελοῦκοι, ὅτινες ἀπὸ τοῦ 1268 κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, ἐφάνησαν τοῖς ὀρθοδόξοις ὀλιγώτερον πιεστικοί, ἀν καὶ δὲν ἐλειψαν καὶ ἐπ' αὐτῶν διωγμοί. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἐπειδὴ ὑπ' αὐτῶν ἐμισοῦντο πλείοτε οἱ λατῖνοι, ἠδυνήθησαν οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς θρόνους αὐτῶν. Τόσον ἀθλία ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τοῦ πατριαρχεῖου Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

179.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Ἐκκλησία Ἰβηρίας.

Φιλίππου Γεωργίου Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Φραγκοῦδης Ἱστορία τῆς Κύπρου. Σακελλαρίου Κυπριακά Grosset Περι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας.

Ἐλθωμεν νῦν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, συνοψίζοντες ἐν ὀλίγοις καὶ τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῆς ἱστορίαν ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου ἐν Κύπρῳ. Ἐν Κύπρῳ ἐκήρυξαν ὡς γνωστὸν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας μετὰ τοῦ Μάρκου. Ὁ Παῦλος προῦχέρισε πρῶτον ἐπίσκοπον ἐκεῖ τὸν Ἡρακλείδην. Ἐπὶ τῶν διωκτῶν τοῦ χριστιανισμοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ὑπέστησαν οἱ ἐν Κύπρῳ χριστιανοὶ πολλὰ παρὰ τῶν ἐθνικῶν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐπὶ Τραϊανοῦ (116) σφοδρῶς κατεδίωξαν τοὺς Κυπρίους χριστιανούς καὶ οἱ ἐκεῖ ἰσχυροὶ καὶ πολυάριθμοι ἰουδαῖοι, ὅτινες καὶ τὴν Σα-

λαμίνα τότε ἐκ θεμελίων ἀνέσκαψαν, ἐτιμωρήθησαν ὁμοίως σκληρῶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ὑπὲρ οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν ἐν Κύπρῳ ἐμερίμνησεν ἡ ἁ γ ί α Ἐ λ έ ν η, ἐπανερχομένη ἐξ Ἱεροσολύμων, ὅπου εἶχεν εὖρει τὸν τίμιον σταυρόν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος ἀνφοδόμησε τὴν κατεστραμμένην Σαλαμίνα, ἣν καὶ Κωνσταντίαν μετωνόμασε. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος ἐδόξασε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Κυπρίων ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Ἐπιφάνιος ὁ γνωστός διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀγιότητά του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ὑπερβολικὸν ζῆλόν του. Ἐχῶν συμβοηθὸν καὶ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδοσίον τὸν Α', καταπολεμήσας σφοδρῶς καὶ τοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ὀλίγους ἐναπολειπομένους ἐθνικούς καὶ Ἰουδαίους, κατῴρθωσεν ὁ Ἐπιφάνιος, ὥστε οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ νήσῳ. Ὅτε οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας ἠθέλησαν νὰ ὑποτάξωσι τὴν νήσον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, ἀντέστησαν οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς, ἡ δὲ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ γενομένη τῷ 431, εἰς τὴν ἀνυπέχθησαν, ἐπεκύρωσε διὰ τοῦ 7 κανόνος αὐτῆς τὸ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοκέφαλον αὐτῆς. Τῇ γνώμῃ τῆς συνόδου ταύτης στηριζόμενοι, ἀπέκρουσαν καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Κύπριοι ἐπίσκοποι πᾶσαν ὁμοίαν ἀπαίτησιν τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας. Ὅτε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος (647) ἐγένοντο κύριοι τῆς νήσου οἱ Ἀραβες, ἐπήνεγκον μεγάλας καταστροφὰς ἐν αὐτῇ, ἀνέσκαψαν ἐκ θεμελίων τὴν Κωνσταντίαν καὶ ἦν ἀγχασαν μέρος τῶν κατοίκων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν ἐν Προποντίδι πλησίον τῆς Κυζίκου κτισθεῖσαν χάριν αὐτῶν Ἰουστινιανού πολιν (688), δι' ἃ ἔκτοτε ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ τὸν τίτλον τοῦτον, ὃν καὶ μετὰ ταῦτα ἔφερε καὶ ἀφοῦ δηλ. μετὰ τινα ἔτη ἐπανῆλθον οἱ μετοικήσαντες εἰς Κύπρον. Μητροπόλις ἐγένετο τότε ἀντὶ τῆς Κωνσταντίας ἡ Ἀρσινόη ἡ νῦν Μάριον καλουμένη μέχρι τοῦ 1215. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς νήσου ἠγωνίσθησαν κατὰ τῶν εἰκονομαχῶν, καθὼς καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοί, ὧν περιφημότερον μοναστήριον σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον εἶναι τὸ τοῦ Κούκου λεγόμενον, ἐν ᾧ σώζεται καὶ τιμᾶται εἰκὼν τῆς παρθένου ἀποδιδεμένη τῷ εὐαγγελιστῇ Λουκᾷ. Ὅτε ἐγένοντο οἱ σταυροφοροὶ κύριοι τῆς νήσου (1191) καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας τῶν Φράγκων μέχρι τοῦ 1571, ὅτε ἡ νήσος περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, κατεβλήθησαν οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ καὶ ἐξηναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι τὸ λατινικὸν δόγμα.

Ἐπιβληθέντος ἀρχιεπισκόπου λατίνου ἐν Λευκωσίᾳ, ὑπεχρεοῦντο οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ νὰ δεικνύωσι τούτῳ ὑπακοὴν μνημονεύοντες τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, παριστάμενοι κατὰ τὰς τελευταῖς τῶν λατίνων, τελοῦντες τὰς χειροτονίας τῇ ἀδείᾳ τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐκκαλοῦντες εἰς τοῦτον ὡς εἰς ἀνώτατον δικαστήριον πᾶσαν ὑπόθεσιν. Τότε μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων προσήλθον εἰς τὸν λατινισμὸν καὶ ἐγένοντο οὐ ν ἔ τ α ι, ὧν χάρι· ἰδρῦθησαν τέσσαρες λατινικαὶ ἐπισκοπαὶ ἐν τῇ νήσῳ καὶ λατινικὰ μοναστήρια. Οἱ σταθεροὶ ἐμμένοντες τῇ ὀρθοδοξίᾳ (τὸ πλεῖστον μέρος) ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν λατίνων. Ἡ ἱερά ἐξέτασις ἐιργάσθη ἐν Κύπρῳ κατ' αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ Ὀνωρίου τοῦ Γ' (1216) διὰ Πελαγίου τοῦ ἀπεσταλμένου ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς 12 ὀρθόδοξοι κληρικοὶ ἰ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν φράγκων μετώκησαν πολλοὶ τῶν Μαρωνιτῶν τῆς Συρίας εἰς Κύπρον. Ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχον καὶ Ἀρμένιοι, Ἰακωβίται καὶ Νεστοριανοί. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἔμενε πάντοτε ὀρθόδοξον. Τῶν λατίνων αἰπίσεις ἔπαυσαν, ὅτε ἡ Κύπρος ἐξέφυγε τῶν χειρῶν τῶν Φράγκων καὶ περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων (1571).—Τῇ ὀρθόδοξῳ πίστει προσέκειτο πάντοτε καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἰθρηρίας ἡ Γεωργίας ἐν Καυκάσῳ. Γεωργιανοὶ ἐκλήθησαν οἱ Ἰθρηες ὡς τιμῶντες κατ' ἐξοχὴν τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ἡ ἐκκλησία τῶν εἶχε δὲ οὐ αὐτοκεφάλους ἀρχιεπισκόπους καθολικοὺς λεγομένους, τὸν τῆς ἁνω Ἰθρηρίας, ἀποσπασθέντα ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, καὶ τὸν τῆς Κάτω Ἰθρηρίας χωρισθέντα διοικητικῶς ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Οἱ Γεωργιανοὶ ὑπέστησαν πολλὰ παρὰ τῶν κατακτητῶν τῆς χώρας τῶν Περσῶν, Ἀράβων, Μογγόλων καὶ Τούρκων.

180.

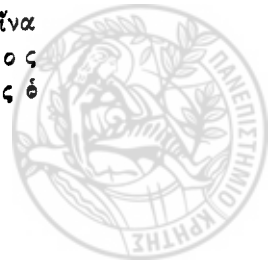
Οἱ μοναχοὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Μεγάλην ἐπιρροὴν ἐξήσκουν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων οἱ μοναχοί, οἵτινες ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ ἀπηλλαγμένοι παντὸς κοσμικοῦ δεσμοῦ, ἀπολαύοντες δὲ παρὰ τῷ λαῷ μεγάλης ὑπολήψεως, ἦσαν ἐπίφοβοι τῷ τε αὐτοκράτορι καὶ τῷ πατριάρχῳ. Μάλιστα δὲ ἐξήσκουν μεγίστην ἐπιρροὴν τὰ πλη-

σίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοναστήρια, καὶ ἰδίᾳ τὸ τοῦ Στουδίου, τὸ δοξασθὲν διὰ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, τὸ ὅποιον περιλαμβάναν ποτε οὐχὶ ἐλάσσονας τῶν χιλίων μοναχῶν, ὧν πολλοὶ ἀνήκον εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους οἴκους τῆς πρωτευούσης. Ἐν γένει ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τοῦ δεσποτισμοῦ μόνον παρὰ μοναχοὺς εὑρισκέσθαι ἀνεξαρτησίαν χαρακτῆρος. Πάντοτε σχεδόν, ὡς ἄν τις οἱ αὐτοκράτορες ἤθελον ἀθαιρέτως νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησίν των ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, παρὰ τοῖς μοναχοῖς εὑρισκόν τὴν μεγαλητέραν ἀντίστασιν. Καθὼς ἄλλοτε μόνος ὁ μοναχὸς Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐτόλμησε νὰ διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ 5', ἵνα ἐναντίον τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν νόμων ἀποβάλλῃ μὲν τὴν νόμιμον σύζυγόν του, νυμφευθῆ δὲ ἄλλην τινά, συγγενῆ τοῦ Θεοδώρου αὐτοῦ, τὴν Θεοδότην, οὕτω καὶ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Δούκας ἠθέλησε νὰ τιμῶσι τὴν εὐνοουμένην του Μαρκεόσαν ὡς αὐτοκράτειραν, μόνος κατὰ τούτου διεμαρτυρήθη ὁ μοναχὸς Νικηφόρος Βλεμμίδης, μὴ ἐπιτρέψας τῇ γυναικὶ ταύτῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηρίου του. Ὁ θρίαμβος τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τῶν εἰκονομάχων, τῶν ἐχθρῶν τῶν μοναχῶν, ὑπῆρξε θρίαμβος τῶν τελευταίων τούτων. Ἐκτοτε ἡ δύναμις των ὑψώθη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τῶν εἰκονομάχων εἶχε σχηματισθῆ ἕνεκα τῶν διωγμῶν αὐτῶν καὶ πιέσεων αὐστηρὰ τις ἐκκλησιαστικὴ μερίς, ἥτις ἐπεδίωκε παντὶ σθένει νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας, ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς πολιτείας, κατὰ τοῦ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα διορισμοῦ ἕνεκα εὐνοίας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ κατὰ τῆς σιμωνίας. Τοιαύτας ἀρχὰς εἶχε κηρύξει ἤδη κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. Συμφώνως δὲ ταῖς ἰδέαις τῆς μερίδος ταύτης καὶ ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν Νικαίᾳ ὥρισεν ὅτι δεόν νὰ μὴ πηγάξῃ ἡ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων ἀπὸ τῶν ἀρχόντων. Τὴν δύναμιν καὶ ἐπιρροήν των ἐδειξαν οἱ μοναχοὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποπειρῶν τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Αὐτοὶ κυρίως ἐπολέμησαν τὴν ἔνωσιν καὶ αὐτοὶ ἐξήγγειραν τὸν λαὸν κατ' αὐτῆς. Δὲν ἀνταπεκρίνοντο ὅμως πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ μοναχοὶ εἰς τὸν προορισμὸν των. Περὶ τῆς διαφορᾶς πολλῶν μοναχῶν κατὰ τούτους τοὺς χρόνους παρέχουσι ἀκριβῆ εἰκόνα τὰ συγγράμματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, ὅστις φίλος ὦν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἐπειράθη νὰ

μεταρρυθμίση καὶ βελτιώση αὐτόν. Ὑπόκρισις καὶ πρὸς τὸ φαι-
 νόμενον ἀγιότης, ὑπερῆφάνεια καὶ ἀλαζονεία, χυδαίότης φρονη-
 μάτων καὶ τρόπων, φιλαργυρία καὶ αἰσχρὰ φιλοκέρδεια ἐχα-
 κτήριζον πολλοὺς ἐκείνων, οἵτινες ἐπηγγέλλοντο νὰ ἦναι τὰ πρό-
 τυπα πάσης ἀρετῆς, ὡς ὁποίους ἐτίμα αὐτοὺς πάντοτε ὁ λαός. Ὁ
 Εὐστάθιος περιγράφει ἡμῖν μοναχοὺς, ὧν τὰ πάντα ἦσαν ἐπιτετη-
 δευμένα καὶ πλαστά, «πεπλασμένους ὄλους ἐκ ποδῶν ἄχρι κεφα-
 λῆς» (Εὐσταθ. περὶ ὑποκρίσ. 94). Διὰ πολλῶν τεχνασμάτων
 ἐπετύγχανον οἱ τοιοῦτοι νὰ φημίζωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰς μονὰς των
 ἐπὶ ἀγιότητι καὶ θαυματουργίᾳ, ἕως οὗ ἡ ἀπάτη ἐφωρᾶτο καὶ τὰ
 θαύματα ἔπαυον. Πρὸς τοῦτοις μέρος τῶν μοναχῶν ἦτο
 ἀμαθές καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην ἐχθρόν. Πλου-
 σιώταται μοναστηριακαὶ βιβλιοθήκαι ἔκειντο πολλαχοῦ ἀχρηστοὶ
 ἢ ὡς ἀνωφελεῖς ἐπωλοῦντο καὶ κατεστρέφοντο. Ἐν μέρει προὐ-
 κάλεσε τὴν ἀποστροφὴν ταύτην πρὸς τὰ γράμματα παρά τισι
 τῶν μοναχῶν ἡ ἐκ νέου ἀκμὴ καὶ ἡ παρά τισιν ὑπερεκτίμησις
 τῆς σπουδῆς τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Τὰ
 μοναστήρια ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλὰ
 καὶ λίαν πλούσια. Πλούσιοι γινόμενοι μοναχοὶ ἀφιέρουν τὰς
 περιουσίας των τοῖς μοναστηρίοις, ἄλλοι ἐδίδον πλουσίας δωρεὰς
 αὐτοῖς καὶ αὐτοκράτορες δὲ προσέφερον αὐτοῖς γενναίας συνδρο-
 μὰς. Ταῦτα ἐξηγοῦσι τὸν συσσωρευθέντα μοναστηριακὸν πλοῦτον.
 Ἐνεκα μάλιστα τοῦ ὑπερβολικοῦ πλοῦτου των ἐδέησε νὰ ληφθῶ-
 σι περιοριστικὰ μέτρα. Νικηφόρος ὁ Πατρικίος (περὶ τὰς
 ἀρχὰς τοῦ 11 αἰῶνος) ὑπέβαλεν εἰς πάντας τοὺς φόρους τὰ μονα-
 στηριακὰ κτήματα, καταργήσας τὰ προνόμια αὐτῶν. Ἐδήμει-
 σε μάλιστα καὶ τινα ἐξ αὐτῶν. Φωκᾶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέ-
 δωκε νόμον κατὰ τῆς πολλαπλασιάσεως τῆς ἀκινήτου περιουσίας
 τῶν μοναστηρίων, ἣτις εἰσήγε τὴν τρυφηλότητα τοῦ βίου τῶν μο-
 ναχῶν (Χωνιάτ. περὶ Μανουὴλ 3, 370). Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον
 ὤρισε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐν τοῖς μεγά-
 λοις μοναστηρίοις νὰ διαχειρίζωνται τὰ οἰκονομικὰ αὐτῶν πολιτικοὶ
 ὑπάλληλοι (Εὐσταθ. περὶ βελτιώσεως τοῦ μοναχ. βίου 124). Ὁ
 αὐτὸς αὐτοκράτωρ, ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς μοναχοὺς ἀπὸ τῶν
 κοσμικῶν ἀσχολήσεων καὶ σώσῃ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, ἐξέδωκε νό-
 μον, δι' οὗ δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὰ νεωστὶ ἰδρυθέμενα μοναστήρια νὰ
 ἔχωσιν ἰδιοκτησίας, ὑποχρεῶν τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐργάζωνται ἵνα
 πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Ὁ μοναχικὸς βίος
 ἂν καὶ εἶχε καὶ τινὰς κεκηρυγμένους ἐχθρούς· οὕτως ὁ

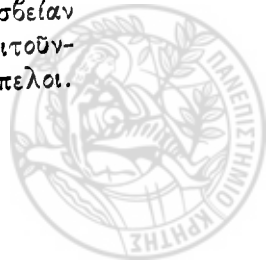
Γεμιστὸς ἢ Πλήθων ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μανουὴλ Παλαιολόγον ὁμιλῶν περὶ αὐτῶν μετὰ πολλῆς πικρίας, λέγει τοὺς μοναχοὺς ἀχρήστους ἐντελῶς εἰς τὴν πολιτείαν, θέλει δὲ νὰ ἦναι ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς εἰς δημοσίας προσόδους, καὶ ἐν γένει συνιστᾷ τὸν περιορισμὸν τοῦ κακοῦ τούτου, ὡς λέγει (Παπαρρ. Ε', 316)· παρὰ τῶν πλείστων ὁμῶς ἐθαυμάζετο, ὅπως καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ὀτελειότερος χριστιανικὸς βίος. Ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη εὐσέβεια καὶ ὑπερβολικὴ ἐγκράτεια τὰ συνιστῶντα τὸν μοναχικὸν βίον ἐνεποίουν πάντοτε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ συρροὴ εἰς τὰ μοναστήρια ἦτο μεγάλη στή Πάντα τὰ εἶδη τῶν ἀρχαίων μοναχῶν ἀπαντῶσι καὶ νῦν. Ὀστυλιτικὸς βίος εὔρε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μιμητὰς. Καὶ αὐτὸς ὁ Εὐστάθιος ὁ μεταρρυθμιστὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου μετ' ἐνθουσιασμοῦ ποιεῖται λόγον περὶ αὐτοῦ, ὅταν ἦναι ἐλεύθερος ὑποκρίσεως καὶ ὑπερηφανείας. Ἐκτὸς δὲ τῶν στυλιτῶν ἀναφαίνονται νῦν καὶ νέαι μορφαὶ ὑπερβολικῆς ἀσκήσεως. Πολλοὶ ἕξων δι' ὄλου τοῦ βίου των ἐπὶ ὑψηλῶν δένδρων (δενδρίται) ἢ ἐν ὑπογείοις σπηλαιῖσι (σπηλαιῶται), ἄλλοι κατεδίκαζον ἑαυτοὺς εἰς διὰ βίου σιγὴν (σιγῶντες) καὶ ἄλλοι περιεβάλλοντο ἐκουσίως δεσμὰ (σιδηροῦμενοι). Πολλοὶ περιεφέροντο τέλος ἡμίγυμνοι, ῥυπῶντες καὶ ἀνιπτόποδες. Τὰ τελευταία ταῦτα εἶδη μοναχῶν ἦσαν οἰκτρὰ προφανῶς παρανόησις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις δὲν προώρισται νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἀσχημίση, ἀλλὰ νὰ ἐξαγνίσῃ, ἐξευγενίσῃ καὶ καθωραίσῃ. Εἰδομεν ἀλλαχοῦ (§ 165), ὅτι οἱ ἡσυχασταὶ ἦσαν μοναχοὶ ἐν τῷ Ἀγίῳ θρεῖ ἀναφανέντες. Κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα ἀνεφάνη καὶ τὸ παράδοξον εἶδος τῶν μοναχῶν τῶν κληθέντων Ἰκετῶν, οἵτινες μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀσκήσεων αὐτῶν εἶχον καὶ τὸ νὰ ὑμῶσι τὸν Θεὸν χορεύοντες κατὰ τὸ παραδειγμα τοῦ χοροῦ, ὃν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἡ Μαριάμ μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐχόρευσαν. Ἄν καὶ ἦσαν δὲ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ὀρθόδοξοι καὶ οὐδὲν διεδόθη ὑποπτον περὶ τῆς ἠθικῆς των, ἀπεδοκιμάζοντο, καταλέγονται δὲ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αἰρεσιολόγων μεταξὺ τῶν αἰρετικῶν (Νικητ. Ἀχομ. ἢ Χων. Θησ. ὀρθοδ. IV, 38). Τοιοῦτοι χορευταὶ αἰρετικοὶ ἀναφαίνονται καὶ ἐν τῇ δύνσει κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἔχωσι τὴν ἀρχὴν των οὗτοι ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἰκετῶν.

Τὸ ὄρος τοῦ Ἁθῶ ἢ τὸ Ἅγιον ὄρος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μοναστήρια.

Ἄλλα περίφημα μοναστήρια.

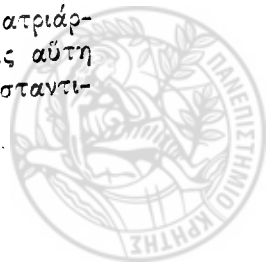
F a l l m e r a y e r Fragmenten aus dem Oriente. Stuttg. 1845. G a s s Hagio-
poros ἐν τῇ θεολογικῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Herzog λ. Athos. Δ ἡ μ ι σ τ α Μα-
κεδονικὰ Β'. 435 καὶ περὶ Ἁγίου ὄρους. Φ ρ ε α ρ ῖ τ ο υ περὶ Ἁγίου ὄρους ἐν
Πανδώρα ἸΕ' ἔτους. Γ ε δ ε ῶ ν ὁ Ἁθῶς 1885. Γ ρ η γ ο ρ ι ᾶ δ ο υ περὶ τοῦ μο-
ναστηρίου Σινᾶ.

Ἡ κυριώτερα ἐστία τῶν μοναχῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο ὁ Ἁθῶς. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐπὶ Β α σ ι λ ε ῖ ο υ τοῦ Μ α κ ε -
δ ὄ ν ο ς (867) ἰδρύσεν ὁ ἡγούμενος Ἰ ω ἄ ν ν η ς Κ ο λ ο β ὸ ς τὸ
πρῶτον μοναστήριον ἐπὶ τοῦ Ἁθῶ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ταῖς παρα-
κλήσεσιν αὐτοῦ ἐδωρήσατο ὅλον τὸ ὄρος τοῦτο εἰς τὸ μοναστήριον
ὡς ἰδιοκτησίαν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μοναστηρίου τούτου
ἐπληρώθη ταχέως τὸ ὅλον ὄρος μοναχῶν, ἔκτοτε δὲ ἀπέβη ὁ Ἁ-
θῶς κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅποσον ἄλλοτε ἦτο ἡ Αἴγυπτος.
Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων μοναχῶν τοῦ Ἁθῶ ἐφημίσθη
ἐπὶ ἀγιότητι Πέτρος ὁ Ἁθωνίτης. Ἄλλ' αἱ κατὰ θά-
λασσαν ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν, τῶν κυριευ-
σάντων τὴν Κρήτην, ἠρήμωσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰ' αἰῶνος
τὴν ὅλην παραλίαν καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς εὐσεβεῖς μοναχοὺς εἰς τὰ
ὄρεινότερα μέρη. Ἄλλ' ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Φω-
κᾶς (963) ἐξηφάνισε τοὺς πειρατὰς τῆς Κρήτης, ᾠδήγησεν ὁ
μοναχὸς Ἀθανάσιος, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάζων,
ἀποικίαν μοναχῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος,
καὶ ἰδρύσεν ἐκεῖ νέον μοναστήριον, ὃπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς
ἀγίας Λαύρας. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀθανασίου ἔζων βίον μεμε-
ρισμένον μεταξὺ προσευχῆς καὶ ἐργασίας, ἤσκουν κτηνοτροφίαν,
ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, ὑφαίνουν κτλ. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος πολυάσχο-
λος βίος ἦτο σκάνδαλον καὶ πρόσκομμα εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐρη-
μίτας τοῦ ὄρους, οἵτινες δὲν εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει, μάλιστα
τελευταῖον εἶχον αὐξήσει μεγάλως. Ἐγεννήθησαν λοιπὸν ἔριδες
καὶ διχόνοιαὶ ὡς ἐκ τούτου μετὰ τῶν ἐρημιτῶν καὶ
τῶν μοναχῶν. Οἱ πρῶτοι ἐπεμφαν τῷ 970 πρεσβείαν
πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἀπαιτοῦν-
τες νὰ καταστραφῇ τὸ μοναστήριον, οἱ κῆποι καὶ αἱ ἄμπελοι.

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν μοναχῶν καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐρημίτας νὰ συμμορφωθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν τάξιν ἐκεῖνην. Ἦρχισαν λοιπὸν καὶ οὗτοι νὰ σχηματίζωσι βεβαίας καὶ μονίμους κατοικίας καὶ νὰ βιώσι βίον τακτικώτερον. Οὕτως ἀνεφάνησαν κατὰ μικρὸν καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἡεροποτάμου, Ἰβήρων, Ζωγράφου καὶ Βατοπεδίου. Ἡ διχόνοια ὁμως ἐξηκολούθει καὶ μετὰ ταῦτα. Τέλος ἐπεμφεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος (1045) ἐπιτροπὴν εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος, ἵνα διαλύσῃ ὀριστικῶς τὰς μεταξὺ τῶν μοναχῶν διαφοράς. Ἡ ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς τῶν ἐρημιτῶν ἀπαιτήσεις, ἀπηγόρευσε τὸ ἐξαπλωθῆν τῶν μοναχῶν ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν. Οὐδὲν θῆλυ πλάσμα ἦτο τοῦ λοιποῦ ἀνεκτὸν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει, οὐδὲν ζῶον ἐκτὸς τοῦ ἡμίονου ἐθεάτο πλέον ἐν αὐτῷ, οὐδὲν ζῶον ὃν ἐγεννάτο πλέον αὐτόθι, πᾶσα δὲ θορυβώδης ἐργασία ἐξωρίσθη. Εἰς τὰ ἀρχαιότερα μοναστήρια προσετέθησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ τοῦ Χιλιανταρίου, Διονυσίου, Κουτλουμουσίου Παντοκράτορος, Διοχειαρίου, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Σίμωνος Πέτρας, ἀγίου Παύλου, Σταυρονικήτα, Ξενοφώντος, Γρηγορίου, Ἐσφιγμένου, ἀγ. Παντελεήμονος, καὶ Κωνσταμινίτου, ὑφ' ἃ ὑπήγοντο καὶ ἄλλα μικρότερα σκῆται καλούμενα. Ἐκτοτε διηρέθησαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθω εἰς τέσσαρας κλάσεις. Ὑπῆρχον δηλ. δύο εἰδῶν ἐρημίται, τοιοῦτοι, οἵτινες ἐντελῶς μόνοι, καὶ τοιοῦτοι, οἵτινες ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς ἠνωμένοι ἔζων ἐν τῇ αὐτῇ κατοικίᾳ, καὶ δύο εἰδῶν μοναχοὶ μοναστηρίων, οἱ μὲν μετὰ μοναρχικῆς, οἱ δὲ μετὰ δημοκρατικῆς διοικήσεως. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξέλεγον τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν αὐτοὶ διὰ πλειονοψηφίας, καὶ ἐπὶ μόνον ἐν ἔτος ἕκαστον δὲ μέλος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ ταμείου τὴν ὠρισμένην αὐτῷ μερίδα ζωτροφιῶν, εἶχεν ὁμως ἄλλως ἴδιον ἀπομεμονωμένον κελλίον, ἴδια σκευὴ καὶ ἴδιαν τράπεζαν. Κοινὰ ἦσαν μόνον ἡ λατρεία καὶ τὸ κοιμητήριον. Τὰ μοναστήρια τούτων ἐκαλοῦντο ἰδιόρρυθμα. Ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῦ ἄλλου εἴδους, ἐν τοῖς κοινοβίοις, ἤρχε διὰ βίου καὶ ἀπεριορίστως εἰς ἠγούμενος· οὐδεὶς εἶχέ τι ἴδιον· πᾶν κτῆμα καὶ πᾶν κέρδος ἀπεδίδεδο εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον· ἡ δὲ ἐνδυμασία ἦτο ὁμοία, ἡ τράπεζα κοινή, ἡ ἐργασία κανονικῶς μεμερισμένη, τὰ πάντα καλῶς διατεταγμένα καὶ συμμέτρως. Οἱ μοναχοὶ κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἐγκρατείας διηροῦντο εἰς μεγαλοσχήμους, μικροσχή-

μους καὶ εἰσαγωγικούς. Ἀπ' ἀρχῆς οἱ πλεῖστοι τῶν μοναχῶν ἦσαν ἑλληνες· ἀλλὰ προσήρχοντο καὶ ἐξ ἄλλων ὀρθοδόξων λαῶν πολλοὶ Ἰβήρεις (Μονὴ Ἰβήρων), Βούλγαροι (Ζωγράφου), Ρῶσσοι (Παντελεήμονος), Σέρβοι (Χιλιανταρίου). Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀγίου ὄρους ἦσαν πλουσιώτατα. Ὁ δὲ πλοῦτος αὐτῶν ὠφειλετο εἰς τὰς δωρεὰς τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, βυζαντινῶν πριγκήπων, ἄλλων ἐλλήνων πλουσιῶν, βραδύτερον δὲ καὶ ἡγεμόνων καὶ εὐγενῶν ἄλλων ὀρθοδόξων χωρῶν. Πολλὰ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθω εἶχον πλουσιωτάτας βιβλιοθήκας, αἵτινες ἀπηρτίσθησαν διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀποθνησκόντων λογίων μοναχῶν ἢ καὶ δι' ἀγορᾶς χειρογράφων. Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου ὄρους ὑπάρχουσι καὶ ἀρχαιότατα καὶ πολύτιμα χειρόγραφα εὐαγγελίων καὶ ἔργων ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ἐκεῖ εὗρέθη, ὡς γνωστὸν, τὸ κείμενον τοῦ ποιμένου τοῦ Ἑρμᾶ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα. Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ παλίμψηστα. Παλίμψηστοι κώδικες καλοῦνται ἐκεῖνοι οἱ κώδικες, οἵτινες εὕρηται· ἔχοντες συγγραφὴν τινα γεγραμμένην ἐπὶ ἄλλης παλαιότερας ἀπὸ σκοποῦ ἐξαλειφθείσης. Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης ἐξαφανίσεως ἦτο ὅτι δὲν ἐχρησίμευεν εἰς τὸν κάτοχον ἢ παλαιότερα γραφὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλειφεν αὐτὴν ἵνα γράψῃ ἐπ' αὐτῆς ἄλλην, ἧς εἶχεν ἀνάγκην. Τὰ παλίμψηστα ἔχουσι ἀξίαν ὅταν τὰ ἐξαλειφθέντα ἀνήκωσιν εἰς συγγραφὴν μὴ διασωθεῖσαν ἄλλως. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν παλιμψήστων ἢ ἀπαλειφθεῖσα γραφὴ εἶναι κεφαλαιώδης ἐκ τῆς ἐποχῆς πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, ἢ δὲ μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν ἐπιγραφεῖσα εἶναι ἢ τοῦ μικροῦ ρυθμοῦ γραφῆ. Ὑπάρχουσι 15 τοιαῦτα παλίμψηστα ἐν τῷ Ἀγίῳ ὄρει. Ἡ σύναξις, συνέλευσις δηλ. τῶν ἡγουμένων ἐν Καρυαίς, τῇ ἀγορᾷ τοῦ Ἀγίου ὄρους ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πρώτου διηύθυνε τὰ κοινὰ πράγματα τῶν μοναστηρίων. Ὁ πρῶτος οὗτος ἀπῆλαυε πολλῶν τιμῶν. Ἐν τῷ Καθολικῷ τῶν Καρυῶν ἐμνημονεύετο πρῶτος αὐτός, εἶτα δὲ ὁ Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγίου ὄρους ἐπίσκοπος, ὅστις καίπερ τὸν τίτλον τοῦτον φέρων, μόνον νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀναγκαίας χειροτονίας ἐν τῷ Ἀγίῳ ὄρει ἐδικαιούτο, οὐδεμίαν δὲ ἄλλην δύναμιν εἶχεν. Ἀπὸ τοῦ Πρώτου καὶ τῆς Συνάξεως ἐφεσιβάλλοντο αἱ ὑποθέσεις εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Κυβέρνησιν. Ἡ τάξις αὕτη καὶ διοίκησις ἐπεκράτει καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἐπειδὴ ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν οἰκουμηνικὸν πατριάρχην, ἐκαλοῦντο τὰ τοῦ Ἁθω μοναστήρια σταυροπηγιακά. Τὰ μοναστήρια τοῦ Ὄρους ἔπαθον πολλὰ κακὰ ἐξ ἐχθρῶν ἐπελθόντων κατ' αὐτῶν. Πειραταὶ πολλάκις καὶ κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιδραμόντες διήρπασαν τὰς μονὰς καὶ ἐκακοποίησαν τοὺς ἐν αὐταῖς μονάζοντας. Ἐνεκα τῶν πειρατῶν καὶ ληστῶν εἶναι τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθω περιτέτοιχισμένα δι' ὑψηλῶν συνήθως τειχῶν ὡς φρούρια. Ὅτε οἱ λατῖνοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204) καὶ ἡ Μακεδονία περιήλθεν ὑπὸ τοὺς φράγκους, ἐπῆλθον καὶ κατὰ τοῦ Ἀγίου ὄρους οἱ σταυροφόροι καὶ πολλὰ κακὰ ἔπραξαν κατὰ τῶν μοναχῶν. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀγίου ὄρους ἦσαν πάντοτε ἐχθροὶ τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἐνώσεως καὶ ἀντέστησαν κατὰ τῶν αυτοκρατόρων τῶν ταύτην ζητούντων. Ὑπέστησαν δὲ μεγάλους διωγμοὺς διὰ τοῦτο ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις διερχόμενος διὰ τοῦ Ὄρους μετὰ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου Βέκκου, ἠνάγκαζε τοὺς μοναχοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μετὰ τοῦ πάπα ἔνωσιν καὶ νὰ μνημονεύωσιν αὐτοῦ. Οἱ τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Ἐηροποτάμου μοναχοὶ ἐνδόντες διέφυγον τὸν κίνδυνον, τούναντίον κατεδιώχθησαν ὡμότατα οἱ ἀντιστάντες μοναχοὶ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ζωγράφου, κατεστράφησαν δὲ ἐκ θεμελίων καὶ αἱ μοναὶ αὐτῶν (Δημητρακ. Ἀνδρον. Ἱστορ. σχίσμ. 70). Ἐν τῷ Ἁθῷ ἀνεφάνησαν καὶ οἱ ἡσυχασταί. Μεταξὺ δὲ τῶν ἁγιορειτῶν μοναχῶν ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἀνήκοντες εἰς τὰς αἰρέσεις τῶν Βογομίλων καὶ Εὐχιστῶν καὶ ἄλλων κρυπτόμενοι. Ἐκ τῶν μονῶν τοῦ Ἁθω προήρχοντο πολλοὶ κληρικοὶ, οἵτινες ὡς ἀρχιερεῖς, κήρυκες τοῦ λόγου καὶ διδάσκαλοι ἐλάμπρυνον τὴν ἐκκλησίαν. — Πλὴν τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁθω ἐφημίζοντο κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον καὶ ἄλλα μοναστήρια. Τοιαῦτα ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς περίξ αὐτῆς τὰ τοῦ Στουδίου, τῆς Περιβλέπτου καὶ τῶν Ἀκοιμήτων. Τοῦ Στουδίου τὸ μοναστήριον ἦτο ἐπισημότατον. Ὑπῆρξαν χρόνοι, καθ' οὓς ἔχον 1000 μοναχοὺς, ἐν οἷς καὶ ἄνδρας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἰκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤσκει μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἰδίως συνέβη τοῦτο, ὅτε προϊστάτο αὐτοῦ ὁ περίφημος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος. Τὸ τῶν Ἀκοιμήτων ἦτο ἀρχαῖότατον ἰδρυθὲν τῷ 460. Ὁ ἰδρύσας αὐτὸ

Μάρκελλος διήρησε τοὺς 300 μοναχοὺς αὐτοῦ εἰς τρεῖς χορούς, ὀρίσας ἵνα μὴ παύσῃ φάλλοντες νυκτὸς καὶ ἡμέρας, διαδεχομένου τοῦ ἑνὸς χοροῦ τὸν ἕτερον (δρα Βυζαντιῦ Κωνσταντινουπόλιν Β' 218) Ἐν Ἑλλάδι ἀναφαίνονται ὡς ἐπισημότεα καὶ ἀρχαιότατα μοναστήρια τὸ Μέγα Σπήλαιον ἐν Πελοποννήσῳ, τὸ τοῦ Δαφνίου ἐν Ἀττικῇ καὶ τὸ τοῦ Ὁσίου Λουκά ἐν Βοιωτίᾳ καὶ τὰ τρία ἔχοντα θαυμασίας βυζαντινὰς μωσαϊκὰς εἰκόνας καὶ τὰ τῶν Μετεώρων ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ ἀποτόμων βράχων ἐκτισμένα. Πεφημισμένη ἦτο καὶ ἡ ἐν Πάτριμῳ Μονὴ τοῦ Θεολόγου ἡ ἰδρυθεῖσα τῷ 1088, πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην ἔχουσα, καθὼς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἡ πλουσιωτάτη οὖσα καὶ δεχομένη κατ' ἔτος ἀπειρίαν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν ἐπιφανεστέρων μοναστηρίων ἀνήκε καὶ τὸ τοῦ Σινᾶ. Ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἰδρῦθη δὲ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ἐπὶ τῆς θέσεως, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπῆρχεν ἡ θαυμαστὴ βλάβος τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰσθόρ. Μοναχοὶ καὶ ἐρημίται ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ἰσως καὶ πρότερον. Ὁ ναὸς εἶναι καθιερωμένος εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου, ἐπειδὴ δὲ σώζεται ἐν αὐτῷ τὸ ἱερὸν λείψανον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, λέγεται πολλάκις καὶ τὸ ὄλον μοναστήριον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Οἱ περὶ τὴν Μονὴν ζῶντες Ἀραβες ὑπῆρτον ἀνέκαθεν ἐν τοῖς κτήμασιν αὐτῆς καὶ ἐφρούρου αὐτήν. Αὐτὸς δὲ ὁ Μωάμεθ συνέστησε τοῖς Ἀραβὶνὰ σέβωνται τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς καὶ νὰ μὴ κακοποιῶσιν αὐτούς. Ὅτε ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησεν ἐν Αἰγύπτῳ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, καὶ ἐν τῇ Μονῇ Σινᾶ ἐπεκράτησαν οἱ ἄραβες ὀρθόδοξοι μοναχοί. Ἀλλὰ βραδύτερον περιήλθε πάλιν ἡ Μονὴ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐλλήνων. Ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν ἐγκατέστησαν καὶ λατῖνοι ἐν τῷ περιβάλλῳ τῆς Μονῆς. Οἱ μοναχοὶ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρόνους ἦσαν πολλοί, ὑπερβαίνοντες τὸν ἀριθμὸν 100. Προΐστατο δὲ αὐτῶν πάντοτε ἀρχιεπίσκοπος, ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων. Συνειργάζετο δὲ μετὰ τῆς Συνάξεως τῶν προκρίτων μοναχῶν προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Δικαίου. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Σινᾶ ἦτο πλουσιωτάτη ὡς πρὸς χειρόγραφα. Συναῖται ἀνεδείχθησαν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος, ὁ Ἀναστάσιος Σιναΐτης καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος.

Τὰ ἤθη. Ἀρχοντες. Λαός.

Παπαρρηγ. ἱστορ. ἑλληνικοῦ ἔθνους Δ' 403, 744 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὅπως κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς οὕτω καὶ κατὰ ταύτην ὁ χριστιανισμὸς ἀνέδειξε πολλὰ τελειοτάτης ἀρετῆς παραδείγματα. Ὑπῆρχον πολλοὶ καὶ κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἀγιώτατοι ἄνδρες, πολλαχοῦ δὲ ἤνθουν φιλανθρωπικὰ κατὰστήματα καὶ ἐκόσμου τὰς χριστιανικὰς πόλεις. Ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια ἢ ἐν τῇ καρδίᾳ τὰς ρίζας ἔχουσα καὶ δι' ἐναρέτου βίου δεικνυομένη δὲν ἔλειπε. Δὲν ἦσαν σπάνιοι ἄνδρες καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔχοντες γνησίαν καὶ εἰλικρινῆ εὐσέβειαν. Τὴν ζωηρὰν ταύτην εὐσέβειαν σὺν ἄλλοις δεικνύει ἡ ἴδρουσις πανταχοῦ μεγαλοπρεπεστάτων ναῶν καὶ ἡ χρηστότης πολλῶν ἀνδρῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀφ' ἐτέρου μεταξὺ τῶν μοναχῶν ἠδύνατο νὰ εὔρη τις ἄνδρας καὶ γυναῖκας τελειῶς ἀφωσιωμένους τῷ Θεῷ καὶ παρέχοντας τὸν βίον των τελειότατον παράδειγμα ἐγκρατείας καὶ τελείας σωφροσύνης. Τῆς δὲ φιλανθρωπίας τῶν βυζαντινῶν μαρτύρια ἔχομεν τοὺς ξενῶνας, τὰ ὄρφανοτροφεῖα, τὰ γηροκομεῖα καὶ τὰ ἀπειρα ἄλλα ἄσυλα τῆς δυστυχίας, τὰ ὁποῖα πολλαχοῦ διετήρουν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια (Θεοφ. σελ. 756. Μ. Θεοφ. 339. 431. 449. Μιχ. Ψελλοῦ παρὰ Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. 4. 67). Ὁ Κεδρηνὸς βεβαίως (Κεδρην. 2, 259), ὅτι οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἦσαν προθυμότεροι εἰς τὸ ἐλεεῖν. Εἶχεν ὁμοῦς ἡ ἐποχὴ καὶ πολλὰς ἐλλείψεις ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐποχαί. Πᾶσα ἡ εὐσέβεια παρὰ τισὶ συνίστατο εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν μακρῶν προσευχῶν καὶ τελετῶν, ἐνῶ εὐκόλως παρέβαινον τὰ κοινότερα τῆς ἠθικῆς παραγγέλματα. Αὐτοκράτορες τινες π. χ. ἐνῶ εἰδείκνυον μέγαν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἴδρουον μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, κατέτριβον δὲ ἀσμένως τὸν χρόνον ἀκροῶμενοι μακρῶν ἀκολουθιῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις αὐτῶν γινομένων καὶ πολλακίς ἐφαλлон καὶ αὐτοὶ καὶ ἐποίουν θρησκευτικούς ὕμνους, συγχρόνως διέπραττον τὰς ἀπανθρωποτάτας τῶν πράξεων, ἐτύφλωνον ἢ ἄλλως ἀπανθρώπως ἠκρωτηρίαζον ἢ ἐφόνευον τοὺς προκατόχους καὶ τοὺς

συγγενεῖς των, καὶ ἐβίου ἀκολαστότατον βίον, φανερῶς μετὰ παλλακῶν ζῶντες ἢ ἐπιβουλευόμενοι τὴν τιμὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν πολιτῶν. Οἱ τοιοῦτοι ὑποκριταὶ δὲν ἐδίσταζον μάλιστα ἐνίοτε νὰ μεταχειρίζωνται τὴν θρησκείαν καὶ ὡς ὄργανον χάριν τῶν κακοήθων σκοπῶν των. Οἱ συνωμόται κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βάρδα (ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Συμβάτιος) εἶχον συμφωνήσει ὡς σύνθημα ἐπιθέσεως τὸ νὰ ποιήσῃ εἰς ἐξ αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ! Ἐπειτα εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς πολλὴν ἠθῶν σκληρότητα, ἣτις ἐδεικνύετο οὐ μόνον ἐν ταῖς ἀπηνεστάταις ποιναῖς τῆς ἀκρωτηριάσεως, τῆς ἐκτυφλώσεως καὶ τῶν τοιούτων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεταχειρίσει τῶν αἰχμαλώτων, οἵτινες ἐξηνδραποδίζοντο ἢ ἄλλως πως ἐκακοῦντο, ἐνίοτε δὲ ἐφονεύοντο. Τοιοῦτος σκληρὸς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, ὅστις ὄτε ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους (763), ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον μεγαλοπρεπῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρέδωκε τοὺς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἀκολουθοῦντας Βουλγάρους εἰς τοὺς δήμους τῆς πρωτευούσης, οἵτινες ἐθανάτωσαν αὐτοὺς ἐξω τῆς χρυσῆς λεγομένης πύλης (Παπαρρηγ. ἱστορ. ἐλλ. ἔθνους Γ', 499). Ἡ σκληρότης πρὸς τοὺς Βουλγάρους μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας εἶναι γνωστὴ. Ἴνα ὦμεν ὅμως δίκαιοι πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐπραττον τότε κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, ὧν τὴν χώραν ἐπέτρεχον, χεῖρονα. Τοῦτο δικαιολογεῖ πως τὴν κατ' αὐτῶν αὐστηρότητα. Παρ' ἄλλοις ἀπαντῶμεν δόλον καὶ πανουργίαν μεγάλην. Ὁ Ῥωμανὸς ἵνα ἀνυψώσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ Θεοφύλακτον, ἐπέισε δολίως τὸν τότε πατριάρχην Τρύφωνα διὰ τινος ἀυλικοῦ κληρικοῦ νὰ γράψῃ ἐπὶ χάρτου τὴν ὑπογραφὴν του πλήρη ἵνα ἀποστομώσῃ δῆθεν τοὺς ἐχθροὺς του λέγοντας αὐτὸν ἀγράμματον, μετὰ δὲ ταῦτα ἀνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἔγραψεν αὐτὸς τὴν παραίτησίν του! Εἶναι γνωστὸς ὁ δόλος, ὃν μετεχειρίσθη ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἵνα συλλάβῃ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βογομιλων Βασιλεῖον διδάσκοντα αἰρετικὰ φρονήματα. Οἱ σταυροφόροι πολλάκις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ μεμφθῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπὶ δόλῳ καὶ ἀπιστίᾳ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι καὶ οὗτοι δὲν ἦσαν κρείττονες ἐκείνων, οὓς κατηγοροῦν. Πολλάκις μάλιστα ὑπερέβαλλον τοὺς βυζαντινοὺς κατὰ τὴν πανουργίαν. Τὴν ἠθικὴν πτώσιν τινων βυζαντινῶν αὐτοκρατῶρων χαρακτηρίζει ὁ ἐξῆς διάλογος με-

ταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ (1071) καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Σελδούκων Τούρκων Ἀλάν Ἀρσλάν. Ὅτε ὁ Ῥωμανός ἠχμαλτίσθη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου σουλτάνου καὶ ἔτυχε παρ' αὐτῷ μεγάλης περιποιήσεως, ἐρωτηθεὶς δὲ παρ' αὐτοῦ, πῶς θὰ προσεφέρετο αὐτὸς πρὸς τὸν σουλτάνον, ἐὰν ἐπιπτεν εἰς χεῖράς του αἰχμάλωτος, ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ἐτιμῶρει αὐτὸν ἀπηνῶς, εἶπεν ὁ σουλτάνος· ἀλλ' ἐγὼ δὲν σε μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τάναντία, ἐνῶ ἀκούω, ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστῖαν κακῶν καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν» (Παπαρρηγ. Δ', 428). Ὁ φανατισμὸς πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους ἦτο παρά τισι μέγας, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς λατίνους, οἵτινες ἐμίσουν ἐννοεῖται αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον. Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν τὸ κατὰ τῶν λατίνων μῖσος ἕνεκα ὧν ἔπαθον παρ' αὐτῶν μεγάλων κακῶν εἶχε κορυφωθῆ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικήτας Μοντάνης ἀπὸ τοῦ θρόνου του ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ Ἕλληνας ὁ φονεύσας ἑκατὸν λατίνους λαμβάνει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του, καὶ ἂν εἶχε δέκα Ἕλληνας φονεύσει! Μὴ λησμονῶμεν ὅμως, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔζων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ἐν χρόνοις καθ' οὓς αἱ ἰδέαι τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ἦσαν ἀκόμῃ ἀγνωστοὶ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ὁ φανατισμὸς ἦτο ἔτι ἀγριώτερος, καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου χιλιάδες ἀνθρώπων ἐκαίοντο ἐκεῖ ἐπὶ πυρᾶς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως. Τοιοῦτό τι δὲν ἐγένετο τοῦλάχιστον ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει. Ἐτέρωθεν ἡ δεισιδαιμονία ἀπέβαινεν ὀσημέραι μεγαλητέρα. Ὁ ὄχλος κατεῖχετο ὑπὸ ὑπερβολικοῦ φόβου πρὸς τὰ θεῖα, ἐπίστευεν εἰς μωρὰς προλήψεις καὶ εἰς οἰωνοὺς καὶ μαγείας. Ἡ δεισιδαιμονία προήρχετο ἐκ τῆς ἀμαθείας, ἣτις ἦτο μεγάλη παρὰ βυζαντινοῖς· διότι γράμματα ἐγίνωσκον μόνον ὀλίγοι τινές, αἱ ἀνώτεροι δηλ. τᾶξεις, ὁ δὲ λαὸς ἔμμενεν ἐντελῶς ἀπαιδευτος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὀλιγωρία καὶ ἀδιαφορία τῶν πολλῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν. Οἱ βυζαντινοὶ ἐλησμόνου, ὅτι καθὼς ἡ παιδεία ἀνευ θρησκείας καταντᾷ εἰς σοφιστεῖαν, οὕτω καὶ ἡ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν θρησκεία, ἡ θρησκεία ἀνευ παιδείας καταντᾷ εἰς μωρὰν δεισιδαιμονίαν καὶ ὅτι μόνον ὁ συνδυασμὸς θρησκείας καὶ παιδείας, ἡ εὐσεβὴς δηλ. παιδεία καὶ ἡ πεφωτισμένη εὐσέβεια, σώζουσι τοὺς λαοὺς. Ἡ θρησκεία δὲν πρέπει νὰ ἀναπτύσσηται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μονομε-

ρῶς καὶ ἀποκλειστικῶς ὥστε νὰ καταπνίγη πᾶσαν ἄλλην πνευματικὴν ἀνάγκην, τὴν ἀγάπην π.χ. πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις πασῶν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν παρὰ τῷ ἀτόμῳ καὶ τῷ λαῷ εἶναι τὸ ἄριστον. Ἡ δεισιδαιμονία ἦτο αἰτία νὰ θυσιάζωνται πολλάκις τὰ τοῦ κράτους συμφέροντα, ἢ καθίστανε τοὺς ἀνθρώπους πολλάκις ἀδρανεῖς καὶ νοθροτάτους ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων αὐτῶν, τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς ἦτο λίαν ἀσθενές παρ' αὐτοῖς¹. Χάριν τῆς περικοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐθυσίαζον πολλάκις οἱ βυζαντινοὶ βασιλεῖς τὸν δημόσιον πλοῦτον ἐπὶ προφανεστάτῃ βλάβῃ τοῦ κράτους. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος περιποιούμενος τὸν λαόν, προσήνεγκεν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὰς ἀναγκαίας δαπάνας ἵνα ἐν αὐτῷ τελῆται καθ' ἐκάστην λειτουργία καὶ δι' ἀδρότάτων δαπανῶν κατεσκευάσε πολυτιμώτατα σκευῆ. Ἄλλ' ἵνα εὕρη τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο χρήματα, ἀπῆλλαξε τοὺς Ἰβήρας τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν εἶχον, νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους, καὶ ἀντὶ

1) Ὁ βυζαντινὸς ἐλλησισμὸς ζωηρὰν φιλοπατρίαν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν δὲν εἶχεν· ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ ἀσθενῆς. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ τῇ ποιήσει ἔργα ἀξίας ἐκτάκτου. Τὸ πολιτικὸν ὅμως ἀξίωμα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ 8 ἑκατονταετηρίδας. Ὁ βυζαντινὸς ἐλλησισμὸς ἔσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος, τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ῥωσίαν. Πολλάκις ἔσωσεν ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, ἀναχαιτίσας τοὺς Ἀραβικοὺς, τοὺς Σελδούκους, τοὺς Τούρκους. Ἐὰν οἱ βυζαντινοὶ δὲν ἠῤῥξισαν τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσαν ὅμως οἱ ἔνοπλοι αὐτοῦ βιβλιοφύλακες. Ὅποιον χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον! (Παπαρρ. Δ' 744 καὶ 745). Ὁ βυζαντινὸς ἐλλησισμὸς ἦτο μὲν συνέχεια τοῦ ἀρχαίου ἐλλησισμοῦ, ἀλλ' ὁ πρὸς τοῦτον σύνδεσμος αὐτοῦ ἦτο χαλαρὸς, ἂν καὶ ἐλάλει τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ διοικήσις καὶ νόμοι καὶ ἐκκλησία καὶ σχολεῖον ἦσαν ἐλληνικά. Κυρίως ὅμως ἐστὴν ἱζέτο μόνον ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπιηράζετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ νεώτερος ἐλλησισμὸς ὃ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δουλείας μορφωθείς καὶ μετὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα τοῦ 1821 καταρτισθεὶς εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος, καίπερ συνέχεια ὦν τοῦ βυζαντινοῦ ἐλλησισμοῦ· διότι ἐπλάσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ πνεύματος τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς δύσεως.

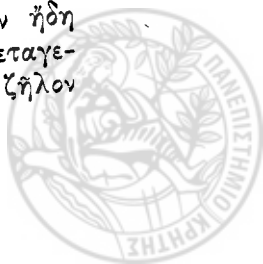
στρατιωτῶν ἀπήτησε παρ' αὐτῶν φόρους, ὧν μέγα μέρος ἐχρησίμεισε πρὸς τὸν ἄνω εἰρημένον σκοπόν! Ἐν γένει οἱ βυζαντινοὶ βασιλεῖς εὐκόλως ἐσπατάλων τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς οἰκοδομὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ μοναστηριακὰς, ὡσάντις μάλιστα ἐνόμιζον, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἐξιλέουσι τὸ διὰ τὰς ἀμαρτίας των παρωργισμένον θεῖον. Βασίλειος ὁ Μακεδῶν ἐφρόνει, ὅτι ἡδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸν Θεὸν ἴλεον διὰ τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον φόνον Μιχαὴλ τοῦ Γ', κτίζων ναοὺς εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ! Ἐνεκα δεισιδαιμονίας προσεδόκων τὴν σωτηρίαν πολλοὶ μόνον ἄνωθεν, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ πράττωσι τὰ δέοντα, λησμονοῦντες ὅτι ἡ θεία βοήθεια παρέχεται τοῖς ἀξίοις καὶ φιλέργοις, τοῖς πολλαπλασιάζουσι τὸ τάλαντον. Ὅτε ὁ στασιαστὴς Βραγᾶς ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ἠσχολεῖτο εἰς προσευχὰς μόνον, καὶ ἡ πρωτεύουσα θὰ ἐκυριεύετο ταχέως ὑπὸ τοῦ στασιαστοῦ, ἂν τέλος Κουράδος τις δὲν συνέλεγε στρατεύματα ξένων μισθοφόρων καὶ δὲν ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ θεωροῦντες τὴν ἄλωσιν ὡς τιμωρίαν ἀφευκτον παρὰ τοῦ Θεοῦ πεμπομένην, δὲν ἠθέλησαν νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἢ ἐφυγον κρυφίως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν εἶναι παράδοξον διὰ τοῦτο, ἂν μόλις ἐν συνόλῳ 5,000 ἦσαν οἱ ἀναλαβόντες νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πρωτεύουσαν κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν πολυαριθμῶν Τούρκων (200,000!). Καὶ πάλιν τότε οἱ βυζαντινοὶ ἠλπίζον τὴν σωτηρίαν των μόνον ἄνωθεν. Τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην ὅτι μόνον ἄνωθεν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾶται ἡ σωτηρία, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο. Ὅτε περιεχύθη ἡ ἀγγελία, ὅτι ἐάλω ἡ πόλις, πάντες ὡς ἐκ συνθήματος ἐνὸς συνέρρευσαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διότι ἦσαν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀκούοντες, ὅτι οἱ Τούρκοι μέλλουσι μὲν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ κατακόψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἄχρι τοῦ κίονος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καταβάς ἄγγελος Κυρίου φέρων ῥομφαίαν, θὰ παραδώσῃ αὐτὴν τε καὶ τὴν βασιλείαν ἀνδρὶ ἀνωμόμφ, καὶ θὰ εἴπῃ αὐτῷ· «λάβε τὴν ῥομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίχῃσον τὸν λαὸν Κυρίου.» Τούτου γενομένου οἱ Τούρκοι θέλουσι τραπῆ, οἱ δὲ χριστιανοὶ θέλουσι καταδιώξει αὐτούς. Συνῆλθε δὲ εἰς τὸν ναὸν τοσοῦτω μᾶλλον μέγα πλῆθος, ὅσῳ οἱ πυλωροὶ τῆς πόλεως ὑπὸ τῆς αὐτῆς προφητείας παραπλανώμενοι, εἶχον κλεί-

σει τὰς θύρας καὶ εἶχον ῥίψει τὰς κλεῖς εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε ἡ φυγὴ ἦτο ἀδύνατος! Τὰ ἀνωτέρω συγκεφαλαιοῦντες λέγομεν ὅτι ὑπῆρχε μὲν παρὰ βυζαντινοῖς καὶ ἀληθῆς εὐσέβεια καὶ ἀληθῆς ἀρετὴ, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ πολλαὶ ἠθικαὶ ἑλλείψεις, διότι ἦσαν καὶ πολλοὶ, ὧν ἡ εὐσέβεια περιορίζετο μόνον εἰς τὴν μηχανικὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας καὶ ἦτο μετὰ πολλῆς δεισιδαιμονίας ἀναμειγμένη, παρ' οἷς λοιπὸν ἐλειπεν ἡ πρακτικὴ ἐκείνη εὐσέβεια, ἡ ἐκδηλουμένη ἐν τῷ βίῳ διὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς. «Σώτεια δὲ διὰ τὰ ἔθνη, παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος (ἐν Γ' τόμῳ) εἶναι ἡ θρησκεία, ὄχι ἡ χωριζομένη ἀπὸ τῶν ἔθνικῶν συμφερόντων καὶ κατακλειομένη εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, ὄχι ἡ θρησκεία τῶν τύπων μόνον, ἡ θρησκεία ἐκείνων τῶν θρησκῶν, οἵτινες παραβαίνουν τὰ κοινότερα τῆς ἠθικῆς παραγγέλματα καὶ καταπροδίδουσι τὰ ἱερώτερα πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα. Οἱ τύποι ἀνευ τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως, ἀνευ ἔργου καὶ θυσίας δὲν ἀποτελοῦσι θρησκείαν. Τὰ ἔθνη μεγαλουργοῦσι καὶ ἀκμάζουσι μόνον διὰ τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἥτις στήνει τὸν θρόνον αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας καὶ ἐν μέσοις στρατοπέδοις, ἵνα διδάξῃ τὸν λαὸν τὸ χρηστῶς πολιτεύεσθαι καὶ τὸ γενναίως θνήσκειν.»

183.

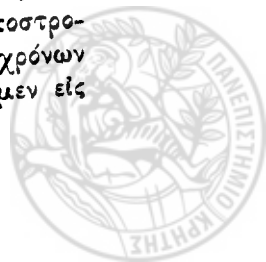
Ἡ λατρεία.

Ἡ λατρεία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν ἤδη ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἰς τὴν τελειότητά της. Ὅσον δὲ αἱ ἀναπτύξεις αὐτῆς ἐν ἐκείνῃ ἦσαν ἀφθονοὶ, τοσοῦτον ἀσήμαντοὶ ὑπῆρξαν αἱ τῆς νῦν περιόδου. Ἐποχὴ, ἥτις μέχρι τοσαύτης ὑπερβολῆς ἐτήρει τὴν ἀρχὴν τῆς πιστῆς διατηρήσεως τῶν παραδεδομένων, ὥστε νὰ θεωρῆται πᾶσα ἀπὸ τῶν καθεστώτων παρέκκλισις, ἔστω καὶ ἐπουσιώδης καὶ ἐπὶ τὰ κρείττω, αἰρετικὸς νεωτερισμὸς, ἐποχὴ, ἥτις πρὸς πᾶσαν πρωτότυπον γονιμότητα ἦτο τοσοῦτον ἀνίκανος, ὅπως ἡ παροῦσα, μόνον ὄλως ἐπουσιώδεις προσθήκας, οὐχὶ δὲ ἀναπτύξεις νέας τῆς λατρείας ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχεν ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' φθάσει εἰς τὴν ἀκμὴν της. Αἱ μεταγενέστεραι ἐκκλησιαστικαὶ οἰκοδομαὶ, ὑπὲρ ὧν ἐπεδείξατο ζήλον

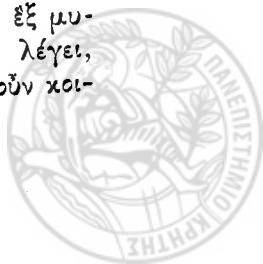
Βασίλειος ὁ Μακεδῶν (817—86), εἶναι διὰ τοῦτο ἀπλαῖ ἀπομιμήσεις ἄνευ τέχνης καὶ πρωτοτυπίας. Ἐὰν ἀπαντᾷ διαφοραὶ τις, προέρχεται μόνον ἐξ ἀνικανότητος τοῦ τεχνίτου, ὅπως ὑψοθῆ εἰς τὴν τελειότητα ἐκείνην, ἣ εἶναι ἐποουσιώδης. Μέγα κατόρθωμα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι παρὰ πᾶσαν τὴν πτώσιν τῆς καλαισθησίας διετηρήθη ὅπωςδῆποτε μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέτρον τι τεχνικῆς ἰκανότητος. Αἱ κυριώτεραι τροποποιήσεις ἐν τῇ οἰκοδομήσει τῶν ναῶν ὑπῆρξαν αἱ ἑξῆς. Ἡ βάσις τῶν ναῶν πρότερον οὔσα τετράγωνος σχεδὸν ἤρξατο νὰ λαμβάνη σχῆμα ὀρθογώνιον. Ἐνῶ ἄλλοτε ἐστέγαζε τὸν ναὸν εἰς θόλος, νῦν κατεσκευάζοντο πλὴν τοῦ κεντρικοῦ καὶ ἄλλοι μικρότεροι θόλοι. Ἐνῶ δὲ ἄλλοτε οἱ θόλοι ὑψοῦντο ἀμέσως ἀπὸ τῶν τεσσάρων βάσεων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο, νῦν ἤγειρον ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων κυκλοτερῆ τοίχον ἢ πολύγωνον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριζον τὸν θόλον. Καὶ τὸ ἐξωτερικὸν δὲ τοῦ ναοῦ ἤρξατο νὰ γίνηται ποικιλόχρουν διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἡ τορευτικῆ, ἡ κοσμηματογραφία καὶ ἡ χρυσοχοικῆ ἔλαβον ἀνάπτυξιν τινα. Πολλὸ ὑπεστήριξε τὰς τέχνας ταύτας ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος. Ὡς πρὸς τὴν ζωγραφικὴν συνέβη τὸ αὐτό. Δὲν ἀπαντῶμεν σπουδαίαν τιὰ ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Ἀποκλειστικῶς οὔσα ἔργον τῶν μοναχῶν, ἐχρησίμευε μόνον εἰς ζωγράφησιν εἰκόνων. Αὗται δὲ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιδεεῖς ἀντιγραφαὶ ἀρχαιοτέρων εἰκόνων μετὰ βαρέων, σκοτεινῶν χρωμάτων, μετὰ λαμπρῶν ἐνδυμάτων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεχρυσωμέναι ἄνευ πολλῆς τέχνης, ἄνευ τηρήσεως τῶν κανόνων τῆς προοπτικῆς, ἄνευ σπουδῆς ἀκριβοῦς τοῦ σώματος, τοῦ φυσικοῦ σχήματος καὶ χρώματος καὶ τῆς φυσικῆς στάσεως αὐτοῦ. Τεχνικωτέρα σχετικῶς ἦτο ἡ διὰ ψηφίδων ἢ μωσαϊκῆ ἢ μουσειακῆ λεγομένη ζωγραφικὴ τῶν χρόνων τούτων. Ἡ ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ διέφερε κατὰ τοῦτο τῆς λατινικῆς, ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπηγορεύετο τὸ γυμνὸν εἶτε ὄλου τοῦ σώματος ἢ καὶ μέρους αὐτοῦ. Τοῦτο παρεῖχε ταῖς βυζαντιναῖς εἰκόσι σοβαρότητα καὶ σεμνότητα. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν ζωγράφων ἐφημίσθη ὁ Πανσέληνος ἐν τῷ Ἀγίῳ ὄρει. Ἄλλος φημισθεὶς ζωγράφος παρὰ βυζαντινοῖς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα ἀκμάσας Διονύσιος ὁ συγγραφέας καὶ ἐρμηνείαν ζωγραφικῆς. Ὅσον μεταγενέστεραι δὲ εἶναι αἱ βυζαντιναὶ εἰκόνες, τόσον εἶναι καὶ ἀτεχνότεραι. Οἱ ζωγράφοι συνείθιζον συνήθως νὰ ἀντιγράψωσι τοὺς ἀρχαιοτέρους τύπους τῶν ἁγίων.

Ἐκαστος ἅγιος ἀπέκτησεν οὕτως ὠρισμένον τινὰ τύπον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν παραδιδόμενον, πρὸς ἀντιγραφὴν δὲ μετεχειρίζοντο χάρτινα σχέδια εἰκόνων, ὧν αἱ γραμμαὶ ἦσαν διάτρητοι διὰ βελόνης. Τὰ τοιαῦτα σχέδια ἐπιθέτοντες ἐπὶ τῶν σανίδων ἢ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ χρίοντες δι' εἶδους τινὸς μελανοῦ χρώματος, ἀπετύπουν τὴν μορφήν τοῦ ἁγίου καὶ εἶτα προσθέτοντες τὰ χρώματα συνεπλήρουν τὸ ἔργον. Τὴν ἱερὰν ζωγραφικὴν καὶ ἰδίως τὴν μουσειακὴν τέχνην ὑπεστήριξαν Κωνσταντίνος ὁ Μονομάχος, Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, τοῦ ὁποίου τὸ παλάτιον ἦτο πλήρες τοιούτων εἰκόνων (Νικητὰ Ἀχομιν. 7, 3) καὶ οὐ ἐπιμελεῖα ἐγένοντο αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς Βηθλεὲμ εἰκόνες, ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος καὶ οἱ Παλαιολόγοι. Ἐκτὸς τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων εἰκόνων ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καὶ ἡ μικρογραφία. Τοιαῦται μικρογραφικαὶ εἰκόνες σώζονται ἐν διαφόροις χειρογράφοις. Εἰκόνες καὶ μουσεῖωματα τὰ κάλλιστα σώζονται ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐν Ἁγίῳ ὄρει, ἐν τῷ Πρωτάτῳ τῶν Καρυῶν καὶ τῷ Νάρθηκι τοῦ Βατοπεδίου, ἐν Βηθλεὲμ, ἐν Μιστρά, ἐν Μονεμβασιά, ἐν ταῖς μοναῖς Δαφνίου καὶ Ὀσίου Λουκά καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπειδὴ οἱ βυζαντινοὶ μόνον ἐζωγραφημένας εἰκόνας μετεχειρίζοντο ἐν τῇ λατρείᾳ, διὰ τοῦτο δὲν ἀνεπτύχθη σπουδαίως ἡ πλαστικὴ τέχνη παρ' αὐτοῖς. Ἀγάλματα ἐν τῇ ἀνατολῇ οὐδέποτε εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν. Μόνον δὲ ἀνάγλυφα ἀπαντῶμεν ὡς κοσμήματα σκευῶν ἢ ἐν γένει τοῦ ναοῦ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔμεινεν ἡ αὐτὴ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἢ ἂν ὑπέστη μεταβολὰς τινάς, αὗται ὑπῆρξαν ἐπουσιώδεις. Ὁ πυρὴν αὐτῆς θὰ διασώζηται πιθανῶς ἐν τῇ νῦν σωζομένῃ ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν μουσικῇ. Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅσα σώζοντα, εἶναι ἀκατάληπτα, διότι τὰ μουσικὰ σημεῖα μετεβλήθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀκριβῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν προκειμένου περὶ μουσικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων (πρβλ. Παπαδοπούλου περὶ ἐκκλησ. μουσ. σελ. 285). Ἠῤῥησε μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ψαλτῶν. Ὅργανικὴ μουσικὴ οὐδέποτε εἰσήχθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Τὸ ὄργανον (Orgel), ὅπερ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐκ τῆς ἀνατολῆς εἰσήχθη εἰς τὴν δύσιν, ἦτο μόνον ἐν κοσμικαῖς διασκεδάσεσιν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐν χρήσει. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ἀρχαία ἀποστραφή πρὸς τοὺς ἰδιωτικὸς ψαλμούς. Ἢδὴ ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ πλῆθος ὕμνων ἰδιωτικῶν ἔχομεν εἰς

τὸν Θεόν, τὸν Χριστόν, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς ἁγίους. Ὡς ὕμνογράφοι διεκρίθησαν Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης. Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους ἢ Εὐχαίτων, ὁ Ἡρακλείας Φιλόθεος, ὁ Πατριάρχης Φιλόθεος, Μάρκος ὁ Εὐγενικός, Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς καὶ Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης. Καὶ πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἀσημότεροι ποιηταὶ ἐκκλησιαστικῶν ἄσμάτων ἀνεφάνησαν τότε. Ὁ κανὼν, ἐν ᾧ οἱ ἅγιοι μεγαλύνονται διὰ λαμπρῶν ἐπιθέτων, ἦτο λίαν ἀγαπητὴ μορφή τῆς ὕμνογραφίας. Οἱ ὕμνοι οὗτοι εἶναι ἀνευ μέτρου, ὁμοιάζοντες πρὸς πεζὸν λόγον καὶ ἀκολουθοῦντες μόνον τὸν τονικὸν ῥυθμόν. Ἐν πολλοῖς τῶν ὕμνων τούτων εὐρίσκει τις τὴν γλῶσσαν τῆς καρδίας καὶ τῆς φύσεως, ἐλιχρύνειαν καὶ θερμότητα τοῦ αἰσθήματος. Ἄλλοι εἶναι μονότονοι, μακροὶ ὑπὲρ τὸ δέον καὶ βεβαρημένοι ὑπὸ ὑπερβολικῶν ἐκφράσεων. Ἡ διαμόρφωσις τῆς λειτουργίας εἶχεν ἤδη οὐσιωδῶς τελειωθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον καὶ μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως νέων ἁγίων προσέλαβε νέας ἀναγκαίας καταστάσας προσθήκας. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις πιθανῶς κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐτελείτο ἐκεῖ μὲν ἡ τοῦ Μάρκου, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ ἡ τοῦ Ἰακώβου λειτουργία (Θεοδ. Βαλσ. παρὰ Migne τόμ. 138, 953). Συνήθως ἦτο ἐν χρήσει πανταχοῦ ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, σπανίως δὲ οἷον τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου τὰς κυριακάς, ἄλλας δὲ ἡμέρας αὐτῆς ἡ τῶν προηγουμένων λειτουργία. Μεγάλην δὲ ἐπιμέλειαν κατέβαλλον οἱ Ἕλληνες θεολόγοι τοῦ μεσαίωνος εἰς τὴν μυστικὴν ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας ἀκολουθοῦντες τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἐκτὸς τῶν ὄσων ἔγραφαν περὶ ταύτης ἤδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον εἶναι ἄξιον νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα τὰ ἔργα τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β', Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου, ἰδίως δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεῶνος καὶ τοῦ Νικαίας Εὐγενικοῦ. Ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀκολουθίαις ἀνεγίνωσκοντο αἱ περικοπαιτῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ ἄλλα ἀναγνώσματα τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅπως εἶχον ὀρισθῆ ἤδη ἐν τῇ προηγουμένην περιόδῳ ἢ ὅπως νῦν ἐτροποποιήθησαν (ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος). Περὶ τινῶν βιβλίων τῆς Γραφῆς ἐξηκολούθουν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀμφισβητήσεις. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρος κατατάσσει οὐχὶ μεταξὺ τῶν κανονικῶν, ἀλλ' ὡς ἀντιλεγόμενα θεωρεῖ τὴν Σοφίαν Σειράχ, Σοφίαν

Σολομώντος, Τωβίτ, Ἰουδαίῳ καὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ ἐκ τῆς Π. Δ. τὰ μὴ περιληφθέντα ἐν τῷ Ἑσδραϊῷ κανόνι, καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ἐκ τῆς Κ. Δ. Τὸ κήρυγμα κατέστη σπανιώτερον, ἂν καὶ δὲν ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ σωζόμεναι ὀμιλίαι ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ἄνευ ἀξίας τινός. Ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων ὑπῆρξαν Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος, ὁ Θεοφάνης Κεραμεύς, ὁ Γερμανός, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ὁ Ἐφέσου Μάρκος. Ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων ἐξηκολούθει νὰ γίνηται καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς καὶ πρότερον. Τὸ βάπτισμα ἐτελεῖτο διὰ τριτοῦ καταδύσεως. Ἡ ἐκκλησία ὅμως ἀνεγνώριζεν ὡς ἔγκυρον τὸ βάπτισμα τῶν ἑτεροδόξων (λατίνων καὶ ἀρμενίων), δεχόμενη αὐτοὺς εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς διὰ μύρου μόνον καὶ ὑποχρεοῦσα νὰ δίδωσι λιβέλλους δηλοῦντας ὅτι ἐγκαταλείπουσιν τὴν εἰς ἣν ἀνήκον πρότερον ἐκκλησίαν (Migne Τόμ. 132 σελ. 1155 καὶ 1258, καὶ Σύντ. καν. Ῥάλλη ε' 143). Τὸ χρισμα ἦτο συνδεδεμένον μετὰ τοῦ βαπτίσματος δυνάμενον νὰ δοθῇ καὶ διὰ τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ δὲ εὐχαριστία ἐτελεῖτο μετὰ ἐνζύμου ἄρτου μεταδιδόμενη ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη εἰς πάντας. Ὡς πρὸς τὴν εὐχαριστίαν ἐπεκράτει ἡ διδασκαλία ἢ ἐν τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ ὀρισθεῖσα τ. ἔ. ἐδιδάσκετο ἡ πραγματικὴ παρουσία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἐν αὐτῇ καὶ ἡ πραγματικὴ μεταβολὴ (Mansi XVIII, p. 265). Τὰς ἐκφράσεις «μεταβολή», «μεταποίησις» μεταχειρίζονται ὁ Θεοφύλακτος (ἔρμ. εἰς τὸν Ματθ. 26, 28) καὶ ὁ Ζυγαδηνός (ἔρμ. εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον). Ἐπίσης ἐγίνοντο ὁμοίως ὡς ἄλλοτε καὶ αἱ λοιπαὶ τελεταὶ τοῦ γάμου, τῆς μετανοίας, τοῦ εὐχελαίου καὶ τῆς χειροτονίας. Εἰ καὶ αἱ ἐπτὰ τελεταὶ, εἰς ἃς νῦν περιορίζομεν τὴν ὀνομασίαν τοῦ μυστηρίου, ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἕνεκα ὅμως τῆς ἀοριστίας τῆς ἐννοίας «μυστήριον», οἱ μὲν περιελάμβανον τότε ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην πλειοτέρας ἱερᾶς τελετᾶς, οἱ δὲ ὀλιγωτέρας, οἱ μὲν αὐτάς, οἱ δὲ ἐκείνας. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός († 760) περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης περιόδου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων μυστηρίων» εἶχε περιλάβει τὸ βάπτισμα μόνον καὶ τὴν εὐχαριστίαν (IV, 14), Θεόδωρος δὲ ὁ Στουδίτης († 826) ἀριθμεῖ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐξ μυστηρίων (Epist. II, 195 Opp. p. 817). «Ἐξ μυστήρια, λέγει, πρῶτον περὶ βαπτίσματος, δεύτερον περὶ συναξέως εἶτ' οὖν κοι-

ωνίας, τρίτον περὶ τελετῆς μύρου, τέταρτον περὶ ἱερατικῶν τελειώσεων, πέμπτον περὶ μοναχικῆς τελειώσεως, ἕκτον περὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων. » Ὁ μοναχὸς Ἰωβ ὁ τῷ 1270 ἀκμάσας ἀριθμεῖ 8 μυστήρια, περιλαμβάνων καὶ τὴν μοναχικὴν τελειωσιν. Νικόλαος δὲ ὁ Καβάσιλας (μετὰ τὸ 1350) περιορίζειται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μύρου καὶ τῆς εὐχαριστίας. Πρῶτος δὲ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης († 1429) ἀναφέρει ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ τὰ ἑπτὰ μυστήρια, τὰ ὅποια οὕτω σήμερον καλοῦμεν. Ἐν τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδῳ τῷ 1438 οὐδεμία ἐφάνη διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μυστηρίων μεταξὺ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν. Κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησεν ἐν ἀμφοτέροις ταῖς ἐκκλησίαις νὰ καλῶνται μυστήρια αἱ ἀρχαιόταται μόνον τῶν τελετῶν, αἱ ἐξ ἀποστολικῆς συστάσεως οὔσαι. Διὰ τοῦτο μεταγενέστεραι τελεταὶ, ὅσον αἱ εὐχαὶ ἐπὶ τῶν γινομένων μοναχῶν π.χ. ἀπεκλείσθησαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐορτῶν ἠϋξήθη διὰ τῆς προσθήκης πολλῶν ἐορτῶν ἁγίων. Κατ' ἐπισήμους ἐορτὰς παριστάνοντο ἐνίοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκκλησιαστικὰ δράματα, τὰ θεατρικὰ μυστήρια λεγόμενα, ἐν οἷς οἱ διαλεγόμενοι παρίστανον πρόσωπα τῶν ὑποθέσεων τῶν δραμάτων. Αἱ ὑποθέσεις ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Κατὰ τὸν Ἰ αἰῶνα ἐτελοῦντο τοιαῦτα δράματα ἐν Κωνσταντινουπόλει (δρα § 123). Νηστεῖαι δὲ προσετέθησαν νέαι αἱ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ ἡ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Κατ' ἀρχὰς ἐνήστευον οἱ χριστιανοὶ πρὸ τῶν ἐορτῶν τούτων μόνον 7 ἡμέρας κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα (Migne τόμ. 138 σελ. 1001), ἔπειτα δ' ἠϋξήθησαν αἱ ἡμέραι εἰς τὸ νῦν ποσὸν αὐτῶν. Ἀπαντῶσι δὲ καὶ αἱ ἕκτακτοι ἡμέραι νηστείας τοῦ Σταυροῦ (14 σепт.), τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων καὶ τοῦ Προδρόμου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕκτοτε ἐτελεῖτο ἡ τελετὴ τοῦ Νιπτῆρος. Ἐν ἀπάσῃ δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐτελοῦντο τὰ χάριν τῶν κεκοιμημένων μνημόσυνα (τρίτα, ἕνατα καὶ τεσσαρακοστά.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς
σλάβοις.

Ῥωσσικὴ ἐκκλησία.

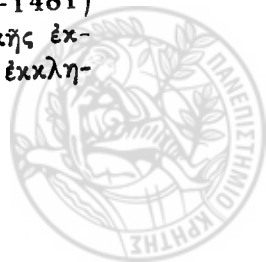
Πηγαί. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ, ἰδίως ὁ Θεοφάνης, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέν-
νητος καὶ Συμεὼν ὁ μάλιστα. Maciejowsky Essai hist. sur l'église
chr. primitive de deux rites chez les Slaves. Par. 1846. Schefarik sla-
vische Alterthuerer. Leipzig 1844. Philaret Cyrille und Methodius.
Aus d. Russ. Mitan 1847. Καραμσίνου ἱστορία ῥωσσικῆ μεταφρ. ὑπὸ Κροκιδᾶ.
Ἐν Ἀθήναις 1856—9.

184.

Ἐπιστροφή Σλάβων.

Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Σέρβοι, Δαλμάται, Κροάται, Σλαβῶνοι, Ῥουθῆνιοι, Χαζάροι.

Μεταξὺ τῶν λαῶν, οὓς ἔθηκεν εἰς κίνησιν ἢ ἐπίδρομῇ τῶν βαρ-
θάρων λαῶν, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλάβοι ἦσαν ἐκεῖνοι, αἵτινες ἐμελ-
λον νὰ διαδραματίσωσιν ἐν τῇ μελλούσῃ ἱστορίᾳ σπουδαῖον πρό-
σωπον. Οἱ Γερμανοὶ προσῆλθον πάντες εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλη-
σίαν, οἱ δὲ Σλάβοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἐπεστράφησαν
διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐν ταῖς
γερμανικαῖς χώραις ἐγκαταστάντων Σλάβων, τῶν Καραντανῶν,
τῶν Βοεμῶν, τῶν Μοραβῶν καὶ λοιπῶν ἐποιήσαμεν ἤδη λόγον ἐν
τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 87). Νῦν ὁ λόγος ἔσται περὶ τῶν
ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις ἐγκα-
ταστάντων Σλάβων. Ἐκ τῶν Σλάβων ἰδίως ἡ ἐπιστρο-
φῇ τῶν Ῥώσσων ἦτο μέγα κέρδος διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλη-
σίαν· διότι ἡ πολιτικὴ σημασία, ἣν τὸ ῥωσσικὸν κράτος, ἀφ'
οὐ ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῶν Μογγόλων (1221—1481)
ἀπέκτησεν ἐν Εὐρώπῃ, ὑπῆρξεν εἰς ὄφελος τῆς ἀνατολικῆς ἐκ-
κλησίας. Εἰς τοὺς Ῥώσσους ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλη-

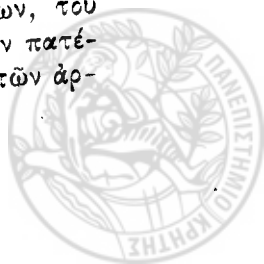

σία καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν τῆς σήμερον δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν δυτικὴν καὶ τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας.

Πρῶτοι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν σλάβων ἐπιστράφησαν εἰς τὸν χριστιανισμόν οἱ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' κατὰ τὸν 5' αἰῶνα εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας εἰσελάσαντες. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν μεγάλως συνήργησεν ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (κατὰ τὸν Η' αἰῶνα). Ἀλλὰ τὸ ἔργον συμπλήρωσε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα (867), ἐφ' οὗ ἐξέλιπον καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις. Οἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἐξαπλωθέντες οὗτοι σλάβοι κατώκουν συνήθως τὴν ὑπαίθρου χώραν ἐν γωρίοις ἢ σκηναῖς καὶ ἔζων βίον ποιμενικόν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐκαλοῦντο ζουπάνοι, αἱ δὲ κοινότητες αὐτῶν στάναι. Ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Πατρικίου (802), οἱ ἐν Πελοποννήσῳ σλάβοι τολμηροὶ καταστάντες ἐπολιόρησαν τὰς Πάτρας ἀλλ' οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης γενναίως ἀντιστάντες ἀπόθησαν αὐτοὺς καὶ ἔτρεψαν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν. Ἡ νίκη ἀπεδόθη τῷ ἀποστόλῳ Ἀνδρέῳ, περὶ οὗ ἡ φήμη διηγεῖτο, ὅτι ἐθεάθη ἐν τῇ μάχῃ ἐπιπτος ἐπερχόμενος κατὰ τῶν βαρβάρων. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ὑπεδουλώθησαν οἱ τῆς Πελοποννήσου σλάβοι ὡς δουλοπάροικοι ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Πατρῶν καὶ εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Κατ' ὀλίγον δὲ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων καὶ ἐξελληνίσθησαν, ἀφ' ὅτου μάλιστα κατὰ τὸν Η' καὶ Θ' αἰῶνα ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν δι' ἑλλήνων καὶ ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι, τῇ Ἠπείρῳ καὶ τῇ Θεσσαλίᾳ. Μόνον ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, ὅπου ἐπίσης οἱ σλάβοι τὰ χωρία κατώκουν καὶ κατοικοῦσι μέχρι τοῦ νῦν, ἕνεκα τοῦ πυκνοῦ πλήθους αὐτῶν διετηρήθησαν ἀμιγεῖς καὶ κεχωρισμένοι ἀπὸ τῶν ἐλλήνων πολλοὶ μέχρι τῆς σήμερον ὡς Βούλγαροι ἢ Σέρβοι. Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου ἤρχισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ οἱ Σέρβοι, Κροάται, Σλαβῶνοι, Δαλματῆται καὶ Βουκοβίνοι ἢ Ρουθῆνιοι. Οἱ σλάβοι οὗτοι ἐδέχθησαν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν τοῦ Μεθοδίου, τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἰσχυρὸς δεσμὸς συνδέσας τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Μόνον δὲ ἀφ' ὅτου ἡ Κροατία, ἡ Δαλματία, Σλαβωνία καὶ ἡ Βουκοβίνα ἠνώθησαν μετὰ τῆς Οὐγγαρίας ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὁ λατινισμὸς. Μόνον οἱ

Σέρβοι καὶ μέρος τῶν Σλαβῶνων, Δαλματῶν καὶ Ρουθηνίων ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν.

Οἱ Σέρβοι ἀνεφάνησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου, ὅτε κατέλαβον τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν χώραν (603). Μέχρι τοῦ 923 ἀπετέλουν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς, ὧν ἡ ἱστορία δὲν εἶναι γνωστὴ. Τότε ὑπήχθησαν ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους, ὑπετάγησαν δὲ μετὰ τούτων τῷ 949 ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Τῷ 1039 τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Σερβίας ἐγένετο αὖθις ἀνεξάρτητον ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς, ἀλλὰ τῷ 1105 ὑπήχθησαν πάλιν ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας. Τέλος δὲ τῷ 1151 ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας Νεμάνια Τσοῦδομιλ Νεμάνιας ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀνέκτησε πάλιν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Σερβίας καὶ ἱδρυσεν ἰσχυρὸν κράτος, τὸ ὅποσον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὑπὸ τὸν Δουχάν ἢ Δούσμαν περιέλαβε μέγαν μέρος τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἐξετάθη δὲ μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας. Ἀλλὰ μετὰ τῆς βασιλείας Οὐρίχ τοῦ Ε' (1356) ἄρχεται ἐποχὴ τῆς καταπτώσεως, τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῆς ἀναρχίας, τὰ ὅποια ἐπήνεγκον τὴν ὑποδούλωσιν τῆς χώρας. Ἦδη τῷ 1389 Μουράτ ὁ Α' ἐνίκησε κατὰ κράτος τοὺς Σέρβους ἐν Κασσοβίᾳ. Τὸ δὲ 1459 ἐκυρίευσαν οἱ Τούρκοι ὀλόκληρον τὴν Σερβίαν πλὴν τοῦ Βελιγραδίου. Οἱ Σέρβοι ἤρχισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν χριστιανισμόν πρὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, ἀλλὰ διδασκόμενοι παρὰ βυζαντινῶν μὲν κυρίως, ἐνίοτε δὲ καὶ παρὰ λατίνων ἱεραποστόλων μὴ ἐννοούντων τὴν σερβικὴν γλῶσσαν καὶ μὴ ἔχοντες μεταπεφρασμένας τὰς ἀγίας Γραφάς, δὲν εἶχον δεχθῆ ὀριστικῶς τὴν νέαν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο ὁ ὀριστικὸς χριστιανισμὸς αὐτῶν καὶ ἡ μετὰ τῶν ἀνατολικῶν τελεία ἔνωσις των χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, ἀφ' ὅτου ἐδέχθησαν καὶ τὴν παρὰ τούτων γενομένην σλαβωνικὴν μετάφρασιν τῶν ἀγίων Γραφῶν καὶ τὴν σλαβωνικὴν λειτουργίαν. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐπὶ Θεοδώρου Λασκάρους καὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ (1221) ἀνεδείχθη ἀνεξάρτητος ἡ σερβικὴ ἐκκλησία ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πεκίου, ὅστις μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μέχρι τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Α', διετήρει τὴν αὐτονομίαν του. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῶν σέρβων συνίστατο εἰς μεταφράσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τῶν Γραφῶν, τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τῶν βίων τῶν ἀγίων, τοῦ Πηδαλίου ἢ τῶν κανόνων, καὶ συγγραμμάτων τῶν ἀγίων πατέρων. Ὁ ἐπισημότερος ἀνὴρ τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἀρ-

χαίων ἐκείνων χρόνων ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πεκίου Σάββας υἱὸς τοῦ βασιλέως Νεμάνια. Σέρβοι μοναχοὶ καὶ σερβικά μοναστήρια ἀναφαίνονται ἤδη ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων. Οἱ μοναχοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ διδάσκαλοι τῶν Σέρβων καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν οἱ πρῶτοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ὑπὸ τοῦ Σάββα δὲ ἰδρύθη καὶ τὸ ἐν Ἀγίῳ ὄρει σερβικὸν μοναστήριον τοῦ Χιλιανταρίου. Ὁ Σάββας ὠργάνωσε τὴν σερβικὴν ἐκκλησίαν, ἐχειροτόνησε τοὺς ἀναγκαίους ἐπισκόπους καὶ συνέγραψε τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν βιβλία ἢ μετέφρασεν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ. Οἱ Σέρβοι ἐκήρυξαν αὐτὸν ἅγιον, τὸ δὲ λείψανον αὐτοῦ ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1595, ὁπότε ἐκάη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Πεκίου ἤρχετο ἡ ἐπισκοπὴ Κάρλοβιτς. — Τῷ 850 ἐζήτησαν καὶ οἱ ἐν Κριμαίᾳ Σλάβοι Χαζάροι ἀποστόλους τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ αὐτῆσι αὐλὴ σπεύσασα ἐπεμφε πρὸς αὐτοὺς τὸν μοναχὸν Κωνσταντῖνον, τὸν φιλόσοφον ἐπικαλούμενον καὶ κοινῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίλλου γνωστόν, ὅστις καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μεθόδιος, κατήγετο ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ ἐγνώριζε τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν. Ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐπέστρεψε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τῷ ἔτει 1016 κατεστράφη τὸ κράτος τῶν Χαζάρων ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Καὶ μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Χαζάρων διετήρησεν ὁμοῦς ὁ ἰσλαμισμὸς καὶ ὁ ἰουδαϊσμὸς ἀκόμη καὶ βραδύτερον πολλοὺς ὁπαδοὺς μεταξὺ τοῦ λαοῦ τούτου. Τούλάχιστον εὔρεν ὁ μωαμεθανὸς Ἀχμέτ Ἴβν Φοσσανή, ὅστις περιηγήθη τὴν χώραν τῷ 921, ἐκτὸς τῶν χριστιανῶν καὶ τινὰς ἐθνικοὺς καὶ πολλοὺς μωαμεθανοὺς καὶ ἰουδαίους κατοίκους.

Παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, οἵτινες εἶναι κράμα διαφόρων λαῶν, ἀρχαίων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, Ῥωμαίων ἐποικησάντων ἐκεῖ, ἰδίως στρατιωτῶν Ῥωμαίων, βυζαντινῶν, σλάβων καὶ ἄλλων. Οἱ Βλάχοι ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸν χριστιανισμόν αὐτῶν δὲν ἐδέχθησαν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα παρὰ τῶν βυζαντινῶν, ἀλλ' ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι οἱ ἀρχαῖοι Δάκες, οἵτινες κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἦσαν ἤδη χριστιανοί. Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Τερτουλλιανὸς, ἡ Δακία ἦτο πλήρης χριστιανῶν, παρευρέθησαν δὲ Δάκες ἐπίσκοποι ἐν ταῖς πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις. Ἄλλ' οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι εἶναι ἄνευ βάσεως. Οἱ νῦν Βλάχοι δὲν εἶναι οἱ ἀρχαῖοι Δάκες, ἀλλὰ νεώτερος λαὸς, μορφωθείς ἐκ τῆς ἀναμί-

ξενίας τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς χώρας Δακῶν, ἐκ Σλάβων, ἐξ Οὐννων, Ἀράβων καὶ Γόθων, οἵτινες ἐπέδραμον καὶ κατέκτησαν ἐπὶ τινα χρόνον αὐτήν, ἐξ ἐλλήνων βυζαντινῶν κυρίων γενομένων ἐπὶ αἰῶνας αὐτῆς, καὶ πρὸ πάντων ἐξ ἀπογόνων τῶν ῥωμαίων στρατιωτῶν τῶν ἐγκαταστάτων ἐκεῖ, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Δακία ὑπῆρχε μόνιμον ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον. Τὸ τελευταῖον στοιχεῖον ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατήσαν, ὡς δεικνύει ἡ πλήρης λατινικῶν λέξεων βλαχικὴ γλῶσσα καὶ τὸ κυριώτερον ὄνομα τῶν Βλάχων Ῥουμάνοι καὶ Ῥουμανία. Βλάχοι ἦσαν διεσκορπισμένοι καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως Βλαχίας, ἐν Τρανσυλβανίᾳ καὶ ἀραιῶς ἐσπαρμένοι καὶ ἐν ἄλλαις χώραις (Ἡπειρῶ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ). Πιθανώτατον εἶναι κατὰ ταῦτα ὅτι ἐχριστιανίσθησαν οἱ Βλάχοι ὅτε καὶ οἱ Βούλγαροι, μεθ' ὧν συνεδέοντο πολιτικῶς καὶ ἦσαν ἀναμεμιγμένοι κατ' ἀρχὰς στενωτάτα. Διὰ τοῦτο καὶ χριστιανοὶ γενόμενοι ὑπήγοντο ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τὸν βούλγαρον ἀρχιεπίσκοπον Ὀχρίδος, εἶτα δὲ ὑπὸ τὸν βούλγαρον ἐπίσης ἀρχιεπίσκοπον Τυρνόβου, ὅτε ἰδρῦθη τὸ λεγόμενον βουλγαροβλαχικὸν κράτος. Τὸ πρῶτον δὲ κατὰ τὸν Π' αἰῶνα γίνονται αἱ δύο βλαχικαὶ ἡγεμονίαι πολιτικῶς ἀνεξάρτητοι. Τότε δὲ κατέστησαν καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τῶν σχεδὸν αὐτόνομοι (οἱ ἀρχιεπίσκοποι Βουκουρεστίου ἢ Οὐγγυροβλαχίας καὶ Ἰασίου ἢ Μολδοβλαχίας). Βραδύτερον ὑπέταξαν τὰς ἡγεμονίας οἱ Τούρκοι, ἀφῆκαν ὅμως αὐταῖς ἀσθενῆ τινα αὐτονομίαν ἢ αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ ἰδίου ἐγχωρίου ἡγεμόνα Ὀσποδάροϋς. Ἐκτοτε ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἐπεξέτεινε τὴν ἐξουσίαν του ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, ὅτε κατὰ μικρὸν καὶ ἐκουσίως ὑπήχθησαν ὑπ' αὐτὸν καὶ οἱ σέρβοι καὶ βούλγαροι ἐπίσκοποι αὐτοὶ ζητήσαντες τοῦτο, διότι τότε μόνον ὁ ἰσχυρὸς σχετικῶς οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ ὅπως δῆποτε τοὺς ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Τούρκων πιεζομένους πάντων τῶν μερῶν τούτων χριστιανούς. Διήρκει δὲ ἡ ἐξάρτησις αὐτῆς τῆς βλαχικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

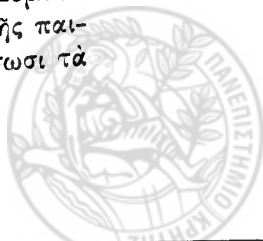

'Επιστροφή Βουλγάρων.

Hilferding, Geschichte der Serben u. Bulgaren. Aus d. Russ. Bautzen 1856.

Οἱ Βούλγαροι δὲν ἦσαν κυρίως σλάβοι, ἀλλ' ἀναμιχθέντες μετ' αὐτῶν ἀπεσλαβίσθησαν. Ἀφ' οὗτου δὲ κατελθόντες ἀπὸ τῶν Οὐραλίων ὁρέων κατώκησαν τὸ πρῶτον περὶ τὸν Βόλγαν, ἐκλήθησαν Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐννων καὶ ἄλλων διαφόρων ἐθνῶν κατέλιπον τὰ Οὐράλια ὄρη καὶ κατήλθον εἰς τὰς περὶ τὸν Βόλγαν, τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν καὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον χώρας, προεχώρησαν δὲ καὶ μέχρι Δουνάβεως τῷ 487 μ. Χ. καὶ ἤρξαντο νὰ ποιῶσι πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Διωχθέντες δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων διέβησαν τῷ 679 τὸν Δούναβιν καὶ καταλαβόντες τὴν Μοισίαν, ἰδρυσαν ἐκεῖ τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τρεῖς ἄλλους αἰῶνας διαρκέσαν, προσέβαλε καὶ ἐστενοχώρησε πολλὰκις τοὺς βυζαντινοὺς. Πρὸ πάντων ὑπήρξεν αὐτοῖς φοβερός ὁ Κροῦμος, ὅστις τῷ 811 νικήσας Νικηφόρον τὸν Πατρίκιον καὶ φονεύσας αὐτὸν ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠπέλιψε σπουδαίως τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἄλλος ἐπίσημος ἡγεμὼν αὐτῶν ἐγένετο ὁ Συμεὼν Α' (888 — 927), ἐφ' οὗ ἤκμασαν οἱ Βούλγαροι. Ἄλλ' ὁ Τσιμισκῆς καταβαλὼν τὴν δύναμιν τῶν ὑπήγαγεν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ κράτος του (970). Πλὴν μετ' ὀλίγον (980) ὁ Συμεὼν ἡ Σισμάν ὁ Β' ἠλευθέρωσε τοὺς Βουλγάρους τὸ δὲ κράτος του ἐξετάθη εἰς μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Ὀχρίδος ὡς πρωτευούσης. Ὁ Ἰωάννης Βλαδίσλαυος εἰς τῶν διαδόχων του ἤνωσε μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν Σερβίαν. Ἀλλὰ Βασίλειος Β' ὁ Μακεδὼν μετὰ πόλεμον 37 ἐτῶν κατέστρεψε τὸ κράτος τοῦτο τῷ 1018, ὅτε καὶ ἐτύφλωσε 15 χιλ. βουλγάρων αἰχμαλώτων! Σημειωτέον ὅτι οἱ βούλγαροι εἶχον κόψει τὰς ρίνας πολλῶν χιλιάδων ἐλλήνων αἰχμαλώτων! Τόσον οἱ χρόνοι ἦσαν βάρβαροι. Οὕτως ἐξέλιπε τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν κράτος. Ἀλλὰ τῷ 1186 οἱ Βούλγαροι ἐγερθέντες ἐπέτυχον νὰ ἀποτινάξωσι τὸν βυζαντινὸν ζυγὸν καὶ συνδεθέντες μετὰ τῶν Βλάχων νὰ ἰδρῦσωσι νέον βουλγαρικὸν κράτος, τὸ βουλγαροβλαχικὸν μετὰ πρωτευούσης τοῦ Τυρνόβου, ὅπερ

ἔσχε πέντε βασιλεῖς, τὸν Καλοπέτρον, τὸν Ἀσάν Α', τὸν Ἰωαννίκιον, Ἀσάν τὸν Β' καὶ τὸν Συμεῶνα ἢ Σισμάν τὸν Γ'. Εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ κράτους τούτου ἔθηκε τέρμα ὁ Σουλτάνος Βαγιασὴ τῷ 1396 φονεύσας τὸν Συμεῶνα. Τὴν πρῶτην γνῶσιν περὶ χριστιανισμοῦ ἔλαβον οἱ Βούλγαροι δι' ἑλλήνων αἰχμαλώτων, πλὴν τὰ πρῶτα ἔχνη αὐτοῦ ἐξέλιπον ταχέως. Ἀλλ' ὅτε ἀδελφὴ τις τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Βογόριδος διατρίψασα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς αἰχμάλωτος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της κατώρθωσε τῇ βοήθειά τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχοῦ Μεθοδίου νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἀδελφόν της εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Διμὸς τις ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν προθέσεων της, εἰκὼν τις δὲ γενομένη ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου τὴν μέλλουσαν κρίσιν παριστάνουσα ἐποίησε τοιαύτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Βόγοριν, ὥστε ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ, ἠνάγκασε δὲ καὶ τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτόν (861). Ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ ἀδελφός του Κύριλλος ἐζητήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ πορευθῶσιν εἰς ἐπιστροφὴν ἄλλων σλαβικῶν λαῶν, τῶν Μοραβῶν. Πολιτικοὶ δὲ λόγοι ἔπεισαν τὸν Βόγοριν (τῷ 866) νὰ ζητήσῃ ἔπειτα νὰ προσκολληθῇ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Α' ἐπωφελοῦμενος τῆς περιστάσεως, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ἐπεμφε λατίνους κληρικούς εἰς Βουλγαρίαν, ἵνα διοργανώσωσι τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸν δυτικὸν τύπον. Ἡ βυζαντινὴ ὁμως αὐτὴ ἔπεισε πάλιν τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν πάπαν. Βούλγαροι ἀπεσταλμένοι ἀνεγνώρισαν ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης συνόδου τῷ 869, ὅτι ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκκλησία ὡς ἰδρυθεῖσα ὑπὸ βυζαντινῶν ἀποστόλων ἀνήκει εἰς τὸ βυζαντινὸν πατριαρχεῖον. Ἐκτοτε ἔμεινε ἡ Βουλγαρία πιστὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἐπινοήσει οἱ ἀπόστολοι τῶν σλάβων Μεθόδιος καὶ Κύριλλος τὰ ψηφία τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου, μετέφρασαν δὲ εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τὰς Γραφὰς καὶ τὴν λειτουργίαν, καὶ οὕτω ἔθηκαν τὰς πρῶτας βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας, ἧτις ἰδίως προστάτην εὔρε τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Συμεῶνα Α' (888—927). Ἐπὶ τοῦ Συμεῶνος τούτου ὑψώθη ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ὀχρίδος εἰς ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπὴν, ἣν ἀνεξαρτησίαν ἀνεγνώρισε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (932. Farlati *Illyricum sacrum* VIII, 195). Ὁ Συμεὼν οὗτος εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦτο φίλος τῆς παιδείας, περιστοιχίζετο ὑπὸ λογίων καὶ διέταξε νὰ μεταφράσωσι τὰ

ἔργα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ἄλλων ἐλλήνων πατέρων εἰς τὸ σλαβωνικόν, ἔγραψε δὲ καὶ αὐτὸς σύγγραμμα τὴν χρυσὴν βίβλον ἢ ἐκλογὴν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅτε βραδύτερον τῷ 1186 ἰδρῦθη νέον Βουλγαροβλαχικόν κράτος, ὑψώθη καὶ τούτου ἡ πρωτεύουσα **Τύρνοβον** εἰς ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπήν, ὡς τοιαύτη δ' ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ ἐπὶ Ἀσσάν τοῦ Α' καὶ Ἰωάννου Βατάτζη τῷ 1234 (αὐτοῖσι 230. 231). Ἡ Βουλγαρία ἠνώθη πάλιν μετὰ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα (1767), ὡς ἐν οἰκειῷ τόπῳ θέλομεν εἰπεῖ. Ὁ δέκατος αἰὼν ὑπῆρξεν ἡ καλλίστη ἐποχὴ διὰ τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀναφανείσα ἀφρεσις τῶν **Βογομίλων** ἐπέσχε τὴν πρόοδον αὐτῆς.

186.

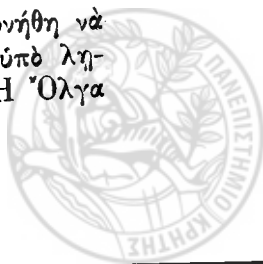
Ἐπιστροφή Ῥώσων.

Strahl, Geschichte der russischen Kirche. Halle 1830. Schmitt Kritische Geschichte d. neugr. und russischen Kirche. Mainz 1840. Ἱστορία τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ μεταφρ. ὑπὸ τοῦ Θ. Βαλλιάνου. Ἐν Ἀθήναις 1851.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ μεγάλου καὶ κραταιοῦ ἔθνους τῶν Ῥώσων ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν χριστιανισμόν ἐν γένει, καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ νῦν Ῥωσσία καταφεύγει κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους ὑπὸ διαφόρων λαῶν Σκυθῶν, Σαρματῶν καὶ ἄλλων. Οἱ Σλάβοι Ῥῶσοι ἀπαντῶσιν ὡς ὁ ἐπικρατῶν λαὸς ἐν Ῥωσσία ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅτε ὁ Ῥουρικὸς ἰδρύσει ῥωσικὸν ἰσχυρὸν καὶ διαρκές κράτος (862), ἐβασίλευσε δὲ ἐν Νοβογορόδ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Δουκός. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἐπεξέτειναν τὸ κράτος πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς καὶ ἐξελέξαντο πρωτεύουσαν τὸ Κίεβον. Ἐπὶ Ἰγώρ καὶ μάλιστα τοῦ Βλαδίμηρου ἠϋξήσε τὸ κράτος τῶν Ῥώσων, οἵτινες πολλάκις ἠπειλήσαν τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ τὴν πρωτεύουσάν του. Ὁ Βλαδίμηρος οὗτος ὁ εἰσηγητὴς τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ῥώσοις καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἰαροσλάβος ἐθήκαν τὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ῥώσων. Πλὴν τοῦ μεγάλου Δουκός ἡ ἡγεμόνος ὑπῆρχον καὶ μικρότεροι δούκες ἐκ τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας

ἄρχοντες διαφόρων μερῶν τοῦ κράτους. Οἱ Πετσενέγοι καὶ ἄλλοι Ἀσιατικοὶ λαοὶ ἐπέδραμον πολλάκις τὴν χώραν. Κυρίως ὁμως οἱ Μογγόλοι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Βατοῦ-Κάν, υἱοῦ τοῦ Τσίγγισχαν, κατακτήσαντες τὴν Ῥωσσίαν τῷ 1221 κατεῖχον αὐτὴν μέχρι τοῦ 1481 ὅτε Ἰβάν ὁ Γ' ὁ ἐπικληθεὶς ἑλευθερωτῆς ἐξώσεν αὐτούς. Ἡ πρωτεύουσα ἔκτοτε μετετέθη ἀπὸ Κιέβου εἰς Βλαδιμήραν καὶ τέλος εἰς Μόσχαν (ἐπὶ Ἰβάν Δανιήλοβιτς). Τῷ 1598 ἐτελεύτησεν ἡ δυναστεία τῶν Ῥουρίκ. Ἠκολούθησαν δὲ ἀνωμαλῖαι καὶ στάσεις ἐπὶ τινα χρόνον. Ἄλλ' ἡ ἐκλογή τοῦ Ῥωμανώφ ἐθηκε τέλος εἰς τὰς ταραχὰς ταύτας. Ἐκτοτε (1613) ἄρχεται τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥωσσίας.

Περὶ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμόν κατὰ μικρὸν ἐπιστροφῆς τῶν Ῥώσων παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα. Ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐκήρυξεν ἐν Σκυθία, εἶναι ἀρχαία, ἀλλὰ ἀθέβαιος παράδοσις, οὐδὲν δὲ ἔχνος χριστιανισμοῦ διέσωσεν ἡ ἱστορία ἐν ταῖς χώραις, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι περιελάμβανον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σκυθίας, ἐκ τῶν ἀρχαιότερων χρόνων. Ὁ Φώτιος πρῶτος λέγει περὶ τῶν Ῥώσων, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦτο γνωστὸν τὸ εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς. Καὶ Κωνσταντῖνος δὲ ὁ Πορφυρογέννητος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ ἐῖχεν ἤδη κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τοῖς Ῥώσοις. Ἄλλ' αἱ πρῶται αὗται ἀρχαὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρέπει νὰ ἦσαν λίαν ἀσήμενοι, διότι ἐκ τῶν χρονικῶν τοῦ Νέστορος βλέπομεν, ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος ἡ εἰδωλολατρεία ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Ῥωσσίᾳ θρησκεία. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἡγεμόνοσ Ἰγώρ ὑπῆρχεν ἐν Κιέβῳ καθεδρική ἐκκλησία. Ὅτε δὲ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, ἵνα συνάψωσι συνθήκας, τινὲς αὐτῶν ὠρίσθησαν ὡς χριστιανοί. Τοῦ Ἰγώρ τούτου ἡ χήρα Ὀλγα ἀναλαβοῦσα πορείαν τινὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐδέχθη παρὰ τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου τὸ βάπτισμα τῷ 955, μετονομασθεῖσα Ἑλένη. Κατὰ τὴν διήγησιν γερμανῶν χρονογράφων εἶχε πέμψει ἡ Ὀλγα καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ὄθωνα τὸν Α' πρεσβείαν, αἰτοῦσα νὰ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὴν γερμανοὺς ἀποστόλους τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ὁ Ἀδαλβέρτος, ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Μαγδεβούργου, ἀνέλαβεν ἀποστολικὴν τινὰ πορείαν πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον. ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς πέρας, διότι καθ' ὁδὸν προσεβλήθησαν ὑπὸ ληστῶν καὶ μόνον αὐτὸς σωθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἡ Ὀλγα

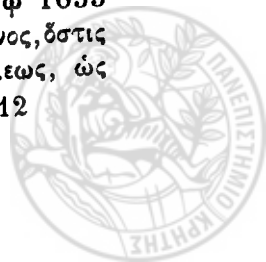
ἀπέθανε τῷ 969. Ὁ υἱὸς αὐτῆς Σ β ε τ ο σ λ ά β ο ς ἦτο ἀκατά-
 πειστος καὶ δὲν ἐδέχθη νὰ προσέλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν χριστιανι-
 σμὸν. Πρῶτος δὲ ὁ τῆς Ὀλγας ἐγγονος Β λ α δ ῖ μ η ρ ο ς ὁ παρὰ
 τοῖς Ῥώσοις ἰσαπόστολος καλούμενος, ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἔθνη-
 κὴν θρησκείαν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ὕψωσε τὸν χριστιανισμόν εἰς ἐπι-
 κρατοῦσαν θρησκείαν ἐν αὐτῇ. Ὁ Βλαδίμηρος οὗτος ἦτο καὶ αὐ-
 τὸς κατ' ἀρχὰς ἐχθρὸς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐμαρτύ-
 ρησαν οἱ πρῶτοι δύο μάρτυρες ἐν Ῥωσσίᾳ Θεόδωρος καὶ Ἰβάν,
 ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἀπέκλινεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ τινα
 παράδοσιν ἐπεμφαν πρὸς αὐτὸν Μωαμεθανοί, Ἰουδαῖοι, Ὀρθόδοξοι
 καὶ Λατῖνοι ἀπεσταλμένοι, ὅπως κερδήσωσιν αὐτὸν, οὗτος δὲ ἐκ-
 τότε ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἑλληνος ἀποστόλου.
 Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ μωαμεθανὸς ἀπόστολος ἐζήτησε πρῶτος
 νὰ ἐλκύσῃ τὸν Βλαδίμηρον εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ὑπ' αὐ-
 τοῦ κηρυττομένη πολυγαμία ἤρесе αὐτῷ, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ
 Κορανίου ἀπαγόρευσιν τοῦ οἴνου δὲν ὑπέφερεν. « Ὑπάγετε, εἶπεν,
 ἀπ' ἐμοῦ· ὁ οἶνος εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τέρψις τῶν Ῥώσων· δὲν
 δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν ἄνευ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἐπειράθη νὰ
 πείσῃ αὐτόν, ἐνεποίησε δὲ αὐτῷ μεγάλην ἐντύπωσιν, ὅτι ἐσταύ-
 ρωσαν τὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας τῶν χριστιανῶν· ἀλλὰ τὸ ὅτι
 ἀπωλέσθησαν τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς εἶναι ἄνευ
 πατρίδος ἐθεώρησε κάκιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰεχωβά.
 Ὁ Ἕλλην ἀπεσταλμένος μοναχὸς ἠδυνήθη τέλος νὰ πείσῃ αὐτόν
 περιγράψας μετὰ πολλῆς φαντασίας τὴν μακαριότητα τῶν δι-
 καιῶν, οἵτινες ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐλάτρευσαν τὸν ἀληθῆ Θεὸν τοῦ
 παντός καὶ ἐπραξαν τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὴν κακοδαιμονίαν τῶν κα-
 κῶν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν αὐτὸς ὁ
 Βλαδίμηρος, ἵνα πληροφορηθῆ περὶ τῶν διαφόρων θρησκευμάτων,
 ἐπεμφε δέκα ἐπισήμους Ῥώσους, ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὰς διαφόρους
 χώρας καὶ ἐξετάσωσι τὰ θρησκευόμενα ταῦτα. Οἱ Ῥώσοι οὗτοι λέ-
 γεται, ὅτι ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν εὐηρεστήθησαν τοσοῦτον
 ἐκ τῆς λαμπρᾶς λατρείας ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ὥστε ἐπιστρέψαντες
 εἰς τὴν Ῥωσσίαν συνέστησαν τῷ Βλαδίμηρῳ τὴν ὀρθόδοξον ἐκ-
 κλησίαν. Ὁ Βλαδίμηρος ἐβαπτίσθη τῷ 988 ἐν τῇ μόλις πρὸ
 μικροῦ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθεῖσῃ Χερσῶνι, ὀνομασθεὶς Βασίλειος,
 συγχρόνως δὲ ἐνυμφεύθη τὴν βυζαντινὴν πριγκίπισσαν Ἀ ν ν α ν.
 Τὰ εἰδῶλα πανταχοῦ κατεστρέφοντο ἢ ἐκαίοντο. Τοῦ Περούν δὲ
 τὸ εἰδῶλον προσδεδεμένον οὐρᾷ ἵππου ἐσύρετο διὰ τῶν ὁδῶν μετὰ
 ῥοπάλων παιόμενον καὶ ἐρρίφθη εἰς τὸν Δνείπερον. Εὐθὺς δὲ μετὰ

ταῦτα ἔλαβον οἱ κάτοικοι τοῦ Κιέβου διαταγὴν νὰ συναθροισθῶσιν ἐν τῷ Δνειπέρω, ἵνα λάβωσι τὸ βάπτισμα. Ὁ Βλαδίμηρος ἵστατο ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ προσευχόμενος καὶ γονυπετῆς εὐχαριστῶν τὸν Θεόν, ἐνῶ οἱ κληρικοὶ ἐπὶ σχεδιῶν ὄντες ἐβάπτιζον τὸν λαόν. Ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω διοργάνωσιν τῆς Ῥωσικῆς ἐκκλησίας ἀνέπτυξεν ἡ Ἄννα μεγάλην καὶ ἀποτελεσματικωτάτην ἐπιρροήν. Ὁ Βλαδίμηρος ἀπέθανε τῷ 1015. Ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὴν ὁμόφωνον καὶ ἀξιόπιστον μαρτυρίαν πασῶν τῶν Ῥωσικῶν πηγῶν εἶχε μεταβάλει αὐτὸν ἐντελῶς ἐσωτερικῶς. Πρότερον ὢν ὠμὸς, ἀκόλαστος καὶ τῇ πολυγαμίᾳ παραδομένος, μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ βαπτίσματος διεκρίνετο ἐπὶ σωφροσύνη, συζυγικῇ πίστει, δικαιοσύνη καὶ εὐγενεὶ φρονήματι. Ἐζήτηε δὲ τὴν δόξαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ οὐχὶ πλέον ἐν ἀπανθρωπείαις καὶ ἐν πολέμοις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξαπλώσει τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰαροσλάβος, ὁ Ἰουστινιανὸς τῶν Ῥώσων, ἐσπούδασε δι' ἰδρύσεως πολλῶν ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων καὶ σχολείων νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν, ἐβελτίωσε τὰ τῆς λατρείας, ἐξηυγένισε τὴν μουσικὴν, ἡγεῖρε τὴν αἰσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ προήγαγε μετὰ ζήλου τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς. Τὸ ἐν Κιέβῳ μοναστήριον (τὸ Σπήλαιον) ἐγένετο ἡ κοιτίς τῆς Ῥωσικῆς φιλολογίας καὶ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ῥωσικοῦ κλήρου. Ἐνταῦθα ἔγραψε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὁ μοναχὸς Νέστωρ τὰ χρονικά αὐτοῦ ἐν τῇ ἐγχωρίῳ γλώσσῃ. Ὁ Ἰαροσλάβος ἐξηκολούθησε τὰς ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ῥώσων ἐνεργείας τοῦ Ἰαροσλάβου καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον αὐτοῦ. Εἰς τοὺς δύο τούτους αὐτοκράτορας πολλὰ ὀφείλουσιν οἱ Ῥώσοι μετὰ τὸν Βλαδίμηρον. Ἀλλὰ πᾶσαν τὴν πρώτην ταύτην ἀνάπτυξιν τῶν Ῥώσων κατέστρεψεν ἡ ἐπίδρομὴ καὶ κατακτησις τῶν Μογγόλων ἢ ἀπὸ τοῦ ΙΙ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος διαρκέσασα.

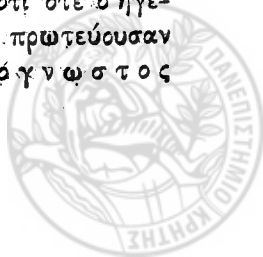
187.

Ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τῆς Ῥωσικῆς ἐκκλησίας.

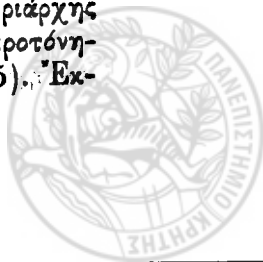
Ἄν ἡ Ῥωσικὴ ἐκκλησία ἤδη ἐπὶ Βλαδιμήρου εἶχε μορφωθῆ εἰς μητροπολιτικόν τινα σύνδεσμον, εἶναι ἀμφίβολον. Ὁ Νέστωρ ποιεῖται λόγον κυρίως περὶ ἐπισκόπων, καὶ τὸ πρῶτον τῷ 1035 ἀναφέρει Θεόπλομον τινα ἐξ ἑλλήνων ἔλκοντα τὸ γένος, ὅστις εἶχε χειροτονηθῆ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς

τὸν πρῶτον μητροπολίτην Κιέβου καὶ πάσης Ῥωσσίας. Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία ἔλαβε τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο φυσικόν, ὅτι ὁ ἐκεῖ πατριάρχης θεώρει αὐτὴν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν πατριαρχικὴν αὐτοῦ περιφέρειαν καὶ ὡς ἴδιον δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ καὶ χειροτονῇ τὸν Ῥώσσον μητροπολίτην. Ἀλλὰ τῷ 1051, ὅτε ὁ μητροπολιτικὸς θρόνος τοῦ Κιέβου ἐκενώθη, συνέκαλεσεν ὁ Ἰαροσλάβος πάντας τοὺς Ῥώσσους ἐπίσκοπους εἰς τὴν πρωτεύουσάν του καὶ διέταξεν ἄνευ τινὸς σύμμετοχῆς τοῦ βυζαντινοῦ πατριάρχου νὰ ἐκλέξωσι καὶ χειροτονήσωσιν ὡς νέον μητροπολίτην τὸν εὐσεβῆ Ῥώσσον ἱερέα Ἰλαρίωνα. Ἢδὴ ἄρα ὁ Ἰαροσλάβος ἐπειράθη νὰ καταστήσῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πρᾶγματι τὴν Ῥωσικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οἱ υἱοὶ του δὲν ἠκολούθησαν τῷ παραδείγματι αὐτοῦ. Ὁ μετὰ τὸν Ἰλαρίωνα μητροπολίτης (1071) ἦτο πάλιν ἕλλην Γεώργιος ὀνόματι, χειροτονηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μετὰ ταῦτα ἐξέλεγον οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τὸν διάδοχον, ὅστις μετέβαινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα χειροτονηθῇ. Ἡ σημασία τῶν μητροπολιτῶν ἐν Ῥωσσίᾳ ἦτο λίαν μεγάλη. Καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων ἤρχοντο μεγίστην καὶ συνήθως σωτηριωδεστάτην ἐπιρροήν. Τὰ πλεῖστα διατάγματα τῶν ἡγεμόνων ἤρχοντο διὰ τῶν λέξεων «Μετὰ τὴν λήψιν τῆς εὐλογίας τοῦ πατρὸς ἡμῶν μητροπολίτου.» Ἰδίως ὠφελιμώτατοι ὑπῆρξαν οὗτοι εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἐπὶ τῶν δεινῶν χρόνων, καθ' οὓς κατεπίεζον τὴν Ῥωσσίαν οἱ ἔθνη καὶ μωαμεθανοὶ Μογγόλοι (1221—1481). Διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἐγείροντες τὸν σεβασμὸν τῶν ἡγεμόνων τῶν μογγόλων μετεχειρίζοντο τὴν ἐπιρροήν των εἰς ὄφελος καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος. Ὁ μητροπολιτὴς ἔμενε κατ' ἀρχάς ἐν τῷ πλουσίῳ Κιέβῳ. Ἡ πόλις ὁμως αὕτη ἔνεκα ἐμφυλίου πολέμου κατεστράφη, πρωτεύουσα δὲ τοῦ κράτους ἐγένετο ἡ Βλαδιμήρα. Μόνον δὲ ἔνεκα τῆς προτέρας ἀξίας του διτηρήθη τὸ Κίεβον ἔδρα τοῦ μητροπολίτου καὶ μετὰ ταῦτα. Ἀλλ' ὅτε ὁ μογγόλος Βατοῦ Κὰν ἐκυρίευσεν ἐκ νέου τὸ Κίεβον τῷ 1240, διὰ δὲ τῆς ἐρημώσεως αὐτοῦ ἀφῆρεσε καὶ τὴν τελευταίαν λάμπιν τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀκμῆς, παρέστη ἡ ἀνάγκη νὰ μετατεθῇ καὶ τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν Βλαδιμήραν (1299). Ἀλλὰ δὲν ἀπῆλυσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ἡ πόλις αὕτη τοῦ προνομίου τούτου. Διότι ὅτε ὁ ἡγεμὼν Ἰβάν Δανιήλοβιτς ὤρρισε τὴν Μόσχαν ὡς πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἀπεφάσισε καὶ ὁ μητροπολιτὴς Θεόφανωστος

νὰ μετετέγκη ἐκεῖ τὸν θρόνον τοῦ (1328), διετήρησεν ὁμοίως τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Κιέβου καὶ πάσης Ῥωσσίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεογνώστου ἐχειροτονήθη ὡς διάδοχος αὐτοῦ ὁ καλὸς κάγαθος καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος τοῦ πολλὰ διαπράξας ἐπίσκοπος τῆς Βλαδιμήρας Ἀλέξιος ἐν Κωνσταντινουπόλει (1353), ἀλλ' ἐνφ. ἐτι ἦτο οὗτος ἀπὸ Ῥωσσίας, ἐχειροτόνησεν ὁ πατριάρχης Φιλόθεος τὸν Ἕλληνα Ῥωμανὸν δεῦτερον μητροπολίτην ἐν Ῥωσσίᾳ, ὀρίσας αὐτὸν ἡὰ τὰς ὑπὸ τὴν λιθουανικὴν δυναστείαν οὔσας μεσημβρινὰς καὶ δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ῥωσσίας μετὰ πρωτευούσης τοῦ Κιέβου, ὁ δὲ Ἀλέξιος ἐμελλε νὰ καλῆται καὶ ἦναι μητροπολίτης μόνον Μόσχας. Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐν Ῥωσσίᾳ προὐκάλεσε μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ πλεῖστοι Ῥώσοι ἐπίσκοποι ἠρνήθησαν τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν ἐπιβληθέντα Ἕλληνα μητροπολίτην. Ὁ Ῥωμανὸς ἀπέθανε τῷ 1362. Παιδευμένος δὲ τις Σέρβος Κυπριανὸς ὀνόματι κατέλαβε τὸν θρόνον τοῦ Κιέβου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου ἀνεγνώρισεν ὁ Ῥώσσοις ἡγεμὼν Δημήτριος ὁ Α' τὸν Κυπριανὸν ὡς μητροπολίτην ἀπάσης τῆς Ῥωσσίας καὶ προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Μόσχαν (1380). Ἀλλ' ἀρχιμανδρίτης τις Ποιμὴν καλούμενος διὰ δωροδοκίας κατώρθωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ χειροτονηθῆ μητροπολίτης, καὶ οὕτως εἶχε πάλιν ἡ Ῥωσικὴ ἐκκλησία δύο ἀντιζήλους ἀρχηγούς, ἐξ ὧν ὅτε μὲν ὁ εἷς, ὅτε δὲ ὁ ἄλλος ἀνεγνώριζετε. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ Κυπριανὸς καὶ πρόεστη τῆς Ῥωσικῆς ἐκκλησίας μετὰ μεγάλης φήμης μέχρι τοῦ 1406. — Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὁ Λιθουανὸς ἡγεμὼν Γαγέλων, ἀλλὰ εἰς τὸν λατινισμὸν (1386). Μητροπολίτης Μόσχας ἦτο ἀπὸ τοῦ 1409—39 ὁ δραστήριος Φωτίας, ὅστις μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος ἐσπούδαζε νὰ διατηρῆ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ τῶν λιθουανικῶν Ῥωσικῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐνήργει δραστηρίως κατὰ τοῦ λατινισμοῦ. Ἀμφότερα ὁμοίως ὑπῆρξαν ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ λιθουανὸς ἡγεμὼν Βίθολδ, ὅστις ὡς καθολικὸς εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἐνώσεως, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Μόσχας ἐξάρτησιν τοῦ Κιέβου. Συγκαλέσας τῷ 1414 τοὺς ἐπισκόπους τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας εἰς Κιέβον, ἠνάγκασε νὰ ἐκλέξωσιν ὡς ἴδιον μητροπολίτην τὸν Γρηγόριον Ζαμπλάκ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἠρνεῖτο νὰ χειροτονήσῃ αὐτὸν, ἐχειροτόνησαν αὐτὸν αὐτοὶ οὗτοι οἱ συναθροισθέντες ἐπίσκοποι (1415). Ἐκ-

τοτε ὑφίστατο πάλιν ἡ διαίρεσις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας εἰς δύο μητροπολιτικούς θρόνους, τὸν τοῦ Κιέβου καὶ τὸν τῆς Μόσχας, ἕως οὗ ὁ πρῶτος δι' ἰησοῦτικῶν μηχανορραφιῶν ἐπὶ τῆς ἐν Βρῆστησυνόδου (1594) ἠνώθη μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ παρὰ τοὺς λατίνους τούτους μητροπολίτας Κιέβου ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ὀρθόδοξων μεινάντων ἐπισκόπων τῆς Λιθουανίας ἡ μικρᾶς λεγομένης Ῥωσσίας καὶ ὀρθόδοξοι μητροπολίται, οἵτινες ὑπήχθησαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας Μόσχας.

188.

Ὁ κλῆρος καὶ οἱ μοναχοὶ ἐν Ῥωσσίᾳ.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολιτεῦμα ἐν Ῥωσσίᾳ ἀνεπτύχθη ἐν γένει κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μητρικῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅμως ἐμορφώθησαν καὶ τινες ἰδιάζουσαι σχέσεις. Οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων καὶ ἐκυροῦντο ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου. Κατὰ μικρὸν ὑψώθησαν οἱ ἐπίσκοποι τῶν σημαντικωτέρων πόλεων εἰς τὸν βαθμὸν ἀρχιεπισκόπου, ἔμενον ὅμως πάντοτε ὑποτεταγμένοι τῷ μητροπολίτῃ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορόδ εἶχε τὴν πρώτην θέσιν μετὰ τὸν μητροπολίτην. Ὁ ἀνώτερος κλῆρος προήρχετο ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀπὸ τῶν μοναστηρίων, ὁ κατώτερος δὲ (οἱ πύποι) ἀπὸ τῶν πόλεων. Ἐπὶ κορυφῆς τοῦ κοσμικοῦ κλήρου ἴστατο ὁ ἀρχιεπισβύτερος (Πρωτόποπος). Ἐκαστος ἱερεὺς ἔπρεπε νῆδη ὡς διάκονος νὰ ἦναι ἐγγαμος. Οἱ χηρεύοντες πρεσβύτεροι ἀπεχώρουν εἰς τὰ μοναστήρια. Μόνον δὲ ὅτε ἦσαν ἐξόχου ἰκανότητος, ἠδύνατο οἱ χηρεύοντες νὰ ἐξακολουθῶσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἀσχοῦντες τὸ ἀξίωμά των. Ὁ κοσμικὸς κλῆρος ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμαθής. Τούναντίον ὁ κλῆρος τῶν μοναστηρίων ἔφερεν ἐκ τῶν μοναστηρίων ἐνίοτε διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἰκανῶς μεγάλην θεολογικὴν μόρφωσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστηρίων ἠῤῥξανε ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Διὰ πλουσιῶν δὲ δωρεῶν τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων ἀπέκτησάν τινα αὐτῶν μεγάλην περιουσίαν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον τάσις δὲν ἦτο μικροτέρα τῆς ἐν τῇ μητρικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἰδίως ἐπληροῦντο τὰ μοναστήρια ἐν δειναῖς πολιτικαῖς περιστάσεσι. Πλήθος εὐγενῶν, πολλάκις δὲ καὶ ἡγεμόνες, ἀπεχώρουν εἰς αὐτά. Πάντα δὲ τὰ μοναστήρια ἐν

Ῥωσσίᾳ ἠκολούθουν τοὺς ἐν τῇ μητρικῇ ἐκκλησίᾳ ἰσχύοντας κανόνας τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Ἐτέλουν δὲ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐπισκόπων· μόνον τινὰ αὐτῶν προνομιοῦχα ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης. Ἐν τοῖς Ῥωσικοῖς μοναστηρίοις οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἡ αὐστηρότης ἐκείνη, ἡ παρατηρουμένη ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἐκαστος μοναχὸς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸ μοναστήριόν του καὶ περιπλανᾶται εἰς τὰς πόλεις. Καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ μεγάλως συνετέλεσαν οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν πρόδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους αἰῶνας. Ὅλη σχεδὸν ἡ διδασκαλία τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χεῖράς των. Θεολογικὴ δὲ καὶ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ἦτο ἕνεκα τῆς ταπεινῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διεδίδετο μόνον ἐξ αὐτῶν. Ἐπίσης δὲ οἱ μοναχοὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν πολλῶν ἔθνικῶν λαῶν, οἵτινες ὤκουν κατὰ τὰ μεθόρια τοῦ ἀπεράντου Ῥωσικοῦ κράτους. Ὡσαύτως τὰ μοναστήρια ἐμερίμων καὶ περὶ τῶν ἀσθενῶν, πτωχῶν καὶ ἐνδεῶν παντὸς εἶδους. Τὸ ἐπισημότερον μοναστήριον ἦτο τὸ τοῦ Κιέβου Σπήλαιον καὶ ἡ πλησίον τῆς Μόσχας κειμένη Λαύρα. Τοῦ στυλιτικῶ βίου μιμητὰς ἔχομεν ἐν Ῥωσσίᾳ τοὺς ἁγίους Νικήταν καὶ τὸν ὡς κήρυκα τοῦ εὐαγγελίου γνωστὸν Κύριλλον.

189.

Ἡ λατρεία ἐν τῇ Ῥωσικῇ ἐκκλησίᾳ.

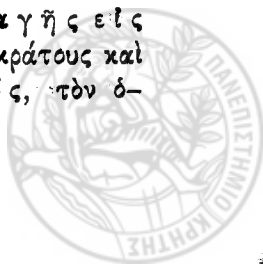
Αἱ ἀρχαιότεραι ἐκκλησιαστικαὶ ἐν Ῥωσσίᾳ εἶναι κατὰ τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν ὑπὸ βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων ὠκοδομημένα. Καὶ τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δὲ λαμπρότητα, ἣτις εἶχε ποιήσει τοσαύτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Βλαδิมῆρου, ἐσπούδαζον, ὅσον ἦτο δυνατόν, δι' ἀπομιμήσεων νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ Ῥωσικὸν ἔδαφος. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια τέχνης ἐν Ῥωσσίᾳ κατεστράφησαν ἐπὶ τῆς βαρβάρου κυριαρχίας τῶν Μογγόλων. Νέος δὲ ζῆλος πρὸς ἐκκλησιαστικὰς οἰκοδομὰς καὶ ἀξιοπρεπῆ διακόσμησιν αὐτῶν ἠγέρθη ἐπὶ τοῦ μεγάλου σωτήρος τῆς Ῥωσσιτικῆς ἐθνικότητος καὶ ἀνεξαρτησίας Ἰβάν τοῦ Γ' (1462—1505), τοῦ πρώτου Τσάρου τῆς Ῥωσσίας. Ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς ἔμεινε καὶ μετὰ ταῦτα καθὼς καὶ πρότερον ἡ βᾶσις πασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν οἰκοδομῶν, ἀπέκτησεν ὁμως τὸ μὲν δι' ἐπιρροῆς

ἀσιατικῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐθνικῆς καλαισθησίας καὶ δι' ἐπιπερ-
γείας τῆς γερμανικῆς καὶ ἰταλικῆς τέχνης ἰδιάζουσάν τινα δια-
μόρφωσιν. Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφικὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ
Βυζαντίου. Εἰς ταύτην δὲ ἦτο ἀποκεκομμένη ἐκ τῶν προτέρων
πᾶσα περαιτέρω ἰδιάζουσα διαμόρφωσις, διότι ἐχρησίμευε μόνον εἰς
παραστάσιν εἰκόνων ἁγίων, τῶν ὁποίων τὸν ἅπαξ ὠρισμένον τύπον
ἡ ῥωσικὴ εὐσέβεια καὶ συνείδησις δὲν ἐτόλμα δι' οὐδένα λόγον
νὰ μεταβάλῃ. Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ ὑπῆρξαν
βυζαντινοὶ καὶ βούλγαροι οἱ διδάσκαλοι τῶν ῥώσσων. Ἡ λει-
τουργία ἐγένετο κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς βυζαντινῆς. Σλα-
βικὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν καὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων πα-
ρέλαβεν ἡ ῥωσικὴ ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας. Δι' ἀμαθῶν
ἀντιγραφῶν ὁμοῦ διεστράφησαν ταῦτα ἐν μεγάλῳ βαθμῷ, ἡ δὲ
τυφλὴ εἰς τὰ παραδεδομένα ἀφοσίωσις τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ ἐκώ-
λυεν ὡς νεωτερισμὸν καὶ αἵρεσιν πᾶσαν πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν
ἀπόπειραν. Ἐνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ κοσμικοῦ κλήρου ἦτο σπα-
νιώτατον τὸ κήρυγμα ἐν τῇ ῥωσικῇ λατρείᾳ. Μάλιστα ἀ-
πηγορεύετο εἰς τοὺς πόπους τὸ κηρύττειν. Τὸ πολὺ ἀνεγίνωσκον
ἐνίοτε μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας μεταπεφρασμένην τινὰ ὁμιλίαν
ἀρχαίου τινὸς πατρός. Ἐκ τῶν μοναχῶν τῶναντίον ἀνεφαίνοντο
ἐνίοτε διάσημοι ἱεροκέρυκες. Ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἐκκλησίας ἐκλη-
ρονόμησεν ἡ ῥωσικὴ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν τιμὴν τῶν
εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων ἐν γένει. Πρὸ
πάντων ἀπέδιδον οἱ ῥώσσοι μεγάλην τιμὴν εἰς τὴν ἁγίαν μητέ-
ρα τοῦ Κυρίου. Εἰς τοὺς γενικῶς ἀνεγνωρισμένους ἁγίους τῆς
ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδεὶς εὔρε τοσοῦ-
τον γενικὴν καὶ μεγάλην τιμὴν παρὰ τοῖς ῥώσσοις, ὅσον ὁ ἁ-
γίος Νικόλαος, προσετέθη μέγας ἀριθμὸς ῥώσσων ἐθني-
κῶν ἁγίων. Καὶ αἱ ἱεραὶ ἀποδημίαι ἐγένοντο καὶ παρὰ
τοῖς ῥώσσοις λίαν συνήθεις.

Βίος, εὐταξία καὶ ἤθη ἐν τῇ ῥωσικῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ διακρίνεται ἰδίως διὰ
τοῦ παιδικοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς εἰς
τὸ κῦρος καὶ τὰς παραδόσεις τῆς οἰκογενείας, τοῦ κράτους καὶ
τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω προσεκολληθῆ ὁ λαός, τὸν ὁ-

ποῖον ἢ πλήρης ἐμπιστοσύνης ὑποταγῇ πρὸς τὸν ἡγεμόνα του εἶχεν ἀγάγει εἰς τὸν χριστιανισμόν, μετὰ θερμῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὰς αὐτῶ οὕτω παρὰδοθέντας τύπους μετὰ ὑπερ-κρίσεως εὐσυνειδήσιας καὶ πίστεως. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν τύπων τούτων ἦτο τὸ πᾶν διὰ τὸν Ῥώσσον καὶ εἰς τοῦτο συνίστατο ἡ δλη θρησκεία του. Ὅσον βαρβαρώτερος καὶ ὑλικώτερος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τόσον περισσότερον ἀπαιτεῖ νὰ ἔχη ἐνώπιόν του αἰσθητὰ καὶ ὀρατὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς πίστεώς του, τόσον ἡ λατρεία του εἶναι ὑλικωτέρα καὶ ἐξωτερικωτέρα· ὅσον δὲ μᾶλλον ἀνεπτυγμένος καὶ πνευματικώτερος γίνεται, τόσον ὀλιγώτερον αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ αἰσθητοποιῇ τὰς θρησκευτικὰς του ἰδέας καὶ διαθέσεις, τόσον ἡ λατρεία του εἶναι πνευματικωτέρα. Ὁ βάρβαρος συνταυτίζει τὸν τύπον καὶ τὸ παριστανόμενον· ὁ ἀνεπτυγμένος διακρίνει αὐτὰ. Ἐνεκα τῆς μικρᾶς μορφώσεως τοῦ κλήρου, ἰδίως τοῦ κοσμικοῦ, ὅστις ἤρχετο εἰς στενωτέραν μετὰ τοῦ λαοῦ συνάφειαν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν πηγαζούσης ἐλλείψεως ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ἡ βαρβαρότης καὶ τὰ λείψανα τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας εἶχον ἀκόμη ἰκανὴν ἰσχὺν παρὰ τῷ λαῷ, οἱ δὲ παραδεδομένοι τύποι διεστρέφοντο ἐν τῷ βίῳ τρίτου πολ-λαχῶς εἰς δεισιδαιμονίας. Οἱ δεινοὶ χρόνοι τῆς 250ετοῦς πείσεως τῆς μογγολικῆς κυριαρχίας οὐ μόνον ἐκώλυσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ κατέστρεψαν κατὰ μέγα μέρος τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῆ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἐμορφώθη κατὰ τὴν βυζαντινὴν. Ἡ ἐπισημοτέρα κανόνων συλλογὴ εἶναι παρὰ τοῖς Ῥώσσοις τὸ λεγόμενον πηδάλιον, οὗτινος ἡ σύστασις ἀνέρχεται μέχρι τοῦ II' αἰῶνος. Ὅσονδήποτε δὲ καὶ ἂν ἐλαμβάνετο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ καὶ διοικήσει ὡς παράδειγμα τὸ βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, εἴτε διὰ τῆς ἐθνικῆς ἰδιοφυίας· εἴτε διὰ ξένης ἐπιρροῆς εἰσῆχθησαν καὶ τινες κανονικαὶ διατάξεις ἀλλότριαι τῆς μητρικῆς ἐκκλησίας. Οὕτω λ. χ. ἔχομεν δύο παραδείγματα, ὅτι ἐπὶ ἀπειθησασῶν πόλεων ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν ἡ ποινὴ τῆς ἀπαγορεύσεως (interdictum), ἧς ποινῆς οὐδὲν παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἐπίσης ἰδιάζοντα τῇ Ῥωσικῇ ἐκκλησίᾳ ἦσαν αἱ θεῖαι κρίσεις ἐν τῇ δικαστικῇ πράξει καὶ ὁ τρόπος τῆς τιμωρίας τῆς ἐπιβαλλομένης· εἰς τοὺς αἰρετικούς, τοὺς γόητας καὶ τὰς μαγίσσας ὁμοιάζων πρὸς τὸν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης (ὁ διὰ πικρὰς θάνατος).

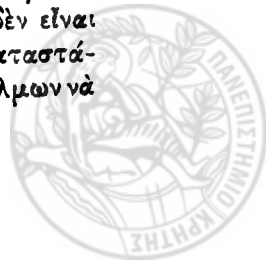
Ῥώσοι αἰρετικοί.

Οἱ αἰρετικοὶ οἱ τότε ἐν Ῥωσσίᾳ ἀναφαινόμενοι εἶναι ἡ μυστικὸι ἀποστρεφόμενοι τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς λατρείας, ἡ ἀναρχικοὶ ἀπορρίπτοντες πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἢ ἰουδαίζοντες, ἀποκλίνοντες δηλ. εἰς ἰουδαϊκὰς ἰδέας. Τὸ τελευταῖον φαινόμενον ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ Ἰουδαίων, οἵτινες ἐκ Πολωνίας καὶ Αὐστρίας, ὅπου ἐβρίθον πάντοτε, εἰσέρρεον ἀνάως εἰς Ῥωσσίαν. Πρωϊμώτατα δὲ ἀπαντῶμεν τοιοῦτους αἰρετικοὺς ἐν τῇ Ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ.

Μόλις εἶχεν ἀπὸ 15 ἐτῶν ἐγκατασταθῆ ὀριστικῶς ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμός, ὅτε μοναχὸς τις Ἀνδρέας ἀνεφάνη διδάσκων κατὰ τῆς ἱεραρχίας, τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων (1003). Περὶ δὲ τὸ 1149 ἀναφαίνεται ἄλλος αἰρετικὸς ὁ Μαρτίνος καλούμενος, προσβάλλων λεπτολόγως τύπους τινὰς τῆς λατρείας καὶ προτείνων ἰδίως μεταρρυθμίσιν τοῦ τρόπου τοῦ ποιεῖν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Σύνοδος τις καθαιρέσασα αὐτόν, ἠνάγκασεν αὐτόν νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς κακοδοξίας του. Σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ κίνησις, ἣν προῦκάλεσαν τῷ 1375 οἱ Στριγολνίκοι, οὕτως ὀνομασθέντες ἀπὸ τινος Στριγολνίκου, ὅστις ἠγέρθη κατὰ τοῦ κλήρου κατηγορῶν αὐτὸν ἐπὶ σιμωνίᾳ. Ἀπέριπτε δὲ καὶ τὴν ἐξομολόγησιν. Οἱ ὀπαδοὶ του ἠυξήθησαν ταχέως εἰς μέγαν ἀριθμόν. Ἄλλ' ἡ σύνεσις τοῦ ἐπισκόπου Σούδαλ Διονυσίου κατῴρθωσε νὰ ἐπιστρέψῃ πλείστους αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὰ λείψανα αὐτῶν ἠνώθησαν βραδύτερον μετὰ τῶν Ῥασκολνίκων. Μόλις εἶχον ἐκλίπει οἱ Στριγολνίκοι καὶ ἤρξατο ἐν τῷ κρυπτῷ νὰ διαδίδῃται νέα τις ἐπικινδυνότερα αἵρεσις, ἣτις ἠπέλει νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν Ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἰουδαϊσμόν. Περὶ τὸ 1470 ἤλθε δηλονότι εἰς Νοβογορόδ ἰουδαῖός τις ὀνόματι Ζ'αχαρίας, κατῴρθωσε δὲ νὰ πείσῃ τοὺς ἱερεῖς Ἀλέξιον καὶ Διονύσιον, ὅτι μόνος ὁ μωσαϊκὸς νόμος κέκτηται θεῖον κῦρος, ἡ δὲ ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπενοήθη ὑπὸ ἀπατεῶνων, ὅτι εἶναι ἀμάρτημα νὰ σέβηται τις εἰκόνας κτλ. Ἐκ τινῶν δὲ φαινομένων γίνεται πιθανόν, ὅτι ἡ κυρία δύναμις τῆς ἀπάτης τοῦ

Ιουδαίου τούτου ἦτο ἡ κα β β ἄ λ α, δηλ. ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς Γραφῆς, εἰς ἣν ἐμύθησε τοὺς δύο μαθητάς του. Οἱ δύο οὗτοι ἱερεῖς πλανηθέντες, ἐνεθουσιάσθησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῆς νέας διδασκαλίας, ὥστε ἐπεθύμουν καὶ αὐτὴν τὴν περιτομὴν νὰ δεχθῶσιν. Ἄλλ' ὁ συνετώτερος αὐτῶν Ιουδαῖος ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ τούτου, καὶ ἔπεισε μάλιστα αὐτοὺς νὰ μένωσιν ἐν τοῖς ἀξιωμασίαις αὐτῶν καὶ κρυφῶς νὰ ποιῶσι προσηλύτους τῆς διδασκαλίας των. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπέτυχε πληρέστατα. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι ὑπεκρίνοντο μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ τύπων, καὶ ἐνόουν δι' αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν νηστειῶν μάλιστα νὰ ἀποκτήσωσι τὴν φήμην ἐξόχου εὐσεβείας. Καὶ αὐτὸς ὁ τσάρος Ἰβ ἂ ν ὁ Γ' ἐτίμησεν αὐτοὺς ἕνεκα τῆς εὐσεβείας των. Ἐν τούτοις ἐργάσθησαν μετὰ ζήλου καὶ ἀποτελεσματικῶς πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς Ιουδαϊζούσης αἵρέσεώς των. Ὅσημέραι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ ὀπαδῶν των ἐγένετο μείζων. Κληρικαὶ καὶ λαϊκοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πρώτων οἰκογενειῶν ἐκερδήθησαν ὑπὲρ αὐτῆς. Μεταξὺ ἄλλων ἀνήκεν εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ζωσιμαῆς. Ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίσθη πᾶσαν τὴν παρὰ τῷ τσάρῳ δύναμίν του, ὅπως κατὰ τὴν μέλλουσαν νέαν ἐκλογὴν τοῦ μητροπολίτου τεθῆ ἐπὶ κορυφῆς τῆς Ῥωσικῆς ἐκκλησίας ὁ ζηλωτῆς οὗτος μαθητῆς τῆς νέας σοφίας καὶ κατώρθωσε τοῦτο. Τοιοῦτοτρόπως ἤλπιζον οἱ αἰρετικοὶ οὗτοι κατὰ μικρὸν νὰ προσελκύσωσιν εἰς τὴν αἵρεσίν των ὅλην τὴν ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέτυχεν ὁ περῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ν ο β ο γ ο ρ ὁ δ Γ ε ν ν ἄ δ ι ο ς νὰ ἀνεύρη τὰ ἴχνη τῆς αἵρέσεως. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ἐφυγον εἰς τὴν Μόσχαν. Ὁ Γεννάδιος κατηγόρησεν αὐτοὺς παρὰ τῷ τσάρῳ, ὅστις τῷ 1490 ὥρισε σὺν ὁδὸν πρὸς ἐξέτασιν τοῦ πράγματος. Ὁ Ζωσιμαῆς ὡς μητροπολίτης ἦτο πρόεδρος αὐτῆς, διότι οὐδεὶς ὑπώπτευε περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ. Οἱ κατηγορηθέντες ἤρνούντο τὰ πάντα, πολλοὶ δὲ τῶν συνελθόντων ἤθελον νὰ ἀφήσωσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους. Ἄλλ' ὁ τσάρος ἐπέμενε νὰ τιμωρηθῶσι. Πολλοί, οἵτινες ἀπεδείχθησαν ὡς φανερώς ἀνήκοντες εἰς τὴν αἵρεσιν, κατεδικάσθησαν εἰς ἰσόβια δεσμά, ἄλλοι δὲ ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γεννάδιον, ὅπως ἀποφασίσῃ αὐτὸς περὶ αὐτῶν. Τούτους περιέμενε σκληρὰ τύχη. Παντοιοτρόπως κακωθέντες, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου καὶ ἐκάθησαν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὕτη τιμωρία δὲν εἶναι ἀπροσδόκητος παρὰ λαφῶ μόλις ἐξεληθόντι ἐκ τῆς ἀγρίας καταστάσεως. Ὁ Ζωσιμαῆς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐν τῇ αὐλῇ δὲν ἐτόλμων νὰ

πράξωσί τι ὑπὲρ τῶν καταδιωκομένων, ἐξηκολούθουν ὁμῶς κρυφίως μετὰ ζήλου νὰ ἐνεργῶσιν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς αἱρέσεως. Τέλος δὲ διὰ τινος ἡγουμένου, ὀνόματι Ἰωσήφ, ἐγένετο γνωστόν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μητροπολίτης ἀνήκεν εἰς τὴν αἵρεσιν. Ὁ τσάρος ἐξώρισε τότε αὐτὸν εἰς τι μοναστήριον. Μόνος ὁ Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ ὑποκριθῆ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ φωραθῆ, ἀλλὰ νὰ μείνῃ ἐν τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ. Ἡ αἵρεσις διτηρήθη ἐν τῷ κρυπτῷ ἐτι δεκαετηρίδας τινάς.

192.

Σχέσεις τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν.

Διὰ τοῦ κύρους, ὅπερ ἔσκει ἡ μητρικὴ ἐκκλησία ἐπὶ τῆς θυγατρὸς τῆς, μετεδόθη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς καὶ εἰς τὴν ῥωσικὴν ἐκκλησίαν ἡ ἀποστροφή πρὸς τοὺς λατίνους ὡς αἰρετικούς καὶ σχισματικούς. Ἀλλὰ μόνον ὡς εὐπειθῆς καὶ τῇ μητρὶ πιστὴ μένουσα θυγάτηρ ἔτρεφεν αὐτὴ ἀποστροφήν καὶ ἔχθραν πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔχθρα αὐτῇ ἦτο ἐξωθεν αὐτῇ δεδομένη, δὲν εἶχε δὲ προκληθῆ καὶ τραφῆ δι' ἀμέσων διενέξεων, διὰ τοῦτο ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀσθενὴς καὶ μεμετριάσμενη. Ἔνεκα τούτου ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἠλπίζεν ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ὅτι ἤθελε κατορθῶσαι ποτὲ νὰ κερδήσῃ τὴν ὄλην ῥωσικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ πράγματι δὲν παρέλειπε πάντοτε νὰ προσκαλῆ αὐτὴν καὶ προτρέπη εἰς ἔνωσιν μεθ' ἑαυτῆς. Κατὰ τὴν ΙΒ' ἐκατονταετηρίδα οἱ πάπαι ἐζήτησαν νὰ προσελκύσωσι τοὺς Ῥώσους εἰς ὑποταγὴν, ἀλλ' οἱ μητροπολίται Κιέβου Νικηφόρος († 1120) καὶ Ἰωάννης († 1166) ἀπέχρυσαν τὰς ἀξιώσεις τῶν παπῶν. Ὁ Ἰωάννης ἔγραψε κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν μέγαν ἡγεμόνα Βλαδίμηρον τὸν Β' ἀπαντῶν πρὸς τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον τὸν Γ'. Ἰδίως κατὰ τὴν ΙΓ' ἐκατονταετηρίδα ἦσαν συχναὶ αἱ πρὸς ἔνωσιν προσπάθειαι. Πρὸ πάντων ἀξιομνημόνευτοι εἶναι αἱ διαπραγματεύσεις Ἰννοκεντίου τοῦ Δ' μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Νεύσκη. Τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ πατὴρ Ἰαροσλάβος ὁ Β' δὲν ἦτο δυσμενῶς διατεθειμένος πρὸς τὴν ἔνωσιν. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα (1248) καὶ προέτρειπεν αὐτόν, ὡς εὐσεβῆς καὶ εὐπειθῆς υἱός, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ἔχγη τοῦ πατρὸς του καὶ πρὸς σωτηρίαν καὶ

ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ του νὰ ἐνωθῆ μετὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ ἡγεμὼν συσχεφθεὶς μετὰ τῶν προκρίτων τῆς χώρας του, ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Ἀπὸ τοῦ ἸΔ' αἰῶνος τὰ πράγματα διέκειντο εὐνοώστερον εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν παπῶν. Λατῖνοι ἱεραπόστολοι, ἰδίως Φραγκισκανοὶ καὶ Δομινικανοί, ἔλαβον τὴν ἀδειαν παρὰ τῶν Ῥώσων ἡγεμόνων καὶ παρὰ τῶν Κάνων τῶν Τατάρων νὰ διδάσκωσιν ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης ἐξετείνετο ὁ καθολικὸς οὗτος προσηλυτισμὸς μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ἰδίως δὲ διέτρεχον κίνδυνον νὰ ἀπολέσωσι τὴν πατροπαράδοτον πίστιν αἰ μεσημβριναὶ καὶ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Ῥωσσίας, αἱ οὗσαι ὑπὸ λιθουανικῆν καὶ πολωνικῆν κυριαρχίαν. Καὶ ἡ διαίρεσις τῆς Ῥωσσίας εἰς βόρειον καὶ μεσημβρινὴν μητρόπολιν ἦτο λίαν εὐνοικῆ εἰς τὰς προσπάθειάς τῆς καθολικῆς μερίδος. Παρὰ τοῖς ἐν Κιέβω μητροπολίταις ἡ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀποστροφή ἦτο πολὺ ἀσθενεστέρᾳ ἢ ἡ παρὰ τοῖς ἐν Μόσχᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκομεν κατὰ τὸν ἸΕ' αἰῶνα μητροπολίτην τινά, ὅστις πάντα λίθον ἐκίνει νὰ κατορθωθῆ ἢ μετὰ τῆς Ῥώμης ἔνωσις, καὶ μάλιστα εἰς κατὰ τὴν ἐθνικότητα ἑλλην. Οὗτος ἦτο ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενος Ἰσίδωρος, πεπαιδευμένος μὲν ἀνὴρ καὶ εὐγλωττος, ῥήτωρ, ἀλλὰ πονηρὸς καὶ εὐτελής χαρακτήρ. Ὁ Ἰσίδωρος, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἔλθει εἰς Ῥώμην καὶ εἶχεν ἐλκύσει τοῦ πάπα τὴν εὐνοίαν, προσῆλθε μετὰ τῶν κληρικῶν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον (1438), ἐκεῖ δὲ ἐδέξατο τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Ῥωσσίαν, ὁ λαὸς ἐδέχθη αὐτὸν δυσμενῶς, σύνοδος δὲ Ῥωσσικὴ προσκληθεῖσα τῇ διαταγῇ τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου ἐν Μόσχᾳ, ἀπεκλήρυσεν αὐτὸν καὶ καθήρεσε. Τὸν ἐν Κιέβω ὁμοῦς μητροπολίτην ἠδυνήθησαν οἱ Ἰησοῦται ἐπὶ τέλους ὀλίγον βραδύτερον νὰ ἐλκύσωσιν εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἔνωσιν ἐπὶ τῆς ἐν Βρέστησυνόδου (1594).

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Γ'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΑΙ ΔΙΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΕΧΩΡΙΣΜΕΝΑΙ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

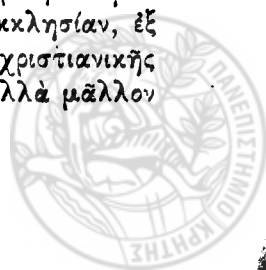
Jos. Sim. Asseman, Bibliotheca orient. Rom. 1728. Le Quien, Oriens
Christianus.

193.

Οἱ Νεστοριανοὶ ἢ Χαλδαῖοι χριστιανοί.

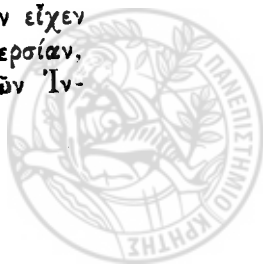
Jos. A. Asseman, De catholicis s. Patriarohis Chaldaeorum. Rom. 1771.
L. Coucin, Histoire de Nestorianisme. Rottid.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν (κεφ. Β', §§ 96, 100, 101), ὅτι ἐκ μὲν τῆς νεστοριανῆς ἐριδος ἐγεννήθη ἡ ἐκκλησία τῶν Νεστοριανῶν ἐν Περσίᾳ, οἵτινες δὲν ἀνεγνώριζον τὴν κατὰ Νεστορίου γενομένην ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικὴν σύνοδον (431) τὴν κηρύξασαν τὴν ἀμέριστον καὶ ἀχώριστον τῶν ἐν Χριστῷ φύσεων ἔνωσιν, ἐκ δὲ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐκκλησῖαι ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Κοπτῶν καὶ Ἀβυσινίων, ἐν Συρίᾳ δὲ τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ τῶν Ἀρμενίων, πᾶσαι ἀποκρούουσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι κατὰ τοῦ Ἐβτυχοῦς γενομένην οἰκουμενικὴν σύνοδον (451) τὴν κατακρίναςαν τὴν διδασκαλίαν μιᾶς φύσεως ἐν Χριστῷ, ἐκ δὲ τῆς μονοθελητικῆς ἐριδος συνέστη τέλος ἡ τῶν Μαρωνιτῶν ἐκκλησία καταδικάζουσα τὴν τὸν μονοθελητισμὸν κατακρίναςαν Ἑ' οἰκουμενικὴν σύνοδον (680). Αἱ μικραὶ αὗται ἐκκλησῖαι τῆς ἀνατολῆς πλὴν τῆς διαφωνίας ἐν τῷ δόγματι περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ οὐσιώδει σημείῳ διαφωνοῦσι σπουδαίως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἐξ ἧς ἐξῆλθον. Διὰ τοῦτο δὲν ἀποτελοῦσιν ἴδιον τύπον χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ὡς ἡ καθολικὴ καὶ αἱ προτεσταντικαί, ἀλλὰ μάλλον

εἶναι κεχωρισμένοι κλάδοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ δύνανται νὰ κληθῶσιν ἀνατολικὴ νεστοριανικὴ, ἀρμενικὴ, κοπτικὴ, ἄβυσσινικὴ, ἰακωβιτικὴ καὶ μαρωνιτικὴ ἐκκλησία.

Ἡ Περσία ἦτο καὶ ἔμεινε τὸ κέντρον τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας. Ὡς ἐχθροὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχον εὐνοήσει αὐτὴν ἤδη οἱ Πέρσαι βασιλεῖς, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον πολὺ μάλιστα περισσότερον ἠνθούον τοὺς Νεστοριανοὺς τούτους οἱ Κάλιφαι (636—1220). Ἦδη ὁ Μωάμεθ ἐκλινεν ὑπὲρ τῶν Νεστοριανῶν, οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ προτίμων αὐτοὺς πάντων τῶν ἄλλων χριστιανῶν, εἰς τοῦτο δὲ πολὺ ἴσως συνετέλει καὶ ἡ παρὰ τῶν Νεστοριανῶν ἀπόρριψις τῶν εἰκόνων. Ἰδίως ὁμοῦς ἦτο ἡ παιδεία καὶ ὁ πρὸς τὰς ἐπιστήμας ζήλος τῶν Νεστοριανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥτις ἐφείλκυσε αὐτοῖς τὴν εὐνοίαν τῶν Καλιφῶν καὶ καθίστα αὐτοῖς εὐκολον τὴν ἀνοδὸν εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα ἐν τῇ αὐτῇ. Τὰ 600 ἔτη τῆς κυριαρχίας τῶν Καλιφῶν ἐν Περσίᾳ ἀποτελοῦσι πραγματικῶς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας. Κατὰ πάσας τὰς ἐποφείς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἀνεπτύχθη παρ' αὐτῇ τοιαύτη ζωὴ καὶ κινήσις, ὅποιαν μάτην ἠθέλομεν ζητήσῃ μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς ἐξαιρέσει τῆς ὀρθοδόξου. Ἰδίως ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς πολυμαθειαν, καὶ οὐ μόνον θεολογικὴν, ἀλλὰ καὶ γενικὴν, ἐκτεινομένην εἰς πάσας τὰς ἐπιστήμας. Ἐπιτῶν ἐν Ἑδέεσση, Νισίβει, Σελευκείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ σχολῶν ἐσπουδάζοντο ἡ χαλδαϊκὴ, συριακὴ καὶ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐδιδάσκοντο δὲ ἐκτὸς τῆς θεολογίας γραμματικὴ, ῥητορικὴ, ποίησις, ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, μουσικὴ, ἀστρονομία καὶ ἰατρικὴ. Τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἶχον ἤδη πρότερον ὑπ' αὐτῶν μεταφραστῆ εἰς τὴν χαλδαϊκὴν. Τῇ διαταγῇ δὲ τῶν Καλιφῶν μετέφρασαν αὐτὰ (ἰδίως δὲ τὰ ἰατρικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα) εἰς τὴν ἀραβικὴν. Τοιουτοτρόπως ἐγένοντο οἱ Νεστοριανοὶ διδάσκαλοι τῶν Ἀράβων καὶ οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ καθ' ὅσον ὁ λατινικὸς μεσαιῶν τὴν πρώτην ὥθησιν καὶ τὰ πρῶτα μέσα πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀναγέννησίν του ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀράβων, ὀφείλει καὶ ἡ δύσις αὐτοῖς χάριτας. Ἡ δευτέρα ἐποφίς, ὑφ' ἣν παρουσιάζεται ἡμῖν ζωὴ ἐν τῇ νεστοριανικῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἦδη ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ οὐ μόνον εἶχεν ἐξαπλωθῆ ἡ νεστοριανικὴ ἐκκλησία καθ' ἅπασαν τὴν Περσίαν, ἀλλ' εἶχε μεταφυτευθῆ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰν-

διῶν (χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ πρὸλ. § 79). Ὁ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ζήλος, οὗτος διετηρήθη ἀκμαῖος μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ὁ Ἀσσιμάν ἀριθμεῖ 15 μητροπολίτας (ἐξ ὧν ἑπτὰ ἐν αὐτῇ τῇ Περσίᾳ) μετὰ 150 ἐπισκοπῶν, οἵτινες ἀνεγνώριζον ὡς ἐκκλησιαστικὸν ἀρχηγὸν τῶν τῶν Χαλδαίων καθολικόν. Τὸ κυριώτερον μέρος τῆς ἱεραποστολικῆς ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ Κίνα. Ἐπέτυχον μάλιστα κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ταταρικῆς φυλῆς τῶν Κεραϊτῶν μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Ὁ ἡγεμονικὸς τίτλος τῆς φυλῆς ταύτης Ὁβὰγκ Κάν (ἢ χαλδαῖστὶ Kahana=ιερεὺς) ἔδωκεν ἴσως διὰ παρανοήσεως ἀφορμὴν εἰς τὴν φήμην, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ὠνομάσθη Ἰωάννης καὶ ἐγένετο καὶ ἱερεὺς. Ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τῆς κυριαρχίας τῶν Καλιφῶν, τὴν ὁποίαν κατέστρεφεν ὁ Μαγγόλος Τζιγκισχάν (1242), κατέπεσε καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας. Ἐφαίνεται μὲν, ὅτι ἡ πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου σπουδὴ τῶν Νεστοριανῶν εὔρεν ἐν τοῖς Μαγγόλοις νέον στάδιον, καὶ πράγματι ἔσχον αἱ ἐνεργεαὶ τῶν ὡς πρὸς τοῦτο ἀποτελέσματά τινα, ὁ δὲ χριστιανισμὸς εὔρεν ἀληθῶς τὸ κατ' ἀρχαίαν εἰσοδὸν παρὰ τοῖς Μαγγόλοις, ἀλλὰ ταχέως ἐξερράγησαν διωγμοί, ὁ δὲ ὠμὸς Ταμερλάνος (Timur), ἡ μάστιξ τῆς Ἀσίας (1369—1405), ἐπήνεγκε γενικὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου, μόνον δὲ ἀσθενῆ τινα λείψανα τῶν Νεστοριανῶν ἐσώθησαν ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων ὄρεων τοῦ Κουρδιστᾶν τοῦ σήμερον ἀνήκοντος τῇ Τουρκίᾳ. Οἱ Νεστοριανοὶ διετήρουν καθ' ἅπαντα τὸν μεσαῖωνα ἀμετάβλητον τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν διδασκαλίαν ὡς πρὸς τὸ δόγμα, τὴν λατρείαν ἐν χαλδαϊκῇ γλώσσῃ καὶ τὸ πολίτευμα, ἀπέρριπτον τὴν ὀνομασίαν Θεοτόκος, καὶ κατεδίκαζον τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου. Καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης αὐτῶν ἦτο ἕγγαμος. Οἱ Νεστοριανοὶ λέγονται καὶ Χαλδαῖοι.

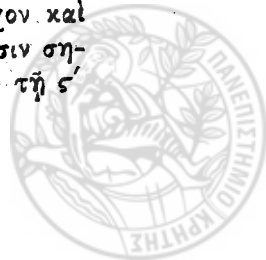
Μονοφυσίται. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀρμενίων.

M. Veyssier la Croze, Histoire du Christianisme d'Éthiopie et d'Arménie. A la Haye 1738.

Μεταξὺ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐκκλησιῶν ἀναντιρρήτως ἡ ἄρμε-

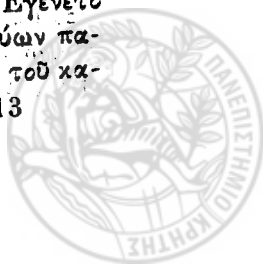

νικῆ εἶναι ἡ ἐπισημοτέρα. Ἦδη τοῦτο συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, ὅτι ἡ χώρα τοῦλάχιστον ἐν μέρει διετέλει ὑπὸ ἐθνικοὺς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας. Ἀφοῦ ἡ μεγάλη Ἀρμενία ἐγένετο λεῖα τῶν Καλιφῶν (632), ἀπέκτησεν ἐπὶ Ἀσχὸδ τοῦ Ἀ' τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Παγρατιδῶν πάλιν τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀνεξαρτησίαν (887), ἥτις μόλις μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μογγόλων ἐξέλιπεν ἐντελῶς (1242). Ἡ μικρὰ Ἀρμενία διετέλει μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὑπὸ βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Ἐπειτα ὁμοῦς ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ρουπενιδῶν διέσωσεν ἐναντίον τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς, ἕως οὗ τῷ 1374 ὑπέκυψεν εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ Αἰγυπτίου σουλτάνου Σχάβαν. Μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος ἦτο προσκεκολλημένη ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία εἰς τὴν ὀρθόδοξον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀφ' ἧς εἶχε λάβει καὶ τὸ εὐαγγέλιον διὰ Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς παρευρέθησαν καὶ εἰς τὰς τρεῖς πρώτας οἰκουμενικὰς συνόδους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον (431) ἀπεσχίσθη ἀπ' αὐτῆς, μὴ ἀναγνωρίσασα τὰς ἀποφάσεις ταύτης ἐν δυοῖς συνόδοις ἐν Ἐπισματζίῳ (491) καὶ ἐν Τβίῳ (599 πρὸς § 100). Ἐκτοτε δὲ πρέπει ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία, ἂν καὶ τινες πατριάρχαι ἀνεγνώρισαν τὰς ἀποφάσεις τῆς Χαλκηδόνης, νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μονοφυσιτικὴ. Ἐν τῇ περαιτέρω ἀναπτύξει αὐτῆς δὲν ἤρνηθη ὁμοῦς (ἀσχετῶς πρὸς τὰς χριστολογικὰς διαφορὰς) τὴν καταγωγὴν τῆς ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, κατὰ πάντα τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἐδιχογνῶμει ἡ λατινικὴ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν, ἰσταμένη πρὸς τὸ μέρος τῆς τελευταίας. Αἱ διαφοραὶ ἀπὸ τῶν κρατούντων ἐν τῇ ὀρθόδοξῳ ἐκκλησίᾳ εἶναι ἀσημαντοὶ καὶ ἀνάξιοι λόγων. Ἀποτελέσματα τῆς μονοφυσιτικῆς αὐτῆς θεωρίας ἦτο ἡ ἰδιάζουσα αὐτῇ διάταξις, ἥτις ἀπηγόρευε τὴν ἐν τῇ ἐλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ἐν χρῆσει οὖσαν μίξιν τοῦ οἴνου τῆς εὐχαριστίας μετὰ ὕδατος. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰσήγαγον παρ' ἑαυτοῦ οἱ Ἀρμένιοι καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, προσέθησαν δὲ καὶ τὴν ἔκφρασιν «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» εἰς τὸ «ἅγιος ὁ Θεός». Ἐξήλειπον δὲ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ τὸ χωρίον: «Ἐγένετο δὲ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν» (Λουκ. χβ', 44). Οἱ Ἀρμένιοι εἶχον καὶ ἄλλα θίμα ἰδιάζοντα αὐτοῖς. Ἐν τῷ μύρῳ ἐποίουν χρῆσιν σησαμίνου ἐλαίου. Ἐώρταζον τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τῆς

Ἰανουαρίου. Οἱ ἐπίσκοποι εἶχον τιάρας πιννοειδεῖς καὶ ἐφόρου δακτυλίου, ἐχειροτόνου δὲ πολλοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους συγχρόνως. Νηστεύοντες δὲ δὲν ἀπέιχοντο οἱ Ἀρμένιοι γάλακτος καὶ ὠῶν· εἶχον δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τοιαύτας διαφορὰς ἀσημάντους. Δὲν ἐδέχοντο μὲν καὶ αὐτοἰέντελῶς τὸν Εὐτυχῆ ὡς περιπεσόντα εἰς πλήρη δοκητισμὸν, ἀλλ' ὅμως κατεδίκαζον τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ὡς δῆθεν περιπεσοῦσαν εἰς τὸν νεστοριανισμὸν καὶ χωρίζουσαν τὸν Χριστὸν εἰς δύο πρόσωπα (Γρηγ. Χίου περὶ ἄρμεν. 18), πάντοτε ἀσπαζόμενοι σύγχυσίν τινα τῶν φύσεων συγγενέουσαν πρὸς τὸν Εὐτυχιανισμὸν καὶ μονοφυσιτισμὸν. Ἐξαιρέσει τῶν διαφορῶν τούτων κατὰ τὰ ἄλλα ἢ ὁμοίότης πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν τῶν Ἀρμενίων πάντοτε ἦτο μεγάλη. Οἱ Ἀρμένιοι ἐδέχοντο ὡς ἡμεῖς τὰ 7 μυστήρια, ἐβάπτιζον διὰ τριττῆς καταδύσεως, μετέδιδον τὴν εὐχαριστίαν ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη, ἐδίδασκον ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀπέκρουον τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα καὶ εἶχον τὸν γάμον τῶν ἱερέων. Ἀπὸ τῶν χρόνων Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ προϊστάτο τῆς ὅλης ἀρμενικῆς ἐκκλησίας εἰς πατριάρχης, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ καθολικοῦ. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος εἶχεν ὅμως ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία δύο πατριάρχας, ὧν ὁ μὲν εἶχε τὴν ἔδραν του ἐν Σίς τῆς Κιλικίας, ὁ δὲ ἔμενεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἐτςμιατζίν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἀραράτ. Τῷ ἔτει 1461 ἰδρύθη νέος πατριαρχικός θρόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις ὅμως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἔμενεν ὑποτεταγμένος τῷ πατριάρχῃ τοῦ Ἐτςμιατζίν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ἀρμενίου ἐπισκόπου ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅστις ἐπίσης φέρει τὸν τίτλον τοῦ καθολικοῦ, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ μὴ ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐτςμιατζίν ἐδρεύοντος πατριάρχου. Καὶ ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία διεκρίθη ἐπὶ ἀγάπη πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἐκδηλωθεῖσα διὰ τε ἀκαμάτου ζήλου πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς ἀρχαίας κλασικῆς καὶ τῆς τῶν πατέρων ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ διὰ παραγωγῆς πλείστων ἰδίων συγγραφῶν. Κατὰ πάσας τὰς ἑκατονταετηρίδας τοῦ μεσαίωκου ἔχομεν σειρὰν σπουδαίων συγγραφέων. Ἰδίως διεκρίθησαν ὁ Δ' αἰὼν (Γρηγόριος Φωτιστής, Ἀγαθάγγελος, Ἰάκωβος ἐκ Νισίβεως, Ναρσηὺς ὁ μέγας καὶ ὁ Φαῦστος), ὁ Ε' αἰὼν, ὁ καὶ χρυσοῦς αἰὼν ἐπικαλούμενος, (ὅτε ἤχησαν Ἰσαὰχ ὁ μέγας, ὁ Μέσρωπ, ὁ Ἐσνιγ ἐκ Κόλπου, ὁ Γωρίων, ὁ Ὄσροηνὸς Μωσηὺς καὶ ὁ Ἐλισαῖος), ὁ Η' αἰὼν, καὶ πολὺ μάλ-

λον ὁ ΙΒ'. Ὁ τελευταῖος μάλιστα παραβάλλεται πρὸς τὸν Ε' αἰῶνα. Κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἤχησαν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ ἐξ Ὁζνίου καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σύνικ Στέφανος, κατὰ δὲ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα Ναρσηὶς ὁ ἐκ Κλᾶ καὶ ὁ ἐγγονος αὐτοῦ Ναρσηὶς ἐκ Λαμπρῶν. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῶν ἑλλήνων ἢ μετὰ τῶν λατίνων δὲν ἔλειπον. Πρῶτος ὁ Φώτιος ἐπεχείρησεν νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἄρμενίους μετὰ τῶν ὀρθοδόξων. Ἄλλ' αἱ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκραγεῖσαι ταραχαὶ ἐκώλυσαν τὰς ἐνεργείας ταύτας. Καὶ Νικόλαος ὁ Μυστικὸς κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἐζήτησεν νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τῶν ἄρμενίων (Spicil. Rom. X, II, 449, 161). Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα συνῆψε καὶ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς μετὰ τοῦ ἄρμενίου πατριάρχου Ναρση τοῦ ἐκ Κλᾶ ζωηρὰς διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως. Δις τῷ 1170 καὶ τῷ 1172 ἐπεμφε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Ἀρμενίαν τὸν φιλόσοφον Θεωριανόν. Αἱ διαπραγματεύσεις ἤγγιζον σχεδὸν εἰς εὐτυχὲς τέμα, ὅτε αἰφνης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ναρση διεκόπησαν (1173). Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ιδέαν ταύτην. Συνέδεσε δὲ καὶ μετὰ τοῦ νέου πατριάρχου Γρηγοριανοῦ τοῦ Δ' σχέσεις, κατόπιν τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἐν Ῥώμ Κλᾶ σύνοδος, ἣτις ἀπεφάσισε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ τῆς Χαλκηδόνος δόγμα, καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει ταύτῃ νὰ τελεσθῇ ἡ ἔνωσις. Ὅτι τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει εἰς τοσοῦτον εὐχάριστον σημείον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ταρσοῦ Ναρσην τὸν ἀπὸ Λαμπρῶν, ὅστις διὰ λόγου σπουδαιότητος ἐν τῇ συνόδῳ ἐπεισε τοὺς ἄρμενίους ἐπίσκοπους πρὸς συνδιαλλαγὴν καὶ συγκατάβασιν. Ἐνεκα ὅμως ἄλλων ἐναντίων περιστάσεων δὲν κατωρθώθη ἡ ἔνωσις. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς συνόδου, οἵτινες ἐμελλον νὰ προσφέρωσι τῷ αὐτοκράτορι τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθησαν ἔνεκα ἐκραγεῖσῶν πολιτικῶν ταραχῶν νὰ φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέστρεψαν ἀπρακτοί. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνέβη ὁ θάνατος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Αἱ μετὰ ταῦτα ἐπελοῦσαι ταραχαὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν τὴν ἐπιθυμίαν καὶ πάντα χρόνον, ὅπως σκεφθῶσι σπουδαίως περὶ ἐνώσεως μετὰ τῶν ἀπομακρυσμένων ἄρμενίων. Τὰ πρακτικὰ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων εὐρίσκει τις παρὰ Maji (Nova Collect. VI, 314). Ἐγένετο μὲν νέα τις διαπραγματεύσις, ἣν συνῆψεν ὁ ἐν Νικαίᾳ ἐδρευὼν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς ὁ Β' μετὰ τοῦ κα-

θολικοῦ (1240—1248), ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Μετὰ πολλῆς δραστηριότητος ἐπεδίωξαν ἀρχῆθεν τὴν ἔνωσιν τῶν ἀρμενίων καὶ οἱ λατῖνοι. Τὰ δεινὰ καὶ οἱ κίνδυνοι, εἰς οὓς ἦσαν ἐκτεθειμένοι οἱ ἀρμένιοι βασιλεῖς ἐκ μέρους τῶν Μωαμεθανῶν, καθίστανον καὶ αὐτοὺς καθὼς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας πάντοτε προθύμους νὰ ποιῶσι παραχωρήσεις εἰς τοὺς πάπας. Ἄλλ' οὗτοι κατῴρθον τόσον ὀλίγον νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς τὴν προσδοκωμένην βοήθειαν ὅσον ὀλίγον καὶ οἱ ἀρμένιοι ἡγεμόνες ἠδύνατο νὰ καταπαύωσι τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ὑπηκόων των πρὸς τὰ λατινικὰ δόγματα.

195.

Ἡ Ἰακωβιτικὴ ἐκκλησία ἐν Συρίᾳ.

A bud aenus, Historia Jacobitarum etc. Oxf. 1675.

Οἱ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ Μονοφυσῖται ἐκλήθησαν Ἰακωβίται ἀπὸ τινος Ἰακώβου Βαραδαίου μοναχοῦ σύρου, ὅστις κατὰ τὸν 5' αἰῶνα δι' ἀτρύτων κόπων καὶ διὰ κινδύνων μεγάλων κατῴρθωσε νὰ στερεώσῃ τὸν ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐν αὐτῷ διαιρέσεων κινδυνεύοντα νὰ ἀπολεσθῇ μονοφυσιτισμὸν (§ 100). Ὁ πατριάρχης τῶν Ἰακωβιτῶν τούτων ἐκαλεῖτο πατριάρχης Ἀντιοχείας, εἰ καὶ δὲν διέτριβεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τὸ πρῶτον εἶχε τὴν ἑδραν του ἐν Κούβα, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν διαφόροις ἄλλαις πόλεσιν ἢ μοναστηρίοις. Αὐτῷ δὲ ὑποτεταγμένος ἦτο ὁ Μαφριάν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν ἠῤῥξε μέχρι σχεδὸν 60 κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἐξ ὧν 17 ἦσαν μητροπόλεις. Ἄλλ' ἡ ἀκμὴ αὕτη δὲν ὑπῆρξε διαρκῆς. Πολλοὶ ἐπισκοποὶ ἐξέλιπον, ἄλλαι δὲ νέαι συνέστησαν. Ἡ μετάθεσις τῆς ἑδρας τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀρμενίων ἔδωκε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἀφορμὴν εἰς σχίσμα διαρκέσαν περὶ τὰ 200 ἔτη, καθ' ἃ ἡ συριακὴ Ἰακωβιτικὴ ἐκκλησία διηρέθη μεταξὺ δύο, ἐπὶ τινὰ μάλιστα χρόνον μεταξὺ τριῶν πατριαρχῶν. Ἐν γένει οἱ τῆς Συρίας Ἰακωβίται ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ μονοφυσιτικὸν δόγμα. Ἡ λειτουργία των εἶναι γεγραμμένη ἐν συριακῇ γλώσσῃ, ἂν καὶ λαλουμένη γλῶσσα ἀπέβη παρ' αὐτοῖς ἡ ἀραβικὴ ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Συρίας παρὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ κοινὴ πίσις τῶν μωα-

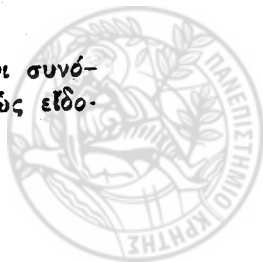
μεθανῶν εἶχε τουλάχιστον τοῦτο τὸ ἀγαθόν, ὅτι αἱ ἐριδες μεταξὺ ὀρθοδόξων, μονοφυσιτῶν καὶ νεστοριανῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέστησαν ἤττον ἐμπαθεῖς, ἰδίως δὲ διεκρίνοντο οἱ σύροι Ἰακωβίται διὰ τοῦ συνδιαλλακτικοῦ πνεύματός των. Πολὺ περιδεέστερον ἐφυλάττοντο οἱ Ἰακωβίται ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἐκκλησίας, μεθ' ἧς ἐσπούδασαν μάλιστα οἱ σταυροφόροι νὰ ἐνώσωσιν αὐτούς. Καὶ οἱ πάπαι δὲ ἐξέδωκαν πολλάκις προσκλήσεις πρὸς αὐτούς πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ ἐν Φλωρεντία σύνοδος ἐδημοσίευσε τῇ 30 Δεκεμβρίου 1444 καὶ *Decretum de Syris*, δι' οὗ ἀνήγγελλεν ὡς τετελεσμένην ἤδη τὴν ἔνωσιν τῶν Ἰακωβιτῶν μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον. Ἐν τῇ μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πάλῃ οἱ Ἰακωβίται ἤσαν ὑπὲρ τῆς πρώτης. Αἱ δοξασίαι των περὶ τοῦ βαπτίσματος, τῆς εὐχαριστίας, τῆς ἁγίας Τριάδος, τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος, τοῦ πάπα καὶ τοῦ γάμου τῶν ἱερέων εἶναι αἱ αὐταὶ καὶ τῶν ἀνατολικῶν. Ὅπως παρὰ τοῖς ἀρμενίοις καὶ νεστοριανοῖς ἠνθῆσέ πως καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ παιδεία. Ὁ σύρος Μαρωνίτης Ἀσσεμάν, συγγραφεὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (*Bibliotheca orientalis*), εἰδὼν ὀφειλομέν τὰς πλείστας τῶν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων πληροφοριῶν, ἀριθμεῖ τεσσαράκοντα σύρους Ἰακωβίτας συγγραφεῖς, οἵτινες διεκρίθησαν ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ συγγραφικῇ γονιμότητι. Οἱ ἐπισημότεροι μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Διονύσιος Βὰρ Σαλίβης, ἐπίσκοπος Ἀμίδας, διακεκριμένος ἐξηγητὴς τῶν Γραφῶν, καὶ ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς Ἀβουλφάραγιος, ὁ ἐπονομαζόμενος Βαρεβραῖος. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα καὶ δι' ἐκλογῶν παρὰ τῷ Ἀσσεμάν γνωστά.

196.

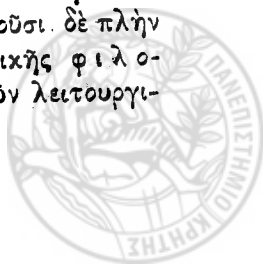
Κόπται. Ἀβυσσίνιοι.

W a n s l e b, Histoire de l'église d'Alexandrie, que nous appelons celle des Jacobites d'Égypte. Par. 1617. T r o m m l e r Abbild d. jacob. od. Kopt. Kirche. Jena 1749.

Ὅτε ἡ δυοφυσιτικὴ διδασκαλία διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὑψώθη εἰς σημαίαν τῆς ὀρθοδοξίας, ἀπεχωρίσθησαν, ὡς εἶδο-

μεν καὶ ἀνωτέρω, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους, ὅσοι ἐν Αἰ-
 γύπτῳ ἐφρόνουν μονοφυσιτικῶς. Μόνον δὲ οἱ Ἕλληνες ἀριθμοῦμενοι
 εἰς 300,000 περίπου ἔμειναν αὐτῇ πιστοί, καὶ ἐκαλοῦντο ἔκτοτε
 Μελχίται. Ἄλλ' ὄλον τὸ ἐγχώριον πλῆθος, οἱ Κόπται
 (Αἰγύπτιοι), οὔτε διὰ τῆς βίας οὔτε διὰ τῆς ἠπιότητος ἐπέστη νὰ
 ἐγκαταλίπη τὴν μονοφυσιτικὴν ὁμολογίαν. Πᾶσαι δὲ αἱ καταπιέ-
 σεως καὶ οἱ διωγμοὶ ἔμεινον ἀνευ ἀποτελέσματος, καθὼς καὶ πᾶσαι
 αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι. Οἱ Κόπται ἔτρεφον μέγα μῖσος κατὰ
 τῶν δυναστευόντων αὐτοὺς Μελχιτῶν. Ἔνεκα τούτου ἐξέβαλον ἐκ
 τῆς λατρείας τῶν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἠκόλουσαν τὴν κατά-
 κτησιν τῆς χώρας παρὰ τῶν Ἀράβων ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπαλ-
 λαγῆς ἀπὸ τῆς καταπίσεως τῆς αὐλικῆς ἐκκλησίας (640). Εἰς
 ἀνταμοιβὴν οἱ Ἀραβες ἐξέβαλον τὸν Ἕλληνα πατριάρχην καὶ ἀνύ-
 φωσαν κόπτην τινά. Ἀλλὰ διὰ τὴν προδοσίαν ἐτιμωρήθησαν ἀρ-
 κούτως ὀλίγον μετὰ ταῦτα οἱ Κόπται· διότι ἡ πρώτη προστασία
 ταχέως μετεβλήθη εἰς σκληροτάτην καταπίεσιν, ἣτις βραδύτερον
 (ἀπὸ τοῦ 1254) ἐπὶ τῶν Μамелούκων σουλτάνων ἐκορυφώθη. Οἱ
 Κόπται ἐφέροντο κατὰ τὴν μόρφωσιν, τὴν σημασίαν καὶ τὸν ἀ-
 ριθμὸν πάντοτε ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἀπὸ τῶν πόλεων ἐξέλιπον σχεδὸν
 ἐντελῶς, ἐν δὲ τοῖς χωρίοις ἐβίου ἐλεεινὴν τινα ὑπαρξιν. Ἐν τοῖς
 ἐκκλησιαστικοῖς αὐτῶν πράγμασι ἐπῆλθε νέκρωσις παντελής. Ἡ
 γλῶσσα τῆς λατρείας ἔμεινε ἡ κοπτικὴ, ἂν καὶ ὁ λαὸς
 εἶχεν ἀπομάθει αὐτήν, καὶ δὲν ἐνοεῖτο οὐδὲ παρ' αὐτῶν τῶν
 κληρικῶν ἔνεκα τῆς μικρᾶς τῶν μαθήσεως. Οἱ Κόπται παρέλα-
 βον ὡς λαλοῦμένην γλῶσσαν τὴν ἀραβικὴν παρὰ τῶν
 κατακτητῶν τῶν. Οἱ Κόπται ἀναγνωρίζουσι μόνον τὰ οἰκουμενικὰ
 σύμβολα τῆς Νικαίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἐφέ-
 σου, ἔκτος δ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἀποστολικούς κανόνας καὶ διατά-
 ξεις. Ἀπορρίπτοντες δὲ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, φρονοῦσι
 μονοφυσιτικῶς περὶ Χριστοῦ. Ἡ παρ' αὐτοῖς ἐν χρῆσει
 λειτουργία ἀποδίδεται εἰς τὸν ἅγιον Κύριλλον. Ἐχουσι δὲ ἐπτὰ
 μυστήρια, τὸ βάπτισμα τελοῦσι διὰ τριττῆς καταδύσεως, μετα-
 χειρίζονται ἐνζυμον ἄρτον ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, παραδέχονται τὴν
 μετουσίωσιν καὶ θεωροῦσι καὶ ὡς θυσίαν τὴν εὐχαριστίαν, διδά-
 σκουσι δὲ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πα-
 τρός. Ἐκτὸς τοῦ βαπτίσματος δέχονται οἱ Κόπται καὶ τὴν πε-
 ριτομὴν ἰσως ἐξ ἀρχαίου τῆς χώρας ἔθους. Τηροῦσι δὲ πλὴν
 τῆς κυριακῆς καὶ τὸ σάββατον. Περὶ ἰδίας ἐθνικῆς φιλο-
 λογίας οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνη. Ἐκτὸς τῶν λειτουργι-

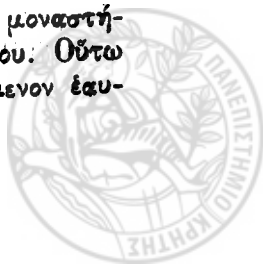
κῶν βιβλίων ἔχουσι καὶ τινὰ συγγράμματα τῶν πατέρων ἐν κοπιτικῇ μεταφράσει. Οἱ λατινοὶ ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῖς ὡς πολὺ φαυλότεροι αἰρετικοὶ ἢ οἱ βασιλικοὶ Ἕλληνες. Διὰ τοῦτο αἱ συχναὶ μετὰ τῆς δύσεως σχέσεις τὸ μὲν διὰ τῶν σταυροφοριῶν, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐμπορικῆς συγκοινωνίας ἔμενον ἄνευ ἐπιρροῆς. Ἡ ἐν Φλωρεντία σύνοδος, ἣτις ἐγίνωσκε νὰ πλάττη κατὰ φαντασίαν ἐνώσεις, ἐκήρυξε καὶ τῶν Κοπτῶν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀρχιμανδρίτης τις Ἀνδρέας ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἐν Αἰγύπτῳ παρουσίασεν ἐν τῇ συνόδῳ ὡς δῆθεν ἀπεσταλμένος τοῦ Κόπτου πατριάρχου, καὶ ἐζήτηε ἐν ὀνόματι τῆς ὀλης κοπιτικῆς ἐκκλησίας τὴν ἔνωσιν. Ὁ δὲ πάπας Εὐγένιος Δ' ἐξέδωκε τῇ 4 Φεβρουαρίου τοῦ 1441 καὶ *Decretum de Jacobitis* ὡς μνημεῖον τῆς γενομένης ἐνώσεως. Ἐν Αἰγύπτῳ ὁμως οὐδεὶς ἐγίνωσκέ τι περὶ πάντων τούτων. — Καὶ ἡ Ἀβυssiνία ἔμεινε μετὰ τῆς μητρικῆς αἰγυπτιακῆς ἐκκλησίας πάντοτε πιστὴ εἰς τὸν μονοφυσισμὸν, ὃν ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν ἀσπασθῆ, ὃ δὲ μητροπολίτης αὐτῆς Ἀβούνας καλούμενος ἐχειροτονεῖτο παρὰ τοῦ Κόπτου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ Ἀβυssίνοι ἔχουσι τὴν περιτομήν, τηροῦσι δὲ καὶ τὸ σάββατον. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁμοιάζουσιν, ὅπως καὶ οἱ Κόπται, πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους. Ἡ ἔχθρα τῶν ἐγγχωρίων ἡγεμόνων πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς διετήρει εὐχαρίστως τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Ἀβυssινίων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ μετὰ ταῦτα πόλεμοι τῶν Ἀβυssινίων πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐμίχρνον τὸ ἀβυssινιακὸν κράτος καὶ τὴν ἐκκλησίαν του πάντοτε περισσότερον, διέσωζον ὁμως οἱ Ἀβυssίνοι ἡγεμόνες τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15 αἰῶνος ἀπέκτησαν οἱ Πορτογάλλοι καὶ οἱ Ἰησουῖται ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς χώρας, καὶ ἐνήργησαν ἔνωσιν τινὰ μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' αὕτη δὲν ὑπῆρξε διαρκής.

197.

Οἱ Μαρωνῖται.

Schnurrer, De ecclesia Maronitica. Tub. 1810.

Τὰ λείψανα τοῦ μονοθελητισμοῦ τοῦ κατακριθέντος ἐπὶ τῆς 5' οἰκουμηνικῆς συνόδου (680) εἶχον καταφύγει εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Μάρωνος (§ 101) ἐπὶ τοῦ Λιβάνου. Οὕτω δὲ συνέστη ἡ ἐκκλησία τῶν Μαρωνιτῶν. Ὡς προϊστάμενον ἐαυ-

τῆς ἀνεγνώριζεν ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸν ἐκάστοτε ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου τούτου. Οἱ Μαρωνῖται μετεβλήθησαν ταχέως εἰς πολεμικὸν δρεινὸν λαόν, ὅστις διέσωζε τὴν ἀνεξαρτησίαν του ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ ἐκτὸς τῆς γενναιότητός του διετήρει καὶ ἀπλότητα καὶ καθαρότητα ἡθῶν. Ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἦτο τὸ πολίτευμα αὐτῶν τὸ στρατιωτικὸ ἐλευθέρου κράτους μετὰ πατριαρχικῆς κυβερνήσεως. Ὁ προϊστάμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἀγίου Μάρωνος, ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῶν Μαρωνιτῶν, ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας. Διὰ τῶν σταυροφοριῶν ἤλθον οἱ Μαρωνῖται κατὰ πρῶτον εἰς ἐπιμιξίαν μετὰ τῶν δυτικῶν Ἑυρωπαϊῶν. Δὲν ἐδείχθησαν δὲ ἀπρόθυμοι εἰς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης. Τῷ 1182 κατέκρινεν ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ τινες τῶν αὐτῶ ὑποτεταγμένων ἐπισκόπων ἐνώπιον τοῦ λατίνου πατριάρχου Ἀίμεριχ τὴν μονοθελητικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἀνεγνώρισε τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐνιτῶν ἀνέβαινεν εἰς 40,000. Ἐν τούτοις ἡ ἔνωσις αὕτη φαίνεται, ὅτι δὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων τῶν Μαρωνιτῶν ἐπισκόπων, ἡ ὅτι ταχέως ἐλησμονήθη. Τούλάχιστον ὁ Ιακωβίτης συγγραφεὺς Βαρεβραῖος ποιεῖται λόγον περὶ Σύρων Μαρωνιτῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὅτινες ἐτήρουν ἔτι τὸ μονοθελητικὸν δόγμα. Διὰ τῶν περὶ ἔνωσεως προσπαθειῶν τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου ἀνενέωσαν τῷ 1445 οἱ Μαρωνῖται τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἔνωσίν των. Ἀλλὰ διαρκῆ καὶ στερεὰν βάσιν ἔλαβεν ἡ ἔνωσις βραδύτερον κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον τῷ 1584 διὰ τῆς ἰδρύσεως Μαρωνιτικοῦ σχολεῖου ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ', ἀφ' οὗ οἱ Μαρωνῖται ἐλάμβανον ἔκτοτε τοὺς ἱερεῖς των. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἔδρα ἀφήκεν αὐτοῖς ἰδιωτισμοὺς τινὰς καὶ διαφοράς, ἰδίως τὴν ἀρχαίαν των λειτουργίαν τὴν Ἐφραϊμ τῷ Σύρῳ ἀποδιδομένην, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ, τὴν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη καὶ τὸν γάμον τῶν ἱερέων. Τούναντιον προθύμως ἀνεγνώρισαν οὗτοι τὰς δογματικὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου. Ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο ἐν ἀρχαίᾳ συριακῇ γλώσσῃ, ἡ δὲ λοιπὴ λατρεία ἐν ἀραβικῇ, ἥτις μετὰ ταῦτα κατέστη ἐθνικῇ γλώσσᾳ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστηρίων των ἦτο μέγας. Ἐφθασε μέχρι τῶν 200 (ἀνδρῶν καὶ γυναικείων).

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Γ'.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

J. K. Fuessli, Kirchengeschichte des mittleren Zeiten. Leipzig. 1770. D a m b e r g e r, Geschichte d. Kirche im Mittelalter. Regensb. 1850. H a g e n b a c h, Kirchengeschichte. C a b e f i g u e, L'église au moyen-âge. Paris 1852. C h a s t e l, L'église au moyen-âge. Paris 1859. A g e n o r G a s p a r i n, du christianisme du moyen-âge. Genève 1859.

198.

Ὁ παπισμὸς μέχρι τοῦ Ἰ' αἰῶνος.

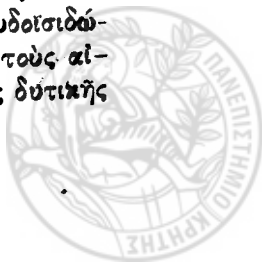
H o e f l e r, die deutschen Paepste. Regensburg 1839. R a u m e r, Geschichte der Hohenst. Leipzig 1826. C h é r i e r, La lutte des papes et des empereurs 1841. R a n k e, die roemischen Paepste.

Οἱ πάπαι, ἐνόσω ἦσαν ὑπήκοοι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἦτοι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος, δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσωσι τὰς ἀξιώσεις των, ἅς ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἐκδηλώσει περὶ τῆς παντοδυναμίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡ ἀκμὴ τῆς παπικῆς δυνάμεως ἄρχεται, ἀφ' ὅτου ἀπαλλαγέντες τῆς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας ὑπηκοότητος ἀπέβησαν ἀνεξάρτητοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες. Ὅτε δηλ. κατὰ τὰ μέσα τοῦ Η' αἰῶνος ἠπελουν τὴν Ῥώμην οἱ Λογγοβάρδοι, χωρὶς νὰ δύνανται οἱ βυζαντινοὶ νὰ σώσωσιν αὐτήν, προσκληθεὶς παρὰ τοῦ πάπα Στεφάνου Γ' εἰς βοήθειαν ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς Πιπίνος, ἀπέδωξε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Λογγοβάρδους, ἐδωρήσατο δὲ τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ῥώμην τῷ πάπᾳ (τῷ 754). Τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θεμέλιος λίθος τῆς κοσμικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας. Τὴν δωρεάν δὲ ταύτην τοῦ Πιπίνου ἀνεγνώρισε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας Κάρολος (774), ὅστις εἰς ἀντα-

μοιβὴν ἐστέφθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ πάπα ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, τῷ τίτλῳ δηλ., ὃν ἔφερον τέως οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Εἰς τὴν Ἱδρυσιν παπικοῦ κράτους ὑποτελοῦς τῷ αὐτοκράτορι ὠδήγησε καὶ εὐλάβεια πρὸς τὸν πάπαν καὶ πολιτικὸς ὑπολογισμός. Συνέφερε τῷ αὐτοκράτορι νὰ ὑπάρχη ἐν Ἰταλίᾳ ὑποτελὴς αὐτῷ καὶ σύμμαχος ἡγεμῶν κατὰ τῶν Λογγοβάρδων καὶ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Ἡ στέψις Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐσχόπει τὴν ἐπανίδρυσιν παρὰ τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ ῥωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἣτις ἰδέα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ πολλάκις εἶχε πραγματοποιηθῆ. Τοιοῦτοτρόπως ἔπαυσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς δύσεως ἐν γένει. Ἡ ἐκ νέου διαίρεσις αὐτῆ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, ἅτινα διαρκῶς ἐπέβλεπον ἀλληλα ὡς ἀντίζηλα κράτη, συνέτεινε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἐπενέγκῃ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα (§ 143 σημ.). Οἱ πάπαι προὔτιμων νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς Φράγκους καὶ Γερμανοὺς αὐτοκράτορας, οἵτινες ἠὲ γινώσκοντες τὴν Ῥώμην, ἐξ ἧς οἱ λαοὶ αὐτῶν εἶχον παραλάβει καὶ χριστιανισμὸν καὶ πολιτισμὸν, ἢ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας, οἵτινες προσεφέροντο αὐτοῖς ὡς καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις πατριάρχεις. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Καρόλου καὶ τῶν Καρολιδῶν ἐν γένει ἡ ἀνεξαρτησία τῶν παπῶν δὲν ἦτο πλήρης, διότι ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς ἡγεμόνες τῷ αὐτοκράτορι ὑποτελεῖς. Ὁ μέγας Κάρολος αὐτοκράτωρ γενόμενος ἐνόμισεν, ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν κοσμοκρατορίαν, ὅπως ἐνόμιζεν ἄλλοτε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ ὅτι ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς χριστιανοσύνης, ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας, τῆς τελευταίας καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ὑπαρξιν. Ἀπῆτει δὲ καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του νὰ γίνηται ἡ ἐκλογή τοῦ πάπα τῇ μετοχῇ αὐτῶν καὶ νὰ ἐπικυρῶται δι' αὐτῶν, ἀφοῦ ὁ νεοεκλεχθεὶς ὤμνυε πίστιν εἰς αὐτούς. Ἐπειδὴ μάλιστα οἱ πάπαι ἐδυστρόπουν πρὸς τοῦτο, ὠρίσθη τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ Λαυδοβίκου τοῦ εὐσεβοῦς ἐπισήμως διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς συμβάσεως (Constitutio romana 824). Τὸν ζυγὸν τοῦτον ἔτεινον πάντοτε οἱ πάπαι νὰ ἀποτινάξωσιν. Ὅπως μὴ ὀφείλῃ ὁ πάπας τὴν Ῥώμην εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐπλάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅτε ἐνεκα τῆς ἀμαθείας ἢ εὐπιστίας τῶν λαῶν ἦτο μεγάλη, ὁ μῦθος, ὅτι δῆθεν ἤδη ὁ μέγας Κωνσταντῖνος μεταβαίνων εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐκεῖσε μεταθέτων τὴν ἔδραν του, ἐδω-

ρήσατο τῷ θρόνῳ τοῦ Πέτρου τὴν Ῥώμην (Donatio Constantini). Πρὸς ὁμοίον δὲ σκοπὸν, ὅπως ἀνυψωθῆ δηλ. ἡ παπικὴ δύναμις ἀπέναντι μάλιστα τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ αἱ ψευδοϊσιδώρειοι λεγόμεναι διατάξεις (Decretales pseudoisidorianae), αἵτινες ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίων δῆθεν παπικῶν ἐγκυκλίων, συνοδικῶν κανόνων καὶ βασιλικῶν νόμων συγκεντρωθεὶς σχεδὸν πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τοῦ πάπα, τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καθιστῶσαι ἀπλοῦς αὐτοῦ ἐπιτετραμμένους καὶ ἀποσπῶσαι αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀπὸ τῶν κατὰ τόπους πολιτικῶν ἀρχῶν ἐξαρτήσεως. Κατ' αὐτὰς οἱ πανταχοῦ ἐπίσκοποι εἶναι vicarii, ἀντιπρόσωποι δηλ. τοῦ πάπα, ἐξ αὐτοῦ τὴν ἐπισκοπικὴν ἐξουσίαν ἔχοντες· ἀπὸ πάσης συνόδου δύναται νὰ γείνη ἐκκλησις εἰς τὸν πάπαν· οὐδεμίαν σύνοδος δύναται νὰ συγκληθῆ εἴτε τοπικὴ εἴτε οἰκουμενικὴ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ πάπα· αἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν ἔχουσι κῦρος μόνον μετὰ τὴν ἐγκρισιν τοῦ πάπα· ὁ πάπας εἶναι ὁ ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος νομοθέτης, δικαστὴς καὶ διοικητὴς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἡ δύναμις τῶν μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων καὶ τῶν συνόδων αὐτῶν πηγάζει ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ πάπα· οἱ δὲ μητροπολίται οἱ προϊστάμενοι τῶν διαφορῶν κατὰ μέρος ἐθνικῶν ἐκκλησιῶν ἐτίθεντο ὑπὸ τοὺς ἐξάρχους ἢ ἀπεσταλμένους αὐτοῦ· πᾶσαι δὲ αἱ σπουδαιότεραι ὑποθέσεις (causae majores) ἀνήκουσιν αὐτῷ. Οὕτως οἱ πανταχοῦ μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι ἀποβάλλοντες πᾶσαν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ πάπα ἐξάρτησιν, πάσης ἀνεξαρτησίας τῶν διαφορῶν ἐθνικῶν ἢ κατὰ μέρος ἐκκλησιῶν καταστρεφομένης. Διὰ τῶν ψευδῶν τούτων διατάξεων ἀρχαίων δῆθεν παπῶν, ψευδῶν κανόνων ἀρχαίων συνόδων καὶ ψευδῶν νόμων ἀρχαίων βασιλέων παριστάνοντο ἀρχῆθεν δῆθεν ὑφιστάμενα τὰ δικαιώματα, αἵτινα κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος εἶχε σφετερισθῆ καὶ συγκεντρώσει ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πάπα ἡ φιλαρχία καὶ φιλοδοξία τῶν παπῶν. Αἱ διατάξεις αὗται ὀνομάζοντο ἰσιδώρειοι, διότι ἡ συλλογὴ ἀπεδίδετο τῷ ἐπισκόπῳ Σεβίλλης Ἰσιδώρῳ, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχεν ἀρχαιότερα τις συλλογὴ κανόνων καὶ παπικῶν διατάξεων γνησίων. Αἱ ψευδοϊσιδώρειοι αὗται διατάξεις θεωροῦμεναι καθ' ἅπαντας τούτους τοὺς αἰῶνας ὡς γνήσιαι, ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τοῦ νέου τῆς δυτικῆς

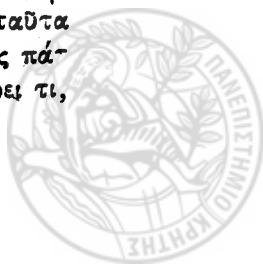
ἐκκλησίας κανονικοῦ δικαίου. Πρῶτοι δὲ ὑπέδειξαν τὴν νοθείαν αὐτῶν οἱ λουθηρανοὶ συγγραφεῖς τῶν Μαγδεβουργικῶν ἐκκατονταετηρίδων, ἀλλὰ κυρίως τὸ ψεῦδος αὐτῶν ἐξήλεγξεν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀκμάσας καλβινιστῆς θεολόγος Βλονδὴλος (Daniel Blondel, Pseudoisidor. et Tur. variantantes. Gen. 1634: Πρῶλ και Μοσχάτου περὶ ψευδοισιδωρείων διατάξεων διατρ. ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι ἔτ. 1860.) Ἐκτοτε ἡ ναγκάσθη καὶ αὐτὴ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πλαστόν αὐτῶν, εἰ καὶ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα διοικουμένη παρὰ τῶν παπῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Ἡ νοθεία αὐτῶν εἶναι ἀναντίρρητος. Διονύσιος ὁ μικρὸς λέγει ἐν τῇ συλλογῇ τῶν κανόνων, ἣν ἐποίησεν, ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 398 δὲν ὑπῆρχον παπικαὶ διατάξεις. Ὁ Διονύσιος ἐζη ἐν Ῥώμῃ, ἦτο ἀνεγνωρισμένος τῶν νόμων καὶ κανόνων γνώστης, ἡ δὲ συλλογὴ του ἦτο ἐν ἐπισήμῳ χρήσει ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Καὶ ὁμως ἄγνωστος τις ἐκ τοῦ Θ' αἰῶνος παρουσιάζει πληθὺν παπικῶν διατάξεων ἐκ τοῦ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος. Ἐπειτα ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἐσωτερικαὶ ἀποδείξεις νοθείας. Τὸ ὅλον πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας εἶναι, ὅπως ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος κατὰ μικρὸν διεμορφώθη, παρουσιάζεται ὡς ὑπάρχον ἤδη ἀπὸ τοῦ Β' καὶ Γ' αἰῶνος. Ἐπειτα βρῖθουσιν αἱ διατάξεις ἀναχρονισμῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Μελχιάδης πῶχ. πληροφορεῖ περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἣτις συνεκροτήθη 11 ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του! Ἡ σύνοδος αὕτη συνεκροτήθη τῷ 325, ἐνῶ ὁ Μελχιάδης εἶχεν ἀποθάνει τῷ 314 (ὄρα τοῦ καθολικοῦ Αἰζοῦ ἐκκλησιαστ. ἱστ. 1127). Τὴν νοθείαν τέλος δεικνύει καὶ τὸ ὕφος αὐτῶν, διότι εἶναι γεγραμμένα οὐχὶ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ τῶν ἀρχαίων λατίνων πατέρων, ἀλλ' ἐν βαρβάρῳ λατινικῷ φραγκικῷ ὕφει. Πρῶτος πάπας ποιήσας χρῆσιν τῶν ψευδοισιδωρείων διατάξεων ὑπῆρξε Νικόλαος ὁ Α' († 867), ἐφ' οὗ ἡ παπικὴ δύναμις εἶχεν ἤδη ἐν τῇ δύσει μεγάλως ὑψῶθῃ. Ὁ πάπας οὗτος ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Λωθαρικῆς Λωθάριον τὸν Β' μετὰ πολλῆς ταπεινώσεως νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγόν του, ἣν ἤθελε νὰ ἀποπέμψῃ, ἵνα νυμφευθῇ ἄλλην τινὰ εὐνοουμένην ὑπ' αὐτοῦ. Πολλάκις οἱ πάπαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς βαρβαρότητος ἐν τῇ δύσει καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας ἐχρησίμευον διὰ τῆς μεγάλης δυνάμεώς των εἰς τὸ νὰ ὑπερασπίσωσι τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον. Ὁ Νικόλαος ἔθηκε πρῶτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέμμα, καὶ ἐπ'

αὐτοῦ ἐπεκράτησε τὸ πρῶτον τὸ ἔθος νὰ ὑποβαστάζωσι παρόντες οἱ βασιλεῖς τοὺς ἀναβολεῖς τοῦ ἵππου τοῦ πάπα. Μόνον κατὰ τοῦ Φωτίου δὲν ἤδυνήθη ὁ Νικόλαος νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις του, δι' ὧν προὐκάλεσε καὶ τὸ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα (§ 145). Ἡ ἀνατολὴ δίδωσεν ἀπέναντι αὐτοῦ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὁ διάδοχος τοῦ Νικολάου Ἀδριανὸς ὁ Β' ἔτρεφε μὲν τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις, δὲν εὗρεν ὅμως τὴν αὐτὴν ὑποταγὴν παρὰ τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν Φράγκων. Ἰωάννης ὁ Η' τούναντιον, ὅτε ἔστειφεν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Φαλακρόν, δὲν ἐδίστασε νὰ διακηρύξῃ ὡς δικαίωμα τῶν παπῶν τὸ νὰ δίδωσιν αὐτοὶ κατὰ βούλησιν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα! Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο τελεία ἢ ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἀνεξαρτησία τῶν παπῶν.

199.

Οἱ πάπαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος μέχρι Γρηγορίου τοῦ Ζ'.

Ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα βασιλεύει τελεία διαφθορά. Οἱ πάπαι Σέργιος ὁ Γ' (911), Ἰωάννης ὁ Γ' (928), Ἰωάννης ὁ ΙΑ' (954) καὶ Ἰωάννης ὁ ΙΒ' (963) ἦσαν ὑποχείριοι φαύλων γυναικῶν, ἐν αἷς διεβοήθησαν ἐπὶ διαφθορᾷ ἡ Θεοδώρα καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτῆς Μαροκία καὶ Θεοδώρα. Ἐπειδὴ οἱ πάπαι τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνδρες διεφθαρμένοι καὶ θηλυπρεπεῖς, ἀγόμενοι καὶ φερόμενοι ὑπὸ φαύλων γυναικῶν, τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα πλασθῇ μετὰ ταῦτα ὁ μῦθος, ὅτι ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου κατὰ τὸ 855 ἐκάθισε γυνή τις, ἡ πάπισσα Ἰωάννα. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον κόρη τις ἐκ Μογουντίας καταγομένη, ἦλθε δῆθεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ ἑραστοῦ αὐτῆς, καὶ ἀφοῦ ἐνταῦθα ἐσπούδασε, παρουσιάσθη ἐν Ῥώμῃ ὡς Ἰωάννης Ἀγγελικὸς καὶ ἐξελέχθη πάπας, ὀνομασθεὶς Ἰωάννης Η', ἐφωράθη δέ, ὅτε κατὰ τινα λιτανεῖαν ἔτεκε, μεθ' ὃ πάραυτα καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1261. Οἱ σύγχρονοι τῆς δῆθεν παπίσσης Ἰωάννης σιγῶσι· διότι τοῦ Ἀναστασίου Βιβλιοθηκαρίου τὸ περὶ αὐτῆς χωρίον ἐλλείπει ἀπὸ τῶν ἀρίστων χειρογράφων. Διὰ ταῦτα καὶ διότι ὁ Φῶτιος, ὁ τότε ἀκμάσας, ὅστις ἐν τῷ πρὸς τοὺς πάπας πολέμῳ αὐτοῦ δὲν θὰ παρεσιώπα τὸ πρᾶγμα, δὲν ἀναφέρει τι,

ἐξελέγχεται ψευδῆς ἡ φήμη αὕτη.¹ Τὴν πάπισσαν ἐθετεν ἡ φήμη ὡς ζήσασαν μεταξύ Λέοντος τοῦ Δ' καὶ Βενεδίκτου τοῦ Γ' τοῦ προκατόχου Νικολάου τοῦ Α'. Ἀλλὰ πάντες οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς ἀριθμοῦσιν ἀμέσως μετὰ Λέοντα τὸν Δ' Βενεδίκτον τὸν Γ'. Ἐπειτα ἀναφέρουσιν ἀγαλμά τι ἐν Ῥώμῃ ἀποδιδόμενον τῇ παπίσῃ. Τὸ ἀγαλμᾶ τοῦτο παρίστανε πιθανῶς ἄλλο πρόσωπον, ὅτε δὲ ἐπιστεῦθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ὁ περὶ παπίσσης μῦθος, δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι καὶ τὸ ἀγαλμα ἐκεῖνο ἀπεδόθη αὐτῇ. Ἡ πίστις ἐν Ῥώμῃ εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς παπίσσης ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, τῆς ἑλλείψεως πάσης κριτικῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων ἦτο τόσον ἐρριζωμένη, ὥστε ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ XX (1276) ὠνόμασεν ἑαυτὸν XXI! Οἱ ὑποστηρίζοντες τὸν μῦθον προσάγουσιν εἰς ἀπόδειξιν καὶ τὴν Sella stercoraria διάτρητον κσπρικὴν ἐδραν ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχουσαν, δι' ἧς δῆθεν μετὰ τὴν πάπισσαν ἐκείνην ὠρίσθη ἵνα ἐξετάζηται τὸ φύλον τοῦ ἀναδειχθησομένου πάπα. Φαίνεται, ὅτι τοιαύτη τις ἐδρά, ἐφ' ἧς ἐκάθητο ὁ μέλλων πάπας, ἐχρησίμευε μόνον ἵνα δεικνύηται συμβολικῶς ἀπὸ τίνος ταπεινώσεως ὑψούντο οἱ πάπαι εἰς τὴν ὑψίστην ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ πάπας Ἰωάννης IB' ἔσπεψεν εἰς αὐτοκράτορα Ὄθωνα τὸν Α' (962), καὶ οὕτως ἰδρύθη τὸ ἅγιον βωματικὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Καὶ ὁμοίως πρὸς τὸν Ὄθωνα τοῦτον περιήλθεν εἰς σφοδρὰν βῆξιν ὁ πάπας. Διότι μόλις ὁ Ὄθων ἀφῆκε τὴν Ῥώμην, συνώμισεν ὁ πάπας μετὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἐζήτηε δὲ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Οὐγγρούς κατ' αὐτοῦ καὶ ἠνοίξε τὰς πύλας τῆς Ῥώμης εἰς τὸν Ἀδαλβέρτον. Ἀλλ' ὁ Ὄθων ταχέως ἐπανελθὼν, καθήρεσε τὸν πάπαν ἐπὶ τίνος συνόδου ἐν Ῥώμῃ τῷ 963 ἐνεκα τῶν ἐγκλημάτων του, καὶ διέταξε τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Πέτρου νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ ἐκλέξωσι πάπαν χωρὶς πρότερον νὰ ζητήσωσι τὴν ἀδειαν καὶ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως καὶ πάλιν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐξηρτῶντο οἱ πάπαι ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Παράδειγμα ἀσταθείας χαρακτῆρος ὑπῆρξεν ὁ πάπας Σύλβεστρος ὁ Β' (999—1003), ὅστις ἀνήκεν ἄλλως εἰς τοὺς σοφωτέρους ἀνδρας τῆς ἐποχῆς του. Ἐνῶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ῥηνῶν

¹ Τὸ εὐφρὲς ἔργον τοῦ Ἐμμ. Ροίθου περὶ παπίσσης Ἰωάννης δὲν εἶναι ἀμερόληπτος καὶ ἀσθηρῶς ἐπιστημονικῆ ἱστορικῆ πραγματεία περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον σάτυρα τολμηρὰ κατὰ τῆς θρησκείας (καὶ τῆς ἠθικῆς), εἰς ἣν μόνον ὡς μέσον χρησιμεῖε ὁ μῦθος ἐκεῖνος.

ὕπὸ τὸ ὄνομα Γέρβερτος ἐπὶ κορυφῆς τῆς συνόδου τῆς πόλεως ταύτης τῷ 991 ἐδήλωσε φανερώς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποσπάσῃ τὴν γαλλικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἣς οἱ ἐπίσκοποι ἀπὸ 100 ἐτῶν εἶχον περιπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην διαφθοράν, καὶ ἐξέδωκεν ὁμολογίαν τινά, ἐν ἣ ἄπερρίπτοντο ἡ ἀγαμία καὶ αἱ νηστεαί, καὶ ἀνεγνωρίζοντο μόνον αἱ τέσσαρες σκουμεινικαὶ σύνοδοι, ὡς πάπας Σύλδεστρος Β' εἰδείχθη συντηρητικώτατος καὶ ἡνθήθη ἐντελῶς τὰς πρώτας ἰδέας του. Ἦτο ὁμοῦς αὐττηρὸς τὰ ἥθη καὶ ἐχθρὸς τῶν καταχρήσεων. Ὁ Σύλδεστρος ἐπολέμησε τὴν σιμωνίαν, τὴν κυριωτέραν τότε πληγὴν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐσπούδασε νὰ καταστήσῃ στενωτέρον τὸν σύνδεσμον τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισκόπων μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐξασθενίζων τὴν ἐπ' αὐτῶν δύναμιν τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων. Τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ παπισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δεικνύει Βενέδικτος ὁ Θ' (1033—1048), ὅστις γενόμενος πάπας δεκαετῆς μόλις τὴν ἡλικίαν, κατήσχυεν τὸν παπικὸν θρόνον διὰ τῶν αἰσχροτέρων πράξεων, ἐσχέπτετο νὰ νυμφευθῇ ὡς πάπας καὶ ἐπὶ τέλους ἐπώλησε τὸν παπικὸν θρόνον ἀντὶ χιλίων ἀργυρῶν πρὸς τὸν Ἰωάννην Γρατιανόν, ὅστις ὠνομάσθη Γρηγόριος Σ'. Δραστήριοι πάπαι, ἐχθροὶ τῶν καταχρήσεων, καὶ ἰδίως τῆς σιμωνίας καὶ ἀκολασίας τοῦ κλήρου, ἀνεδείχθησαν ὁ Δάμασος Β', ὁ Βίκτωρ Β' (1057) καὶ πρὸ πάντων Νικόλαος Β' (1061), ὅστις ὥρισε διὰ τίνος διαταγῆς του, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἡ ἐκλογή τοῦ πάπα γίνηται διὰ μόνων τῶν καρδινάλιων ἢ τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πάπα ἐπισκόπων, ἀποκλειομένων ἐντελῶς τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ.

200.

Οἱ πάπαι ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' μέχρι Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'.

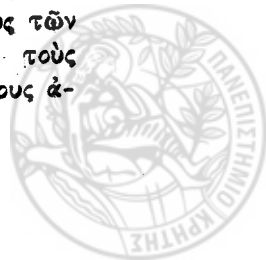
Vidaillan, Vie de Grég. VII. Paris 1837. J. W. Bowden, Life of Gregory VII. Lond 2. T. G. Froerer, Gregorius und sein Zeitalter. Schaffh 1859.

Ὁ ἀνὴρ, ὅστις ὕψωσε μεγάλως κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους τὸν παπισμόν, εἶναι Γρηγόριος ὁ Ζ', ὅστις καὶ πρὶν παπεύσῃ (1073—1085), Ἰλδεβράνδος τότε ὀνομαζόμενος, εἶχε μεγίστην ἀσκήσει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν τελευταίων πρὸ αὐτοῦ παπῶν καὶ εἶχε σπουδάσει νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν παπισμόν εἰς οἶον δυνάμεως ὕψος δὲν εἶχον πρότερον ἴδει. Ὁ κυριώτερος

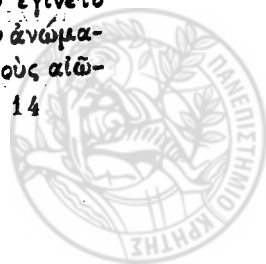
πόθος αὐτοῦ ἦτο νὰ ἀνυψώσῃ πρὸ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ παπισμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἐζήτηε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους, τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἐπιρροῆς, τελείαν ἐξάλειψιν τῆς σιμωνίας, ἀκαμπτον καὶ ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τῶν περὶ ἀγαμίας τῶν κληρικῶν κανόνων (διότι ἄγαμοι ὄντες ἠδύναντο νὰ ἦναι μάλλον ἀνεξάρτητοι καὶ τολμηροὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας), καὶ κατάληψιν τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν τῶ παπισμῶ ἀφωσιωμένων ἀνδρῶν. Γενόμενος πάπας, δυσανασχετῶν ἐζήτησε τὴν ἔγκρισιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ἐπὶ τῆς συνόδου ἐν Ῥώμῃ τῇ 1074 καθήρσε τοὺς παρὰ τοὺς κανόνας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐν γάμῳ ζῶντας ἱερεῖς καὶ τοὺς διὰ τῆς σιμωνίας λαβόντας ἀξιώματα. Ὁ πόλεμος αὐτοῦ κατὰ τοῦ γάμου τῶν ἱερέων ἤγειρε μέγαν θόρον ἐν πάσῃ τῇ δύσει. Ἐνῶ ὁ γάμος κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους καὶ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα ἦτο ἐπιτετραμμένος τοῖς κληρικοῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δύσει κατὰ τὰς παραγγελίας τοῦ Παύλου, ὅστις θέλει τὸν ἱερέα τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ καὶ τύπον γινόμενον καὶ κατὰ τοῦτο τῶν πιστῶν (Α'. Τιμοθ. γ', 4), ἐν τῇ δύσει ἐκ πνεύματος ὑπερβολικῆς ἐγκρατείας καὶ ἀσκήσεως κατὰ μικρὸν ἀπηγορεύθη ὁ γάμος καὶ αὐτοῖς τοῖς ἱερεῦσι καὶ διακόνοις ἤδη διὰ τῆς ἐν Ἰλλυβερίῳ συνόδου τῇ 306. Ἄλλ' ἡ διάταξις αὐτῆς καὶ ἄλλαι παπικαὶ διατάξεις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθεῖσαι δὲν ἐφηρμόζοντο πανταχοῦ τῆς δύσεως. Πολλαχοῦ παρὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰς διατάξεις ταύτας πολλοὶ τῶν ἱερέων ἔζων ἐν γάμου κοινωνίᾳ μετὰ γυναικῶν, εἴτε δι' ἐπισήμου τελετῆς λαμβάνοντες αὐτὰς ὡς νομίμους γυναῖκας, εἴτε ὑποσχόμενοι αὐταῖς διὰ βίου νὰ συζῶσι μετ' αὐτῶν ὡς μετὰ νομίμων γυναικῶν. Ὁ καθολικὸς λαὸς προὔτιμα πολλαχοῦ τοὺς τοιοῦτους ἱερεῖς τῶν ἀγάμων μὲν ὀνόματι, πράγματι δὲ ἀκολάστως βιούντων. Ἡ ἀποκλήρυξις καὶ ἀπαγόρευσις τῶν γάμων τούτων ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου εὔρε πολλαχοῦ μεγάλην ἀντίστασιν, ἰδίως δὲ ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Μογουντίας πολλακίς ἀπειληθεὶς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου παρήγγειλε τοῖς κληρικοῖς αὐτοῦ ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον. Οἱ ἱερεῖς ἀπήνητησαν, ὅτι τοῦ Γρηγορίου αἱ διατάξεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ὅτι εἶναι παράλογοι, ὅτι ὁ πάπας διατάσσει παρὰ τὴν Γραφήν, ὅτι λησμονεῖ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «οὐ πάντες χω-

ροῦσιν» καὶ τοῦ ἀποστόλου τοῦ προτιμῶντος τὸ συνάπτειν γάμον ἢ πυροῦσθαι καὶ τοὺς λόγους τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς, ὅτι ὁ ἱερεὺς πρέπει νὰ ἦναι μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ καὶ νὰ ἔχη τέκνα ἐν ὑποταγῇ· ὁ Γρηγόριος, ἔλεγον, παρεμποδίζων τὸν κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν καὶ φυσικὸν νόμον βίον, θὰ γείνη αἴτιος πολλῶν παρὰ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὴν φύσιν παρεκτροπῶν· ὅπως ὅποτε δὲ ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι ἕτοιμοι μᾶλλον νὰ παραιτηθῶσι τῆς ἱερωσύνης ἢ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των. Ὁ ἐπίσκοπος ἔδωκεν αὐτοῖς προθεσίαν ἡμίσεος ἔτους ἵνα σκεφθῶσιν. Εἶτα δὲ συνεκάλεσε σὺν ὁδῶν τῶν κληρικῶν ἐν Ἐρφορτῇ καὶ ἐπέμεινε εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀπαγορεύσεως. Κατὰ τὴν σύσκεψιν ἐπῆλθε διαιρέσις. Οἱ μὲν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποχωρήσωσι τῶν συνεδριάσεων· ἄλλοι ἐσκέπτοντο νὰ φονεύσωσι τὸν ἐπίσκοπον, πρὶν ληφθῆ ὀριστικὴ ἀπόφασις, ὅπως διὰ τῆς τιμωρίας ταύτης μηδεὶς ἄλλος ἐπίσκοπος τολμήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ πολεμήσῃ τὸν γάμον τοῦ κλήρου. Πράγματι μόλις ἡ φρουρὰ ἐπεμβᾶσα ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ ἀντίστασις τοῦ κλήρου ἐπὶ τέλους ἐκάμφθη. Ἡ διαταγὴ τοῦ Γρηγορίου ἐξετελέσθη ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Γρηγορίου ὁ ἔχων τὴν ἐντολὴν νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸν γάμον τοῦ κλήρου συλληφθεὶς ἐκάθη! Ἐν τούτοις ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πάπα ὑπερένικησε πανταχοῦ πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἡ ἀναγκαστικὴ ἀγαμία διὰ πάσας τὰς τάξεις τοῦ κλήρου ἐπεβλήθη ἔκτοτε ἐν παντὶ τῷ καθολικῷ κόσμῳ. Ὁ Γρηγόριος ἐκήρυξε πανταχοῦ, ὅτι εἶναι ἄκυρα τὰ ὑπὸ τῶν ἐγγάμων ἱερέων τελούμενα μυστήρια· οἱ δὲ ἐξομολογούμενοι εἰς τοιοῦτους ἱερεὶς ἀφωρίζοντο· αἱ γυναῖκες τῶν ἐγγάμων ἱερέων ἐκηρύχθησαν κοιναὶ γυναῖκες, τὰ δὲ νόμιμα τέκνα των νόθα! Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς βίας ἐφηρμόσθησαν πανταχοῦ αἱ διαταγαὶ τοῦ Γρηγορίου. Ἐπὶ δὲ τῆς συνόδου τοῦ 1075 ἀνενέωσε πάλιν ὁ Γρηγόριος τὴν κατὰ τῶν σιμωνιακῶν ἀπόφασιν τῆς προτέρας συνόδου, ἤρχισε δὲ καὶ τοὺς περιφήμους περιπεριβολῆς ἀγῶνας, ἡμφισβήτησε δηλ. τὸ δικαίωμα τὸ ὀποιοντὸτε εἶχον οἱ ἡγεμόνες νὰ διορίζωσιν αὐτοὶ τοὺς ἐπίσκοπους καὶ ἡγεομένους, περιβάλλοντες αὐτοὺς διὰ δακτυλίου καὶ ἐγχειρίζοντες βάρδον (jus investiturae). Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐξήρτα τοὺς διοριζομένους ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων. Διὰ ταῦτα ἐκήρυξεν ὁ Γρηγόριος ἐκπτώτους τῶν ἀξιωματῶν των πάντας τοὺς οὕτω λαβόντας αὐτά, καὶ τοὺς ἡγεμόνας τοὺς διορίζοντας διὰ περιβολῆς κληρικούς ὡς ἀξίους ἀ-

φορισμοῦ. Τὸ δικαίωμα τῆς περιβολῆς ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι ἦσαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πολλαχοῦ φεουδάρχει ὑποτελεῖς τοῖς βασιλεῦσι, δηλ. ἀνελάμβανον γινόμενοι τοιοῦτοι φέουδα, ἧτοι μεγάλας κτήσεις, δι' ἃς ὤφειλον νὰ τελῶσιν ὠρισμένας ὑποχρεώσεις τοῖς βασιλεῦσι, νὰ δίδωσιν ὠρισμένους φόρους καὶ νὰ ἀκολουθῶσι τοὺς βασιλεῖς ἐν πολέμοις ἐπὶ κεφαλῆς ἰδίου στρατοῦ, ὡς οἱ ἄλλοι εὐγενεῖς φεουδάρχει. Διὰ τοῦτο ἔλαβον κατὰ μικρὸν οἱ βασιλεῖς τὸ δικαίωμα αὐτοὶ νὰ ἐκλέγῳσι τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους. Τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου περὶ περιβολῆς ἐφήρμοσε τὸ πρῶτον ὁ Γρηγόριος κατὰ τῶν συμβούλων Ἐρρίκου τοῦ Δ' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ὁ Ἐρρίκος, ὅστις, σημειωτέον, ἦτο ἀνήρ ἀκόλαστος καὶ εἶχε διὰ τοῦτο ποιῆσει πολλοὺς ἐχθρούς, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ πολεμηθῆ παρὰ τοῦ Γρηγορίου. Ἐπειδὴ ἀντέστη, ἀπήτησεν ὁ πάπας, ἵνα οὗτος ἔλθῃ εἰς Ῥώμην καὶ δώσῃ λόγον, ἄλλως ἠκεῖλησεν αὐτὸν δι' ἀφορισμοῦ. Ὁ Γρηγόριος ἐλάλησε τολμηροτάτην γλῶσσαν πρὸς τὸν Ἐρρίκον. Ἡ πεποθησίς του ἦτο, ὅτι ἐπρεπε πάντες νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ἧτις κατ' αὐτὸν ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἐν τῷ κόσμῳ ἐν γένει, οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀπ' αὐτῆς, ἔλεγεν, ἀπορρεῖ πᾶσα ἄλλη ἐξουσία, αὐτὸς εἶναι ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καθὼς δὲ ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ ἡ κοσμικὴ τῶν ἡγεμόνων ἐξουσία ἀπορρεῖ καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς παπικῆς! Μετὰ τοιούτων ἀξιώσεων παρούσαζόμενος, ἐκάλει ὁ Γρηγόριος τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀπολογηθῆ διὰ τὴν ἀντίστασίν του καὶ διὰ τινὰς μομφὰς τῶν Σαξόνων κατ' αὐτοῦ ἐπὶ καταπιέσεσιν, ἐφ' ἃς οὗτοι εἶχον ἐπικαλεσθῆ τὴν διαιτησίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὁργῇ του διάταξεν ὁ Ἐρρίκος σὺνοδὸν τινὰ ἐν Βόρμς (1076) καὶ καθήρσεν αὐτῇ τὸν πάπαν ὡς τύραννον καὶ ἀκόλαστον δῆθεν. Τότε ἐξέσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπισκόπων του ὁ Γρηγόριος τὸν ἀφορισμόν, καὶ ἔλυσε τοὺς ὑπηκόους του τοῦ πρὸς αὐτὸν ὄρκου των. Οἱ ἀφορισμοὶ τῶν παπῶν ἐν τῇ βαρβάρῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἦσαν φοβεροὶ κεραυνοὶ ἐμποιοῦντες πανταχοῦ φόβον. Πάντες ἐγκατέλιπον τὸν Ἐρρίκον, ἐσκέπτοντο δὲ ἐν Γερμανίᾳ περὶ ἐκλογῆς ἄλλου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ταπεινωθῆ καὶ νὰ ἔλθῃ ὡς μετανοῶν εἰς Ἰταλίαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Ματθελδης Κανόσαν, ὅπου ἔτυχεν ὡν ὁ πάπας, καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ συγχώρησιν (25—27 ἰαν. 1077). Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη πρὸ τοῦ φρουρίου ἐν καιρῷ ὀρμητάτου χει-

μῶνος νὰ περιμεῖνῃ τρεῖς ἡμέρας γυμνόπους καὶ ἐνδεδυμένος ἐνδύμα μετανοίας, ἕως οὐ ἀξιώσῃ ὁ πάπας νὰ δεχθῇ αὐτὸν εἰς ἀκρόασιν! Συνεχώρησε δὲ αὐτόν, ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ὑποσχεθῇ νὰ μὴ ἀσκήσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ πρὶν ἢ διὰ παπικῆς διαταγῆς λάβῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἀδειαν. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ μετεμελήθη διὰ τὴν ταπεινώσιν του καὶ τυχῶν τῆς βοήθειας τῶν Λαμβαρδῶν, ἐπῆλθεν ὡς ἐχθρὸς κατὰ τοῦ πάπα καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ῥώμης, ἐγκαθιδρύσας ὡς πάπαν Κλήμειντα πὸν Γ'. Μετ' ἄλιγον, ὁ μὲν Κλήμης ἀπέθανεν, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐλευθερωθεὶς, ἐγκαθιδρύθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμανδῶν Ῥοβέρτου Γουισκάρδου. Ὁμοίους ἀγῶνας ἀνέλαβεν ὁ Γρηγόριος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Βιλχέλμον τὸν Κατακτητὴν, ἀλλὰ πρὸς τούτους ἕνεκα πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ἐδείχθη ἐπιεικέστερος. Τοὺς ἀγῶνας τοῦ Γρηγορίου περὶ περιβολῆς ἐξηκολούθησαν οἱ μετὰ ταῦτα πάπαι καὶ ἐπέτυχον τὴν κατάργησιν τοῦ δικαιώματος τούτου τῶν ἡγεμόνων, ὑπεχρεώθησαν δὲ μόνον οἱ ἀπὸ Ῥώμης ὀριζόμενοι ἐπίσκοποι νὰ δίδωσιν ὄρκον ὑποταγῆς τοῖς ἡγεμόσιν. Ἡ συμφωνία ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐν Λατερανῶν συνόδου (1123) ὡς ἐξῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀποδίδει τὸ δικαίωμα τῆς περιβολῆς διὰ δακτυλλοῦ καὶ ράβδου τῷ πάπῃ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ· οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι θὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως κατὰ τοὺς κανόνας ἀνευ σιμωνίας καὶ παρεμβάσεως τῶν ἀρχόντων· ὁ δὲ πάπας δέχεται, ἵνα οἱ αὐτως ἐκλεχθέντες ἀναλαμβάνωσι τὰ ἐπιτῶν φεοῦδων δικαιώματά των παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ ἄλλων δικαιοῦχων, δίδοντας αὐτοῖς ὄρκον ὑποταγῆς. Ἐν γένει οἱ μετ' αὐτὸν πάπαι ἠδύκουντο τοῖς ἰσχυροῖς τοῦ Γρηγορίου, οὐτινος τὰς ιδέας περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ ὑπεροχῆς τῆς παπικῆς ἐξουσίας ὑπὲρ τοὺς ἡγεμόνας ὡς σωτηρίου διὰ τὴν ἐκκλησίαν θεώρησαν τότε οἱ πλείστοι τῶν κληρικῶν τῆς δύσεως. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν δυτικῶν χωρῶν ἦτο τότε τοιαύτη, ἢ αὐθαιρεσία, μεθ' ἧς οἱ ἡγεμόνες ἐκυβέρνων, τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἡ συγκέντρωσις πάσης τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν πάπαν ἐφαίνετο πολλοῖς ὠφέλιμος. Καὶ πράγματι ὠφέλει ἐνίοτε, ἀσπίς συνέβαινε νὰ κἀθῆνται ἐπὶ τῆς παπικῆς ἔδρας ἄνδρες χρηστοὶ καὶ εὐσεβεῖς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγένετο παρὰ τῶν παπῶν κατάχρησις τῆς παντοδυναμίας των. Τὴν ἀνώμαλον καὶ βάρβαρον κατάστασιν τῶν δυτικῶν λαῶν κατὰ τοὺς αἰῶ-

νας ἐκείνους καὶ τὴν ὠφέλειαν, ἣν ἡ δὴ δύνατον ἀπέπενέγκη ἡ ἀνάμιξις τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, ἀν καὶ ἀναρμοδίως γινόμενῃ, περιγράφει ὡς ἐξ ἧς ὁ ἡμέτερος Παπαίρηγόπουλος. «Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ βωμαικοῦ κράτους ἐσωρεύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων αὐτοῦ ποικίλα ὄσα βαρβαρικά ἰδρύματα ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον συχνάκις μεταβαλλόμενα καὶ τῶν ὁποίων οἱ ἡγέμονες ἐπὶ ἔτι πλείονα χρόνον ἐστεροῦντο πάσης παιδείας, πάσης κυβερνητικῆς ἐμπειρίας, πάσης προαιρέσεως καὶ δεξιότητος τοῦ νὰ θεμελιώσωσιν ἔννομόν τινα πραγμάτων τάξιν. Νόμος παρ' αὐτοῖς ἦτο ἡ βία, ἡ αὐθαιρέσις, ἡ ἀγροικία, ἡ καταπατοῦσα καὶ περιφρονοῦσα ὅλα τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς θλιβερᾶς ταύτης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναστατώσεως μόνῃ ἡ ἐκκλησία ἐσώξεν ἐν τῇ δύσει παιδείαν τινα καὶ ἐμπειρίαν καὶ συνείδησιν τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἐντεῦθεν ἡ ἀξίωσις αὐτῆς νὰ ρυθμίζῃ ὡς ὑπεράττη τις καὶ ἀνέκκλητος ἀρχὴ τὰ τε θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ αὐτὴν τὴν κοσμικὴν τῶν ἡγεμόνων ἐξουσίαν ἀπέβη ἐβεργερτικὴ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐπίδοσιν τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ὁμολογεῖται ὑπὸ τῶν εὐκρινεστέρων καὶ ἀπαθεστέρων ἱστορικῶν, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπιφανεστάτου πάντων, τοῦ Μακώλεθ. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μακώλεθ παρατηρεῖ, ὅτι ἅμα προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ βαθμιαία ἀνάπλασις τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν παρήταγε παρ' αὐταῖς τὴν ἐγκαθίδρυσιν εὐρύθμου πολιτικῆς πραγμάτων καταστάσεως, ἡ ἀξίωσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης τοῦ νὰ ἐξακολουθῇ δεσπόζων οὐ μόνον τῶν ἔσω, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἀπέβη παράλογος» (ἱστορ. ἑλλην. ἔθνους ἐπιλ. 305). Οἱ πάπαι ἠδύναντο λοιπὸν νὰ ὠφελήσωσι τότε τὴν δύσιν μεταχειριζόμενοι καλῶς τὴν δυνάμιν των. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἡ αὐθαίρετος παρέμβασις των ἐβλάπτε μᾶλλον. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἐννοοῦντες τὸ ἐπικίνδυνον τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀξιώσεων τοῦ Γρηγορίου καὶ ἀποδοκιμάζοντες τὸν δεσποτισμὸν, ὃν ἡ ξείου ὁπάπας νὰ ἀσχῆ ἐπὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον μάλιστα δὲν ἐστήριζετο παντάπασιν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καὶ ἀντέβαινεν εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Κράτος καὶ ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται. Τὸ κράτος ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου, τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν κοσμικῶν αὐτῶν συμφερόντων. Ἡ

ἐκκλησία ἀφ' ἑτέρου ἔχει ὡς ἔργον τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο οὔτε τὸ κράτος πρέπει νὰ ὑποδουλοῖ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον νὰ προστατεύῃ αὐτὴν χάριν τῆς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ ἐκκλησία νὰ ὑποδουλοῖ τὸ κράτος, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ ἐλευθέρᾳ ἡ ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρῳ τῷ κράτει. Τοιοῦτος ἐχθρὸς τοῦ παπικοῦ δεσποτισμοῦ ἦτο ὁ ἐνθουσιώδης νέος κληρικὸς Ἀρνῶλδος ἐκ Βρεσκίας ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Β' (1130—43), ὅστις ἐθεώρησεν ὡς μόνην σωτηρίαν τῆς ἐκκλησίας τὴν παραίτησιν πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας, ὡς μόνην δὲ σωτηρίαν τοῦ κράτους τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς δημοκρατίας. Καὶ κατεδικάσθη μὲν ὁ Ἀρνῶλδος ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Λατεράνῳ οἰκουμένικῃ τῶν λατίνων συνόδῳ, ἀλλ' αἱ ἰδέαι του εἶχον ἤδη ρίψει ρίζας παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ρώμης, ὅστις τῷ 1143 διὰ στάσεως ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ πάπα τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ ἐκ Ρώμης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἠδυνήθη πάλιν ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Γ' (1145—1153) νὰ εἰσελάσῃ ὡς νικητὴς εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Ἀρνῶλδος συλληφθεὶς βραδύτερον ἀπηγχονίσθη, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκάη, καὶ ἡ κόμις αὐτοῦ ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν ποταμὸν (1155)! Ἀπὸ Ἀδριανοῦ τοῦ Δ' ἄρχονται οἱ ἀγῶνες τῶν παπῶν κατὰ τῆς δυναστείας τῶν Χοχενστάουφεν, πρῶτος δὲ Φρειδερίκος Ἀ' ὁ Βαρβαρόσσας ἐγένετο ἀντικείμενον τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον τὸν Γ' καὶ νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιόν του, καίτοι ἐκλεχθέντα παρὰ τὴν θέλησίν του. Ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς ἠθέλησε νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας πᾶσαν ἐπιρροὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Γερμανῶν. Ἐπὶ 15 ἔτη ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τοῦ Φρειδερίκου ἀγὼν, φεύγων δὲ ἐζήτει ὁ Ἀλέξανδρος νὰ σωθῇ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ τέλους δὲ ἀπῆλθε καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τέλους προδοθεὶς ὑπὸ τῶν τέως συμμάχων του καὶ κινδυνεύων νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ πάντων ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ εἰρήνην ἐν Βενετίᾳ τῷ 1177 πρὸς τὸν πάπαν, ἀναγνωρίζων αὐτὸν καὶ καταλείπων εἰς τὴν τύχην του τὸν τέως ὑπ' αὐτοῦ ὡς νόμιμον πάπαν ὑποστηριζόμενον Βίκτωρα τὸν Δ'. Πρὸς δαιώνισιν τοῦ θριαμβοῦ τούτου χρησιμεύει εἰκὼν τις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ σωζομένη. Ὁ πάπας κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου του· ὁ αὐτοκράτωρ πρηγῆς φιλεῖ τὸν πόδα αὐτοῦ· πλησίον ἵσταται ὁ Δόγης καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν πόλεων

ἐν πολυτελεστάταις φανταστικαῖς στολαῖς, φαίνεται δὲ καὶ ἡ θάλασσα μετὰ τῶν κεκοσμημένων γονδολῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπλάσθη ἡ φήμη, ὅτι ἤθην κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ πάπας ἐπέθηκε τὸν πόδα του ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ αὐτοκράτορος πρηνοῦς καὶ εἶπε τοὺς λόγους τοῦ 90 ψαλμοῦ· «ἐπὶ ἀσπίδων καὶ βασιλίσκων ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσῃς λέοντα καὶ δράκοντα.» Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ αὐτοκράτωρ· Petro, non tibi τῷ Πέτρῳ καὶ οὐχὶ σοί· ἀλλ' ὁ πάπας εἶπεν· Et Petro et mihi Καὶ τῷ Πέτρῳ καὶ ἐμοί. Τὴν ταπεινώσιν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος ἐνώπιον τοῦ πάπα παραβάλλουσι πρὸς τὴν ἐν Κανόσα συμβάσαν. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Γ' ἐκέρδησεν ἐτι λαμπροτέραν νίκην κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου τοῦ Β', ὅστις ἠθέλησε πάλιν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ κλήρου, τοῦ τότε ἀναγνωρίζοντος μόνον τὴν ῥωμαϊκὴν αὐλὴν ὡς ἀνωτάτην ἀρχήν. Νομίσας ὅτι ὁ καγκελλάριος αὐτοῦ Θωμᾶς Βεκέτ θὰ ἐχρησίμευε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κανταουρίας καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν ἐν τινι συνόδῳ νὰ ὀρκισθῇ, ὅτι θὰ τηρήσῃ ἀντιρρωμαϊκὸν τινα νόμον, κηρύττοντα ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ Ῥώμης. Ὁ Ἐρρίκος Β' διὰ τοῦ νόμου τούτου, τῶν λεγομένων ἀρθρῶν τοῦ Κλαρενδῶνος, περιώριζε τὴν κληρικὴν δικαιοδοσίαν καὶ ὑπέβαλλε καὶ τοὺς κληρικούς εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια ὡς πρὸς τὰ κοινὰ ἐγκλήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Θωμᾶς μετεβλήθη ὅλως καὶ ἐτέλεσε δημοσίᾳ μετάνοιαν ἕνεκα τοῦ ὄρκου του ἐκείνου, ἀφ' οὗ ἀπέλυσεν αὐτὸν Ἀλέξανδρος ὁ Γ'. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ ὀργισθέντος βασιλέως. Τῷ 1170 συνδιηλλάγησαν μὲν πάλιν καὶ ἐπέστρεψεν ὁ Βεκέτ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν χάριν τοῦ πάπα, ᾧ ἔμενε πιστός, ἀφώρισε τοὺς ἐπισκόπους, οἱ ὅποιοι ἀπεδέχθησαν τὸν νόμον ἐκείνον, ἐφονεύθη αἰφνης ὑπὸ τινῶν ἵπποτῶν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Εἰς τὸν φόνον τοῦτον ἦτο συνένοχος ὁ βασιλεὺς· διότι οἱ ἐν ὀργῇ ῥηθέντες λόγοι του «Οὐδεὶς δύναται νὰ με σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἱερέως τούτου ;» ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τινὰς τῶν ὑπάσπιστων του νὰ φονεύσωσιν αὐτόν. Ὁ πάπας ἐκήρυξε τότε τὸν Βεκέτ μάρτυρα, ὁ δὲ βασιλεὺς πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πάπα, τοῦ λαοῦ, καὶ αὐτῶν τῶν στασιασάντων υἱῶν του, ἠναγκάσθη ἐπενειδίστως νὰ τελέσῃ δημοσίᾳ πρὸς ἐξιλέωσιν μετάνοιαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ θανασίμου αὐτοῦ ἐχθροῦ, ἤδη ἀγίου, παρασχὼν ἑαυτὸν πρόθυμον εἰς τοὺς μοναχοὺς, ἵνα μαστιγώσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ γεγυμνωμένα νῶτά του ! Ἡ φήμη διηγεῖτο ἔπειτα πολλὰ θαύματα γεγόμενα

ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Βεκέτ, ἐλέγετο δὲ ὅτι πολλοὶς ἐνεφανίσθη ζῶν, καὶ οὐ μόνον μερικοῦς, ἀλλὰ καὶ ομάδες ὄλαι ἐβεβαίουν, ὅτι εἶδον αὐτόν.

201.

Οἱ πάπαι ἀπὸ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' μέχρι Βονιφατίου τοῦ Η'·
(1198—1216).

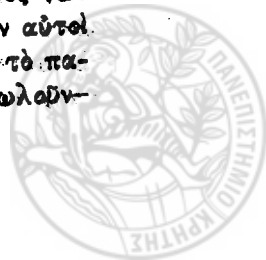
Ἰννοκέντιος ὁ Γ' εἶναι ὁ μέγιστος τῶν παπῶν. Κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν εὐφυΐαν οὐχὶ κατώτερος Γρηγορίου τοῦ Ζ', ὑπερεῖχεν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν περὶ καὶ τὴν περὶ τὴν διοίκησιν ἰκανότητα, ἢ δὲ εὐσέβειά του καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐνθουσιασμός του ὑπῆρξαν καθαρώτερα ἢ παρὰ τῷ Γρηγορίῳ. Αὐτὸς πτωχὸς ὢν καὶ ἐν μεγίστῃ ἀπλότῃ ζῶν, συνέλεξεν ἀναριθμητὰ πλοῦτῃ ὡς μέσα πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ διατήρησιν τῆς πνευματικῆς του κοσμοκρατορίας. Ἡ ἱστορία του εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς του, διότι παρενέβη εἰς τὰς ὑποθέσεις πάντων τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐγίνωσκε πανταχοῦ νὰ καθιστᾷ σεβαστὴν τὴν θέλησίν του. Ὁ κυριώτερος πόθος του ἦτο ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς παπικῆς ἐδρας δι' ὑποστηρίξεως τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ δι' ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ πάσης ξένης κυριαρχίας, ὅπως τοιοῦτοτρόπως ἐξασφάλισεν τὴν ἀνωτάτην πνευματικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ πάντων τῶν κρατῶν, ἡγεμόνων καὶ λαῶν χριστιανικοῦ ὀνόματος. Ὁ Ἰννοκέντιος συνεχάλεσε τὴν Δ' ἐν Λατεράνῳ σύνοδον (1215) ἡγεύεσται στυροφορίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν· κατεδίωξε τοὺς Ἀλβιγίους· ἐπεκύρωσε τὴν περὶ μετουσιώσεως διδασκαλίαν καὶ ἤθελε πανταχοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του. Διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀξίωσιν περιῆλθεν εἰς ἐριδας πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Γερμανίας, ἐξ ὧν συνήθως ἐξήρχετο νικητῆς. Οὕτως ὅτε μετὰ τὸν θάνατον Ἑρρίκου τοῦ Σ' οἱ δούκες καὶ οἱ εὐγενεῖς τῆς Γερμανίας διηρέθησαν ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ διαδόχου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου μεταξὺ Ὁθωνος καὶ Φιλίππου τοῦ ἀπὸ Σουαβίας, ὁ πάπας τὸ μὲν πρῶτον ὑπεστήριξε τὸν Ὁθωνα, ἀλλ' ὅτε οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ἤς τὴν ἀνεξαρ-

τησίαν ἐπόθει μεγάλως, ὁ Ἰννοκέντιος, ἀφορίσας αὐτόν, ἀνηγόρευσε νέον αὐτοκράτορα Φρειδερίκον τὸν Β'. Ὁ αὐτὸς πάπας ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ταπεινωτικῶς συγχώρησιν. Ἐπειδὴ δηλ. ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἐκδιώξει ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας τὸν παπικὸν ἀντιπρόσωπον Στέφανον, ὃν ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ Ἰννοκέντιος ὡς ἀρχιεπίσκοπον Κανταουρίας ἀντὶ τῶν δύο ἐπισκόπων, οὓς διαιρεθῆντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἐκλέξει, ὁ Ἰννοκέντιος ἐκήρυξε καθ' ἀπάσης τῆς Ἀγγλίας τὴν φοδεράν τῆς ἀπαγορεύσεως ποιήν (interdictum), δι' ἧς ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλος ὁ βασιλεὺς ὑποκύπτων νὰ παραδεχθῆ μὲν τὸν Στέφανον, νὰ λάβῃ δὲ τὴν βασιλείαν παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ πάπα ὡς φέουδον! Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δυσηρεστήθη ἐπὶ τῇ ταπεινώσει ταύτῃ τοῦ ἡγεμόνος του καὶ ἐκ ταύτης ἐπωφελοῦμενος ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἀσθενῆ βασιλέα τὸν μέγαν χάρτην (magnam chartam), τὸν θεμελιώδη δηλ. ἐκεῖνον νόμον, καθ' ὃν τοῦ λαοῦ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐπρεπε νὰ ἀσκήται ἐν Ἀγγλίᾳ δι' ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ βᾶσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐλευθεριῶν τῆς Ἀγγλίας. Ὁμοίως ἠνάγκασεν ὁ Ἰννοκέντιος καὶ ἄλλους ἡγεμόνας νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν παπικὴν ὑπεροχὴν. Οὕτως ὁ μὲν Φίλιππος Αὐγουστος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ πάλιν παρ' ἑαυτῷ τὴν ἀποπεμφθεῖσαν σύζυγόν του Ἰγγεβούργην (1201), Ἀλφόνσος δὲ ὁ Θ' βασιλεὺς τῆς Λεώνης ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπεχρέωθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἑαυτοῦ ὡς δῆθεν στενὴν συγγενῆ του, ὁ τῆς Πορτογαλλίας βασιλεὺς Σάγχης ὁ Α' νὰ πληρώσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενον φόρον, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας, ζητήσας νὰ στεφθῆ ἐν Ῥώμῃ, ἐκήρυξε πρότερον τὸ κράτος του ὑποτελὲς τῷ πάπᾳ (1214) καὶ Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς τῆς Βουλγαρίας ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα!

Ἐπὶ τοῦ Ἰννοκενίου ἱσταται ὁ παπισμὸς ἐν τῷ κολοφῶνι τῆς δυνάμεώς του. Οἱ πάπαι παρίστανται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡς παντοδύναμοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν ἑαυτοῖς συγκεντροῦντες, πανταχοῦ δὲ πέμποντες διαταγὰς καὶ ἐπιβάλλοντες τὴν θέλησίν των. Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ αὐτοκράτορες ὑπήκουον εἰς τὰ νεύματα τῶν. Εἰς τὰς οἰκουμένικὰς συνόδους, ἅς μόνον οἱ πάπαι ἀποκλειστικῶς ἠδύναντο νὰ συγκαλῶσι καὶ νὰ ἐπικυρώσωσι τὰς πράξεις των, παρεῖχον μόνον δικαίωματα συμβου-

λίω ν, οὐχὶ δὲ κυριαρχικῶν σωμάτων, ὡς ἐθεωροῦντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. Τοιαῦται οἱ κοινομενικαὶ λατινικαὶ σύνοδοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένοντο ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ Φωτίου ὁ γ δ ῥη (869), τέσσαρες ἐν Λατεράνῳ τῆς Ῥώμης (1123, 1137, 1179, 1215), δύο ἐν Λουγδούνῳ (1245, 1274), ἢ ἐν Βιέννῃ τῆς Γαλλίας (1311), αἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἸΕ' αἰῶνος συγκροτηθεῖσαι ἐν Πίζῃ, Κωνσταντίᾳ, Βασιλείᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ (ἢ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος θεωρεῖται ὡς συνέχεια τῆς ἐν Βασιλείᾳ, καὶ αἱ δύο ἀποτελοῦσι μίαν σύνοδον) καὶ ἡ πέμπτη ἐν Λατεράνῳ οἰκουμενικὴ σύνοδος τῷ 1512. Ἐλάμβανον δὲ ἐφέσεις οἱ πάπαι ἀπὸ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου· αὐτοὶ ἐκήρυττον τοῦ λοιποῦ τοὺς ἀγίους· οἱ δὲ πανταχοῦ μητροπολίται, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐν γένει, ὧν τὴν ἐκλογὴν ἐπεκύρουν, ἢ οὖς ἐξέλεγον πολλακίς οἱ πάπαι ἀμέσως, ὡφείλον νὰ δίδωσιν ὄρκον ὑποταγῆς αὐτοῖς, δυναμένοις νὰ καθαιρῶσιν αὐτοὺς ἢ μεταθέτωσι κατὰ βούλησιν. Οἱ πανταχοῦ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα διηύθυνον τὰς ἐπαρχιακὰς συνόδους μετ' ἀπολύτου κύρους, ἐπεμβαίνοντες καὶ εἰς αὐτὰς τῶν κρατῶν τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Τὴν δύναμιν τῶν παπῶν τῶν χρόνων τούτων μαρτυροῦσι καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ νὰ ἀσπάζωνται πάντες, μηδὲ τῶν αὐτοκρατόρων ἐξαιρουμένων, τὸν πόδα τοῦ πάπα, ἐπισκεπτόμενοι αὐτόν, νὰ ὑποβαστάζωσι δὲ καὶ ἡγεμόνες ἐτι τοὺς ἀναβολεῖς τοῦ πάπα ἰππεύοντος, ἀν ἤθελον εἶναι παρόντες! Τὰ δὲ εἰσοδήματα τῶν παπῶν ἦσαν μεγάλα. Κλήμησ ὁ Δ' ὤρισεν ἵνα ὁ πάπας δύναται νὰ διαθέτῃ κατὰ βούλησιν τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν. Πλουσιώτατον εἰσόδημα ἦτο τὸ ἐκ τῆς διανομῆς τοῦ ὠμοφορίου (pallium), πεμπομένου ἀπὸ Ῥώμης τοῖς νέοις ἐπίσκοποις ἀντὶ πλουσίων δώρων. Ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ἠδύναντο οἱ πάπαι νὰ ἐπιβάλλωσι τοῖς πιστοῖς καὶ ἐκτάκτους πνευματικοὺς φόρους. Εἶχον δὲ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δίδωσιν ἀφέσεις καὶ νὰ ἀπαλλάττωσιν οὖς ἠβούλοντο τῆς εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὸ δίκαιον ὑποχρέωσεως (jus absolutio-nis. suspensationis). Μεγάλας ὠφελείας εἶχον οἱ πάπαι καὶ ἐκ πολλῶν σπουδαίων, πλουσίων καὶ προσοδοφόρων ἐκκλησιαστι-κῶν θέσεων ἐν πάσαις ταῖς καθολικαῖς χώραις, τοὺς κατόχους τῶν ὁποίων ἐπεφυλάσσαντο οἱ πάπαι τὸ δικαίωμα νὰ διορίζωσιν αὐτοὶ ἀντὶ πλουσιωτάτων δώρων καὶ ἐτήσιων καταβολῶν διὰ τὸ πα-πικὸν ταμεῖον. Ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἐπολυν-

τὸ ἐν Ῥώμῃ. Πρὸς τούτους ἡ πάνταχοῦ τοῦ καθολικοῦ κόσμου πώλησις ἀφέσεων ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου, ἡ παγκόσμιος εἰσφορά ὑπὲρ τοῦ Πέτρου ἦτοι τὸ δηνάριον τοῦ Πέτρου, καὶ τὰ ἰωδιλαῖα ἐπόριζον ἀμύθητον πλοῦτον τοῖς πάπαις. Τὰ πλείστα τῶν δικαιωμάτων τούτων ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ψευδοτιτωρῶν διατάξεων.

Ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰννοκεντίου ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Θ' ἀκολουθῶν τοῖς ἰχνησιν αὐτοῦ, ἀφώρισε Φρειδερίκον τὸν Β' διὰ τὰς ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἀξιώσεις του. Τὴν πρὸς αὐτὸν πάλην ἀνέλαβε μετὰ ταῦτα καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Δ', ὅστις ἐπὶ τῆς ἐν Λουγδούνῳ οἰκουμένης λατινικῆς συνόδου (1245) καθήρесе τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τελείαν ὑποταγὴν. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Φρειδερίκος. Ὁ παπισμὸς ἐταπεινώσε τότε τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἠλάττωσε τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας δυνάμιν τῆς, ἀντὶ τούτου ὁμοῦς ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ ὑποκύπη ὑπὸ τὴν ταπεινωτικωτέραν ἐπιρροὴν ἄλλης μεγάλης δυνάμεως, τῆς Γαλλίας, ἥτις ἐπιρροὴ ἐμελλε νὰ βλάβῃ μὲν γάλως αὐτόν. Ἡ ἐπιρροὴ αὕτη τῆς Γαλλίας ἤρχισεν ἀφ' ὅτου Οὐρβανὸς ὁ Δ' ἐκάλεσε τοὺς Γάλλους εἰς κατάληψιν τῆς Σικελίας.

202. α'.

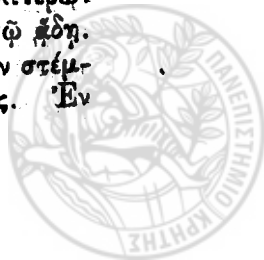
Ὁ Βονιφάτιος Η' καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πάπαι.

Ἐξασθένεισι τῆς παπικῆς δυνάμεως.

Du Pâg, Histoire du schisme 1278—1428. Paris 1654. Ma imbourg, Histoire du grand schisme d'occident. Paris 1678. Lenfant, Hist. du concil de Pise. Amst. 1724. Τοῦ αὐτοῦ, hist. du concil de Const. Amst. 1724. Chastenei, hist. du concil de Const. Paris. 1718. Richerri, hist. des conc. gêner. Col. 1681. 4 T. III.

Εἰς τῶν διασημοτάτων παπῶν τῶν μέσων αἰώνων εἶναι καὶ Βονιφάτιος ὁ Η' († 1303), ἐν τῇ αὐτῇ μορᾷ τιθέμενος μετὰ τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'. Ὁ Βονιφάτιος κατὰ τὴν σύνεσιν, τὴν δυνάμιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀγχίνουαν δὲν ὑπελείπετο ἐκείνων, ὑπερέβαλλεν ὁμοῦς αὐτοὺς κατὰ τὴν φιλαρχίαν καὶ ἐμπάθειαν. Τὰς ἀλαζονικὰς ἀξιώσεις του δεῖκνύουσι

πολλὰ πράξεις του. Παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἀλβρέχτου τοῦ τῆς Αὐστρίας ἐζήτησε νὰ δώσῃ λόγον, διότι ἀφῆρπασε τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοῦ προκατόχου του Ρουδόλφου τοῦ Νασάου φονεύσας αὐτὸν ἐν τινι μάχῃ. Ἀπήτησε δὲ αὐτὸς νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ χηρῦσαντος στέμματος τῆς Οὐγγαρίας. Διεμαρτυρήθη δὲ, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἐνυμφεύθη συγγενῆ τινα τοῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισθέντος Φρειδερίκου τοῦ Β΄. Ἐν δὲ ἰλοιοὶν νὰ ἐξασκῆ δίκαιωμα ἐπιβλέψεως καὶ κηδεμονίας ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ πασῶν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων πάντων τῶν κρατῶν ὡς κοινὸς πάντων δικαστῆς καὶ κύριος. Περίφημος εἶναι ἡ ἔρις αὐτοῦ πρὸς Φίλιππον τὸν Ὁραῖον βασιλέα τῆς Γαλλίας, καθ' ἣν ὁ μὲν πάπας γράφων πρὸς αὐτόν, μὴ ὑποκύπτοντα ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ, ἤξιου, ὅτι πρέπει νὰ γνωρῖσῃ, ὅτι ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ τοῖς πνευματικοῖς ὑπόκειται αὐτῷ, ἐὰν δὲ ἄλλως φρονῆ, εἶναι αἰρετικὸς, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπήντησεν, ὅτι πρέπει νὰ γνωρῖσῃ ἡ αὐτοῦ μωρία (tua fatuitas), ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν τοῖς πολιτικοῖς οὐδενὶ ὑπόκειται, ἂν δ' ἄλλως φρονῆ, εἶναι ἀνόητος καὶ παράφρων (fatuus et demens). Ἡ ἔρις προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πάπας ἠθέλησεν αὐτοκλήτως καὶ δικαιωματικῶς νὰ παρεμβῆ ὡς δικαστῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἐδουάρδου βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἐν πολέμῳ πρὸς ἀλλήλους εὐρισκομένων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐνεκα τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου ἐπέβαλε φόρους ἐπὶ τοῦ κλήρου, ὁ Βονιφάτιος διὰ τῆς βούλλας Clericis laicis ἐξεσφενδόνισεν ἀφορισμὸν κατὰ πάντων τῶν κληρικῶν, οἵτινες εἶδον τοιοῦτους. Ὁ Φίλιππος ἐξεδικήθη, ἀπαγορεύσας αὐστηρῶς πᾶσαν ἀποστολὴν χρημάτων ἀπὸ Γαλλίας εἰς Ῥώμην. Τότε ἐξέδωκεν ὁ Βονιφάτιος τὴν βούλλαν Unam sanctam, ἐν ἣ ἔχαρκτηρίσεν ὡς μανιχαϊκὴν αἵρεσιν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς! Αἱ γαλλικαὶ βουλαὶ ἠγειραν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὰς βαρυτάτας μομφὰς κατὰ τοῦ πάπα, κατηγοροῦσαι αὐτὸν ἐπὶ αἰρέσει καὶ διαφθορᾷ, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου. Ὁ πάπας συνελήφθη ὑπὸ τοῦ γάλλου καγκελλαρίου Βιλχέλμου καὶ τοῦ ἐκ Ῥώμης ἐξορίστου εὐγενοῦς Κολώνα, καὶ ἐμελλε νὰ φονευθῆ, ἀλλ' ὁ λαὸς ἠλευθέρωσεν αὐτόν. Τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τῶν καλλιτέρων ἰταλῶν ἐξέφρασεν ὁ Δάντε, θέσας τὸν Βονιφάτιον ἐν τῷ ἄδῃ. Ὁ Βονιφάτιος προσέθηκεν εἰς τὴν παπικὴν τιάραν δεῦτερον στέμμα πρὸς ἐνδειξιν τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐν

τῇ ἔριδι πρὸς τὸν Βονιφάτιον τοσοῦτον ἐξήλθε νικητὴς ὁ Φίλιππος, ὥστε οὐ μόνον ὁ κατ' αὐτοῦ ἐκσφενδονισθεὶς παπικὸς ἀφορισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαι ἐκκλησιαστικαὶ ἀποφάσεις ἀνεκλήθησαν καὶ ἐματαιώθησαν, ἀλλὰ καὶ ὁ τότε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφάτιου, τὸν ἕνεκα τῆς αὐτὸν καταλαβούσης μελαγχολίας ἐπελθόντα, ἐκλεγείντος νέου πάπας Κλημῆτος ὁ Ε' μετέθετο τὴν ἐδραν τοῦ εἰς Ἀβινιῶνα καὶ ἐγένετο τελείως ὑποχείριος τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Καὶ ὁμοίως οἱ πάπαι καὶ ἐν τῇ ἰσχύϊ ταύτῃ ταπεινώσει των δὲν ἐλησμόνησαν τὰς ἀξιώσεις των. Εἰς τῶν ἐν Ἀβινιῶνι παπῶν Οὐρβανὸς ὁ Ε', προσέθηκε καὶ τρίτον στέμμα εἰς τὴν παπικὴν τιάραν. Τὰ τρία ταῦτα στέμματα ἐμελλον νὰ παριστῶσι συμβολικῶς ὅτι ὁ πάπας εἶναι κύριος τῆς γῆς (τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας), τοῦ οὐρανοῦ (τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας) καὶ τοῦ ἄδου (τοῦ πουργατορίου!)

Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βονιφάτιου ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ ἡ παντοδυναμία τῶν παπῶν. Εἰς τὴν πτῶσιν ταύτην συνέτελεσαν διάφοροι λόγοι. Πρῶτον ἡ διαφθορὰ τῶν παπῶν, ἣτις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο μεγίστη. Καθὼς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, τὸν κληθέντα ἐποχὴν τῆς γυναικοκρατίας ἐν Ῥώμῃ, ἀκόλαστοι γυναῖκες, ἡ Μαροκία καὶ ἡ Θεοδώρα, ἦγον καὶ ἔφερον τοὺς πάπας, οὕτως ἐκορυφώθη πάλιν ἡ ἐξαχρειώσις των κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Ὡς παραδείγματα ἐσχάτης ἐξαχρειώσεως ἀναφέρομεν Ἰωάννην τὸν ΚΒ' († 1334), ὅστις ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀπληστος καὶ φιλοχρήματος, ὥστε ἀποθανὼν κατέλιπε δώδεκα ἑκατομμύρια χρυσῶν νομισμάτων καὶ ἀδάμαντας καὶ ἄλλους πολυτίμους λίθους ἀξίας ἐπτὰ ἑκατομμυρίων! Εἰς τῶν ἀχραιοτάτων παπῶν τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ὁ Ἰωάννης ὁ ΚΓ' († 1418). Κατὰ τὴν νεότητά του ὑπῆρξε πειρατὴς, εἶτα ὡς κληρικὸς πωλῶν ἀφέσεις ἀπέκτησε μέγαν πλοῦτον. Τῶν χρήματι τούτῳ ἀποκτήσας στρατιωτικὴν δύναμιν μισθοφόρων κατέλαβε τὴν Βολωνίαν, καὶ ἤρχεν ἐκεῖ ὡς τύραννος ἐν ὀνόματι τοῦ πάπα. Ἐνταῦθα ἀπέπλανά ὑπάνδρους, κόρας καὶ μοναχάς, ἐξαφανίζων πάντα ἀντιτιθέμενον ἄνδρα. Κατορθώσας δὲ νὰ ἐλκύσῃ τὸν πάπαν εἰς Βολωνίαν, ἐφόνευσεν αὐτὸν δολίως διὰ δηλητηρίου ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἵνα τὸ συνέδριον τῶν καρδινάλιων προβῇ κατὰ τὰ ἰσχύοντα νόμιμα ἐκεῖ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου πάπα, ὅπου εἶχεν αὐτὸς τὴν δύναμιν. Ἐξέβλασε δὲ παρὰ τῶν καρδινάλιων τότε τὴν ἐκλογὴν ἑαυτοῦ. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Η' († 1492), ὅστις ἔσχε δεκαεξ

νόθα τέκνα, διὸ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης σκώπτων αὐτὸν ὠνόμαζε πατέρα τῆς πατρίδος,¹ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ 5^{ος} († 1503), ὅστις κατηγορεῖτο κοινῶς ἐπὶ αἰμομιξία μετὰ τῆς ἰδίας τοῦ θυγατρὸς Λουκρητίας,² καὶ ὅστις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν ἢ πῶς νὰ περιβάλλῃ διὰ τιμῶν καὶ πλοῦτου τὰ πέντε νόθα τέκνα του, καὶ ἰδίως τὸν αὐτῷ ἀγαπητὸν Καίσαρα Βοργιαν! Χάριν τοῦ Καίσαρος τούτου Βοργία συνέγραψεν ὁ Μακιαβέλης τὸν «Ἡγεμόνα του» (Principe), ἐν ᾧ συμβουλεύει πῶς δύναται ὁ ἡγεμὼν μεταχειριζόμενος καὶ τὰ αἰσχροτέρα μέσα νὰ κρατῇ τὸν λαὸν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ἡ ἀκολασία αὕτη τῶν παπῶν, ἧτις προήρχετο κυρίως ἐκ τοῦ μεγάλου πλοῦτου αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδιάλειπτοι αὐτῶν πόλεμοι ἐξήντησαν καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτῆς καὶ ἐπηύξησαν ἐτι μᾶλλον τὴν ἐξασθένησιν τῆς παπικῆς δυνάμεως. Ἐπειτα ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἡ ἀνανέωσις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, ἡ ἐγκαινισθεῖσα κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐφώτισε τοὺς λαοὺς. Οἱ ἀπὸ Ῥώμης ἐκσφενδονιζόμενοι ἀφορισμοὶ δὲν ἦσαν πλέον τοῖς λαοῖς φοβεροί. Οἱ δὲ ἡγεμόνες ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὰ δικαιώματά των καὶ τολμηρῶς νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὰ κατὰ τῆς παπικῆς αὐθαιρεσίας. Ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, πολλαχοῦ ἀναφαινόμενοι, ἤρξαντο τολμηρῶς νὰ ἐλέγχωσι καὶ τὰς ἄλλας τῆς ἐκκλησίας καταχρήσεις καὶ τὴν ἀλαζονεῖαν καὶ διαφθορὰν τῶν παπῶν. Ὁ Δάντε (1321) ἐν τῇ θεῖᾳ κωμῳδίᾳ θέτει ἐν τῷ ἄδῃ Βονιφάτιον τὸν Η΄, ὁ δὲ Πेत्रάρχας καὶ ὁ Βοκκάκιος κηρύττονται φανερῶς κατὰ τῶν παπῶν, ὧν ἐπισύρουσι καθ' ἑαυτῶν τοὺς διωγμούς. Οἱ πάπαι ἦσαν ἰσχυροί, ἐφ' ὅσον εἰ λαοὶ ἦσαν ἀμαθεῖς καὶ βάρβαροι, ἐφ' ὅσον ἔνομος τάξις κυρίως εἶπεν δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' οἱ λαοὶ διωκοῦντο ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν εὐγενῶν αὐθαιρέτως, δίκαιον δὲ ἔνομίζετο ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἡ θρησκεία εἶναι ἡ μόνη σεβάστη δύναμις, καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς οἱ μόνοι ἄρχοντες, ἐνώπιόν των ὁποίων ἡ βία ὑποχωρεῖ. Διὰ ταῦτα οἱ πάπαι ὡς οἱ ἄρχηγοὶ τῆς θρησκείας ἐν τῇ δύσει ἤσχουν μεγίστην δύναμιν. Πολλάκις δέ,

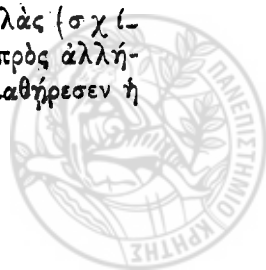
1 Octo Nocens genuit pueros, totidemque puellas. Hunc merito potuit dicere Roma patrem!

2 Ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Λουκρητίας ἐπιτίθη τόδε τὸ ἐπίγραμμα.

Hic jacet in tumulo Lucretia nomine, sed re Thais
Alexandri filia, sponsa, nurus!

ὁσάκις ἐτύγχανον πάπαι ἄνδρες χρηστοί, ὠφέλουν μεγάλως τοὺς λαοὺς περιορίζοντες διὰ τῆς πνευματικῆς τῶν δυνάμεως τὴν βαρβαρότητα καὶ αὐθαιρεσίαν τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων καὶ ὑπερασπίζοντες τὸ δίκαιον τῶν πιεζομένων. Ἀλλὰ βραδύτερον, μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀρχομένης ἀναπτύξεως τῶν λαῶν, μειοῦται κατὰ φυσικὸν λόγον ὁ φόβος τῶν λαῶν πρὸς τοὺς πάπας. Παύει ἢ προτέρα τυφλὴ ὑπακοὴ εἰς αὐτούς. Αἱ αὐθαιρεσίαι αὐτῶν ἐλέγχονται παρρησία ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων. Οἱ ἡγεμόνες δὲ ἀφ' ἑτέρου λαμβάνουσι συνειδησιν τῆς ἐξουσίας τῶν. Τὸ κράτος κηρύττεται ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης κληρικῆς κηδεμονίας καὶ ἐξουσίας. Ὁ παπισμὸς ἀρχεται νὰ πίπτῃ. Οἱ πάπαι ἐν τούτοις ἐπέμενον νὰ ἀξιώσῃ καὶ μετὰ ταῦτα νὰ δεσποῦσι τοῦ κόσμου. Τοῦτο περιήγαγε τοὺς πάπας καὶ διατηρεῖ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν νεωτέρα ἐπιστήμην καὶ πρὸς τὰς ἰδέας ἐν γένει τῶν νεωτέρων λαῶν. Ἡ χειραφετηθεῖσα κοινωνία διεμαρτύρετο κατὰ τοῦ θέλοντος νὰ διαιωνίσῃ τὴν ἐπ' αὐτῆς κηδεμονίαν τοῦ παπισμοῦ. Ὁ παπισμὸς, ὅστις ἐπαιδαγώγησε τοὺς βαρβάρους λαοὺς τοῦ βορρᾶ καὶ τῆς δύσεως καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἤρξατο μετὰ ταῦτα νὰ ἦναι ἐν τῇ δύσει τὸ μεγαλύτερον πρόσκομμα καὶ ὁ ἀμειλικτότερος ἐχθρὸς τῆς περαιτέρω προόδου αὐτῶν. Οἱ βάρβαροι λαοὶ φοβοῦνται τοὺς ἱερεῖς ὡς μάγους τινὰς καὶ κατόχους ὑπερφυσικῶν δυνάμεων· οἱ πεπαιδευμένοι λαοὶ τιμῶσιν ἀπλῶς αὐτοὺς ὡς διδασκάλους τῆς θρησκείας καὶ ἠθικῆς, ἀλλὰ δὲν φοβοῦνται. Εἰς τὴν πτώσιν τῶν παπῶν συνετέλεσε πρὸς τούτους καὶ ἡ εἰς Ἀβινιῶνα τῆς Γαλλίας ἐπι Κλήμεντος τοῦ Ε' μετ' ἄθεσις τῆς ἑδρας αὐτῶν καὶ τὸ σχίσμα τὸ ἐνεκα αὐτῆς βραδύτερον ἐπελθόν. Ἡ μετάθεσις προὐκλήθη ἐκ πολιτικῶν λόγων, ἐκ τῆς ἀντιζηλίας δηλ. τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ Γερμανίας, θελούντων νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἕκαστος τὸν πάπαν. Καθ' ἅπαν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα οἱ πάπαι, ὄντες τελείως ἐξηρητημένοι ἐκ τῆς θελήσεως τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ὑπηρετοῦν τοὺς πολιτικούς αὐτῶν σκοποὺς ὡς αἰχμάλωτοι αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἢ ἐν Ἀβινιῶνι αὕτη τῶν παπῶν διατριβὴ ἐκλήθη βαβυλωνιακὴ τῶν παπῶν αἰχμαλωσία (1305—1377). Ὅτε Ὁ ὕρβανὸς ὁ Σ' ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην, ἐπειδὴ οἱ ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσκοποι ἐξελέξαντο ἕδιον πάπαν, ἡ παπικὴ ἐκκλησία πρὸς καιρὸν δύο εἶχε κεφαλὰς (σχίσμα παπῶν). Ἀφοῦ μάλιστα τοὺς δύο τούτους πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντας καὶ ἀμοιβαίως ἀφορίζοντας πάπας καθήρσεν ἡ

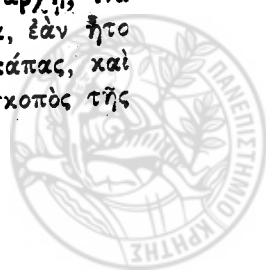

κατὰ τὸ 1409 ἐν Πίζῃ γενομένη οἰκουμένηκῃ λατινικῇ σύνοδος, τρίτον τινὰ ἐκλέξασα τὸν ἐν Κρήτης καταγόμενον Ἀλέξανδρον τὸν Γ', ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο ἄλλοι δὲν παρητήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός των, ἦσαν ἐπὶ τινὰς χρόνους τρεῖς πάπαι συγχρόνως!

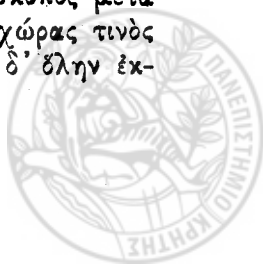
202. 6'.

Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ σύνοδοι.

Ἡ ἐν Πίζῃ σύνοδος ἐσχόπει γενικὴν ἱκανοποιούσα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπαιτήσιν νὰ προβῇ εἰς μεταρρυθμίσεις ἐκκλησιαστικὰς κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη. Τοῦτο ἦτο τὸ σύνθημα τῆς φιλομεταρρυθμιστικῆς μερίδος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (reformatio in capite et in membris), διότι ἡ διαφορὰ εἶχε κορυφωθῆ. Ἡ συγκρότησις τῆς ἐν Πίζῃ συνόδου ὠφείλετο εἰς τὸν τότε προστάμενον τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων Ἰωάννην Γέρωνα, ὅστις διὰ πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ ὑπεστήριξε μὲν καὶ αὐτός, ὡς πάντες οἱ καθολικοί, τὴν ἀνάγκην ὁρατοῦ τινος ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχηγοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ λίαν ἐναργῶς ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶχεν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως, καὶ ὅτι αὕτη μόνον δι' οἰκουμένηκῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ, ἥς αἱ ἀποφάσεις πρέπει νὰ ἦναι ὑποχρεωτικαὶ καὶ εἰς τοὺς πάπας. Ἄλλ' ὁ ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Πίζῆς ἐκλεχθεὶς πάπας, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι πρὸς τὴν ζητούμενην μεταρρυθμίσειν εἰλοπόν αἱ ἀπαιτούμεναι προπαρασκευαί, ἀνέβαλεν ἐπὶ τρία ἔτη τὴν σύνοδον, καὶ οὕτως ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπεδίωξαν καὶ αἱ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντίᾳ (1414—18) καὶ ἐν Βασιλείᾳ (1431) γενομένηι μεγάλαι σύνοδοι. Ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδος, ἣν ἠναγκάστη νὰ συγκαλέσῃ Ἰωάννης ὁ ΚΓ', ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμοτάτη καὶ λαμπροτάτη τῶν τότε ἐν τῇ δύσει οἰκουμένηκῶν συνόδων. Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν 18 χιλ. κληρικοί, ἡγεμόνες, κόμητες καὶ ἱππῶται. Πόση ἦτο ἡ τότε διαφορὰ τῆς ἐκκλησίας δεικνύει, ὅτι τοὺς συναθροισθέντας ἐκεῖ κληρικοὺς ἠκολούθησαν πανταχόθεν ἱκαναὶ χιλιάδες ὑποκριτῶν, μουσικῶν θεάτρων, γελωτοποιῶν καὶ φαύλων ὑποκειμένων. Ὁ Γέρων καὶ ὁ Δαγίλλυς, τὰ πρωτεύοντα πρόσωπα ἐν τῇ συνόδῳ, κατάρθρωσαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ἵνα ἡ σύνοδος κηρυχθῆ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος καὶ ἀρμυδία, ἐὰν ἦτο ἀνάγκη, νὰ καθαιρέσῃ καὶ τοὺς τρεῖς ὑπάρχοντας πάπας, καὶ θεωρηθῆ ἡ μεταρρυθμίσις τῆς ἐκκλησίας ὡς κύριος σκοπὸς τῆς

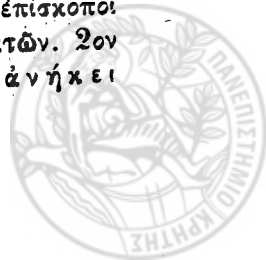

συνόδου. Ὀρίσθη δὲ νὰ μὴ γείνη ἡ ψηφοφορία κατὰ πρόσωπα, ἀλλὰ κατὰ ἐθνικότητας. Ἄλλ' ὅτε παρουσιάσθη ἐν τῇ συνόδῳ κατηγορητήριόν τι κατὰ τοῦ πάπα ἐγκαλουμένου ἐπὶ φόνο, ἀκολασία καὶ σιμωνία, ἔφυγεν ὁ πάπας μετημφιεσμένος ὡς ὑπηρέτης σταύλου. Οὐχὶ ἄνευ δυσκολίας συνεκράτησεν ὁ Γέρωσιν τὴν σύνοδον, ἥτις νῦν καθήρσε τὸν πάπαν ὡς ἀδιόρθωτον. Ἡ ἐν Κωνσταντία σύνοδος καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πάπα ἐκήρυξεν ἑαυτὴν ὡς ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ ἡ ἀπόφασις αὐτῆς. « Ἡ Σύνοδος ἐν Κωνσταντία, ἡ ἐν ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομίμως συνηθροισμένη, ἀντιπροσωπεύει καὶ παριστᾷ τὴν στρατευομένην καθολικὴν ἐκκλησίαν, οὐδὲ ἔπαυσε νὰ εἶναι τοιαύτη διὰ τῆς φυγῆς τοῦ πάπα ἢ ἄλλων ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν, ἔχει δὲ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς αὐτὴν ὀφείλει ὑπακοὴν πᾶς χριστιανὸς οἰασδήποτε τάξεως καὶ βαθμοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ πάπας ἐν τοῖς ἀφορῶσι τὴν πίστιν καὶ τὸ σχίσμα ἢ τὴν μεταρρύθμισιν κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη ». Ἐκ τῶν δύο ἄλλων παπῶν ὁ μὲν παρητήθη ἐκουσίως, ὁ δὲ καθηρέθη. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε καὶ οἱ γερμανοὶ ἐπίσκοποι ἐζήτησαν, ἵνα ἡ μεταρρύθμισις προηγηθῆ τῆς νέας ἐκλογῆς πάπα, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον τούτου. Ὁ πονηρὸς καρδινάλιος Κολώνας ἐξελέχθη ὡς Μαρτῖνος Ε', καὶ οὕτω κατέστη πάλιν ἀδύνατος ἡ μεταρρύθμισις· διότι οὗτος περιέπλεξε τὴν σύνοδον εἰς τὰς πλεκτάνας του, συνῆψεν ἰδιαιτέρας συμβάσεις μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῶν διαφόρων ἐθνικότητων, καὶ οὕτως ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τούτους καὶ διέλυσε τὴν σύνοδον. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἐγένετο ἐπὶ Εὐγενίου τοῦ Δ' (1431—43), καὶ αὕτη, ἀναγκασθέντος τοῦ πάπα εἰς σύγκλησιν αὐτῆς. Καὶ αὕτη δὲ ἤρχισε μετὰ ἐλευθέρων ἀρχῶν καὶ διεκήρυξε τὴν ἀρχήν, ἡ ὁποία καὶ ἐν Κωνσταντία διεκηρύχθη, ὅτι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἶναι ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτόνομοι. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἐν γένει ἐκήρυξεν ὑγιεστάτας ἀρχὰς περὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως συμφώνως πρὸς τὰ κρατούντα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων, εἰς ἃ ἐνέμεινε πιστὴ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀφ' ὧν ἀπέκλινεν ἡ παπικὴ. Ἐδήλωσε δηλ. ὅτι τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα δεόν νὰ λάβωσι τὴν ἀρχικὴν τῶν ἀξίαν· ἡ ἐκλογὴ τοῦ κλήρου νὰ ᾖ ἐλευθέρη ἀπὸ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων· ἐντὸς ἐκάστης ἐπισκοπῆς ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τοῦ κλήρου εἶναι ἡ διοικοῦσα ἀρχὴ· τὴν ἐκκλησίαν χώρας τινὸς ἀντιπροσωπεύει ἡ ἐθνικὴ ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος· τὴν δ' ὅλην ἐκ-

κλησίαν ἢ οἰκουμένην σύνοδος· καὶ ὁ πάπας εἶναι μόνον ἢ ἀνωτάτη ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δι' ὅρκου ὑποχρεούμενος νὰ τηρῇ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας τῶν συνόδων. Ἀπηγόρευσε δὲ ἡ σύνοδος τὸ νὰ ἀναμιγνύηται ὁ πάπας εἰς τὰς ἐκλογὰς τοῦ κλήρου τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ νὰ παρέχη ἢ νὰ ἐπικυροῖ ἀντὶ πλουσίων δώρων διορισμοὺς εἰς πλουσίας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις, ἐξ οὗ πόρου τοσοῦτος πλοῦτος εισέρρεεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς ἐβεβαίωσεν, ὅτι ὁ πάπας λαμβάνει ἐκ Γερμανίας τριπλάσια τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ διέλυσε μὲν μετ' ὀλίγον τὴν ἐπικίνδυνον φαγέψαν ταύτην σύνοδον ὁ πάπας, ἀλλ' αὕτη δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τοῦτο, οὐδ' ἐταράχθη, ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτὸν πάλιν νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπογδαίως ἐσκέπτετο ἡ σύνοδος νὰ προβῇ εἰς μεταρρυθμίσεις, μετέθηκεν αὐτὴν ὁ Εὐγένιος τῷ 1438 εἰς τὴν Φερράραν, καὶ ἐκείθεν εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου ἐγένετο καὶ ἡ ψευδὴς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἔνωσις. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ ὁμοῦς σύνοδος ἀποτελουμένη παρὰ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐπισκόπων, τῶν μὴ ἀκολουθησάντων τὸν πάπαν, διήρκει καὶ μετὰ ταῦτα. Ἀφορισθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ πάπα, καθήρεσεν αὐτὸν (1439) καὶ ἐξελέξατο νέον πάπαν. Ἀλλὰ τὸ μὲν διότι ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ ἦτο πάντοτε μεγάλη, τὸ δὲ διότι ὁ κόσμος εἶχεν ἀποκάμει ἐκ τῶν διαιρέσεων τούτων τῶν παπῶν, καὶ ἡ σύνοδος αὕτη κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ἐπισκόπων ἐγκαταλειφθεῖσα, διελύθη, καὶ ὁ πάπας αὐτῆς ταχέως ἐλησημονήθη. Πολλὰ μάλιστα τῶν ἐπισημοτέρων μελῶν αὐτῆς μετέβησαν εἰς τὴν μερίδα τοῦ πάπα, ὡς ὁ Αἰνείας Σύλβιος Πικολόμινης καὶ ὁ Νικόλαος Κούζας.

Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι σύνοδοι τῆς Πίζης, Κωνσταντίας καὶ Βασιλείας λέγονται μεταρρυθμιστικαί, διότι ἐπεδίωξαν τὴν μεταρρυθμιστικὴν ἐκκλησίαν ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ ἥθη. Οἱ ἐν αὐταῖς ἐπίσκοποι ἤθελον, εἰ δυνατόν, νὰ ἐπανέλθῃ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία εἰς τὰς περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας καὶ διοικήσεως ἀρχὰς τῶν ἀρχαιοτέρων αἰώνων, ἀφ' ὧν ἀπέκλινεν, ἀφ' ὅτου οἱ πάπαι ἐσφετερίσθησαν τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Κατὰ τὰς συνόδους ταύτας ἰὸν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς, οἱ πάπαι δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν κρατῶν. Ὁν Ἡ ὑψίστη νομοθετικὴ ἐξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνήκει

ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις, ὁ δὲ πάπας ὑπόκειται αὐταῖς, ὡν ἀπλή κεφαλὴ κυβερνητικῆ τῆς ἐκκλησίας (*caput ministeriale*), ἐκτελῶν τοὺς νόμους, ἢ κανόνας τῶν συνόδων, μὴ δικαιοῦμενος δὲ νὰ ἐκδίδῃ αὐτοὺς νόμους, ἀπ' αὐτοῦ δὲ δύναται νὰ γίνηται ἐκκλησις εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον. 3ον Ἡ ἐπισκοπικὴ ἐξουσία δὲν πηγάζει ἀπὸ τῆς παπικῆς, ἀλλ' ἀπὸ ἀποστολικῆς διατάξεως, στήρξεται λοιπὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως, ἐφ' ἧς καὶ ἡ παπικὴ. 4ον Ὁ πάπας ἔχει μόνον τὴν ἀνωτάτην ἐπιβλεψίν των ἐπιμέρους ἐκκλησιῶν, δὲν διοικεῖ ὅμως ἀμέσως αὐτάς, ἀλλὰ οἱ ἐπίσκοποι καὶ αἱ σύνοδοι αὐτῶν εἶναι αἱ διοικοῦσαι ἀρχαὶ κατὰ τὰς διαφόρους χώρας. Διὰ τοῦτο αἱ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων τῶν διαφόρων χωρῶν πρέπει νὰ ἀπολαύωσιν ἀνεξαρτησίας τινός, ἐκάστης δὲ χώρας ἡ ἐκκλησία νὰ κέκτηται ἰδιά τινα προνομία. Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ ἐπικρατήσασαι, ἀπαντῶσαι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπεδοκιμάζοντο πάντοτε παρὰ τῶν πατρῶν καὶ τῶν παποφίλων καθολικῶν. Αἱ δὲ ἰδέαι, ἅς οἱ πάπαι περὶ ἑαυτῶν καὶ τῆς δυνάμεώς των ἔτρεπον, καὶ αἵτινες εἶναι αἱ ἐπικρατήσασαι ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι αἱ ἑξῆς· Α') Ὁ πάπας εἶναι κύριος πάντων τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἐξουσία του ὑπερτέρα πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας. Β') Ὁ πάπας ἱσταται ὑπεράνω τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, αἵτινες μόνον παρ' αὐτοῦ λαμβάνουσι τὴν ἐξουσίαν των, οὔσαι ἀπλᾶ συμβούλια αὐτοῦ· αὐτὸς εἶναι ὁ νομοθέτης τῆς πίστεως· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ ἐκκλησις ἀπ' αὐτοῦ εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον. Γ') Ὁ πάπας εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ὁ διαρκὴς κάτοχος τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας· οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἀπλοὶ ἐπιτολοδοχοὶ του καὶ ὑπηρετοῦν. Δ') Ὁ πάπας διοικεῖ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐν πάσαις ταῖς χώραις ἀμέσως, αἱ δὲ κατὰ χώρας ἐκκλησίαι πρέπει νὰ ὑπόκεινται ἀπολύτως ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ. Τὸ ἀλάθηστον τότε δὲν ἦτο ἀκόμη δόγμα. Ἐν τούτοις τινὲς ἔκτοτε οὐ μόνον ἀλάθηστον, ἀλλὰ καὶ ἰσόθεον τὸν πάπαν κατήντησαν νὰ θεωρήσωσιν. Οὕτω Χριστόφορος ὁ Μάρκελλος ἐν τινὶ ὁμιλίᾳ του ἐνώπιον τῆς ἐν Λατεράνῳ συνόδου (ἐν τῇ 3 συνεδριάσει τῆς 10 δεκεμβρ. 1512), προσφωνεῖ Ἰούλιον τὸν Β' οὕτω· «Σὺ εἶ ὁ ποιμὴν, σὺ εἶ ὁ ἰατρός, σὺ ὁ κυβερνήτης, σὺ ὁ θεράπων, σὺ τέλος ἄλλος Θεὸς ἐπὶ γῆς.» (Tu pastor, tu medicus, tu gubernator, tu cultor, tu denique alter Deus in terra!). Ὁ Ἑρασμος λέγει, ὅτι οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι συνεχίζουσαν ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῶν, ἂν ὁ πάπας εἶναι

ἀπλοῦς ἄνθρωπος ἢ Θεός. Πολλοὶ ἀπέδιδον τῷ πάπα θείας τιμᾶς. Ἴδου τί λέγει ὁ Αὐγουστῖνος Τριοῦμφος (Qu. IX. art. I.) « Ἄν ὀφείλεται τῷ πάπα τιμῆ, ὅποια ὀφείλεται τῷ Χριστῷ ὡς Θεῷ; Μάλιστα· διότι ὀφείλεται τῇ πνευματικῇ δυνάμει, ἀλλὰ μία εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ καὶ τοῦ πάπα. » Ὁ δὲ Τσιν-τελῖνος γράφει τῷ 1325 ἐν τινι σημειώσει αὐτοῦ (ἐν Extravag. Jo. XXII. Tit. XIV. c. 4. ἐν τέλει) « Τὸ νὰ πιστεύῃ τις ὅτι ὁ κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν πάπας (Dominum Deum nostrum papam), ὁ συντάκτης τῆς ῥηθείσης διατάξεως, δὲν ἠδύνατο οὕτω νὰ διατάξῃ, ὅπως διέταξεν, εἶναι αἰρετικόν! ». (Πρβλ. καὶ Gieseler Kgeschichte II, 3. 100.)

Ἐξῆλθε μὲν θριαμβεύων ὁ παπισμὸς ἐκ τῆς πάλης ταύτης μετὰ τῶν μεταρρυθμιστικῶν συνόδων, πάντοτε ὁμῶς ἐξησθενημένος. Ὁ παπισμὸς ἀπέβαλεν ἔκτοτε τὸ γόητρον του. Ἡ πεποιθῆσις τῶν λαῶν περὶ αὐτοῦ ἐκλονίσθη, οὐδ' ἦτο πλέον δυνατὴ ἡ φοβερὰ ἐκείνη δύναμις τῶν χρόνων τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'. Τὴν δὲ μεταρρυθμίσιν ἐπόθουν καὶ μετὰ ταῦτα τὰ καλλίτερα πνεύματα. Ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα ἐπεκράτουν αἱ φιλομεταρρυθμιστικαὶ αὗται τάσεις, ἐπλησίαζε δὲ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ πολλακίς ζητηθεῖσα καὶ παρὰ τῶν παπῶν ματαιωθείσα μεταρρυθμῖσις ἐμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν μεγαλητέρῳ μέτρῳ καὶ νὰ κλονίσῃ ἐκ βάθρων τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ πάπαι δὲν προέβλεπον τὸν κίνδυνον τοῦτον.

202. γ'.

Οἱ τελευταῖοι πάπαι τῆς περιόδου ταύτης μέχρι Λέοντος τοῦ Γ'.

Περὶ τῶν τελευταίων παπῶν τῆς περιόδου ταύτης παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα. Πίος ὁ Β' διὰ τῆς ἐν Μαντούῃ μεγάλης συνόδου (1459) κατέκρινε πανηγυρικῶς τὰς τάσεις τῶν ἐν Πίζῃ, Κωνσταντία καὶ Βασιλείᾳ συνόδων. Ὁ Πίος οὗτος πρὶν γένην πάπας ἐκαλεῖτο Αἰνείας Σύλβιος. Ἐν Βασιλείᾳ ἦτο ὑπὲρ τῶν μεταρρυθμίσεων. Εἶχε δὲ γράψῃ πολλὰ ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ ἔργα, μυθιστόρημά τι καὶ ἐπιστολάς, ἀποκτήσας φήμην σπουδαίου συγγραφέως. Ἀλλὰ πάπας γενόμενος ἠναγκάσθη διὰ τινος Βούλλας νὰ ἀποδοκιμάσῃ πολλὰς φιλελευθέρους ἰδέας, ἃς ἄλλοτε εἶχεν ἐκφράσει, μὴ συμβιβαζομένας πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις ἐνὸς πάπα! « *Aeneam rejicite, Pium recipite!* » ἔλεγεν ἐν αὐτῇ « Τὸν

Αἰνεῖαν ἀφήσατε· δέχθητε δὲ τὸν Πιον !» Καὶ ὁ Πιος οὗτος καὶ οἱ πλείστοι πάπαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ (Κάλιξτος ὁ Γ') ἢ μετ' αὐτὸν ἀκμάσαντες (Παῦλος Β', Σηξ-τος Δ' καὶ λοιποὶ) ἐπεδίωκον τὸ σχέδιον τῆς ἐξεγέρσεως τῶν δυτικῶν λαῶν πρὸς καταπολέμησιν τῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν καταλαβόντων Τούρκων (1453), ἐλπίζοντες, ὅτι τότε θὰ ἐπετύγχανον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν ὑπὸ τὸν παπισμὸν. Ἄλλ' οἱ χρόνοι εἶχον μεταβληθῆ, ἡ φωνὴ τῶν παπῶν δὲν εὕρισκε πλέον ἡχὴν παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς ἡγεμόσιν. Οἱ μετὰ ταῦτα πάπαι μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀσήμαντοι καὶ ἐξηχραιωμένοι κατὰ τὸ πλείστον ἄνδρες, ὡς Ἰννοκέντιος ὁ Η' καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Γ'. Ὁ τὸν Ἀλέξανδρον διαδεχθεὶς Ἰούλιος Β' (1503—1513) δὲν ἐστερεῖτο ἀξίας. Ἡ ἀναβίωσις τῶν καλῶν τεχνῶν ἤρξατο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Οὗτος ἤρχισε τὴν οἰκοδομήν τοῦ ἀγίου Πέτρου. Ὁ περίφημος ζωγράφος Ῥαφαὴλ ἐκόσμησε τὰ δώματα αὐτοῦ δι' εἰκόνων, ὁ δὲ ἐπίσης ἐπισημότετος ζωγράφος, ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης Μιχαὴλ Ἀγγελος ἐλάμπρυνε διὰ τῶν ἀθανάτων ἔργων του τὴν παπικὴν σηξτινὴν καπέλλαν. Ἐνῶ δὲ τὸ πρῶτον συνεδέθη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐν τῇ συμμαχίᾳ τῆς Καμβράης, ἵνα καταρρίψῃ τὴν Βενετίαν, ἧς ἡ δύναμις ἦτο αὐτῷ ἐπιφοβός, ἐπειτα ἐκηρύχθη ὁ Ἰούλιος κατὰ τῶν Γάλλων, καταλαβόντων τὴν Λομβαρδίαν, καὶ ἐπολέμησεν αὐτοὺς λυσσωδῶς. Ὁ Ἰούλιος ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς μάχας, ἦτο δὲ γενναϊώτατος στρατηγός. Ἡ βιαιότης του καὶ ἡ τόλμη του ἐν τοῖς πολέμοις ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐν τινι σατύρᾳ γενομένη κατ' αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατόν του, λέγεται, ὅτι ἐλθὼν εἰς τὰς πύλας τοῦ παραδείσου ἐν οὐρανῷ, ἐπειδὴ ὁ Πέτρος ἠμπόδιζεν αὐτῷ τὴν εἰσοδὸν, ἔδωκεν αὐτῷ προβεσμίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας, εἰὰν δὲν ἠνοιγετο αὐτῷ ὁ παράδεισος, ἠπειλήσεν, ὅτι θὰ ἐπανήρχετο μετὰ 60 χιλ. ἀνδρῶν καὶ θὰ ἐξέβαλλεν ἐκεῖθεν κακῶς τὸν Πέτρον μετὰ πάντων τῶν ἀγίων του ! Ὁ Ἰούλιος ἦτο γεγεννημένος ἐκ φύσεως στρατάρχης μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος. Ἐν τῇ διοικήσει ἐθεώρει κατὰ τὰς τότε ἐν Ἰταλίᾳ κρατούσας ἰδέας ἐπιτετραμμένα πάντα τὰ μέσα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μακιαβέλη, πολλάκις δὲ ἠθέτησε τὸν λόγον του καὶ ἄς συνῆψε συνθήκας. Ἡ δύναμις δι' αὐτὸν ἦτο τὸ πᾶν, ἡ ἠθικὴ μηδέν. Ὁ κύριος σκοπὸς του ἦτο νὰ εὐρύνη τὸ

παπικόν κράτος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ ταύτης τοὺς ξένους. Ἐν αὐτῷ εἰδείχθη πρὸ πάντων τὸ ἄτοπον τῆς ἐνώσεως ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πάπα τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Τὸν πάπαν Ἰούλιον κατέστρεφεν ὁ βασιλεὺς Ἰούλιος. Ὁ δὲ τελευταῖος πάπας τῆς περιόδου τούτης Λέων ὁ Ἰ΄ ἦτο μὲν φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλλιτεχνίας, ὑπὲρ ὧν ἐδαπάνᾳ ἀφειδῶς τὸν ἐκκλησιαστικὸν πλοῦτον, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν ἀγάπην ἀληθῆ πρὸς τὴν θρησκείαν. Ὁ Λέων ἀνῆκεν εἰς τὸν ἐνδοξον Φλωρεντινὸν οἶκον τῶν Μεδίκων. Ὁ πατὴρ του Λορέντζος Μένδικος ἤρξεν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅπως ποτὲ ὁ Περικλῆς ἐν Ἀθήναις, γενόμενος τὸ κέντρον τῶν περιφημοτέρων ἐπιστημόνων καὶ καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην μετήνεγκεν ὁ Λέων καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου εἶχεν ἤδη ὁ Ἰούλιος Β΄ χαράξει τὴν ὁδὸν ταύτην. Τὸ μέγαρον τὸ ὅποσον ὁ Λέων ἤδη ὡς καρδινάλιος ἐκτίσεν ἐπὶ τοῦ Monte Pincio ἐν Ῥώμῃ, ἡ περίφημος Villa Medici, διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ἀξία θαυμασμοῦ διὰ τὸ κάλλος τῆς ὡς μουσειῶν τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Πόσον ἐτιμᾶτο ὁ Λέων ὑπὸ τῶν Οὐμανιστῶν δεικνύει ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐράσμου ἀφιέρωσις εἰς αὐτὸν τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Κ. Δ. Πρὸ πάντων ἐπόθει νὰ δοξάσῃ τὴν κυβέρνησίν του δι' ἔργων τῆς πλαστικῆς τέχνης. Ἡ ἀναβίωσις τῶν καλῶν τεχνῶν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν προστασίαν του. Καθὼς δὲ τὴν τέχνην, οὕτως ἠγάπα ὁ Λέων καὶ τὴν θήραν, τοὺς πότους καὶ τὰ παίγνια. Ὅ,τι δὲν ἠγάπα τόσο πολὺ ἦτο ἡ θρησκεία, πρὸς ἣν ἦτο μᾶλλον ἀδιάφορος, μὴ ἔχων σταθερὰν πίστιν εἰς τὰς ἀληθείας τῆς. Διὰ τοῦτο ἐλέγετο, ὅτι εἶπέ ποτε· «Πόσον ὠφέλησεν ἡμᾶς ὁ περὶ Χριστοῦ μῦθος!» Ἡ ἀπόλαυσις ἦτο ὁ κύριος πόθος του. Χάριν τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐλῆς του καὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ καλλιτεχνημάτων ἐσπατάλα τὸν ἐκκλησιαστικὸν πλοῦτον, πρὸς πορισμὸν τοῦ ὁποίου μετεχειρίζετο πάντα τὰ μέσα, ἰδίως δὲ τὴν πώλησιν τῶν ἀφέσεων, τὴν δούσαν ὡς γνωστὸν ἀφορμὴν ἵνα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐκραγῆ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ ἡ μεταρρύθμισις. Τοιοῦτος ὑπῆρξε Λέων ὁ Ἰ΄.

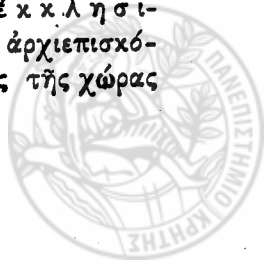
203.

Οἱ μητροπολίται καὶ ὁ λοιπὸς κλήρος.

Μετὰ τοὺς πάπας ἤρχοντο κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἱεραρχίας οἱ

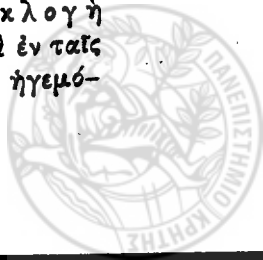

μητροπολίται. Οἱ μητροπολίται ἔλαβον ἐν ἀρχῇ ἐν ταῖς γερμανικαῖς ἐκκλησίαις μεγάλην δύναμιν. Ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν γερμανικῶν φύλων ἀντεπροσώπευον οὗτοι τὴν ἐνότητά τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας, ὅπως τῆς ὅλης ἐκκλησίας ὁ πάπας, ἐνῶ συγχρόνως ὡς μέλη τῶν ἐθνικῶν κοινοβουλίων ἐξήσκουν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Οἱ κατὰ τόπους ἡγεμόνες ἀνεγνώριζον ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς χώρας σπουδαίον στήριγμα καὶ ἰσχυρὰν ἐγγύησιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀνθίσταντο εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς χώρας εἰς πλειοτέρας μητροπολιτικὰς ἐδρας, ἢ ὅπου ἡ μεγάλη ἔκτασις τοῦ κράτους ἀπῆτει περισσοτέρους πρωτεύοντας ἐπισκόπους. ἀπέδιδον εἰς τὸν ἐπισημότερον αὐτῶν τὴν σημασίαν καὶ τὰ δικαιώματα ἐξάρχου (Primas). Οἱ πάπαι τούναντιον ἐσπούδαζον ὄλαις δυνάμεσιν ἐν πάσῃ μεγαλητέρα χώρα νὰ δίδωσι δύο ἢ τρεῖς τοῦλάχιστον μητροπολίτας, καὶ κατὰ δύναμιν νὰ ἐμποδίῃσιν τὴν σύστασιν γενικοῦ τῆς χώρας ἐξάρχου ἢ ἀρχιμητροπολίτου· διότι ἐν τῇ τοιαύτῃ συγκεντρώσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ὀλοκλήρου χώρας εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς διέβλεπον ἐγγὺς τὸν κίνδυνον, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἐξάρχος μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἤθελεν ἐπιθυμῆσαι νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ Ῥώμης καὶ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν θέσιν ἀνεξαρτήτου πατριάρχου. Ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐπεκράτει παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς Γαλλίας καὶ Γερμανίας ἡ πολιτικὴ ἐν τοῖς συνόροις τοῦ κράτους νὰ ἰδρῶσιν ἐπισκοπὰς καὶ ἀρχιεπισκοπὰς προορισμὸν ἐχούσας νὰ διαδίδωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὰς πλησίον εἰδωλολατρικὰς χώρας, συγχρόνως δὲ νὰ παρασκευάζωσι διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν κατάκτησιν αὐτῶν, ἢ ἐὰν αὕτη εἶχε προηγηθῇ, νὰ στηρίξωσι ταύτην. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐντολῆς ταύτης ἠδύναντο οἱ πάπαι προθύμως νὰ ἐπιδοκιμάζωσιν, ἀλλὰ φανερῶς ἀντέτεινον εἰς τὸ δεύτερον. Διότι ἐκάστη νεωστὶ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ κερδαίνουμένη χώρα ἔπρεπε κατ' αὐτοὺς νὰ τίθεται ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ πάπα. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι πᾶσαν κατέβαλλον σπουδήν, ἵνα τὰς νεωστὶ ἰδρυομένας ἐκκλησίας ἀποσπῶσιν ἀπὸ τῶν γερμανῶν ἐξάρχων καὶ δίδωσιν αὐταῖς ἴδιον ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαστικὸν ὄργανισμὸν ὑπὸ ἐπισκόπους καὶ ἀρχιεπισκόπους. Ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας τῆς χώρας

συνεδέοντο οἱ μητροπολίται οὗτοι ἢ ἑξαρχοὶ διὰ κοινοῦ συμφέροντος μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων καὶ ὑπερήπιζον τὴν πολιτικὴν αὐτῶν καὶ τὸν θρόνον των, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήλαυον καὶ αὐτοὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἡγεμόνων. Ὁ σύνδεσμος οὗτος τῆς πολιτικῆς καὶ μητροπολιτικῆς ἐξουσίας συνέτεινε πολὺ εἰς τὸ νὰ τηρῆ τὸν ἄλλον κληρὸν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν μητροπολιτῶν· διὰ τοῦτο ὁ ἄλλος κληρὸς προὔτιμα ἐνίστε τὸν ἄμεσον στενωτέρον μετὰ τοῦ πάπα σύνδεσμον. Ἡ τάσις αὕτη ὑπεστηρίχθη ἐκ Ῥώμης. Διὸ διὰ τῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων ὠριμάσασα, ἐσχηματίσθη κατὰ τοὺς χρόνους Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐκ τεταμένῃ τις συνωμοσία ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων, ἥ τις ἔτεινε νὰ ἀποσπάσῃ τελείως τὸν κληρὸν καὶ ἰδίως τοὺς ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν ἀπανταχοῦ μητροπολιτῶν καὶ νὰ θέσῃ αὐτοὺς ἄμεσως ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Πολλοὶ προὔτιμων τὴν μακρόθεν ἐνεργούσαν καὶ ἐπομένως χαλαρὰν ἐπίβλεψιν τῆς παπικῆς αὐτῆς ἢ τὴν ἄμεσον καὶ ἐπομένως αὐστηροτέραν τῶν μητροπολιτῶν. Τοὺς σκοποὺς τῶν τοιούτων ἠνύθουν φυσικῶς τῷ λόγῳ οἱ φιλόδοξοι πάπαι. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ψευδοσιδωρείων διατάξεων ἐξεφράσθησαν αἱ ἀρχαὶ αὗται ὡς παλαιόθεν δῆθεν ἰσχύουσαι, καὶ ἂν καὶ τὸ πρῶτον ἀπήνηται τοῦτο δυσχερείας πολλὰς, ἐπὶ τέλους αἱ ἀρχαὶ αὗται εἰσῆχθησαν εἰς τὸ γενικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Οὕτω κατὰ μικρὸν ἀπώλεσαν οἱ μητροπολίται καὶ αἱ περὶ αὐτοὺς σύνοδοι πᾶσαν σημασίαν καὶ, πᾶσα ἐξουσία συνεκεντρώθη εἰς χεῖρας τοῦ πάπα. Αἱ ἐν διαφόροις χώραις ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἐμηδενίσθησαν ἀποβαλοῦσαι πᾶσαν αὐτοδιοίκησιν καὶ αὐτονομίαν. Οἱ παπικὸι Vicarīi ἢ ἀπεσταλμένοι ἦσαν τὸ πᾶν καὶ ἤγον καὶ ἔφερον αὐτάς. Οὐδεμίαν σύνδοσιν ἐν αὐταῖς ἠδύνατο νὰ γείνη ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ πάπα. Αἱ causae majores σπουδαιότεραι ὑποθέσεις ἀνήκον αὐτῷ. Ἀπὸ δὲ τῶν συνόδων τούτων καὶ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων καὶ ἐν γένει ἀρχῶν ἠδύνατο νὰ γίνηται ἐκκλησίαις εἰς τὸν πάπαν, ὅστις ἀπεφάσιζεν ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως.

Ἐπὶ τοὺς μητροπολίτας ἴσταντο οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὑπ' αὐτοὺς οἱ ἐπίσκοποι. Ἡ κανονικὴ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων διὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐξέλιπε καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς ἐκκλησίαις ἐντελῶς. Οἱ βασιλεῖς καὶ λοιποὶ ἡγεμό-

νες διώριζον ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως τοὺς ἐπισκόπους. Λουδοβίκος ὁ Εὐσεβὴς ἀνενέωτε μὲν ἐπὶ τῆς ἐν Ἀάχῃ συνόδου τὴν κανονικὴν ἐκλογὴν διὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, ἀλλ' οἱ διάδοχοί του οὐδόλως προσεῖχον εἰς τὸν νόμον τοῦτον. Καθαίρεισι ἐπεβάλλετο συνήθως ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν ἢ διοικητικῶν συνόδων. Ὀλίγον βραδύτερον εἰσῆχθη τὸ σύστημα τοῦ παρὰ τῶν ἡγεμόνων διὰ περιβολῆς διὰ δακτυλλίου καὶ ἐγχειρίσεως βράβδου διορισμοῦ, ὅπερ ἐγένετο τοσοῦτων ἐρίδων αἴτιον μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ἕως ὃ κατηργήθη. Ἡ ἐκλογή ἔκτοτε ἐξηρτήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ πάπα. Π λ ο ὄ σ ι α ι ἐ π ι σ κ ο π α ἰ ἐ δίδοντο ἐν ἀρχῇ παρὰ τῶν βασιλέων καὶ εἰς εὐγενεῖς λαϊκοὺς, ὅπως ἔχωσιν ἀπλῶς τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, διψοῦντο δὲ ὑπὸ ἐπισκόπων ὡς ἀντιπροσώπων αὐτῶν! Κατὰ τὰς σταυροφορίας ἰδρύθησαν πολλαὶ καθολικαὶ ἐπισκοπικαὶ ἔδραι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὧν οἱ κάτοχοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν σταυροφόρων διετήρησαν τοὺς τίτλους τῶν ἐπὶ προσδοκίᾳ κρειττόνων καιρῶν, καὶ ἔξων ὡς βοήθοι καὶ ἀντιπρόσωποι ἄλλων ἐπισκόπων. Ἐπειτα δὲ ἐχειροτονοῦντο καὶ ἄλλοι διὰ τῶν αὐτῶν τίτλων τιμῆς μόνης ἕνεκα, καὶ οὕτως ἐγεννήθη τὸ σύστημα τῶν τιτουλαρίων ἐ π ι σ κ ό π ω ν i n p a r t i b u s (sc. infidelium). Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν πολλαῖς χώραις οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν καὶ κύριοι ἢ πολιτικοὶ ἢ ἡγεμόνες τῶν πόλεων, ἐν αἷς ἦσαν ἐπίσκοποι, ὑποκείμενοι εἰς τοὺς βασιλεῖς ἢ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀπολαύοντες πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποβεβλημένοι εἰς πάντα τὰ βάρη τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξεστράτευσον συχνάκις ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ αὐτῶν. Συνέδεον λοιπόν, ὅπως καὶ ὁ πάπας, πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Ὁ ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους κ λ η ρ ο ς, λαμβανόμενος ἐν μέρει ἐκ δουλοπαροίκων, ἐξηρτᾶτο συνήθως δουλικῶς ἐκ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἔστερετο πολλάκις καὶ τῆς στοιχειωδεστάτης μαθήσεως. Ὁ διορισμὸς του ἐγένετο διὰ τοῦ ἐπισκόπου. Οἱ κτίτορες ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηρίων ἐπεφυλάττοντο ἐνίοτε ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀπογόνοις τῶν τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐφημερίου. Οἱ κ λ η ρ ι κ ο ἰ δὲν ἠδύναντο νὰ δικάσῃσιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπισκόπου, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐδικάζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου, καὶ ὡς ἐν ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ ὑπὸ τοῦ πάπα.

204.

Οἱ μοναχοί.

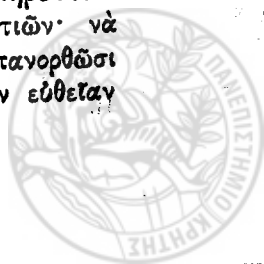
Alembert, Histoire des Moines etc. Paris 1768.

Πειθήνια ὄργανα τῶν παπῶν ὑπῆρξαν οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως, οἵτινες πανταχοῦ προθυμότατα εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ, καθ' ὅσον λαμβάνοντες παρ' αὐτοῦ διάφορα προνόμια ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς πολιτικούς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τὸν κληρον τῶν διαφόρων καθολικῶν χωρῶν. Ἦτο δὲ ἡ σημασία καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν μεγίστη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Προήρχετο δὲ ἡ σημασία καὶ δύναμις αὐτῶν αὕτη καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν μοναστηρίων των καὶ ἐκ τοῦ ἀνυπολογίστου πλοῦτου, ὃν ἐπεσώρευσαν κατὰ μικρὸν εἰς τὰς χεῖράς των, καὶ ἐκ τῆς παιδείας πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ τῆς ἱκανότητος καὶ ἐπιρροῆς, ἣν κατώρθουν νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τῶν παπῶν, τῶν ἡγεμόνων καὶ λαῶν τῆς δύσεως. Οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βενεδίκτου καὶ τοῦ Κασσιόδωρου δὲν περιωρίζοντο, ὅπως οἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ μοναχοί, εἰς θρησκευτικὰ ἀσχήσεις καὶ προσευχάς, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὸν πρακτικὸν καὶ δραστήριον χαρακτήρα τῶν δυτικῶν λαῶν ἐζήτουσαν, ὄργανιζόμενοι εἰς τάγματα, νὰ ὑπηρετῶσι πρακτικῶς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινωσίαν καὶ νὰ ἐπιδρῶσιν ἐν γένει ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας ἦτο εὐκόλος, διότι καὶ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ κληρὸς ἦτο ἄγαμος, ὥστε μικρὰ ἦτο ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τούτου. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοὶ ἀνέλαβον εἰς χεῖράς των. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἠύξησεν ἐτι μᾶλλον ἡ σημασία τῶν μοναχῶν ἐν τῇ δύσει καὶ ἡ δύναμις των ἀπέβη πανίσχυρος. Εἰς τοῦτο συνέτεινε μεγάλως τὸ ὅτι τὰ πλεῖστα μοναστήρια διετήρουν σχολὰς. Τοῦτο ἐπέβαλεν αὐτοῖς ὡς καθήκον ὁ μέγας Κάρολος. Αἱ σχολαὶ αὗται τελειοποιηθεῖσαι μετεβλήθησαν πολλαχοῦ εἰς πανεπιστήμια. Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν παπῶν, ἐπισκόπων καὶ θεολόγων ἀνῆκον εἰς τὰ μοναχικὰ τάγματα τῆς ἐποχῆς ταύτης. Οἱ μοναχοὶ διηροῦντο, ὡς εἴπομεν, εἰς τὰ γμάτα, διακρινόμενα διὰ τῆς διαφορῆς ἐνδυσμασίας τῶν μελῶν των. Ἐκαστὸν δὲ γμάμα, εἰς δ' ἀνῆκον πολ-

λά μοναστήρια ἐν διαφόροις χώραις ὑπάρχοντα, ἐπεδίωκεν ὠρισμένον τιὰ σκοπόν, πῶχ. τὴν καταπολέμησιν τῶν αἰρετικῶν, τὴν διάπλασιν τοῦ λαοῦ, τὴν περιθαλψιν τῶν πασχόντων. Πολλαχού τὰ προνομιοῦχα ταῦτα τάγματα παρενέβαινον εἰς τὸ ἔργον τῶν ἐγκοσμίων κληρικῶν ἡμερῶν, οὓς παρηγκώνιζον καὶ ἔτεινον νὰ ἐξευτελιζῶσιν, ὅπως ὑψῶσιν ἑαυτοῦς. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνεφάνησαν τότε ἐν τῇ δύσει πολλὰ νέα μοναχῶν τάγματα, τὰ μὲν ὡς μετερρυθμισμένοι κλάδοι τοῦ ἀρχαίου τάγματος τῶν Βενεδικτίνων, τὰ δὲ καὶ ὡς ὅλως νέα μετὰ νέου ὀργανισμοῦ. Καθ' ἐκάστην ἰδρύοντο νέα μοναστήρια νῦν ἐν αὐταῖς ταῖς πόλεσι. Τὰ μοναστήρια συνεδέοντο μετ' ἀλλήλων ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ προτύπου μοναστηρίου ἐκαστοῦ τάγματος, τοῦ ὁποίου τὸν κανονισμόν ἠκολούθουν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ σύνδεσμοι ὠνομάσθησαν Congregationes. Ἀρχαιότατον καὶ σπουδαιότατον ἦτο τὸ τάγμα τῶν Κλουνιαῶν ἐν Γαλλίᾳ, οἵτινες πολὺ ἐσπούδασαν πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας νὰ ἀνυψώσωσι τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς καταπτώσεως τοῦ Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνος Ἐπειτα δὲ ἀξιοσημείωτον εἶναι καὶ τὸ τάγμα τῶν Καμαλδουλίνων ἐν Ἰταλίᾳ καὶ μάλιστα τὸ τοῦ Κλαιρβῶ, ἐν Γαλλίᾳ οὗτινος δὲ μοναχοὶ καὶ Βερναρδιανοὶ καλοῦνται. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἔλαβε τοιαύτην ἀνάπτυξιν τὸ τάγμα τοῦτο, ὥστε ἤρθημι 2 χιλ. ἀνδρῶν καὶ 6 χιλ. γυναικείων μοναστηρίων. Ἐπίσημον τάγμα ἦσαν καὶ τὸ τῶν Κιστερσιανῶν, ἐν Γαλλίᾳ καὶ τοῦτο. Σπουδαῖα τάγματα ἦσαν καὶ τὰ τῶν Καρμηλιτῶν καὶ Καρθασίων. Οἱ Καρμηλίται ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι τὸ πρῶτον μοναστήριόν των ἰδρύθη ἐπὶ τοῦ ὄρους Καρμήλου ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ τῶν σταυροφορικῶν πολέμων (1156). Ὅτε δὲ ἐκυριεύθη πάλιν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν ἡ ἀγία γῆ, ἀπῆλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ δύσει. Οἱ δὲ Καρθάσιοι ἔζων βίον αὐστηρότατον. Κατάκλειστοι μένοντες ἐν κεχωρισμένοις κελλίοις ὑπεχρεοῦντο εἰς σιγῆν, ἐλάμβανον δὲ ἐλαχίστην τροφήν, ἐφόρουσαν τρίχινον μετανοούντων ἐνδύμα καὶ ὑπέβαλλον ἑαυτοῦς εἰς μαστιγώσεις καὶ ἄλλας σκληραγωγίας καὶ στερήσεις.

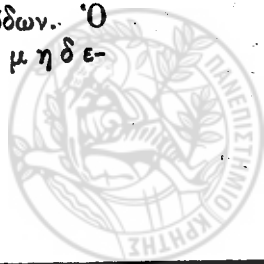
Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότατα πάντων ὑπῆρξαν τὰ δύο τῶν ἐπαιτῶν τάγματα, τῶν Φραγκισκανῶν καὶ Δομινικανῶν, οὓς ἐμιμήθησαν μετὰ ταῦτα καὶ οἱ Αὐγουστινιανοί. Τὰ τῶν ἐπαιτῶν τάγματα προῆλθον ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς τελείας ἐφαρμογῆς τῆς εὐχῆς τῆς πτωχείας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ

ένος τῶν ταγμάτων τούτων Φραγκίσκος κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως Ἀσσιζίου τῆς Οὐμβρίας (έγενν. 1182). Τὸ εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου εἰς τὸ κήρυγμα ἄνευ ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, ἄνευ πῆρας καὶ βάρδου κατὰ λέξιν ἐνοηθέν, ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ πρῶτον τὴν ιδέαν νὰ ἀφήσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ διέλθῃ ἐπαιτῶν διαφόρους χώρας καὶ κηρύττων μετάνοιαν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καταρώμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ λαοῦ περὶ μὲν ὡς παράφρων σκαυπτόμενος, περὶ δὲ ὡς ἅγιος τιμώμενος. Ὁ βίος του ἦτο θαῦμα αὐταπαρνήσεως καὶ τελείας ἀφοσιώσεως εἰς τὸν Θεόν. Εὐρῶν δὲ πολλοὺς ὁπαδοὺς, ἐσχημάτισε ταχέως ἰδίων μοναχικῶν τάγμα (1212), τὸ ὁποῖον ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ὀνωρίου τοῦ Γ' (1222), λαβὼν τὴν ἀπεριόριστον ἀδειαν τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ποιμαντορίας τοῦ λαοῦ. Γρηγόριος ὁ Θ' ἐκήρυξε τὸν Φραγκίσκον ἅγιον ἤδη τῷ 1228. Τὸν βίον τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ τάγματος Φραγκίσκου πλὴν ἄλλων ἀρχαιοτέρων συνέγραψαν κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ὁ Hase καὶ ὁ Sabatier. Πολλὰ λεπτομέρειαι αὐτοῦ εἶναι περιεργόταται καὶ ἀξίαι μνείας. Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἦτο πλήρης στερήσεων. Τὴν τροφήν του εὗρισκε περιφερόμενος καὶ ἐπαιτῶν. Κέντρον του ἦτο ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Ἀσσιζίου διὰ συνεισφορῶν ἰδρυθεῖσα ἐκκλησία Portiuncula, ὅπου ἔζη ὡς ἐρημίτης ἐνδεδυμένος βράσον, ἐξωσμένος δερματίνῃ ζώνῃ, ἔχων σανδάλια εἰς τοὺς πόδας, βαστάζων σάκκον καὶ κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ βακτηρίαν. Πολλοὶ ζῶντα αὐτὸν ἐτίμων ὡς ἅγιον. Βραδύτερον ἀπέβαλε καὶ τὰ σανδάλια ὡς πολυτέλειαν καὶ ἐξώσθη διὰ σχοινίου, ἀπέρριψε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν σάκκον καὶ τὴν βακτηρίαν ὡς περιττὸν πλοῦτον καὶ οὕτως ἤρξατο κηρύττων ἐν ταῖς ὁδοῖς πανταχοῦ μετάνοιαν διὰ γλώσσης ἀπλῆς μὲν, ἀλλὰ συγκινούσης τὰς καρδίας τῶν ἀκρωμένων. Ἐφρόνει δὲ ὅτι οὕτω θὰ ἐπανῆγε τὸν ἀρχαῖον ἀπλοῦν ἀποστολικὸν χριστιανισμόν. Κατὰ μικρὸν προσῆλθον αὐτῷ ὡς μαθηταὶ πολλοί, οἵτινες περιερχόμενοι διαφόρους πόλεις καὶ κώμας ἐδίδασκον μετάνοιαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Φραγκίσκου καὶ ζῶντες ἐξ ἐπαιτείας ἐν τελείᾳ πτωχείᾳ. Οἱ πρῶτοι μαθηταὶ του ἦσαν 11, εἶτα ἐγένοντο ἀναρίθμητοι. Αἱ συμβουλαὶ τοῦ Φραγκίσκου πρὸς τοὺς μαθητάς του ἦσαν νὰ διέρχωνται τὰς διαφόρους χώρας μηδὲν ἔχοντες ὡς ὁ υἶδς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κηρύττοντες εἰρήνην τοῖς πᾶσι καὶ μετάνοιαν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· νὰ περιθάλπωσι τοὺς πάσχοντας καὶ πληγωμένους· νὰ ἐπανορθῶσι τοὺς εἰς σφάλματα πίπτοντας καὶ νὰ ἐπανάγωσιν εἰς τὴν εὐθείαν

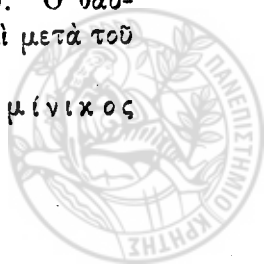
τοὺς πλανωμένους· νὰ ἦναι ἀμέριμοι καὶ νὰ ἔχωσιν ὑπομονὴν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἔχοντες τὴν πεποιθήσιν των εἰς τὸν Θεόν· νὰ εὐλογῶσι τοὺς διώκοντας αὐτοὺς καὶ νὰ εὐχαριστῶσι τοὺς ὑβρίζοντας αὐτούς. Ζῶν ἔτι ὁ Φραγκίσκος εἶδε τοὺς μαθητάς του ἠύξημένους εἰς 5000! Τὴν τελείαν πτωχείαν συνίστα τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὡς τὴν κυριωτάτην ἀρετὴν, ἥς ἀνευ οὐδὲν θὰ ἐπετέλει τὸ τάγμα των. Ἦθελε δὲ νὰ μὴ προσποιῶνται τοὺς μελαγχολικοὺς καὶ τεθλιμμένους, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα αὐτῶν νὰ ἦναι φαιδρὰ καὶ νὰ χαίρωσιν ἐν Θεῷ φιλόφρονες φαινόμενοι πρὸς πάντας. Ὁ Φραγκίσκος ἐκ ἤρυσσε κυρίως ἐν ὑπαθρῷ, λίαν ἀπλῶς, ἀλλ' οἱ λόγοι του ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς θερμοτάτης καρδίας του καὶ ἀποπνέοντες ἀκραίφνεστάτην ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, ἐνεποιοῦν τὴν ἐντύπωσιν ἄνωθεν ἐμπνευσμένων λόγων. Ὡμίλει ἐκ τοῦ προχοίρου καὶ ἀνευ προπαρασκευῆς μεγάλης, ὅπως αἱ λέξεις ἤρχοντο εἰς τὸ στόμα του. Ὅτε ἠθέλησέ ποτε νὰ ὀμιλήσῃ ἐνώπιον τοῦ πάπα Ὀνωρίου λόγον προπαρασκευασμένον, ὃν εἶχεν ἀπομνημονεύσει, μόλις ἤρχισε καὶ ἐλησμόνησε τὰ πάντα. Ζητήσας συγγνώμην διὰ τοῦτο ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ ὡς συνήθως ἤξευρε, τότε δὲ ὁ λόγος του ἔρρευσε πλήρης δυνάμεως καὶ κατέπληξε πάντας, ὥστε ὁ μέγας σχολαστικὸς θεολόγος Βοναθεντούρας λέγει, ὅτι ἐνόμιζέ τις ὅτι ἐλάλει θεόπνευστος ἀνὴρ. Ὁ Φραγκίσκος ἐποίησε καὶ πολλοὺς ὕμνους ἐκφράζοντας ζωηροτάτην εὐσέβειαν. Περίφημος εἶναι ὁ ὕμνος *Cantico del sole* ὕμνος τοῦ Ἥλιου, ἐν ᾧ καλεῖ τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην, τὰ ἄστρα καὶ πᾶσαν τὴν φύσιν πρὸς ὕμνον τοῦ Θεοῦ. Ὁ Φραγκίσκος ἡγάπα τὴν φύσιν καὶ ἰδίως τὰ πτηνὰ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ὡς ἀδελφοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἔχοντα τὸν αὐτὸν πατέρα. Ἡμέραν τινὰ ψυχρὰν ἔδωκε τὸ ἱμάτιόν του, δι' οὗ ἦτο ἐνδεδυμένος, ἵνα ἐξαγοράσῃ καὶ σῶσῃ ἀρνίον τι ἔτοιμον εἰς σφαγὴν. Στραφεὶς δὲ ποτε πρὸς τὰ πτηνὰ τὰ περιπτάμενα περίξ του, ἐνῶ ἐδίδασκεν, εἶπε πρὸς αὐτά· «Πτηνὰ μου, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, αἰνέσατε καὶ ὑμεῖς τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός, ὅστις ἔδωκεν ὑμῖν τὰ πτερά πρὸς ἐνδυμασίαν, τὰς δὲ πτέρυγας, ὅπως πετᾶτε, καὶ ἐπλασεν ὑμᾶς οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἔχητε ἀνάγκην οὐδενὸς πράγματος, ἐδημιούργησε δὲ ὑμᾶς ὡς προνομιούχα μεταξὺ τῶν πλασμάτων του καὶ ἔδωκεν ὑμῖν ὡς τόπον διαμονῆς τὸν καθαρὸν ἀέρα, διατηρεῖ δὲ ὑμᾶς καὶ τρέφει χωρὶς νὰ ἀναγκάζησθε νὰ σπεύρητε καὶ νὰ θερίζητε». Τόσον ἡγάπα τὰ πτηνὰ καὶ τόσον οικείως προσεφέρετο πρὸς αὐτά. Ὁ Φραγκίσκος ἡγάπα πολὺ τὴν προσευχὴν. Προσευχό-

μενος δὲ συνεκινεῖτο τοσοῦτον, ἀναλογιζόμενος τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων πάθη τοῦ Κυρίου, ὥστε παύων τὴν προσευχὴν του, εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς δακρυβρέκτους καὶ ἐρυθροὺς. Εὐσεβῆς τις ἀνὴρ εὖρέ ποτε αὐτὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προσευχόμενον, κλαίοντα καὶ στενάζοντα. Ἐρωτᾷ λοιπὸν αὐτὸν τί ἔχει καὶ θρηνεῖ; Ἐκεῖνος δ' ἀπήντησε: «Κλαίω διὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου ἡμῶν». Ὁ λαὸς ἀπέδιδεν αὐτῷ διάφορα θαύματα. Τοιαῦτα δὲ ὡς γινόμενα διηγοῦνται οἱ βιογράφοι του καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ὅπου ἀπεδήμουν κατ' ἔτος πλῆθος προσκυνητῶν. Οἱ βιογράφοι του λέγουσιν, ὅτι ἔφερον ὡς ἐκ θαύματος ἐν ταῖς χερσὶ, τοῖς ποσὶ καὶ τῇ πλευρᾷ αὐτοῦ στίγματα ὡς πληγῶν σημεῖα ὡς ὁ Χριστὸς ὁ προσηλωθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἐπλήγωνον τότε τινὲς ἑαυτοὺς, ἵνα συμπάσχωσι τῷ Χριστῷ καὶ ὁμοιάσωσι αὐτῷ καὶ κατὰ τοῦτο. Τοῦτο εἶχε πράξει πιθανῶς καὶ ὁ Φραγκίσκος καὶ ἡ παράδοσις ἐζήτει κατὰ θαυμαστὸν τρόπον νὰ ἐξηγήσῃ προελθόντα αὐτῷ τὰ στίγματα ταῦτα. Ἡ ἐν τῇ πατρίδι του Ἀσσιζίῳ ἐκκλησία τῆς Portiuncula, ὅπου διέτριβε συνήθως ὁ Φραγκίσκος, ἀπέκτησε παρὰ τοῦ πάπα τὸ πρόνομιον νὰ παρέχη ἀφεςιν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν πᾶσι τοῖς ἀποδημοῦσιν εἰς αὐτὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς αὐτῆς. Ὅστις δηλ. καθολικὸς τῇ 2 αὐγούστου ἐκάστου ἔτους ἐξομολογηθῆ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ἀφίενται αὐτῷ πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι. Ἄλλοτε μεγάλα πλῆθη καθολικῶν προσκυνητῶν κατ' ἔτος προσήρχοντο εἰς τὴν πανηγυριν ταύτην. Ἀκόμη κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα τὸν Αὐγούστον συνέρρεον περὶ τὰς 100 χιλ. προσκυνητῶν κατ' ἔτος! Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει μικρὸς κήπος πλήρης ῥόδων. Περὶ τῶν ῥόδων τούτων διηγείται ἡ παράδοσις, ἣν ἡ εὐσεβῆς φαντασία τοῦ λαοῦ ἐπλασε, τὰ ἐξῆς. Ὅτε ὁ ἅγιος Φραγκίσκος ἐν νυκτὶ Ἰανουαρίου προσηύχετο ἐν τῷ κελίῳ του, προσῆλθέ τις αὐτῷ πειράζων καὶ λέγων: «Φραγκίσκε, εἶσαι ἀκόμη νέος καὶ ἔχεις ἀκόμη πολὺν καιρὸν νὰ μετανοήσῃς διὰ τὰ ἁμαρτήματά σου: διὰ τί βασανίζεσαι πρὸ τοῦ καιροῦ ἀγρυνῶν καὶ προσευχόμενος; ἀπόλαυσον τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου!» Ὁ Φραγκίσκος τότε ἵνα κταπολεμήσῃ πάντα πειρασμὸν τοιούτων ἀκολάστων σκέψεων, ἀποβαλὼν τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ἐρρίφη εἰς τὰς ἀκάνθας, ὧν πλήρης ἦτο ὁ πλησίον ἀγρός, ὅστις ἐκ τοῦ αἱματός του ποτισθεὶς ἀπέδωκε μετ' ὀλίγον λευκά καὶ ἐρυθρά ῥόδα. Οὕτω συνέβη, ὥστε ὁ ἀγρός οὗτος νὰ κοσμηθῆται πάντοτε διὰ ῥόδων. Ὁ Φραγκίσκος ἠθέληεν, ἵνα οἱ μαθηταὶ του μηδε-

μίας ἐχωσιν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἐπαι-
 τῶσι τὸν ἄρτον αὐτῶν. Ἐν τούτοις παρέστη ἀνάγκη ταχέως κατοικίας χάριν τῶν ἀδελφῶν. Ἡλίας ὁ ἐκ Κορθῶνης, τοῦ Φραγκίσκου ὁ ἀγαπητότατος μαθητῆς, ἐπεχείρησεν ἤδη ζῶντος τοῦ Φραγκίσκου νὰ κτίσῃ εὐρυχωρότατα οἰκήματα χάριν τῶν φραγκισκανῶν μοναχῶν, οἵτινες ταχέως εἰς χιλιάδας ἠυξήθησαν καὶ κατὰ χιλιάδας συνήρχοντο εἰς τὰς γενικὰς συνελύσεις. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιθέτου ἐντελῶς ἀκτήμονος μερίδος ἦτο ὁ Ἀντώνιος ὁ ἐκ Παδοῦης, ὅστις ἐκέκτητο ἑκτακτον εὐγλωττίαν, ἐκήρυτε δὲ ἐν Νεαπόλει κατὰ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν χρηματιστῶν καὶ καπήλων. Ἡ διάστασις μεταξὺ τοῦ Ἡλία καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτων ἐν τῷ τάγματι. Οἱ μὲν, οἱ ζηλωταί, οἱ πνευματικοὶ Spirituales, δὲν ἤθελον νὰ ἐχωσιν οὐδεμίαν ἔστω καὶ κοινήν ἰδιοκτησίαν, οἱ δὲ ἄλλοι οἱ Fratres de communitate ἐθεώρουν τὴν κοινήν ἰδιοκτησίαν ἐπιτετραμμένην, διότι τοῦτο δὲν εἶναι κυρίως εἰπεῖν ἰδιοκτησία. Οἱ Φραγκισκανοὶ διεκρίθησαν μᾶλλον ὡς πνευματικοὶ καὶ ἐπενήργησαν μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἡ ὡς κήρυκες τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας. Ἡ πρὸς τὰ ἐγκόσμια περιφρόνησις, ἥτις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐθεωρεῖτο ἡ ὑψίστη ἀρετὴ, ἡ ἀνυπόκριτος ταπεινοφροσύνη, ἡ ζωηρότης καὶ θερμότης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, ἅτινα διεκρίνον τοὺς πρῶτους Φραγκισκανοὺς, ἐνεποίησαν τὸ πρῶτον μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δύσεως καὶ ἐδῶκαν αὐτοῖς τὸ τιμητικὸν ὄνομα τοῦ σεραφικοῦ τάγματος. Εὐσεβὴς τις παρθένος ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως καταγωμένη ἡ ἁγία Κλάρα, ἰδρύσει τὸν γυναικεῖον κλάδον τοῦ τάγματος, εἰς ὃ ἐδῶκεν αὐτὸς ὁ Φραγκίσκος κανόνας. Καὶ οἱ Τερτσιάριοι εἶναι παράρτημα τῶν Φραγκισκανῶν. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον αὐστηρὸν καὶ πλήρη στερήσεων βίον μόνον ὀλίγοι τῶν Φραγκισκανῶν ἠκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα. Οἱ πλεῖστοι μετὰ ταῦτα περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζον εἰμὴ πῶς τὰ μοναστήρια τῶν νὰ καθιστῶσι πλοῦσια καὶ νὰ ζῶσιν ἐν εὐπορίᾳ καὶ οὕτως ἀπώλεσαν τὴν εἶχον ἐν ἀρχῇ φήμην καὶ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν λαῶν, ἥτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς τελείας αὐταπαρνήσεως, ἐντελοῦς πτωχείας καὶ αὐστηροτάτης ἐγκρατείας τῶν. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτοὺς κατὰ μικρὸν ἐξέλιπε καὶ μετὰ τοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἡ δύναμις.

Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν Δομίνικος

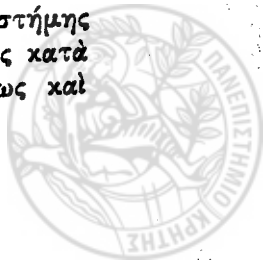
ἦτο Ἰσπανός, ὅστις ἐγεννήθη τῷ 1170, ἦτο δὲ ἀνὴρ συνετός καὶ πεπαιδευμένος. Ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Οὐαλεντίας. Ὁ ζῆλος τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων ὤθησεν αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ μετὰ τινῶν βοηθῶν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπως μετ' ἀποστολικῆς ἀπλότητος καὶ αὐταπαρνήσεως ἐνεργήσωσι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν αἰρετικῶν Ἀλβιγιῶν. Τῷ 1215 ἦλθεν εἰς Ῥώμην. Ἰννοκέντιος ὁ Γ' καὶ μετ' αὐτὸν Ὀνώριος ὁ Γ' ἐπεκύρωσαν τὸ τάγμα του. Οὕτως ἔλαβε καὶ τὸ τάγμα τοὔτο τὴν ἀδειαν, ἵνα πανταχοῦ δικαιοῦται νὰ κηρύττῃ καὶ νὰ ἀκροᾶται τῆς ἐξομολογήσεως, ἰδίως δὲ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ἀνέλαβε δὲ ταχέως τὸν τρόπον τοῦ ζῆν τὸν κατὰ τοὺς Φραγκισκανοὺς. Καὶ τὸν Δομίνικον ἀνεκήρυξεν ἅγιον Γρηγόριος ὁ Θ'. Ὁ Δομίνικος εἶχεν ἐξωτερικὸν παράστημα ἀξιοκρεπέες, ἀπὸ νεαρᾶς δὲ ἡλικίας ἔδωκε δείγματα φιλοανθρωπίας. Ὡς φοιτητῆς ἐν Οὐαλεντίᾳ, πωλήσας κατὰ τινα λιμὸν πᾶν ὅ, τι εἶχεν ἔτρεφεν ἐκ τοῦ οὕτω πορισθέντος χρήματος τοὺς πτωχοὺς. Εἶχε δὲ σφοδρὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως καὶ ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησίς του ἦτο νὰ διδάσκῃ αἰρετικούς, ὅπως ἐπιστρέψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο τὸν σκοπὸν τοῦτο τῆς διὰ κηρύγματος ἐπιστροφῆς τῶν αἰρετικῶν εἶχε πάντοτε καὶ μετὰ ταῦτα τὸ τάγμα ὡς κύριον. Ἐνόμιζε δὲ τὴν παιδείαν τῶν Δομινικανῶν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ὁ ἀπλούστερος Φραγκίσκος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεπεν εἰμὴ μόνον τὸ ψαλτήριον καὶ τὰ εὐαγγέλια, θεωρῶν πᾶν ἄλλο βιβλίον περιττὸν, ὁ Δομίνικος παρήγγελλε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπὶ 9 ἔτη νὰ σπουδάζωσι φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐθαύμασε τὸ παράδειγμα τοῦ Φραγκίσκου, διὰ τοῦτο ἠσπάσθη καὶ αὐτὸς τὴν τελείαν πτωχείαν καὶ ἐπέβαλε ταύτην τοῖς μαθηταῖς του, διότι ἐπίσθη ὅτι μόνον τοιαύτην αὐταπαρνήσιν δεικνύοντες ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσιν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πλήθη. Ὅτε εἶχεν ἔλθει ὁ Δομίνικος εἰς τὴν ἐν Λατεράνῳ σύνοδον εἰς Ῥώμην τῷ 1212, μείνας τὴν νύκτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου, εἶδε τὸ ἐξῆς ὄραμα. Εἶδε τὸν Χριστὸν ἀπειλοῦντα νὰ ῥίψῃ τρεῖς λόγχας κατὰ τοῦ κόσμου, κατὰ τῶν ὑπερηφάνων, τῶν ἀκολάστων καὶ τῶν πλεονεκτῶν. Ἄλλ' ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ φεισθῇ ἐκείνων, οὓς ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ αἱματός του. Ἐκεῖνος ἀπαντᾷ «Δὲν βλέπεις πόσα ἄδικα πράττουσιν; Ἡ δικαιοσύνη μου δὲν δύναται νὰ ἀφήσῃ τοιαῦτα κακὰ ἀτιμώρητα.» Τότε λέγει πρὸς

αὐτὸν ἢ μήτηρ του· «Σὺ δὲ τὰ πάντα εἰδὼς γνωρίζεις πῶς νὰ ἐπιναγάγῃς αὐτοὺς εἰς τὴν εὐθείαν. Ἐχω πιστὸν δούλον, τὸν ὁποῖον θὰ πέμψῃς, εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κηρύξῃ τὸν λόγον σου καὶ θὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς σέ. Ἐχω δὲ καὶ ἄλλον τινά, τὸν ὁποῖον θὰ δώσῃς εἰς βοήθειάν του.» Καὶ ταῦτα λέγουσα δεικνύει αὐτῷ τὸν Φραγκίσκον καὶ τὸν Δομίνικον. Τὰ δύο τῶν ἐπαιτῶν τάγματα ἐξηπλώθησαν ταχέως καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ἐκαστὸν αὐτῶν εἶχε τὸν ἀρχηγὸν του ἐν Ῥώμῃ, ἐν ἐκάστῃ δὲ χώρᾳ προϊστάμενον καὶ ἐν ἐκάστῳ μοναστηρίῳ τὸν ἀνώτερόν του. Οἱ Δομινικανοὶ ἡσχολοῦντο εἰς τὰ γράμματα, διότι κύριον ἔργον των ἦτο τὸ κήρυγμα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὁρθῆς διδασκαλίας κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ἐχρησίμευον δὲ καὶ ὡς ἱεραπόστολοι. Αὐτοὶ ἐλάμβανον καὶ τὰς ἐπισημοτάτας θεολογικὰς ἑδρας ἐν τοῖς πανεπιστημίσις. Κατὰ τοῦτο ὑπελείποντο οἱ Φραγκισκανοὶ, οἵτινες ἐζητοῦντο μᾶλλον ὡς πνευματικοί. Τὸ μέγα σέβας τοῦ λαοῦ πρὸς τὰ τάγματα ταῦτα ἤγειρε τὸν φθόνον πρὸς αὐτὰ τοῦ ἐπιλοῖπου κλήρου, καὶ ἡ ἐπιρροή των ἐπὶ τῶν πανεπιστημίων τὴν ἀντιζηλίαν τῶν πεπαιδευμένων. Οἱ ἐξοχώτεροι σχολαστικοὶ θεολόγοι προήλθον ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων. Ἡ φήμη αὐτῶν κατέπεσεν, ὅτε ἀμάθεια καὶ διαφθορὰ κατέλαβεν αὐτὰ. Εἰς τὴν πτώσιν δὲ ταύτην συνετέλεσαν καὶ τὰ ἀμοιβαῖα μίσση, τὰ ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἐγεννήθησαν μετὰ τῶν δύο ταγμάτων ἕνεκα τῶν συμφερόντων των.—Εἶδος μοναχῶν ἦσαν καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ἀναφαινόμενοι ἐν τῇ δύσει Βεγγίνοι καὶ οἱ Βεγάρδοι, οἵτινες ἀπετέλουν ἐλευθέρας ἀσκητικὰς κοινότητας ἐκ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες ἀνελάμβανον τὰς μοναχικὰς εὐχὰς τῆς πτωχείας, τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς παρθενίας οὐχὶ διὰ βίου, ἀλλ' ἐφ' ὅσον χρόνον μόνον ἤθελον, ἦσαν δὲ ἐλεύθεροι νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν κόσμον καὶ συνάπτωσι καὶ γάμον. Διὰ τῆς ἐργασίας των ποριζόμενοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἡσχολοῦντο καὶ εἰς διαφόρους φιλανθρωπικὰς ἐνασχολήσεις. Βραδύτερον παρεισέδυσαν παρ' αὐτοῖς αἰρετικαὶ δοξασίαι, διὸ καὶ παρὰ τῶν παπῶν καὶ παρὰ τῆς ἱεράς ἐξετάσεως κατεδιώχθησαν. Λείψανα αὐτῶν σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βελγίῳ. Ὅμοιοι αὐτοῖς ἦσαν καὶ οἱ Λολλάρδοι, οἱ μετὰ ταῦτα ἀναφανέντες.

Τὰ μοναστήρια ἐν τῇ δύσει ἀπέβησαν πλουσιώτατα, καθὼς καὶ αἱ ἐκκλησίαι. Ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ πλοῦτου τούτου ἦσαν δωρεαί. Οἱ ἡγεμόνες δὲν ἐγνώριζον μέτρον καὶ ὄριον ἐν ταῖς

δωρεαῖς αὐτῶν, καὶ πλοῦσοι κτηματῖαι ἠμιλλῶντο πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν πρὸς τὰ μοναστήρια γενναιοδωρίαν. Ἄφορμαὶ δὲν ἐλειπόν ποτε. Ἡ θεραπεία ἀσθενείας τινός, ἡ σωτηρία ἀπὸ κινδύνου, ἡ γέννησις τέκνου καὶ τὰ ὅμοια ἀπέφερον εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια συνήθως δωρεάν τινα. Ἡ προθυμία αὕτη πρὸς δωρεὰς ὑπεθάλλετο φυσικῶ τῷ λόγῳ ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Νέαν αὐξήσιν ἐλάμβανεν ἡ μοναστηριακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἔπειτα καὶ διὰ τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν τῶν μοναχῶν καὶ κληρικῶν, ἃς μετὰ θάνατον ἐκληρονόμου τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν. Ἐπειτα οἱ πιστοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ προσφέρωσι τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δέκατον τῶν προϊόντων αὐτῶν, τὸ ὁποῖον δι' ἐπικλήσεως τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας ἐκηρύττετο ὡς *juris divini*. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῶν μοναστηριακῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἐθεωρεῖτο ὡς πρῶτος νόμος τῆς διαχειρίσεως τῆς μοναστηριακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἠῤῥξανε μεγάλως αὕτη ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ἢδη περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος τὸ τρίτον τῆς ὅλης κτηματικῆς ἰδιοκτησίας ἐν Γαλλίᾳ ἀνήκεν εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἐνῶ τὰ δημόσια εἰσοδήματα εἶχον ἐξαντληθῆ! Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἡγεμόνες παρεχώρουν εἰς φίλους καὶ εὐνοουμένους τῶν πλουσίας ἡγουμενίας, ὅπως ἀπλῶς καρπῶνται τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, ἢ ὕκειοποιοῦντο τὸ δικαίωμα ἵνα κατ' ἀρέσκειαν διαθέτωσι τὴν μοναστηριακὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ προέβαινον εἰς δήμευσιν καὶ ἐκλαίκευσιν αὐτῆς. Παρὰ πάντα ταῦτα ὁ πλοῦτος οὗτος ἔμενε πάντοτε μέγας.

Οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ὡφελιμῶτατοι εἰς τοὺς δυτικούς λαούς, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἦσαν βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, διότι αὐτοὶ κυρίως εἰσήγαγον παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτισμόν ἐν γένει. Αὐτοὶ διὰ τῶν σχολείων τῶν δίδωκαν παρ' αὐτοῖς τὰ γράμματα καὶ ἐδίδαξαν τοὺς ἀγροίκους κατοίκους τῶν πλείστων χωρῶν τὰς τέχνας καὶ τὴν γεωργίαν αὐτήν, περιέβαλψαν δὲ καὶ τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν αὐτῶν καθιδρυμάτων. Ἄλλ' ὅτε βραδύτερον διαφθορὰ καὶ ἀμάθεια κατέλαβεν αὐτούς, καὶ παρήκμασαν, ἐγίνοντο πολλαχοῦ βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενοι. Ἰδίως ὁ ἐξ ἀμαθείας φανατισμὸς αὐτῶν ἐγίνετο σὺν τῷ χρόνῳ πρόσκομμα εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἐν γένει τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, τῆς κατὰ μικρὸν ἐξεληθούσης ἐκ τῆς ἀρχικῆς νηπιώδους καταστάσεως καὶ

ἀνδρωθείσης, μὴ ἀνεχομένης δὲ διὰ τοῦτο δικαίῳ τῷ λόγῳ νὰ τελεῖ πλέον ὑπὸ τὴν ἀμεσον κηδεμονίαν τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ κλήρου. Οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπαιδαγώγησαν τοὺς βαρβάρους γερμανικοὺς λαοὺς, ἀπετέλεσαν τὴν ἀποστολὴν των. Μετὰ ταῦτα μᾶλλον ἐπέσχον ἢ προήγαγον τὴν πρόοδον τῆς Εὐρώπης. Συνέβη λοιπόν, ὥστε ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐθεωρήθησαν τὸ πρῶτον ὅτι ἐμελλον νὰ ἀνανεώσωσι τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ δώσωσι νέαν ζωὴν εἰς αὐτήν, καὶ οἵτινες πράγματι ἀνέπτυξαν κατ' ἀρχὰς μέγαν ζῆλον καὶ ἐπέδρασαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρωσι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν λαῶν τῆς δύσεως καὶ νὰ ἀναμορφώσωσι τὰ ἦθη αὐτῶν, ἐπειδὴ αὐτοὶ μὲν διεφθάρησαν καὶ παρήκμασαν, οἱ δὲ καιροὶ ἤλλαξαν, νὰ γίνωσιν οἱ διαφθορεῖς καὶ κυριώτεροι πολέμιοι τῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν καὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ ὑπέρμαχοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων, τῆς παπικῆς αὐθαιρεσίας καὶ πάντων ἐν γένει τῶν κακῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα ἐθεωροῦντο καὶ ἐκαλοῦντο οἱ μοναχοὶ *viri obscuri* ἄνδρες τοῦ σκοτεινοῦ, ἐπειδὴ ἐπάλαιον κατὰ τῆς νεωστὶ τότε ἀναγεννηθείσης ἐπιστήμης, ἣν ἄλλοτε εἶχον ὑπηρετήσῃ, ἐπραττον δὲ πᾶν τὸ δυνατὸν, ἵνα διατηρῶσι τοὺς λαοὺς ἐν ἀμάθειᾳ καὶ νηπιώδει καταστάσει, ὅπως χρῆζοσι τῆς κηδεμονίας αὐτῶν. Ἡ ἀμάθειά των καὶ ἡ ἀβελτερία των, ἡ πλεονεξία καὶ ὁ κατὰ τῶν αἰρετικῶν τυφλὸς καὶ ἄγριος φανατισμὸς των παρεδίδοντο διὰ τοῦτο εἰς τὸν γέλωτα καὶ τὴν κοινὴν περιφρόνησιν παρὰ τῶν λογίων τῶν χρόνων ἐκείνων, οἵτινες ἴσταντο ἐπὶ κορυφῆς τῆς προόδου καὶ ἤθελον τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἀληθῶν φῶτων εἰς τὸν λαόν. Οἱ μοναχοὶ οὐ μόνον περιέπεσον εἰς ἀμάθειαν, ἀλλὰ καὶ διεφθάρησαν εἰς ὑπατον βαθμόν. Εἶναι φοβερὰ ἡ ὑπὸ ἠθικὴν ἐποψιν πτώσις τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ δύτει κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα. Οἱ μοναχοὶ οἱ ἄλλοτε τὸ παράδειγμα τῆς αὐστηρότητος τοῦ βίου δίδοντες εἶχον ἐντελῶς διαφθαρῆ διὰ τοῦ πλοῦτου τῶν μοναστηρίων των. Τότε ἐπλασεν ὁ λαὸς τὴν παροιμίαν· «Ὁ, τι αἰσχύνεται ὁ διάβολος νὰ πράξῃ, πράττει αὐτὸ ὁ μοναχὸς ἄνευ αἰδοῦς!» Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ Κλεμάγγης παρατηρεῖ ὅτι, ὅταν γυνὴ τις ἐγίνετο μοναχῆ, ἐθεωρεῖτο τὸ αὐτὸ ὡς εἰ εἰσῆρχετο εἰς καταγώγιον διαφθορᾶς. Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ κατὰ φύσιν βίου εἶχεν ὀδηγήσει πολλοὺς εἰς παρὰ φύσιν παρεκτροπὰς. Ἡ εὐχὴ τῆς πτωχείας εἶχε καταλήξει εἰς τὸν ἀμέτρητον πλοῦτον τῶν μοναστηρίων καὶ τὰς ἀπολαύσεις των· ἡ εὐχὴ τῆς ἀγνείας ἐζήτει ἀναπλήρωσιν ἐν ἀκολάστῳ βίῳ.

ἡ δὲ ὑπακοὴ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀταξίαν, αὐθαιρεσίαν καὶ ἀχαλί-
νωτον βίον. Αἱ εὐχαὶ αὐταὶ διὰ τοὺς προσιταμένους πλουσιῶν
μοναστηρίων ἦσαν καθαρά εἰρωνεῖα. Διηγούνται, ὅτι ἡγού-
μενός τις ἐν Γερμανίᾳ ἐν πλήρει εὐμαρείᾳ ζῶν εἶπέ ποτε, ὅτι δὲν
μετενόησε διότι ἐγένετο μοναχὸς καὶ ἠυχήθη τὰς τρεῖς εὐχὰς τῶν
μοναχῶν πτωχείαν, ὑπακοὴν καὶ ἀγνότητα, διότι ἡ τῆς πτω-
χείας δίδει αὐτῷ ἐτησίως 100 χιλ. δουκάτων· ἡ τῆς ὑπακοῆς
ὑψωσεν αὐτὸν σχεδὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἡγεμόνων· ὅ,τι ἀφορᾷ
δὲ τὴν τρίτην εὐχήν, καὶ δι' αὐτὴν δὲν εἶναι δυσηρεστημένος !.

205.

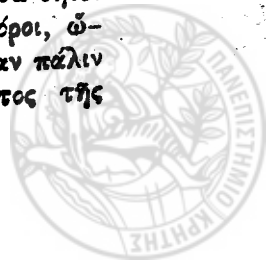
Αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἵπποτικά τάγματα.

Michaud, Bibliothèque des croisades. Paris 1830. 4. F. Recueil des histo-
res des crois. Paris 1841. Τοῦ αὐτοῦ, Histoire des croisades. Paris 1842.
Vertot, Histoire des chevaliers hospitaliers de S. Jean. Paris 1726.
Dupuy, Histoire des Templiers. Paris 1650.

Τὴν δύναμιν τῶν παπῶν δεικνύουσι, διότι αὐτῶν κυρίως ἔργα
εἶναι, καὶ αἱ σταυροφορίαι, περὶ ὧν δέον διὰ τοῦτο νὰ
γίνῃ καὶ ἐνταῦθα λόγος, καὶ διότι οἱ πόλεμοι οὗτοι φέρουσι θρη-
σκευτικὸν χαρακτήρα. Σταυροφορίαι καλοῦνται αἱ ἀπὸ τοῦ τέ-
λους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μέχρι τέλους τοῦ ΙΓ' διαρκέσασαι ἐκστρα-
τεῖαι ἐκεῖναι τῶν χριστιανικῶν δυτικῶν λαῶν κατὰ τῶν Μωα-
μεθανῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἢ ἀγίας Γῆς, εἰς
ἃς ἔδωκαν ἀφορμὴν αἱ κακώσεις, ἃς ὑφίσταντο παρὰ τῶν Μωα-
μεθανῶν οἱ εἰς Ἱεροσόλυμα χάριν τοῦ ἐκεῖ ἀγίου τάφου ἀποδη-
μοῦντες χριστιανοί. Ἡ Παλαιστίνη ὑπέκειτο τότε εἰς τοὺς τούρ-
κους Σελδούκους σουλτάνους τοῦ Ἰκονίου. Οἱ ἀρχαιότεροι κατα-
κτηταὶ τῆς χώρας Ἀραβες εἶχον προσενεχθῆ ἡπιώτερον πρὸς τοὺς
ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανούς καὶ τοὺς προσκυνητάς. Τὰς κακώ-
σεις τῶν Τούρκων διηγηθεὶς ἐπὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Β'
ὁ ἀμαθὴς μὲν, ἀλλ' εὐγλωττος ἐξ Ἀμιανοῦ ἐρημίτης Πέ-
τρος, ἐξήγειρεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὴν γενικὴν τῶν ἐν δύσει
χριστιανῶν ἀγανάκτησιν, ὥστε ἐφάνη ὅτι σύμπασα ἡ Εὐρώπη
ἤθελε νὰ ἐγερθῆ ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων. Καὶ αὐτὸς ὁ πάπας Οὐρ-
βανὸς ὁ Β' ἐπὶ τῆς ἐν Κλερμόνδῃ συνόδου τῷ 1095 προέτρεψε
τὰ πλήθη εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον. Πάντες ἐκράζον
ὡς θεὸς θέλει τοῦτο ! » Πανταχόθεν δὲ συνέτρεχον στρατιῶται.

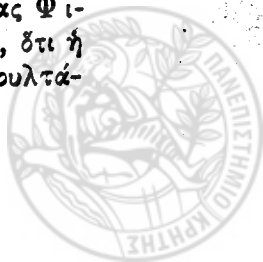
Οἱ πάπαι ἀπ' ἀρχῆς εἶδον εὐχαρίστως τὰς ἐκστρατείας τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ ὅπως πολημηθῶσιν οἱ ἀπιστοὶ κύριοι τῆς Παλαιστίνης καὶ διότι ἠλπίζον καὶ ἠύχοντο πάντοτε καὶ τοῦ ἐχθρικῶς αὐτοῖς διακειμένου βυζαντινοῦ κράτους τὴν κατάλυσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Γρηγόριος ὁ Ζ' μάλιστα, ἐφ' οὗ ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα τῆς στρατεύσεως τῶν δυτικῶν κατὰ τῆς ἀνατολῆς, ῥητῶς ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα ταύτην γράφων πρὸς Ἑρρίκον τὸν Δ' καὶ τὸν Ροβέρτον τὸν ἡγεμόνα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Νορμανδῶν. Τὰ πρῶτα σ τ ι φ η τῶν σταυροφόρων (περὶ τὰς 40 χιλ.), οὕτω κληθέντων, διότι ἔφερον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος αὐτῶν σταυρόν, κινήσαντα ἄνευ τινὸς πειθαρχίας καὶ ἄνευ ἐμπείρων ἀρχηγῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ τοῦ ἐρημίτου (1096), κατεστράφησαν κατὰ τὸ πλεῖστον καθ' ὁδὸν ἰδίως ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ. Μόλις δὲ ἠδυνήθη ὁ Πέτρος μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του νὰ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ ἅμα μεταβάς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εὐχερῶς κατεστράφη οὗτος. Οἱ βυζαντινοὶ ἀσθενεῖς ὄντες καὶ φοβοῦμενοι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀκολάστων τούτων καὶ ἀτάκτων εὐρωπαϊκῶν στρατῶν (οἱ δυτικοὶ ἦσαν ἀκόμη τότε βάρβαροι), δυσμενῶς ἀπ' ἀρχῆς ἐδέχθησαν τοὺς σταυροφόρους, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εὐκόλως οὗτοι ἠδύνατο νὰ στρέψωσι τὰ ὄπλα των κατ' αὐτῶν τοσοῦτον μᾶλλον, ὅση οἱ ὑποκινήσαντες τοὺς πολέμους τούτους πάπαι ἠύχοντο τὴν καταστροφὴν πάντοτε τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν πνευματικὴν αὐτῶν κυριαρχίαν καὶ ἐπὶ τοὺς λαοὺς τῆς ἀνατολῆς. Τοιαύτας εὐχὰς ἐδήλωσε σαφῶς πλὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ζ' καὶ Οὐρβανὸς ὁ Β'. Ψευδῶς δὲ διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι τῆς δύσεως, ὅτι ἦθην τὰς σταυροφορίας ταύτας ἐζήτησε δι' ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλέξιου ὁ Κομνηνός, αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ π λ α σ τ ὸ ν τ ὶ ῶ ν ἐ π ι σ τ ο λ ῶ ν τ οῦ Ἀ λ ε ξ ῖ ο υ ζ η τ οῦ ν τ ο ς ὄθηθεν τὴν βοήθειαν τῶν σταυροφόρων καὶ προτιμῶντος νὰ περιέλθῃ ἡ ἀνατολὴ ὑπὸ τοὺς λατίνους ἢ νὰ κατακτηθῇ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων, ἀπέδειξαν οἱ μεγάλοι γερμανοὶ ἱστορικοὶ Heeren καὶ Schlosser. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται φέρονται ἐν διαφόροις διαφερούσαις ἀλλήλων ἐκδόσεσι, περιέχουσι δὲ ἀπιθανώτατα πράγματα, ὅτι πδχ. ὁ Ἀλέξιος προτιμῶν τὴν κυριαρχίαν τῶν λατίνων, ὑποδεικνύει αὐτοῖς, ὅτι δύνανται ἐν τῇ ἀνατολῇ νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ ἀμυθῆτου πλοῦτου τῶν κατοίκων, τῶν θησαυρῶν καὶ κειμηλίων αὐτῶν, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ὠραιότερων ἐλληνίδων ! Ἐν ταῖς

πρὸς τὸν Γοδοφρίδον, τὸν Γουισκάρδον καὶ ἄλλους ἀρχηγούς τῶν σταυροφόρων μεταγενεστέραις ἐπιστολαῖς καὶ συνθήκαις τοῦ Ἀλεξίου μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν μνημονεύεται περὶ προηγηθειῶν παρακλητικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ πρώτη τακτικὴ σταυροφορία ὑπὲρ τῆς ἁγίας Γῆς ἐγένετο ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Γοδοφρίδου τοῦ ἐκ Βουργλιῶνος, ὅστις ἐκίνησε μετὰ 400 χιλ. στρατοῦ. Μετ' αὐτοῦ συνεξεστράτευσαν πολλοὶ ἡγεμόνες, ἐν οἷς καὶ ὁ Νορμανδὸς ἡγεμὼν τῆς Κάτω Ἰταλίας Βοεμούνδος, ὁ τούτου ἀνεψιὸς Ταγκρέδος καὶ ὁ Γουισκάρδος. Πρὸς τὸν Ἀλέξιον, οὗ τῆς συνδρομῆς ἐχρῆζον, διότι διὰ τῶν χωρῶν αὐτοῦ ἐμελλον νὰ διέλθωσι, συνέθεντο οἱ σταυροφόροι οὗτοι συνθήκας, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ὑπεχρεῶτο νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, αὐτοὶ δὲ ὑπισχνοῦντο νὰ ἀποδίδωσιν αὐτῷ ὅσα φρούρια ἤθελον κυριεύσει, ἐὰν ταῦτα ἀνῆκον πρότερον εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὅσας δὲ ἄλλας χώρας ἤθελον κυριεύσει ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ὠρίσθη νὰ ἄρχωσι μὲν αὐτῶν αὐτοί, ἀλλ' ὡς ὑποτελεῖς τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ συνθήκαι αὗται δὲν ἐτηρήθησαν παρ' οὐδετέρου μέρους. Πρῶτοι οἱ σταυροφόροι παρέβησαν τὰς ὑποσχέσεις των, διότι ἂν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Νίκαιαν τῷ 1097 κυρίως τῇ συνδρομῇ 40 χιλ. βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τῶν μηχανῶν, ἃς ἐπεμψεν αὐτοῖς ὁ Ἀλέξιος, δὲν παρέδωκαν αὐτὴν τῷ βυζαντινῷ αὐτοκράτορι. Ὁ Ἀλέξιος περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς πόλεμον ἰδίως πρὸς τὸν Βοεμούνδον καὶ τὸν Ταγκρέδον καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, διὸ οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Γενουήνσιοι ὡς σύμμαχοι τοῦ Βοεμούνδου προσέβαλον τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον καὶ ἄλλας παραλίαις καὶ νήσους τῶν Βυζαντινῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ὅστε ἀπὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας ἐφάνη ὅτι οἱ σταυροφόροι διδομένης ἀφορμῆς προθύμως θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐντὺς δύο ἐτῶν ἐγένοντο μετὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι κύριοι τῆς Ἐδέσσης καὶ Ἀντιοχείας. Ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπῆλθε μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τῶν σταυροφόρων ὁ τῆς Μοσουλ σελδοῦκος Σουλτάνος καὶ ἐπολιόρησε στενῶς αὐτοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἐνῷ δὲ ἕνεκα τῆς πείνης ἐκινδύνευον νὰ παραδοθῶσιν, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἀνακαλυφθεῖσα δὴθεν ἁγία λόγχη, διότι τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθησαν οἱ σταυροφόροι, ὥστε ποιήσαντες ἐξοδὸν ἀπώθησαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἤνοιξαν πάλιν τὴν εἰς Ἱερουσόλυμα ὁδόν. Ἀλλ' ἡ περὶ τῆς γηνησιότητος τῆς

λόγχης πίστις ἐξέλιπε μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ ἱερεύς, ὅστις εἶχεν ἀνακαλύψει αὐτήν, ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ θείαν κρίσιν, καί τις ἐκ τῆς πυρᾶς, δι' ἧς ὑπεχρεώθη νὰ διέλθῃ. Τέλος ἐγένοντο κύριοι οἱ σταυροφόροι καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, ὧν τὰ τεῖχη ἐξεπόρθησαν τῇ 15 ἰουλίου 1099, κραυγάζοντες: «ὁ Θεὸς θέλει τοῦτο!» Ὅτε οἱ σταυροφόροι διαβάντες τὴν Ἀριμαθαίαν ἐφθασαν εἰς τὰ ὕψη, ὅθεν πρῶτον ἠδυνήθησαν νὰ ἰδῶσι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐκλιναν γόνυ καὶ μετὰ δεδακρυσμένων ὀφθαλμῶν ἐψάλλον ὕμνους εὐχαριστίας τῷ Θεῷ. Ἡ ἄλωσις ἦτο δυσχερής, καὶ διότι ἦσαν κεκμηκότες οἱ στρατιῶται καὶ διότι ἐστεροῦντο μηχανῶν πολιορκητικῶν. Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ παλαίσωσι καὶ κατὰ τῆς λειψυδρίας καὶ κατὰ τοῦ καυστικοῦ ἡλίου τῆς μεσημβρινῆς ταύτης χώρας. Ἄλλ' οἱ ἐνθουσιῶδεις σταυροφόροι ὑπερένικησαν πάντα ταῦτα τὰ προσκόμματα. Μετὰ 30 ἡμερῶν πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τέλος τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν διημέρῳ ἐφόδῳ. Ἡ φήμη μετὰ ταῦτα διηγεῖτο, ὅτι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων ὁ ἅγιος Ἀδεμάρους, ὅστις εἶχε φονευθῆ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ φονευθέντες σταυροφόροι ἐθεάθησαν παρὰ πολλῶν ἀναβαίνοντες τὰ τεῖχη. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐδειξαν οἱ σταυροφόροι φοβερὰν ἀπανθρωπίαν, κατασφάξαντες ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως. Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἠττηθέντων. Δέκα χιλιάδες Σαρακηνῶν ἐσφάγησαν καταφυγόντες εἰς τὰ τζαμιά των. Οἱ ἐν τῇ συναγωγῇ των συνηθροισμένοι Ἰουδαῖοι, ὅτινες εἶχον συμπολεμήσει μετὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἐκάησαν πάντες. Οἱ νικηταὶ οὐδεμίαν ἐφείσθησαν ἡλικίας, οὐδενὸς γένους. Αἱ ὁδοὶ ἐπληρώθησαν αἵματος, νεκρῶν καὶ πληγωμένων. Μετὰ δὲ τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην σφαγὴν, αἱματόφυρτοι, ψάλλοντες ὕμνους, ἐπορεύθησαν οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἀναστάσεως, ἵνα τελέσωσι δοξολογίαν τῷ Θεῷ. Τοῦτο ἐγένετο, ὅτε ἐκορέσθη ἡ κατὰ τὸν ἐχθρῶν λύσσα των καὶ ἐπῆλθε μετάνοια εἰς τὰ πλήθη τῶν σταυροφόρων. Καὶ νῦν ἐβλεπέ τις τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους ἄνδρας, ὅτινες ὀλίγον πρότερον ἐμαίνοντο ὡς λυσσῶντα θηρία, νὰ πορεύωνται ἀποκεκαλυμμένη τῇ κεφαλῇ καὶ γυμνοὶ ποσὶ ψάλλοντες δοξολογίας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Τάφου, ἵνα εὐχαριστήσωσι τὸν Θεὸν εὐχαῖς διαπύροις διὰ τὸ μέγα κατόρθωμα. Ὁ Γοδοφρίδος δὲν ἠθέλησε νὰ ὀνομασθῆ βασιλεὺς καὶ νὰ στεφθῆ βασιλικῶ στέμματι, ἐν ἧ πόλει ἐφόρησεν ἀκάνθινον στέφανον ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἠρέσθη δὲ εἰς τὸ νὰ ἐπικληθῆ ὑπερασπιστῆς τοῦ ἁγίου Τάφου. Οἱ πλείστοι

τῶν σταυροφόρων ἐπανήλθον μετὰ ταῦτα οἰκαδε. Μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανεν ὁ Γοδοφρίδος, ἐγένετο δὲ βασιλεὺς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδοουίνος, ὅστις ταχέως περιστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν εὐγενῶν, ὑποτελῶν αὐτῷ γενομένων. Ἐν Ἱερουσαλήμ ἰδρύθη τότε λατινικὸν πατριαρχεῖον μετὰ 4 ἀρχιεπισκοπῶν καὶ ἀναλόγων ἐπισκοπῶν. Ὁ δὲ ὀρθόδοξος πατριάρχης ἐξεδιώχθη ἐκείθεν μετὰ τῶν ἐπισκόπων του. — Ὅτε βραδύτερον ἔφθασεν ἡ εἰδήσις εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ Ἔδεσσα περιήλθεν αὐθις εἰς χεῖρας τῶν Ἀγαρηνῶν (1144), ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία, ἡ ἐξεγερθεῖσα μὲν ὑπὸ πάπα Εὐγενίου τοῦ Γ', διευθυνθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ' καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κονράδου, ἀλλ' ἡ σταυροφορία αὕτη οὐδὲν ἀπέφερον ἀποτέλεσμα. Οἱ πολυάριθμοι στρατοὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἐκστρατεύσαντες ὑπέκυψαν εἰς τὸ ξίφος τῶν Σαρακηνῶν, εἰς τὴν διχόνοιάν των, εἰς τὸν λιμὸν καὶ εἰς τὰς ἐκραγείσας παρ' αὐτοῖς νόσους. Ὁ Κονράδος ἔλαβε τὸν σταυρὸν καὶ ἐξεστράτευσεν μετὰ μεγαλοπρεποῦς στρατοῦ διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπεπλανήθη εἰς ἀνδρούρους ἐρήμους, ὅπου ἐπέπεσον κατὰ τῶν σταυροφόρων αἰφνιδίως Τούρκοι ἰππεῖς κατὰ χωριστὰ στίφη, ὥστε μόλις τὸ δέκατον μέρος ἐσώθη μετὰ τοῦ Κονράδου. Καὶ ὁ γαλλικὸς δὲ στρατός, ὅστις προῦχώρει παρὰ τὴν παραλίαν, δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν σταυροφόρων ἐξηφανίσθη τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ ξίφους τῶν ἐχθρῶν, τὸ δὲ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν. Ἐφθασαν δὲ τέλος μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτῶν οἱ δύο βασιλεῖς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσωσιν σπουδατὸν τι. Ἡ Ἔδεσσα ἔμεινεν ἀκυριεῦτος, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἄπρακτοι καὶ τεταπεινωμένοι μετὰ τῶν λειψάνων τῶν στρατῶν των. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σταυροφορίαν ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ἰπποτικώτατος καὶ ἀνδρείος Μανουὴλ Κομνηνός, ὅστις ἠνάγκασεν τὸν δούκα τῆς Ἀντιοχείας Ραυλοῦνδον καὶ τοὺς λοιποὺς σταυροφόρους νὰ ταπεινωθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ νὰ σεβασθῶσι τὰ δικαιώματα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. — Τρίτη σταυροφορία εἶναι ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου τοῦ Βαρβαρόσσα, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδου τοῦ Λεοντοκάρδου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Ἀύγουστο, προκληθεῖσα ἐκ τῆς εἰδήσεως, ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου τοῦ Σουλτά-

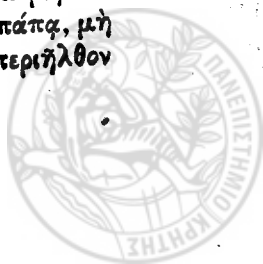
νου τῆς Αἰγύπτου, ὅφ' ὄν ὑπήγετο τότε ἡ Παλαιστίνη. Ἄλλ' ἡ εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ἐπραγεῖσα πάλιν διχόνοια καὶ ἡ κακὴ τῶν σταυροφόρων πειθαρχία ἐματαίωσαν καὶ ταύτης τῆς ἐκστρατείας τοὺς καρπούς. Διότι παρὰ πάσας τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ὁ Σαλαδῖνος ἔμεινε κύριος τῆς ἀγίας πόλεως. Πρῶτος ὠδήγησε τοὺς στρατοὺς του ὁ γενναῖος Φρειδερικός κατὰ τοῦ Σελδούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, προσέβαλεν αὐτὸν καιρῶς καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Ἰκόνιον, ἀλλὰ ταχέως δυστυχῶς εὔρε τὸν θάνατον ἐν τοῖς κύμασι τοῦ Καλλικιάδου (1190). Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐφθασεν εἰς Πτολεμαῖδα ὁ Φίλιππος Αὐγουστος καὶ ὁ Ῥιχάρδος Λεοντόκαρδος, ὅστις καθ' ὄδον ἐκυρίευσεν τὴν Κύπρον. Ἡ Πτολεμαῖς ἐάλω ἤδη τῷ 1191. Ἄλλ' ἡ διχόνοια δὲν ἀφῆκε νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης. Ὁ Φίλιππος Αὐγουστος ἐπέστρεψεν ἕνεκα νόσου εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ δὲ Ῥιχάρδος ἐνίκησε τὸν Σαλαδῖνον, ἐκυρίευσεν τὴν Ἰόππην καὶ τὴν Ἀσκάλωνα, καὶ ἐσκέπτετο νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε ἐφθασεν εἰς αὐτὸν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ μὲν ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἐζήτηε νὰ λάβῃ τὴν ἐξουσίαν ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ δὲ Φίλιππος Αὐγουστος ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ταύτης. Νικήσας δὲ τὸν Σαλαδῖνον καὶ πάλιν παρὰ τὴν Ἰόππην, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ κλείσῃ πρὸς αὐτὸν τριετὴ ἀνακωχὴν, μεθ' ἧς ἐπέστρεψεν ὁ Ῥιχάρδος εἰς Ἀγγλίαν. Ἄλλ' ὁ πόλεμος πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνανεώσῃ τὴν σταυροφορίαν. Ὁ Ῥιχάρδος καὶ ὁ Σαλαδῖνος ἦσαν ἀμφοτέρωθεν ἰσχυροτάτοι ἀνδρες ἀξιοὶ ἀλλήλων ἀντίπαλοι. Ὅτε ἠσθένησεν ὁ Ῥιχάρδος ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ Σαλαδῖνος τὸν ἰατρὸν του, παρ' οὗ γνωρίζων τὴν εὐγένειαν καὶ πίστιν τοῦ Σαλαδῖνου οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε νὰ λάβῃ τὸ προσενεχθὲν φάρμακον. Ὁ Σαλαδῖνος ἀποθνήσκων οὐδὲ λεπτόν ἀφῆκε, διότι εἶχεν ἅπασαν τὴν περιουσίαν του διαμοιράσει εἰς τοὺς Ἰουδαίους, μωαμεθανοὺς καὶ χριστιανοὺς πτωχοὺς.

206. α'.

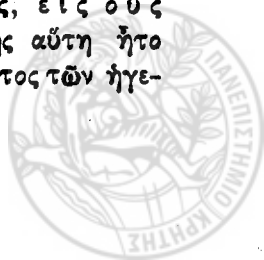
Συνέχεια.

Περὶ τοὺς χρόνους τῆς τρίτης σταυροφορίας κατέλαβον οἱ Νορμανδοὶ τὴν Θεσσαλονίκην τῷ 1185 καὶ ἐπήνεγκον ἐκεῖ μεγάλας καταστροφάς. Ἐσφαζαν πολλοὺς τῶν κατόικων, ἐβεβήλωσαν τὰς ἀγίας εἰκόνας, ἐσύλησαν τὰς ἐκκλησίας

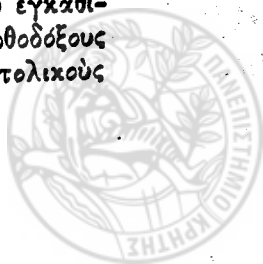
καὶ ἡσχημόνησαν ἐπὶ τῶν ἁγίων Τραπεζῶν ! Ὀλίγω βραδύτερον Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἐκυρίευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγκαθίδρυσε ἐκεῖ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν τῷ 1191, ὑφ' ἧς σφοδρότατα ἐπιέσθησαν οἱ Κύπριοι ὀρθόδοξοι. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ σταυροφόροι, οἱ πορευόμενοι πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν ἁγίων τόπων καὶ οὕτω προσεφέροντο πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους κατοίκους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐνῶ ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ἀπετύγχανε, τὰ ὄπλα τῶν ἔστρεφον κατὰ τῶν ἡμετέρων. Ἐπὶ τέλος μάλιστα προέβησαν εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, νὰ καταλύσωσιν ἐν αὐτῇ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ διαμοιρασθῶσι τὰς χώρας αὐτῆς. Ἀφορμὴ ἐδόθη ἐκ τινος βυζαντινοῦ πρίγκιπος Ἀλεξίου Δ' ἀξιοῦντος τὴν διαδοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, ὃν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ Ἀλέξιος Γ'. Ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπεκαλέσατο ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς βοήθειαν τοὺς σταυροφόρους, ὑποσχεθεὶς ὅτι ἤθελεν ἀνταμείψει αὐτοὺς γενναίως, καὶ ἤθελεν ὑπαγάγει τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, συγχρόνως δὲ βοηθήσει τοὺς σταυροφόρους εἰς κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης. Οὕτως ὀρμηθέντες ἀπὸ Βενετίας, κατέλαβον εὐκόλως οἱ σταυροφόροι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν Ἀλέξιον, ὅστις καὶ θέλων δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ὡς ἔχων τὸν λαὸν καθ' ἑαυτοῦ, ἰδρύσαν ἐκεῖ λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ὑπὸ βασιλέα τὸν Βαλδουίνον, ἧτις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1261. Οἱ πρὸς κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐστρατεύσαντες σταυροφόροι ἤγοντο ὑπὸ τοῦ κόμητος τῆς Φλάνδριας Βαλδουίνου, τοῦ Μοντφερράτου, τοῦ Βιλλεχαρδουίνου, τοῦ Λαρόσσα καὶ ἄλλων καὶ τοῦ περιφήμου τυφλοῦ καὶ γέροντος βενετοῦ ναυάρχου Δανδόλου. Κατ' ἀρχὰς προσέβαλον οἱ ἐστρατεύσαντες τὴν Ζάραν ἐν Δαλματία, εἶτα δὲ τὸ Δυρράχιον, τὴν Κέρκυραν, τὴν Εὐβοίαν καὶ ἄλλα μέρη. Εἶτα δ' ἐπετίθησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ τότε βυζαντινὸς βασιλεὺς αἰσχροῦς δειλιάσας κατέλιπε τὸν θρόνον καὶ ἐγένετο φυγὰς. Καὶ ἀνηγορεύθησαν μὲν τὸ πρῶτον βασιλεῖς Ἀλέξιος ὁ Δ' καὶ ὁ ἀποφυλακισθεὶς Ἰσαάκιος Ἀγγέλος πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἂν καὶ προσήνεγκον πολλὰ χρήματα τοῖς σταυροφόροις καὶ ὑπέταξαν μάλιστα βίβη διὰ τοῦ πατριάρχου Καματηροῦ τὴν ἐκκλησίαν τῷ πάπῃ, μὴ δυνηθέντες νὰ κορέσωσι πάσας αὐτῶν τὰς ἀπαιτήσεις, περιήλθον

ἀμέσως εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτούς. Τὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχον τότε τόσον κακῶς, ὥστε ὁ μόνος ἄξιος λόγου στρατὸς ἦσαν ξένοι μισθοφόροι Βαγιάροι. Οἱ σταυροφόροι ἐπετέθησαν κρατερῶς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οὐχὶ δυσκόλως ἐκυρίευσαν αὐτὴν κατασπαρασσομένην καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν στάσεων (στάσις Μουρτζούφλου καὶ Καναβου). Ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ στερεωθῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Μικρὸν πρὸ τῆς πτώσεως εἶχεν ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Ἀ΄ ὁ Λάσκαρις, ὅστις μετὰ γενναίαν, πλὴν ματαιάν ἀντίστασιν, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Τὰ δεῖν ἄ, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ ὀρθόδοξοὶ κάτοικοι Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ταύτην ἄλωσιν αὐτῆς τῷ 1204, εἶναι ἀνεκδιήγητα. Δισχιλιοὶ πολῖται κατεχρεουργήθησαν· οἱ ἐπιζήσαντες ἐληστεύθησαν καὶ ἐκακώθησαν οἰκτρῶς ὑπ' αὐτῶν μὴ σεβασθέντων μῆτε γῆρας, μῆτε γένος, μῆτε τάφους, μῆτε ἱερά. Εἰσελαύνοντες εἰς τοὺς ὀρθόδοξους ναοὺς, ἀνέτρεπον τὰς ἀγίας τραπέζας, ἔχυνον τὸν ἱερὸν οἶνον, ἐβεβήλουν τὰς ἀγίας εἰκόνας, περιύβριζον τὰ πάντα, μετεχειρίζοντο τὰ ἱερά σκεύη εἰς βεβήλους χρήσεις, κατασυνέτριβον δὲ τοὺς ἀμβωνας, τὰ κωδωνοστάσια καὶ τοὺς ἐπισκοπικὰς θρόνους. Ἴνα ἀποκομίσωσι τὰ λάφυρα ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, εἰσῆγον ὄνους καὶ ἡμίονους εἰς αὐτάς. Περιβαλλόμενοι δὲ γελιοδῶς τὰ πλατέα ἐνδύματα τῶν ἐλλήνων καὶ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας ἀντὶ σπάθης χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιεφέροντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἐνέπαιζον τοὺς κατοίκους ὡς λογιωτάτους, ἀπολέμους καὶ θηλυδρίας. Κατέστρεψαν δὲ βανδαλικῶς τὰ πλεῖστα καλλιτεχνήματα τὰ κοσμοῦντα τὰς πλατείας, τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, ἀλλὰ δὲ διήρπασαν καὶ ἐκόμισαν εἰς τὰς χώρας τῶν. Οἱ τέσσαρες κάλλιστοι ἐκ χαλκοῦ ἵπποι τοῦ Ἱπποδρόμου μετηνέχθησαν ὑπὸ τοῦ Δανδόλου εἰς τὴν Βενετίαν καὶ κοσμοῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Αἱ βιβλιοθηκαὶ ἐκάησαν, πλεῖστα δὲ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἀπωλέσθησαν. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ τερατουργήματα τῶν τὴν ἀνατολὴν ἐπιδραμόντων Φράγκων! Ὁ ἀναγορευθεὶς λατῖνος αὐτοκράτωρ ἐμελλε νὰ ἦναι ἡ ἀνωτάτη πολιτικὴ ἀρχὴ τῆς ἰδρυθείσης τότε λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ὑποτελεῖς δ' αὐτῷ ἐμελλον νὰ ἦναι οἱ διάφοροὶ κατὰ μέρος ἡγεμόνες, εἰς οὓς διεμοιράσθη τὸ κράτος. Ἄλλ' ἡ ἐνότης αὕτη ἦτο χαλαρωτάτη καὶ σχεδὸν κατὰ φαντασίαν, διότι ἕκαστος τῶν ἡγε-

μόνων οὐ μόνον ἀνεξαρτήτως διηύθυνε τὰ κατὰ τὴν ἡγεμονίαν του, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ πρὸς ἀλλήλους ἤριζον. Περὶ τῆς κατὰ τὴν φεωροῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως ἤρισαν τότε σφοδρότατα οἱ Βενετοί, εἰς οὓς ἀνήκεν ὁ πρῶτος λατίνος πατριάρχης Μοροζίνης, καὶ οἱ Γάλλοι. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐπεμψε τότε ὅπως συνδι-αλλάξῃ τοὺς ἐρίζοντας τὸν καρδινάλιον Πελάγιον, ὅστις ἐπίεσε μεγάλως τοὺς ὀρθοδόξους ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῇ ἀνατολῇ ἐν γένει, κλείσας ναοὺς, φυλακίσας ἱερεῖς καὶ ἐξορίσας πλείστους μοναχοὺς. Ἡ τότε γενομένη ἐν τῷ Λατεράνῳ τῆς Ῥώμης οἰκουμηνικῆ συνόδου τῷ 1215, πρὸς ἣν οἱ πιεζόμενοι ἀνηνέχθησαν, ἐκώφευσεν ἐντελῶς εἰς αὐτοὺς καὶ κατεδίκασε μάλιστα τοὺς ἀνατολικούς ὡς αἰρετικούς καὶ σχισματικούς. Ὁ τότε πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐφάνη δῆθεν ἀποδοκιμάζων τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν, μετὰ τὸ ἀπροσδόκητον ἀποτέλεσμα ἔδειξε φανερώς τὴν ἑαυτοῦ χαρὰν, διότι ἐπὶ τέλους «ὁ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χρυσῶν δαμάλεων ἐν Δὰν καὶ Βαιθῆλ, πάλιν ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἰούδα», καὶ προθύμως ἀπένειμε τὸ Pallium εἰς τὸν πρῶτον λατίνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ κακὸν δὲν περιωρίσθη ἐν τῇ ἀπώλειᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· διότι ἐπῆλθε διαμελισμὸς ὀλοκλήρου τοῦ κράτους, τὸ ὅποιον ἔκτοτε κατέπεσε τοσοῦτον, ὥστε ἡ τελικὴ καταστροφὴ του βραδύτερον διὰ τῶν Τούρκων δὲν ἦτο πλέον δύσκολος. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπεχώρησεν εἰς Νίκαιαν (Θεόδωρος Λάσκαρις Α', Ἰωάννης Βατάτζης, Θεόδωρος Λάσκαρις Β', Μιχαὴλ Παλαιολόγος), ἰδρύθησαν δὲ καὶ δύο ἄλλα μικρὰ βασιλεία ὑπὸ βυζαντινοῦς πρίγκιπας ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Ἡπεύρῳ: Οἱ Βενετοὶ κατέλαβον τότε πολλὰς παραλίαις τῆς Ἑλλάδος καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (ἐν αἷς καὶ τὴν Κρήτην), ὁ Κόμης Μοντφερράτος ἐγένετο κύριος τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Βιλλεχαρδουῖνος κατέστη ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, αἱ δὲ Ἀθηναῖαι (Λαρόσσαί), αἱ Θηβαῖαι καὶ ἄλλαι πόλεις περιήλθον εἰς χεῖρας διαφορῶν εὐγενῶν Φράγκων. Τὴν Σκόπελον καὶ Σκυρον κατέλαβον οἱ Γκιζαί, τὴν Νάξον οἱ Κανούτοι, τὴν Λήμνον οἱ Ναυιγαγιόζαι καὶ ἄλλοι εὐγενεῖς ἄλλας νήσους. Πανταχοῦ ὅπου ἐγκαθιδρύνοντο οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βενετοί, ἀποδιώκοντες τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, ἐπέβαλλον λατίνους καὶ ἡγάγκαζον τοὺς ἀνατολικούς

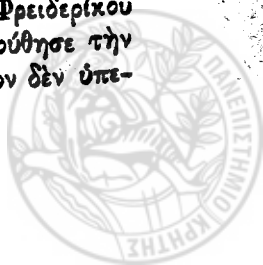
ιερείς νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτοὺς ὡς πνευματικοὺς ἀρχηγούς των. Οἱ ἀνθιστάμενοι ὑφίσταντο ἀπηνεστάτους διωγμούς. Τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικὴν κυριαρχίαν κατέλυσε Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, γενόμενος αἰφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως κύριος διὰ τινος στρατιωτικοῦ αὐτοῦ σώματος τῆς ἀπροφυλάκτου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1261. Οἱ βυζαντινοὶ καταλαμβάνοντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξέτειναν κατὰ μικρὸν τὸ νέον κράτος εἰς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ νήσους τινὰς καὶ τινὰ μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πολεμοῦντες κατὰ μυρίων ἐχθρῶν, ἀλλὰ πάντοτε τὸ νέον κράτος ἦτο ἀσθενέστατον, καὶ ὑπελείπετο πολὺ τοῦ ἀρχαιότερου βυζαντινοῦ κράτους. Ἄλλοτε παρέτασσε τὸ κράτος τοῦτο 500 χιλ. ἀνδρῶν κατὰ τῶν πολέμων, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους 5—10 χιλ. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἄλλοτε 500 χιλ. κατοίκων· νῦν 80! Ἡ ἐξωσις τῶν σταυροφόρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως προῦκάλεσε μεγάλην ταραχὴν ἐν τῇ δύσει, Ἰννοκέντιος δὲ ὁ Γ' προῦκήρυξε μάλιστα νέαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σταυροφορίαν, ἧς ἀρχηγὸς ἐμελλε νὰ ἦναι ὁ τῆς κάτω Ἰταλίας ἡγεμῶν Κάρολος ὁ Β'. Τὸ τότε μέρος τῶν παπῶν πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς δεικνύεται ἐξ ὧν γράφει ὁ Ἰννοκέντιος πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δύσεως περὶ αὐτῶν ἐν τινι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῇ. «Ὅταν ἀναλογισθῆτε, λέγει, ὅποσον αἰσχος προξενεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία οὐ μόνον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, δταν γνωρίσητε τὴν πρὸς ἡμᾶς περιφρόνησίν τῆς, δταν πληροφορηθῆτε τὸ μῖσος αὐτῆς καὶ τὰς δογματικὰς πλάνας τῆς, τότε θέλετε δράξει καὶ ἀνευ τῆς προτροπῆς ἡμῶν τὰ ὄπλα κατ' αὐτῆς, καὶ μετὰ ζήλου θερμοτάτου ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς καθολικῆς πίστεως!» Καὶ Κλήμης δὲ ὁ Ε' μετὰ 2 ἔτη ὑπισχνεῖτο εἰς τοὺς ἐστρατεύσοντας κατὰ τῶν βυζαντινῶν τὴν αὐτὴν συγχώρησιν, ἧς ἤθελον ἀξιώθῃ, ἐὰν ἤθελον ἀποσπάσει τοὺς ἱεροὺς τόπους ἀπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἀπῆλλασσε τοὺς σταυροφόρους ἀπὸ τῆς ὑποχρέωσews νὰ λυτρώσωσι τὴν ἁγίαν γῆν, ἐὰν ἤθελον κατακτήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν! Τοσοῦτον ἐμίσουν οἱ πάπαι τοὺς ἀνατολικοὺς καὶ τοσαῦτα κακὰ ἔπαθον οὗτοι τότε παρὰ τῶν λατίνων! Ἄλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς δυτικούς λαοὺς κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

206. 6'.

Συνέχεια.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (1213) ἐγένετο καὶ ἡ σταυροφορικὴ ἐκστρατεία 20 χιλ. παίδων κατὰ τῶν Ἀγαρηῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο δεικνύει τὸν πυρετώδη ἐνθουσιασμόν, ὅστις εἶχε τότε καταλάβει τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἁγίας Γῆς. Ἡ γελοία αὕτη ἐκστρατεία ἐτελείωσε φυσικῶς τῷ λόγῳ κακῶς. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν παιδῶν τούτων περιέπεσεν εἰς αἰχμαλωσίαν. Πρὶν δὲ ἢ ἐπιχειρηθῆ ἡ τετάρτη μεγάλη σταυροφορία, ἐγένοντο μικρότερα ἰσταυροφορικὰ ἐκστρατεία ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς χωρὶς ἀποτελέσματος. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 1217 γενομένη ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Ἀνδρέου Β' βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βιλιχέλμου τῆς Ὀλλανδίας μετὰ ἄλλων ἡγεμόνων. Καὶ τὸ μὲν στίφος τοῦ Ἀνδρέου οὐδὲν ἔπραξε, μέναν ἐν Συρίᾳ. Ὁ δὲ Βιλιχέλμος ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὑφ' ἣν τότε ὑπήγετο ἡ Παλαιστίνη, καὶ ἐκυρίευσεν μὲν τὴν Δαμιέττην, ἧς οἱ κάτοικοι διὰ τοῦ λιμοῦ, τῶν νόσων καὶ τοῦ πολέμου ἐντελῶς σχεδὸν κατεστράφησαν, ἀπὸ 80 χιλ. ἐλαττωθέντες εἰς 3 χιλ., ταχέως ὁμως ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Αἰγύπτου, στενοχωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἔνθα τῶν ἐκ τῆς ὑπερ-εχειλίσεως τοῦ Νείλου δυσχερειῶν. — Εὐτυχεστέρα πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε σταυροφοριῶν ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη μεγάλη σταυροφορία ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου τοῦ Β', ὅστις τῷ 1228 ἐγένετο πάλιν κύριος τῶν Ἱεροσολύμων. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Φρειδερίκος τῷ πάπᾳ Ὀνωρίῳ τῷ Γ', ἐβράδυνεν ὁμως αὐτὴν ὑπὸ διάφορα προσχήματα τοσοῦτον, ὥστε Γρηγόριος ὁ Θ' ἐξεσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ καὶ ἀφορισμόν. Τότε πράγματι ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ μετὰ μετρίου στρατοῦ. Ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Κάμελ εὐρισκόμενος πρὸς τὸν στασιασάντα ἀνεψιόν του εἰς πόλεμον, καὶ φοβούμενος μὴ ὁ Φρειδερίκος συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ, παρεχώρησεν ἐκουσίως τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Ἄλλ' ὁ πάπας Γρηγόριος Θ', ἐχθρὸς ὢν τοῦ Φρειδερίκου Β', καὶ ἀφοῦ ἐξεστράτευσεν εἰς Παλαιστίνην, ἐξηκολούθησεν τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον δὲν ὑπε-

στήριξε τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντέπραξε κατ' αὐτοῦ, ἀπαγορεύσας ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ τοῖς ἱππόταις καὶ πᾶσι τοῖς πιστοῖς νὰ ἀκολουθήσωσι τὸν ἀφωρισμένον αὐτοκράτορα. Ὅτε δὲ οὗτος ἐν τούτοις ἐγένετο κύριος τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Βηθλεέμ καὶ τῆς Ναζαρέτ μετὰ τῶν περιχώρων των καὶ πάσης τῆς παράλιας ἀπὸ Ἰόππης μέχρι Σιδῶνος, τότε ἐξεσφενδόνισεν ὁ πάπας τὴν φοβεράν τῆς ἀπαγορεύσεως ποινὴν καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ τὸν ἅγιον Τάφον! Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Φρειδερίκος ἀνεγ. λειτουργίας ἢ ἄλλης θρησκευτικῆς τελετῆς νὰ ἐπιθέσῃ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Μισούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ λατίνου πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ προδιδόμενος καὶ ὑβριζόμενος ὑπὸ τῶν ἱπποτικῶν ταγμάτων, ἐγκατέλιπεν ὁ Φρειδερίκος μετὰ τῶν γερμανῶν στρατιωτῶν του τῶν μόνων αὐτῷ μεινάντων πιστῶν τὴν ἁγίαν γῆν, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς ἰταλικὰς αὐτοῦ κτήσεις κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα πεμφθέντων ἐχθρῶν του. Μόλις δὲ ἀφῶ ἀπέκρουσεν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας τὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα τὰ φέροντα ὡς διακριτικὸν σημεῖον τὰς κλεῖς τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἠναγκάσθη ὁ πάπας νὰ δεχθῇ συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ Φρειδερίκου καὶ νὰ κηρύξῃ αὐτὸν λελυμένον τοῦ ἀφορισμοῦ. Ἐν τούτοις οἱ καρποὶ τῆς ἐκστρατείας του εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐματαιώθησαν· διότι μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του περιέπεσαν αὐθις τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων. — Τὴν πέμπτην μεγάλην σταυροφορίαν ὠδήγησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λοῦδοβίκος ὁ ἅγιος (1248), ἐπελθὼν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου εἶχον τὴν ἐδραν των οἱ Τούρκοι οἱ τῆς Παλαιστίνης κύριοι, ἐκυρίευσεν δὲ καὶ τὴν Δαμιέττην, περιπεσὼν ὁμοῦ εἰς αἰχμαλωσίαν, μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ δι' ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γαλλίαν. Λοῦδοβίκος ὁ ἅγιος ἐζῆσεν βίον εὐσεβέστατον. Οὐδέποτε ἐν τῷ βίῳ του ὠρχίζετο. Ἦτο ἡ φιλαληθεία του πασίγνωστος, εἶχε δὲ βαθύτατον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἠγάπα νὰ ζῆ ὡς μοναχός, ἀποφεύγων πᾶσαν ἀπόλαυσιν. Ἐπλυνε δὲ τοὺς πόδας τῶν ἐπαϊτῶν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ νικητῆρος ἐν τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, περιποιεῖτο λεπρούς καὶ ἦτο ἐνδεδυμένος ἀπλοῦν τρίχινον ἐνδυμα. Ἐμάστιζε πολλάκις ἑαυτὸν δι' ἀλύσεως ὡς μετανοῶν, ἤκουε δὲ καθ' ἑκάστην πρωΐαν 3 ἢ 4 λειτουργίας καὶ ἂν δὲν ἠμποδίζεν αὐτὸν ἡ σύζυγός του, θὰ ἐγένετο φραγκισκανὸς ἢ δομινικανός! Ὅτε Δομινικανός τις προέτρεπεν αὐτὸν νὰ μὴ δεικνύῃ ὑπὲρ τὸ δέον ταπεινώσιν καὶ νὰ μὴ καταναλίσκῃ πάσας

τάς πρό μεσημβρίας ὥρας εἰς προσευχάς, διότι μία λειτουργία εἶναι ἀρκετή, πρέπει δὲ ἀξίως τῆς βασιλικῆς του θέσεως νὰ παρουσιαῖται ἐνδεδυμένος, ἀπήντησεν « Ἐὰν ἐπιλοῦν χρόνον ἡγάλλισκον εἰς παίγνια καὶ εἰς θήραν, οὐδεὶς θά με ἐμέμφετο ! » Καὶ ὁμοῦς ὡς ἡγεμῶν ἐπραττεν ἄριστα τὰ καθήκοντά του, ἐμερίμνα δὲ ὡς ἀληθῆς πατήρ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐδειξε μεγάλην καρτερίαν. Ἡ ἐνέργεια ξένου στρατοῦ ἐν τῇ πλήρει διωρύχων καὶ βραχιόνων τοῦ Νείλου ταύτῃ χώρᾳ εἶναι δυσχερεστάτη. Ὁ στρατὸς τοῦ Λουδοβίκου, ὅτε προῦχώρησεν ἀπὸ Δαμιέτης πρὸς τὸ Κάιρον, εὐρέθη ἐν δυσκολωτάτῃ θέσει ἐν τῶ μέσῳ τῶν διωρύχων καὶ τῶν βραχιόνων τοῦ Νείλου. Ἀφοῦ δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως ἐπεσε μετὰ τῶν γενναιοτάτων ἰπποτῶν, ἠλάττωσαν ὁ λιμός, αἱ νόσοι καὶ τὸ ξίφος τῶν ἀεννάως ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν τοσοῦτον τὰς τάξεις τῶν στρατιωτῶν του, ὥστε δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ οὐδεμία ἀντίστασις. Τότε ἦν ἀ γ κ α σ θ ἦ ν ἄ π α ρ α δ ο θ ἦ ὁ Λουδοβίκος μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Ἀφοῦ δὲ ἠ λ ε υ θ ε ρ ῶ θ η μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ, ἦ λ θ ε ν εἰς Παλαιστίνην, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ ἔτη ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὰ τελευταῖα λείψανά τῶν κατακτήσεων τῶν φράγκων. Ἐκεῖθεν δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὅσοι σταυροφόροι ἐμείναν αἰ χ μ ἄ λ ω τ οἱ ἐ ν Αἰ γ ὕ π τ ω, εὐρον οἰκτρὸν τέλος. Δέκα χιλιάδες ἰπποτῶν καὶ στρατιωτῶν ἐγκλεισθέντες ἐν τινι τόπῳ ἠναγκάζοντο νὰ μεταβάλωσι θρήσκευμα. Οἱ ἀρνηθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἀπὸ τοῦ 1254 κατέλαβον τὴν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ οἱ Μ α μ ε λ ο ὕ κ οἱ ἀντὶ τῶν Ἐγυπτίων, εὐκόλως δὲ ἠνάγκασαν καὶ τὰ τελευταῖα στίφη τῶν σταυροφόρων νὰ καταλίπωσι τὸ ἔδαφος τῆς Παλαιστίνης ἐντελῶς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἐπεχείρησεν ὁ αὐτὸς Λουδοβίκος ὁ ἅγιος ἐξ εὐσεβείας κινούμενος, τὴν τελευταίαν ἐκ τῆν σταυροφορίαν τῷ 1270 εἰς Τύνιδα, ὅπου ὁμοῦς νοσήσας ἀπέθανεν.

Αἱ σταυροφορίαι ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐδείνωσαν δὲ τὴν μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἐχθραν. Διὰ τὴν ἀνατολὴν ὑπῆρξαν φοβερά μᾶστιξ· διότι οἱ βάρβαροι σταυροφόροι ὅθενδήποτε διήρχοντο, κατέστρεφον τὰς πόλεις καὶ ἐδήουν τὰς χώρας τῶν βυζαντινῶν ὡς ἐχθρικός· καθ' ὅτι ἐκ φανατισμοῦ τοὺς Ἕλληνας ἐμίσουν, καθὸ σχισματικούς κατ' αὐτούς, ἐπίσης σχεδὸν ὅπως καὶ τοὺς ἀπίστους. Καταλύσαντες δέ, ὡς εἶδομεν, τὴν βυζαντινὴν

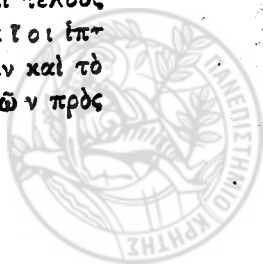
αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διμερίσθησαν τὸ ἀνατολικὸν κράτος, οὗτινος μόνον ἀσθενέστατα λείψανα διεσώζοντο μετὰ ταῦτα, τὰ ὅποια εὐκόλως ἠδύναντο ὑπὸ νέου τινὸς ἐχθροῦ νὰ καταστραφῶσιν ἐξ ὀλοκλήρου. Καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐπαθε τότε μεγάλα δεινὰ παρὰ τῶν σταυροφόρων· μοναστήρια καὶ ἐκκλησῖαι κατεστράφησαν· πατριάρχαι, ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ κατεδιώχθησαν· πολλοὶ δὲ ἐξηναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι τὸν λατινισμόν. Μόνον ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ὑπῆρξαν ὠφέλιμοι αἱ σταυροφορίαι, διότι εὐκόλυναν τὴν συγκοινωνίαν, προήγαγον τὸ ἐμπόριον καὶ ἀνέπτυξαν τὴν βιομηχανίαν, ἠύξησαν δὲ τὰς γνώσεις τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ μᾶλλον πεπολιτισμένας χώρας τῶν ἑαυτῶν. Ἐκτοτε ἤρχισε παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ διάδοσις τῆς παιδείας. Αἱ σταυροφορίαι ἀφ' ἐτέρου ὕψωσαν τὴν δύναμιν τοῦ παπισμοῦ καὶ τοῦ παπικοῦ κλήρου ἐν γένει, διότι ἐξήγειραν ἐν μεγίστῳ βαθμῷ τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἐξ οὗ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς θρησκείας δὲν ἦτο ἄλλως δυνατὸν ἢ νὰ ὠφεληθῶσιν. Ἡύξησαν δὲ καὶ τὰ πλούτη τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν μοναστηρίων διὰ δωρεῶν τῶν εἰς Παλαιστίνην ἀποδημούντων σταυροφόρων, διὰ διαθηκῶν αὐτῶν καὶ δι' ἀγορᾶς ἐν εὐτελεῖ τιμῇ μεγάλων ἀκινήτων περιουσιῶν.

206. γ'.

Ἱπποτικά τάγματα.

Κατὰ τὰς σταυροφορίας συνέστησαν καὶ τὰ λεγόμενα ἱπποτικά τάγματα, ὧν τὰ μέλη εὐχόμενοι ὡς μοναχοὶ παρθενίαν, πτωχείαν καὶ ὑπακοήν, ἀνελάμβανον τὸ ἔργον νὰ ὑπερασπίζωσιν ὡς στρατιῶται τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἰδίως τοὺς ἀποδημούντας εἰς τὴν ἁγίαν γῆν κατὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ περιφημότερα τῶν ταγμάτων τούτων ἦσαν οἱ Ἰωαννῖται ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ ὑπερασπίζοντες τοὺς τὸν ἅγιον Τάφον ἐπισκεπτομένους, οἱ ὀνομασθέντες οὕτω, διότι ἡ ἔδρα αὐτῶν ἦτο τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, καὶ οἱ Ναῖται, οἱ κατοικοῦντες ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο ὁ τοῦ Σολομῶντος ναός, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἐνεργοῦντες. Ἀμφότερα τὰ τάγματα ταῦτα παπικῶν

προνομίων τυχόντα, απέκτησαν κατὰ μικρὸν βασιλικὴν δύναμιν καὶ πλοῦτη. Ἐν ἀρχῇ ἐγένοντο πολλῶν καλῶν πρόξενοι οἱ ἱππῶται οὗτοι. Ἀλλὰ ταχέως ἀντικατέστησε τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν ἱπποτικὴ βαρβαρότης καὶ μοναχικὸς ἐγωϊσμός. Διὰ τοῦ διαφόρου συμφέροντος τῶν ταγμάτων τῶν διηρημένοι ὄντες καὶ ἐν φανερᾷ πάλῃ πρὸς ἀλλήλους διατελοῦντες, ἠγωνίζοντο ἐπὶ τέλους οἱ ἱππῶται οὗτοι μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ταγμάτων τῶν ἢ ὑπὲρ τῆς ἀγίας Γῆς καὶ τῶν προσκυνητῶν. Ἐντεῦθεν ἐπήγαζον αἱ συχναὶ μομφαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης κατὰ τῆς ἀνηθικότητος, τῆς ἀπιστίας, τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς πλεονεξίας αὐτῶν. Ἀμφότερα τὰ τάγματα, ὅτε βραδύτερον ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν πάλιν ἡ Παλαιστίνη, κατέφυγον εἰς Κύπρον. Οἱ Ναῖται ἀποκατέστησαν βραδύτερον ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ἐξηκριώθησαν τοσοῦτον, ὥστε διέτρεχε περὶ αὐτῶν ἡ φήμη, ὅτι ἐν τῷ κρυπτῷ ἐτέλουν παντὸς εἶδους ἀθεμιτοῦργίας καὶ ἀνθρώπους πράξεις. Διὰ τοῦτο καὶ βιαίως κατεστράφη ἐπὶ τέλος τὸ ληστρικὸν καταστὰν τάγμα τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Ὁραίου (κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα). Ἡ διάλυσις τοῦ τάματος ἐγένετο ὡς ἐξῆς. Εἰσηγγήσει τοῦ Φιλίππου τοῦ Ὁραίου (1312) ἐκλήθη ἐκ Κύπρου ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ Ἰάκωβος Μολάης εἰς Παρισίους. Πολλὰ κακὰ ἐλέγοντο κατὰ τοῦ τάματος· ὅτι δηλ. εἰ ὁπαδοὶ του ἠρνοῦντο τὸν Χριστὸν καὶ τὴν παρθένον· ὅτι ἐθεώρουν ἰσοτίμους τὸν Μωῦσέα, τὸν Χριστὸν καὶ τὸν Μωάμεθ, ὅπερ ἐξέφραζον διὰ συμβολικοῦ ἀγάλματος μετὰ τριῶν κεφαλῶν καὶ ὅτι διέπραττον αἰσχρὰ ὄργια ἐν ταῖς συναθροίσεσιν αὐτῶν. Διὰ βασάνων ἀνακρίνοντες ἠνάγκασαν πολλούς, ὅπως σωθῶσιν αὐτῶν, νὰ ὁμολογήσωσι τινα τούτων ἢ ὅμοια αὐτοῖς. Ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ πάπα ἐβεβαίωσαν ὅτι δὲν εἶπον τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὑπέκυψαν εἰς τὴν βίαν. Ἐβεβαίωθη μόνον ἡ ἀκολασία τῶν, ἡ πλεονεξία τῶν καὶ αἱ ἀδικαίαι τῶν πρὸς πλουτισμὸν τοῦ τάματος τῶν. Ἀραβὰ ἡγεμόνα θελήσαντα νὰ γίνῃ χριστιανὸς ἐπώλησαν ἀντὶ 60 χιλ. δουκᾶτων! Κλήμης ὁ Ε' ἐπεκύρωσε τὴν διάλυσιν τοῦ τάματος. Πλείστοι αὐτῶν ἀπεκεφαλίσθησαν ἢ ἐκάθησαν ἐπὶ πυρᾶς, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν. Οἱ Ἰωαννῖται ἀπὸ Κύπρου ἦλθον βραδύτερον εἰς Ῥόδον, ὅθεν καὶ Ῥόδιοι ἱππῶται ἐπωνομάσθησαν, ἐπὶ τέλος δὲ ἀποκατέστησαν ἐν Μελίτῃ καὶ ἐκλήθησαν Μελίταροι ἱππῶται (1522). Ἐκτὸς τῶν ταγμάτων τούτων συνέστησαν καὶ τὸ τάγμα τῶν γερμανῶν ἢ τευτόνων ἱπποτῶν πρὸς

καταπολέμησιν καὶ ἐπιστροφῆν τῶν ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ ἐθνικῶν καὶ τὸ τῶν τοῦ ξίφους ἵπποτῶν, οἵτινες τὸν αὐτὸν ἐπεδίωκον σκοπὸν. Καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ εἰργάσθησαν ἵπποτικὰ τάγματα κατὰ τῶν ἀπίστων ἢ Ἀράβων. Κατ' ἀρχὰς ἐνήργουν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ Ἰωαννῖται καὶ οἱ Ναῦται, οἵτινες ἀπέκτησαν ἐκεῖ πολὺν πλοῦτον καὶ μεγάλην δύναμιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν πρῶτοι προσεῖχον πλεῖον εἰς τὴν ἀνατολὴν ἢ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ δεῦτεροι ζητοῦντες μᾶλλον τὰς ἀπολαύσεις ἡμέλουν τοῦ καθήκοντος τῆς ὑπερασπίσεως τῆς χώρας, ἰδρῦθησαν χάριν τοῦ πρὸς τοὺς ἄραβας πολέμου κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα νέα τάγματα τῶν τῆς Καλατρὰς καὶ τῶν τῆς Ἀλκαντάρας ἐν Καστίλᾳ, τῶν τῶν Ἰάγου ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῶν τῆς Ἐβόρας ἐν Πορτογαλίᾳ. Τὰ ἵπποτικά ταῦτα τάγματα εἰργάσθησαν μεγάλως εἰς τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ καταπολέμησιν τῶν Ἀράβων καὶ τὴν τελικὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῆς ἀπ' αὐτῶν.

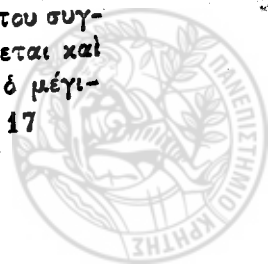
207. α'.

Πτῶσις παιδείας. Θεολόγοι ἐπὶ Καρόλου
καὶ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα.

Ueberweg, Die scholastische Zeit Berlin 1864. Ritter, die christliche Philosophie Goett. 1858. Haugéau, La philosophie scolast. 2 vol. Paris 1850. Erdmann, Gesch. der Philosophie B. I. Berlin 1866. Τοῦ αὐτοῦ, Entwickl. d. Scholastik ἐν τῇ Zeitschrift τοῦ Hilgenfeld 1865. II.

Ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ σχεδὸν καὶ ἐν τῇ δύσει ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐν πολλῇ μεγαλητέρῳ μάλιστα βαθμῇ, ἡ παιδεία. Τὴν πτῶσιν ταύτην αὐτῆς ἐπήνεγε πρὸ πάντων ἐν τῇ δύσει ἡ ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων βορείων λαῶν, οἵτινες, καταλύσαντες τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος, κατέλαβον τὰς χώρας αὐτοῦ. Μόλις ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐτέθησαν τὰ πρῶτα νέα θεμέλια τῆς μεσαιωνικῆς τῶν δυτικῶν λαῶν ἀναπτύξεως, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου διεκρίθη ὁ Ἀλκουίνος († 804) διὰ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ παιδείαν. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα μόνον ὀλίγοι ἀσημαντοὶ συγγραφεῖς ἐκκλησιαστικοὶ ἀπαντῶσι. Μεταξὺ τούτων οἱ κυριώτεροι ἦσαν οἱ ἐπόμενοι. Ὁ Παῦλος Διάκονος, περὶ οὗ ἐλέγετο ὅτι ἦτο Ὀμηρος ἐν τῇ ἐλληνικῇ

γλώσση, Βιργίλιος, Ὀράτιος καὶ Τίβουλος ἐν τῇ λατινικῇ καὶ Φίλων ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ. Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκᾶριος ἔγραψε περὶ παπῶν. Πασσάσιος Ῥαδβέρτος καὶ Πατράμνος οἱ ἀντίπαλοι ἐν τῇ περὶ μετουσιώσεως σφοδρᾷ ἔριδι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ Θ' αἰῶνος ἀνήκει καὶ ὁ Ῥαβανὸς Μαυρός, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον διέτριψεν ἐν Παλαιστίνῃ, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς σπουδάζῃ τοὺς ἐν τῇ Γραφῇ μνημονευομένους ἀγίους τόπους. Συνέγραψε δὲ σχεδὸν εἰς ἅπαντα τὰ βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς ἑρμηνείας, συνέταξε δὲ καὶ ὕμνους, ὡς τὸν περίφημον *Veni Creator Spiritus*. Τὸ κυριώτερον ὅμως ἔργον τοῦ εἶναι τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν σύγγραμμα *De universo*, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς περὶ τοῦ συμπαντος φυσικὰς γνώσεις τῶν πατέρων. Ὁ Ῥαβανὸς καὶ οἱ σύγχρονοί του μὴ ὄντες ἱκανοὶ νὰ ἐρευνήσωσιν αὐτοὶ τὰ πράγματα καὶ νὰ εἰπωσὶ τι ἴδιον, ἤρχοῦντο ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοι βυζαντινοὶ νὰ συλλέγωσιν ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι πατέρες εἶχον εἰπεῖ. Ἄν δὲ ἐδέχοντο τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων γνώσεων, ὅταν προὔκειτο, πολὺ πλείοτερον ἴσχυεν, ὅταν ὁ λόγος ἦτο περὶ θρησκευτικῶν γνώμων τῶν ἀρχαίων πατέρων. Εἰς τὰς γνώμας ταύτας θεωρεῖ ἑαυτὴν δεδεδεσμευμένην ἡ μεσαιωνικὴ θεολογία καὶ ὡς ἔργον τῆς μόνον νομίζει νὰ ἐπεξεργάζηται καὶ συστηματοποιῇ τὴν ἐτοίμην ταύτην δογματικὴν ὕλην. Ἐπειδὴ αἱ φραγκικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἦσαν κατὰ τῆς τιμῆς τῶν ἀγίων καὶ τῶν λειψάνων δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι φράγκοι ἐπίσκοποι, ὡς ὁ Λουγδοῦνων ἀρχιεπίσκοπος Ἀγοθάρδος († 841) καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ 830 ἐπίσκοπος Τουρίνου Κλαύδιος ἔγραψαν συγγράμματα κατὰ τῆς τιμῆς τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀγίων καὶ κατὰ τῆς προσκυνήσεως τοῦ σταυροῦ. Τούναντίον ὁ ἐπίσκοπος Ὀρλεάνης Ἰωνᾶς ὑπερήσπισε τὰς εἰκόνας ὡς χρησιμεύουσας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἱερῶν προσώπων καὶ συμβάντων καὶ εἰς περιόρισμῳ τῶν ναῶν, ὅπως καὶ τὰς ἱεράς ἀποδημίας ὡς ὠραίαν συνήθειαν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ῥηνῶν Χίγχαρος ὑπερήσπισε κατὰ τῶν βασιλέων τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τοῦ πάπα τὰ δικαιώματα τῆς φραγκικῆς ἐκκλησίας, κατὰ δὲ τῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν του ἐξουσίαν. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἤχημασε καὶ ὁ Σκῶτος Ἐρίγενας (ἀπ. περὶ τὸ 870), ὁ μεταφράσας εἰς τὸ λατινικὸν τὰ τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγράμματα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἀγγλος ἐκ γενετῆς, ἐμφανίζεται καὶ ἐκλείπει ὡς λαμπρὸν μετέωρον, ὑπάρξας ἀναμφιβόλως ὁ μέγι-

στος σοφός, ὁ βαθύτερος, τολμηρότερος καὶ πολυμαθέστερος νοῦς τῆς ἐποχῆς του, κεκτημένος τοιαύτην θεωρητικὴν δύναμιν νοήσεως, οἶαν δὲν ἀπαντῶμεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον καὶ μετ' αὐτόν. Ἀποτελεῖ δὲ ἐξαιρέσιν ἐν τῇ ἐποχῇ του. Οἱ σύγχρονοὶ του δὲ ἐνόησαν, οὐδ' ἐξετίμησαν αὐτόν. Μεταφράσας τὸν Ἀρεοπαγίτην, εἰσήγαγε πρῶτος τὴν μυστικὴν θεοσοφίαν εἰς τὴν δύσιν. Ἀλλὰ τὴν μυστικὴν ταύτην θεοσοφίαν συνεδύαζεν ὁ Ἐρίγγενας μετὰ τῆς γνώσεως τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐσχημάτισε νέον ἴδιον σύστημα θεωρητικῆς θεολογίας. Ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀληθῆς θεολογία καὶ ἀληθῆς φιλοσοφία μόνον κατὰ τύπον διαφέρουσιν, εἶναι δὲ κατ' οὐσίαν ἓν, ἐφρόνει, ὅτι ἡ πίστις ἔχει τὴν ἀλήθειαν ὡς καταφατικὴ θεολογία ὑπὸ τὸ γραφικὸν καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν κάλυμμα μεταφορικῶν καὶ τυπικῶν, πρὸς τὴν περὶωρισμένην διάνοιαν τοῦ ὄχλου προσηρμοσμένων ἐκφράσεων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εἶναι νὰ ἀποβάλλῃ τὸ κάλυμμα τοῦτο, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀποφατικὴν θεολογίαν καὶ νὰ ἀνυψώσῃ οὕτω διὰ τῆς θεωρίας τὴν πίστιν εἰς γνῶσιν. Τὰς ἰδέας ἐαυτοῦ ἐξέθηκεν ἐν τῷ συγγράμματι *De divisione naturae*. Κατὰ τὸν Ἐρίγγεναν ὅπως καὶ κατὰ τὸν νεοπλατωνίζοντα Ἀρεοπαγίτην ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἓν, ἡ ἀπόλυτος ἐνότης, ἄνευ τινὸς διαιρέσεως, ἄνευ τινὸς προσδιορισμοῦ· ὁ κόσμος τούναντίον εἶναι τι διηρημένον καὶ περιέχει ἀναλελυμένον ὅ,τι ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ἓν. Ὁ Ἐρίγγενας φανερῶς πανθεΐζει. Ὁ κόσμος κατ' αὐτὸν εἶναι ἀνάπτυξις τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ κόσμος εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου. Ὅταν λέγωμεν τὸν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, δεόν νὰ νοώμεν, ὅτι εἶναι ἡ βᾶσις, ἡ οὐσία τοῦ κόσμου· ὁ Θεὸς εἶναι ἐν τῷ παντί. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει κατ' αὐτὸν ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ τῆς υπάρξεως· δὲν ὑπάρχει, ὅπως ὑπάρχουσι πάντα τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλ' ὑπέρκειται αὐτῶν. *Deus non est, sed superest*. Εἰς τὰ δόγματα εἶδε μυστικὴν ἐννοιαν. Ὁ Θεὸς ἄνθρωπος πῶς εἶναι συμβολικὴ παράστασις τῆς ἐννοίας, ὅτι τὸ ἄπειρον καὶ τὸ πεπερασμένον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Ἡ μέλλουσα κρίσις δηλοῖ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν. Τὰ πάντα προῆλθον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς αὐτόν. Καὶ οἱ δαίμονες αὐτὰ καὶ οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὸν Θεόν. Αἱ ποιναὶ

δὲν εἶναι κατὰ γράμμα αἰώνιοι. Τὴν Τριάδα ἐνόει οὕτως. Ἡ θεία οὐσία εἶναι ὁ Πατήρ· ἡ θεία σοφία ὁ Υἱός· ἡ θεία ζωὴ τὸ Πνεῦμα. Ὁ Ἐρίγενας ἀνεγνώριζε τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι τὸ δικαίωμα νὰ ἐρευνᾷ καὶ κρίνῃ τὴν παραδεδομένην πίστιν. Διὰ τῆς ἐρεῦνης ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἣν ἡ παραδεδομένη πίστις κατέχει μόνον ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ συμβόλου. Οὕτως ἐνόει τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας. Ἡ πρώτη εἰσδύει εἰς τὴν οὐσίαν· ἡ δευτέρα μένει εἰς τὸν συμβολικὸν τύπον. Ὅ,τι δὲν εἶναι λογικόν, ἀπέκρουεν ὁ Ἐρίγενας· διότι ἔλεγε· ὅτι ἡ ἀληθὴς θρησκεία εἶναι ἐν μετὰ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας (*veram religionem esse veram philosophiam*). Τὸ μὴ λογικόν δὲν εἶναι ἀληθές, ἔλεγε (*Omnis auctoritas, quae vera ratione non approbatur infirma esse videtur*). Ὁ Ἐρίγενας κατὰ ταῦτα μυστικίζει, πανθειζει καὶ ὀρθολογίζει.

207. 6'.

Ἡ σχολαστικὴ θεολογία.

Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα καταπίπτει πάλιν ἐν τῇ δύσει ἡ παιδεία, ἐφαίνεται δέ, ὅτι ἐμελλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν αὐτὴν βαρβαρότητα καὶ ἀμάθειαν, ἐν ἣ ἐτέλει καὶ πρότερον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐκλήθη αἰὼν τοῦ σκότους (*Saeculum obscurum*). Ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα τὸ μὲν δι' ἐπιρροῆς τῆς ἀραβικῆς φιλολογίας, ἣτις ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸν Θ' καὶ Γ' αἰῶνα εἶχεν ἀκμάσει, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς βυζαντινῆς παιδείας, ἀφ' ὅτου οἱ γερμανοὶ περιήλθον εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς μάλιστα διὰ τῶν Ὀθόνων, ἀνεφάνη νέα ἐπιστημονικὴ ζωὴ. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν σχολαστικῶν θεολόγων. ὅστινες ὠνομάσθησαν οὕτως ἐκ τοῦ σχολῆ, οἰνοὶ σχολικοί. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεολογία αὐτῶν ἐκλήθη σχολαστικὴ. Ἡ σχολαστικὴ δὲν ἦτο ἐλευθέρα, ἀμερόληπτος καὶ εἰλικρινῆς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡρμάτο ἀπὸ προκαταλήψεων. Οἱ σχολαστικοὶ ἀνεχώρουν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ πάντα ἔχουσιν ὀρθῶς ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ δόγματα καὶ διοικήσεις καὶ λατρεία καὶ ἔθιμα καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία καὶ τὰ πάντα. Παραμελοῦντες δὲ ἐντελῶς τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων καὶ θε-

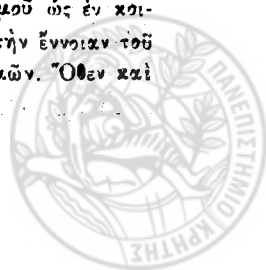
σμῶν καὶ περὶ τούτου ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντες, ἐζήτουν διὰ διαλεκτικῶν τεχνασμάτων καὶ σοφισμάτων νὰ δικάσῃ οἱ λογῆσι νὰ εὐτά ἐνώπιον τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ τοιαύτη δικαιολόγησις τῶν δογμάτων ἴον διὰ λεπτομερεστάτης ἀναλύσεως αὐτῶν εἰς τὰς συνιστώσας αὐτὰ ἐννοίας, 2ον διὰ τῆς ἀναιρέσεως διαφόρων ἐνστάσεων κατ' αὐτῶν (ὄχι πάντοτε τῶν ἀληθῶν ἐνστάσεων) καὶ 3ον διὰ τῆς συστηματικοποιήσεως αὐτῶν εἰς ἐντιδλον ἀρμονικόν, ἦτο τὸ κύριον ἔργον τῶν σχολαστικῶν. Αἱ χαρακτηρίζουσαι τοὺς σχολαστικούς ἐλλείψεις ἦσαν τυφλὴ ἐμμονὴ εἰς τὰ παραδεδομένα, μικρολόγος λεπτολογία καὶ ἐλλείψεις ἱστορικῆς κρίσεως· προήρχοντο δὲ πρὸ πάντων ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν καὶ τῆς ὀλιγωρίας πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν· ἐκ τοῦ ὅτι λοιπὸν προσήρχοντο εἰς τὴν μελέτην τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων πρὶν ἢ πρότερον διὰ τῆς γενικῆς παιδείας φωτίσωσι τὸ πνεῦμά των καὶ δεξύνωσι τὴν κρίσιν αὐτοῦ. Ἐποιοῦν μὲν χρῆσιν οἱ σχολαστικοὶ τῆς φιλοσοφίας, ἰδίως τῆς ἀριστοτελικῆς, ἐν τῇ θεωρητικῇ τῶν δογμάτων ἐπεξεργασίᾳ κατὰ τὸ παράδειγμα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, οὗτινος τῇ δογματικῇ ἠκολούθουν, ἀλλὰ πόσον γνωστὴ ἦτο εἰς τοὺς σοφοὺς τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ δύσει ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐγίνωσκον αὐτὴν ἐξ ἀραβικῶν μεταφράσεων τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Ἐνεκα τῶν ἐλλείψεων αὐτῆς ἐδυσφημίσθη τοσοῦτον ἡ σχολαστικὴ θεολογία. Ἡ θεολογία ἔχει σπουδαιότητα καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα α') ὅταν σέβηται μὲν τὰ παραδεδομένα, ἀλλὰ δὲν παραδέχεται ἀνεξετάστως ὡς παράδοσιν καὶ πᾶσαν παλαιὰν δεισιδαιμονίαν καὶ πρόληψιν καὶ κατάχρησιν ἢ κακὴν συνήθειαν· β') ὅταν ἀντικείμενα συζητήσεως ποιῇ σπουδαῖα ζητήματα καὶ δὲν καταπίπτῃ εἰς μωρὰς καὶ ἀγόνους σχολαστικὰς λεπτολογίας· καὶ γ') ὅταν ἐξετάζῃ μετ' αὐστηρᾶς κρίσεως τὰ πράγματα καὶ βασιανίζῃ μετὰ ἐπιμελοῦς ἀκριβείας αὐτά, διακρίνουσα τὰ γνήσια καὶ ὀρθὰ ἀπὸ τῶν μὴ γνήσιων καὶ ἡμαρτημένων. Παρὰ πᾶσας ὁμῶς τὰς ἐλλείψεις τῆς σχολαστικῆς δὲν δύναται τις εἰμὴ νὰ θαυμάσῃ πολλοὺς σχολαστικούς διὰ τὴν εὐφυίαν καὶ πολυμάθειαν αὐτῶν. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία δεικνύει τὸ ἐξεγειρόμενον πνεῦμα τοῦ μεσαίωνος πρὸς κατανόησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν. Ἄλλ' ἔπειδ' ἡ τὸ θρησκευ-

τικόν περιεχόμενον ἐθεωρεῖτο ἤδη ἀλανθάστως δεδομένον διὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, δὲν ὑπελείπετο εἰμὴ τὸ ἔργον τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος καὶ τοῦ νοοῦντος πνεύματος ἢ ἠἀπόδειξις ὅτι ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία εἶναι ἀλήθεια. Οἱ ἀρχαιότεροι πατέρες τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας εἶχον ἀναπτύξει τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς ἐννοίας ἢ δόγματα, οἱ δὲ σχολαστικοὶ σπουδάζουσι νὰ ἀποτελέσωσιν ἐξ αὐτῶν ἐν ὅλον, νὰ συστηματοποιήσωσιν αὐτὰ καὶ νὰ ἀποδείξωσιν αὐτὰ ὡς ἀληθῆ ἐνώπιον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὰ ἅπαξ δεδομένα θεωροῦνται ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀλάνθαστα, εἰς ἃ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὅταν δὲν ἐννοῇ αὐτὰ, πρέπει νὰ ὑποκύψῃ. Πρὸς τὴν πραγματικότητα, τὴν πείραν, τὴν ἱστορίαν ἀδιαφοροῦσιν οἱ σχολαστικοί. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία ἔχει τι τὸ φανταστικόν, ὅπως ὅλος ὁ μεσαίων ἔχει τι τὸ ὄνειρῶδες καὶ φανταστικόν. Ἡ ἔρευνα καταντᾷ πολλὰκις εἰς καθάραν σοφιστείαν, ζητοῦσα πολλάκις νὰ ἀποδείξῃ ἀναπόδεικτα. Τοιοῦτοτρόπως ἡ σχολαστικὴ κινεῖται ἐν ἀντιφάσει τινί. Ἀφ' ἐνὸς θέλει νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοῦ νοῦ τὴν ὅλην ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν· ἀφ' ἐτέρου ὁρμάται· ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῇ παπικῇ ἐκκλησίᾳ ἔχουσιν ὀρθῶς, τὰ δὲ παπικὰ δόγματα εἶναι ἡ ἀλάνθαστος ἀλήθεια. Ὁλίγοι σχολαστικοὶ δεικνύουσι τάσεις πρὸς ἀνεξάρτητον ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ὅπως ὁ Ἀβαιλάρδος, ὅστις ἐδίδαξεν, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πιστευθῇ, ὅπερ δὲν νοεῖται πρότερον. Οἱ σχολαστικοὶ διαφέρουσι τῶν ἀρχαίων πατέρων· διότι στεροῦνται τῆς κλασικῆς ἐκείνων παιδείας καὶ τῆς βαθείας αὐτῶν γνώσεως τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Ἐνῶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πατέραςιν, ἰδίως τοῖς ἀλεξανδρινοῖς θεολόγοις, τὰ δόγματα ἐξετάζονται φιλοσοφικῶς καὶ ἀναπτύσσονται, γίνεται δηλ. τῆς φιλοσοφίας χρῆσις πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ συμπλήρωσιν αὐτῆς, παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς θεολόγοις τοῖς ἀκολουθοῦσι τὴν ἀρχὴν *credo, ut intelligam* «πιστεύω καὶ ζητῶ νὰ κατανοήσω τὸ πιστευόμενον» ἡ φιλοσοφία δὲν συμπράττει, ἀλλ' ὑπηρετεῖ τῇ θεολογίᾳ, διότι ζητεῖ μόνον νὰ διακαίολογήσῃ τὸ ἤδη ὠρισμένον δόγμα (*Ueberweg Geschichte der Phil. II. 147*). Ἡ σχολαστικὴ θεολο-

γία ἀναφαίνεται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ Κ α ν τ α ο υ ρ (α ς Ἀ ν σ έ λ μ ο υ , ἡ δὲ ἀκμὴ αὐτῆς συμπίπτει κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὅτε ἤκμασαν ὁ Λ ο μ β ά ρ δ ο ς , ὁ Ἀ λ θ έ ρ τ ο ς Μ ά γ ν ο ς , ὁ Θ ω μ ά ς Ἀ κ ι ν ά τ ο ς , ὁ Β ο ν α β ε ν τ ο ῦ ρ α ς καὶ ὁ Δ ο ῦ ν ς Σ χ ω τ ο ς . Ἡ δὲ πτώσις τῆς σχολαστικῆς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ συμπληροῦται κατὰ τὸν ΙϚ' . Οἱ Δομινικανοὶ κατὰ πρῶτον λόγον, καὶ κατὰ δεύτερον οἱ Φραγκισκανοὶ εἶχον κυρίως εἰς χεῖράς τῶν τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρ' Εὐρωπαίους παιδείας ἐν γένει καὶ τῆς σχολαστικῆς ἰδίως συνετέλεσαν τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ τῶν ἀρχαίων μοναστηριακῶν σχολῶν κατὰ μικρὸν μορφωθέντα π α ν ε π ι σ τ ή μ ι α . Ἐνῶ δηλ. πρότερον ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς σχολαῖς τῆς δύσεως ἐδιδάσκοντο στοιχειωδῶς ἐκτὸς τῆς θεολογίας ἡ γραμματικὴ, ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ (τὸ λεγόμενον trivium), καὶ μετὰ ταῦτα ἡ γεωμετρία, ἡ μηχανικὴ, ἡ μουσικὴ, καὶ ἡ ἀστρονομία (τὸ καλούμενον quadrivium), ἤρχισαν κατὰ μικρὸν οἱ διδάσκαλοι νὰ παραδίδωσιν ἐν αὐταῖς καὶ ἀνώτερα συστηματικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας μαθήματα. Ἀφοῦ δὲ κατὰ μικρὸν προσετέθησαν καὶ αἱ ἑδραὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τῆς φυσικῆς καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς ἐνώσεως πασῶν τούτων τῶν ἐδρῶν τὰ πρῶτα πανεπιστήμια (universitates)¹. Τὸ ἀρχαιότερον τούτων ἦτο τὸ τῶν Παρισίων κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἰδρυθὲν, φημιζόμενον δὲ ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν. Μετ' αὐτὸ ἤρχετο κατὰ τὴν θεολογικὴν φήμην τὸ τοῦ Ὁξωνίου καὶ ἔπειτα τὰ τῆς Ρώμης καὶ Κολωνίας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ φήμη τῆς Σορβώννης τῶν Παρισίων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἔλεγον Romae sacerdotium, Germaniae imperium, Parisiis studium ἐδόθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ τῶν Παρισίων πανεπιστήμιον ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τῆς σχολαστικῆς παιδείας ἐν Γαλλίᾳ, τὸ τῆς Ρώμης ἐν Ἰταλίᾳ, τὸ τοῦ Ὁξωνίου ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τὸ τῆς Κολωνίας ἐν Γερμανίᾳ. Ἀρχαῖα πανεπιστήμια εἶναι καὶ τὰ τῆς Βολωνίας,

1) Universitas ἐκλήθη τὸ ἀνώτερον τοῦτο εἶδος τῶν ἐκπαιδευτηρίων ὡς τὸ σύνολον τῶν διδασκόντων καὶ διδασκόμενων διότι κατ' ἀρχὰς ἔζων ἕμῳ ὡς ἐν κοινῷ οἱ διδάσκοντες καὶ οἱ διδασκόμενοι. Ἐπειτα ἔλαβεν ἡ λέξις τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐκπαιδευτηρίοις διδασκόμενων ἐπιστημῶν. Ὅθεν καὶ ὀρθῶς μετεφράσθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἡ λέξις Πανεπιστήμιον.

Βιέννης, Ἐδελβέργης, Ἐρφούρτης, Βυρτσοῦργου, Πράγης, Λειψίας, Τυβίγγης καὶ Βιττεμβέργης ἐν Γερμανίᾳ. Τὰ πανεπιστήμια ταῦτα ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν τοῦ κλήρου ἰστάμενα (ἡ θεολογία ἦτο ἡ δεσπόζουσα ἐν αὐταῖς ἐπιστήμῃ, ἦν ὄφειλον αἱ ἄλλαι ὡς δοῦλαι νὰ ὑπηρετῶσι!) δὲν εἶχον μὲν τὴν σημασίαν, ἦν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀφ' ὅτου ἐχειραφετήθησαν ἀπὸ τῆς κληρικῆς κηδεμονίας, ἀπέκτησαν, διότι ἡ ἐπιστήμη μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀκμάσῃ, ὅπωςδῆποτε ὁμοίως ἐν αὐτοῖς προπαρεσκευάσθη ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τῆς Εὐρώπης καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς νεωτέρας τῶν λαῶν ἀναπτύξεως. Ἐν αὐτοῖς ἐγαλκείθησαν τὰ πνευματικὰ ὄπλα, διὰ τῶν ὁποίων κατεστράφησαν τὰ δεσμὰ τῆς πλάνης καὶ δεισιδαιμονίας, ἐν οἷς κατέκειτο δεδεδεσμευμένη ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη. Ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων τούτων ἐπολεμήθησαν αἱ πλάναι καὶ αἱ καταχρήσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὁ Γέρσων καὶ ὁ Δαίλλυς, ὁ Οὐίλλεφος καὶ ὁ Οὐσος καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἀρχηγοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐξ αὐτῶν ἐξῆλθον.

208. α'.

Οἱ ἐπισημότεροι σχολαστικοί. Οἱ ἀρχαιότεροι.

Πρῶτος ἐπίσημος σχολαστικὸς θεολόγος εἶναι Ἄνσελμος ὁ Κανταουρίας (1109), οὗτινος σπουδαιότατον ἔργον εἶναι τὸ διὰ τί ὁ Θεὸς ἐγένετο ἄνθρωπος (cur Deus homo), ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τὴν περὶ ἰλαστικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ἰδέαν. Ἐνεκα τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν, ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ θελήματος τοῦ ἀπείρου Θεοῦ ἄπειρος ἐνοχὴ ἐπεβάρυνε τὸ ἀνθρώπινον γένος· ἡ δὲ αὐτὴν ἱκανοποίησις τῆς θείας δικαιοσύνης διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἄπειρον ἀξίαν· τοιαύτην ἄπειρον ἱκανοποίησιν ὄφειλεν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ ὡς πεπερασμένος. Διὰ τοῦτο ἐνηθρώπησεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα προσενέγκῃ, διὰ τῆς θυσίας του ἢ τοῦ θανάτου του τὴν ἱκανοποίησιν ταύτην, ἣτις προσφέρεται τῷ Θεῷ παρὰ τοῦ ἀνθρώπινου γένους, διότι ἦτο ἄνθρωπος, εἶναι δὲ ἀπείρου ἀξίας, διότι ἦτο καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πρῶτος αὐτὸς ἐπενόησεν ἡ τοῦλάχιστον ἀνέπτυξε καὶ τὴν ὄντολογικὴν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπαρξεως τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀρουμένην δηλ. τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἡμῖν ἰδέας τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου ὄντος, ἣτις ἰδέα

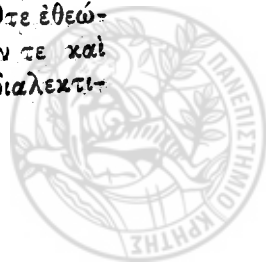
ἀναγκαίως περικλείει καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Τὸν Θεὸν νοοῦντες, ἔλεγε, νοοῦμεν αὐτὸν ὡς τέλειον. Ἡ τελειότης αὐτῆ συνεπάγεται καὶ τὴν ὑπαρξίν του ἀναγκαίως· διότι ἡ ἔννοια Θεοῦ μὴ μόνον νοουμένου, ἀλλὰ καὶ ὑπάρχοντος, εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ νοουμένου μόνον καὶ μὴ ὑπάρχοντος. Ἡ ἀληθῆς λοιπὸν ἔννοια περὶ τοῦ Θεοῦ τελείου ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν. Πρῶτος αὐτὸς ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξε καὶ τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμειεν ὡς βᾶσις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, ὅτι δηλ. ὁ θεολογῶν πρέπει νὰ ὀρμάται ἀπὸ τῆς πίστεως, ἵνα ἐννοήσῃ τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς (*credo ut intelligam*, πιστεῦω ἵνα ἐννοήσω). Ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲ ἐζήτηε ὁ Ἄνσελμος τὴν τελείαν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη ἐπὶ τρία ἔτη ἐξ Ἀγγλίας. Ὡς θεολόγος ἐκέκτητο σπανίαν ὀξύνοϊαν καὶ βαθύνοϊαν, ἰκανότητα πρὸς θεωρητικὴν νόησιν καὶ θερμότητα πίστεως. Διάσημος ὑπῆρξε καὶ ὁ σχολαστικὸς Ροσκελλῆνος (1089), ὅστις περιῆλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὸν Ἄνσελμον περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὁ Ροσκελλῆνος ἐφαίνετο ὅτι παρεδέχετο τὴν Τριάδα ὡς γενικὴν ἔννοιαν, εἰς ἣν δὲν ἔδιδε πραγματικὴν σημασίαν, ἀλλὰ κενὴν λέξιν ἐνόμιζεν. Ὑπάρχει, ἔλεγεν, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· Τριάς δὲν ὑπάρχει, ὅπως ἀνθρωπότης δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον οἱ καθ' ἕκαστον ἀνθρωποί. Τοιοῦτοτρόπως ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Ροσκελλῆνος παρεδέχετο οὐχὶ ἓνα Θεόν, ἀλλὰ τρεῖς Θεούς. Ἡ ἔρις αὐτῆ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πολύκροτον παρὰ σχολαστικοῖς συζήτησιν περὶ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν (*universalia*), διότι οἱ μὲν παρεδέχοντο, ὅτι αὐταὶ εἶναι ἔννοιαι κεναί, λέξεις ἀπλάτ καὶ καθαρὰ τῆς νοήσεως προϊόντα, ἐκ τῶν πραγμάτων κατ' ἀφαίρεσιν εἰλημμένα, ἀπλᾶ ὀνόματα (ἔθεν καὶ *Nominalistae* ἐκλήθησαν, καὶ ἡ θεωρία των *Nominalismus*), οἱ δὲ ἐδέχοντο, ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι εἶναι πραγματικότητες ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα παριστάνουσιν, ἔχουσι δηλ. καθ' ἑαυτὰς ὑπαρξίν, καὶ πρὸ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ εἶναι πράγματα ἀληθῆ (ἔθεν ὠνομάσθησαν *Realistae*, καὶ ἡ θεωρία των *Realismus*). Ἡ γενικὴ ἔννοια πρὸχ. ἄνθρωπος κατὰ τοὺς πρώτους εἶναι ἀπλῆ λέξις, ἀπλοῦν ὄνομα εἰλημμένον ἐκ τοῦ Πέτρου, Παύλου κτλ. Ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουσιν ὁμοῦς ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος κλπ., ἐξ ὧν ἐμορφώθη ἡ ἔννοια ἄνθρω-

πος. Κατὰ τοὺς δευτέρους ἡ ἰδέα ἄνθρωπος ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν, ὅπως ἐνοήθη καὶ ἐννοεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν καθ' ἕνα-στον ἀνθρώπων, τοῦ Πέτρου, τοῦ Παύλου κ.τ.λ. Οὗτοι δὲ ἐγένοντο κατ' ἐκείνην, οὐχὶ δὲ ἐκείνη ἐκ τούτων. Οἱ πρῶτοι, οἱ *Nominalistae* ἐξεφράζοντο οὕτως: *universalia post res*, οἱ δὲ δεύτεροι, οἱ *Realistae* οὕτως: *universalia ante res*. Οἱ πρῶτοι, οἱ παραδεχόμενοι τὸν *Nominalismus*, ἔτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ περιπέσωσιν εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν σκέψιν, ἀφ' οὗ αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατ' αὐτοὺς εἶναι γεννήματα ἀπλῶς ἢ παίγνια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ κατεκρίνοντο. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Ῥοσκελλένος κατηγορήθη, ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητος ἐν τῇ Τριάδι τῶν προσώπων τῆς θεότητος δὲν εἶναι ἀλήθεια καὶ ὅτι ἄρα περιέπεσεν εἰς τὸν τριθεϊσμόν. Οἱ *Realistae* ἦσαν πλατωνισταί. Οἱ δὲ *Nominalistae* ἠκολούθουν τοὺς Στωϊκούς. Ἄλλοι βραδύτερον μέσσην τινὰ καὶ ὀρθοτέραν ὁδὸν βαδίζοντες, ἐφρόνουν κατὰ Ἀριστοτέλη, ὅτι αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ περιέχουσι μὲν πραγματικὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν, ἐξ ὧν σχηματίζονται (*universalia in rebus*). Ἡ ἐννοια τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑφίσταται βεβαίως καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ καὶ δὲν δημιουργεῖται καὶ ἐπινοεῖται αὐθαίρετως ἀπὸ τῶν καθ' ἕναστον ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπάρχει ἐν τοῖς καθ' ἕναστον ἀνθρώποις. Ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει· ἀλλ' ἐν τῷ Παύλῳ, Πέτρῳ καὶ λοιποῖς ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει, διὰ τοῦτο σχηματίζεται παρ' ἡμῶν ἡ ἐννοια αὐτοῦ, δὲν ἐπινοεῖται καὶ δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενὸς, ὥστε νὰ ἦναι ἀπλῆ κενὴ λέξις, ἀπλοῦν ὄνομα μὴ περιέχον πραγματικὴν ἀλήθειαν. Οἱ πλατωνίζοντες ἐπίστευον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ καθαρᾶς νοήσεως ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐγκειμένων ἰδεῶν νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἢ τὴν ἀλήθειαν· οἱ ἀριστοτελεζόντες τοῦναντίον ἐφρόνουν, ὅτι τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν μόνον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς παρατηρήσεως, ἐφ' ἧς πρέπει νὰ στηρίζεται ἡ νόσις. Κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἀριστοτελεζόντων ἡ γενικὴ ἐννοια δὲν εἶναι ἀπλῶς προκτὸν τῆς νοήσεως, ἀλλ' ἔχει ἀντικειμενικὴν ὑπαρξίν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἠδύνατο κατ' ἀφαίρεσιν νὰ σχηματισθῇ, ἐὰν μὴ περιείχετο ἐν αὐτοῖς. Ἡ ταυτότης

αὕτη τῆς νοήσεως καὶ τοῦ εἶναι εἶναι ἢ βάσις, ἐφ' ἧς πᾶς συλλογισμὸς καὶ πᾶσα σκέψις στηρίζεται. Ἄλλως οὐδεμία βεβαιότης θὰ ὑπῆρχε περὶ τοῦ ὅτι ὅ, τι νοοῦμεν ὑπάρχει καὶ πραγματικῶς. Ἡ θεωρία τῶν ὀνοματιστῶν ἤγεν εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὸν σκεπτικισμόν. Οἱ ὀνοματισταὶ ἐθεώρουν τὴν σκέψιν ὡς παίγιον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Τὰ περὶ τῶν γενικῶν ιδεῶν συνεζητοῦντο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς λογικῆς ἢ διαλεκτικῆς λεγομένης, ἧς ἡ σπουδὴ ἐθεωρεῖτο ἀναγκαιοτάτη τῶ θεολόγῳ. Ἡ διάφορος δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν θεολογικῶν πραγμάτων. Οἱ Realistae πῶς ἐθεώρουν τὴν ἀνθρωπότητα ὡς τι ὅλον καὶ πραγματικόν. Οὕτως ἠδύνατο νὰ νοηθῆ, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ Ἀδάμ ἤμαρτε καὶ διὰ τῆς ἐνοχῆς τοῦ ἐνὸς ἔπαθεν ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Διὰ τοὺς Nominalistae τούναντίον ἡ ἀνθρωπότης εἶναι κενὴ ἔννοια, ἀπλῆ λέξις. Δι' αὐτοὺς λοιπὸν δὲν ἦτο νοητὴ ἡ συνέπεια τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ὡς γενικὴ ἐνοχῆ. Εἰς τοὺς πραγματικοὺς ἡ Τριάς εἶναι ἀλήθεια, ὁ εἰς τριαδικὸς Θεός. Εἰς τοὺς ὀνοματιστὰς ἡ Τριάς ἦτο κατ' ἀνάγκην κενὴ λέξις, οὐχὶ πραγματικόν τι. Πράγματι ὑπάρχουσι κατ' αὐτοὺς τὰ τρία πρόσωπα. Διὰ τοῦτο οἱ ὀνοματισταὶ κατηγορήθησαν ὡς τριθεῖσταί. Σπουδαῖος θεολόγος ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀβαιλάρδος († 1142), ὅστις μεγάλους ὑπέστη διωγμοὺς ἐνεκα τῆς ἐλευθεροφροσύνης του, διότι παρὰ τὰς ἐπικρατούσας ιδέας παρεδέχετο τὴν ἀρχὴν ὅτι μόνον ὅ, τι ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου κατανοεῖ, τοῦτο καὶ μόνον πρέπει οὗτος νὰ πιστεύῃ. Ὁ Ἀβαιλάρδος διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τῶν νεωτέρων ὀρθολογιστῶν θεολόγων. Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἦτο ὁ δεινότερος πάντων τῶν συγχρόνων του. Ἡ φήμη του εἰλκυσε ταχέως μεγάλην πληθὺν ὁμιλητῶν· ἀλλ' ἡ ἐλευθεροφροσύνη του γνωστὴ γενομένη ἐπέσυρε καὶ τὴν ἔχθραν πολλῶν κατ' αὐτοῦ, ἐπὶ τινος δὲ συνόδου ἐν Σουασῶνι ἐξηναγκάσθη νὰ ρίψῃ εἰς τὸ πῦρ τὸ πρὸ μικροῦ φανὲν ἐγχειρίδιον τῆς θεολογίας (Introductio in theologiam) καὶ κατεδικάσθη εἰς μοναστηριακὴν φυλάκισιν. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ἀφέθη ἐλεύθερος, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Παρισίους. Ἄλλ' ὅτε ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἅγιος Διονύσιος τῶν Παρισίων δὲν εἶναι ὡς ἐπιστεύετο τότε Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, κατεδιώχθη πάλιν παρὰ τῶν μοναχῶν καὶ κατέφυγεν εἰς δάσος τι παρὰ τὴν πόλιν Τρεκῶν (Troyes). Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀνεζήτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἠνάγκασαν νὰ παραδίδῃ αὐτοῖς. Οὕτως ἐμορφώ-

θη ἐκεῖ τὸ μοναστήριον τοῦ Παρακλήτου. Βραδύτερον εὐρίσκομεν αὐτὸν μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ κρότου διδάσκοντα ἐν Παρισίοις. Ἐγραψε δὲ ἡθικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Scito te ipsum*, ἐξέδωκεν ἐκ νέου μεταβεβλημένην τὴν *Introductio* ὑπὸ τὸν τίτλον *Theologiae christianae* Ll. V., καὶ ἵνα δεῖξῃ τὸ σφαλερὸν τῆς συνήθους τότε θεολογίας ἐξέθηκεν ἐν τῷ συγγράμματι *Sic et non* πάντα τοὺς ὑπὲρ τῶν δογμάτων καὶ κατ' αὐτῶν λόγους. Αἱ παραδόσεις του ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Σύνοδος τις τῷ 1140 ἐκήρυξεν αὐτὸν πάλιν αἰρετικόν, ὁ δὲ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Β' κατεδίκασε τὰ συγγράμματά του ἵνα καῶσιν, αὐτὸν δὲ εἰς φυλακὴν. Ὁ Ἀβαιλάρδος μετέστρεψε τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀνσέλμου, ὅτι ἡ πίστις πρέπει νὰ προηγήται τῆς γνώσεως εἰς τὴν ἀντίθετον, ὅτι μόνον ὅ,τι ἐννοεῖ τις, πιστεύει (*intelligo ut credam*). Ἡ ἀλήθεια ἐκεῖτο ἐν τῷ μέσῳ, ἐν τῷ συνδυασμῷ δηλ. καὶ τῶν δύο ἀρχῶν. Ὁ θεολογῶν πρέπει νὰ ἀναχωρῇ ἀπὸ τῆς πίστεως, διότι ὁ μὴ εὐσεβὴς δὲν ἐννοεῖ τὰ θεολογικὰ πράγματα. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατανόησις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν στηρίζει τὴν πίστιν εἰς αὐτάς, καθιστῶσα αὐτὴν ἔλλογον καὶ πεφωτισμένην. Ὁ Ἀβαιλάρδος ἤθελεν ἐλευθέρως νὰ ἐξετάζῃ τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· συνίστα δὲ τὴν ἀνοχὴν τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν δοξασιῶν· καὶ ἐπίμα τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους καὶ ἐθεώρει αὐτοὺς μετόχους τῆς αἰωνίου μακαριότητος, διότι καὶ ὁ βίος των καὶ ἡ διδασκαλία των προσήγγιζον εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν (*theologia christiana* I. II.). Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐδείκνυε κατὰ ταῦτα τάσεις ὀρθολογικάς. Οὐδὲν, ἔλεγε, δύναται νὰ πιστευθῇ, ἐὰν μὴ πρότερον ἐννοηθῇ. *Nihil credi posse nisi prius intellectum*. Ἠγάπα δὲ νὰ λέγῃ, ὅτι διὰ τῆς ἀμφιβολίας ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔρευναν καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. Εἶχε διὰ ταῦτα πολλὰς ἑτεροδοξίας. Παρεδέχετο τὴν ἁμαρτίαν μόναν, ὅπου ὑπάρχει πρόθεσις κακῆ καὶ ἡ ἰδία προαίρεσις πταίει, ὅπερ ἀντιτίθεται εἰς τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν. Τοὺς δαιμονιζομένους ἐν τῇ Γραφῇ ἐθεώρει πνευματικῶς ἀσθενεῖς. Ἐπεκαλεῖτο ἐνίοτε τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Σκιπίωνας ὡς ἁγίους τινάς. Ὑπὸ τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνόει τὴν Δύναμιν τοῦ Θεοῦ, τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ὅτε ἐθεώρει τι ὀρθόν, ὑπεστήριζεν αὐτὸ κατὰ πάντων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἦθελε μὲν καὶ αὐτὸς νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διαλεκτι-

κὴν τοῦ οὐχὶ πρὸς καταπολέμησιν, ἀλλὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὠρμᾶτο ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας ὡς τῆς ἀρχῆς πάσης γνώσεως, καὶ μετέβαλλε πάντα τὰ δόγματα εἰς προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἐφαίνετο τοῖς συγχρόνοις του, ὅτι κατέστρεφε τὸ κῦρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων. Εἰς τοὺς κατ' αὐτοῦ διωγμοὺς συνετέλεσε καὶ ἡ κατηγορηθεῖσα φιλία αὐτοῦ πρὸς τὴν πεπαιδευμένην Ἑλοῖζαν, ἡγουμένην τοῦ μοναστηρίου τοῦ Παρακλήτου. Ἡ Ἑλοῖζα αὕτη εἶχε γίνει μοναχὴ χάριν τοῦ Ἀβαιλάρδου. Ἡ φιλία των, τῆς μαρτύρια σώζονται αἱ πρὸς ἀλλήλους ἐπιστολαὶ των, διήρκεσε μέχρι τέλους τοῦ βίου τοῦ Ἀβαιλάρδου, ὅστις κατὰ τὴν ῥῆτὴν ἀπαίτησίν του ἐτάφη πλησίον ἐκείνης.

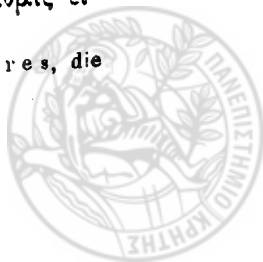
§ 208. β'.

Συνέχεια. Ἄλλοι σχολαστικοί.

Κατὰ τοῦ Ἀβαιλάρδου ὡς ἀνατροπέως τῆς σχολαστικῆς ἡγέρθησαν πολλοί, ἰδίως δὲ ὁ Βερνάρδος (+ 1153) ἐκ Κλερβῶ, ἀνὴρ ἐπισημότατος ἐν τῇ ἐποχῇ του, ἐτι ζῶν ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ἅγιος τιμώμενος, ὅστις ἀποκλίνων εἰς τὸν μυστικισμόν, ἀπεδοκίμαζεν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας πᾶσαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ παραδεδομένου δόγματος, διότι κατ' αὐτὸν, σκεπτόμενον ὅπως ἀντιθέτως τῷ Ἀβαιλάρδῳ, αἱ μυστηριώδεις τῆς ἀποκαλύψεως διδασκαλαὶ δὲν δύνανται δεῖν καθόλου νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ πιστεύωνται ἀπλῶς, νὰ γίνωνται δεκταὶ διὰ τοῦ αἰσθήματος μόνον. Τὰ τῆς πίστεως μᾶλλον αἰσθανόμεθα ἢ ἐννοοῦμεν κατ' αὐτόν. Ὁ Βερνάρδος πεποικισμένος ὦν δι' ἰσχυροτάτης, τὰ πάντα παρασυρούσης εὐγλωττίας, διὰ ταύτης καὶ ἔνεκα τῆς ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἀγιότητι φήμης του, ἦτο σεβαστὸς παρὰ πᾶσιν, ἐφοβοῦντο δ' αὐτόν καὶ αὐτοὶ οἱ πάπαι. Παρενέβαινε δὲ πολλάκις ὡς δικαστὴς ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων ἔρισι καὶ προσήρχετο προθύμως ὡς υπερασπιστὴς παντὸς ἀδικουμένου. Ἡλεγγε δὲ τολμηρότατα τὰς καταχρήσεις τῆς ἱεραρχίας, καίπερ ἐκ μετριοφροσύνης μὴ θελήσας νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος ἢ ἄλλο νὰ ἀναλάβῃ ὑψηλὸν ἀξίωμα. Οἱ λόγοι του ἐξήγειραν ἐν ἀπόσῃ τῇ Εὐρώπῃ τὸν ἐνθουσιασμόν πρὸς τὴν δευτέραν σταυροφορίαν καὶ ἐπανήγαγον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας πολλοὺς αἰρετικούς καὶ δεισιδαίμονας ἐνθουσιαστάς. Ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ τάσις ἦτο πρακτικὸς μυστι-

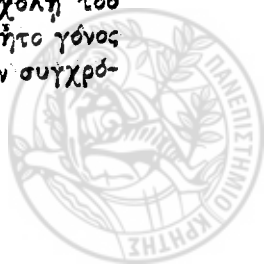
κί σ μ ό ς μετὰ θερμῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον τῆς θεολογίας κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι ἡ ἀνύψωσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς πίστεως εἰς τὴν γνῶσιν διὰ τῆς νοήσεως, ἀλλ' ἀπλῶς ἡ στήριξις εἰς τὴν πίστιν δι' εὐσεβῶν διδαγμάτων καὶ παραδειγμάτων, καθὼς καὶ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν ἀσκήσεων. Ἡ θεολογία τοῦ ἡδύνατο νὰ ὀνομασθῆ θεολογία τοῦ αἰσθήματος ἢ τῆς καρδίας. Διὰ τοῦ συγγράμματός του *Tractatus de erroribus Petri Abaelardi* ἐπολέμησε τὸν τολμηρὸν Ἀβαϊλάρδον. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἄλλων ἔργων του εἶναι τὸ *de consideratione, perī περισκέψεως, ἐν ᾧ μετ' ἀγάπης φίλου, σπουδαιότητος διδασκάλου καὶ ἐλευθεροστομίας προφήτου διαγράφει* Εὐγενίῳ τῷ Γ' τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνωτάτου τῆς ἐκκλησίας ἄρχοντος. Τὴν ὄλην δὲ βαθύτητα καὶ θερμότητα τοῦ ἐνθέου μυστικισμοῦ τοῦ ἀνέπτυξεν ἐν τῇ εἰς τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων ἐρμηνείᾳ του. Ὡς μυστικὸς θεολόγος ἦτο ὁ ἄριστος τῆς ἐποχῆς του. Μυστικὴν δ' ἐκάλουν τότε τὴν πρακτικὸν χαρακτηρὰ φέρουσαν θεολογίαν. Μυστικοὶ ¹ ἐλέγοντο δηλ. ὅσοι θεολόγοι ἐζήτουν ὄχι τόσον τὴν κατανόησιν, δικαιολόγησιν καὶ συστηματοποίησιν τῶν δογμάτων (τοῦτον μάλιστα τὸν σκοπὸν καὶ ἐφοβοῦντο, ἐὰν αὐστηρῶς καὶ συνεπῶς ἤθελεν ἐπιδιωχθῆ), ὅσον νὰ ἐγείρωσι τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήτουν παρὰ τοῦ θεολόγου κυρίως ὄχι τόσον ἐταστικὸν ὄμμα καὶ ἐμβριθείαν ἐν ταῖς σχέψεσι καὶ κρίσεσιν, ὅσον καθαρότητα καρδίας, θερμότητα πίστεως καὶ τελείαν ἀπάρνησιν ἑαυτοῦ, δι' ὧν κατορθοῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔλθῃ εἰς ἐσωτάτην, ἄμεσον, μυστικὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ τέλειος θεολόγος πρέπει ἀμφοτέρω νὰ ἔχῃ, καὶ νῦν ἐρευνητικὸν καὶ καρδίαν ἀγαπῶσαν τὸν Θεόν. Ἡ μυστικὴ θεολογία κατὰ τὸν Βερνάρδον καὶ τοὺς ἄλλους μυστικὸς θεολόγους τῶν μέσων αἰώνων θέλει καὶ ἐννοεῖ μόνον τὸν χριστιανισμὸν τῆς καρδίας. Ἡ ἄμεσος ἔνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ τέρμα, εἰς ὃ πρέπει νὰ τείνῃ ὁ εὐσεβής. Πρὸς τοῦτο ἄγουσι κατ' αὐτοὺς τρεῖς βαθμίδες. Ὡς πρώτη βαθμὶς εἶναι ἀναγκαία ἡ κάθαρσις διὰ τῆς μετανοίας· δευτέρα βαθμὶς εἶναι ὁ διὰ τῆς χάριτος φωτισμὸς· καὶ ἡ τρίτη βαθμὶς εἶ-

¹H. Schmid *der Mysticismus d. M. A. Jen. 1824. Goerres, die Christl. Mystik. Regensburg. 1836*

ναι ἢ ἄμεσος τῆς καρδίας μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσης. Διὰ
 τῆς καρδίας, διὰ τοῦ αἰσθήματος φθάνει τις ἐκεῖ, ὅπου ὁ νοῦς δὲν
 δύναται νὰ εισδύσῃ. Ὁ μυστικὸς ζητεῖ νὰ γίνῃ ἐν μετὰ
 τοῦ Θεοῦ, νὰ συνταυτισθῇ μετ' αὐτοῦ, νὰ ἀπολεσθῇ
 ἐν αὐτῷ. Παραδίδεται δὲ τῷ Θεῷ τοσοῦτον, ὥστε λησμονεῖ ἑαυ-
 τὸν ἐντελῶς καὶ ἐκμηδενίζεται· καὶ ὅμως ἐν τῇ ἐκμηδενίσει ταύτη
 καὶ συνταυτίσει μετὰ τοῦ Θεοῦ αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀρρήτως μα-
 κάριον. Παρά τισι τῶν μυστικῶν τούτων ὁ μυστικισμὸς κα-
 τήντα εἰς καθαρὸν πανθεισμόν, διότι ἐνόμιζον,
 ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ παύσῃ ὧν τι διακεκριμένον τοῦ Θεοῦ
 καὶ νὰ ἐκμηδενισθῇ πάλιν ἐν αὐτῷ καὶ νὰ γίνῃ ὅ,τι ἀρχικῶς
 ἦτο πρὶν ἢ δημιουργηθῆ, ἐν ὄντ. μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἐπίγειον
 ὑπαρξιν ἐθεώρουν οἱ τοιοῦτοι μυστικοὶ ὡς πρόσκαιρόν τινα ἀπὸ
 τοῦ Θεοῦ χωρισμόν, ὅστις διὰ τῆς ἐκστάσεως καὶ τοῦ θανάτου αἴ-
 ρεται. Τοιουτοτρόπως Θεὸν καὶ σύμπαν ἐθεώρουν ὡς ἓν, διακρινό-
 μενα ἀπ' ἀλλήλων μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ πρόσκαιρος.
 Τὸ ἐγώ, ἐφρόνουν, πρέπει νὰ ριφθῇ εἰς τὸ βάραθρον τοῦ ἀπολύτου
 καὶ νὰ ἐκμηδενισθῇ ἐν τῷ Θεῷ. Οἱ μυστικοὶ ὅπως ἡμέλουν τῆς
 θεωρητικῆς ἐξετάσεως τῶν δογμάτων, οὕτω περιεφρόνου
 καὶ τὸν ἐξωτερικὸν θρησκευτικὸν βίον, τὰς τελετὰς
 καὶ τὰς πανηγύρεις καὶ πᾶσαν ἐν τῇ κοινῇ δρᾶσιν, καὶ
 ἀποφεύγοντες τὸν κόσμον, διῆγον συνήθως ἀπομεμονωμένοι, συγ-
 κεντρωμένοι ἐν ἑαυτοῖς, μόνῳ τῷ Θεῷ ζῶντες, μόνον
 τὴν μελέτην τοῦ Θεοῦ ἔχοντες ἐν τῇ καρδίᾳ
 των καὶ τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν νυκτὸς καὶ
 ἡμέρας ὡς μόνην ἐνασχόλησιν ζητοῦντες. Ἐ-
 πεί οὖν δὲ οὐδεμίαν ἐδίδον σημασίαν εἰς τὴν
 λογικὴν ἐξέτασιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν περὶ Θεοῦ
 καὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων, ἐσχημάτιζον συνή-
 θως παραδόξους ιδέας περὶ Θεοῦ, ἀφιέμενοι ὅλως εἰς
 τῆς εὐσεβοῦς φαντασίας των τὰς ἐμπνεύσεις Αἱ ἔννοιαί των διὰ
 τοῦτο περὶ Θεοῦ ἦσαν φανταστικαί, σχηματιζόμεναι δι' ἀλλη-
 γοριῶν καὶ ἄλλων αὐθαϊρέτων ἐξηγήσεων
 τῶν πραγμάτων. Τὴν τοιαύτην δὲ ἀλληγορικὴν, συμβολικὴν δῆθεν
 μυστικὴν θεολογίαν ἐνόμιζον οἱ μυστικοὶ ὑψηλοτέραν τῆς συνή-
 θους, προσιτὴν μόνον τοῖς ὀλίγοις μεμυημένοις εἰς τὰ μυστήρια τοῦ
 μυστικισμοῦ, καὶ ἐθεώρουν ὡς ἄμεσόν τινα θεωρίαν ἢ ἐποπτεῖαν
 τῶν θεῶν. Ἡ ἄμεσος αὐτῆς θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ εἶναι
 κατ' αὐτοῦς ἡ ὑψίστη ἐπιστήμη. Ὅταν τις

φθάση εἰς αὐτήν, ἐννοεῖ δὴ θεν πάντα τὰ μυστήρια τοῦ κόσμου κατ' ἄμεσον τινα τρόπον, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ τοιοῦτου ὑψουμένη ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου τοῦ ὕλικου ἵσταται μέση μεταξύ τούτου καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἀπὸ δὲ τῆς περιωπῆς ταύτης καθορᾷ δὴ θεν τὰ πάντα καὶ θεωρεῖ καθαρώτερον ἢ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς, ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως αὐτῶν. Εἰς τὸν ὑψιστον τοῦτον σκοπὸν φθάνει ὁ μυστικὸς διὰ τῆς ἐκστάσεως, τῆς λήθης ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόσμου, τῆς ἀπομακρύνσεως ἀφ' ἑαυτοῦ πάσης νοήσεως, παντὸς συναισθήματος, πάσης θελήσεως. Διὰ τῆς ἐκστάσεως παύει τις νὰ ζῇ καθ' ἑαυτόν, ζῇ δὲ ἐν τῷ Θεῷ, εἶναι ἐν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἢ θεοῦται. Ὁ μυστικισμὸς εἶναι ἀνώμαλος καὶ ἔκρυθμος πνευματικῆς κατὰστασις καὶ μονομερῆς θρησκευτικὴ ἀνάπτυξις. Περιορίζων τὴν θρησκείαν εἰς σκοτεινά τινα θρησκευτικὰ συναισθήματα, παραγνωρίζει τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου λόγου ἢ τὰς θεωρητικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ φύσει ζητοῦντος τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων, καθὼς καὶ τὸν πρακτικὸν χριστιανικὸν βίον. Βεβαίως ἡ βίβλα τῆς θρησκείας εἶναι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐν ὁμαλῇ πνευματικῇ καταστάσει, δὲν αἰσθάνεται μόνον τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τείνει καὶ νὰ κατανοήσῃ αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ἡ θρησκεία διεισδύουσα ὀλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν καὶ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ἐκφαίνεται κατὰ τριπλὴν τρόπον, ὡς θεωρητικὴ πίστις, ὡς εὐσεβὲς αἰσθημα καὶ ὡς ἐν ἀρετῇ βίος. Ὁ μυστικισμὸς τονίζει μόνον μερῶς καὶ ἀποκλειστικῶς τὸ αἰσθημα ἐν τῇ θρησκείᾳ, περιφρονεῖ δὲ τὴν θρησκευτικὴν νόησιν καὶ τὸν πρακτικὸν χριστιανισμόν. Ὁ Βερνάρδος ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων μυστικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁλίγοι σχολαστικοὶ ἐτιμήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοσοῦτον, ὅσον ὁ Βερνάρδος. Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἐκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον, ὁ δὲ Πῖος ὁ Η' ἐτι κατὰ τὸ 1830 κατέταξεν αὐτὸν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν μεγάλων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. Ὁ ὕγων ὁ ἕκτος ἀγίου Βίκτωρος (1141) ἐζήτησε νὰ ἐνώσῃ τὴν θερμότητα τῶν μυστικῶν μετὰ τῆς σαφηνείας καὶ διαλεκτικῆς ἀκρίβειας τῶν σχολαστικῶν θεολόγων. Ἡ πρὸς τὴν ἐνώσιν ταύτην τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας σπουδὴ ἐκαλλιιεργεῖτο ἰδίως ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος ἐν Παρισίαις. Ὁ ὕγων οὗτος, ὅστις ἦτο γόνος ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, καὶ φίλος τοῦ Βερνάρδου, ὑπὸ τῶν συγχρό-

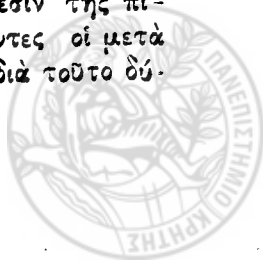

νων του τιμώμενος ὡς ἄλλος Αὐγουστίνος, ὑπῆρξεν ὁ πατήρ τῆς νέας ταύτης μυστικῆς ἅμα καὶ διαλεκτικῆς τάσεως. Τὴν τάσιν του ταύτην ἐκφράζουσιν οἱ ἐξῆς λόγοι του. *Tantum Deus cognoscitur, quantum diligitur. Tantum de veritate quisque potest videre, quantum ipse est*· ἦτοι κατὰ τοσοῦτον ὁ Θεὸς γινώσκειται, καθ' ὅσον καὶ ἀγαπᾶται. Τοσοῦτον τῆς ἀληθείας μέρος δύναται τις νὰ ἴδῃ, ὅσον εἶναι αὐτὸς (ὅσον δηλ. ἐφαρμόζει ἐν τῷ βίῳ του καὶ αἰσθάνεται). Εἰς ὧν τῶν ἐξοχωτέρων νόων τοῦ μετσαίωνος, κεκτημένος εὐρυτάτην καὶ ποικίλην παιδείαν, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ πεπρωκισμένος διὰ βαθέος καὶ θερμοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἐξήσκησεν ὠφελιμωτάτην καὶ διαρκῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του. Τὸ κυριώτερον σύγγραμμά του εἶναι τὸ *De sacramentis fidei christianae*.

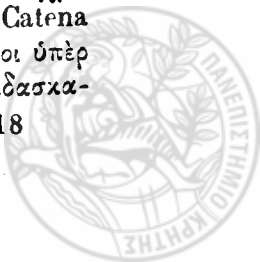
209. α'.

Συνέχεια. Οἱ ἐπίλοιποι σχολαστικοί .

Διάσημος σχολαστικὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ Πέτρος Λομβάρδος (1164), οὗτινος τὸ δογματικὸν ἔργον Γνωμῶν βιβλία τέσσαρα (*Sententiarum libri quatuor*), οὕτως ὀνομασθέν, διότι συνέκειτο ἐκ συλλογῆς διαφόρων γνωμῶν τῶν πατέρων περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως,* ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις πάντων τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων σχολαστικῶν συστημάτων. Ὁ Λομβάρδος διεμόρφωσεν ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν συντηρητικὴν σχολαστικὴν θεολογίαν, ἀποφυγῶν τὰ τολμηρὰ συμπεράσματα τοῦ Ἀβαιλάρδου. Καὶ αὐτὸς ἦτο φίλος τοῦ Βερνάρδου. Κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν θερμότητα τοῦ αἰσθήματος ὑπολειπόμενος τοῦ Οὐγῶνος, ἦτο ἀνώτερος ὡς διαλεκτικὸς. Τὸ μνημονευθὲν δογματικὸν σύγγραμμά αὐτοῦ παρέτχεν αὐτῷ τὸ τιμητικὸν ἔνομα *magister sententiarum*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀφιερῶσας αὐτὸ καὶ καταθέσας ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐκκλησίας, παρέβαλεν αὐτὸ πρὸς τὸ δίλεπτον τῆς χήρας· ἀλλ' ὅμως τὸ ἔργον ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποκτήσῃ μεγίστην σημασίαν ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ μεσαίωνος. Ἀπειράκῃς ἐρμηνευθὲν, προσέλαβεν ἐπὶ τῆς ἐν Λατεράνῳ οἰκουμεινικῆς συνόδου τῷ 1215 ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὸν κύρος. Ὁ Λομβάρδος εἶχεν ὡς βᾶσιν τοῦ ἔργου του τὴν ἐκθεσιν τῆς πίστεως Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πάντες οἱ μετὰ ταῦτα σχολαστικοὶ ἠκολούθησαν τὸν Λομβάρδον, διὰ τοῦτο οὐ-

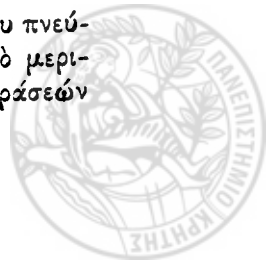

ναταί τις νὰ εἶπη, ὅτι ἡ ὅλη σχολαστικὴ θεολογία πολὺ ἐπηρεάσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἰς τοὺς πρώτους σχοῖαστικούς ἀνήκει καὶ ὁ Ἀλβέρτος Μάγνος (1280). Οὗτος ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις καὶ Κολωνίᾳ καὶ ἦτο δομινικανός. Κατὰ τὰς θεολογικάς, φιλοσοφικάς καὶ φυσικάς γνώσεις ὑπερβάλλει πάντας τοὺς σχολαστικούς, ἐστερεῖτο ὁμῶς πρωτοτυπίας, θεωρητικῆς πνεύματος καὶ δημιουργικῆς γονιμότητος. Ἐνεκα τῆς ἀπεράντου πολυμαθείας του ὁ λαὸς ἐνόμιζεν αὐτὸν ὡς μάγον. Ἡ κατὰ τὸ 1651 γενομένη ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων του περιλαμβάνει 21 τόμους in folio, ἐν εἰς 5 τόμοι ἐρμηνείας εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, 3 τόμοι ἐρμηνείας εἰς τὸ δογματικὸν ἔργον τοῦ Λομβάρδου, μία περίληψις τῆς θεολογίας (Summa theologiae) καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα φυσικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Ἀλβέρτος ἐζήτηε νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ἐρίζοντας περὶ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν, ἐνῶν πάσας τὰς γνώμας, διδάσκων ὅτι αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ τὰ universalia εἶναι ante res πρὸ τῶν πραγμάτων ὡς ἰδέαι τοῦ Θεοῦ (κατὰ Πλάτωνα), in rebus ἐν τοῖς πράγμασι (κατὰ Ἀριστοτέλη) καὶ post res μετὰ τὰ πράγματα ὡς ἐννοιαὶ παρ' ἡμῶν σχηματιζόμεναι ἐκ τῶν πραγμάτων. Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτος (1274) εἶναι ὁ ὑπάτος τῶν σχολαστικῶν, ὀνομασθεὶς Doctor angelicus, Ἰταλὸς Δομινικανός, διδάξας ἐν Παρισίοις, ἐν Κολωνίᾳ καὶ ἐν Ρώμῃ. Ὁ Γρηγόριος Ι' προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ οἰκουμένην λατινικὴν σύνοδον, βραδύτερον δὲ ἐκηρύχθη ἅγιος καὶ κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θωμᾶς ὑπῆρξεν ὁ φιλοσοφικώτερος καὶ βαθύτερος νοῦς τοῦ αἰῶνος του, ἦτο δὲ καὶ ὡς ἱεροκῆρυξ ἀγαπητὸς τῷ λαῷ. Θαυμάζων τὸν Αὐγουστίνον, ἠκολούθησε τοῖς ἰγνεσιν αὐτοῦ. Ὡς φιλόσοφος δὲ ἠκολούθησε τῷ Ἀριστοτέλει, οὕτινος τὰ ἔργα καὶ ἠρμήνευσεν. Ἐνῶ δὲ ἦτο κυρίως διαλεκτικὸς δεινός, ἔνεκα τῆς βαθύτητος τοῦ αἰσθηματός του δὲν ἦτο ξένος καὶ πρὸς τὴν μυστικὴν θεολογίαν. Τὸ κυριώτερον ἔργον του ἡ Summa totius theologiae εἶναι πρότυπον τῆς τεχνικωτάτης ἐπιστημονικῆς διασκευῆς τῆς δογματικῆς ὕλης. Ὁ Θωμᾶς ὑπερέβαλεν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Ἀβαιλάρδον καὶ τὸν Λομβάρδον καὶ τὸν Ἀλβέρτον Μάγνον. Ἐγραψε δὲ καὶ λαμπρὸν ἀπολογητικὸν ἔργον κατὰ Ἰουδαίων καὶ Μωαμεθανῶν (contra gentiles), ἐπραγματεύθη δὲ θαυμασίως τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ συνέγραψεν ἐρμηνείαν τῶν εὐαγγελίων (Catena aurea). Τὴν ἀξίαν τοῦ Θωμᾶ ὕψωσαν οἱ καθολικοὶ θεολόγοι ὑπὲρ τὸ δέον. Ὁ Θωμᾶς, λέγει ὁ Κουζέν, δὲν ἔχει ὕψος ἐν τῇ διδασκα-

λία του. Μόνον σαφάνειαν καὶ ἀκρίβειαν ἰδεῶν δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τις αὐτῷ. Ἀναλύει, διαιρεῖ, ἢ ὑποδιαιρεῖ τὰ ζητήματα μέχρις ὑπερβολικῆς λεπτολογίας, μὴ ἀποβλέπων εἰ μὴ εἰς τὴν διασάφησιν αὐτῶν, ἀδιαφορῶν δὲ περὶ τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης. Τὸ ὕφος του δὲν ἔχει οὔτε μεγαλοπρέπειαν, οὔτε λάμπιν, οὔτε κομψότητα. Τὰ πράγματα ἀναλύει ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ. Σπανίως ἀπαντᾷ τις παρ' αὐτῷ λέξιν ἐξερχομένην ἐκ τῆς καρδίας. Ὑπῆρξαν ὑπερβολικοὶ ὅσοι ἠθέλησαν νὰ κατατάξωσι τὸν Θωμᾶν Ἀκινάτον μεταξὺ τῶν μεγάλων φιλοσόφων καὶ νὰ συναριθμήσωσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Στεροῦμενος πρωτοτυπίας, δὲν εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον οὐδεμίαν νέαν μέθοδον ἢ νέαν ἀρχὴν ἢ νέαν τάσιν ὡς πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων (Cousin, Histoire de la philosophie σελ. 227). Ἡ φιλοσοφία του εἶναι ἡ ἀριστοτελικὴ προσηρμοσμένη καὶ μετεσχηματισμένη κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Γνωστὸν ὅτι ὁ νῦν πάπας Λέων ὁ ΙΓ' ἐκήρυξε διὰ τὰς καθολικὰς θεολογικὰς σχολὰς ὡς μόνην ἐπιτετραμμένην φιλοσοφίαν τὴν τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου. Ἄλλοι ἐπισημότετοι σχολαστικοὶ ἐγένοντο Οὐγὼν ὁ ἐκ τοῦ ἀγίου Κάρρου, ὁ Βοναβεντούρας καὶ ὁ Δούνς Σκῶτος. Ὁ Οὐγὼν († 1260) ἦτο Δομινικανός, ἐγένετο δὲ καὶ Καρδινάλιος. Ἠσχολεῖτο εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ἐσπούδασε νὰ προαγάγῃ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς διὰ τοῦ ἔργου του *Postilla* (δηλ. ἐρμηνεία) *in universa biblia*, συνέγραψε δὲ καὶ *Concordantiam Bibliorum*. Ὁ Βοναβεντούρας ὑπῆρξεν ἀληθὲς κόσμημα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις. Προσεκλήθη δὲ καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον, ἵνα διαφωτίσῃ τὰς συζητήσεις, ἐκηρύχθη δὲ ἅγιος καὶ εἰς τῶν μεγίστων διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, οἱ δὲ σύγχρονοὶ του θαυμάζοντες αὐτόν, ἀπεκάλουν *Doctor seraphicus*. Ἡ τάσις του ἦτο μᾶλλον πρακτικὴ, διὸ καὶ ἐζήτει νὰ συνδυάσῃ τὴν διαλεκτικὴν μετὰ τῆς μυστικῆς. Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα. Ὁ Βοναβεντούρας ὑπῆρξεν 7 ἔτη καθηγητῆς τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις. Ὅτε ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος ἠθέλησε νὰ ἴδῃ τὴν βιβλιοθήκην του, ὀδηγήσας αὐτὸν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου « Ἰδοῦ, εἶπεν, ἡ μόνη βιβλιοθήκη μου, ἡ μόνη πηγὴ ἐξ ἧς ἀντλῶ τὰς ἰδέας μου. » Καὶ ὁμοῦς ὁ Βοναβεντούρας εἶχε μελετήσει ὅσα ὀλίγοι σύγχρονοὶ του συγγράμματα καὶ εἶχεν εὐρυτάτας γνώσεις, ἐγνώριζε δὲ ἄριστα τὸν Πλάτωνα. Ὁ χαρακτήρ του ἦτο ἄριστος. Ἐν αὐτῷ ἐφηρμόζετο τὸ τοῦ Εὐαγγελίου· « Ἰδοῦ ἀληθῶς Ἰσραηλῆτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν. »

Ἠρμήνευσε τὰς γνώμας τοῦ Λομβάρδου. Τὸν δὲ μυστικισμόν του ἐκφράζει ἐν τοῖς ὕμνοις του καὶ ἐν ἄλλαις πραγματείαις του. Ἐν αὐτῷ ἠνοῦντο αἱ ἀντιθέσεις τῆς ἐποχῆς του. Ἦτο ἀσκητικὸς καὶ ἔζη ἀφωσιωμένος ὢν μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ ὁμῶς ἐπέδρα σπουδαιότατα ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ τῶν πραγμάτων ἐν γένει τῆς ἐκκλησίας. Ἦτο διαλεκτικὸς δεινός, ὡς ὀλίγοι σχολαστικοί, συνάμα ὁμῶς ἦτο καὶ μυστικὸς θεολόγος πλήρης θερμότητος. Ἐν τῇ ἐν Λουγδούνῳ συνόδῳ προσεκλήθη νὰ παραστή ὡς ὁ ἐπισημότερος διδάσκαλος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Πρὸς τοὺς ἐκεῖ παρευρεθέντας Ἕλληνας ἀπεσταλμένους τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος χάριν ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν προσηνέχθη φιλικώτατα. Τὴν κηδεῖαν του ἐκεῖ ἀποθανόντος συνώδευσαν ὁ πάπας καὶ 500 ἐπίσκοποι καὶ ἀνώτατοι ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί. Ἡ φήμη τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου εἶχε περιβάλει τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν διὰ τῆς αἰγλῆς, ἣν οἱ Φραγκισκανοὶ μετὰ φθόνου προσέβλεπον, ἕως οὗτου ἐν τῷ Δούνης Σκώτῳ ἀνέστη καὶ μετὰ αὐτῶν τοιοῦτός τις διδάσκαλος, οὗτινος ἡ φήμη ἠδύνατο νὰ ἀμιλλάται πρὸς τὴν ἐκείνου, ὃν σχεδὸν ἔφθασε κατὰ τὴν ἑκτακτον διαλεκτικὴν ἰκανότητα, ἂν καὶ ἔστερεῖτο τῆς βαθυνοίας αὐτοῦ. Ἡ λεπτολόγος ἔρευνα, ἀνάλυσις καὶ ἀνάπτυξις τῶν δογματικῶν ἐνοιῶν ἔφθασε παρ' αὐτῷ εἰς τὴν τελειοποίησίν της καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Doctor subtilis. Ἐδίδαξε δὲ ἐν Παρισίοις, Ὁξωνίῳ καὶ Κολωνίᾳ. Ἀπέθανε τῷ 1308. Παρὰ τῷ Δούνης Σκώτῳ δεικνύεται ἡ σαθρὰ βᾶσις ὀλοκλήρου τῆς σχολαστικῆς θεολογίας· διότι ἐν τῷ δογματικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, ἀφοῦ ἀντιτάττει εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας σπουδαιότατα λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἔπειτα παρὰ πάντα ταῦτα ἀποφαίνεται, ὅτι ἀποδέχεται αὐτὰ ὡς ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, διότι κατ' αὐτὸν τὸ αὐτὸ ἐν μὲν τῇ θεολογίᾳ δύναται ὄνθαι νὰ ἦναι ἀληθές, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ λογικῇ ψευδές, ὡς εἰ ὁ ἄνθρωπος εἶχε δύο τρόπους τοῦ σκέπτεσθαι καὶ κατ' ἄλλους μὲν λογικοὺς νόμους σκέπτεται περὶ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων, κατ' ἄλλους δὲ περὶ πάντων τῶν λοιπῶν! Ὁ Σκώτος διὰ τῆς θεωρίας του ταύτης ἀπήγγειλε τὴν καταδίκην τῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του ὁ Δούνης Σκώτος ἐνίοτε πανθεΐζει. Ἐφρόνει ὅτι τὸ καθόλου διήκει διὰ πάντων τῶν πραγμάτων. Τὸ ἀτομικόν, μερικόν, ἔλεγε, προῆλθε διὰ περιορισμοῦ, συστολῆς τοῦ καθόλου. Τὸ μερικόν πνεῦμα εἶναι προῖον τοῦ καθόλου πνεύματος. Διὰ τῆς γνώσεως καὶ τῶν μυστηρίων ἐπιστρέφει τὸ μερικόν εἰς τὸ καθόλου. Εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ βαθύ τῶν ἐκφράσεών

του, οὐ ἔνεκα δὲν ἐννοήθη ὑπὸ πάντων, ὀφείλεται τὸ ὅτι δὲν ἐλκυσε διωγμούς καθ' ἑαυτοῦ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, μεινασῶν τῶν ἑτεροδοξασιῶν του ἀπαρτηρήτων. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Δούνης Σκώτου Φραγκικανοὶ τῆ θεολογία αὐτοῦ ἀκολουθοῦντες ἀντετάσσοντο καὶ ἤριζον πρὸς τοὺς Δομινικανούς, ἀναγνωρίζοντας ὡς ἀρχηγόν των τὸν Θωμᾶν Ἀκινάτον. Καὶ ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐχρησίμευεν ὡς ἀντικείμενον ἔριδος μεταξὺ τῶν δύο σχολῶν ἢ περὶ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν διδασκαλία, περὶ ἧς ὁ μὲν Θωμᾶς ἐφρόνει ἀριστοτελικῶς (universalia in multis, in rebus), ὁ δὲ Δούνης Σκώτος πλατωνικῶς (ante rem), ἐν δὲ τῇ δογματικῇ διεκρίνετο μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀντικειμένων τῆς ἔριδος ἢ περὶ ἐλευθερίας τῆς θελήσεως καὶ περὶ χάριτος διδασκαλία, τῶν μὲν Θωμιστῶν ἀκολουθοῦντων τὸν Αὐγουστινὸν καὶ δεχομένων τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, τῶν δὲ Σκωτιστῶν τὸν Κασσιανὸν καὶ τοὺς Μασσαλιώτας ἢ δεχομένων τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀναγεννήσει καὶ σωτηρίᾳ του. Ἐπειτα δὲ προσετέθη καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς ἀγίας μητρὸς τοῦ Κυρίου, ἣν παρὰ τῶν Δομινικανῶν προσβαλλομένην ὑπερήσπιζον οἱ Φραγκισκανοί. Ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν Θωμιστῶν καὶ Σκωτιστῶν ἡ διαφορὰ, ὅτι οἱ μὲν κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐστήριζον τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἧτις εἶναι ἀγαθὴ, οὐχὶ δ' ἀπλῶς ἐπὶ τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Τὸ ἀγαθόν, ἔλεγον, θέλει ὁ Θεός, διότι ἡ φύσις του εἶναι ἀγαθὴ. Οἱ δὲ Σκωτισταὶ τούναντίον εἶχον τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀγαθόν, διότι θέλει αὐτὸ ὁ Θεός· ὥστε ἂν ὁ Θεὸς ἤθελε καὶ τὸ ἐναντίον, θὰ ἦτο τοῦτο ἀγαθόν! Εἰς τοὺς ἀνωτέρω προσθέτομεν Ἀλέξανδρον τὸν ἐξ Ἀλῆς († 1245) καὶ τὸν ἐν Ὁξωνίῳ διδάξαντα Βάκωνα († 1294). Ὁ τελευταῖος διεκρίθη ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις, εἶπερ δέ τις καὶ ἄλλος ἐνόησε καὶ ἠλεγξε τὰς ἑλλείψεις τῆς θεολογίας τῶν χρόνων του. Ὁ Βάκων ἠσχολήθη εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀπέκτησε πολυμάθειαν ἔκτακτον διὰ τὴν ἐποχὴν του, ἐδίδοε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὰ πειράματα, ἐγίνωσκε δὲ πολλὰς γλώσσας· καὶ ἀνεγίνωσκε τὴν Π. Δ. ἐν τῷ ἑβραϊκῷ πρωτοτύπῳ. Ἐκ τῶν τελευταίων σχολαστικῶν ἀξιομνείας εἶναι ὁ Δουράνδος (1353) καὶ ὁ Ὁκκᾶμ († 1347), ἄνδρες τολμηρῶς ζητήσαντες νὰ δια-

σπάσῃσι τὰ δεσμὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κύρουσ καὶ νὰ ἀνοίξῃσι νέας ὁδοὺς εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν. Τοιοῦτος ἦτο [καὶ ὁ Γέρσων (+ 1426)], ὅστις καὶ αὐτὸς κατανοήσας πόσον ἄγονος ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀπέβη ἡ σχολαστικὴ θεολογία, δικαιο- λογοῦσα μᾶλλον καὶ στηριζουσα τὰς πλάνας καὶ καταχρήσεις, ἀντί, ὡς ὀφείλει ἡ ἀληθὴς θεολογικὴ ἐπιστήμη, νὰ ἐλέγχῃ καὶ καταστρέφῃ αὐτάς, ἐτέθη ἐπὶ κορυφῆς τῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐπιζητησάντων ριζικὴν τινα ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλη- σίας καὶ θεολογίας. Ὁ Γέρσων ἀνερευνῶν τὰ μέσα, δι' ὧν ἠδύ- ναντο νὰ βελτιωθῶσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, τὴν οἰκουμε- νικὴν σύνοδον ἐθεώρει ὡς τὸ μόνον ὄργανον τῆς τιοιαύτης βελτιώ- σεως, τὴν δὲ Γραφὴν ὡς τὸν ἀναγκαιότατον ὁδηγὸν πρὸς τοῦτο. Ἦλπιζε δέ, ὅτι ἡ τότε νέα γενεὰ ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιτε- λέσῃ τὴν βελτίωσιν ταύτην. Τὰς ἰδέας του περὶ ἀνορθώσεως τῆς ἐκκλησίας ἐξέφρασεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *de modis uni- endi et reformandi ecclesiam*. Αἱ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιεχόμεναι ἰδέαι εἶναι αἱ ἐξῆς. Ἡ καθολικὴ καὶ γενικὴ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἀπαρτίζεται ἐκ διαφόρων μελῶν, ἀποτελούντων ἐν σῶμα, ἐξ ἑλλήνων, λατίνων καὶ βαρβάρων. Τούτου τοῦ σώμα- τος κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός· ὁ δὲ πάπας, οἱ πατριάρχαι, οἱ καρ- δινάλιοι, οἱ λοιποὶ ἱεράρχαι καὶ κληρικοὶ καὶ ὁ λαὸς εἶναι τὰ μέ- λη. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἕκαστος δύναται νὰ σωθῇ, εἰς οἰαν- δήποτε μερικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ἑλληνικὴν, τὴν λατινικὴν, τὴν ἀγ- γλικανικὴν, τὴν γαλλικανὴν καὶ ἄν ἀνήκῃ. Αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων μερικῶν ἐκκλησιῶν διαφοραὶ εἶναι ἀσήμαντοι (διότι πᾶσαι εἶναι χριστιανικαὶ) καὶ δὲν κωλύουσι τὴν σωτηρίαν. Πάντες οἱ πιστοὶ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἐν ἑν Χριστῷ. Ἡ ῥωμαϊκὴ εἶναι μέρος μόνον τοῦ ὅλου τούτου σώματος. Ἡ ἀναμόρφωσις τῆς ἐκκλησίας δύναται νὰ κατορθωθῇ διὰ τῆς καθάρσεως τῆς διδα- σκαλίας, διορθώσεως τῆς διοικήσεως, ἀνυψώσεως τῆς λατρείας καὶ ἐξαγνίσεως τῶν ἡθῶν. Μαθητὴς τοῦ Γέρσωνος ὑπῆρξεν ὁ Νι- κόλαος ἐκ Κλεμάγγης καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις, ὅστις συνησθάνετο ἐπίσης τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθ- μίσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας αὐτῆς. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *de ruina ecclesiae* περιγράφει τὴν φιλαρχίαν τῶν παπῶν καὶ τὴν πλεονεξίαν τοῦ κλήρου. Πᾶς ὀκνηρός, λέγει, καὶ φαῦλος ἐγένετο ἱερεὺς, οἱ δὲ μοναχοὶ ἐξηχρειώθησαν καὶ τὰ μοναστήρια κατήνησαν κατὰ γῶγια πάσης φαυλότητος. Ἐκ τῶν τελευταίων σχολαστικῶν εἶναι καὶ ὁ Ῥαυμόνδος ἐκ Σαβούνης ὁ συγ-

γραφεὺς τῆς Theologia naturalis, ἐν ἣ δεικνύει ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τῆς φύσεως συμφωνεῖ πληρέστατα τῇ ἀποκαλύψει τῆς Γραφῆς, καὶ ὁ Βιέλ ὁ συγγραφεὺς περιληψὶν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας.

Κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα κατέπεσε καὶ διεφθάρη ἐν τελῶς ἡ σχολαστικὴ θεολογία, διότι τὰς ἐδρας τῆς διδασκαλίας αὐτῆς κατελάμβανον ἄνδρες μικρόνους, εἰς μωρὰς ἀπεραντολογίας ἀσχολούμενοι καὶ περὶ ἀκάρπους καὶ ἀγόνους συζητήσεις κατατρέβοντες τὸν χρόνον. Πόσον ἀηδῆς καὶ παιδαριώδης εἶχε καταντήσῃ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ σχολαστικὴ λεπτολογία ἐπὶ ζητημάτων φανταστικῶν καὶ μηδεμίαν πρακτικὴν σημασίαν ἐχόντων, δεικνύεται ἐξ ὅσων λέγει περὶ τῶν σχολαστικῶν τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἑρασμος (1520) ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ του εἰς Ἀ Τιμόθ. α', β «Τὸ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου, ὧν τινες ἀστοχῆσαντες ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν.» «Τί νὰ εἶπω, παρατηρεῖ, περὶ τῶν οὐ μόνον ματαίων καὶ κενῶν, ἀλλ' ἠδυνάμην νὰ εἶπω καὶ ἀσεβῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια ἀνακινουμέν περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ ῥωμαίου ποντίφηκος!» Ἄν ὁ Θεὸς δύναται οἰονδήποτε κακὸν καὶ αὐτὸ τὸ μίσος πρὸς ἑαυτὸν νὰ διατάξῃ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ καλόν τι, καὶ αὐτὴν τὴν ἀγάπην καὶ λατρείαν του· ἂν ἠδύνατο ἀπ' ἀρχῆς νὰ κάμῃ τὸν κόσμον τοῦτον κρεῖττονα ἢ ὅσον αὐτὸν ἐποίησεν· ἂν δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ τινὶ τὸ μέλλον ἀμαρτημά του ἢ τὴν μέλλουσαν καταδίκην του· ἂν δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργεῖν· ἂν δύναται τὸ γενόμενον νὰ κάμῃ ὡς μὴ γενόμενον, δηλ. τὴν μητέρα παρθένον· ἂν πᾶν δῆποτε πρόσωπον δύναται νὰ προσλάβῃ οἰανδήποτε φύσιν, καθὼς ὁ λόγος ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἂν ἡ πρότασις αὕτη «ὁ Θεὸς ἐγένετο κύνθαρος ἢ κολοκύνθη» εἶναι ἐπίσης δυνατὴ ὅπως αὕτη «ὁ Θεὸς ἐγένετο ἀνθρωπος»· ἂν ἡ πρότασις αὕτη εἶναι ἀληθής· ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ἀπ' αἰῶνος· ἂν ὀρθῶς λέγεται, ὅτι συνετέθη ἐκ δύο φύσεων, ἢ συνέστη, ἢ συνεχωνεύθη, ἢ συνεμίχθη, ἢ συνεφύρθη, ἢ ἐκολλήθη, ἢ συνεδυσάθη, ἢ ἠνώθη κτλ. Περὶ δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ ῥωμαίου ποντίφηκος γίνονται ἔτι περιεργότεραι συζητήσεις ἢ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, διότι συζητοῦμεν περὶ τῆς διπλῆς αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ ἂν δύναται νὰ καταργήσῃ ὅ,τι ὠρίσθη διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀποστόλων· ἂν δύναται νὰ διατάξῃ τι ἀντιβατῖνον εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν· ἂν δύναται νὰ προσθέσῃ

νέον ἄρθρον εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως· πότερον ἔχει μεγαλή-
 τέραν δύναμιν τοῦ Πέτρου ἢ Ἰσθῆν· ἂν δύναται νὰ ἐπιτάξῃ τι τοῖς
 ἀγγέλοις· ἂν δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ ὀλόκληρον τὸ πουργατόριον
 καλούμενον· πότερον εἶναι ἀπλοῦς ἄνθρωπος ἢ Θεός τις· ἂν μετέ-
 χει καὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ· ἂν εἶναι φιλανθρωπότερος
 ἢ ὁ Χριστός, καθ' ὅσον περὶ τούτου δὲν λέγεται, ὅτι ἀνεκάλεσέ
 τινα ἢ ἐλύτρωσεν ἀπὸ τῶν καθαρτηρίων ποινῶν· ἂν μόνος πάν-
 των δὲν δύναται νὰ πλανηθῇ! Περὶ τοιαῦτα γελοῖα ζητήματα
 σπουδαίως ἀσχολοῦνται σχολαίτινες θεολόγων.» Μετὰ ταῦτα
 ἐβελτιώθη πάλιν ὁ λίγον ἡ θεολογία τῆς καθολικῆς
 ἐκκλησίας. Ἡ βάσις ὁμοῦς αὐτῆς ἐμεινε πάντοτε
 ἡ αὐτή, ἡ μεσαιωνικὴ σχολαστικὴ θεολογία.

209. 6'.

Συνέχεια.

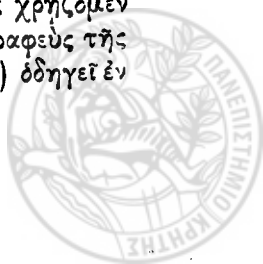
Ἠθικολόγοι, κανονολόγοι, ἑρμηνευταί, μυστικοί, ὕμνογράφοι.?

Οἱ σχολαστικοὶ ἠσχολοῦντο κυρίως εἰς τὰ δόγματα. Ἀλλ'
 ἐκτὸς τούτου, ὅπερ ἦτο τὸ κύριον ἔργον των, ἐκαλλιεργοῦντο παρ'
 αὐτῶν καὶ ἄλλοι κλάδοι τῆς θεολογίας. Τὸ κανονικὸν δό-
 ξαιον, οὔτινος ὡς κυριώτερα πηγὴ ἐχρησίμευσεν αἱ ψευδοσιδω-
 ρεῖοι διατάξεις, διὰ τοῦ Γρατιανοῦ ἔτυχε τὸ πρῶτον πλήρους
 ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ ἠθικὴ εἶχε μὲν ὡς ἰδίαν ἐπι-
 στήμην διαμορφωθῆ διὰ τοῦ Ἀβαιλάρδου, ἀλλὰ οἱ μετὰ
 ταῦτα σχολαστικοὶ θεολόγοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Λομβ-
 ἀρδου ἐπραγματεύοντο αὐτὴν ἐν τοῖς δογματικοῖς αὐτῶν συ-
 στήμασι μόνον παρέργως. Ἰδίως ἀξία λόγου εἶναι ἡ ἐπεξεργασία
 τῆς Ἠθικῆς ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου. Εἶδος πρακτικῆς
 ἠθικῆς θεολογίας εἶναι καὶ ἡ παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς περιπτω-
 τικὴ κληθεῖσα θεολογία (theologia casuistica), ἣτις ὡς ἔργον
 τῆς εἶχε νὰ λύῃ διάφορα ζητήματα τῆς συνειδήσεως, νὰ ἀπο-
 φαίνηται δηλ. ἂν αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ὠρισμένη πράξις κατὰ ταύτην
 ἢ ἐκείνην τὴν περίπτωσιν (casus) εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακὴ. Οἱ λεπτο-
 λόγοι οὗτοι τῆς ἠθικῆς διδάσκαλοι σοφιστευόμενοι περιέπεσον εἰς
 πολλὰς περὶ ἠθικῆς πλάνας. Ἐνῶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις
 τῶν χρόνων τούτων ἡ ἐξήγησις τῆς Γραφῆς ἐκαλλ-
 ιεργεῖτο μετὰ μεγάλου ζήλου δι' ἀνδρῶν, οἱ οὗτοι
 Σολομών Ἰαρχῆς (1170), ὁ Ἐβενέδρας ἐκ Τολέδου (1167),
 ὁ Δαυὶδ Κίμχης ἐκ Ναρθώνης (1230) καὶ ὁ Μωσῆς Βὲν Ματμών ἐν

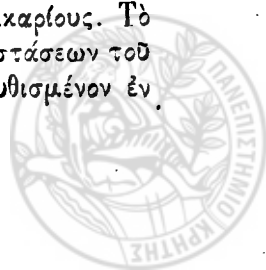
Κορδούη (1205), μετὰ τῶν χριστιανῶν οὔτε ἐτιμᾶτο, οὔτε ὀρθῶς ἐγίνετο. Τὸ κείμενον τῆς λατινικῆς Βουλγάτας, ἧς ἐγένετο χρῆσις συνήθως ἀντὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, εἶχε διαφθορῆ διὰ τῆς ἀκρισίας τῶν ἀντιγραφῶν, αἱ δὲ ἀπόπειραι τῆς βελτιώσεως αὐτοῦ ἠΰξησαν ἐτι μᾶλλον τὴν σύγχυσιν. Μεταξὺ τῶν ἐξηγητικῶν ἔργων τῶν χρόνων τούτων διακρίνονται τὰ τοῦ Ἀνσέλμου, τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου καὶ πρὸ πάντων τοῦ Νικολάου ἐκ Λύρας. Οἱ σχολαστικοὶ ἐρμηνευταὶ ἐξήγουν τὰς Γραφὰς ἀλληγορικῶς, ἤτοι ἐζήτουν καὶ διέκρινον τὴν κατὰ γράμμα, τὴν τροπικὴν, τὴν ἀλληγορικὴν καὶ τὴν ἀναγωγικὴν ἔννοιαν. Ἡ κατὰ γράμμα ἔννοια εἶναι ἡ ἐκ τῶν λέξεων, ἡ τροπικὴ ἡ ἠθικὴ, ἡ ἀλληγορικὴ ἡ ἐξάγουσα ἀνωτέραν τινὰ δογματικὴν ἔννοιαν, καὶ ἡ ἀναγωγικὴ ἡ σχετιζουσα τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ἡ τοιαύτη αὐθαίρετος μέθοδος ἀπεμάχρυνεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς νοῦ τῶν κειμένων καὶ ἀπεπλάνα εἰς φαντασιώδεις, αὐθαιρέτους καὶ ψευδεῖς ἐξηγήσεις. Ἐκεῖνος, ὅστις τότε μόνος ἀπέφευγε τὰς τοιαύτας παιδαριώδεις ἐρμηνείας ἦτο ὁ Νικόλαος ἐκ Λύρας, ὅστις ἐζήτην τὴν γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐρμηνείαν, ἐγίνωσκε δὲ καλῶς τὰς γλώσσας τῶν ἀρχικῶν κειμένων τῆς ἀγίας Γραφῆς, τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἐβραϊκὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς ἐξηγητοῦ ἦτο μεγάλη. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἀπηγόρευε τῷ λαῷ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς εἴτε ἐν τῇ Βουλγάτᾳ εἴτε ἐν μεταφράσει. Ἀλλὰ ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη δὲν ἐτηρεῖτο καὶ ἡ Γραφὴ ἤρχισε νὰ τυπῶται καὶ ἐν τοῖς πρωτοτύποις καὶ ἐν μεταφράσεσι καὶ νὰ ἀναγινώσκηται παρὰ πολλῶν. Ἡ τοῦ Εἰμένους πολύγλωττος ἐκδοσις ἐν Κομπλούτῳ περιεῖχε τὸ ἐλληνικόν, τὸ ἐβραϊκόν καὶ τὸ τῆς Βουλγάτας κείμενον. Πρακτικοί, μυστικοὶ συγγραφεῖς διάσημοι ὑπῆρξαν ὁ Ἐκκαρτ, ὁ Ἰωάννης Τάουλερ, ἄγνωστος τις συγγραφεὺς τῆς γερμανικῆς λεγομένης θεολογίας καὶ πρὸ πάντων ὁ Θωμᾶς Ἀκέμπτης οὔτινος τὸ σύγγραμμα περὶ μιμήσεως Χριστοῦ (De imitatione, Jesu Christi), ἐν ᾧ ὁδηγεῖται ὁ χριστιανὸς περὶ τοῦ πῶς δέον νὰ μιμηταὶ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ κατέχηται καὶ ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ἐν τοῖς αἰσθήμασι καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ὑφ' ἧς καὶ ἐκεῖνος, ἀναγινώσκηται καὶ θαυμάζεται μέχρι τῆς σήμερον, μεταπεφρασμένον ὄν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου. Οὐδὲν ἄλλο βιβλίον ἔλαβε μετὰ

τὴν Γραφὴν πλειοτέραν διάδοσιν. Ὁ Ἐκκαρτ (+ 1329) ἐκ Στρασβούργου ὑπῆρξε περίφημος μυστικός, περιέπεσε δὲ εἰς καθαρὸν πανθεισμόν, εἰς τοὺς μυστικοὺς ἔκλινον συνήθως (§ 208). Τὸν εὐσεβῆ τὸν διὰ τῆς ἐκστατικῆς ἀγάπης ἠνωμένον τῷ Θεῷ ἔθετεν ὁ Ἐκκαρτ ἐν ἰση μοίρᾳ τῷ Χριστῷ. «Ἐν πᾶσι τοῖς κτίσμασιν, ἔλεγεν, εἶναί τι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τρόπον θεῖον, διότι ἀναπαύεται ἐν αὐτῇ. Ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ ὄντα εἶναι μηδέν· ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἐν ἐν πᾶσιν, ἡ οὐσία πάντων. Ἄνευ τινὸς διακρίσεως γινόμεθα πάντες ἡ αὐτὴ φύσις καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία, ἧτις εἶναι ὁ Θεός. Ἀφοῦ δὲ ἡ φύσις του καὶ ἡ οὐσία του εἶναι ἡ ἐμῆ, εἶμαι, ἔλεγεν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Χριστός. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρνηθῆ ἑαυτὸν καὶ ἐκστῆ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δὲν ὑπάρχη ἄλλο τι ἐν αὐτῷ εἰμῆ ὁ Θεὸς καὶ δὲν ζῆ εἰμῆ ἐν τῷ Θεῷ, τότε εἶναι ὁ ἄνθρωπος τὸ αὐτὸ κατὰ χάριν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐκ φύσεως.» Καὶ τῆς Γερμανικῆς θεολογίας ἡ κυρία ἐννοία εἶναι αὐταπάρνησις τελεία, ἐπικράτησις μόνῃς τῆς θείας ἀγάπης, ἐκμηδένισις τοῦ ἐγὼ καὶ θέωσις αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ἀνεπύχθη, λέγει, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιστρέφει συμπτυσσόμενος εἰς τὸν Θεόν. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Γερμανικῆς θεολογίας ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἄγνωστος. Ὁ δὲ Τάουλερ (+ 1361) ἦτο σπουδαῖος ἐπίσης μυστικός συγγραφεὺς, μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἐκκαρτ. Ἐν τῷ πνεύματι τούτου εἶναι γεγραμμένα τὰ κηρύγματά του. «Τὴν σοφίαν, λέγει που τούτων, δὲν διδάσκεται τις ἐν Παρισίοις, ἀλλ' ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου. Ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Θεὸν εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐγκαταλείψει πάσης διαλεκτικῆς διακρίσεως, πάσης ἀπασχολήσεως τοῦ νοῦ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα πλὴν τοῦ Θεοῦ. Πρέπει νὰ περιφρονῆσῃ τις ἑαυτὸν καὶ ἐκμηδένισῃ, πρέπει νὰ ἐκστῆ ἐξ ἑαυτοῦ (wir muessen der Unserheit entwerden). Πᾶν, τὸ ὅποῖον ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ, τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, εἶναι μηδαμινόν. Ὅταν δὲ τις ἀποθάνῃ δι' ἑαυτὸν καὶ ἀγαπᾷ μόνον τὸν Θεὸν καὶ σιγᾷ τελείως, λαλεῖ τότε ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τότε γεννᾶται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἐξομοιοῦται ἡ ψυχὴ τῷ Θεῷ καὶ θεοῦται (sie wird vergottet). Ἀποβάλλει δὲ πᾶσαν ἄλλου ὄντος γνῶσιν, πᾶσαν θέλησιν, πᾶσαν ἀγάπην, διότι ἐν αὐτῇ δὲν ὑπάρχει πλέον εἰμῆ ὁ Θεός. Ὅπως ἡ κτίσις ἀπέρρευσε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτω τείνει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς πηγῆν. Ὅπως ἡμεῖς χρῴζομεν αὐτοῦ, λέγει, οὕτω καὶ αὐτὸς χρῴζει ἡμῶν. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ Θωμᾶς Ἀκέμπερς (1471) ὁδηγεῖ ἐν

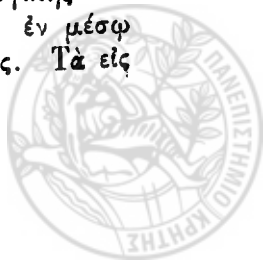

τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τὸν χριστιανὸν εἰς τὸ νὰ ἀπαρνηθῇ πᾶσαν ἐγωϊστικὴν τάσιν καὶ νὰ παρχδοθῇ καὶ ἀφοσιωθῇ ἀπ' εὐθείας μόνῳ τῷ Θεῷ, ὡς ὁ Χριστὸς ἐξῆ ἐν τῷ Θεῷ. Τότε εἶναι τις μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ἡ τελεία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ καταλάβῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις λησμονῶν ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον δέον νὰ ὑπάρχῃ καὶ ζῆ μόνον ἐν τῷ Θεῷ. Πᾶν ἄλλο πλὴν τοῦ ἀγαπᾶν καὶ λατρεύειν τὸν Θεὸν θεωρεῖ μάταιον. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ὑψοῖ καὶ ἐνοῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ φωτίζει πλείον πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας. «Πάντες οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι, λέγει πού, ἄς σιωπήσωσι· σὺ μόνος, Θεέ, λάλει μοι!» Πᾶσαν μάταιότητα καὶ ἐπίδειξιν ἀποκροεῖ ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν. *Ama nesciri!* Φίλει νὰ ἀγνοῆσαι! συνιστᾷ τῷ ἀναγνώστῃ. Πᾶν δ' ὅ,τι ἐξωτερικὸν ἐν τῇ θρησκείᾳ θεωρεῖ ὡς σκιάν· τὸ οὐσιώδες δι' αὐτὸν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ εὐσέβεια, ἡ ἀγάπη. Εἰς τὴν εὐσέβειαν ταύτην τῆς καρδίας, εἰς τὴν ἄμεσον ταύτην καὶ στενοτάτην κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ τείνει νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστην ὁ συγγραφεὺς, τοῦτο δὲ δύναται νὰ κατορθώσῃ, μιμούμενος τὸν Χριστόν, νεκρῶν πᾶσαν ἐγωϊστικὴν τάσιν ἐν ἑαυτῷ, πνίγων πᾶσαν ἄλλην ἀγάπην, καὶ ἀμερίστως καὶ ἀποκλειστικῶς ἀγαπῶν τὸν Θεὸν καὶ μόνον τὸν Θεόν. Τῆς Μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχουσι μεταφράσεις ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις τοῦ κόσμου. Ἑλληνικαὶ ὑπάρχουσι τέσσαρες, μία ἐν ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ, ἄλλη ἐν χυδαίᾳ γλώσσῃ, ἄλλη ὑπὸ Ἀβερκίου πρῶην Πατρῶν γενομένη, καὶ τετάρτη ὑπὸ γραικοκαθολικοῦ ἐν Σύρῳ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐφημίσθησαν ὡς μυστικοὶ καὶ ὁ ἐκ Βρυξελλῶν Ροῦόυβρεκ καὶ ὁ Σοῦτορς. Ὡς ὑμνογράφοι δὲ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐφημίσθησαν ἐν τῇ δύτει ὁ Βερνάρδος, ὁ Βενάβεντούρας καὶ ὁ Θωμάς Ἀκινάτος.

Καὶ ἡ τότε κοσμικὴ ποίησις εἶχεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Τοῦ διασήμου Δάντε (1320) τὸ μεγαλοπρεπὲς ποίημα «Θεία κωμωδία» (Παράδεισος, Πουργατόριον καὶ Κόλασις) εἶναι πλήρες θρησκευτικῶν ἐννοιῶν. Ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐξῆς. Ὁ ποιητὴς ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου ἐπισκέπτεται διὰ τῆς φαντασίας του τὸν Ἄδην καὶ τὸ Πουργατόριον, εἶτα δὲ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῆς ἀγαπητῆς του Βεατρίκης ἔρχεται εἰς τὸν παράδεισον μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ διηγεῖται ὅσους εἶδε κολαζομένους ἢ καθαριζομένους ἢ μακαρίους. Τὸ πλήρες βαθύτητος ποίημα εἶναι ἀλληγορία τῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ὁποῖον παρίσταται ἢ βεβυθισμένον ἐν

τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀγωνιῶν καὶ κολαζόμενον ἢ εὐρισκόμενον ἐν τῷ ἀγωνί τῆς ἑαυτοῦ βελτιώσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἢ τελείως κεκαθαρμένον καὶ μακάριον. Ὁ Βιργίλιος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν, ἡ δὲ Βεατρίκη τὴν τελείαν ἀθωότητα. Ἄλλὰ συγχρόνως εἶναι τὸ ἔπος τοῦτο καὶ ἱστορικόν, προσωρινή τις κρίσις τοῦ κόσμου, ἐκθεσις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας καὶ τῶν κυριωτέρων αὐτῆς προσώπων ἐκ τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ. Ὁ πλοῦτος τῆς φαντασίας του εἶναι μέγας, αἱ δὲ κρίσεις του ἀμερόληπτοι καὶ δίκαιαι. Ἐπειδὴ ὁ Δάντε ἐλέγχει καταχρήσεις τῆς τότε ἱεραρχίας, θέτων καὶ πάπας ἀκόμη ἐν τῇ κολάσει (οἷον τὸν Καϊεστίνον Ε', Βονιφάτιον τὸν Η' καὶ Κλήμεντα τὸν Ε'), οἱ αὐστηρότεροι καθολικοὶ θεώρησαν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν τοῦ καθολικισμοῦ, ἐν Ῥώμῃ δὲ μέχρι τοῦ 1791 ἀπηγορεύετο ἡ τύπωσις τῆς θείας κωμωδίας. Ἐν τούτοις ἂν καὶ ὁ ποιητὴς ἐλέγχει τὰς καταχρήσεις πολλῶν παπῶν, κληρικῶν καὶ μοναχῶν, ἂν καὶ δὲν δίδει τόσην σημασίαν εἰς τὴν μηχανικὴν ἐξωτερικὴν εὐσέβειαν καὶ ἐκτιμᾷ τὴν εὐσέβειαν τῆς καρδίας, αἱ θρησκευτικαὶ του ὁμῶς ἀρχαὶ εἶναι καθολικαί. Ὁ κόσμος εἶναι κατ' αὐτὸν διηρημένος μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ αυτοκράτορος. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔχει ἔργον νὰ δεικνύη τοῖς λαοῖς τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου σωτηρίας, οὗτος δὲ νὰ κυβερνᾷ τὸν κόσμον τοῦτον. Τοὺς ἀγαπητούς του ἐθνικοὺς ἥρωας, σοφοὺς, ποιητὰς καὶ κλλιτέχνας θέτει ὁ Δάντε ἐν τοῖς προπυλαίοις τοῦ Ἄδου, δηλ. ἐν τῷ Πουργατορίῳ μετὰ τοῦ Κάτωνος ὡς προέδρου αὐτῶν, ὅπου θέλουσι μένει αἰωνίως. Περὶ δὲ τὸν θρόνον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ βλέπει τοὺς χοροὺς τῶν πιστῶν, ἐν οἷς διακρίνονται οἱ πατέρες καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι. Ὁ Δάντε ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἐν Ῥαβέννη τῷ 1320. Οἱ συμπολίται αὐτοῦ, Φλωρεντινοὶ ἴδρυσαν αὐτῷ κενοτάφιον ἐν τῇ Santa croce ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅπου εἶναι ἐνταφιασμένοι οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες τῆς Φλωρεντίας. Ὁ Δάντε εἶναι ἀγαπητότατος τοῖς Ἰταλοῖς, διότι εἶχεν ὄνειρευθῆ καὶ ποθήσει τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐνότητα τῆς Ἰταλίας. Ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῶν χρόνων ἐκείνων κατείχετο καὶ ὁ ἄλλος ἐνδοξος ποιητὴς τῆς Ἰταλίας Π ε τ ρ ἄ ρ χ α ς († 1374). Οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν πρώτων εισηγητῶν τῆς κλασικῆς παιδείας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἑλληνικὰ ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἐκ Καλαβρίας Ἑλληνοσ πεπαιδευμένου κληρικοῦ Βαρλαάμ. Ὑπῆρξε δὲ ἐπίσημότατον πρόσωπον ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ, ὦν τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς, ἐπιστημονικῆς, φιλολογικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῆς Ἰταλίας. Τῷ 1341 ἐστέφθη ἐν μέσῳ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ὡς ποιητῆς. Τὰ εἰς

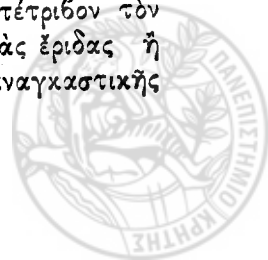

Λαύραν ἄσματα αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐκφράζει ζωηρότατα τὰ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν κατέχοντα τρυφερώτατα συναισθήματα, ἀπληθύναισαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἡ ποίησις τοῦ Πετράρχα εἶναι ὅ,τι ἡδύτερον ἐν ἀνθρωπίνῃ γλώσσῃ ἐποιήθη ποτέ. Τὰ ἦθη τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν μαστίζει ὁ τρίτος μέγας Ἴταλός ποιητῆς Βοκκάκιος († 1375) ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ Decamerone, τὸ ὅποσον εἶναι συλλογὴ διαφόρων ἀστείων διηγήσεων. Ὑποτίθεται ὅτι διαρκούσης ἐπιδημίας ἐν Φλωρεντίᾳ κύκλος τις κυρίων καὶ κυριῶν μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὅπου κατὰ σειρὰν ἕκαστος τοῦ κύκλου ἀναλαμβάνει νὰ διηγηθῆ διήγησίν τινα χάριν ἀστειότητος. Τὰ ἦθη βεβαίως πρέπει νὰ ἦσαν λίαν ἐκλελυμένα, ὅπου κυρίαι ἀνωτέρας μορφώσεως ἠδύναντο νὰ παρίστανται διηγούμεναι ἢ καὶ μόνον ἀκροώμεναι τοιαύτας σκανδαλώδεις ἱστορίας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶναι καὶ ἡ διήγησις, ὅτι Ἰουδαῖός τις ἐπισκεφθεὶς τὴν Ῥώμην γίνεται χριστιανός, σκεφθεὶς ὅτι πρέπει νὰ ἦναι ὄντως θεῖα ἡ θρησκεία ἐκεῖνη, ἣτις τοιοῦτους διεφθαρμένους κληρικούς ἔχουσα δὲν κατεστράφη. Πολλάκις ἀπηγορεύθη ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου τούτου ὑπὸ τῶν παπῶν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ἐφ' οὗ ἴστανται οἱ ἀνδριάντες τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἰταλίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λείπη καὶ ὁ τοῦ Βοκκαίου, καὶ ὅτε ὁ Πίος Θ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ ἐν τῷ Monte Pincio ἔστησε τὰς ἐκ μαρμάρου προτομάς των, ἐκάστην διὰ κλάδου δάφνης κεκαλυμμένην, εὗρεν αὐτόθι καὶ ὁ Βοκκάκιος τὴν θέσιν του. Καὶ ὁ Βοκκάκιος ἐδιδάχθη παρ' Ἑλληνοῦ ἐκ Καλαβρίας τὰ ἑλληνικά, ἔγραψε δὲ τὴν πρώτην ἑλληνικὴν μυθολογίαν.

210.

Τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῇ δύσει παρὰ πάντα τὸν ζῆλον πρὸς τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας περιγράφεται ἡμῖν ὑπὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων ὡς λίαν ἐλλεινή. Καὶ οἱ μὲν πάπαι ὅποιοί τινες ἦσαν συνήθως, εἶδομεν ἀνωτέρω (§ 202). Οἱ δὲ ἐπίσκοποι συνήθως ἔζων κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν παπῶν. Ὅσοι μάλιστα αὐτῶν ἦσαν φεουδάρχαι, κατέτριβον τὸν χρόνον συνήθως μᾶλλον περὶ πολέμους καὶ κοσμικὰς ἐριδας ἢ περὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀσχολίας. Ἐνεκα τῆς γενικῆς ἀναγκαστικῆς

ἀγαμίας πολλαχοῦ ἔζων οἱ κληρικοὶ ἀκολάστως, τινὲς δὲ φανερώς συνεβίουν μετὰ παλλακῶν, ἢ ἐναντίον τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας των ἐνυμφεύοντο, καθὼς ἐν Μεδιολάνοις. Ὅσον δὲ αἱ κατὰ τοῦ νομίμου γάμου τῶν κληρικῶν ἀπαγορεύσεις ἀπὸ τοῦ ΙΓ' μάλιστα αἰῶνος ἐγίνοντο αὐστηρότεραι καὶ γενικώτεραι, τοσοῦτον μᾶλλον ἠῤῥξανεν ἡ διαφθορὰ τοῦ κλήρου. Καὶ οἱ μοναχοί, ἐξ ὧν μόνον ὀλίγοι διέσωζον τὴν ἀρχαίαν αὐστηρότητα, διατρίβοντες ἐντὸς τῶν πόλεων παρῆχον καθ' ἑκάστην σκάνδαλα ἠθικῶν παραβάσεων. Καὶ τοῦ λαοῦ δὲ τῶν μεγάλων μάλιστα πόλεων ἡ διαφθορὰ ζωγραφίζεται παρὰ τῶν ἱστορικῶν μεγάλη. Οἱ εὐγενεῖς ζῶντες πρὸς ἀλλήλους ἐν ἀδιαλείπτοις ἔρισι καὶ πολέμοις δὲν ἐγνώριζον εἰμὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου (Faustrecht), οὐδένα δὲ ἔθετον περιορισμὸν εἰς τὴν ἀκολασίαν των· ὁ δὲ λαὸς ὠδηγεῖτο εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ ἥλικαρχοῦ ἢ εἰς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πανουργίαν. Οἱ λαϊκοὶ ἴσταντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον κηδεμονίαν τοῦ κλήρου, ἐτέλουν δὲ ἐν μεγάλῃ ἀμαθείᾳ. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει τὸ ὅτι δὲν ἤρχον τὰ ὀλίγα μοναστηριακὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχολεῖα πρὸς γενικὴν διάδοσιν τῆς παιδείας. Ἡ δὲ ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαλία πρὸς τὸν λαὸν ἦτο ἀνεπαρκής, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἱερέων δὲν ἠδύναντο νὰ κηρύττωσιν, αὐτοὶ ἀμαθεῖς ὄντες, οἱ δὲ κηρύττοντες ἦσαν συνήθως μοναχοὶ ἐκ τῶν ταγματῶν τῶν Δομινικανῶν καὶ Φραγκισκανῶν, οἵτινες ἀντὶ νὰ ἀναπτύσσωσι τῷ λαῷ τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ζητῶσι τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν αὐτοῦ, ἀπησχόλουν τοὺς ἀκροατὰς των ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ διὰ μυθῶν πρὸς τιμὴν ἰδίως τῶν προστατῶν τῶν ταγματῶν των ἁγίων ἢ δι' ἀγόνων δογματικῶν σχολαστικῶν συζητήσεων. Ἡ παρὰ τῷ λαῷ ἀγνοία τῆς θρησκείας προήρχετο καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἀπηγορεύετο αὐτῷ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τὸ ἔχειν μεταφράσεις αὐτῆς. Τοῦτο ἐγίνετο διὰ τὸν φόβον μὴ παρανοήσωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς καὶ περιπέσωσιν εἰς πλάνας. Οἱ ἀναγινώσκοντες ἐκ τοῦ λαοῦ τὰς Γραφὰς ἐθεωροῦντο αἰρετικοὶ καὶ κατεδιώκοντο. Οὕτω διατάσσει ἡ ἐν Τολώσῃ σύνοδος τοῦ ἔτους 1259 διὰ τοῦ 14 αὐτῆς κανόνος τὰ ἑξῆς· « Ἀπαγορεύεται τὸ νὰ δικαιῶνται οἱ λαϊκοὶ νὰ ἔχωσι παρ' ἑαυτοῖς τὰς Γραφὰς τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. » Ἡ δὲ ἐν Βιτέρρη σύνοδος τοῦ 1246 ἐν τῇ συμβουλῇ πρὸς τοὺς ἱεροὺς δικαστὰς κεφ. 36 (Mansi XXII τόμ. 724 σελ.) ὁμιλεῖ περὶ θεολογικῶν βιβλίων, « τὰ ὅποια οἱ λαϊκοὶ οὐδὲ ἐν λατινικῇ γλώσσῃ ἠδύναντο

νά ἔχωσιν, ἐν δὲ τῇ χυδαίᾳ ἢ τῇ μεταφράσει οὔτε οἱ λαϊκοί, οὔτε οἱ κληρικοί !» Πῶς ἦτο δυνατόν νά ἔχη καθαράς ἰδέας περὶ χριστιανισμοῦ ὁ λαός, εἰς ὃν οὕτως ἔμενον ὄλως ἄγνωστος ἡ Γραφή ; Πρὸ πάντων ὠδηγεῖτο ὁ λαός εἰς τὴν ὑ π ο τ α γ ῆ ν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ αὐτὰ τὰ αἰώνια παραγγέλματα τῆς φυσικῆς ἠθικῆς ἐθεωροῦντο ἔχοντα κύρος καὶ δύναμιν, μόνον ὡς παραγγέλματα τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀμάθεια ἐγέννησε παρὰ τῷ λαῷ μέγαν φανασμὸν, μῖσος δηλ. πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους. Ὁ φανατικὸς φαντάζεται τοὺς ἄλλως φρονούντας περὶ θρησκείας ὡς βεβυθισμένους ἐν τῷ σκότει, ὡς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ φαύλους, ἀποδίδει δ' ὡς ἐκ τούτου φοβερὰ αὐτοῖς ἐγκλήματα. Εἶναι φρικώδεις οἱ κατὰ τῶν αἰρετικῶν διωγμοὶ τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ δύσει οἱ γενόμενοι πρὸ πάντων διὰ τῶν διαβοητῶν δικαστηρίων τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως. Ὁ φανατισμὸς οὗτος ἦτο μείζων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ Ἰουδαίων. Χιλιάδες Μαύρων καὶ Ἰουδαίων ἐν Ἰσπανίᾳ ἠναγκάσθησαν νά δεχθῶσι διὰ τῆς βίας τὸ βάπτισμα. Πρὸ πάντων ἐπασχον πανταχοῦ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ τούτου οἱ Ἰουδαῖοι ὡς οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων, οἵτινες ἐσταύρωσαν τὸν Κύριον. Τὸ μῖσος τοῦτο κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἠῤῥξανε καὶ ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτῶν. Οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ τὸ τοκίζειν ἀπηγορεύετο τοῖς χριστιανοῖς, ἐπλούτου ὡς τοκιστὰι χρημάτων ἢ μᾶλλον ὡς τοκογλύφοι τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον τότε ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας. Ἦδη ἔκτοτε ἀπαντᾷ ἡ μωρὰ πρόληψις, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα ἔσφαζον χριστιανὸν παῖδα ἵνα πίνωσιν αὐτοῦ τὸ αἷμα ! Διὰ τοῦτο ὁσάκις χριστιανὸς παῖς τυχαίως ἐξηφανίζετο, ἠγγείρετο μανιώδης ὁ χριστιανικὸς ὄχλος κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ προέβαιεν εἰς αἱματηροὺς διωγμοὺς κατ' αὐτῶν. Ἐν Τριδέντῳ ἐτρεῖτο τὸ πτώμα παιδὸς τοιοῦτου, οὔτινος κατὰ τὴν φήμην οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον δῆθεν ἀφαιρέσει τὸ αἷμα καὶ ἐτιμᾶτο ὡς μάρτυς. Ὁ Λόπε δὲ Βέγα ἔλαβεν ἐν ἐνὶ τῶν συγκινητικωτέρων δραμάτων του ὡς θέμα τοιαύτην τινὰ ὑποτιθεμένην σφαγὴν παιδὸς παρὰ Ἰουδαίων. Ἡ πηγὴ τῆς προλήψεως ταύτης, ἣτις ἀνεφάνη καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἦτο τὸ θρησκευτικὸν μῖσος κατ' αὐτῶν. Ἐξ ὁμοίου μίσους καὶ οἱ ἔθνη οἱ ἄλλοτε τὰ αὐτὰ περὶ τῶν χριστιανῶν ἐπίστευον. Οἱ ἡγεμόνες καὶ ἱππῶται διήρπαζον πολλάκις τὰς περιουσίας πλουσίων Ἰουδαίων. Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος διέταξε νά ἐξάγῃ καθ' ἑκάστην ἓνα ὀδόντα πλουσίου Ἰουδαίου, ἕως οὗ μαρτυρήσῃ πάντας τοὺς θησαυροὺς του ! Νόμοι ἀπηγόρευον πάντα σύνδεσμον πρὸς

Ἰουδαίους, τοὺς γάμους μετ' αὐτῶν καὶ τὴν χρῆσιν Ἰουδαίων
 ιατρῶν! Παῖδες Ἰουδαίων ἠρπάζοντο πολλαχοῦ καὶ διὰ τῆς
 βίας ἐβαπτίζοντο. Οἱ Ἰουδαῖοι οὐδαμοῦ ἀσφαλῆεις ὄντες ἐπλα-
 νῶντο ἀπὸ χώρας εἰς χώραν. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη καὶ ἡ δη-
 μῳδῆς παράδοσις περὶ τοῦ αἰωνίως περιπλανωμένου Ἰουδαίου.
 Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, ὅτε δῆθεν ὁ Ἰησοῦς ἀγόμενος
 εἰς τὸν τόπον τῆς σταυρώσεως ἠθέλησε νὰ ἀναπαυθῆ ἐν τῷ
 οἴκῳ Ἰουδαίου τινὸς ὑποδηματοποιοῦ, οὗτος διὰ λακτισμάτων ἀ-
 πέβαλεν αὐτόν. Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ: «Ἐγὼ μὲν θέλω
 ἀναπαυθῆ. Σὺ ὁμως θέλεις αἰωνίως περιπλανᾶσθαι ἕως οὐ πάλιν
 ἔλθω εἰς τὸν κόσμον.» Ἐκτοτε δὲ περιπλανᾶται οὗτος αἰωνίως μὴ
 δυνάμενος νὰ ἀποθάνῃ, εἰκὼν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τοῦ ἄνευ πα-
 τριδος περιπλανωμένου. Ἐνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ καὶ διότι
 ἡ εἰδωλολατρεία παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς δὲν εἶχε τελείως
 ἐξαλειφθῆ, ὁ δὲ χριστιανισμὸς τηρούμενος μόνον ἐξωτερικῶς, δὲν
 εἶχεν ἀκόμη εἰσδύσει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, διετηροῦντο
 καὶ ἀνεπτύσσοντο παρ' αὐτοῖς πολλαὶ δεισιδαιμονίαι, καὶ μάλιστα αἱ
 συνδεδεμέναι μετὰ τῆς πίστεως περὶ τῆς ἐπενεργείας τῶν δαιμόνων,
 αἱ προκαλέσασαι τὴν πρόληψιν περὶ τῶν συνδέσμων διαφόρων ἀνθρώπων μετὰ
 τοῦ διαβόλου. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο μάγοι, αἱ δὲ γυ-
 ναῖκες μάγισσαι (Hexen Sorcières).¹ Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ γυ-
 ναῖκες πάσχουσαι νευρικὰ παθήματα ἐθεωροῦντο ὡς τοιαῦται. Αἱ
 δεισιδαιμονίαι αὗται προήγοντο πολλαχοῦ καὶ ὑ-
 πεστηρίζοντο, διότι πολλοὶ ἐπίσκοποι κατὰ τὰς ἡδῆ
 ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου ὑποδειχθείσας ἀρχὰς δὲν ἐζή-
 τουν παρὰ τοῖς ἐπιστρέφουσι λαοῖς τελείαν
 τινὰ καὶ ῥιζικὴν ἐξάλειψιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν,
 ἀλλὰ μᾶλλον ἐσπούδαζον νὰ ἐρμηνεύωσι
 τὰς ἐθνικὰς δοξασίας χριστιανικῶς. Οὕ-
 τως ἐνιαχοῦ οἱ ἐθνικοὶ θεοὶ ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς δαίμονες. Καὶ
 ἡ φαντασιώδης δὲ ποιητικὴ φύσις τοῦ γερμα-
 νικοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς τὸ μυστηριῶδες
 καὶ ὑπερφυσικόν, συνέβαλλον εἰς τὰς περὶ δαιμόνων δει-
 σιδαιμονίας. Τὴν ἐπικρατοῦσαν δεισιδαιμονίαν δεῖκνύουσι καὶ αἱ
 θετικαὶ κρίσεις, αἵτινες εἰσῆχθησαν ἐν τοῖς δικαστηρίοις ὡς
 ἀποδεικτικὰ μέσα, ὅταν δὲν ἐξήρκει ὁ ὄρκος. Μία τῶν συνήθων

¹ W. Soldan, Geschichte der Hexen-Processe. Stuttg. 1843.

κρίσεων ἦτο ἡ τοῦ ζέοντος ὕδατος. Ὁ κατηγορούμενος ἢ ἄλλος τις ἀντ' αὐτοῦ ἔθετε τὴν χεῖρά του εἰς ζέον ὕδωρ. Ἡ χεὶρ προσεδένετο μετὰ ταῦτα, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐλύετο ὁ ἐπίδεσμος, καὶ ἐὰν ἡ χεὶρ εἶχεν ἐντελῶς ἰαθῆ, ἦτο κατὰ θεῖαν ἀπόφασιν ὁ κατηγορούμενος ἀθῶος!

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν κατάστασις τῶν χριστιανισθέντων γερμανικῶν λαῶν ἦτο κατὰ ταῦτα οἰκτρὰ. Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις παριστάνονται τὰ ἦθη αὐτῶν αὐστηρότερα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ποιήσωμεν τὸν ἐσφαλμένον συλλογισμόν· *Post hoc ergo propter hoc*· διότι ἡ ἐξαχρείωσις αὕτη εἶχεν ἀρχίσει ἤδη πρότερον, ἀφ' οὗτου διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν λαῶν εἶχον μεταβληθῆ αἱ βάσεις τοῦ γερμανικοῦ βίου. Ἀποσπασθέντες ἀπὸ τοῦ πατρῖου ἐδάφους, τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου προστάτου καὶ φύλακος τῶν πατρῶν ἠθῶν, καὶ ὡς κατακτηταὶ καὶ δεσπότηαι διασπαρέντες εἰς πλουσιωτάτας χώρας μεταξύ κοινωνίας ἐγγηρατάσης ἐν τῇ κακίᾳ, ἣτις ἐδηλητηρίασεν ἐντελῶς αὐτούς, παρεδόθησαν μετ' ἀκαθέκτου ὀρμῆς ἰδιαζούσης τῷ ἀνθρώπῳ τῆς φύσεως εἰς τὰς ἀπολαύσεις παντὸς εἶδους, καὶ τὰ πάθη ἐλεύθερα ἀφεέντα διέρρηξαν πάντα περιορισμὸν σωφροσύνης καὶ ἠθικότητος. Ἐπὶ τέλους παρατηροῦμεν, ὅτι, λέγοντες, ὅτι τὰ ἦθη τῶν παπῶν, τῶν ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου ἐν γένει, τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἦσαν διεφθαρμένα, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἔλειπον ἐντελῶς παραδείγματα ἀρετῆς. Οὐδόλως. Ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τότε ἦτο καταφανής· ὑπῆρχον καὶ ἐξοχα παραδείγματα ἀρετῆς. Ὁ Φραγκίσκος, ὁ Δομίνικος, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος, ὁ Βερνάρδος καὶ ὁ Βοναβεντούρας ὑπῆρξαν ἀγιώτατοι ἄνδρες, δυνάμενοι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἀγνοτέρους χαρακτηῖρας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιοσύνης. Καὶ μεταξύ δὲ τῶν ἀσκητῶν καὶ ἀσκητριῶν ὑπῆρξαν πολλοὶ μεγάλης ἀρετῆς. Τὸ περίεργον μάλιστα εἶναι, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκείνης διαφθορᾶς ἀπαντῶμεν καὶ τὰς μεγαλητέρας ἀρετάς. Οὐδέποτε ἄλλοτε εὐρίσκομεν ἐν τῷ βίῳ μεγαλητέρας ἀντιθέσεις καὶ παραδοξοτέρας διαφορὰς, ὅσον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐνῶ ἡ βαρβαρωτάτη βία ἐπεκράτει, εὕρισκέ τις παρ' ἄλλοις τὸν λεπτότερον σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Παρὰ τῇ θρασυτέρᾳ φιλαυτίᾳ συνήντα τις τὴν τολμηροτέραν ἀταπάρησιν καὶ φιλαδελφίαν. Ἀφ' ἐνὸς ἐβλεπέ τις τὴν ἀναισχυντοτέραν περιφρόνησιν πρὸς τὰ

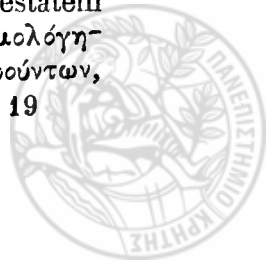
θεία, τὴν παχυλωτέραν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν βαθυτέραν ἀμάθειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν θερμότεραν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν τολμηροτέραν ἐλευθεροφροσύνην καὶ τὴν ἀξιοθαυμαστοτέραν πολυμάθειαν καὶ εὐφυΐαν.

211.

Ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.

Ἐξομολόγησις. Ἀφέσεις. Ποινὰ κατὰ ἀμαρτανόντων, αἰρετικῶν καὶ μαγισσῶν.

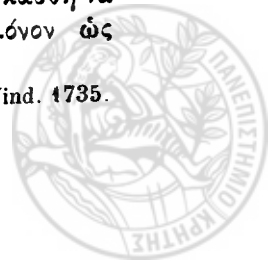
Ἡ ἐκκλησία ἐλάμβανεν ὅσα ἐθεώρει ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀνθρώπων καὶ διατήρησιν τῶν χρηστῶν ἡθῶν. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα δὲν ἦσαν πάντοτε κατάλληλα, ἄλλοτε δὲ ἐγίνετο κακὴ χρῆσις αὐτῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἡθῶν πρὸς αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ κλήρου ἢ πρὸς πλουτισμὸν αὐτοῦ. Πρῶχ. οἱ κήρυκες ἐκήρυττον μετάνοιαν, ἀλλ' ἀντὶ τὸ ζητῶσι τελείαν τῆς καρδίας μεταβολὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλόν, ἤρχοντο νὰ ἀπαιτῶσιν ἐξωτερικὴν τινα ἱκανοποίησιν ἢ ἀναπλήρωσιν (Busse). καὶ πρὸ πάντων νηστείας, ἀποδημίας εἰς ἱεροὺς τόπους, προσευχὰς καὶ τὰ ὅμοια. Ταῦτα ἀπλῶς καὶ μόνον ἐξωτερικῶς γινόμενα ἤρχουν κατὰ τὰς δοξασίας αὐτῶν ἵνα τύχη τις τῆς ἀφέσεως καὶ σωτηρίας καὶ ἄνευ ἐσωτερικῆς μεταβολῆς τοῦ φρονήματος. Τόσον δὲ τινες ἐνόμιζον, ὅτι τὸ πᾶν συνίστατο εἰς ἀναπλήρωσιν τὴν ἕνεκα τῆς ἀμαρτίας δι' ἔργων τῆς μετανοίας, ὥστε συνέβαινε ἵνα πλούσιοι μεταχειρίζωνται ἄλλους, πληρώνοντες αὐτούς, ἵνα ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἐκτελῶσι τὰ ἔργα ταῦτα τῆς μετανοίας! Ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ δικάϊωμα τῆς ἀφέσεως, ὠφέλιμα μέτα εἰς χεῖρας εὐσυνειδήτων ἱερέων, ἐχρησίμευον ὡς ἰσχυρότατα ὄπλα εἰς χεῖρας φιλάρχων καὶ φιλοδόξων ἀνδρῶν. Ἐνῶ ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὁ ἱερεὺς ὡς κηρύττων μόνον τὴν ἄφεσιν κατ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, νῦν ἐπίστευεν ὁ λαός, ὅτι αὐτογνωμῶν καὶ αὐθαιρέτως δίδει ὁ ἱερεὺς τὴν ἄφεσιν εἰς οὐς θέλει. Ἀπαντᾷ ὁμοῦς ἀκόμη καὶ ἡ πρώτη γνώμη. Οὕτως ὁ Πέτρος Λαμβάρδος λέγει «οἱ ἱερεῖς ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ κηρύττειν τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτημάτων» (habent potestatem ostendendi homines esse solutos). Ἐνῶ ἄλλοτε ἡ ἐξομολόγησις ἐθεωρεῖτο ὠφέλιμος μόνον πρὸς διόρθωσιν τῶν μετανοούντων,

(Theodulphi capit. Mansi XIII 1001), ἤρξατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην νὰ θεωρῆται ὡς ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ἠδύνατό τις νὰ τύχη τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν του, ἦν μόνον ὁ ἱερεὺς ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ δώσῃ (Thomas ἐν summa suppl. III, 8, 1). Διὰ τοῦτο Ἰννοκέντιος ὁ Γ' διέταξεν, ἵνα οἱ καθολικοὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦλάχιστον ἐξομολογῶνται. Ὡς ποινὰ ἐπὶ τῶν μετανοούντων ἁμαρτωλῶν ἤρξαντο νὰ ἦναι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν χρήσει καὶ ῥαβδισμοὶ καὶ ἄλλαι σωματικαὶ κακώσεις. Πολλοὶ ὑπέβαλον ἑαυτοὺς εἰς τοιαύτας κακώσεις ἐκουσίως καὶ αὐτοβούλως. Συναθροιζόμενοι μάλιστα τοιοῦτοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν, ἀνελάμβανον ἱεράς ἀποδημίας ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν, δακρύνοντες, στεναζόντες καὶ μαστιζόντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς, συγχρόνως δὲ ψάλλοντες διαφόρους ψαλμοὺς μετανοίας. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο flagellantes. Αἱ ἐπιβαλλόμεναι τοῖς μετανοοῦσι ποινὰὶ δὲν ἐνομιζόντο ὡς ἔχουσαι μόνον διορθωτικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱκανοποιήσεις τῆς θείας δικαιοσύνης. Αἱ τοιαῦται ποινὰὶ (νηστεία, ῥαβδισμοὶ) ἠδύναντο νὰ γίνωνται καὶ δι' ἄλλου προσώπου πληρωνομένου πρὸς τοῦτο. Ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος λέγει· «ὁ εἰς δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀντὶ τοῦ ἄλλου» (Unus potest pro alio satisfacere. Suppl. Qu. 13. Art. 2)! Οἱ flagellantes ἀνεφάνησαν τὴν ἸΓ' ἐκατονταετηρίδα, ὅτε ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐν Ἰταλίᾳ ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς ὑπατὸν βαθμὸν τὰ ἐγκλήματα. Τότε στίφη τοιούτων μετανοούντων περιερχόμενα κατέπληξαν τὰς χώρας. Οἱ flagellantes ἐπορεύοντο ψάλλοντες ᾠδὰς μετανοίας καὶ μαστιγώνοντες τὸν γυμνὸν αὐτῶν τράχηλον μέχρις αἵματος, ὅπως τύχῃσι τῆς παρὰ Θεοῦ συγχωρήσεως. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα, ὅτε λοιμός, ὁ λεγόμενος μαῦρος θάνατος, ἐρημώσας πρῶτον φοβερῶς τὴν Ἀσίαν (1340) ἐστράφη ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐθεωρήθη ὡς τιμωρία τοῦ Θεοῦ. Τινὲς τῶν μαστιζομένων ὠρίζον ἄλλους ἵνα μαστιγῶσιν αὐτοὺς πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς παρωργισμένης θείας δικαιοσύνης διὰ τὰ ἁμαρτήματά των. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος ὁ Γ', ὁσάκις ἐν ἐπισήμοις ἑορταῖς ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα, διέταττε νὰ μαστιγῶσιν αὐτὸν πρότερον. Ὅτε ὁμοῦ ποτὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κολωνίας Ἄνων ἐκτύπησεν αὐτὸν σφοδρότερον τοῦ δέοντος, ὠργίσθη σφόδρα κατ' αὐτοῦ. Διέκρινον δὲ δύο βαθμοὺς μαστιγώσεων, κατώτερον πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ἀνώτερον πρὸς τιμωρίαν ἐγκλήματος. Ὁ αὐστηρὸς καρδινά-

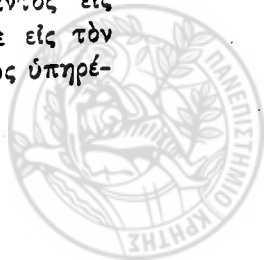
λιος Δαμιάνης συνεθίζε νὰ δίδῃ εἰς ἑαυτὸν χιλίους ῥαβδισμοὺς ψάλλων συγχρόνως τὸν 150 ψαλμὸν 5'. 4 «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῶ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ»! Ὁ ῥαβδισμὸς ἐγένετο συνήθως διὰ φραγγελίων ἐκ σχοινίων ἢ ἐξ ἰμάντων ἢ διὰ σιδηρῶν ἀλύσεων ἢ ἐξ ἄλλου μετάλλου. Τοιοῦτοι οἰκειοθελῶς χάριν τιμωρίας ἐπιβαλλόμενοι ῥαβδισμοὶ καθ' ἑαυτῶν συνηθίζονται καὶ νῦν παρὰ τοῖς καθολικοῖς. Ἡδύνατό τις ἔμως νὰ ἐξαγοράζῃ καὶ διὰ χρημάτων τὴν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτημάτων του, ἀγοράζων ἐγγράφους ἀφέσεις¹ (συγχωροχάρτια, indulgentiae), ἃς οἱ πάπαι, ὅπως αὐξήσωσι τὸν πλοῦτον ἑαυτῶν, ἐπεμπον πρὸς πώλησιν πανταχόσε δι' ἐπίτηδες ἐντεταλμένων προσώπων. Οἱ δὲ σχολαστικοὶ θεολόγοι ἐδικαιολόγουν τὰς καταχρήσεις ταύτας, διδάσκοντες, ὅτι ὁ πάπας δύναται νὰ διαθέτῃ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν περισσευσασῶν δῆθεν ἀξιωμασιῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἁγίων κατὰ βούλησιν ὑπὲρ παντὸς αἰτοῦντος παρ' αὐτοῦ ἄφεσιν (Thesaurus meritorum Christi et Sanctorum). Ὁ πάπας καὶ ἐν γένει ὁ κληρὸς ἠδύναντο διὰ τῶν ἀφέσεων τούτων νὰ σώζωσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τοῦ καθαρηρίου (Purgatorium), τοῦ μέσου ἐκείνου τόπου μεταξὺ παραδείσου καὶ κολάσεως, ἐν ᾧ ἐπίστευεν ὁ λαός, ὅτι ἐκαθαρίζοντο αἱ ψυχαὶ αἱ μεταβαίνουσαι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐκτελέσει πάσας τὰς ἱκανοποιήσεις διὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἀφέσεις ἐδίδοντο εἰς ἀπαλλαγὴν μόνον ἀπὸ τῶν ἐπιβεβλημένων ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, ὅπως ἐγένετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, ἔπειτα παρείχοντο εἰς τοὺς ζῶντας ἔτι πρὸς ἐλάττωσιν τῶν ποινῶν, ἃς ἐμελλον ἐν τῷ καθαρηρίῳ νὰ ὑποστῶσι, καὶ τέλος ἐδίδοντο καὶ χάριν τῶν ἡδη ἐν τῷ πουργατορίῳ εὑρισκομένων. Ἐνῶ λοιπὸν ἄλλοτε ἡ ἐκκλησία ἐπίστευεν, ὅτι οἱ ἀποθανόντες κείνται ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας τῶν ἀνθρωπίνων δικαστηρίων, καὶ ἡ ἐκκλησία μένον νὰ εὐχῆται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ νὰ ἐπικαλῆται τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἠδύνατο, ἡ φωματικὴ ἐκκλησία ἡξίου τότε, ὅτι ἐκτείνεται ἡ δύναμις αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν νεκρῶν. Ἦδη Σηξτος ὁ Α' (1477) διένειμε τοιαύτας ἀφέσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ ἠγγέρθη σκάνδαλον μέγα, ἠναγκάσθη νὰ κηρύξῃ, ὅτι ἡ ἄφεσις του χάριν τῶν νεκρῶν βοηθεῖ μόνον ὡς

1 A mort de origine progressu et fructu indulgentiarum. Aug. Vind. 1735.

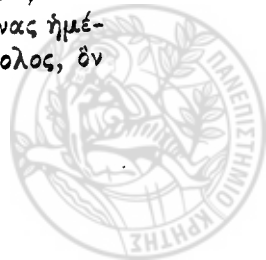
παράκλησις ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπως καὶ αἱ ἐλεημοσύναι καὶ αἱ δεήσεις τῶν πιστῶν ὑπὲρ αὐτῶν. Πρῶτος Ἀλέξανδρος ὁ σ', ὀφθαλμολογὸς ἐκείνος πάπας, οὗ ἡ ἀχρειότης πασιγνώστος, ἐκήρυξε plenariam indulgentiam πλήρη ἄφεσιν pro vivis et mortuis ὑπὲρ ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ μετ' αὐτὸν Ἰννοκέντιος ὁ Η'. Ἡ διασχόρπισις τῶν ἀφέσεων ἐγένετο μετὰ πολλοῦ ζήλου, διὰ τοῦ μέσου δὲ τούτου ἀφθονοῦ πλοῦτος εἰσέρρεεν εἰς τὸ παπικὸν ταμεῖον. Πάντες οἱ πιστοὶ καθολικοὶ ἔσπευδον καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῶν ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ εὐλαβείας νὰ προσφέρωσι τὸν ὄβολόν των, ἵνα σώζωσι τοὺς προσφιλεῖς των νεκροὺς ἐκ τῶν μακρῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρός. Κατὰ τὰς ὁδηγίας, ἃς ἐδίδεν ὁ Τέτζελος, ὁ πρὸς πώλησιν ἀφέσεων εἰς Γερμανίαν ἀποσταλείς, τοῖς ἱερεῦσι περὶ τοῦ πῶς δεόν νὰ κηρύττωσι τὴν ἄφεσιν, ἔπρεπε νὰ λέγωσι τῷ λαῷ· «Δὲν ἀκούετε τοὺς γόους τῶν ἀποθανόντων καὶ ἐν τῷ καθαρτηρίῳ βασανιζομένων γονέων, ἀδελφῶν, τέκνων, συζύγων! Ἀφίνετε αὐτοὺς εἰς τὰς φλόγας, ἐνῶ δύνασθε νὰ ἀγοράσητε ἀφέσεις καὶ νὰ λυτρώσητε αὐτούς!» Πολλοὶ καὶ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀφέσεων ἔσπευδον νὰ ἀγοράζωσιν αὐτάς, σκεπτόμενοι οὕτως· «Ἐὰν δὲν ὠφελῶσι, βεβαίως δὲν βλάπτουσι.» Καὶ οἱ μὲν τεθνεῶτες βεβαίως δὲν ἐβλάπτοντο, ἐβλάπτοντο ὁμοῦς οἱ ζῶντες. Οἱ πιστοὶ κατὰ τὴν τῆσαν νὰ φοβῶνται μόνον τὸ καθαρτήριο. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ποινῶν τούτων ἠδύνατό τις νὰ ἀπαλλαγῇ διὰ χρημάτων. Τοιοῦτοτρόπως ἐνόμιζεν ὁ λαός, ὅτι πληρώων ἠδύνατο νὰ ἀμαρτάνῃ ἀδεῶς καὶ ὅτι διὰ τῶν χρημάτων ἠνοίγοντο αὐτῷ αἱ πύλαι τοῦ παραδείσου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μεγίστη τότε διαστροφή τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ δύσει. Ἀμαρτία καὶ σωτηρία ἐθεωρήθησαν ὡς ἐξωτερικὴ τις ὑπόθεσις, ἥτις διὰ χρημάτων ἠδύνατο νὰ διεξαχθῇ. Ἡ ἐκκλησία ἀπὸ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς μετεβλήθη εἰς οἶκον ἐμπορίου! Τὴν πώλησιν τῶν ἀφέσεων ἐν φιλίαζεν ὁ πάπας συνήθως εἰς τινὰ τῶν ἐπισκόπων, οὗτος δὲ ἀνελάμβανε νὰ πληρώσῃ τὸ συμφωνηθὲν ποσὸν μετὰ τῆς ἰδίας ὠφελείας. Ὅτε ὁ πωλητῆς μοναχὸς ἢ κληρικὸς ἤρχετο εἰς πόλιν τινὰ, ἀνήγγελλε τοῦτο τῇ ἀρχῇ πρότερον. Τότε τὸ συμβούλιον, οἱ πολῖται καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων ἐξήρχοντο εἰς προὔπαντησιν μετὰ σημαίων καὶ λαμπάδων. Μέγας ἐρυθρὸς σταυρὸς μετὰ τῶν οἰκισμῶν τοῦ πάπα προεκομίζοντο τότε αὐτοῦ, ἐπὶ παγχρύσου δὲ

κιβωτίου ἐφέρετο ἡ παπικὴ ἐξουσιοδότησις περὶ πωλήσεως τῶν ἀφέσεων, ἡ συνοδία δὲ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν κωδῶνων ἐπορεύετο ἐν πομπῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκεῖ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὁ κομιστὴς τῶν ἀφέσεων ἐκήρυττε περὶ τῆς ὠφελιμότητος τῆς ἀγορᾶς ἀφέσεων. « Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγε συνήθως, τοιαύτη ἀφθονος παροχὴ χάριτος οὐδέποτε ἐγένετο· διὰ τῆς ἀγορᾶς μιᾶς ἐγγράφου τοιαύτης ἀφέσεως γίνεται τις καθαρῶτερος ἢ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἀγνώτερος ἢ ὁ Ἀδάμ, ὅτε ἦτο ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος. Ὁ πωλητὴς τῶν ἀφέσεων ποιεῖ πλείονας μακαρίους ἢ ὁ Πέτρος. Οἱ λαμβάνοντες ἀφέσεις σώζουσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀποθανόντας οἰκειούς των τῶν κολάσεων τοῦ καθαρτηρίου κατ' ἀσφαλέςτατον τρόπον » Οἱ συρρέοντες πρὸς ἀγορὰν πανταχόθεν ἦσαν ἀμέτρητοι. Οἱ πτωχοὶ συνήθως ἀπεμακρύνοντο, ἵνα δύνανται οἱ δυνάμενοι νὰ ἀγοράζωσι πλούσιοι νὰ πλησιάζωσιν. Ὡστε διεφεύσθη τότε ὁ λόγος τοῦ Κυρίου· « Δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν » (Ματθ. 19', 23)! Ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐξουσιοδοτήσεως πρὸς τὸν πωλητὴν τῶν ἀφέσεων συνήθως ἔλεγεν· « Ἐχεις τὸ δικαίωμα νὰ κλείης τὰς θύρας τοῦ Ἄδου, νὰ ἀνοίγῃς δὲ τοῖς πιστοῖς τὰς πύλας τοῦ παραδείσου, νὰ λύῃς δὲ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τὰ ὅποια μετενόησαν, τὰ ὅποια ἐξωμολογήθησαν ἢ ἐλησμόνησαν νὰ ἐξομολογηθῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀκόμη, δι' ἃ δὲν μετενόησαν ! » Ὡστε ἡ προηγουμένη μετάνοια ἐκηρύττετο περιττὴ ! Πηγὴ πλούτου ὑπῆρχε τοῖς πάπαις καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (ἀπὸ Βονιφατίου τοῦ Η΄) ἀρξάμενον καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνά πᾶν 100στὸν ἔτος, ἔπειτα δὲ ἀνά πᾶν 50στὸν, εἶτα ἀνά πᾶν 33τον καὶ τελευταῖον ἀνά πᾶν 25τον ἔτος ἐν Ῥώμῃ τελούμενον ἰουβιλαῖον, τὸ κληθὲν οὕτω κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔτους τῆς ἀφέσεως (Chena hajobel) τοῦ ἀνά πᾶν 50 ἔτος παρ' ἑβραίοις ἐπαναλαμβάνομένου. Ὅσοι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπεδήμουν εἰς Ῥώμην, ἐλάμβανον πλήρη ἀφεισιν τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν (indulgentiam plenariam). Βραδύτερον ἐδόθη τὸ προνόμιον τοῦ παρέχειν τοιαύτας ἀφέσεις κατὰ τὸ ἰουβιλαῖον ἔτος καὶ πολλαῖς ἄλλαις ἐκτὸς τῆς Ῥώμης ἐκκλησίαις. Ἀφέσεις τοιαῦται ἐδίδοντο καὶ εἰς τοὺς ἐκστρατεύοντας κατὰ τῶν ἀπίστων ἢ αἰρετικῶν. Ὁ ἀφορισμὸς ἦτο συνηθεστάτη ποινὴ κατὰ παντὸς εἰς τὰ τοῦ κλήρου συμφέροντα ἀντικειμένου. Παρεῖχε δὲ εἰς τὸν ἀφορισμὸν ἰσχὺν καὶ ἐνέργειαν ἡ πολιτεία, ἥτις τυφλῶς ὑπῆρέ-

τει τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς κοσμικῆς τῆς δυνάμεως. Ἦδη ὁ βασιλεὺς τῶν φράγκων Πιπίνος εἶχεν ὀρίσει, ὅτι οὐδεὶς ὑπὸ ἀφορισμὸν τελῶν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἐκκλησίαν, οὐδεὶς δὲ χριστιανὸς ἐπετρέπετο νὰ συμφάγῃ μετ' αὐτοῦ ἢ νὰ χαιρετίσῃ αὐτόν. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἦτο ἀποκεκλεισμένος ἀπὸ παντὸς ἀξιώματος. Ὡστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Νέον εἶδος φοβεραῶς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς ἀναφαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἀπαγόρευσις (interdictum), εἶδος γενικοῦ ἀφορισμοῦ ἐπιβαλλομένου καθ' ὅλοκλήρων χωρῶν ἢ πόλεων, πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἢ τὸν κλῆρον τῶν ὁποίων ἠθέλον περιέλθει οἱ πάπαι εἰς ἔριδα ἀδιάλλακτον. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις δὲν ἠδύνατο τότε δημοσίᾳ νὰ τελῶνται ἱεροπραξίαι, κηδεῖαι, λιτανεῖαι καὶ λοιπαὶ τελεταί, ἐτελεῖτο δὲ ἡ λατρεία τὴν νύκτα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, ἔπαυον δ' ἡχοῦντες καὶ οἱ κώδωνες. Τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπέβαλε κατὰ τῆς Γαλλίας ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Ε', ἐρίσας πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς Ροβέρτον (998). Ὁμοίως ἐκήρυξε τὴν αὐτὴν φοβεράν ποινὴν καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Γ' (1208) κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἕνεκα Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος. Ἐὰν χώρα τις κατηγορεῖτο ὅτι ἐπιμένει ἀποκρύπτουσα καὶ ὑποστηρίζουσα αἰρετικούς, ἐτιμωρεῖτο κηρυττομένης σταυροφορίας κατ' αὐτῆς, κατεδικάζετο δηλ. εἰς τελείαν ἐξόντωσιν διὰ σταυροφορικῶν στρατευμάτων. Τοιαῦται σταυροφορία: ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς πόλεως Ἀλθης, κατὰ τοῦ Στέττιν καὶ κατὰ ἄλλων πόλεων. Αἱ διαπραττόμεναι ὠμότητες ὑπὸ τῶν σταυροφορικῶν στιφῶν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἦσαν ἀνήκουστοι. Τῶν δὲ ὡς αἰρετικῶν ἀποδεικνυομένων συνήθης ποινὴ ἦτο, ἂν μὲν ἀπλῶς ὠμολόγουν τὴν αἰρεσίαν των, δεσμά, ἂν δὲ ἐπέμενον, ὁ ἐπὶ πυρᾶς θάνατος! Ἐγίνετο δὲ χρῆσις βασιάνων, ὅπως οἱ κατηγορούμενοι ὁμολογῶσιν, ὅτι εἶναι ἔνοχοι τῆς αὐτοῖς ἀποδιδομένης κατηγορίας. Ὡς αἰρετικοὶ ἐκαίοντο καὶ ὅσοι κατηγοροῦντο, ὅτι εἶχον συνάψει δῆθεν συνθήκην μετὰ τοῦ διαβόλου, δηλ. οἱ καλούμενοι μάγοι καὶ αἰμάγισσαι. Ἡ περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν αὕτη πρόληψις ἦτο λίαν ἐξηπλωμένη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Πρὸ πάντων γυναικες πάσχουσαι, ἰδίως γραῖται, κατηγοροῦντο ὅτι πράγματι εἶχον συνάψει συνθήκην μετὰ τοῦ διαβόλου, ἀφοῦ εἶχον πρότερον παραδοθῆ εἰς αὐτὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι, ἵνα ἔχωσι τὴν βοήθειαν αὐτοῦ πρὸς διαφόρους ἐγκληματικούς σκοπούς. Τῶν μαγισσῶν καὶ μάγων διεκρίνοντο οἱ ἀπλῶς δαιμονιζόμενοι ἄνθρωποι. Οἱ δαιμονιζόμενοι ἐθεωροῦντο ὅτι κατεῖχοντο καὶ ἐτυραννοῦντο ὑπὸ τῶν

δαιμόνων, ἐν ᾧ ὁ μάγος ἢ ἡ μάγισσα θεωρεῖτο σύμμαχος ἐκουσίως συνδεθεὶς μετὰ τοῦ σατὰν ἐπὶ πονηρῷ σκοπῷ. Ἐπειδὴ ἡ πρόληψις ἦτο ἐρριζωμένη ἐν τῷ λαῷ, δὲν εἶναι παράδοξον, δὲ ἡ ῥεθισμένη φαντασία ἐπειθε πολλάκις ἄθλια, ἐπιληπτικά καὶ νευρικά γύναια νὰ πιστεύωσι καὶ αὐτά, ὅτι ἦσαν πράγματι μάγισσαι, ἄλλαι πάσχουσαι νευρικά παθήματα ἀδίκως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν κατηγοροῦντο ὡς μάγισσαι, καὶ ἄλλαι ἤσκουν μετὰ πονηρίας τὴν μαγείαν ἀπατῶσαι τοὺς ἀπλουτέρους χάριν κερδοσκοπίας. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα διηγεῖται ὁ Βιγκέντιος Βελλοράα, ὅτι γυνὴ τις ἐξωμολογήθη τῷ ἱερεὶ αὐτῆς, ὅτι τὴν νύκτα μετὰ ἄλλων μαγισσῶν εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν κλεισμένην οἰκίαν τοῦ διὰ τῆς μικρᾶς ὁπῆς τοῦ κλειθροῦ. Ὁ ἱερεὺς πεφωτισμένος ἀνὴρ ὢν καὶ ἀνώτερος τοιοῦτων μωρῶν προλήψεων, ζητεῖ νὰ πείσῃ αὐτὴν περὶ τῆς ἀνοησίας τῆς καὶ περὶ τοῦ ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἀποκυήματα τῆς νοσοῦσης φαντασίας τῆς, ἀλλ' ἐκείνη ἐπιμένει. Τότε κλείει τὴν θύραν, θέτει τὴν κλεῖδα εἰς τὸ θυλάκιόν του καὶ ἄερων αὐτὴν καλῶς διὰ τῆς βράβδου τοῦ λέγει αὐτῇ: «Φύγε, κυρία μάγισσα, νῦν διὰ τῆς ὁπῆς τοῦ κλειθροῦ, ἐάν σοι ἀρέσκη!» Ἀφοῦ δ' ἐκείνη ματαίως προσεπάθησε νὰ φύγῃ, λέγει αὐτῇ: «Ἐνόησας νῦν πόσον μωραὶ εἶναι αἱ φαντασιοπληξίαι σου!» Αἱ πλεῖσταί ὡς μάγισσαι κατηγορούμεναι ἦσαν τῆς δευτέρας κατηγορίας, τ. ἔ. ἀδίκως κατηγοροῦντο χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἢ νὰ ἰσχυρίζωνται τι. Τὸ βιβλίον τῶν μαγισσῶν Hexenhammer Malleus maleficarum τὸ κατὰ τὸ 1489 ἐν Κολωνίᾳ ἐκδοθὲν καὶ πολλάκις ἀνατυπωθὲν περιέχει τὰς ταῖς μαγίσσαις ἀποδιδόμενας κοινῶς κατηγορίας καὶ αἰσχρὰς πράξεις καὶ τὰς κατ' αὐτῶν ἐφαρμοστέας τιμωρίας. Αἱ θεωρούμεναι μάγισσαι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραῖαι ἄσχημοι μετὰ ὀφθαλμῶν πασχόντων, ἀναπνοῆς ἀποζούσης καὶ ἐπιληπτικῶν φαινομένων. Ἐνίοτε ὁμοῦ καὶ νέαι νευροπαθεῖς καὶ ἐπιληπτικαὶ ἐσύροντο εἰς τὰ δικαστήρια τὰ κατὰ τῶν μαγισσῶν ἰδρυμένα. Ἐὰν συνέβαινεν ἐν τινι οἰκῷ δυστύχημά τι, συναλαμβάνετο ἀμέσως ἡ δι' αὐτοῦ τυχαίως πρὸ μικροῦ διελθοῦσα ὑποπτος ἐπὶ μαγεῖα γυνὴ ὡς αἰτία τοῦ κακοῦ. Εἰς τὰς μαγίσσας ἀπεδίδεδο ὅτι κατεσκευάζον μαγικὸν τι ποτὸν ἐξ ὄψεων, βατράχων, γυναικείου αἵματος καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων ἀβαπτίστων ἀποθανόντων νηπίων, καὶ ὅτι συνηθοῖζοντο εἰς ἀπόκεντρα ὄρεινὰ μέρη καθ' ὠρισμένης ἡμέρας (synagoga diabolica), ὅτι ἐκεῖ παρευρίσκετο ὁ διάβολος, ἐν

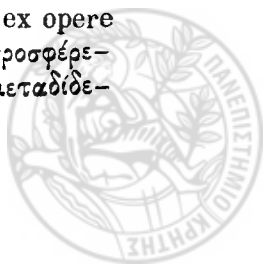
πίπτουσαι πᾶσαι πρηνεῖς προσεκύνουν, ὅτι ἐχόρευον περίξ αὐτοῦ, ὅτι ἔπινον τὸ ἀπαίσιον ποτόν, καὶ ὅτι ὤμνουν νὰ μὴ ἀναφέρωσί ποτε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (τοῦ ἄνω ὄντος) ἢ τῆς ἁγίας Παρθένου (τῆς παχείας γυναικὸς) καὶ νὰ προξενήσωσι τοῖς ἀνθρώποις ὅσα κακὰ δυνηθῶσι! Δι' ἀνηκούστων βασιάνων, εἰς ἃς ὑπέβαλλον τὰς δυστυχεῖς κατηγορουμένας, κατῶρθον οἱ βασανισταῖ των νὰ ἀναγκάζωσιν αὐτὰς πολλακίς νὰ ὁμολογῶσιν, ὅτι διέπραττον δῆθεν τοιαῦτα δαιμονιώδη ἔργια. Ἐνίοτε ἠπάτων αὐτὰς οἱ δικασταί, λέγοντες, ὅτι ἐὰν ἤθελον ὁμολογήσει τὰ ἐγκλήματα ταῦτα, θὰ ἔμενον ἐν τῇ φυλακῇ μόνον βραχὺν χρόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο θὰ ἔπασχον. Ἀφοῦ δὲ πράγματι ἄφινον αὐτὰς ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ φυλακῇ, ἵνα φανῆ, ὅτι ἐτήρουν τὸν λόγον των, εἶτα ἔκαιον αὐτὰς! Ἐὰν ἡ κατηγορουμένη ἐπέμενε λέγουσα ὅτι εἶναι ἄθῳα καὶ οὐδὲν γνωρίζει, ἐβασανίζετο καθ' ἐκάστην ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους καὶ ἠπειλεῖτο, ὅτι δι' ὄλου τοῦ βίου τῆς θὰ βασανίζηται οὕτως. Ὅσοι ἀπέκαμνον βασανίζόμεναι χωρὶς νὰ κατορθωθῆν νὰ ἐκσπάσωσιν ἀπὸ τοῦ στόματός των ἐνοχῆν τινα, ἔρριπτον αὐτὰς μετὰ συντετριμμένων μελῶν καὶ ἡμιθανεῖς εἰς φοβερωτάτας φυλακάς. Οἱ δικασταῖ των, οἵτινες ἦσαν συνήθως δικασταῖ τῶν δικαστηρίων τῆς ἱεράς ἐξετάσεως ὠρισμένοι πρὸς καταδίωξιν τῶν αἰρετικῶν, προκατελιημένοι ὄντες κατ' αὐτῶν καὶ ὡς εἰ κατείχοντο ὑπὸ μανίας πανταχοῦ νὰ δσφραίνωνται αἰρέσεις καὶ ἐγκλήματα, οὐδέποτε ἐπειθοντο περὶ τῆς ἀθωότητος τῶν θυμάτων των. Ἐν τῇ πόλει Lindheim πολλαὶ γυναῖκες βασανισθεῖσαι φρικωδῶς ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι ἐκχώσασαι πρὸ μικροῦ ἀποθανὸν βρέφος, εἶχον βράσει αὐτό, ἵνα κατασκευάσωσι τὸ ὑποτιθέμενον μαγικὸν ποτόν. Ἄλλ' αἰτήσῃ τοῦ συζύγου μιᾶς τῶν γυναικῶν τούτων ἀνοιχθέντος τοῦ τάφου εὐρέθη ἀνέπαφον τὸ βρέφος. Ἐν τούτοις ὁ ἱερός ἐξεταστῆς ἐκήρυξε τὸ πτώμα τοῦτο ὡς διαβολικὴν ὄπτασίαν καὶ διέταξε νὰ καῶσιν αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι ὡς μάγισσαι ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος! Αἱ ὁμολογίαι τῶν βασανιζομένων ὡς μαγισσῶν περιεῖχον συνήθως ὅ,τι αἱ ἔρωτήσεις ἐζήτησαν καὶ ὅ,τι προϋπέθετεν ἡ πίστις τοῦ λαοῦ. Ἐξαναγκάζοντο δὲ πολλακίς αἱ βασανιζόμεναι νὰ ὑποδεικνύωσιν ὡς συνενόχους ἀθῳούς. Οἱ δικασταῖ των ἐζήτησαν παντὶ σθένει νὰ ἀποδείξωσιν ἐνόχους τὰς κατηγορουμένας καὶ ἐκ πλεονεξίας, διότι ἡ περιουσία των καιομένων ἐδημεύετο, μέρος δ'

αὐτῆς ἐλάμβανον οἱ δικασταὶ καὶ ὁ δῆμιός των. Πρὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ ἦτο ἡ φρικώδης αὐτῆ πρόληψις τῶν μαγισσῶν ἐξηπλωμένη καὶ ἐκεῖ ἔπεσον τὰ πλεῖστα θύματα αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σκανδιναυίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐκάησαν πάμπολλαι γυναῖκες ὡς μάγισσαι. Ὑπολογίζουσιν, ὅτι θὰ ἐβασανίσθησαν καὶ ἐκάησαν πολλὰ μυστήρια ἐν γυναικῶν ἐπὶ τῶ φανταστικῶ τούτῳ ἐγκλήματι! Καθὼς ἡ πώλησις τῶν ἀφέσεων ἀπέδειξεν ὅτι ἡ παπικὴ ἐκκλησία κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἀπὸ οἴκου τοῦ Θεοῦ εἶχε μεταβληθῆ εἰς οἶκον ἐμπορίου, οὕτως οἱ φρικώδεις οὗτοι διωγμοὶ κατὰ τῶν αἵρετικῶν καὶ τῶν μαγισσῶν δεικνύουσιν, ὅτι ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης μετεβλήθη τότε ἐν τῇ δύσει ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν χρόνων εἰς θρησκείαν τρόμου καὶ φόβου. Τελευταίον μνημονεύομεν καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς εἰρήνης λεγομένης τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ, ἐπικρατήσαντος τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, οὐδεμία πολιτικὴ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ περιστείλῃ τὸ κακόν, προσήλθεν ἡ ἐκκλησία ἵνα περιορίτῃ τοῦτο, διότι ὤρισε καιρούς, καθ' οὓς ἐπὶ ἀπειλῇ βαρυτάτων ποινῶν ἀπηγορεύετο πᾶσα ἐχθροπραξία καὶ ἐπεβάλλετο παῦσις πάσης ἔριδος καὶ ἐνόπλου συγκρούσεως. Οἱ καιροὶ οὗτοι ἦσαν ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τῆς 8 ἡμέρας μετὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἐπιφανίων, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τεσσαρακοστῆς μέχρι τῆς 9 ἡμέρας μετὰ τὴν πεντηκοστήν, καὶ ἐν ἐκάστῃ ἐβδομάδι ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς πρωίας τῆς δευτέρας. Ἡ παῦσις αὕτη ἐλέγετο εἰρήνη τοῦ Θεοῦ (Tregua Dei).

212. α'.

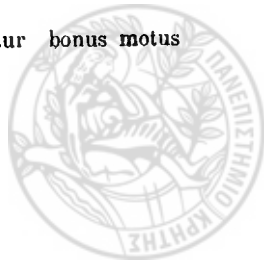
Ἡ λατρεία τῶν χρόνων τούτων. Τελεταί. Ἐκκλησίαι.

Ἡ λατρεία ὑπέστη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ δύσει σπουδαίας μεταβολάς, ἀπεδίδοτο δ' αὐτῇ παρὰ τοῦ λαοῦ οἰονεὶ μαγικῆς δυνάμεις, διότι τὰ μυστήρια λ.χ. ἐθεωροῦντο ὡς ἐνεργοῦντα ἀφ' ἑαυτῶν *ex opere operato*, χωρὶς νὰ ἦναι ἀναγκασία πρὸς τοῦτο ἡ πίστις ἢ ἀγαθὴ τις διάθεσις. Ὁ σκολαστικὸς Γαβριὴλ Βιέλ ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς (Sentent. L. IV. D. I. c. 3.). «Τὸ μυστήριον λέγεται, ὅτι φέρει τὴν χάριν *ex opere operato*, οὕτω δηλ. ὥστε *ipso facto*, διὰ τούτου, ὅτι προσφέρεται, ἐὰν δὲν κωλύῃ ἐμπόδιον θανασίμου ἀμαρτήματος, μεταδίδε-

ται ἡ χάρις τοῖς χρωμένοις. Πλὴν τῆς προσφορᾶς δὲ τοῦ σημείου τοῦ ἐξωτερικῶς διδομένου δὲν ἀπαιτεῖται ἀγαθὴ τις ἐσωτερικὴ κίνησις ἐν τῷ μετέχοντι τῶν μυστηρίων.»¹ Τὰ μυστήρια, ὧν ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις ὁ ἀριθμὸς ἦτο ἀόριστος, διὰ Πέτρου τοῦ Λομβάρδου καὶ διὰ τοῦ Γρατιανοῦ, ὠρίσθησαν ἐπτά, ὁ δὲ ἀριθμὸς οὗτος ἐγένετο μετὰ ταῦτα γενικῶς δεκτός. Ὡνομάσθησαν δὲ οὕτως αἱ 7 ἐκεῖναι τελεταί, αἵτινες μαρτυροῦνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουσαι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς ὁποίας καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐκήρυξεν ὡς μυστήρια. Τὸ διὰ βαντισμοῦ βᾶπτισμα, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ μόνον ἐξαιρετικῶς ἐδίδοτο εἰς τοὺς κληνῆρεις, ἐγένετο νῦν γενικόν, καταργηθείσης τῆς ἀρχαίας ἀποστολικῆς τριττῆς καταδύσεως. Τὴν μεταβολὴν ἐπήνεγκεν ἡ σκέψις, ὅτι ἦτο ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς υἰείας ἐπικίνδυνος ἡ κατάδυσις ἐν ψυχροῖς κλίμασιν. Ἡ ἀλλοίωσις ἀναφέρεται εἰς τὸν τύπον, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ βαπτίσματος. Τὸ χρισμα (confirmatio) ἐχωρίσθη ἤδη ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, μεθ' οὗ ἦτο ἠνωμένον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Μόνον δὲ ὁ ἐπίσκοπος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τελεῖ αὐτό. Ἡ εὐχαριστία ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μετεδίδοτο τοῖς λαϊκοῖς μόνον ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου ἐκ φόβου μὴ ὁ τῆς εὐχαριστίας οἶνος χυθῆ. Μόνον τοῖς ἱερεῦσιν ἐπετράπη ἢ ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἶδη μετᾶλψις, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν ὑπὲρ τὸν λαόν. Ὁ ἄρτος τῆς εὐχαριστίας, οὗ χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, ἦτις ἐγνώριζε καὶ μετεχειρίζετο συνήθη, ἐνζυμον ἄρτον, ἦτο ἄζυμος νῦν. Φαίνεται ὅτι τοῦτο ἤρχισε τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ νὰ γίνηται, ὅπου ἐκ συνηθείας ὁ λαὸς μετεχειρίζετο καὶ διὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν τῆς τροφῆς ἄζυμον ἄρτον (Hase Gnosis. II, 333). Κατὰ τοῦ Βερεγγαρίου διασήμου σχολαστικοῦ θεολόγου ὠρίσθη ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας ἡ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ (transsubstantiatio) κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Τὸ εὐχέλαιον ὠρίσθη νὰ τελεῖται μόνον κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν καὶ ὠνομάσθη τελευταία χρῆσις (ultima unctio). Γλῶσσα τῆς λατρείας

1 Praeter exhibitionem signi, foris exhibiti, non requiritur bonus motus interior in suscipiente (!).

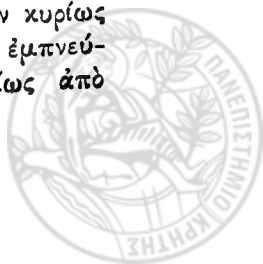

εισάγεται πανταχοῦ ἡ λατινικὴ καὶ ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἡ ῥωμαϊκὴ λειτουργία. Οἱ πάπαι ἤθελον οἱ πανταχοῦ καθολικοὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς μόνην ἱεράν τὴν γλῶσσαν τῆς Ῥώμης καὶ νὰ προσεύχωνται κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Οὕτω κατὰ μικρὸν κατηργήθησαν ἡ ἰσπανικὴ ἢ μοτζαραβικὴ, ἡ γαλλοικανικὴ, ἡ ἀμβροσιανὴ καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργαίαι. Μόνον εἰ μετὰ τῆς Ῥώμης ἠνωμένοι σλάβοι (Μοραβοί, Βοεμοί) ἐπὶ τινα χρόνον διετήρησαν τὴν ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ, ἕως οὗ ἐπεβλήθη καὶ αὐτοῖς ἡ λατινικὴ γλῶσσα. Τότε ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον αἱ ἰδιωτικαὶ λειτουργαίαι καὶ ἐπολλὰ πλασιασθησάν αἱ ἅγιοι Τράπεζαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγενικεύθη ἐν τῇ δύσει ἡ τοῦ γοθικοῦ ῥυθμοῦ, τοῦ χαρακτηριζομένου διὰ τῶν κυκλικῶν καὶ ὀξειῶν γωνιῶν, εἰσήχθησαν δὲ νῦν καὶ τὰ ἀγάλματα εἰς τὴν λατρείαν. Ὁ γοθικὸς ῥυθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Αἱ γοθικαὶ ἐκκλησίαι, αἵτινες εἶναι συνήθως κολοσσαῖα κτίρια μετὰ ὑψηλοτάτων κωδωνοστασίων, ἔχουσι τι τὸ αἰθέριον, ἀγαπῶσι τὸ σκοτεινὸν καὶ μυστηριῶδες, εἶναι ἐκφράσεις ἐν γένει τοῦ ὑψηλοῦ, οὗτινος χαρακτῆρες εἶναι τὸ ἀγανές, ἀμετρον, ἀόριστον καὶ ἀνιγμπτῶδες. Ἀνήκουσιν ἄρα εἰς τὴν ῥομαντικὴν τέχνην, ἐνῶ αἱ ἀρχαῖαι (ῥωμαϊκαὶ καὶ βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι) μετὰ τοῦ μετρίου μεγέθους, τοῦ πολλοῦ φωτός, τῆς συμμετρίας καὶ τῆς σαφηνείας καὶ ἀκριβείας τῶν γραμμῶν, ἀνήκουσιν εἰς τὴν κλασικὴν τέχνην, τὴν ἐκφράζουσιν τὸ κυρίως καλόν. Ἡ γοθικὴ ἐκκλησία τείνει πρὸς τὰ ἄνω ὅπως καὶ ἡ παραγαγοῦσα αὐτὴν πίστις. Ὁ κυριώτερος στολισμὸς τῶν γοθικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι τὰ ὑψηλότατα κωδωνοστάσια, τῶν ὁποίων ἡ κορυφὴ ἀπολήγει εἰς μεγαλοπρεπῆς ἄνθος ἐν σχήματι σταυροῦ, ὅπερ ἐκτείνει τὰ φύλλα αὐτοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὑποσημαίνει τὴν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ἀνθρώπινος πόθος τείνει νὰ φθάσῃ. Τὸ διάγραμμα τῆς ὄλης εἰκοδομῆς φέρει τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, τὸ δὲ σκότος τὸ ἐπικρατοῦν ἕνεκα τοῦ ἀμυδροτάτου φωτός τοῦ ἐκ τῶν ἐξωγραφημένων θυρίδων τοῦ ναοῦ εἰσερχομένου πληροὶ τῆς ψυχῆς τοῦ προσευχομένου φρίκης καὶ φόβου πρὸς τὸν παντοδύναμον Θεόν. «Συνίστανται δὲ αἱ γοθικαὶ ἐκκλησίαι ἐκ τοῦ χοροῦ κατὰ τι ὑψωμένου, ὅστις εἶναι μόνον τοῖς κληρικοῖς προσιτός, καὶ ὅπου εὐρίσκεται ἡ ἅγια Τράπεζα, ἐκ τοῦ μέσου ναοῦ μεθ' ὑψηλοτέρας στέγης καὶ ἐκ δύο πλαγίων στοῶν χωριζομένων ἀπ' ἐκείνου δι' ὑψιτενῶν κιόνων. Καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ τέχναι γλυπτικὴ, μουσικὴ καὶ ζωγραφικὴ ὑπὴ-

ρέτουν τὸν ναόν. Οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ λοιπὰ γλυπτικὰ ἔργα, ἅτινα ἐμελλον νὰ καλύπτωσι τὸ βραχὺ καὶ μονότονον τῆς τοιχοδομίας, ἦσαν στενωτάτα συνηωμένα μετὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, πρέπει δὲ νὰ θεωρῶνται ὡς μέρη τῆς μεγάλης ἰδέας, ἧτις εἶναι ἡ βᾶσις τοῦ οἰκοδομικοῦ τρόπου τῶν Γότθων. Αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων, τὰ ἀγάλματα τῶν ἁγίων, τὰ διάφορα κοσμήματα, ἀνάγλυφα καὶ σύμβολα, τὰ ἄνθη τὰ ὅποια ἐπανθοῦσιν ἄνωθεν ἐκάστης κορυφῆς καὶ ἔχουσι σχέσιν πάντοτε πρὸς σταυρὸν τινα—τὰ πάντα σημαίνουσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, τὴν τάσιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὸ θεῖον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἐπὶ ξύλου καὶ ἐλεφαντίνου ὄστωι τορνεύματα, τὰ τεχνικὰ ἐκ χυτοῦ μετάλλου ἔργα, αἱ ὑπεράνωθεν τῶν ἁγίων Τραπεζῶν, στύλων καὶ στεγῶν εἰκόνες ἐκφράζουσι πάντοτε θρησκευτικὴν τινα χριστιανικὴν ἰδέαν. Ἡ τέχνη συμβολικῶς ἐκφράζει καὶ αἰσθητοποιεῖ θρησκευτικὰ αἰσθήματα καὶ ἐννοίας καὶ καθιστᾷ αὐτὰς προσιτωτέρας τῷ ἀνθρώπῳ» . (Weber). Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη ἐκ τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας κτισθεισῶν ἐν τῇ δύσει εἶναι ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρος ἐν Ρώμῃ, ἧς ὁ ῥυθμὸς εἶναι μίγμα τοῦ τῶν Βασιλικῶν ῥυθμοῦ καὶ τοῦ τοῦ Πανθέου ἢ Τρούλλου. Οὗτος εἶναι ὁ ῥωμαϊκὸς λεγόμενος ῥυθμὸς. Ὁ ναὸς οὗτος ὑπῆρχε μὲν ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων, ἀνωκοδομήθη ὁμοίως μεγαλοπρεπέστατος ἐν ταῖς σημεριναῖς κολοσσαῖαις διαστάσεσιν αὐτοῦ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Ἠρξάτο ἡ νέα οἰκοδομὴ ἐπὶ τοῦ πάπα Ἰουλίου τοῦ Β', ἐξηκολούθησεν ἐπὶ Λέοντος Ι' καὶ διήρκεσεν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα. Ὁ κύριος ἀρχιτέκτων του εἶναι ὁ Βραμάντε. Εἶναι πολὺ μεγαλητέρα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν τῷ θόλῳ αὐτῆς θὰ ἐχώρει ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησίᾳ τοῦ Στρασβούργου. Ἐν τινι τῶν πλαγιῶν χώρων αὐτῆς συνηδρίασε τῷ 1870 ἡ Βατικανὴ σύνοδος ἐξ 700 ἐπισκόπων. Ἐκεῖ εὔρηται ὁ μεγαλοπρεπέστατος θρόνος τοῦ πάπα. Ἐν τῷ θόλῳ ἀναγινώσκονται αἱ λέξεις Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam et tibi dabo claves regni coelorum. Τὸ κλίμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων αὐτῆς εἶναι μόνον κατ' ὀλίγους βαθμοὺς διάφορον τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀτμόσφαιρα ὀλίγον ἐπιηρεάζει. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἐξομολογητήρια μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς γλώσσης, ἡ ὅποια ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ἀκούεται καὶ λαλεῖται. Ἀντιπροσωπεύονται δὲ πᾶσαι αἱ γλώσσαι τῶν καθολικῶν λαῶν, ὥστε ἕκαστος ξένος καθολικὸς ἐπισκεπτόμενος τὸν ναὸν νὰ δύνα-

ται νὰ εὖρη τὸν ἱερέα τῆς γλώσσης του πρὸ πάντων κατὰ τὸ πάσχα. Ἡ ἐντύπωσις εἶναι μεγάλη, ὅταν βλέπη ὁ θεατὴς τὸν πάπαν ἰστάμενον κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου περιστοιχιζόμενον ὑπὸ τῶν καρδιναλίων, τῶν ἄλλων ἐπισημοτάτων ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν μοναχικῶν ταγμάτων μετὰ τῶν διαφόρων γραφικῶν στολῶν των καὶ ὅταν τὰ νέφη τοῦ θυμιάματος ἀνέρχωνται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰ σοβαροὶ ἤχοι τῶν ἐξόχως φαλλόντων παπικῶν χορῶν ἀντηχοῦσιν ἐν τῇ ἀχανεστάτῃ ἐκείνῃ ἐκκλησίᾳ. Μετὰ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου ἔρχονται ὡς πρὸς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν τέχνην αἱ μητροπόλεις τοῦ Στρασβούργου, τῆς Βιέννης, τῆς Κολωνίας, τῶν Μεδιολάνων καὶ τῶν Παρισίων ἐν καθαρῶς γοθτικῷ ῥυθμῷ. Ἡ ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῆ μ ο υ σ ι κ ῆ ἦτο ἡ κατὰ παράδοσιν τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας μουσική, ὅπως εἶχε διχομορφωθῆ καὶ μεταρρυθμισθῆ διὰ τοῦ Ἀμβροσίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου. Τὸ μεγαλοπρεπέστατον καὶ σοβαρώτατον ὄργανον τὸ συνοδεῦον τοὺς ψάλλοντας προσέδιδε πολὺ τὸ σεμνοπρεπὲς εἰς τὰς τελετὰς τῆς λατρείας. Ἡ μουσική κατὰ μικρὸν ὑπέστη μεγάλην φθορὰν καὶ παρεξέκλινεν εἰς τὸ κοσμικὸν ὕφος, ἕως οὗ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα μετερρυθμίσθη διὰ τοῦ μεγάλου μουσικοῦ Παλαιστρίνα. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ζ ω γ ρ α φ ι κ ῆ ν παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα. Αἱ ἀρχαιότεραι εἰκόνες ὁμοιάζουσι πολὺ ταῖς βυζαντιναῖς εἰκόσιν, ἔχουσι πολλὰς ἀτελείας, φέρουσι δὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀκαμψίας, ἀκινήσιας καὶ ἡσυχίας καὶ μόνον τὰ πολυτελῆ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων προσέθετον εἰς τὴν μονοτονίαν τοῦ ὄλου ποικιλίαν τινά. Ἄλλ' ὅτε ἤρχισε κατ' ὀλίγον νὰ γίνηται γνωστὴ ἐν τῇ δύσει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη, καὶ ἐθαυμάσθησαν τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ἤρχισε καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφικὴ (καὶ γλυπτικὴ) ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ νὰ ἀναγεννᾶται. Ἰδρυτὴς τῆς νέας ἰταλικῆς ζωγραφικῆς ὑπῆρξεν ὁ Σ ι μ α β ο ῦ η ς († 1300), ὅστις ἔχεται ὅμως πολὺ ἀκόμη τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἔργα αὐτοῦ ἐκόσμουσαν τὸ Campo santo τῆς Πίζης καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Φραγκισκανῶν ἐν Ἀσσιζίῳ. Ἡ Παναγία του ἐν τῇ Maria novella τῆς Φλωρεντίας ἔχει ἐξοχον ἔκφρασιν. Ὁ Χριστὸς ὡς βρέφος ἔχει μεγάλην φυσικότητα, πρᾶγμα ἐλλείπον ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν. Ὁ Γ ι ὅ τ τ ο ς (1336) ἰδρύσει τὴν κυρίως φλωρεντινὴν ζωγραφικὴν σχολήν, ἣτις ἀκολουθοῦσα τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἀρχαίας κλασικῆς τέχνης, χειραφετεῖται τελείως ἀπὸ

τῶν βυζαντινῶν. Ἐκτοτε ἐστηρίχθη ἡ δυτικὴ ζωγραφικὴ ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς σπουδῆς τῆς φύσεως, ἥτις ἀνύψωσεν αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς μεγάλην τεχνικὴν τελειότητα. Ἡ σπουδαιότερα εἰκῶν του εἶναι ἡ ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀσσιζίου ἀλληγορικὴ παράστασις τῆς πτωχείας. Περιφημὸς ὑπῆρξεν ὁ Δομίνικος Γιρλανδᾶγιος († 1493), οὗτινος ἄριστον ἔργον εἶναι ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Θαυμασίας διὰ τὴν τέχνην εἰκόνας ἐποίησαν καὶ ὁ Φρά Ἀγγέλικος (1455) καὶ ὁ Μασσάκιος (1428).

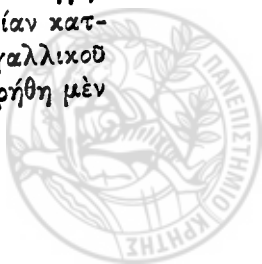
212. 6'.

Συνέχεια.

Ἑορταί. Ἅγιοι. Ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου. Κήρυγμα. Λεῖψανα.

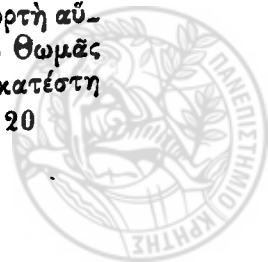
Αἱ ἑορταί ἐπολλαπλασιάσθησαν διὰ τῶν ἑορτῶν τῶν νέων ἁγίων καὶ ἡ προσκύνησις τούτων κατέλαβε σχεδὸν τὴν ὅλην χριστιανικὴν λατρείαν. Παλαιοὶ ἅγιοι ἀνεκαλύπτοντο, ὁσημέραι δὲ νέοι διὰ τοῦ πάπυ ἐδημιουργοῦντο. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τούτων ἐπληροῦντο θαυμάτων, πλασμάτων τῆς εὐσεβοῦς φαντασίας τῶν μοναχῶν. Τοὺς ἁγίους ἐκήρυττεν ὁ πάπας. Ἀπηρτεῖτο νὰ προηγηθῆ ἡ φήμη ἐπὶ ἀγιότητι, ἵνα κηρυχθῆ τις ἅγιος. Ἐπρεπε δὲ ἡ φήμη νὰ μνημονεῦῃ τοῦλάχιστον καὶ τριῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Ἄν τοιαῦται ἀποδείξεις δὲν ὑπῆρχον ἐπαρκεῖς, ὁ πάπας ἐκήρυττε τὸν ὑποψήφιον μόνον μακάριον (beatum). Τὰς μεγάλας δαπάνας τῆς ἀνακηρύξεως, ἥτις ἐγένετο μετὰ μεγάλων τελετῶν, ἀνελάμβανον συγγενεῖς, τάγματα ἢ πόλεις ἐνδιαφερόμεναι. Μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν τῇ οὐσεί ἐφημίσθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ταγμάτων τῶν ἐπαιτῶν μοναχῶν ἅγιος Φραγκίσκος καὶ ἅγιος Δομίνικος. Ὡς ἀσκητῆς δὲ ἀνανεώσας τὸν ἐρημικὸν βίον τῶν ἄλλοτε ἀσκητῶν τῆς Αἰγύπτου ἐκλείσθη ὁ Νικόλαος ἐκ Φλούης, ζήσας ἐν τινὶ δάσει τῶν Ἄλπεων. Πρὶν γίνῃ ἀσκητῆς, εἶχε ζήσει ὡς πατὴρ οἰκογενείας, ὡς πολεμιστῆς καὶ ὡς δικαστῆς ἐν τῇ πατρίδι του. Εἰς τὴν ἐρημον ἀποχωρήσας ἔζη μόνος μόνω τῷ Θεῷ ἐπὶ 20 ἔτη (1467—1487). Ἐπιστεῦετο δὲ ὅτι ἔζη ἀνευ τροφῆς. Τοσοῦτον λιτὴ καὶ ὀλίγη ἦτο ἡ τροφή του. Ἐνεκα τῆς ἐπὶ ἀγιότητι φήμης του οἱ πέριξ ποιμένες εἶχον αὐτὸν σύμβουλον καὶ δικαστὴν. Ὅτε ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλβετῶν περιήλθεν εἰς κίνδυνον νὰ ἀπολεσθῆ ἔνεκα τῆς δι-

αιρέσεως αὐτῶν, κατώρθωσεν ὁ Νικόλαος οὗτος ἐλθὼν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν νὰ συνενώσῃ αὐτοὺς καὶ σώσῃ τὴν Ἑλβετίαν. Ἐν Γερμανίᾳ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ φήμη τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ, ἣτις καὶ περ θυγάτηρ οὖσα βασιλέως, καὶ περ νυμφευθεῖσα ἀκουσίως μετὰ τινος ἡγεμόνος, ἠσπάσθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς τὸν μοναχικὸν βίον, λυπούμενη διότι εἶχε βιασθῆ νὰ νυμφευθῆ. Ἐξῆ δὲ τοῦ λοιποῦ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῶν χειρῶν τῆς. Μεταβαλοῦσα δὲ τὸ μέγαρόν τῆς εἰς νοσοκομεῖον, ἐνοσῆλευε τοὺς πάσχοντας καὶ δὴ καὶ αὐτοὺς τοὺς λεπροὺς αὐτοπροσώπως. Ὑπέβαλλε δὲ ἑαυτὴν εἰς στερήσεις καὶ κακώσεις ἀνηκούστους κατὰ τὰς ὀδηγίας τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς, ὅπερ ἐπετάχυνε τὸν θάνατόν τῆς ἐν νεαρᾷ ἔτι ἡλικίᾳ. Ἐν Ἰταλίᾳ ἐφημίσθη ἐπὶ ἀγιότητι Αἰκατερίνα ἡ ἐκ Σιένης. Ἀνατραφεῖσα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν Δομινικανῶν ἐξῆ ἀπὸ ἡλικίας 6 ἐτῶν ὡς αὐστηρὰ μοναχὴ βίον προσευχῶν, νηστειῶν καὶ βασάνων. Νοσηρᾶς οὖσα φαντασίας καὶ παρακρούσεις καὶ παραισθήσεις πάσχουσα εἶχε συγγάκισ ὀπτασίας. Ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐφάνη αὐτῇ παιδίῳ οὖσῃ, καὶ ὅτι πολλάκις ἐπεσκέπτετο αὐτὴν. Βραδύτερον εἶδεν ὀπτασίαν, καθ' ἣν ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου ἐμνηστεύσατο αὐτὴν τῷ Χριστῷ, ὅστις ἐδωκεν αὐτῇ καὶ δακτύλιον, ὃν ἐφαντάζετο ὅτι ἔφερε δι' ὄλου τοῦ βίου τῆς ὄρατόν αὐτῇ μόνη, ἀόρατον δὲ τοῖς λοιποῖς. Ὅσάκις μετελάμβανε, περιέπιπτεν εἰς ἔκστασιν. Ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐνεχάραξεν εἰς τὸ σῶμά τῆς τὰ στίγματα τῶν πληγῶν του, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἅγιον Φραγκῆσκον, λαβὼν δὲ τὴν καρδίαν τῆς ἐνέθηκεν εἰς τὴν θέσιν τῆς τὴν ἑαυτοῦ! Ὅτε ἡ Ἰταλία καὶ ἡ ἐκκλησία ἐταράσσοντο ὑπὸ μεγάλων ἐρίδων καὶ διαιρέσεων, ἡ Αἰκατερίνα, ἥς ἡ φήμη ἦτο μεγάλη, παρενέβη πολλάκις καὶ εἰργάσθη εἰς τὴν κατασίγασιν τῶν ταραχῶν τούτων. Προέτρεψε δὲ Γρηγόριον τὸν ΙΑ' εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἣτις παρ' ὀλίγον ἐγένετο, συνδιήλλαξεν αὐτὸν μετὰ τῆς στασιαζούσης πρὸς αὐτὸν Φλωρεντίας καὶ ὑπεστήριξε τὸν πάπαν Οὐρβανὸν τὸν ε' τὸν στήσαντα πάλιν τὴν ἔδραν τοῦ παπισμοῦ ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του πάπα ἐν Ἀβινιῶνι τοῦ ὑπὸ τῆς Γαλλίας ὑποστηριζομένου. Ἀπέθανε τῷ 1380. Ἅγία ἐκηρύχθη ὑπὸ Πίου τοῦ Β' τῷ 1461, καὶ περ πολεμουμένη ὑπὸ τῶν Φραγκισκανῶν. Ἡ Ἰωάννα ἐξ Ἀρχῆς, ἡ λεγομένη καὶ Αὐρηλιανὴ παρθένος, ἣτις δι' ὀπτασιῶν ὀδηγηθεῖσα ἐνεθάρρυνε τοὺς Γάλλους τοὺς πρὸς τοὺς τὴν Γαλλίαν κατέχοντας Ἀγγλοὺς παλαιόντας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ τεθεῖσα ἠλευθέρωσε τὴν πατρίδα τῆς, κατηγορήθη μὲν

ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ὡς μάγισσα καὶ συλληφθεῖσα ἐκάθη ἐπὶ πυ-
 ρᾶς τῇ 30 μαΐου 1431, ἀλλ' ἡ φήμη τῆς ἐν Γαλλίᾳ ἔμεινε προσ-
 φιλῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, πρὸς χαρὰν δὲ τῶν Γάλλων
 τῷ 1894 ἐκηρύχθη ἀγία ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ ΙΓ'. Αἱ περὶ
 τὴν τιμὴν τῶν λειψάνων τῶν ἀγίων καταχρήσεις ἠϋξήσαν.
 Τὰ μοναστήρια ἰδίως ἐπληρώθησαν ἀληθῶν καὶ πολλῶν πλα-
 στῶν λειψάνων ἀρχαιοτάτων ἀγίων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων.
 Μοναστήριόν τι ἐν Γαλλίᾳ (Centula) ἤξιον, ὅτι κατεῖχε λείψανα
 ἐκ τοῦ τάφου τῶν σφαγέντων νηπίων κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς παρθένου Μαρίας, ἐκ τοῦ ὠ-
 μοφορίου τοῦ ἀγίου Παύλου, καὶ ἐκ τῆς ξυλικῆς τῶν τριῶν σκη-
 νῶν, ἃς ἤθελεν ὁ Πέτρος νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους Θιβῶρ!
 Ἄλλα δῆθεν ἱερὰ λείψανα ἐπιδεικνύμενα τοῖς πιστοῖς εἶναι τε-
 μάχιον τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε· λείψανα τῶν ἄρτων τῶν 5000· ὁ
 κλάδος, ἐξ οὗ ὁ Ἀβεσαλώμ ἐκρεμάσθη· μέρος τοῦ ἐνδύματος τοῦ
 Ἰωσήφ, τὸ ὁποῖον ἐκράτησεν εἰς τὰς χεῖράς τῆς ἡ γυνὴ τοῦ Πε-
 τεφρῆ καὶ πολλαὶ κεφαλαὶ τοῦ Προδρόμου! Ἄλλὰ τὸ πολυτιμώ-
 τερον ἱερὸν λείψανον ἐθεωρεῖτο ἡ ἐν Λορέτω δεικνυομένη καὶ μέ-
 χρι τῆς σήμερον σωζομένη οἰκία τῆς Παρθένου Santa casa, ἐν ἣ
 δῆθεν ἀνετράφη ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου, ὅπου ἤκουσε τὸν ἀσπασμὸν
 τοῦ ἀγγέλου καὶ ὅπου ὁ Ἰησοῦς δῆθεν μέχρι τοῦ 12 ἔτους διέ-
 τριψεν ἐν Ναζαρέτ! Ἡ οἰκία αὕτη μετηνέχθη δῆθεν κατὰ τὴν
 παράδοσιν ἀπὸ Ναζαρέτ ὑπὸ ἀγγέλων εἰς Δαλματίαν τῷ 1291,
 ἐκεῖθεν δὲ τῷ 1294 πάλιν ὑπὸ ἀγγέλων εἰς Λορέτον. Ἐννοεῖται,
 πάντα ταῦτα συνέβησαν ἐν τῇ εὐσεβεῖ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ. Ἡ οἰκία
 αὕτη μνημονεύεται ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, περιέχει δὲ ξύλινον ἄγαλμα
 τῆς Παρθένου. Ἐκ πάντων τῶν ἀγίων ὑψώθη πλειότερον ἡ
 τιμὴ τῆς ἀγίας Μητρὸς τοῦ Κυρίου ὡς τῆς βασιλείσσης τῶν
 οὐρανῶν, εἰς ἣν ἀφιερώθησαν τὰ σάββατα. Ἡ συνηθεστάτη προσ-
 ευχὴ παρὰ τοῖς δυτικοῖς τὸ Pater noster καὶ Ave Maria ἦτο
 μεμερισμένη μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, ἀπε-
 δίδετο δ' αὐτῇ μαγικὴ τις δύναμις, διὰ τοῦτό τινες ἐσπούδαζον
 1000άκις τῆς ἡμέρας, ἄλλοι 100άκις καὶ ἄλλοι 50άκις νὰ ἀ-
 παγγέλωσιν αὐτήν. Ἡ πρὸς τὴν ἀγίαν Μητέρα τοῦ
 Κυρίου ἀπονεμομένη τιμὴ παρὰ τοῦ λαοῦ
 ὑπερέβαινε τὰ πρέποντα ὄρια ἐκ δεισιδαιμο-
 νίας, ἅτινα ἡ Ζ' οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ διακρί-
 νασα μεταξὺ ἀπλῆς τιμῆς ὀφειλομένης
 τοῖς ἀγίοις καὶ λατρείας ὀφειλομένης

μόνω τῷ Θεῷ τῷ ποιητῇ τοῦ κόσμου καὶ κατήντα εἰς λατρείαν καὶ θεοποίησιν αὐτῆς. Ἐν προσευχηταρίοις τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐρίσκεται ἡ ἔκφρασις: «Δόξα τῇ Παρθένω μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ!» Ὁ δὲ Φεγελβέιδη λέγει ἐν τινὶ ὕμνῳ· «Δεῦτε ὑμῶμεν αἰεὶ τὴν γλυκεῖαν ταύτην Παρθένον, εἰς ἣν οὐδὲν ἀρνεῖται ὁ Υἱός. Εἶναι ἡ ὑψίστη παραμυθία ἡμῶν, διότι ἐν οὐρανῷ γίνεται ὅ,τι ἂν αὐτὴ θέλη.» Ἐν ἄλλῳ τινὶ ὕμνῳ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος λέγονται τὰ ἑξῆς· «Ὁ κόσμος δὲν ἐσώθη μόνον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ γάλακτος τῆς Παρθένου, τῆς πρώτης ταύτης τροφῆς τοῦ Θεοῦ βρέφους.» Ὁ δὲ Ἰταλὸς ζωγράφος Φραγκίσκος Φράντσιαις ἐξέφρασε τὴν ἔννοιαν ταύτην διὰ τινος εἰκόνας, σωζομένης ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῆς Βολωνίας, ἐν ἣ ἑξ ἑνὸς μὲν βλέπει τις τὴν Παναγίαν δίδουσαν τὸν μαστόν της εἰς τὸ θεῖον βρέφος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶναι ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ὁ Αὐγουστίνος καὶ κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή *Hic a vulnere pascor· hic ab ubere lactoris positus in medio, quo me vertar nescio. Dicam ergo. Jesu Maria miserere!* Τὴν ὑπερολικὴν ταύτην τιμὴν ἢ μᾶλλον λατρείαν πρὸς τὴν Παρθένον ἐσατύρισε ὁ Ἑρασμος διὰ τινος ἐπιστολῆς δῆθεν τῆς Παρθένου, ἐν ἣ αὐτὴ μέμφεται τοὺς θνητούς, ὅτι ζητοῦσι παρ' αὐτῆς ἀνάισχυντα πράγματα, πδχ. οἱ παίζοντες νὰ κερδήσωσιν, οἱ ἐρῶντες νὰ ἐπιτύχωσι, φαῦλα γύναια νὰ εὕρωσι θύματα, οἱ γέροντες νὰ γίνωσι πάλιν νέοι καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ Μαριολατρεία αὕτη ἦτο τὸ κέντρον τῆς μεσαιωνικῆς εὐσεβείας ἐν τῇ δύσει καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲ παρατηρεῖται ἐν τῇ Ῥωμαικῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ ὑπερβολαὶ αὗται προὔκαλεσαν κατὰ τὸν Ις' αἰῶνα τὴν ἀντίδρασιν τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες κακῶς πράττον-κατήγγησαν πᾶσαν τιμὴν πρὸς τοὺς ἀγίους, πρὸς ἐκείνους δηλ. οἵτινες εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκόσμησαν αὐτὴν τες διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας των, καὶ ὧν τὰ παραδείγματα πρέπει πάντοτε νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀ χριστιανικοῦ λαός. Τότε διεδόθη ἐν Λουγδούνῳ τὸ πρῶτον διὰ τινων μοναχῶν ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, συστάσης ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ τὸ 1140 καὶ ἑορτῆς εἰς τιμὴν αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ ἑορτὴ αὕτη εὗρεν ἀλλαχοῦ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἰδίως παρὰ τῷ Βερνάρδῳ καὶ παρ' ἄλλοις θεολόγοις τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐξηπλώθη μὲν ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ μικρὸν εἰς πλείονας ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὁμοῦς ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς, διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ κατέστη

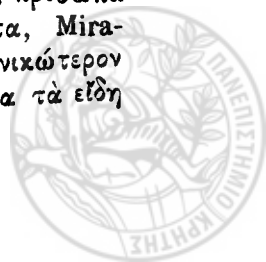

ἀδύνατος ἢ γενίκευσις αὐτῆς, εἰ καὶ ὁ Δούνης Σικῶτος ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ δὲ Φραγκισκανοὶ ἦσαν καὶ μετὰ ταῦτα πάντοτε ὑπὲρ αὐτῆς ἐκ παραδόσεως. Τοιουτοτρόπως ἔμενε τότε ἡ μὲν ἰδέα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἀπλοῦν θεολογούμενον, ἡ δὲ ἑορτὴ αὐτῆς περιωρισμένη. Ἀπέκειτο δὲ εἰς τὸν Πτον Θ' πάπαν Ῥώμης κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν (1854) νὰ κηρύξῃ ὡς δόγμα πίστεως τὴν ἀσπίλον σύλληψιν καὶ νὰ διατάξῃ τὴν γενίκευσιν τῆς ἑορτῆς αὐτῆς. Κατὰ τὸν Π' αἰῶνα συνέστη καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ πῶματος τοῦ Κυρίου (Festum corporis Domini) εἰς τιμὴν καὶ λατρείαν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀρνούμενων τὴν μετουσίωσιν. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνεφάνησαν καὶ αἱ ἑορταὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως ἢ κοιμήσεως τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, αἵτινες κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι μεγάλη ἦτο ἡ ὁμοιότης τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ δύσει καὶ τῇ ἀνατολῇ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τούτους χρόνους. Ὁμοιον πνεῦμα ἐπεκράτει ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκκλησίαις. Ἄλλ' ὁμολογούμενον εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἀμάθεια ἐν τῇ ἀνατολῇ ἔφθασεν εἰς ὃν βαθμὸν εἶχε φθάσει ἐν τῇ δύσει, δὲν ἀπαντῶμεν ἐν ἐκείνῃ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς δύσεως εἰς τοσοῦτον βαθμὸν (διότι οὔτε συνθῆκαι τοῦ διαβόλου ἐπιστεύοντο ἐν τῇ ἀνατολῇ οὔτε μάγισσαι), οὔτε τὸν φανατισμὸν αὐτῆς (διότι ἱερὰ ἐξέτασις δὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὐδὲ ἑκαίοντο οἱ αἰρετικοί), οὔτε αἱ καταχρήσεις καὶ παρεκτροπαὶ ἔφθασαν ἐν αὐτῇ εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ κατήντησεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία (διότι οὔτε παπικὴ αὐθαιρεσία οὔτε πωλήσεις ἀφέσεων ἀπαντῶσιν ἐν αὐτῇ.) Τὴν κορύφωσιν τῶν οὔτε πουργατόρων, παρεκτροπῶν ἐν τῇ δύσει ἤρκουν νὰ δελεῶσιν αἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀναφανῆσαι ἐνιαχοῦ ἐν τῇ δύσει γελοῖαι ἑορταί, ἡ τῶν μωρῶν (stultorum), καθ' ἣν ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία ἀστεϊσμοῦ χάριν ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἀπομιμουμένων τοὺς μωρούς, καὶ ἡ τῶν ὄνων (asinorum) εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ὄνου εἰς Αἴγυπτον φυγῆς τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου! ¹ Καὶ ἠμποδίσθησαν μὲν μετὰ ταῦτα αἱ ἑορταὶ αὗται ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ἀνεφάνησαν τοιαῦτα ἑορταὶ διακωμφοῦσαι τὰ ἱερώτερα, εἶναι σημεῖον τῆς φο-

1. Jo. Belet h, Explicat. div. offic. c. 7. 72. 120. Tiliot, mémoires pour servir à l'histoire de la fête des foux. Genève 1751. Du Fresne, Glossar. λέξ. Festum asinorum.

θεραῖς καταπτώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς δυτικαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἡ λατρεία περιωρίζετο μόνον συνήθως εἰς τὰς τελετάς, τὸ δὲ πνευματικώτερον μέρος αὐτῆς, ἐκείνο τὸ ὅποσον δίδει τὴν ζωὴν εἰς αὐτήν, τὸ κήρυγμα, ἢ παρελείπετο ἐντελῶς ἢ σπανίως ἐγένετο κατὰ ξηρὸν καὶ ἄγονον τρόπον. Δὲν δύναται τις ὁμῶς νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἐξαιρέσεις· διότι δὲν ἔλειπον καὶ κήρυκες τοῦ λόγου πεφημισμένοι μάλιστα μεταξὺ τῶν Δομινικανῶν καὶ Φραγκισκανῶν μοναχῶν. Οἱ διασημότεροι ὑπῆρξαν ὁ Βερνάρδος καὶ ὁ Βοναβεντούρας, εἰς οὓς δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ οὔτε θερμότητα αἰσθήματος, οὔτε πνεῦμα οἰκοδομητικόν. Κατὰ τὴν περίερον ταύτην παριστάνοντο πολλάκις ἐν τοῖς ναοῖς καὶ θρησκευτικὰ ἰδρύματα ὁμοια πρὸς τὰ παρὰ βυζαντινοῖς θεανδρικά μυστήρια (§ 183), ἰδίως κατὰ τὰς ἑορτάς τοῦ πάσχα καὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Αἱ παραστάσεις ἐγένοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παριστανομένων ὑπὸ ζώντων προσώπων τῆς γεννήσεως ἢ τῶν παθῶν καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου. Ἡ πομπὴ ἐξήρχετο ἐνίοτε ὡς ἐν λιτανείᾳ εἰς τὰς ὁδοὺς. Παριστάνον συνήθως ἱερεῖς καὶ μαθηταί, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀκμὴ αὐτῶν συμπίπτει κατὰ τὸν II' αἰῶνα. Ἡ ἱστορία τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ παριστάνετο μετὰ πολλῆς ζωηρότητος, ἢ φάτνη, τὸ θεῖον βρέφος, οἱ ποιμένες, οἱ ἄγγελοι κτλ. Προηγούντο τύποι τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν ἐκ τῆς Π. Δ. Ἡ παράστασις διήρκει πολλάκις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ λιτανείᾳ τῆς μεγάλης Παρασκευῆς συνέβαιναν ὁμοίον τι. Προεπορεύοντο ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ μετὰ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως· εἶπετο ὁ Μωϋσῆς μετὰ τῶν πλάκῶν τοῦ νόμου καὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφρα· Ἰωάννης ὁ βαπτιστῆς ἠκολούθει κρατῶν σημαίαν ἐν ταῖς χερσὶν ὡς κήρυξ· καὶ ἔπειτα ἠκολούθει ὁ Χριστός, ἡ μήτηρ του, ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, οἱ στρατιῶται καὶ λοιποί, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ ἄλλο πλῆθος καὶ τὰ διάφορα σωματεῖα τῆς πόλεως ἐν διαφόροις γραφικαῖς στολαῖς μετὰ τῶν σημαίων των. Ἐν Γαλλίᾳ διέκρινον δύο εἶδη τοιοῦτων θρησκευτικῶν δραμάτων Mystères καὶ Moralités Μυστήρια καὶ Ἠθικὰς ἱστορίας. Τὸ μυστήριον εἶχε τὴν ὑπόθεσιν του ἐκ τῆς Γραφῆς· ἡ Ἠθικὴ ἱστορία ἦτο ἀλληγορικὴ παράστασις, οἷον Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη, ἢ ἄλλαι ἀρεταὶ ὡς πρόσωπα εἰσαγόμενα. Ἄλλο εἶδος εἶναι τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ Θαύματα, Miracles λεγόμενα, ἔχοντα ὑπόθεσιν βίου ἀγίων. Ὑπὸ τὸ γενικώτερον δὲ ὄνομα τῶν μυστηρίων περιελαμβάνοντο ἐνίοτε πάντα τὰ εἶδη

τῶν θρησκευτικῶν τούτων παραστάσεων. Ἡ σκηνὴ διηρέϊτο ἐνίοτε εἰς τρεῖς ὀροφάς. Ἡ μέση παρίστανε τὴν γῆν, ἡ ἄνω τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ ὑποκάτω τὸν ἄδην. Ἡ ἐκτέλεσις ἐθεωρεῖτο ὡς εἶδος τι λατρείας. Διὰ τοῦτο ἀρχομένης τῆς παραστάσεως ἐγονυπέτουν τὰ παριστάνοντα πρόσωπα ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἐψάλλοντο τὸ *Veni Spiritus Sancte* Ἐλθέ Πνεῦμα ἅγιον. Ἐψάλλοντο δὲ κατὰ τὴν παράστασιν καὶ διάφοροι ὕμνοι. Ἐν Ῥώμῃ ἐπαίζοντο τοιαῦτα θρησκευτικὰ δράματα μέχρι τοῦ 1549. Μέχρι τῆς σήμερον δὲ διεσώθη τοιοῦτό τι θρησκευτικὸν δράμα ἐν τινὶ βαυαρικῷ χωρίῳ Oberammergau.

213.

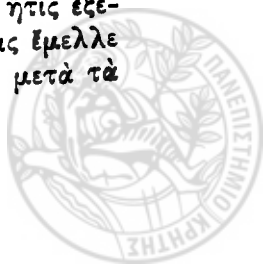
Θεολογικαὶ ἐριδες.

Ῥατρᾶμος. Βερεγγάριος. Γότοχαλκ.

Αἱ κυριώτεραι θεολογικαὶ ἐριδες τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ δύσει αἰ ταραξάσαι τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι.

1. Αἱ περὶ εὐχαριστίας ἐριδες. Περὶ τῆς εὐχαριστίας ὑπῆρχεν ἤδη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ διαφορὰ γνώμων. Ἐνῶ ὁ Τερτουλιανὸς (*Adv. Marc. IV. 40*), ὁ Ὀριγένης (εἰς *Ματθ. Τ. XI, 14. Opp. Τ. III. 498*) καὶ ὁ Κυπριανὸς (*Epist. LXIII, 1*) ἐνέβλεπον ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ τῷ οἴνῳ μόνον σημεῖα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὄλην τελετὴν ὡς ἀπλοῦν σύμβολον ἐθεώρουν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰουστίνος (*Α' Ἀπολ. 66*), ὁ Εἰρηναῖος (*adv. haer. IV, 18, 4*) καὶ ἄλλοι παρεδέχοντο, ὅτι ὁ λόγος ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ οὕτω μεταβάλλει ταῦτα εἰς μυστηριώδη τροφήν, μεταδίδουσιν τῷ σώματι τοῦ μεταλαμβάνοντος θεῖαν τινὰ χάριν ἢ τὴν ἀθανασίαν. Ἡ γνώμη αὕτη ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἢ ἐπικρατεστέρα. Κατὰ τὸν 9 αἰῶνα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἠγέρθη ἐν τῇ δύσει ἡ ἐξῆς σφοδρὰ συζήτησις. Περὶ τὸ 831 ὁ Πασάσιος Ῥαδβέρτος, μοναχὸς πεπαιδευμένος, ἐπεχείρησε νὰ ἐξετάσῃ ἐπιστημονικῶς τὴν περὶ μεταβολῆς διδασκαλίαν, ἣτις ἤδη ἀπὸ πολλοῦ εἶχε ῥίψει ῥίζας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει καὶ τῇ πίστει τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ συγγράμματός του *de sanguine et corpore Domini*. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποπνέει πανταχοῦ θερμότητα πίστεως καὶ εἰλικρινῆ εὐσέβειαν, δεικνύει δὲ τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως νὰ καταστήσῃ,

εἰ δυνατόν, καταληπτὸν τὸ δόγμα ἐν ὅλῃ τῇ σημασίᾳ του. εἶναι δὲ γεγραμμένον δι' ὕφους δημοτικοῦ. Ὑποστηρίζει δὲ τὴν ἰδέαν τῆς μεταουσiosis (transsubstantiatio) ἤτοι τῆς μεταβολῆς τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου καὶ εἴνου εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, παρατηρεῖ δέ, ὅτι, ἂν ἡ μεταουσiosis δὲν εἶναι φανερά, τοῦτο γίνεται, διότι ἡ εὐχαριστία δὲν εἶναι προωρισμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θαῦμα πρὸς τοὺς ἀπίστους, ἀλλ' ὡς μυστήριον χάριν τῶν πιστῶν. Ἐπειτα δὲ δεικνύεται καὶ ἐν τούτῳ ἡ θεία συγκατάβασις, ἣτις λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν φυσικὴν φρίκην πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κρέας καὶ αἷμα, ἐνῶ συγχρόνως δὲν ἠθελε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως πρὸς σκώμματα. Τότε τὸ σύγγραμμα ἐμεινεν ἀπαρατήρητον. Ἐν τούτοις ὁ Ῥαδβέρτος ἐγένεν ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Κορβίου καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ διατελῶν ἐπεξεργάσθη αὐτὸς τὸ ἔργον καὶ ἐνεχείρισε Καρόλῳ τῷ Φαλακρῷ (844), ὅστις ἐζήτησε παρὰ τοῦ πεπαιδευμένου μοναχοῦ Ῥατράμνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ῥαδβέρτου γνώμην του, οὗτος δὲ εὐχαρίστως ἐπωφελήθη τῆς περιστάσεως ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἡγουμένου του. Χωρὶς νὰ ὀνομάσῃ αὐτόν, ἐπολέμησε διὰ τοῦ συγγράμματός του De corpore et sanguine Domini ad Carolum Calvum τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ῥαδβέρτου μετὰ αὐστηροτάτης κριτικῆς καὶ μετὰ πολλῆς εὐφυίας, ὑποστηρῶν τὴν γνώμην, ὅτι μόνον πνευματικῶς (spiritualiter et secundum potentiam) μεταλαμβάνεται τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, διότι τοιαύτη πνευματικὴ ἐννοια περὶ μεταλήψεως ἀρμόζει εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὅστις εἶναι πνευματικὴ θρησκεία· ἄλλως περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Ἡ ἰδέα τῆς μεταουσiosis τοσοῦτον δὲν ἦτο ἀκόμη κοινὴ γνώμη ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε καὶ ἄλλοι ἔξοχοι διδάσκαλοι τῆς θεολογίας, οἷον ὁ Ῥαβανὸς Μαυρος καὶ ὁ Σκῶτος Ἐρίγενας, ἐπολέμησαν φανερῶς τὴν γνώμην τοῦ Ῥαδβέρτου. Ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὑπερασπιστὰς τὸν Χίχμαρον καὶ τὸν Χάυμονα. Ἄλλοι δὲ ἰδίαν ὁδὸν βαδίζοντες ἐξέφρασαν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ μετὰ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνονται ἀληθῶς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία τοῦ Ῥαδβέρτου ὑπῆρξεν ἐκείνη, ἣτις ἐξέφραζε τὴν πεποιθήσιν τῶν περισσοτέρων τότε καὶ ἤτις ἐμελλε βραδύτερον τελείως νὰ ὑπερνικήσῃ. Ἡ ἕρις ἀνενεώθη μετὰ τὰ

μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος διὰ τοῦ σχολαστικοῦ θεολόγου Βερεγγαρίου. Οὗτος ἐξέφρασε γνώμην ἀντικειμένην εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μετουσιώσεως, ἣτις ἦτο ἤδη ἡ ἐπικρατοῦσα. Ἐδίδαξε δηλαδή, ὅτι συμβαίνει μὲν μεταβολὴ καὶ παρουσία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ἀλλ' οὔτε ἡ μεταβολὴ εἶναι οὐσιαστικὴ, οὔτε ἡ παρουσία· ἡ παρουσία εἶναι μᾶλλον ἡ ὑπαρξίς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν τοῖς στοιχείοις καὶ ἡ μεταβολὴ συνίσταται: εἰς τὴν πραγματικὴν ἐμφάνισιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄρτου. Ὅρος δὲ τῆς δυναμικῆς ταύτης παρουσίας δὲν εἶναι μόνον ἡ εὐλογία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ πίστις τοῦ μεταλαμβάνοντος· ἄνευ τῆς πίστεως ταύτης εἶναι ὁ ἄρτος κενὸν σημεῖον ἄνευ δυνάμεως. Τοιαύτας ιδέας διέεδιδεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον χωρὶς νὰ ἐγείρῃ σκάνδαλον διὰ τῶν μαθητῶν του ἐν Τουρώνῃ. Ὅτε ὁμως ἐξέφρασεν αὐτὰς καὶ ἐν τινι προκλητικῇ ἐπιστολῇ πρὸς τινὰ Λάναφραγκ, ἐξήγειρεν οὗτος τὴν ὄλην ἐκκλησίαν κατ' αὐτοῦ. Σύνοδος δέ τις ἐν Ῥώμῃ (1050) κατέκρινεν αὐτὸν ἀναπολόγητον. Δευτέρα δέ τις ἐν Βερκελέλλῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ἣν παρουσίασεν ὁ Βερεγγάριος, ἐξέσχισε καὶ ἔκαυσε ἐν τῇ φανατικῇ αὐτῆς ὀργῇ τὸ περὶ εὐχαριστίας σύγγραμμα τοῦ Ῥατράμνου, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ὁ Βερεγγάριος, καὶ κατέκρινε τούτου τὴν διδασκαλίαν ἐκ νέου. Ὁ Βερεγγάριος ἐφυλακίσθη, ἀλλὰ βραδύτερον τῇ παρεμβάσει ἰσχυρῶν φίλων ἀπεφυλακίσθη, καὶ τότε ἐγνώρισε τὸν πολὺ ἔκτοτε σημαίνοντα παπικὸν ἀντιπρόσωπον Ἰλδεβράνδον (τὸν μετὰ ταῦτα πάπαν Γρηγόριον τὸν Ζ'), ὅστις ἐμμένων ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς, μέσην τινὰ πιθανῶς ἔτρεφε γνώμην μεταξὺ Ῥαδβέρτου καὶ Βερεγγαρίου, καὶ ἀποδοκιμάζων τὸν φανατισμὸν τῶν ἐναντίων τοῦ τελευταίου τούτου, ἐπὶ τινος συνόδου ἐν Τουρώνῃ (1054) ἠρκέσθη νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ δι' ὄρκου νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι δὲν ἀρνεῖται τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ἀλλὰ παραδέχεται τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον μετὰ τὴν εὐλογίαν ὡς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Ἀλλὰ τότε τολμηρὸς γενόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ὡς αἰρετικὸς κατηγορούμενος, ἀνέλαβεν ὁ Βερεγγάριος πορείαν τινὰ εἰς Ῥώμην, ἵνα, καθὼς ἠλπίζε, διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἰλδεβράνδου κατορθώσῃ παπικὴν τινὰ ἀπόφασιν εὐνοϊκὴν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίθετον μερίδα, ἐπὶ κορυφῆς τῆς ὁποίας ἴστατο ὁ ἐμπαθὴς καὶ φιλόνηκος Καρδινάλιος Ὁμβέρτος. Ἡ με-

ρις αὐτὴ ἠνάγκασε τὸν ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἄνθρωπον ἐπὶ τινος συνόδου ἐν Ῥώμῃ (1059) νὰ βίψῃ τὸ σύγγραμμά του εἰς τὸ πῦρ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ μετ' ὄρκου ὁμολογίαν τινὰ ὑπὸ τοῦ Οὐμβέρτου συντεταγμένην, ἣτις ἦτο ἡ αὐτὴ ἐντελῶς τῆ τοῦ Ῥαδδέρτου διδασκαλίᾳ. Εἰς Γαλλίαν ἔπειτα ἐπιστρέψας ἀνεκάλεσε, προσβάλλων πικρότατα τοὺς ἐν Ῥώμῃ, τὴν ὁμολογίαν ταύτην καὶ ὑπερήσπισεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν διδασκαλίαν του ἐναντίον τοῦ Λάνφραγκ καὶ ἄλλων. Ἡ ἀγκυρόκτισις τῶν ἐχθρῶν του ἐκορυφώθη τότε. Ὁ Ἰλδεβράνδος ἐν τῷ μεταξὺ γενόμενος πάπας ματαίως ἐζήτησε νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἐρίδα, ὑποχρεώσας τὸν Βερεγγάριον νὰ παραδεχθῆ νέαν ὁμολογίαν ἐν μετριωτέραις ἐκφράσεσι συντεταγμένην ὑπὲρ τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ. Ἄλλ' ἡ ἀντίθετος μερίς δὲν ἐδίστασε νῦν καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα τὴν πίστιν νὰ ἀμφισβητήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο εἶδεν οὗτος ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βερεγγαρίου ἐπὶ δευτέρας τινὸς συνόδου ἐν Ῥώμῃ (1079) ῥητὴν παραδοχὴν τῆς μετουσίωσεως, συγχρόνως δὲ ἀπηγόρευεν αὐτῷ νὰ συζητῆ τοῦ λοιποῦ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὁ Βερεγγάριος ἀπεχώρησε μετὰ ταῦτα κεκμηκῶς ἐκ τῶν ἐρίδων τούτων εἰς νῆσόν τινα πλησίον τῆς Τουρώνης καὶ ἐζῆ ὡς ἀσκητής. Ἐκεῖ δὲ ἀπέθανε τῷ 1088.

2. Ἡ περὶ προορισμοῦ ἐρις. Ἡ περὶ προορισμοῦ διδασκαλία, ἣτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ Αὐγουστίνου εἶχε συζητηθῆ (πρβλ. § 95), τοσοῦτον ὀλίγον εἶχε φθάσει ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις εἰς ὀριστικὴν τινα λύσιν, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα εὕρισκοντο μεταξὺ τῶν θεολόγων ἀντιπρόσωποι τῶν ἐναντιωτάτων γνώμων. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀνενεώθη ὁ ἀγὼν μετὰ πολλῆς ἐμπαθείας, ὅτε ὁ μοναχὸς Γότσχαλκ παρουσιάσθη ἐνθουσιώδης ὑπερασπιστῆς τῆς περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου. Ὑπερέβη μάλιστα ἐν τινι σημείῳ τὸν Αὐγουστίνον, διότι παρεδέχετο διπλοῦν τινα προορισμὸν τῶν μὲν πρὸς σωτηρίαν, τῶν δὲ πρὸς ἀπώλειαν, ἐνῶ ὁ Αὐγουστίνος τὸν τελευταῖον ἐδέχετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς ἐγκατάλειψιν εἰς τὴν ἀπώλειαν, ἧς ἐγένοντο ἄξιοι ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας. Πορείαν τινὰ εἰς Ἰταλίαν ἀναλαβὼν (847), ἵνα προσελκύσῃ ὁπαδοὺς τῆς διδασκαλίας του, ἐζήτησεν ὁ Γότσχαλκ νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον Βερώνης. Δι' αὐτοῦ δὲ πληροφορηθεὶς περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Γότσχαλκ ὁ πεπαιδευμένος ἡγούμενος ἄλ-

λοτε τοῦ μοναστηρίου Φούλδα, τότε δὲ ἀρχιεπίσκοπος Μάιντζ
 γενόμενος Ραβανὸς Μαῦρος, ἐπολέμησε σφοδρότατα
 αὐτήν, χαρακτηρίζων τὴν praedestinatio ad damnationem ὡς
 praedestinatio ad peccatum, τὸν προορισμὸν δηλ. πρὸς κατάκρι-
 σιν ὡς προορισμὸν πρὸς τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἄλλας ἐπιβλαβεῖς συν-
 επείας ἐξάγων ἐξ αὐτῆς. Ὁ Ραβανὸς διέκρινε πρόγνωσιν καὶ προ-
 ορισμὸν. Ὁ Θεὸς προγινώσκει τὴν μέλλουσαν κα-
 ταδίκη τῶν κακῶν, δὲν προδιατάσσει ὁμῶς
 αὐτὸς ταύτην. Συγχρόνως δὲ ἐκάλεσε καὶ σύνοδον ἐν
 Μάιντζ (848), ὅπου παρέστη καὶ ὁ Γότσαλκ μετὰ τῆς πε-
 ποιθήσεως, ὅτι δὲν ἐδίδασκέ τι ἀντιβαῖνον τῇ ἐκκλησιαστικῇ
 διδασκαλίᾳ. Ἄλλ' ἡ σύνοδος κατέκρινεν αὐτὸν καὶ παρέδωκε τῷ
 μητροπολίτῃ τοῦ Ρέιμς Χιγκμάρῳ πρὸς τιμωρίαν. Οὗτος δὲ
 κατεδίκασεν αὐτὸν ἐν νέᾳ τινὶ συνόδῳ ἐκ νέου, καὶ ἐπειδὴ ἠρήθη
 ἐπιμόνως νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν διδασκαλίαν του, διέταξεν ἀνηλεῶς
 νὰ μαστιγώσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ ρίψωσιν εἰς ἰσόδιον εἰρκτὴν ἐν
 τινὶ μοναστηρίῳ. Οὕτως ἐγίνοντο τότε αἱ συζητήσεις καὶ τόσον
 ὀλίγον ἦτο σεβαστὸν τὸ δικαίωμα τῶν πεποιθήσεων! Ἡ πρὸς τὸν
 Γότσαλκ ἀπανθρωπία καὶ ἡ κατάκρισις τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐ-
 γουστίνου διὰ δύο ἐπισήμων ἐπισκόπων ἤγειρεν ἐν τῇ φραγκικῇ
 ἐκκλησίᾳ μέγαν θόρυβον, ὅστις ἰδίως ἀπετείνετο κατὰ τοῦ Χιγκ-
 μάρου. Κατὰ πρῶτον παρουσιάσθη ὁ ἐπίσκοπος τῶν Τρεκῶν (Tro-
 yes) Προυδέντιος διά τινος συγγράμματός του ὑπερασπι-
 στῆς τοῦ καταδικασθέντος μοναχοῦ. Ἐπειτα ὑπερήσπι-
 σ' ἄν αὐτὸν καὶ ὁ Ρατρᾶμνος καὶ ὁ Σερβάτος Λοῦ-
 πος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χιγκμαρος εὗρεν ὑπερμάχους τῶν ἰδεῶν του,
 ἐν οἷς καὶ τὸν περίφημον Σκῶτον Ἐρίγεναν. Ἀλλὰ τοῦ
 τελευταίου ἡ ὑπεράσπισις ἐμελλε νὰ βλάβῃ μᾶλλον τὸν ὑπερα-
 σπιζόμενον, διότι ὁ Ἐρίγενας συμφώνως πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς
 του ἰδέας μετεχειρίσθη τοιαῦτα ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα εὗρον
 πλείστους πολεμίους. Ἄλλ' εἰς τὸν Χιγκμαρον προσήλθε βοηθὸς
 καὶ ὁ μέγας Κάρολος, οὗ τῇ διαταγῇ σύνοδος τις ἐν
 Χιερσῦ (853) ἀνεκήρυξεν ὡς ἐκκλησιαστικὴν διδασκα-
 λίαν τὸν μεμετριάσμενον Αὐγουστίνισμὸν. Ἄλλ'
 ἀντιθέτους ἀποφάσεις μετ' ὀλίγον ἐξέδωκεν ἡ ἐν Οὐαλεντία σύν-
 οδος τοῦ 855 ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Λουγδούνων Ρεμίγιον. Ὁ
 πάπας Νικόλαος ὁ Α' δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὠρισμένην τινὰ
 ἔσιν ὡς πρὸς τὸ συζητούμενον ζήτημα. Τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἐπὶ

τῶν χρόνων τοῦ Αὐγουστίνου, ἔμειναν καὶ νῦν ἐν τῇ δύσει διηρημένα ἰγνώμα: περί προορισμοῦ.

214.

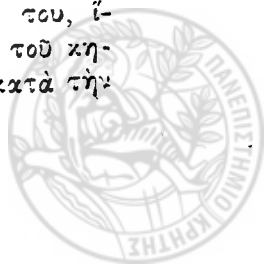
Οἱ αἰρετικοὶ τῶν χρόνων τούτων. Καθαροί. Ἀλδίγιοι.
Βάλδιοι. Στεπτήγιοι. Ἀποστολικοί. Ἀδελφοί.

H a h n, Geschichte der Ketzler im M. A. Stuttg. 1845. 3. B. C. Schmidt,
Histoire des Cathares ou Albigeois Paris. 1849. Monastier, Histoire
de l'église Vaudoise. Gen. 1847.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν ἐν τῇ δύσει πολλοὶ αἰρετικοί, οἵτινες ἐγειρόμενοι κατὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ τῶν πλανῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ χωριζόμενοι ἀπ' αὐτῆς, ἀπετέλουν ἰδίας θρησκευτικὰς κοινωνίας, ὑπέπιπτον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἀντιθέτους πλάνας. Ὁ μυστικισμὸς εἶναι ὁ κυριώτερος χαρακτῆρα ὑπῶν, ὅπως καὶ ὁ τῶν συγχρόνων παρὰ βυζαντινοῖς αἰρετικῶν. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ θρησκεία ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ εἶχεν ἐντελῶς ἐξωτερικευθῆ, καθὼς καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ εἰς μικρότερον μέτρον, περιορισθεῖσα εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῶν τελετῶν μόνον, ἄνευ ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, οἱ πλεῖστοι τῶν τότε ἀναφανέντων αἰρετικῶν, καταπολεμοῦντες τὴν ἐξωτερικευσιν ταύτην, κατήντησαν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄτοπον, νὰ περιφρονῶσι δηλ. ἐντελῶς τὴν λατρείαν, τὰς τελετὰς ἐν γένει καὶ τὰ ἔργα τῆς εὐσεβείας, καὶ νὰ ἀπαιτῶσι μόνον ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν, ἐπιδιώκοντες ἄμεσόν τινα, μυστικὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ τὸ ὀρθὸν ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ. Πρέπει δηλ. νὰ συνυπάρχωσι καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ εὐσέβεια. Ἡ πρώτη ἄνευ τῆς δευτέρας μαραίνεται καὶ ἐκλείπει, εἶναι δὲ καὶ ψευδής, διότι ὁ εὐσεβὴς δι' ἔργων πρέπει νὰ δείξῃ τὴν εὐσέβειάν του, ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα ἄνευ τῆς πρώτης δὲν ἔχει ἀξίαν καὶ καταντᾷ ἀπλοῦς ἐξωτερικὸς μηχανισμὸς. Πλὴν τοῦ μυστικισμοῦ δεικνύουσιν αἱ αἵρέσεις τῆς περιόδου ταύτης ἐν τῇ δύσει, ὅπως καὶ αἱ σύγχρονοι βυζαντιναὶ αἵρέσεις, τὰ σὶ ν π ρ ὸ ς ὑπερβολικὴν ἄσκησιν ὡς διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἐπικρατούσης διαφθορᾶς τοῦ κλήρου κυρίως καὶ τῶν εὐγενῶν, καὶ ῥο π ᾶ ς ἄ ν α ρ χ ι κ ᾶ ς, δηλ. κλίσιν εἰς ἀπόρριψιν πάσης ἱερωσύνης καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὰς πιέσεις τοῦ πάπα, τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει τοῦ κλήρου. Ἐνταῦθα μνημονεύομεν τῶν ἐπισημοτέρων αἰ-

ρετικῶν. Ἰ. Πρῶτοι ἀνεφάνησαν οἱ Κ α θ α ρ οῖ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, οἵτινες νομίζοντες διεφθαρμένην τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀπεσπασθήσαν ἀπ' αὐτῆς, ἐθεώρουν δὲ μόνους ἑαυτοὺς καθαρούς καὶ ἀποτελοῦντας τὴν ἀληθῆ καθελικὴν ἐκκλησίαν. Ἐζων βίον ἐγκρατέστατον ἀπέχοντες τοῦ οἴνου καὶ τοῦ κρέατος καὶ ἀποφεύγοντες καὶ αὐτὴν τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων· εἶχον πολλὰς γνωστικὰς δοξασίας· ἀπέρριπτον δὲ ὡς οἱ ἀρχαῖοι γνωστικοὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ὑπερετίμων τὴν Καινὴν. Ὁμοιάζοντες κατὰ πολλὰ πρὸς τοὺς Βογομίλους καὶ Παυλικιανούς τῆς ἀνατολῆς περιεφέρονουν ἐντελῶς τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, τὸ βάπτισμα, τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ δὲν ἐδέχοντο τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων. Αἱ κοινότητες τῶν Καθαρῶν διηροῦντο εἰς κατηγορημένους καὶ εἰς τελείους. Ἡ κατωτέρα βαθμὶς τῶν κατηγορημένων ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἀπλῶν ἀκροατῶν. Οἱ καθαροὶ ἐν ταῖς συναθροίσεσιν αὐτῶν προσηύχοντο καὶ ἤκροῶντο τοῦ κηρύγματος. Εἶχον δὲ πνευματικὸν βάπτισμα, ὅπερ ἐκάλουν consolamentum, συνιστάμενον εἰς τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτιζομένου ἐπίθεσιν παρὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου (Ancia) τοῦ εὐαγγελίου, παρὰ δὲ τῶν ἄλλων ἐκλεκτῶν τῶν χειρῶν των. Οἱ γινόμενοι τέλειοι ἐλάμβανον τὸ βάπτισμα τοῦτο. Ἐν τῇ ἀκμῇ των εἶχον 1 ἀρχηγόν, 12 διδασκάλους καὶ 12 ἐπισκόπους ἢ ἐπόπτας. Ἀναφανέντες τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ἐξηπλώθησαν μετὰ ταῦτα καθ' ἅπασαν τὴν Γερμανίαν, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Διάφοροι δὲ σύνοδοι κατεδίκασαν αὐτοὺς καὶ πανταχοῦ κατεδιώκοντο. Ἡ αἵρεσις τῶν Καθαρῶν τούτων προῆλθε καὶ ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν διαφθορὰν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ δύσει ἀπὸ πολλοῦ διαδεδομένων γνωστικῶν ἰδεῶν διὰ Πρισκιλλιανῶν καὶ Μανιχαίων, ἐξ ὧν πολλοὺς εἶχον μεταφέρει οἱ Βάνδαλοι εἰς Ἰταλίαν, ἰδίως δὲ δι' ἐπιρροῆς τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Παυλικιανῶν, Βογομίλων καὶ ἄλλων τοιούτων αἰρετικῶν. Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐξηπλώθησαν πολὺ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξησε μεγάλως. Οὔτε δὲ διὰ τῆς ἡπιότητος, οὔτε διὰ τῆς βίας ἐπέθοντο νὰ παραιτήσωσι τὰς ἰδέας των. Εἰς μάτην ὁ Βερνάρδος μετεχειρίσθη τὴν ἰσχὺν τῆς ἀγάπης του πρὸς αὐτοὺς, καθὼς βραδύτερον καὶ ἄλλοι πεπαιδευμένοι Δομινικανοὶ κηρύγματα καὶ συνδιαλέξεις. Ἡ κυρία ἐστία των ἔμεινε πάντοτε ἡ Λομβαρδία καὶ ἡ μεσημβρινὴ Γαλλία. Κατὰ τὸ 1167 προεκήρυξαν γενικὴν

σύνοδον ἐν Τουλούσῃ. Λείψανα αὐτῶν ἐσώζοντο μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. 2. Παραφυὰς τῶν Καθαρῶν ἦσαν οἱ Ἀλβίγιοι (Albigenses), οἱ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ ἀναφανέντες, καθ' ὧν Ἰννοκέντιος ὁ Γ' (1204) τέλειον ἤγειρε σταυροφορικὸν πόλεμον. Ἀλβίγιοι ὠνομάσθησαν ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀλβης, ὅπου κυρίως διέτριβον. Οὗτοι ὑπερέβαλλον κατὰ τὴν αὐτηρότητα τοὺς Καθαροὺς, θεωροῦντες τὸν γάμον ὡς εὐπρεπῆ μοιχείαν. Ἐνεκὰ δὲ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐνόμιζον, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ γίνονται κατ' ἀνωτέραν τινὰ ἀναγκαιότητα, καὶ ἤρνοῦντο τὴν ἑλευθερίαν οὐ μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ. Οἱ κατ' αὐτῶν, νέων Σαρακηνῶν καλουμένων, διωγμοὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου κηρυχθείσης κατ' αὐτῶν σταυροφορίας ὑπῆρξαν ἀπηνέστατοι. Ἡ πόλις αὐτῶν κατεστράφη ἐκ θεμελίων, λέγεται δέ, ὅτι ὁ τὸν σταυροφορικὸν στρατὸν ἄγων ἡγούμενος Ἀρνῶλδος εἶχε διατάξει νὰ φονεύσῃ πάντας ἀνεξαιρέτως, ἀθῶους τε καὶ ἐνόχους, οὓς ἀπῆντων ἐν τῇ πόλει, λέγων ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζων τοὺς ἑαυτοῦ προφυλάττει αὐτούς! 3. Διάσημοι αἰρετικοὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ Βάλδιοι ἐν Ἰσπανίᾳ οἱ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφανέντες. Οὗτοι ὠνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τινος Βάλδου, ὅστις ἐναντίον τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἀντέτεινε τὰς Γραφάς, ἃς ἐθεώρει ὡς τὰς μόννας καθαρὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως πηγὰς, ἀπορρίπτων τὰς παραδόσεις, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ὁμοίων οἱ σχολαστικοὶ ὑπερήσπιζον πᾶσαν πλάνην καὶ κατάχρησιν· παρεδέχετο δὲ ὁ ὅμοιον μυστήρια, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν· κατέκρινε τὴν ὑπὸ ἐν εἶδος μετάληψιν· ἐκήρυττε τὸ γάμον τῶν ἱερέων ὡς ἔννομον καὶ κατεδίκαζε τὸ καθαρτήριο· τέλος τὸν πᾶπαν ἐνόμιζεν ὡς τὸν ἀντίχριστον τῆς ἀποκαλύψεως. Οἱ Βάλδιοι κατεδιώχθησαν ὡμῶς. Ἀφοῦ ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος (1184) ἀφώρισεν αὐτούς, ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἀρχωνίας Ἀλφόνσος ὁ Β' ὡς περιφρονητὰς τοῦ Χριστοῦ, συνεμερίσθησαν δὲ καὶ τοὺς κατὰ τῶν Καθαρῶν διωγμούς, μεθ' ὧν πολυειδῶς συνεχέοντο. Κατ' ἀρχὰς ὁ Βάλδος δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἀποσπασθῇ τῆς ἐκκλησίας. Ἀπλῶς ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Γραφῆς ἐνθουσιασθεὶς καὶ πωλῆσας τὰ ὑπάρχοντά του, ἵδρυσεν τὸ πρῶτον ἀποστολικὴν τινὰ ἀδελφότητα χάριν τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἀνὰ δύο οἱ ὁπαδοὶ του κατὰ τὴν

εὐαγγελικὴν παραγγελίαν ἄνευ πῆρας καὶ ράβδου, μιμούμενοι ἐν-
 τελῶς τὴν τῶν ἀποστόλων ἀπλότητα, περιήρχοντο διδάσκοντες
 καὶ κηρύττοντες. Ἐν ἀρχῇ δὲ οὐδόλως προϋτίθεντο νὰ καταπολε-
 μήσωσιν ὅπωςδῆποτε τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ὅτε ὁ
 ἀρχιεπίσκοπος Λουγδούνων ἀπηγόρευσε τὰ κηρύγματα τῶν, ὁ δὲ
 πάπας Ἄ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς ὁ Γ' ἤρνεϊτο περιφρονητικῶς τὴν ἐπι-
 κύρωσιν τῆς ἀδελφότητος αὐτῶν, ἡ δὲ ἄνω μνημονευθεῖσα σύνο-
 δος τῆς Βερώνης ἀφώρτισεν αὐτούς, ὤθησεν αὐτούς ἡ ἐκκλησία εἰς
 τὸ νὰ γίνωσιν ἐχθροὶ αὐτῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς. Ὁ Βάλ-
 δος ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ ἀπὸ Ἰσπανίας, καὶ ἔπειτα καὶ ἀπὸ
 Γαλλίας, διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἄλλαις χώ-
 ραις, καὶ τέλος ἤλθεν εἰς Βοεμίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε (1197).
 Ἡδὴ ζῶντος αὐτοῦ διεσπάρησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν
 δύσιν. Πολυαριθμότεροι ἦσαν πάντοτε ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῇ βορείῳ
 Ἰταλίᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἠθέλησεν Ἰ ν ν ο κ έ ν τ ι ο ς ὁ Γ' νὰ
 συμφιλιώσῃ αὐτούς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς
 ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν ἐπισκόπων νὰ κηρύττωσι, νὰ ἐξηγῶσι τὰς
 Γραφὰς καὶ νὰ τελῶσιν ἰδίας συναθροίσεις τοῦ λαοῦ πρὸς οἰκοδο-
 μὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Οἱ Βάλδιοι ἦσαν πλέον κε-
 κηρυγμένοι πολέμιοι τῆς ἐκκλησίας. Παρὰ πάντας τοὺς κατ' αὐτῶν
 διωγμοὺς λείψανα αὐτῶν ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσι μέχρι τῶν
 νεωτέρων χρόνων. Ἐν Π ε δ ε μ ο ν τ ί ω ἐπὶ τῶν ὄροπεδίων τῶν
 Ἄλπεων ὑπάρχουσι καὶ νῦν ὑπὲρ τὰς 20,000 ἐξ αὐτῶν. Ὑπο-
 στηριζόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῇ συνδρομῇ καὶ ἄλλων
 προτεσταντῶν (διότι πάντες οὗτοί θεωροῦσιν αὐτούς δικαίως ὡς
 συγγενεστάτους τῇ πίστει αὐτῶν καὶ τὸν Βάλδον ἕνα τῶν προ-
 δρόμων τῆς μεταρρυθμίσεως), ἴδρυσαν μάλιστα ἐν Τουρίνῳ λαμ-
 πρὰν ἐκκλησίαν (1853). 4. Κατὰ τῆς καταπίσεως τῶν εὐγε-
 νῶν καὶ τοῦ κ λ ή ρ ο υ καὶ κατὰ τῆς ἱερωσύνης ἐν γένει ἠγέρ-
 θησαν ἐν Γερμανίᾳ οἱ Σ τ ε τ τ ῖ γ γ ο ι (κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα), καθ'
 ὧν ὡς συγγενῶν τοῖς Ἀλβιγίοις ἐκήρυξε σταυροφορικὸν πόλεμον
 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βρέμης Γ ε ρ χ ά ρ δ ο ς διαταγῇ Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ
 τοῦ Θ'. 5. Οἱ Ἀ π ο σ τ ο λ ι κ ο ἶ ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὸν ΙΓ'
 αἰῶνα ἀκμάσαντες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν τῶν παπῶν
 καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου ἤθελον νὰ ἐπαναγάγωσι τὴν πτωχείαν
 τῶν πρώτων ἀποστολικῶν χρόνων καὶ περιεφέροντο προσαιτουῦ-
 ντες. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου διέκρινόν τ έ σ σ α ρ α ς π ε ρ ι -
 ὀ δ ο υ ς, τὴν τῶν εὐσεβῶν Ἰουδαίων, τὴν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι με-
 γάλου Κωνσταντίνου, καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ ἔζων ἐν πτωχείᾳ καὶ

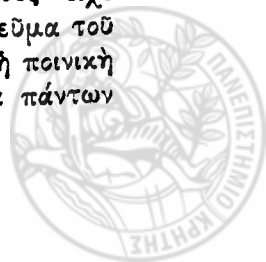
ἀγιότητι καὶ τὴν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ἧτις εἶναι ἡ ἐποχή, καθ' ἣν εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ πλεονεξία καὶ ἡ διαφθορά. Ἦλπιζον δέ, ὅτι αὐτοὶ ἐμὲλλον νὰ εἰσαγάγῃσι τὴν τετάρτην περίοδον, τὴν νέαν ἐποχὴν τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀρετῆς. Καταδιωχθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ δράζωνται τῶν ὅπλων, ἐπὶ τέλος ὁμῶς ὑπέκυψαν καὶ κατεστράφησαν, ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῶν Δολκίνοσ ἐκάη. 6. Ὅμοιοι τοῖς Ἀποστολικαῖς ἦσαν καὶ οἱ Ἀδελφοὶ καὶ αἱ Ἀδελφαὶ τοῦ ἐλευθερίου πνεύματος (fratres et sorores liberi spiritus) κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες, οἵτινες περιφρονοῦντες τὰς διατάξεις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἤθελον μόνον νὰ ἐμπνέωνται ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἐφρόνου, σώζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ· ὁ φθάνων εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου, δὲν χρήζει δὲ οὐδὲ αὐτῶν τῶν μυστηρίων. Ἐν παραδόξῳ ἐνδυμασίᾳ περιφερόμενοι προσαιτοῦντες καὶ εὐχόμενοι ὠνομάσθησαν ἐνιαχοῦ Βεγάρδοι καὶ Βεγοῦττοι. Καὶ αὐτοὶ κατεδιώχθησαν ἀπηνῶς. Συγγενεῖς δ' αὐτοῖς ἦσαν καὶ οἱ ἐνιαχοῦ ἀναφανέντες Χορευταί, οἵτινες ἐν πλατείαις καὶ ἐκκλησίαις συναθροιζόμενοι ὡς θρησκευτικὴν ἄσκησιν εἶχον καὶ τὸ χορεύειν, ἐνῶ δ' ἐχόρευον, ἐψαλλον συνάμα διαφόρους ὕμνους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνήρχοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

215.

Διωγμοὶ κατὰ τῶν αἵρετικῶν. Ἱερά ἐξέτασις.

Lud. de Paramo de orig., officio et progressu S. Inquisit. Matr. 1598.
 Lorente, Histoire de l'Inquisition d'Espagne. Strad. d'espagn. Paris A.
 Pellier 1817. Biener, Beitrage zur Geschichte der Inquisitionsproceesse.
 Leipzig 1827.

Οἱ διωγμοί, οὓς ὑφίσταντο παρὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας οἱ αἵρετικοὶ κατὰ τοὺς βαρβάρους τούτους χρόνους, καθ' οὓς εἶχε παρανοηθῆ τὸ ἀληθές, φιλόανθρωπον καὶ ἀνεξίκακον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὑπῆρξαν φριχώδεις, καθὼς ἐν γένει ἡ ποινικὴ δίκονομία τῶν μέσων αἰώνων ἦτο ἀπηνεστάτη. Κατὰ πάντων

τῶν αἰρετικῶν κατ' ἔτος τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ ἐξεσφενδονίζοντο μετὰ μεγίστης ἐπισημότητος αἱ φοβερώταται ἀραιὰ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Βούλλας in coena Domini τοῦ πάπα Μαρτίνου τοῦ Ε'. Τὸ ἀναγκάζειν εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν ἐθεωρεῖτο ἐπιτετραμμένον. Ἐλησμόνουν τότε, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα κατὰ τὴν κρίσιν τῆς συνειδήσεώς του νὰ σχηματίζῃ τὰς ὀρθοσκευτικὰς του πεποιθήσεις καὶ ὅτι οὐδεὶς πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ τῷ ἄλλῳ τὰς ἰδέας του. Δὲν δύναται τις δὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς ἀληθείας ἐπιβάλλει τὴν πίστιν του τῷ ἄλλῳ· διότι ἕκαστος τὴν πίστιν του θεωρεῖ ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ. Τῷ αὐτῷ λοιπὸν δικαίωματι καὶ ἐκεῖνος θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ ἡμῖν τὴν πίστιν του καὶ θὰ εἶχομεν τότε πόλεμον πάντων πρὸς πάντας. Οἱ ἐπὶ αἵρέσει κατηγορούμενοι καὶ ἔνοχοι ἀποδεικνυόμενοι ἢ ἐκλείοντο εἰς σκοτεινοτάτας εἰρηκτὰς ἢ, ἐὰν ἐπέμενον εἰς τὰς αἵρέσεις των, ἐκαίοντο ἐπὶ πυρᾶς. Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν αὐτῶν ἐπετρέποντο, καθὼς καὶ ἐν τοῖς τότε πολιτικοῖς δικαστηρίοις τῆς δύσεως, αἱ βάσανοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπὸ τῶν τακτικῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων καταδίωξις τῶν αἰρετικῶν ἐφαίνετο ἀνεπαρκῆς, συνεστάθησαν κατὰ τὸν II' αἰῶνα ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θ' (1232) ἑκτακτὰ δικαστήρια, τὰ τῆς ἰερᾶς ἐξετάσεως (inquisitio) λεγόμενα ἐν πάσαις ταῖς χώραις. Οἱ δὲ ἀποτελοῦντες αὐτὰ ἱεροὶ ἐξετασταί, κατὰ τὸ πλεῖστον δομινικανοὶ μοναχοί, διὰ παντὸς μέσου ἐσπούδαζον νὰ ἀνακαλύπτωσιν αἰρετικούς. Ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια ἤρκει ἵνα συλληφθῇ τις ὡς ἔνοχος. Πάντα δὲ ὑπόπτον, μηδενὸς τολμῶντος νὰ ἀποκρύψῃ αὐτὸν, διότι ἔτρεχε τὸν κίνδυνον πάραυτα νὰ θεωρηθῇ καὶ αὐτὸς συνένοχος, περὶ δὲ εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν συνιστάμενον ἱερὸν δικαστήριον, ὅπερ διὰ βασάνων ἀνηκούστων, ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ἔνοχον τῆς αὐτῷ ἀποδιδομένης αἵρέσεως, καὶ ἂν μὲν ἀνεκάλει ταύτην, ἐρρίπτετο εἰς σκοτεινοτάτην εἰρηκτὴν, ἂν δ' ἐπέμενε, ὑφίστατο τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον τὸν τοῖς αἰρετικοῖς ὠρισμένον. Οἱ μετανοοῦντες καὶ τελείως ἀθωούμενοι ὤφειλον νὰ ἀπομακρύνωνται τῆς πατρίδος των, νὰ φερῶσιν ἴδιον ἐνδυμα καὶ νὰ ὦσιν ἐστερημένοι πάντων τῶν δικαιοματίων. Οἱ δὲ νομιζόμενοι, ὅτι ἐκ φόβου μετενόησαν καὶ ἀνεκάλεσαν τὴν διδασκαλίαν των, συναλαμβάνοντο ἐκ νέου καὶ ἐφυλακίζοντο διὰ βίου ἐν σκοτεινοτάταις φυλακαῖς. Πάσχοντας τοὺς αἰρετικούς καὶ ὑπὸ δίκην ὄντας οὐδεὶς ἰατρὸς ἠδύνατο νὰ ἐπισκεφθῇ. Τῶν φευγόντων ἐκαίετο ἡ εἰκὼν· τῶν δὲ τεθνεώτων ἀνωρύσσοντο οἱ τάφοι καὶ ἐκαίοντο οἱ νεκροί. Οἱ καταδικαζόμε-

νοι εἰς τὴν πυρὰν ὠδηγοῦντο εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως ἐν ἐκκλησιαστικῇ πομπῇ ἐνδεδυμένοι ἐνδύματα μετανοίας κιτρίνου χρώματος μετὰ ἐρυθρῶν σταυρῶν, κεκαλυμμένοι τὸ πρόσωπον καὶ ἔχοντες φίμωτρον, ἐὰν ἦτο φόβος, ὅτι ἠδύνατο νὰ ὀμιλήσωσι, καὶ φοροῦντες κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἔχον ἐζωγραφημένους δαίμονας καὶ φλόγας. Ἡ πυρὰ, εἰς ἣν ἐρρίπτοντο, παρίστανε τὸ πῦρ τοῦ ἄδου! Τὰ δικαστήρια τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως ἦσαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῶν ἐπιτοπιῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν, ὑποκείμενα μόνον τῷ πάπα. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἦτο καὶ τοῖς βασιλεῦσι φοβερὰ· διότι ἠδύνατο πᾶσαν ἀντίστασιν αὐτῶν νὰ καταβάλλῃ. Διετῆρει δὲ κατασκόπους ἐν τῷ λαῷ, ὥστε οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐκφράσῃ τῷ ἄλλῳ τὴν πεποθησίν του, διότι ἕκαστος ἠσθάνετο ὅτι περιεστοιχίζετο ὑπὸ προδοτῶν. Πᾶς ὁ ἀποκρύπτων ἔνοχόν τινα οὐ μόνον ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς συνένοχος καὶ κατεδιώκετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ οἰκία του κατηδάσζετο, καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐδημεύετο. Ὑπεράσπισις τῶν κατηγορουμένων δὲν ἐπετρέπετο. Τοῦναντίον ἦσαν δεκτοὶ κατήγοροι μένοντες ἄγνωστοι τῷ κατηγορουμένῳ καὶ αὐτῶν τῶν κεκηρυγμένων κακούργων δυναμένων νὰ παραστῶσιν ὡς τοιοῦτοι. Πόσον δολίως ἐσπείριον οἱ ἱεροὶ ἐξετασταὶ νὰ παγιδεύωσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν καταδιωκομένους αἰρετικούς ἢ ὡς τοιοῦτους κατηγοροῦμένους, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐρωτήσεις, ἃς ἀπέτεινον πρὸς ἀμαθεῖς ἀνθρώπους, καθ' ἃ διηγοῦνται οἱ σύμβουλοι τῆς Ναρβώνης ἐν ἔτει 1234 γράφοντες πρὸς τοὺς συμβούλους τῆς Νίσμης περὶ τῆς παρ' αὐτοῖς ἱερᾶς ἐξετάσεως (Histoire de la ville de Nisme par M. Menard T. I. Paris 1750. Preuves p. 73). «Ὡσαύτως ἵνα παγιδεύσωσιν ἐν λόγοις τοὺς ἀπλουστέρους καὶ ἀγραμμάτους ἀνθρώπους, ἀπέτεινον αὐτοῖς τοιοῦτου εἶδους ἐρωτήσεις λέγοντες· πιστεύεις, ὅτι ὅταν ἡ γυνὴ συλλαμβάνῃ, ἡ σύλληψις ἐκείνη ἐγένετο διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διὰ τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ ἐὰν ὁ λαϊκὸς ἀπαντήσῃ, ὅτι πιστεύει, ὅτι ἡ σύλληψις διὰ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, λοιπὸν, ἔλεγον, αὐτῷ εἶσαι αἰρετικὸς, διότι οἱ αἰρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν καὶ ὁ ἀνθρώπος πλάττουσι τὸν ἀνθρώπον καὶ ὄχι ὁ Θεός! Ἐὰν ὁ ἀπλοῦς λαϊκὸς τὴν ἀπάντησιν ἐκείνην προοῦμενος, ἤθελε μεταβάλλει αὐτὴν λέγων, ὅτι διὰ τοῦ Θεοῦ γίνεται ἡ σύλληψις, λοιπὸν, ἔλεγον αὐτῷ, σὺ λέγεις, ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει τὴν γυναῖκα· τοιοιτοτρόπως δὲ πάλιν εἶσαι αἰρετικὸς! Ὁμοίως ἠρώτων αὐτὸν, ἐὰν, ἀφοῦ γίνῃ ἡ σύλληψις, ἡ ψυχὴ ἐγγένηται ἀμέσως ἢ βραδύνηται ἢ ἐγγυσις ἐπειτα

μετὰ πολλὰς ἡμέρας. Ὅμοίως ἂν ἡ ἐγχυθεῖσα ψυχὴ αὐξάνη, ὅπως αὐξάνει τὸ ἔμβρυον! Ἐπίσης ἂν πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐγένοντο ἅπαξ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ στιγμή καὶ ποῦ. Ὅμοίως ἂν ὁ ἄρτος (hostia), ἐν ἀγιαζέει ὁ ἱερεὺς, εἶναι ὅλος ὁ Θεὸς ἢ μέρος αὐτοῦ. Καὶ τότε ἐὰν μὲν ὁ λαϊκὸς ἤθελε ἀπαντήσῃ ὅλος ὁ Θεός, ἔλεγον· ἀπάντησόν μοι λοιπὸν, πιστεύεις, ὅτι ἐὰν τέσσαρες ἱερεῖς ἦναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἕκαστος αὐτῶν προσφέρῃ τὴν θυσίαν του, ἐν ἑκάστῳ ἄρτῳ εἶναι ὅλος ὁ Θεός; Ἐὰν ὁ λαϊκὸς ἀπήντα μάλιστα· λοιπὸν, ἔλεγον, σὺ πιστεύεις, ὅτι εἶναι τέσσαρες Θεοί! » Τοιαύτη μανία πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ καταδίωξιν αἰρετικῶν εἶχε καταλάβει τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις πανταχοῦ ἐξήγειρε τὴν φρίκην τῶν λαῶν. Ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ ἠγέρθησαν στάσεις τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἱερῶν ἐξέταστων καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐκδικηθῶσι φονεύοντες αὐτούς· ἀλλὰ ματαίως. Ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου τὸ κράτος τῶν κληρικῶν δὲν ἦτο τόσον μέγα ἕνεκα τῆς ἐξαπλώσεως ὅπως δῆποτε τῶν γραμμάτων, δὲν εἶχε μεγάλην δύναμιν ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ λαὸς ἦσαν ἐναντίοι αὐτῆς καὶ ὅπου ὁ Κονράδος ὁ τοῦ Μαρβούργου διευθυντῆς τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως αἰφνης ἐδόλοφονήθη ὑπὸ ἀγνώστου χειρός. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἔρριψε ῥίζας κυρίως ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἰδρυθεῖσα τῷ 1483 ἐπὶ Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλης καὶ ἐπὶ τὸ τελειότερον ὑπὸ τοῦ ἐπὶ ὠμότητι διαφημισθέντος δομινικανοῦ μοναχοῦ Τορκουεμάδα ὀργανισθεῖσα κύριον ἔργον εἶχε τὴν καταδίωξιν ὡς αἰρετικῶν καὶ βλασφημῶν τῶν Μαύρων ἢ Ἀράβων καὶ τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἰσπανίας. Αἱ ἐκτελέσεις Auto da fe, ἔργα πίστεως, καλούμεναι, ἐγίνοντο μετὰ φρικώδους πομπῆς. Οἱ μὴ συλλαμβανόμενοι ἐκαίοντο ἐν τῇ εἰκόνι αὐτῶν. Πολλάκις δὲ καὶ νεκροὶ ἀνορυχθέντες ἐκ τῆς γῆς ἐκάησαν γνωσθέντες ὡς αἰρετικοί! Μόνον ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐν Ἰσπανίᾳ ἀπὸ τῆς συστάσεώς της μέχρι τοῦ 1808, ὅτε κατηργήθη διὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἔκαυσεν, ἐβασάνισεν, ἐφυλάκισεν, ἐξώρισεν καὶ ἐν γένει κατεδίωξε περὶ τὰς 400 χιλ. ἀνθρώπων, ἰδίως Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων. Ἡ μάστιξ αὕτη ἐμάρανεν τὴν ἄλλοτε ἀκμάζουσαν χώραν καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὡς ἐφιάλτης ἐπικαθίσασα ἐπὶ τῶν στέρνων αὐτῆς κατεπίεσεν πᾶσαν ἐλευθέραν ζωὴν ἐν αὐτῇ, διέφθειρε τὸν ἵπποτικὸν καὶ εὐγενῆ λαὸν αὐτῆς καὶ ἐκώλυσε πᾶσαν τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν του. Ἐν ἄλλαις χώραις εἶχε καταργηθῆ πολὺ πρότερον. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, ἡ ἀπάν-

θρωπος αὕτη και ἀπηνεστάτη καταδίωξις χιλιάδων ἀνθρώπων διὰ μόνον τὸν λόγον τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων (αἵτινες θέον νὰ ἦναι σεβασταί, και νὰ πολεμῶνται, ἐὰν ἦναι πεπλανημένοι, διὰ μόνης τῆς πειθοῦς), γινομένη ἐν ὀνόματι τοῦ φιλανθρωποτάτου Ἰησοῦ, ὅστις ἦτο τὸ πρότυπον τῆς ἀνεξικακίας και προσηυχῆθη ὑπὲρ τῶν σταυρωτῶν αὐτοῦ, εἶναι ἡ μεγαλητέρα διαστροφή τοῦ χριστιανισμοῦ και ἡ σπουδαιότερα κηλις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῇ πρέπει ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη νὰ αἰτιᾶται οὐχι τὸν χριστιανισμόν, οὐ τὸ πνεῦμα εἶναι ἐναντίον αὐτῆς, ἀλλὰ τὴν βαρβαρότητα τῶν χρόνων. Βάρβαρος ἐποχὴ οὕτω βαρβάρως ἐννοεῖ τὸν χριστιανισμόν. Τὸ νὰ μεμφθῆ τις τὸν χριστιανισμόν διὰ τὰς ἀπανθρωπίας τῆς ἱεραῶς ἐξετάσεως εἶναι τόσο ἀδικον, ὅσον νὰ μεμφθῆ τις τὴν ἐλευθερίαν διὰ τὰς ἀπανθρωπίας τῆς τρομοκρατίας ἐπὶ τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, αἱ ὁποῖαι ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐγένοντο. Οἱ ἄνθρωποι διαστρέφουσι και τὰς ἱερωτέρας ἰδέας και ἐν ὀνόματι αὐτῶν παρανοουμένων διαπράττουσι πολλακίς τὰ ἀσχιστα.

216. α.

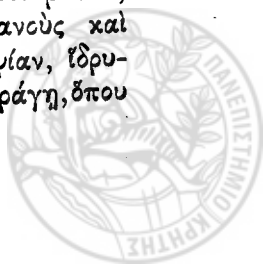
Πρόδρομοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Προπαρασκευὴ αὐτῆς.

W a n g h a m, Lif and opinions of J. de Wiclif. Lond. 1853. J a e g e r, J. W. x. λ. Bedeutung. Halle 1854. H e l f e r t, Hus u. Hier Prag. 1853. C. H a s e, Savonarola (ἐν τοῖς Neue Propheten) Leipzig 1861.

Πάντες οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ὡς διωχθέντες ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ λόγῳ αἰρέσεως, καθὼς και οἱ ἐν ταῖς μεταρρυθμιστικαῖς συνόδοις τῆς Πίζης, τῆς Κωνσταντίας και τῆς Βασιλείας ἐνεργήσαντες Γέρσων, Δαίλυς και λοιποὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρόδρομοι τῆς μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸν 15' αἰῶνα) γενομένης ἐν τῇ δύσει ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἄλλὰ κυρίως καλοῦνται οὕτως οἱ ἀκόλουθοι ἄνδρες, ὁ Ἰωάννης Οὐίκλεφος, ὁ Ἰωάννης Οὔσος και ὁ ἐκ Πράγης Ἰερώλυμος, ὡς οἱ σπουδαιότεραν ἀντίστασιν ἐξεγείραντες κατὰ τῆς διαφθορᾶς ταύτης τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας και μαρτυρήσαντες ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Πρῶτος ἠγέρθη ὁ Ἰωάννης Οὐίκλεφος, καθηγητῆς ὢν τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἐν

Ὁξωνίῳ πανεπιστημίῳ (1360), ὅστις ἐλαβε ἀφορμὴν ἐκ τοῦ σύγγυς νὰ γνωρίσῃ τὴν παπικὴν διαφθοράν ἐν Ῥώμῃ, ἐλθὼν ἵνα διαπραγματευθῆ περὶ τινῶν ζητημάτων. Τοῦ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πολέμου ἤρξατο ὁ Οὐίκλεφος καταπολεμήσας σφοδρῶς τὴν κατάχρησιν τῆς πωλήσεως ἀφέσεων, λαθῶν τὸ ἐνδόξιμον ἐκ τῆς ἀποστολῆς παπικοῦ ἀντιπροσώπου εἰς Ἀγγλίαν, ὅστις διὰ τῆς πωλήσεως ἀφέσεων ἐζήτηε νὰ συλλέξῃ μέγα χρηματικὸν ποσὸν ὑπὲρ τοῦ παπικοῦ ταμείου. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος τοῦ πάπα ἐπέτελεσε λίαν ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον του, ὡς βεβαίῳ οὐ μόνον ὁ Οὐίκλεφος, ἀλλὰ καὶ ὁ Walsingham, ὅστις μικρὸν μετὰ ταῦτα συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων. Αἱ καταχρήσεις αὗται ἐξήγειραν τὴν κοινὴν γνώμην ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τοῦ πάπα καὶ εἴλκυσαν τὰς συμπαθείας τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ Οὐίκλεφου. Εἶτα ἔστρεψε τὸν πόλεμόν του κατὰ πασῶν ἐν γένει τῶν καταχρήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καταντῶν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ εἰς τὰ ἀντίθετα ἄκρα ἢ τὰς ἀντιθέτους ὑπερβολάς. Π ο λ ε μ ε ῖ τ ὸ ν π ά π α ν, τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν ὑπὸ τινῶν διδασκομένην ἀναμαρτησίαν αὐτοῦ, θέλων τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ Ῥώμης, καταδικάζων τὴν ἀπονομὴν ἀγγλικῶν ἐκκλησιαστικῶν θέσεων διὰ τοῦ πάπα εἰς ξένους, ἀποδοκιμάζων τὴν καταβολὴν φόρων ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὲρ τοῦ πάπα καὶ πᾶσαν ἐξαγωγὴν χρήματος ἐξ Ἀγγλίας ὑπὸ οἰοδηποτε ἄλλο πρόσχημα ὑπὲρ τῆς παπικῆς αὐλῆς. Καταφερθεὶς δὲ κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱερέων ἤρνεϊτο ἐντελῶς τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης, πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἱερεῖς ἀποκαλῶν. Προσέβαλε δὲ οὐ μόνον τὴν πώλησιν καὶ ἀγορὰν ἀφέσεων, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἐξωτερικὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, τὰς εὐχὰς τῶν μοναχῶν καὶ τὰ ἔργα καθόλου τῆς εὐσεβείας, τονίζων μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν καὶ πίστιν. Ἐζήτηε τὴν ἀπλοποίησιν τῆς λατρείας, ἣτις εἶχεν ὑπερβολικῶς διὰ πομπῶν καὶ ἐπιδεικτικῶν τελετῶν ἐπιφορτισθῆ, ἀπορρίπτων πάντα τὰ ἄλλα μυστήρια πλὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχαριστίας, ἐν ἧ δὲν ἀπεδέχετο τὴν μετουσίωσιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεολόγοι τότε πάσας τὰς καταχρήσεις ἐδικαιολόγουν διὰ τῆς παραδόσεως, ἀπέρριπτεν ὁ Οὐίκλεφος πάσας τὰς παραδόσεις, καὶ ἐθεώρει τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὡς μόνην καθαρὰν πηγὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κατὰ ταῦτα ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ διδασκαλία τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς κηρυχθείσης μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν 15' αἰῶνα διὰ Λουθήρου, Ζβιγγλίου καὶ Καλβίνου ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβε-

τία περιείχετο ἐν σπέρματι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Οὔϊκλέφου. Ὁ Οὔϊκλεφος πεποιθώς, ὅτι ἐὰν ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔχη εἰς χεῖράς του τὴν Γραφὴν καὶ ἀναγινώσκη αὐτήν, θέλει ἀσπασθῆ εὐκολώτερον τὰς ἀναμορφωτικὰς του ἰδέας, μεταφράσας αὐτήν εἰς τὸ ἀγγλικόν, διέδωκεν αὐτήν πανταχοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἴνα δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τελεσφορήσῃ πλείοτερον, ἔδρυσε διαφόρους ἐταιρίας ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ἵνα κηρύττωσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ταχέως δὲ εἴλκυσε πολλοὺς ὁπαδοὺς· καὶ διὰ τοῦτο εὗρε τὸ πρῶτον προστάσιαν, ὅτε ἐζήτησε νὰ καταδιώξῃ αὐτὸν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΑ΄, παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ λαῷ τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου ἐπισκόπων ἐν Λονδίνω τῷ 1382, ἀπολέσας καὶ τὴν θέσιν του. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἔπαυσε κηρύττων τολμηρῶς τὰς ἰδέας του μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1384). Τὸ κυριώτερον ἔργον του εἶναι ὁ Trialogus, ἐν ᾧ ἔχομεν πλήρες σύστημα τῶν δοξασιῶν του. Ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδος κατεδίκασε 45 θέσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων του καὶ διέταξε νὰ ἀνορύξωσι τὸν τάφον καὶ νὰ διασκορπίσωσι τὰ ὄσῃ αὐτοῦ! Καὶ οἱ ὁπαδοὶ δὲ αὐτοῦ κατεδιώχθησαν σφοδρῶς. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ θεολόγοι τῶν φιλομεταρρρυθμιστικῶν συνόδων Πίζης, Κωνσταντίας καὶ Βασιλείας ἤθελον μὲν τὴν μεταρρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἰδίως περιορισμὸν τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ἀνόρθωσιν τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, κατάργησιν διαφόρων καταχρήσεων καὶ ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἀπέκρουον ὅμως τὰς ἀντιθέτους ὑπερβολὰς τοῦ Οὔϊκλέφου καὶ τῶν ὁμοφρόνων καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνατροπὴν πολλῶν διδασκαλιῶν τῆς ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις οὐ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ταύτης διεδόθησαν τὰ συγγράμματα καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Οὔϊκλέφου. Ἐν Γερμανίᾳ καὶ Βοεμίᾳ εἰσηγήτη αἱ τῶν ἰδεῶν του ἐγένοντο ὁ Ἰωάννης Οὔσος καὶ ὁ Ἰερώνυμος ἐκ Πράγης. Ὁ Οὔσος ἦτο καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Πράγης, ἠδυνήθη δὲ νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς Βοεμοὺς καθηγητὰς, ἀλλ' εἶχε καθ' ἑαυτοῦ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Πολωνοὺς. Ἐπειδὴ μάλιστα κατὰ τὸν κανονισμὸν οἱ Γερμανοὶ καὶ Πολωνοὶ εἶχον δύο ψήφους ἕκαστος, οἱ δὲ Βοεμοὶ μίαν, ἀποφάσει τοῦ Πανεπιστημίου κατεδικάσθησαν ἐν Πράγῃ 45 θέσεις τοῦ Οὔϊκλέφου. Ἀλλὰ ὁ Οὔσος ἐπέτυχεν, ἵνα οἱ Βοεμοὶ καθηγηταὶ διὰ τοῦ βασιλέως Βέντζελ λάθωσιν αὐτοὶ μὲν 2, οἱ δ' ἄλλοι μίαν ψήφον. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς καὶ Πολωνοὺς νὰ φύγωσιν ἐκ Πράγης, ἐλθόντες δὲ εἰς Λειψίαν, ἔδρυσαν ἐκεῖ πανεπιστήμιον. Οὕτως ἐνίκησεν ὁ Οὔσος ἐν Πράγῃ, ὅπου

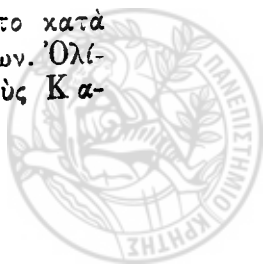

ἐγένετο καὶ δημοτικώτατος. Ἐπειδὴ δὲ ἐστηλίτευσε τὴν διαφθορὰν τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πράγης κατηγορήσεν αὐτὸν εἰς Ῥώμην καὶ ἀπηγόρευσε αὐτῷ νὰ κηρύττῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἄλλ' ὁ λαὸς ὕβρισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐν δημοσίᾳ ὁδῷ, ὁ δὲ Οὔσος ἐποίησεν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ κακῶς πεπληροφορημένου πρὸς τὸν δεόμενον καλλιτέρων πληροφοριῶν πάπαν, καὶ διακρίνων μεταξὺ πεπλανημένων καὶ ὀρθῶν ιδεῶν παρὰ τῷ Οὐικλέφῳ, ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ἔτοιμον νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ιδέας του τότε μόνον, ἐὰν ἤθελε πεισθῆ ἔκ τῆς Γραφῆς περὶ τῆς πλάνης του. Ὁ πάπας προσεκάλεσε τότε αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ πανεπιστήμιον παρεμβάνοντες ἐπέτυχον συμβιβασμὸν τινα μεταξὺ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ Οὔσου. Ὅτε ὁμοῦς ὁ Ἰωάννης ΚΓ' τῷ 1412 διέταξε νὰ προκηρύξωσιν ἀφέσεις ἐν Βοεμία χάριν παρασκευαζομένης τινὸς σταυροφορίας κατὰ τῆς Νεαπόλεως, ἔγραψεν ὁ Οὔσος καὶ δημοσίᾳ ἐστηλίτευσε τοῦτο. Κριτὴν δ' ἐπεκαλέσατο αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὁ Οὔσος ἀφωρίσθη τότε ἀπὸ Ῥώμης, ἐπειδὴ δὲ παρὰ πάντα ταῦτα ἐξηκολούθει ἐν Πράγῃ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ πάντων νὰ διδάσκῃ τὰ τοῦ Οὐικλέφου, ἐκήρυξεν ὁ πάπας καθ' ἀπάσης τῆς Πράγης τὴν φοβερὰν ποινην τῆς ἀπαγορευσεως (1413). Τότε συνεχροτήθη καὶ ἡ ἐν Κωνσταντία σύνοδος, ὅπου ἐκλήθη καὶ ὁ Οὔσος. Ὁ Οὔσος τότε μόνον ἐπέισθη νὰ προσέλθῃ ἵνα ἀνακριθῇ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Σιγισμούνδος ἠγγυήθη ὑπὲρ τῆς ζωῆς του. Ἄλλ' ἅμα ἐλθὼν, συνελήφθη καὶ ἐτέθη ὑπὸ κράτησιν. Εἰς μάτην ὁ αὐτοκράτωρ διέταττε νὰ ἀπολύσωσιν αὐτόν· οἱ ἐπίσκοποι ἀπήντησαν, ὅτι ὁ Οὔσος παριστάμενος ὡς αἰρετικὸς ἐνώπιον οἰκουμενικῆς συνόδου, ἴστατο δῆθεν ἐκτὸς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸς αἰρετικούς δὲ οὐδεμία δῆθεν ἰσχύει πίστις!¹⁾ Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ 7 μῆνας κατ' ἰδίαν ἀνεκρίνετο καὶ ἐβασανίζετο, ἐπὶ τέλους ὠρίσθη καὶ δημοσίᾳ τις ἀνάκρισις, καθ' ἣν ἀπήτησαν νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ιδέας του. Ἡ ταπεινοφροσύνη του, ἡ ἠπιότης τοῦ χαρακτήρος, τὸ σεμνὸν τοῦ παραστήματός του καὶ τὸ θάρρος του

1) Τοιαῦται διεστραμμένα περὶ ἠθικῆς ἀρχαί ἴσχυον τότε ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅτε ὁ πάπας ἤθελε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βλαδίσλαβον νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ὄσμανλίδας, τούτου λέγοντος, ὅτι εἶχεν ὁμοίαι εἰρήνην πρὸς αὐτούς, δὲν εἰδίστασεν ὁ παπικὸς ἀντιπρόσωπος νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ὁ πρὸς ἀπίστους δοθεὶς ὄρκος! Παπαρρ. ἱστ. ἑλλ. ἔθνους Ε', 360.

εἰλκυσαν τὴν συμπάθειαν πολλῶν ἐκ τῶν παρόντων. Εἰς μάτην δὲ παρωρμᾶτο πανταχόθεν νὰ ἐνδώσῃ. Πρῦτίμησε νὰ θυσιασθῆ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του. Τῆ 6 ἰουλίου 1415 ἐκὰ η ἐπὶ πυρᾶς! Ὁ Οὔσος ὑπῆρξεν ἀνὴρ πεπαιδευμένος, ὡς ῥήτωρ δὲ ἦτο προσφιλέστερος τῷ λαῷ ἢ ὁ Οὐίκλεφος. Τὸ κυριώτερον σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι τὸ de ecclesia, ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν του. Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Ἰερώνυμος ἐκ Πράγης, φίλος καὶ οὗτος ἐνθουσιώδης τῶν ἰδεῶν τοῦ Οὐίκλεφου. Πεπροικισμένος ἐξόχοις πνευματικοῖς προτερήμασιν, ἔτρεφεν ἄδολον καὶ θερμοτάτην πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην καὶ ζήλον ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς, ὅστις ὅμως ἐλησμένοι ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς συνέσεως, ἄτινα ἐτήρει πάντοτε ὁ Οὔσος. Ὅτε ἐκηρύττοντο ἐν Πράγῃ αἱ ἀφέσεις, περὶ ὧν ἀνωτέρω, παρεσύρθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ ζήλου του, ὥστε δημοσίᾳ νὰ καύσῃ τὴν περὶ αὐτῶν παπικὴν βουλλαν. Εἰς Κωνσταντίαν πρὸς τὴν σύνοδον ἦλθεν αὐτόκλητος χάριν τοῦ Οὔσου. Ἄλλ' ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ ἐκεῖ μακροτέρα διαμονή του δὲν θὰ ὠφέλει τὸν φίλον του, ἀλλὰ μάλλον θὰ ἐξέθετεν ἀνωφελῶς καὶ αὐτὸν εἰς κίνδυνον, ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν συλληφθεὶς, ἐπανήχθη δέσμιος. Δι' αὐστηροτάτης δὲ καὶ βαρυτάτης φυλακίσεως ἐνὸς ἔτους καὶ πολλῶν πιέσεων τῶν δικαστῶν του καταβληθεὶς τὸ πρῶτον, ἀνεκάλεσε μὲν τότε τὰς ἰδέας του, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν κατὰ τοῦ Οὔσου κατάκρισιν, ἀλλ' ἔπειτα νέον θάρρος ἀναλαβὼν, ἐζήτησε νὰ δοθῆ αὐτῷ ἀκρόασις ἐνώπιον τῆς συνόδου. Ἐνταῦθα δὲ πλήρης πεποιθήσεως καὶ τόλμης ἀνεκάλεσε τὴν ἀνάκλησίν του ἐκείνην, καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ἐμμένει εἰς τὰς πεποιθήσεις του περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Οὐίκλεφου καὶ Οὔσου. Τῆ 30 Μαΐου 1416 ἀπέθανε καὶ οὗτος ἐπὶ τῆς πυρᾶς!

Ἐνῷ ὁ Οὔσος ἦτο ἐτι ἐν τῇ φυλακῇ ἐν Κωνσταντίᾳ, ηὔξανον οἱ ἐν Βοεμία ὀπαδοὶ του Οὔσιται καὶ σφοδρὸν ἀνέλαβον ἀγῶνα πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντίᾳ θεολόγους, ἰδίως περὶ τῆς μεταδόσεως τοῦ ποτηρίου τῆς εὐχαριστίας εἰς τοὺς λαϊκοὺς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σιγισμούνδος ἐγκατέλειπεν ἀπίστως τὸν Οὔσον, ἐστασίασαν κατ' αὐτοῦ. Οὔτω δὲ ἐξερράγη Ἰβητῆς ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν συνέβησαν ὠμότητες καὶ ἀπανθρωπίαι φοβερώταται. Οἱ Οὔσιται ὠχυρώθησαν ἐν τῇ πόλει Θαβάρ, καὶ ἀνθίσταντο κατὰ τῶν κατ' αὐτῶν πεμφθέντων σταυροφορικῶν στρατευμάτων. Ὀλίγον βραδύτερον διηρέθησαν οἱ Οὔσιται εἰς δύο τάξεις, τοὺς Κ-

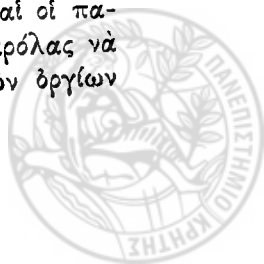
λιξινοῦς (calix ποτήριον) ἢ Οὐτραχβίστας (sub utraque ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη), οἵτινες ἐκήρυττον, ὅτι θὰ ἤρκοιντο, ἐὰν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία παρεδέχετο τὰ τέσσαρα ταῦτα ἄρθρα· 1ον νὰ τελεῖται ἡ εὐχαριστία ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη· 2ον νὰ κηρύττηται τὸ καθαρὸν εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἐθνικῇ γλώσσῃ· 3ον νὰ εἰσαχθῇ αὐστηρὰ εὐταξία ἐν τῷ κλήρῳ· καὶ 4ον νὰ παραιτηθῶσιν οἱ κληρικοὶ νὰ διαχειρίζωνται ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ νὰ ἀναμιγνύονται εἰς κοσμικὰς ὑποθέσεις· καὶ εἰς Θαβωρίτας, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ γνωρίζωσι τι περὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἠξίουσαν δὲ, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ πολιτεύματι εἶναι ἀπορρίψιμα, ὅσα δὲν ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς Γραφῆς. Οἱ πρῶτοι ἐπέστρεψαν κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐνεργείᾳ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου. Οἱ Θαβωρίται τὸναντίον ἐπέμενον εἰς τὰς ιδέας των καὶ ἀπετέλεσαν τὴν κοινότητα τῶν Βοεμῶν καὶ Μοραβῶν ἀδελφῶν, ἣτις διωκεῖτο καὶ μετὰ ταῦτα δι' ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Κατὰ τὸν 15' αἰῶνα εἶχον 200 ἐκκλησίας ἐν Μοραβίᾳ, Βοεμίᾳ καὶ Πολωνίᾳ. Τὴν δὲ ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου ἐχαίρετσαν μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἀλλ' ἔνεκα διαφορῶν τινῶν δὲν ἠνώθησαν μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης ἐκκλησίας. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι πρὸ πάντων διεμαρτύροντο πάντοτε κατὰ τῆς στερήσεως τοῦ ποτηρίου τῆς εὐχαριστίας καὶ κατὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα. Ἐζήτησαν δὲ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ ἄλωσις ἐματαιώσε τὰς περὶ τούτου διαπραγματεύσεις.

216. 6'.

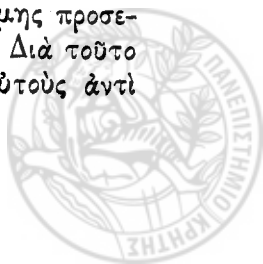
Συνέχεια. Σαβοναρόλας.

Ἐν ἡττονι τάξει ὡς πρόδρομος τῆς μεταρρυθμίσεως θεωρεῖται καὶ ὁ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14' αἰῶνος ἐν Φλωρεντίᾳ ἀκμάσας Ἱερώνυμος Σαβοναρόλας, ὁ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὡς προφήτης τιμώμενος, ὅστις ἐμέμετο τὰ ἥθη τοῦ κλήρου καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν παπῶν, ἐζήτησε δὲ τὴν πραγματοποίησιν πανευρωπαϊκῆς τινος θεοκρατικῆς δημοκρατίας. Δὲν περιώριζε λοιπὸν ὁ Σαβοναρόλας τὰ

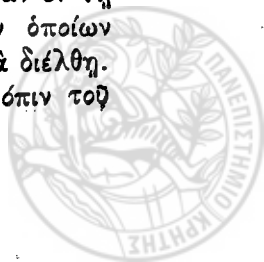
μεταρρυθμιστικά του σχέδια μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐξέτεινεν αὐτὰ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἣν ἤλπιζε νὰ ἀναμορφώσῃ. Διὰ τοῦτο περιῆλθεν εἰς πολλὰς περιπλοκάς, αἵτινες ἐμελλον νὰ ματαιώσωσι τὸ ἔργον του. Ἦτο δομινικανὸς μοναχός. Διὰ τῆς σπουδῆς δὲ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῆς Γραφῆς ἐγνώρισε τὸν καθαρώτερον χριστιανισμόν, καὶ ἀπὸ τοῦ 1489 παρουσιάσθη ἐν Φλωρεντία μετὰ θαυμαστῆς εὐγλωττίας, μετὰ τόλμης σπανίας καὶ μετὰ ἐνθουσιασμοῦ ἀπεριγράπτου ὡς κηρυχὸς μετανοίας κατὰ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἡγεμόνων φειδόμενος. Ἦτο πεπεισμένος καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πλήθη ἐπίστευον, ὅτι προορᾷ πολλάκις τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς τὸ κράτος ὡς ἀρχαῖος προφήτης. Πολλὰι πολιτικαὶ προρῆσεις του ἐπηλήθευσαν πρὸς ἐκπληξίν πάντων. Τοιοῦτοτρόπως ἀπέβη ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀναμορφωτικὰς ἀρχὰς του παρεδέχετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς πολιτικὰς του ιδέας. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Σαβοναρόλα δὲν ἦσαν τόσον ρίζοσπαστικαὶ ὅπως τοῦ Οὐικλέφου καὶ τοῦ Οὔσου. Ὁ Σαβοναρόλας ἐπάτασσε μὲν ἐπὶ τῆς Γραφῆς στηριζόμενος τὰς καταχρήσεις τῆς ὑπερβολικῆς τιμῆς τῶν ἁγίων, τῆς πωλήσεως τῶν ἀφέσεων, τῆς μηχανικῆς ἐξωτερικῆς εὐσεβείας πολλῶν μοναχῶν καὶ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, δὲν ἤθελεν ὁμοῦς νὰ μετακινήσῃ τι ἐν τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς θεσμοῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρυθμισίς ἦν ἐπεδίωκεν, ἦτο μάλλον ἠθικὴ. Ἦθελε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἡθῶν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ· ἐζήτει ἕκαστον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα νὰ ἐπαναχθῆ εἰς τὸν ἀρχικὸν προορισμόν του· ἀπῆτει ἐκ τοῦ πλοῦτου τῆς ἐκκλησίας νὰ εὐρίσκωσι περίθαλψιν οἱ ἐνδεεῖς· ἤθελε πάντες νὰ μετανοήσωσι· τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ νὰ ἐμπνέῃ τοὺς χριστιανούς. Πρὸς τούτοις ἐπεδίωκεν ὁ Σαβοναρόλας νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ Φλωρεντία τῆς παντοκρατορίας τῶν Μεδίκων, ὅτινες, ὡς οἱ τύραννοι τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν, εἶχον συγκεντρώσει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀπόλυτον δύναμιν, καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πάλιν τὴν δημοκρατικὴν διοίκησίν της. Ὁ Σαβοναρόλας ἐμίσει τὸν οἶκον τῶν Μεδίκων, ὅστις εἶχε μὲν ὑποστηρίξει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα παρεδόθη εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν, καὶ ἦτο ἡ πηγὴ τῆς διαφθορᾶς καὶ ἀσεβείας ἐν Φλωρεντία. Ὡς οἱ ἀρχαῖοι προφῆται καὶ οἱ παλαιοὶ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, δὲν ἐδίσταζεν ὁ Σαβοναρόλας νὰ στρέφῃ τοὺς κεραυνοὺς τῆς εὐγλωττίας του κατὰ τῶν ὀργίων

τῶν τελουμένων ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Λορέντζου Μεδίκου. Καὶ παρήγγειλε μὲν οὗτος εἰς τινὰς ἐπισήμους πολίτας ἐξ ἰδίου ὀνόματος νὰ προτρέψωσιν αὐτὸν χάριν τῆς εἰρήνης τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ μοναστηρίου του νὰ παύσῃ τὰς προσβολὰς ταύτας, ἄλλως θὰ καταδιώξῃ αὐτόν, ἐκεῖνος ὅμως μηδὲν πτοηθεὶς, ἀπήντησεν ὅτι εἶναι καθήκόν του ὡς κήρυκος τοῦ λόγου νὰ πολεμῇ τὰ ἐγκλήματα καὶ ἐξηκολούθησε πατάσων τὴν διαφθορὰν καὶ ζητῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Φλωρεντίας. Ὁ Λορέντζος Μέδικος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ υἱὸς του ἐξακολουθῶν τὸν αὐτὸν βίον. Ὁ Σαβοναρόλας ἀφ' ἑτέρου ἐξηκολούθει τὴν πολεμικὴν του. Ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ παρῆρεν ἐπὶ τέλους τὸν λαόν, ὅστις πειθόμενος εἰς αὐτὸν ἀπεδίωξε τοὺς Μεδίκους ἀπὸ Φλωρεντίας, καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀνασυνεστήθη πάλιν. Καταργηθείσης δὲ τῆς ἐπὶ τῶν Μεδίκων εἰσαχθείσης πολυτελείας τοῦ βίου καὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν, ἐπανῆλθεν ὁ λαὸς εἰς τὰ ἀρχαῖα δημοκρατικὰ ἦθη. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν τοῦ Σαβοναρόλα ἦτο ἀπερίγραπτος. Ὅσοι εἶχον ἀρπάσει τι ἀδίκως ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἀπέδιδον τὰ ἀρπαγέντα· ἐχθροὶ θανάσιμοι συνδιηλλάσσοντο· πάντες δὲ κατελήφθησαν ὑπὸ ἀγάπης πρὸς ἀλλήλους ἐκτάκτου. Κατήντησε μάλιστα ὁ λαὸς εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον βίου ὑπερβολικῶς ἀσκητικοῦ. Τὰ δημόσια παίγνια καὶ αἱ διασκεδάσεις ἔπαυσαν ἐντελῶς καὶ αὐταὶ αἱ ἀθῶναι καὶ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ἐπιτετραμμέναι. Ὁ λαὸς ἐνήστευε τοσοῦτον ὑπερβολικῶς, ὥστε κατέπεσεν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἡ ἀξία τοῦ κρέατος. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀπόκρεων συνελέγησαν πάντα τὰ ἐρωτικὰ βιβλία, διηγήματα καὶ ἄσματα, εἰκόνες ἐρώτων, παίγνια διάφορα, πολυτελεῆ κοσμήματα τῶν γυναικῶν ἐκουσίως προσενεχθέντα, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπου παρουσίᾳ τοῦ κλήρου, τῶν ἀρχῶν, τοῦ λαοῦ καὶ τῶν παιδῶν τῶν σχολείων κατεκάησαν ὡς προϊόντα καὶ μέσα ἀσωτείας. Ὁ λαὸς ἐφάνη ὅτι ἐμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐστηρότατα ἀσκητικὰ ἦθη. Ἄλλ' ὁ ὑπερβολικὸς καὶ μὴ κατὰ φύσιν οὗτος ἐνθουσιασμὸς ὀλίγον μόνον διήρκεσε. Τὴν Πρώμην ἐμίσει ὁ Σαβοναρόλας διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσαν ἀκολασίαν καὶ παντὸς ἄλλου εἶδους διαφθορὰν. Διὰ τοῦτο πολλὰκις ἔστρεφε τὰ βέλη τῶν λόγων του κατ' αὐτῆς. Ἡ ῥῆξις πρὸς τὸν πάπαν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἀπὸ Πρώμης προσεδόκα ὁ Σαβοναρόλας μόνον ὄλεθρον τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἀπέτεινεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας προτρέπων αὐτοὺς ἀντι

νά υπακούωσιν εἰς τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ἐστὼς ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Πέτρου (πάπας ἦτο τότε ὁ ἀκόλαστος Ἀλέξανδρος ὁ Γ΄) νά συγκαλέσωσιν οἰκουμενικὴν σύνοδον πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ πάπας ἐζήτησε πρῶτον νά δελεάσῃ τὸν ἐπικίνδυνον μοναχόν, προσφέρων αὐτῷ τὸν καρδιναλικὸν πῖλον, ἀφοῦ δὲ εἶδεν ὅτι ἐκεῖνος ἤρνεϊτο πάντα συμβιβασμόν, ἀπηγόρευσε πρῶτον εἰς αὐτὸν τὸ κήρυγμα. Καὶ διέκοψε μὲν ὁ Σαβοναρόλας τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλ' ἔπειτα ἐπανέλαβεν αὐτὴν, λέγων, ὅτι ὁ πάπας κακῶς ἐπληροφόρηθη καὶ κακῶς καὶ ἀδίκως ἀπηγόρευσε τὸ κήρυγμά του, ὅπερ δὲν εἶναι ἄλλο εἰ μὴ πόλεμος κατὰ τοῦ κακοῦ. Ὅτε οἱ Μέδικοι ἐπειράθησαν διὰ τῶν ὄπλων νά ἐπανέλθωσιν εἰς Φλωρεντίαν, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἰσῆχθησαν δὲ εἰς δίκην οἱ θεωρηθέντες ὑποπτοὶ ἐπὶ συνεννοήσει μετ' αὐτῶν. Πέντε ἐξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἐνῶ δὲ κατὰ νόμον εἶχον τὸ δικαίωμα νά ποιήσωσιν ἔφεσιν εἰς τὸ μέγα συμβούλιον, προέλαβον καὶ ἀπεκεφάλισαν αὐτούς. Ἐπειδὴ δὲ τὴν παρανομίαν ταύτην δὲν ἤμποδίσεν ὁ παντοδύναμος Σαβοναρόλας, οἱ φίλοι τῶν ἀποκεφαλισθέντων ἐκδικούμενοι ἠπέλθον τὴν ζωὴν αὐτοῦ τοῦ λοιποῦ καὶ ἦτο ἀνάγκη νά συνοδεύηται ὑπὸ ἐνόπλων εἰς τὸν ἄμβωνα. Τότε ὁ πάπας ἀφώρισεν αὐτὸν ὡς ἀπειθοῦντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὴν ἐπομένην Κυριακὴν ἀναβάς τὸν ἄμβωνα, ἐκήρυξεν ὁ Σαβοναρόλας τὸν ἀφορισμόν ὡς μηδὲν ὄντα καθὼ ἀδίκον. Αὐτὸς, εἶπεν, ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς δόξης τῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῆς ἀποπλανήσεως καὶ διαφθορᾶς αὐτῆς, ποιεῖται δὲ ἐκκλησίαν τῆς ὑποθέσεώς του ἀπὸ τοῦ πάπα εἰς τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Signoria ὑπερήσπισεν αὐτόν, ἠπέληξεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὅτι θὰ ἐσφενδονίσῃ τὸ Interdictum κατὰ τῆς Φλωρεντίας, ὅπερ καὶ ἐπραξε (1497). Οἱ Φραγκισκανοὶ ἐν Φλωρεντίᾳ εἰργάζοντο κατ' αὐτοῦ ὡς Δομινικανοῦ ἔχοντες καὶ μέρος τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Εἰς Φραγκισκανὸς προὔτεινε νά καταφύγωσιν εἰς θείαν κρίσιν, αὐτὸς δὲ ἐδήλωσεν, ὅτι εἶναι πρόθυμος μετὰ ἀντιθέτου τινὸς νά ὑποστῶσιν τὴν διὰ πύρας δοκιμασίαν. Οἱ Δομινικανοὶ τοῦ ἀγίου Μάρκου, ὅπου ἐκήρυττεν ὁ Σαβοναρόλας, ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν. Ὁρίσθη δὲ ὡς ἡμέρα τὸ σάββατον πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Βατῶν. Παρεσκευάσθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ δύο φοβεραὶ πυραὶ 40 ποδῶν μήκους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀφέθη στενὴ ὁδὸς, δι' ἧς μόνως εἰς ἄνθρωπος, ἠδύνατο νά διέλθῃ. Δι' αὐτῆς θὰ διήρχοντο οἱ δύο συναγωνισταὶ ὁ εἰς κατόπιν τοῦ

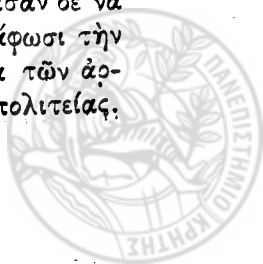
ἄλλου. Φρουρὰ περιέκλεισε τὸ μέρος. Οἱ τῆς Signoria ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ἐδρῶν των. Ἡ πλατεῖα, αἱ οἰκίαι, αἱ στέγαι ἦσαν πλήρεις ἀνθρώπων προσδοκῶντων ἀνυπομόνως τὸ ἀποτέλεσμα, ἐξ ἀντιθέτων μερῶν ἦλθον οἱ Δομινικανοὶ καὶ οἱ Φραγκισκανοί, κρατοῦντες σταυροὺς καὶ δᾶδας. Ἐπὶ τῆς πλατείας ἐψάλλον οἱ μοναχοὶ τὸν 27 ψαλμόν· « Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, » συνέβαλλε δὲ ἐν τέλει ἐκάστης στροφῆς καὶ ὁ λαός. Ὅτε ὁμως ἦλθεν ἡ στιγμή νὰ ἀρχίσῃ ἡ θεία κρίσις, ἐγεννήθησαν σφοδραὶ συζητήσεις καὶ φιλονεικίαι μεταξὺ τῶν δύο μερῶν ἰδίως περὶ τοῦ ἂν οἱ ῥιψοκινδυνεύοντες ἠδύναντο νὰ παραλάβωσι μεθ' ἑαυτῶν κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ θάρρους των. Παρετεινόντο δὲ τοσοῦτον αἱ φιλονεικίαι αὗται, ὥστε παρήλθεν ἡ ἡμέρα, ἦλθε δὲ τὸ ἑσπέρας, ἐπῆλθε δὲ αἴφνης καὶ βροχή, ὥστε ἡ Signoria διέταξε νὰ ἐπανέλθωσι πάντες εἰς τὰ ἴδια. Ἡ μεταίωσις τῆς θείας κρίσεως ἡγεῖρεν ἀπερίγραπτον ἀγανάκτησιν εἰς τὰ πλήθη, ἔβλαψε δὲ τὸν Σαβοναρόλαν, διότι αἱ δυσκολαὶ ἀπεδόθησαν τοῖς Δομινικάνοις καὶ ἐξηγήθησαν ὡς δειλία καὶ ἔλλειψις πεποιθήσεως περὶ τοῦ δικαίου των. Ἐκτοτε ἐγκατέλιπεν ὁ λαὸς τὸν προφήτην του. Οἱ Δομινικανοὶ ἐπιστρέφοντες ἐσκώπτοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Σαβοναρόλα ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὸ μοναστήριον τῶν Δομινικανῶν καὶ συνέλαβον τὸν Σαβοναρόλαν. Ἐκτακτον δὲ δικαστήριον συστάν ἀνέκρινε καὶ ἐβασάνισεν αὐτὸν καὶ ἐξηνάγκασεν αὐτὸν εἰς ὁμολογίας ἐνοχοποιούσας αὐτόν. Τέλος ἐκάη πομπωδῶς ἐν τῇ ἀγορᾷ. Τοιοῦτος ὁ Σαβοναρόλας καὶ τοιοῦτο τὸ τέλος αὐτοῦ (1498).

216. γ'.

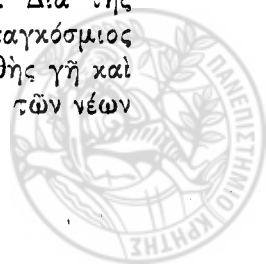
Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων. Οἱ Οὐμανισαί.

Παρὰ πάντας τούτους τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν προδρόμων τῆς μεταρρυθμίσεως πανταχοῦ τῆς δύσεως εἶχε γενικευθῆ ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας. Τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην προπαρεσκεύαζε νῦν καὶ ἡ ἡδὴ ἀπὸ τοῦ ΙΔ', ἰδίως δὲ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀναφαινομένη ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἡ κλασικῶν σπουδῶν ἡ μεγάλως ἐνίσχυθεισα διὰ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν προσφυγόντων ἐλλήνων λογίων, διότι παρέσχε τοῖς

ἐπιστήμοσι νέα βοηθητικὰ μέσα, ἄγνωστα τοῖς σχολαστικοῖς, πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς Γραφῆς καὶ ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων. Ὀνομάζετο δὲ ἡ νέα αὕτη παιδεία ἢ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος στηριζομένη οὐ μανισμὸς (Humanismus) δηλ. ἀνθρωπισμὸς, διότι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σχολαστικὴν, μοναχικὴν παιδείαν, ἣτις διέστρεφε πολλάκις τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παραμελοῦσα τὴν αὐστηρῶς λογικὴν τῶν πραγμάτων ἐξέτασιν καὶ περὶ σοφίσματα συνήθως περιστρεφομένη, ἐπέδωκε τὴν τῷ ἀνθρώπῳ (homo) προσήκουσαν καὶ τοῖς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἐμφύτοις νόμοις σύμφωνον ἀνάπτυξιν. Ἰδίως συνετέλεσαν οἱ Οὐμανισταὶ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῆς Γραφῆς διὰ διαφόρων καθαρῶς φιλολογικῶν ἐργασιῶν ἐπ' αὐτῆς. Ἡ οὐμανιστικὴ ἢ ἀνθρωπικὴ παιδεία διέφερεν οὐσιωδῶς τῆς σχολαστικῆς, διότι 1ον ἐπέδωκε τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ μόνον τοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ κληρικοῦ· 2ον ἐστηρίζετο ἐπὶ εὐρυτέρας καὶ τελειότερας γνώσεως τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος· καὶ 3ον ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς κληρικῆς ἐπιτροπῆς καὶ κηδεμονίας. Ἡ νέα μόρφωσις ἢ καὶ ἀναγέννησις λεγομένη ἦ τό τι νέον φαινόμενον ὀφειλόμενον πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐλλήνων σοφῶν, τῶν ἀπὸ Βυζαντίου εἰς Ἰταλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ἐλθόντων. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Χρυσολωρᾶς, ὅστις ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Φλωρεντία, Βενετία καὶ Ῥώμῃ, ὁ Πλήθων ὁ ἰδρύσας ἐν Φλωρεντία πλατωνικὴν ἀκαδημίαν, ὁ Βησσαρίων ὁ ἐν Ῥώμῃ ὡς νέος Μαικήνας προστατεύσας τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς ὁ διδάξας ἐν Φερράρα, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ ἐν Βενετία καὶ Ῥώμῃ ἐνεργήσας ὡς διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Λάσκαρις, ὁ Ἀμιρούτζης, ὁ Μοσχόπουλος καὶ ἄλλοι. Ναὶ μὲν γινώσται τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἔλειπον καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, πολλοὶ δὲ ὠμίλουν τὰ λατινικὰ εὐχερῶς καὶ ἔγραφον. Ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ ἀρχαιότης δὲν ἐγινώσκοντο ἀληθῶς πρὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὰς μεσαιωνικὰς προλήψεις. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τούναντίον ἐπεδόθησαν οἱ ἐν Ἰταλίᾳ σοφοὶ εἰς τὴν πλήρη καὶ ἀνεπιφύλακτον σπουδὴν τῶν ἔργων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς· ἤρχισαν δὲ νὰ μελετῶσι κατὰ βάθος τοὺς ἑλληνας συγγραφεῖς, νὰ γράφωσι τὴν κλασικὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἐννοῶσι τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς γινῶσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς πολιτείας.

Ἡ φαντασιώδης πᾶσι περὶ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἱστορίας θεωρία τοῦ μεσαίωνος ἐξέλιπεν· ἐβλεπον δὲ τοῦ λοιποῦ τὰ φυσικὰ φαινόμενα δι' ὑγιῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἀνεκαλύπτον τὸν ἀληθῆ κόσμον, τὸν ἀληθῆ ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη κοσμικὴ τις παιδεία, ἥτις λίαν ὀρθῶς ἀνθρωπικὴ ἐκλήθη. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἱερέως εἰσῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, λαμβάνων εἰς κατοχὴν τὴν κληρονομίαν τῆς ἀρχαιότητος. Πᾶσαι αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστημαὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς νέας ταύτης παιδείας. Οἱ νομικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐννοῶσι καλλίτερον τὰς πηγὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου· οἱ ἰατροὶ νὰ σπουδάζωσι τὸν Γαληνὸν καὶ τὸν Ἱπποκράτην, ἰδίως δὲ αὐτὴν τὴν φύσιν· οἱ ἱστορικοὶ νὰ γνωρίζωσι τὸν ἀληθῆ βίον τῶν ἔθνων· οἱ φιλόσοφοι τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφήματα καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· οἱ θεολόγοι τὴν Π. καὶ Κ. Δ. ἐν τοῖς πρωτοτύποις κειμένοις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γραμματικῆς ἐρμηνείας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχαιότητα. Εἰς τὴν ἀναγέννησιν ταύτην τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καὶ τὴν ἀναμόρφωσιν ἐν γένει τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι συνέτειναν καὶ αἱ τότε συμβᾶσαι ἀνακαλύψεις. Διότι καὶ δι' αὐτῶν ὑψώθησαν οἱ λαοὶ ὑπεράνω τῆς περι κόσμου θεωρίας τῶν ἀρχαίων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν ῥωμαίων. Δύο νέοι κόσμοι ἀνεκαλύφθησαν, ὁ εἰς ὑποκάτω ἡμῶν ἴσος πρὸς τὸν παλαιὸν κόσμον, ἡ Ἀμερικὴ, διὰ τοῦ Κολόμβου, καὶ ὁ ἄλλος ὑπεράνω ἡμῶν, ὁ ἀπειρος τῶν οὐρανίων σωμάτων μετὰ τῶν ἀληθῶν κινήσεων (Κοπέρνικος). Ὁ Κοπέρνικος ἀπέδειξε τὴν περὶ τὸν Ἥλιον κίνησιν τῆς γῆς καὶ ἀνέτρεψεν ἐκ θεμελίων ὀλόκληρον τὴν περὶ τοῦ σύμπαντος θεωρίαν τῶν ἀρχαίων, καθ' ἣν ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, οἱ ἀστέρες δὲν εἶχον ἄλλον σκοπὸν εἰ μὴ νὰ φωτίζωσι τὰς ὁδοὺς, ἡ δὲ γῆ εἶναι τὸ σῶμα, περὶ ὃ τὰ πάντα στρέφονται. Τοῦ λοιποῦ γνωσθείσης τῆς ἀληθοῦς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ σύμπαν ἡ γῆ καταδεινύεται ὡς ἀσήμαντον σημεῖον ἐν τῷ ἀπείρῳ, ἀχανεῖ χώρῳ. Αἱ ἐκφράσεις περὶ ἄδου ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς καὶ περὶ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐννοηθῶσι κατὰ γράμμα, ὡς πρότερον ἐγίνετο, ἀλλὰ προσέλαβον σημασίαν ἀπλῶν εἰκόνων. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέα ὄλως ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαιότητος ἐγεννήθη ἡ ἀληθῆς παγκόσμιος ἱστορία, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς ἡ ἀληθῆς γῆ καὶ διὰ τοῦ Κοπέρνικου ὁ ἀληθῆς οὐρανός. Τὴν διάδοσιν τῶν νέων

ιδεῶν ἢ χόλυνε καὶ ἡ τότε ἀνακαλυφθεῖσα τυπογραφία (Γουτεμβέργιος). Ἡ δὲ ἐφεύρεσις τῆς πυρίτιδος (τὸν ΙΔ' αἰῶνα) μεταβαλοῦσα τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν καὶ καταβιάσασα τὴν ἀξίαν τῆς ἀτομικῆς ῥώμης ὑπῆρξε κτύπημα φοβερὸν κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱποποτισμοῦ καὶ ὑπεστήριξε τὴν ἀνύψωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν πόλεων. Ἦδη ὁ Π ε τ ρ ά ρ χ α ς καὶ ὁ Β ο κ κ ά κ ι ο ς εἶχον στρέψει τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ λατίνους συγγραφεῖς, διὸ καὶ πρόδρομοι τῶν Οὐμανιστῶν δύνανται νὰ κληθῶσιν. Ὁ Β ά κ ω ν Β έ ρ ο υ λ α μ ἐν Ἀγγλίᾳ ἤρχισε τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς παιδείας, συστήσας διὰ τοῦ συγγράμματός του *Novum organum scienciarum* τὴν πείραν πρὸ πάντων καὶ παρατήρησιν ὡς τὴν βάσιν τῆς ἐπιστήμης.

• Ὁ Οὐμανιστῆς Μαρσίλιος Φικτίνος συνεδύαζε Πλατωνισμὸν καὶ χριστιανισμὸν ὡς οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι. Τὸν δὲ Σωκράτη ὠνόμαζε τύπον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἤθελε μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ἀναγινώσκωνται ἐν τοῖς ναοῖς καὶ Πλατωνικοὶ διάλογοι. Ἄλλοι ἐπίσημοι Οὐμανισταὶ ἦσαν ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Β έ μ π ο ς, ὁ Μ ι ρ α ν δ ό λ α ς καὶ ὁ Π ο μ π ο ν ά τ ο ς. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέκλιεν εἰς τὸν σκεπτικισμὸν. Ἀδιάφοροι πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἦσαν καὶ ὁ Β ω δ έ ν ο ς καὶ ὁ Μ α κ ι α β έ λ η ς, ὅστις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*il principe*» «ὁ ἡγεμὼν» συνεβούλευε τοῖς ἡγεμόσιν, ὅτι δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι πάντα τὰ μέσα θεμιτὰ καὶ μὴ, ἐὰν θέλωσι νὰ δεσποζῶσιν ἀσφαλῶς. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τινὲς τῶν Οὐμανιστῶν προέβαινον πέρα τοῦ δέοντος ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἀρχαίους θαυμασμῷ, ἤτοι μέχρις ἀδιαφορίας καὶ παραγνωρίσεως τῆς ἀξίας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αὐτῶν τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν. Πάντες δὲ προσέβαλλον τὴν σχολαστικὴν παιδείαν ὡς βάρβαρον, ὡς διαστρέφουσιν τὸν Ἀριστοτέλη, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο, καὶ μὴ ἄγουσιν εἰς ἀληθῆ μὀρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐγγύτερον ἴσταντο τῷ χριστιανισμῷ οἱ Οὐμανισταὶ τῆς Γερμανίας συμφῶνως πρὸς τὸν σοβαρὸν χαρακτήρα καὶ τὸ βαθύ θρησκευτικὸν αἰσθημᾶ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο ἐζήτουν ἐκεῖ τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν μεταρρυθμίσιν αὐτῆς. Εἰς τῶν κορυφαίων Οὐμανιστῶν τῆς Γερμανίας ἦτο ὁ Ρ ε ι χ λ ί ν ι ο ς († 1521), ὅστις ἤλεγξε τὴν τότε γινομένην ἐξήγησιν τῆς Γραφῆς ὡς ἑλλιπεστάτην, ἐξήπλωσε δὲ τὴν γνῶσιν τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης ὡς τῆς γλώσσης τοῦ πρωτοτύπου τῆς Π. Δ. καὶ υπέ-

δειξε τὰ μέσα τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἐρμηνεύσεως τῶν Γραφῶν, ἐσχω-
 ψε δὲ καὶ τὸν τότε τρόπον τοῦ κηρύττειν. Ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ὁ
 Ρεῖχλίνιος θὰ περιήρχετο διὰ τοῦ πολέμου του εἰς σύγκρουσιν
 πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἐξακολουθοῦντας νὰ διδάσκωσι τὴν σχο-
 λαστικὴν θεολογίαν, οἵτινες ἦσαν φυσικοὶ φρουροὶ τοῦ καθεστῶτος.
 Ἡ πάλῃ αὕτη ἐξηγέρθη δξυτάτη μετὰ ξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πρέφ-
 φερκορν καὶ τῶν ἄλλων Δομινικανῶν τῆς Κολωνίας, ἀφορμὴν δ' ἔδωκαν τὰ βιβλία τῶν Ἰουδαίων. Οἱ ἀντίπα-
 λοι τοῦ Ρεῖχλίνιου ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπρεπε πάντα τὰ βιβλία τῶν
 Ἰουδαίων νὰ καῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ρεῖχλίνιος ὑπερήσπισε τοὺς
 Ἰουδαίους, μόλις ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὸ νὰ παραδοθῆ εἰς τὴν
 ἱερὰν ἐξέτασιν. Πολλὰ τότε ἐγράφησαν δηκτικώταται σάτυραι
 κατὰ τῶν δυτικῶν μοναχῶν, ἐν αἷς τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν αἱ
 Epistolae obscurorum virorum. Ἡ ἔρις ἤρξατο τῷ 1509.
 Ὁ Πρέφφερκορν ἄλλοτε Ἰουδαῖος γενόμενος χριστιανὸς ἐκ φανατι-
 σμοῦ ἐξήτει δι' ἀναφορῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς λοιποὺς
 ἡγεμόνας νὰ ἀναγκασθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τῆς βίας νὰ δεχθῶσι
 τὸν χριστιανισμόν. Οἱ ἐν Κολωνίᾳ Δομινικανοὶ ἦσαν σύμφωνοι καὶ
 κατώρθωσαν, ἵνα ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς διατάξῃ ὅπως τὰ τῶν
 Ἰουδαίων βιβλία τὰ περιέχοντα δῆθεν ὕβρεις κατὰ τῶν χριστι-
 ανῶν καῶσι. Τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Μάιντζ ἀνετέθη νὰ ὀρίσῃ τίνα ταῦτα
 τὰ βιβλία, οὗτος δὲ ἐνετείλατο τῷ Ρεῖχλίνιῳ νὰ γνωματεύσῃ περὶ
 τούτου. Οὗτος ἐν τῇ ἀπαντήσῃ του ἀπεφάνθη ὅτι τὸ Ταλμουδ δὲν
 εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἐξήγησις τῶν διατάξεων τῆς Πεντατεύχου· ὅτι τὴν
 Καθβάλαν μυστικὴν θεολογίαν τῶν Ἑβραίων εἶχον τιμῆσαι πολλοὶ
 θεολόγοι χριστιανοὶ καὶ διαταγῇ παπῶν εἶχε μεταφρασθῆ εἰς τὸ
 λατινικόν· ὅτι αἱ ἐρμηνεύει τῶν ραββίνων τῆς Π. Δ. εἶναι ὠφελι-
 μώτατα βοηθήματα τῷ θέλοντι νὰ ἐννοήσῃ τὴν Π. Δ.· ὅτι τὰ βι-
 βλία τῶν προσευχῶν καὶ ὕμνων τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἐν τῇ
 συναγωγῇ ἐν χρήσῃ ὄντα οὐδὲν τὸ ἐπιλήψιμον περιέχουσι καὶ δὲν
 δύνανται νὰ ἐμποδισθῶσι, καθ' ὅσον ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία κατὰ τοὺς
 νόμους ἠδύνατο νὰ ἐξασκῆται ἐλευθέρως καὶ ὅτι οἱ διωγμοὶ δὲν
 ἐμπρέπουσιν εἰς τοὺς χριστιανούς· διότι οὐχὶ καίοντες, ἀλλὰ διδά-
 σκοντες πρέπει οἱ χριστιανοὶ νὰ διαδίδωσι τὸν χριστιανισμόν. Τότε
 ἀπήντησαν οἱ Δομινικανοὶ ὕβριζοντες τὸν Ρεῖχλίνιον ὡς ἀσεβῆ
 καὶ Ἰουδαιστὴν, ἐκεῖνος δὲ ἀνταπήντησε. Τὴν ἀνταπάντησιν ταύτην
 κατέκρινεν ἡ τῆς Σορβόννης ἐν Παρισίοις θεολογικὴ σχολή, πολ-
 λαχοῦ δ' ἐρρίφθη εἰς τὸ πῦρ ὑπὸ τῶν φανατικῶν μοναχῶν. Ὁ
 Ρεῖχλίνιος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ πολλῶν ἡγεμόνων, πεφωτισμέ-

νων ἐπισκόπων καὶ θεολόγων καὶ τῶν λογίων ἐν γένει, ἐποίησεν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν. Ὁ πάπας ἐπέβαλε σιγὴν τοῖς ἐρίζουσιν. Οἱ ἔχθροὶ τοῦ Ρεῖχλινίου ἐκήρυττον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς τὴν μητέρα πασῶν τῶν αἱρέσεων· τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τῆς Κ. Δ. ὡς ἐπικίνδυνον βιβλίον· τὴν δὲ ἐμάθησιν τῆς ἑβραϊκῆς ὡς ἀπόκλισιν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν! Μοναχοὶ φωτοσβέσται καὶ λόγοι προοδευτικοὶ ἀπετέλουν δύο ὅλως ἀντίθετα στρατόπεδα. Ἄλλος σπουδαιότατος Οὐμανιστὴς ἦτο ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ἐρασμος († 1536), ὅστις κατενόησε βαθύτατα τὴν διαφθορὰν τῆς ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐξήπλωσε τὰς περὶ τῶν ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων ἰδέας του μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων τῶν χρόνων ἐκείνων δι' εὐφυστάτων συγγραμμάτων, οἷα εἶναι τὸ *Enchiridion militis christiani* καὶ τὸ *Moriae encomion*, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐσπούδασε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς Κ. Δ. ἄριστα μετὰ σημειώσεων καὶ παραφράσεων. Ὁμοίως ἐξέδωκε τὸν Κυπριανὸν καὶ τὸν Ἱερώνυμον, μετέφρασε διάφορα συγγράμματα τοῦ Ὀριγένους, τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ συνέγραψε περὶ τοῦ πῶς δεόν κηρύττειν καὶ ὁποῖα εἶναι ἡ ἀληθὴς θεολογία. Ὁμοίως τὴν ἀνάγκην τῶν μεταρρυθμίσεων ὑπέδειξε καὶ ὁ φίλος τοῦ Ἐρασμου Μῶρος ἐν τῇ Οὐτοπίᾳ αὐτοῦ (1516), δηλ. *de optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia*. Ἄλλος οὐμανιστὴς ὁ Οὐλριχ φὸν Χοϋπτεν ἐπετέθη σφοδρότατα κατὰ τοῦ παπισμοῦ. Κατὰ τῶν τῆς Κολωνίας μοναχῶν εἰργάσθη ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ καὶ ὁ Σίχιγκεν. Ὑπὲρ τῆς κρείττονος σπουδῆς τῆς Κ. Δ. συνέτειναν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Λαυρεντίου Βάλλα καὶ τοῦ Φάβερ. Οὕτω κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ ἀρχὰς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος τὰ πάντα ὑπεδείκνυσεν τὴν ἀνάγκην ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἣτις ἐπὶ τέλους καὶ ἐξετελέσθη ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θέλομεν δεῖξει.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
1898.

